

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В.І.ВЕРНАДСЬКОГО

УКРАЇНСЬКА БІОГРАФІСТИКА
BIOGRAPHISTICA UKRAINICA

Збірник наукових праць
Інституту біографічних досліджень

Заснований у 1996 році

Випуск 12

Київ – 2015

УДК 016:929(477)(066)
ББК 63.3(4УКР)-8
У 45

Українська біографістика = Biographistica Ukrainica : зб. наук. праць / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т біографічних досліджень ; редкол. : В. І. Попик (гол. ред.) та ін. – К., 2015. – Вип. 12. – 496 с.

Збірник наукових праць присвячений теоретичним і методичним засадам вітчизняної біографістики як окремої спеціальної історичної дисципліни, сучасним проблемам, тенденціям і перспективам розвитку української та світової біографіки та біобібліографії, питанням формування електронних біобібліографічних ресурсів, висвітленню життєвого та творчого шляху відомих діячів науки, освіти та культури України.

Розраховано на вчених, викладачів, студентів і аспірантів вищих навчальних закладів, працівників музейних, архівних і бібліотечних установ, краєзнавців.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: В.І. Попик д-р. іст. наук (головний редактор);, Т.І. Ківшар, д-р. іст. наук (заступник головного редактора); С.М. Ляшко, канд. іст. наук (заступник головного редактора); Н.І. Любовець, канд. іст. наук (відповідальний секретар); Т.Ю. Гранчак, доктор наук із соціальних комунікацій; В.М. Даниленко, д-р. іст. наук, член-кореспондент НАН України; Т.В. Добко, д-р. іст. наук; Л.А. Дубровіна, д-р. іст. наук, член-кореспондент НАН України; К.В. Лобузін, д-р. наук із соціальних комунікацій; К.М. Манолаке, доктор політології (Республіка Молдова); С.М. Мішук, д-р. іст. наук, Р.С. Мотульський, д-р пед. наук (Республіка Білорусь); Н.П. Марченко, канд. іст. наук; О.С. Онищенко, д-р. філос. наук, академік НАН України; В.Ю. Омельчук, д-р. іст. наук; М.М. Романюк, д-р. іст. наук, член-кореспондент НАН України, О.М.Яценко, канд. іст. наук.

Рецензенти:

Ковальчук Галина Іванівна, доктор історичних наук, професор;
Новальська Тетяна Василівна, доктор історичних наук, професор.

Друкується за рішенням Ученої ради Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Протокол № 13 від 01.12.2015р.

При передруку публікацій посилання на збірник “Українська біографістика” обов’язкове. No part of this publication may be reprinted without reference to the “Ukrainian biographistics” collection.

Збірник зареєстровано Міністерством юстиції України. Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 15825-4297Р від 12.10.2009 р.

Збірник зареєстровано Атестаційною колегією МОН України як фахове видання зі спеціальностей «Історичні науки» (наказ МОН України від 29.09.2015 № 1021) та «Соціальні комунікації» (наказ МОН України від 21.12.2015 р. № 1328).

Видання індексується в українській загальнодержавній реферативній базі даних «Україніка наукова» та бібліометричній базі даних Google Scholar.

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

Дванадцятий випуск збірника наукових праць «Українська біографістика», залишаючись у руслі традиційної для себе проблематики – теорії, методики та практики біографічних досліджень, біобібліографії та формування електронних біобібліографічних ресурсів, апробації різних форм і жанрів наукових історико-біографічних досліджень, водночас пропонує читачеві принципово нові підходи та погляди, вводить до наукового обігу нові джерела, а до наукової спільноти – нові імена цікавих перспективних вчених. Спільнота однодумців-біографістів, яка сформувалася навколо Інституту біографічних досліджень НБУВ, поступово набирає рис повноцінної наукової школи, в середовищі якої нуртує невпинний процес творчої співпраці колективу вчених і спеціалістів різних поколінь із усіх куточків України. Дослідження визнаних фахівців сусідять із першими вдалими спробами їхніх молодих колег, унаочнюючи спадкоємність української біографічної традиції та явну перспективність цього напрямку новітньої гуманітаристики.

Водночас у публікаціях збірника поряд із перспективними напрямками та невідкладними завданнями в царині біографістики постали цілком зримі здобутки українських бібліотек у розвитку біографічних досліджень і біографічно-інформаційної діяльності. Зокрема означилося чільне місце наукових книгозбірень у цій галузі гуманітарних досліджень і непересічне значення їхніх методичних розробок

для забезпечення дослідницької та видавничої біографічно-інформаційної справи в Україні. Відтак, новаторськими у збірнику стали підходи до методики аналізу здобутків українських бібліотек у розвитку біографічних досліджень і біографічно-інформаційної діяльності задля формування чітких завдань послідовної інтеграції їхніх зусиль із діяльністю наукових установ, навчальних закладів, видавництв та інформаційних корпорацій у створенні друкованих та електронних інформаційних ресурсів, які б широко розкривали історичний і сучасний креативний людський потенціал України.

Матеріали збірника загалом відзначаються новизною запропонованих дослідницьких підходів та розмаїттям проблематики, зокрема у доборі персоналій, серед яких поряд із гуманітаріями (С. В. Бородаєвський, родина Лип, О. Я. Мацюк, І. М. Труба та ін.) достойне місце посіли біохіміки (А. Г. Халмурадов), геологи (О. В. Гуров, П. А. Тутковський), медики (Н. О. Пучківська), архітектори тощо. Останнє свідчать про подальше розгортання студій із проблематики, що раніше не була предметом вивчення українських учених-біографістів. Поряд із цим в умовах посилення міждисциплінарного дискурсу у вітчизняній гуманітаристиці проглядається чітка тенденція до всебічного охоплення та залучення інструментарію суміжних дослідницьких галузей. Особливо чітко вона помітна у царині історичного дослідження розмаїтих «просторів» людської самоідентифікації, будь-то громадівський рух чи академічне співтовариство. Йдеться, насамперед, про залучення поряд із традиційними методів просопографії та соціології до вироблення новітньої методики «проявлення» крізь біографічні нарративи особливостей і принципів формування наукового підрозділу як цілісності та комплексного аналізу його персонального складу як «колективного обличчя вченого» на певному історичному зрізі буття українського соціуму. А також про обґрунтування сучасних теоретичних підходів до відтворення ментальних сенсів певних історичних про-

міжків як із позицій інтегральних політичних і культурних процесів, так і національного бачення та самоідентифікації та про співставлення персоніфікованого історичного досвіду створення наукових праць у межах гуманітарного циклу знання та критеріїв оцінювання інформаційного потенціалу науки в добу інформаційного суспільства.

Зазначеній проблематиці присвячені вміщені у першому розділі збірника «Теоретичні і методичні проблеми біографічних досліджень» статті В. І. Попика «Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки», С. М. Ляшко «Постійна Комісія УАН-ВУАН для складання біографічного словника діячів України: персонологічний вимір», В. Т. Петрикової «Аксіологічний компонент біографічного читання в історії формування наукових комунікацій України» та Т. Ю. Нагайка «Біографічні дослідження як складова вивчення українського громадського руху другої половини ХІХ століття».

Науково-біографічні нариси, вміщені у традиційній для збірника рубриці «Біографічні та генеалогічні розвідки», охоплюють різні проблемно-тематичні зрізи осмислення життєпису та, як уже узвичаїлося, позначені відходом від «лінійного» викладу біографічних даних на користь нових дослідницьких підходів, проблемного розгляду персоналій. Розвідки про П. А. Тутковського (С. М. Міщук), О. Я. Мацюка (Ю. В. Наливайко), С. В. Бородаєвського (О. В. Глушан), А. Г. Халмурадова (В. В. Томазов, А. А. Халмурадова), О. В. Гурова (Н. В. Осіння), Н. В. Пучківську (Л. О. Шеремети), І. М. Трубу (Я. М. Матросова) та ін. повертають до української національної спадщини маловідомі чи однобоко висвітлені імена, розкривають недосліджені сторінки діяльності низки громадських і наукових товариств (Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка в Канаді, Товариства дослідників Волині, «Львівської джерелознавчої школи», Українського інституту громадознавства у Празі, Української наукової асоціації, Українського академічного комітету, «Просвіти» та ін.), поглиблюють вітчизняний краєзнавчий (Волинь,

Галичина, Слобожанщина, Центральна Україна та ін.) дискурс і персонологічну складову історії окремих галузей української науки (біохімії, геології, гідрології, медицини, містобудування тощо). Широко представлені постаті, чий творчий доробок засвідчив цілісність і проукраїнську орієнтованість світогляду та особистісного вкладу вченого, не залежно від його національної приналежності чи місця перебування впродовж життя (С. В. Бородаєвський, А. Г. Халмурадов, І. М. Труба та ін.).

Наголосом на синтезі соціокультурних і психологічних феноменів у взаємодії особистості та соціуму, розкритті «біографічного» як методичного щодо свідомих трансформаційних впливів на український соціум на різних етапах його становлення позначена рубрика «Історія і культура крізь призму біографіки». Йдеться про роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в інтеграції та поширенні педагогічного біографічного знання, що сприяє висвітленню крізь призму біографіки інформації про народження та еволюцію інноваційних педагогічних ідей у контексті суспільно-політичних, культурологічних детермінант (Л. Д. Березівська), про принципи та вже напрацьовані бібліотеками України для дітей форми адаптації біографічного знання для потреб користувача-дитини у межах спеціалізованих електронних біобібліографічних ресурсів (Н. П. Марченко), а також про значимість проведеної українськими вченими науково-дослідної та науково-пошукової роботи зі складання біографічних довідок на українських діячів різних професій у ході співробітництва НАН України та Австрійської академії наук під час створення «Австрійського біографічного словника» (Г. В. Індиченко), виключну та досі недооцінену значущість епістолярних джерел для історії архітектури (О. Г. Мокроусова) та наукову доречність з'яви «липознавства» як напрямку міждисциплінарних досліджень (С. В. Кучеренко).

Розділ «Ресурси біографічної інформації» вміщує насамперед матеріали, присвячені вивченню методологіч-

них засад та узагальненню практичного досвіду роботи зі створення електронних біобібліографічних ресурсів. Так, Н. І. Любовець розглядає вагоме історичне джерело та культурно-історичний феномен мемуаристики насамперед як важливий та унікальний контентний ресурс, що сприятиме становленню громадянського суспільства та включенню всіх потенційних його членів у розбудову української європейської держави. Окремим аспектам формування Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським мовно-інформаційним фондом НАН України масштабного електронного науково-інформаційного ресурсу – «Українського національного біографічного архіву» присвячені статті Ю. В. Вернік і С. В. Муріної. Йдеться про особливості організації віртуальних наукових спільнот у порівнянні з традиційними науковими об'єднаннями та ненауковими віртуальними спільнотами, а також про специфіку наповнення Українського національного біографічного архіву матеріалами «Енциклопедії історії України» та «Радянської енциклопедії історії України». Розкриттю джерельної бази української біографістики, зокрема, неопублікованій джерельній базі, пов'язаній із біографією І. Липи, присвячена розвідка І. І. Стамбола.

Традиційно збірник містить рецензії на монографічні дослідження вчених-біографістів та звіти про вагомі фахові зібрання.

Із метою ширшого представлення української біографіки та біографістики як спеціальної історичної дисципліни в Україні та для світового наукового співтовариства Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського здійснюються заходи щодо оформлення «Української біографістики» відповідно до вимог європейських стандартів до випуску наукових періодичних і продовжуваних видань. Сподіваємося, що зазначені нововведення дадуть змогу найближчим часом домогтися належного представлення матеріалів збірника у міжнародних базах бібліометричної та наукометричної інформації.

Важливим кроком у цьому напрямі стало започаткування веб-сайта «Української біографістики» (<http://ub.nbuv.gov.ua/uk>), що уможлиблює більш широкий розголос публікації і прямий контакт читачів із редакцією, сприяє зацікавленому обговоренню спеціалістами актуальних проблем розвитку біографічних досліджень, розширенню їх тематичного діапазону, впровадженню нових дослідницьких підходів і методик.

Можливості співпраці суттєво розширилися із появою в мережі Інтернет сторінки Інституту біографічних досліджень (<http://nbuv.gov.ua/node/578>) і подальшою розбудовою вже відкритого для користувачів електронного «Українського національного біографічного архіву» (<http://biography.nbuv.gov.ua/>) як невід'ємної частини інформаційного порталу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.

Ключовою метою здійснених проєктів є створення на базі «Українського національного біографічного архіву» Всеукраїнської віртуальної біографічної лабораторії, завданням якої є консолідація зусиль вітчизняних і зарубіжних дослідників – науковців і спеціалістів архівних, музейних, бібліотечних установ, а також аматорів, які займаються дослідженнями у галузі біографістики, навколо Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та Українського біографічного товариства задля поширення в суспільстві виваженої та науково-достовірної інформації про українство та його історичні долі.

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

УДК 929:304.44:621.38

*Володимир Іванович ПОПИК,
Генеральний директор НБУВ,
директор Інституту біографічних досліджень НБУВ,
доктор історичних наук,
член-кореспондент НАН України (Київ).*

ЗДОБУТКИ ТА ПЕРСПЕКТИВНІ ЗАВДАННЯ БІБЛІОТЕЧНОЇ БІОГРАФІКИ

У статті розглянуті здобутки українських бібліотек у розвиткові біографічних досліджень і біографічно-інформаційної діяльності, зокрема, у підготовці біобібліографічних покажчиків, довідників по особових архівних фондах, формуванні електронних ресурсів біографічної інформації, збагаченні теоретичних і методичних засад біографістики як спеціальної історичної дисципліни та біобібліографії. Увага приділена завданням інтеграції зусиль бібліотек, наукових установ, навчальних закладів, видавництв та інформаційних корпорацій у створенні друкованих і електронних інформаційних ресурсів, які б широко розкривали історичний і сучасний креативний людський потенціал України.

Ключові слова: біографіка, біографістика, біобібліографія, біографічно-інформаційна діяльність, електронні ресурси біографічної інформації.

The article reviews the achievements of Ukrainian libraries in development of biographical research and biographical information activity, including preparation bibliographic indexes, directories through personal archives, forming electronic resources biographical information, enriching the theoretical and methodological foundations of biographical studies as a special historical discipline and bibliography. Attention is paid to the task of integrating the efforts of libraries, research institutions, educational institutions, corporations, publishers,

and information to create printed and electronic information resources that would broadly disclose historical and contemporary creative human potential of Ukraine.

Keywords: 'biographica', historical and biographical studies science, biobibliography, biography and information activities, electronic resources of biographical information.

В статье рассмотрены достижения украинских библиотек в развитии биографических исследований и биографически-информационной деятельности, в частности, в подготовке биобиблиографических указателей, справочников по личным архивным фондам, формировании электронных ресурсов биографической информации, обогащении теоретических и методических основ биографистики как специальной исторической дисциплины и биобиблиографии. Внимание уделено задачам интеграции усилий библиотек, научных учреждений, учебных заведений, издательств и информационных корпораций в создании печатных и электронных информационных ресурсов, которые широко раскрывали бы исторический и современный креативный человеческий потенциал Украины.

Ключевые слова: биографика, биографистика, биобиблиография, биографически-информационная деятельность, электронные ресурсы биографической информации.

Упродовж 2013–2015 рр. Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІБД НБУВ) було вивчено історичний досвід, сучасні здобутки та проблеми і перспективні завдання діяльності бібліотек як центрів інтеграції, опрацювання та поширення біографічної інформації¹. Одержані в процесі цього дослідження результати широко представлені у декількох розділах монографії [31]² та інших працях В. І. Попика [27, 30, 32], серії статей науковців ІБД — С. М. Ляш-

¹ Тема НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». I кв. 2013 – IV кв. 2015 рр. Науковий керівник чл.-кор. НАН України В. І. Попик, основні виконавці: д. і. н. Т. І. Ківшар, кандидати історичних наук Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко, Н. П. Марченко, О. В. Бугаєва.

² Див. розділи: 3.3. Місце і роль бібліотек у інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. – С. 282–295; 4.2. Здобутки і завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. – С. 326–341; 5. Концептуальні засади та перспективи подальшого розгортання вітчизняних ресурсів біографічної інформації в умовах динамічного розвитку електронного інформаційного простору. – С. 343–417.

ко [18], Т. І. Ківшар [9, 10], Н. І. Любовець [14–17], О. М. Яценка [38, 39], Н. П. Марченко [20–22], С. В. Муріної [25], опублікованих у «Бібліотечному віснику», одинадцятому та дванадцятому випусках збірника «Українська біографістика», інших фахових виданнях. Зазначені напрацювання, здобуті на основі ретельного аналізу значного кола опублікованих та електронних джерел (насамперед — контенту інформаційних порталів і сайтів великих і малих бібліотек, зокрема й тих, що підпорядковані установам науки і культури, закладам освіти) стали певним етапом розвитку теорії та методики вітчизняної біографістики, бібліотекознавства та науки про соціальні комунікації, важливим для формування засад подальшої практичної діяльності, виходу на вищий рівень біографічно-інформаційної роботи.

На нашу думку, досягнуте останніми роками потребує концептуального узагальнення, чіткого окреслення принципів зрушень, які відбулися у самій постановці та вирішенні теоретичних і практичних проблем, визначенні нових підходів до розуміння принципів і завдань біобібліографічної, біографічно-інформаційної, дослідницької роботи бібліотек як провідних закладів гуманітарної культури, центрів соціальних комунікацій. У цій статті, по змозі уникаючи зайвого заглиблення у конкретику здійснених досліджень, ми намагатимемося на їхній основі підбити певні підсумки щодо осмислення досягнень і невирішених проблем вітчизняної бібліотечної біографіки та біобібліографії, визначити нові актуальні напрями роботи, запропонувати інноваційні підходи до вирішення бібліотеками теоретичних, методичних і практично-прикладних завдань збирання та систематизації біографічної інформації, пропаганди біографічних знань серед різних категорій читачів і користувачів бібліотечних електронних ресурсів.

У чому полягають новизна і теоретичне та методичне значення одержаних результатів? Насамперед здійснене у межах досліджуваної теми узагальнення світового та вітчизняного досвіду діяльності бібліотек із інтеграції та поширення біографічних знань переконливо довело, що справа біографічної інформації завжди була, є і буде одним із найважливіших напрямів бібліотечно-інформаційної роботи. Саме бібліотекам належить провідна роль у цій галузі

гуманітаристики. Як провідні центри соціальних комунікацій вони й нині виступають у сфері біографічної інформації ключовими осередками, оскільки об'єднують у своїй діяльності збереження та поповнення інформаційної бази біографіки (рукописні, книжкові та газетні фонди, інші документи на традиційних і сучасних електронних носіях), її систематизацію та розкриття змістового наповнення (каталоги, картотеки, колекції, бази даних), здійснюють біобібліографічне забезпечення біографічних досліджень і підготовки довідкових видань, значною мірою зосереджують у себе вивчення та публікацію творчої спадщини, архівів в бібліотек діячів науки, освіти та культури, формують електронні ресурси біографічної інформації, все більше пов'язані останнім часом із повнотекстовим представленням документів і літератури за персоналіями. Нарешті, саме бібліотеки, завдяки своїй науковій і краєзнавчій роботі є дієвими центрами об'єднання зусиль установ і організацій, громадських осередків, окремих фахівців і аматорів біографічної дослідницької роботи, пропаганди спадщини та досягнень видатних співвітчизників, використання біографічних знань у культурно-освітній діяльності, реалізації суспільно значущих історико-меморіальних проектів.

Здійснені дослідження повною мірою виявили, що біографічно-інформаційна та наукова дослідницька діяльність бібліотек позначена широтою, у багатьох випадках — універсальністю проблемно-тематичного діапазону, у той час як наукові установи академічного профілю, навчальні заклади, архіви, музеї, наукові товариства і громадські організації, котрі провадять історико-біографічні, літературно-біографічні та краєзнавчі біографічні дослідження лише у межах пріоритетної для них тематики, зосереджуються переважно на постатях відомих діячів історії та культури, представниках суспільно-політичних рухів, певних професій, регіонів. Аналіз інформаційно-комунікативних процесів засвідчує, що насамперед бібліотеки є тими установами науки та культури, які взмозі дати суспільству найповніші науково вивірені уявлення про людські обриси світової та національної історії та культури, науки, освіти, зрештою — усіх сфер життєдіяльності суспільства, ґрунтуючись при цьому на охопленні дуже значних за чисельністю представ-

лених персоналій матеріалах. У цьому вони дещо подібні до архівних установ. Однак фонди архівів містять первинну, доступну для опрацювання лише фахівцям інформацію, тоді як фонди бібліотек поєднують інформацію усіх рівнів і доступні широкому загальному читачів, а тепер, усе більше, і віддалених користувачів їхніх електронних ресурсів. Жодні інші наукові, освітні, культурні, інформаційні інституції не виконують і не можуть виконувати зазначених широких науково-інформаційних, комунікативних функцій (та й не ставлять перед собою подібних завдань у силу іншого профілю своєї роботи).

Зазначені висновки є для дослідників-біографістів і фахівців бібліотечно-інформаційної сфери вагомим аргументом проти побутування в українському суспільстві рецидивів давно відкинутих у зарубіжному світі уявлень, ніби за доби інформаційної революції інтеграція та поширення знань (зокрема гуманітарних, біографічних) може успішно здійснюватися цілком поза бібліотечною системою, виключно зусиллями суто електронних, переважно недержавних, комерційних інформаційних центрів і осередків. На наше глибоке переконання, навпаки, на всебічну підтримку з боку держави та інституцій громадянського суспільства заступують саме бібліотеки, чия робота у напрямі інтеграції, опрацювання та поширення біографічної інформації у загальнонаціональному, галузевих і регіональних планах відповідає не лише викликам часу, а й важливим завданням розвитку гуманітарної культури та зміцнення громадянської згуртованості суспільства.

Виявлено, що центром тяжіння, навколо якого обертається вся дослідницька та видавнича робота у галузі історичної та літературної біографіки, є бібліографічна діяльність бібліотек, яка становить серцевину їх інформаційних функцій. При цьому важливо пам'ятати, що власне *бібліографія*, як і наукова *біографіка* мають спільне коріння — вони історично виростили з *персональної бібліографії* (або *біобібліографії діячів науки і освіти*), що зародилася у Середньовіччі та набула розвитку за Нової і Новітньої доби. Цей органічний зв'язок зберігався впродовж століть, оскільки за доби друкарської культури лише розвинута система бібліографії могла пов'язати воедино численні напрацюван-

ня біографічного жанру: наукові праці, літературні біографічні твори, публікації документів і матеріалів. Нині, за доби Інформаційної революції, саме на основі досвіду й практики цієї бібліотечно-інформаційної, насамперед — біобібліографічної роботи постало формування універсальних, національних, галузевих і тематичних, регіональних електронних ресурсів біографічної інформації. Сучасні бібліотечно-інформаційні технології дали змогу поєднати у них біобібліографічну матрицю зі створенням персональних біографічних колекцій і представленням повнотекстових бібліотек документів і матеріалів. Так інформаційна революція знову поєднала два напрями біографічної дослідницької та видавничої роботи — створення довідкових біографічних і біобібліографічних праць та підготовку наукових і літературних біографічних публікацій.

Завдяки цьому нині на інформаційних порталах і сайтах бібліотек зосереджено чи не найціннішу за рівнем вивірності та достовірності, добре опрацьовану у науковому та методичному плані частину електронних історико-біографічних ресурсів. Яскравими прикладами цього можуть бути всесвітньо відомі колекції «Пам'ять Америки», матеріалів із родинної історії та генеалогії, меморіальні зібрання президентів США на інформаційному порталі Бібліотеки Конгресу США. Із вітчизняної бібліотечної практики — електронні колекції, присвячені Тарасові Шевченку та Володимирові Вернадському, бази даних за персоналіями відомих українських учених, а також науково-інформаційний проект «Український національний біографічний архів», що розбудовуються нині на порталі НБУВ. Подібні за принципами побудови ресурси створюються нині й галузевими науковими бібліотеками України, в регіональному аспекті — численними великими та малими бібліотеками в усіх куточках України.

Хоча значна маса електронних ресурсів біографічної інформації формуються нині поза межами бібліотечних установ — інформаційними компаніями, державними, громадськими, науковими, діловими організаціями та об'єднаннями, справді вдалими з погляду інформаційного наповнення та структурної організації вони стають лише за умови якомога ґрунтовнішого використання теоретичних і

методичних напрацювань бібліотекарів (інколи навіть незалежно від того, чи усвідомлюють це повною мірою їхні упорядники, котрі часто не задумуються над джерелом походження тих чи інших практичних підходів і методичних приписів). І навпаки, ігнорування нагромадженого бібліотеками досвіду науково-інформаційної роботи призводить до прикрих помилок і недоробок, які суттєво знижують пізнавальне значення створюваних, по-суті, упорядниками-аматорами електронних ресурсів біографічної інформації. Зазначене особливо відчутно у біографічних розділах численних комерційних електронних бібліотек, позначених відсутністю систематизації, надійних пошукових систем, випадковістю або й певною тенденційністю добору контенту. Бібліотекарі-професіонали називають подібне «звалищами книжок». Подолання подібних явищ вимагає поширення методичного впливу бібліотек на всю інформаційну сферу, власне, з огляду на сучасні реалії інформаційного простору — спільного просування вперед скоординованими зусиллями.

Загалом вивчення проблеми співвідношення між сучасною бібліотечною та «позабібліотечною» біографікою дало змогу дійти низки висновків, які мають загальне методологічне значення для справи інтеграції та поширення соціогуманітарного знання за доби електронних комунікацій. Йдеться про необхідність переходу бібліотечних фахівців від парадигми «бібліотекоцентризму», уявлень про самодостатність бібліотечної системи як провідного центру соціальних комунікацій, до нового осмислення та реалізації ролі бібліотечних установ у значно ширшому колі освітніх, наукових, інформаційних, управлінських інституцій, недержавних інформаційних центрів і громадських ініціатив.

Зокрема, здійснені нами дослідження дали змогу повному осмислити проблеми співпраці бібліотек у інтеграції та поширенні біографічної інформації з інформаційно-видавничим сектором. На значному фактичному матеріалі було розкрито, що саме бібліотеки своєю потужною науково-інформаційною підтримкою (фонди, каталоги, бази даних, друкована й електронна біобібліографія, електронні колекції) забезпечують реалізацію численних проектів створення ресурсів біографічної інформації видавництвами та корпо-

раціями й осередками, котрі створюють електронні продукти. Класичним прикладом цього стало тісне переплетіння роботи Видавничого дому «К. Г. Заур» (Мюнхен, Німеччина) — творця унікального багатотомного друкованого «Всесвітнього біографічного архіву» з провідними німецькими бібліотеками та світовими інформаційними корпораціями, що дало змогу на базі книжкового видання створити електронну «Всесвітню біографічну інформаційну систему», що використовується нині майже виключно через бібліотечну систему. Власне «Заур» — одне з провідних світових видавництв, які працюють насамперед у інтересах великих наукових бібліотек, словникова й енциклопедична продукція яких призначена саме для використання у їх стінах. Подібна тенденція до поширення своїх напрацювань через мережу бібліотек давно стала визначальною в роботі багатьох видавничо-інформаційних корпорацій. У нинішніх умовах значна вартість розбудовуваних ними електронних баз даних і архівів обумовлює те, що вони від початку розраховані на використання у стінах великих бібліотек, а не окремими індивідуальними споживачами на ринку електронної інформації. Найвідомішими у світі прикладами подібних інформаційних продуктів є створені у США величезні за обсягом електронні покажчики: «Майстер-індекс біографії і генеалогії» (Biography & Genealogy Master Index, BGMI), що нині містить стислі відомості про 13 млн. людей [41]; «Американська національна біографія» (American National Biography, ANB) [42]; «Біографічний ресурсний центр» (Biography Resource Center, BRC) [44], дані якого охоплюють більше 150 тис. відомих особистостей із усіх регіонів світу; «Літературний ресурсний центр» (Literature Resource Center, LRC) [43]. Нині усі вони є доступними практично у кожній великій зарубіжній публічній чи науковій університетській бібліотеці. Так само на інформаційній підтримці бібліотек, тісній кооперації з ними зусиль значною мірою ґрунтуються найрізноманітніші пізнавальні, культурно-освітні біографічні проекти друкованих і електронних ЗМІ, медіа-корпорацій, які набувають останнім часом всі більшого поширення й популярності серед широкого загалу.

Аналіз цих здобутків і новітніх тенденцій у розвитку інформаційної сфери переконливо свідчить на користь

того, що й українським бібліотекам у їх біографічно-інформаційній і біобібліографічній діяльності необхідно рухатися у бік всебічної розбудови партнерської співпраці з науково-дослідними установами, закладами освіти, музеями, архівами, видавничими та інформаційними центрами, редакціями наукових періодичних видань, засобами масової інформації, державними установами та громадськими організаціями, приватними ініціативами, до кола інтересів яких входить збирання та поширення історико-біографічної та актуальної сучасної біографічної інформації, використання її у суспільно-політичному житті, навчальній і виховній роботі.

Важлива роль у розвиткові бібліотечної біографіки належить власній науково-дослідній і видавничій роботі бібліотек. Вона розгортається за кількома взаємопов'язаними напрямками: на ниві біобібліографії; розкриття власних фондів і колекцій; публікації документів і матеріалів, присвячених визначним діячам науки, освіти і культури, окремих галузей господарської та суспільної діяльності (педагогіка, медицина, сільське господарство та ін.); формування на цій основі електронних ресурсів наукової біографічної інформації. Авторів цієї статті вже доводилося окреслювати найважливіші здобутки за цими напрямками НБУВ, Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, Національної наукової медичної бібліотеки України, Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки України імені В. Г. Заболотного, провідних регіональних бібліотек України [29].

Нині комплекс перспективних напрямів бібліотечної біографіки, що охоплює весь її видовий і проблемно-тематичний діапазон, найповніше представлений в Україні насамперед розробками та публікаціями НБУВ. Це повністю відповідає універсальному спрямуванню діяльності бібліотеки, багатству та цінності фондів і колекцій, зокрема архівних і рукописних, наявності розвинутих наукових шкіл у галузі національної бібліографії, архівознавства, досліджень рукописної спадщини, а також історичної біографістики. Багато у чому напрацювання НБУВ виступають нині як орієнтир для широкого кола бібліотек-партнерів і як поле експери-

менту щодо можливих спрямувань розвитку вітчизняної бібліотечної біографіки.

НБУВ продовжує давню традицію персональної бібліографії, започатковану більш як півстоліття тому її участю у підготовці рекомендаційних бібліографій і серії «Бібліографія вчених Української РСР», що видається дотепер. В останні десятиліття, позначені бурхливим піднесенням в Україні біографічного книговидання, ІБД НБУВ розгорнув програму систематичного виявлення всього репертуару українських книжкових біографічних публікацій. Зусиллями О. М. Яценка та Н. І. Любовець до цього часу опрацьовано та опубліковано два випуски бібліографічного покажчика «Джерела української біографістики», що хронологічно охоплюють довідкову біографічну літературу за період від середини ХІХ ст. до 2003 р. [12, 13]. Нещодавно опублікований третій випуск серії — покажчик вітчизняної персональної бібліографії діячів науки, освіти і культури від її започаткування у 50-х рр. ХІХ ст. до сьогодення [40].

Так само успішно персональна бібліографія розвивається зусиллями Відділу національної бібліографії НБУВ, яким до 200-річчя з дня народження Тараса Шевченка була започаткована тритомна Шевченкіана. Результатом цієї роботи стало видання унікального за охопленням матеріалу покажчика літературних творів Кобзаря, виданих 66 мовами світу [36]. Продовженням серії має стати видання бібліографії досліджень про Тараса Шевченка.

Упродовж десятиліть НБУВ зібрані унікальні картотеки персоналій державних і громадських діячів, провідників науки, культури, літератури та мистецтва, підготовлені та опубліковані фундаментальні путівники по особових архівних і рукописних фондах Інституту архівознавства [5] та Інституту рукопису [26], каталоги документів і матеріалів М. С. Грушевського [6], Б. Д. Грінченка [1], численні монографічні праці (О. П. Бодак, С. В. Булатової, Н. М. Зубкової, Л. В. Івченко, Т. І. Ківшар, І. А. Сергеевої, О. П. Степченко, Г. М. Юхимця), присвячені дослідженню родових книжкових колекцій та архівної спадщини видатних діячів вітчизняної науки і культури у фондах НБУВ, інших бібліотек та архівів. Новим напрямом досліджень стала реконструкція українськими біографістами «групової біографії» представників

наукових осередків (С. М. Ляшко) [19] та членів Музичного товариства імені Леонтовича (О. В. Бугаєва) [3].

Практично всі праці науковців НБУВ останніх років доступні у повнотекстовому вигляді на інформаційному порталі НБУВ. Нині розпочате ретроспективне оприлюднення публікацій минулих десятиліть. Із відкриттям у 2013 р. оновленого порталу НБУВ, розробленого К. В. Лобузінюю, на ньому розміщені також каталоги кількох сотень особових архівних фондів, що зберігаються в Інституті рукопису та Інституті архівознавства НБУВ.

Окремий інтерес становить досвід НБУВ із підготовки документальних та археографічних публікацій спільно з провідними академічними інститутами історико-культурного профілю. Серед подібних видань особливе місце належить п'яти випускам незавершеного свого часу В. Л. Модзалевським (1882–1920) п'ятого тому «Малоросійського родословника», опрацьованим зусиллями вчених Інституту рукопису НБУВ, інститутів української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського та історії України НАН України під керівництвом Г. В. Боряка на основі рукопису, що зберігся у фондах НБУВ [24]. Упродовж останніх років традицію спільної реалізації великих науково-видавничих проектів було продовжено підготовкою та випуском НБУВ до 150-річчя В. І. Вернадського семи томів із його майже двадцяти-томної академічної серії «Вибраних праць», у яких біографія вченого розкривається у його зв'язках із Україною, зокрема у листуванні з земляками. У 2014–2015 рр. науковцями Інституту біографічних досліджень напрацьований біобібліографічний розділ «Дослідники Сходу і Півдня України» до спільної з Інститутом історії України НАН України двотомної праці, що розкриває український погляд на проблему східних і південних регіонів України.

Важливим для сучасної вітчизняної бібліотечної біографіки досвідом стало розгортання на інформаційному порталі НБУВ баз біографічної та бібліографічної інформації, присвячених постатям діячів науки — наших сучасників. Першою з них став розбудований наприкінці 90-х рр. минулого століття під керівництвом Л. Й. Костенка ресурс «Наукові біографії вчених України». З часом, зважаючи на технічну застарілість платформи, він почав втрачати пріо-

ритетиність на тлі досконаліших зарубіжних зразків (скажімо, електронної системи «Наука Білорусі»), проте було очевидним, що у повністю переформатованому вигляді може і повинен стати відправною точкою для подальшого вдосконалення справи формування інтегрованої в межах України розподіленої загальнонаціональної інформаційної системи, покликаної широко та всебічно розкрити науковий потенціал країни. Закономірно, що нині проект знайшов сучасне, досить яскраве продовження у формуванні на принципово новому системотехнічному рівні персональних бібліометричних профілів вітчизняних учених у інформаційній базі «Бібліометрика української науки». Визначальною особливістю такого ресурсу на порталі НБУВ є поєднання автоматизованого збору та представлення постійно поповнюваної бібліографії публікацій учених, даних про їх цитування, рейтинги науковців, склад дослідницьких колективів за окремими напрямками, з представленням повнотекстових електронних версій публікацій праць учених, а в перспективі також аналітичних і реферативних матеріалів. Зазначені можливості з погляду дослідників-біографістів є надзвичайно важливими для збору матеріалів і розкриття наукових біографій учених — наших сучасників, а з погляду наукознавців — для докладного аналізу стану науки в Україні за багатьма прийнятими у світовому наукознавстві параметрами, вивчення внутрішніх взаємозв'язків у науковому середовищі, становлення, розвитку та результативності діяльності окремих наукових шкіл, в кінцевому підсумку — для обґрунтування науково-технічної політики держави з визначення та підтримки пріоритетних наукових напрямів.

Вагоме значення для перспектив розвитку бібліотечної біографіки має відкриття на порталі НБУВ спеціалізованого сайту (в перспективі — самостійного порталу) «Українського національного біографічного архіву» (далі — УНБА), над наповненням якого нині працює ІБД НБУВ. У нинішньому вигляді ресурс пристосований для доступу не лише зі стаціонарних комп'ютерів, а й різноманітних мобільних пристроїв, що сприятиме розширенню кола його користувачів і збільшенню інтенсивності використання матеріалів. При цьому пропрацьовуються питання забезпечення оператив-

ного зв'язку УНБА з загальним універсальним електронним бібліотечним ресурсом НБУВ. Це дасть змогу читачам зручно переходити від біографічних довідок до каталогів і, у перспективі, до повнотекстових публікацій із консолідованого ресурсу. Передбачається, що УНБА зможе стати органічною частиною електронної бібліотеки «Україніка», над формуванням якої НБУВ розгортає роботу. Йдеться як про загальний зв'язок, так і про те, що скажімо, в «Україніці» буде сформований розділ «Український мемуарій».

Проект подальшого розгортання порталу УНБА передбачає створення на його основі розподіленої бібліотеки біографічної літератури (із доступом до фондів сторонніх електронних бібліотек) і відкритого архіву біографічних матеріалів, розбудову на базі УНБА віртуальної творчої лабораторії дослідників-біографістів із усіх регіонів України та зарубіжжя зі створенням персональних сторінок кожного автора та можливостей для розвитку горизонтальної координації досліджень між ними.

Водночас у в концептуальному розумінні формування УНБА як фундаментального наукового ресурсу біографічної інформації не передбачає перетворення його на єдиний, «головний» осередок концентрування історико-біографічної інформації країни, оскільки це суперечить інформаційній парадигмі нашої доби, заснованій на розмаїтті інформації та розподіленості й асиметричності поповнення її ресурсів. Призначення УНБА — виступати інтегратором усього розмаїття інформаційних ресурсів, путівником-навігатором по них.

Зазначені принципи сповна реалізуються у самій НБУВ, де поряд із УНБА існують згадані раніше ресурси-путівники архівними та рукописними фондами. У 2013 р. К. В. Лобузіною до 150-річчя від дня народження В. І. Вернадського створена принципово нова, порівняно з існуючою раніше, модель електронного архіву великого вченого. Зазначена розробка може слугувати системотехнічною основою для розгортання електронних архівів і колекцій інших видатних діячів України. Так, у 2014 р. на її базі була створена меморіальна колекція Тараса Шевченка на основі матеріалів із фондів НБУВ. Подібні приклади доводять, що саме великим бібліотекам із їхніми значними можливостями та багатими методичними й практичними традиція-

ми інтеграції, систематизації та представлення документів і матеріалів на різних видах носіїв, по-праву може належати провідне місце у формуванні електронних історико-меморіальних, біографічних інформаційних ресурсів.

Значними є напрацювання у галузі довідкової біографіки та біобібліографії Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. Йдеться зокрема про створену Центром дослідження періодики (нині — Науководослідний інститут пресознавства ЛННБ) під керівництвом члена-кореспондента НАН України М. М. Романюка багатотомну біобібліографічну серію «Українська журналістика в іменах» [32], яка фактично являє собою багатотомний словник діячів вітчизняного суспільно-політичного та культурного руху. Не менше значення мають підготовлені цією бібліотекою численні персональні біобібліографічні покажчики, присвячені видатним діячам освіти, науки і культури, суспільно-політичного життя західноукраїнських земель. Та проблема полягає у тому, що на відміну від більшості провідних бібліотек України Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника не приділяє достатньої уваги публікації електронних версій своїх видань на власному інформаційному порталі, що робить їх мало доступними читачеві.

Дослідницькі напрацювання, друкована та електронна біографіка інших провідних наукових бібліотек України поступаються зробленому у НБУВ та ЛННБ за масштабами та видовим різноманіттям, однак позначені високим науковим рівнем і цільовим спрямуванням, що є дуже важливим для забезпечення інформаційних потреб окремих газузей знань і суспільної практики. Так, Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського видаються бібліографічні серії «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України»). Разом із ними на сайті бібліотеки розміщений структурований ресурс «Педагоги-новатори України» та переліки всіх біобібліографічних покажчиків, підготовлених установами мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України. Національною науковою медичною бібліотекою України опубліковано серію біобібліографічних словників «Медицина в Україні. Видатні лікарі» [23], а також розгорнуто на веб-

сайті бібліотеки електронні біобібліографії вчених у галузі медицини. Значна робота з підготовки біографічних нарисів і біобібліографій відомих учених-аграріїв здійснюється Національною науковою сільськогосподарською бібліотекою НААН України та іншими бібліотеками установ сільськогосподарської науки і освіти (серії «Біобібліографія вчених-аграріїв України», «Біобібліографія діячів сільськогосподарської науки України» (Херсонський державний аграрний університет).

Окремим важливим напрямом наукових досліджень провідних бібліотек України все більше стає бібліотекознавча біографіка — вивчення історичної спадщини та досвіду визначних вітчизняних діячів бібліотечної справи — бібліотекознавців, бібліографів. У цьому напрямі у НБУВ плідно працює Т. І. Ківшар [7, 8, 11]. Державною науково-педагогічною бібліотекою України імені В. О. Сухомлинського кілька років тому під керівництвом П. І. Рогової було розгорнуто формування електронного інформаційно-бібліографічного ресурсу «Видатні бібліотекознавці, бібліографознавці, книгознавці та документознавці України та світу». Національною парламентською бібліотекою України в минулі роки підготовлені та видані три випуски біографічного довідника «Українські бібліографи: Біографічні відомості. Професійна діяльність. Бібліографія» (Київ, 2008–2011). Бібліотекознавчій біографії належить помітне місце і в створюваній НПБУ спільно зі спеціалістами інших бібліотек України електронній «Бібліотечній енциклопедії». Науковцями Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка опубліковані збірники документів і матеріалів та біобібліографічні покажчики, присвячені відомим діячам бібліотечної справи Л. Б. Хавкіній [2], Б. О. Боровичу [4], С. Б. Шоломовій [35].

Важливими центрами бібліотечної біографіки є університетські бібліотеки. Вони зосередили зусилля найперше на розкритті спадщини засновників вищих навчальних закладів, їхніх відомих вихованців, а також досягнень провідних учених-сучасників. Як правило, підготовка біографічних і біобібліографічних праць супроводжується публікацією їхніх повних версій в Інтернеті.

Так, Науковою бібліотекою Одеського національного університету імені І. І. Мечникова підготовлені два видання

біографічного словника «Професори Одеського (Новоросійського) університету» [34]. Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка сформувала на своєму веб-сайті електронні зібрання творів першого ректора М. О. Максимовича, а також М. П. Драгоманова, що є основою для подальшого розгортання в електронному форматі спадщини видатних вчених університету. Серед наукових здобутків інших університетських бібліотек слід особливо відзначити напрацювання Наукової бібліотеки Ніжинського державного університету імені М. В. Гоголя, якою підготовлено бібліографії праць учених Ніжинської вищої школи та розгорнуто на своєму веб-сайті ресурси їх оригінальних документів і матеріалів. Загалом університетські бібліотеки ще не вийшли на той рівень реалізації власних науково-дослідницьких можливостей у сфері біографіки та біобібліографії, який нині обумовлений об'єктивно необхідністю висвітлення та пропаганди історії та сучасних досягнень вищих навчальних закладів. Певною мірою це пов'язано з тим, що університети здебільшого створюють з цією метою спеціалізовані дослідницькі центри (як ось у Національному університеті «Києво-Могилянська академія»). У цьому сенсі звертає на себе увагу недостатність координації роботи бібліотек із подібними осередками. Щоправда, бібліотеки досить широко представляють на своїх веб-сайтах електронні версії біографічних досліджень університетських учених.

Біобібліографічній діяльності публічних бібліотек України притаманне переважно інше спрямування — її метою є створення головним чином рекомендаційних довідників, присвячених видатним діячам культури і мистецтва України, нерідко — у регіональному розрізі, розрахованих на освітянську сферу та широкий читацький загал. Особливо широким є репертуар бібліографічних довідників творів українських письменників і літератури про них, опублікованих Національною парламентською бібліотекою України. Серед цього доробку чимало оригінальних ґрунтовних видань. Одеською національною науковою бібліотекою імені М. Горького опубліковані книжковими та електронними виданнями серії персональних біобібліографічних покажчиків «Вчені Одеси», «Письменники Одеси», «Літературна Одеса»,

а також тематичні серії «Вчені вузів Одеси» (наприклад, «Геологи. Географи», «Математики. Механіки», «Фізики — астрономи» тощо). Науковцями Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, крім згадуваних уже біобібліографій відомих українських бібліотекознавців, підготовлені видання серії «Повернені імена», присвячені низці письменників «Розстріляного відродження». Подібна робота, хоча й у менших масштабах, здійснюється також багатьма обласними публічними бібліотеками.

Бурхливий розвиток біографічно-інформаційної справи загалом і в бібліотечних установах зокрема, піднесення біографічно-дослідницької творчості впродовж останніх років особливо гостро поставили питання про її належне теоретичне та науково-методичне забезпечення, а також прогнозування оптимальних шляхів подальшого розвитку. Значну роль у цій справі покликані відігравати провідні наукові бібліотеки, їхні вчені та спеціалісти інформаційно-комунікативної сфери. Реалії є такими, що поза стінами бібліотек в Україні розробляються лише загальні філософсько-антропологічні та культурологічні, а також, певною мірою, прикладні політологічні аспекти біографічної дослідницької та інформаційної справи. Теорія та методика історико-біографічних і літературно-біографічних студій розробляються зовсім недостатньо. Попри це стихійність і кустарництво, довління застарілих стереотипів у історико-культурологічному сегменті дослідницького та інформаційного простору України все ще відчутно дають про себе знати. Зазначене обумовлено цілим комплексом проблем, серед яких власне біографічно-інформаційної справи стосуються помітний консерватизм наукового середовища дослідників-біографістів, значна частина яких тяжіє до старих «класичних» форм роботи, їх недостатня обізнаність із сучасними провідними тенденціями розвитку біографічних досліджень і ресурсів у світі, новітніми методичними та технологічними підходами, тобто — тими реальними можливостями, які вже запропоновані інформаційними технологіями, а також, зрозуміло, брак коштів, організаційних і технічних можливостей. Та час настійно диктує нові вимоги. Зокрема для тих, хто працює у сфері біографічних досліджень, біобібліографії, вже неприпустимим є проходити

повз зрушення, які відбулися у системах автоматизованого формування контенту й інтелектуального пошуку (зокрема і на інформаційному порталі НБУВ), що дає змогу оперативно формувати та аналізувати біографічні та біобібліографічні матеріали, випушло розкривати персоналії вчених, їх доробок, наукові зв'язки. Значення цих інтелектуальних зрушень для вивчення людського потенціалу України, наукових біографій учених ще тільки належить усвідомити.

Як приклад, що спонукує до серйозних роздумів і конструктивних дій, нагадаємо також: практично жоден із інформаційних сайтів українських наукових установ і навчальних закладів, розкриваючи персональний склад учених і спеціалістів, не охоплює всього кола інформації, конче необхідної для презентації їхніх досягнень і можливостей, наукових зв'язків, участі у престижних наукових проектах, що є надзвичайно важливим для глибшої інтеграції вітчизняної науки, освіти і культури у європейський та світовий простір.

В Україні теоретичні проблеми історичного досвіду та сучасного розвитку біографіки, біографістики як спеціальної історичної дисципліни, біобібліографії, а також методичні та практичні організаційно-технічні питання формування друкованих і електронних ресурсів біографічної інформації розробляються насамперед ІБД НБУВ та окремими фахівцями інших наукових установ і вищих навчальних закладів, які тісно співробітничать із цим інститутом. Найважливіші результати теоретичних і методичних досліджень публікуються у книжкових виданнях ІБД НБУВ, а також продовжуваному збірнику наукових праць «Українська біографістика = Biographistica ukrainica». Слід окремо зауважити, що випуск іншими установами наукових збірників, у назві яких фігурує термін «біографістика» («Українська історична біографістика: забуте і невідоме», «Історія науки і біографістика»), не має безпосереднього стосунку до розвитку біографістики як спеціальної історичної дисципліни — у них публікуються серйозні історико-біографічні дослідження, але практично ніколи не порушуються на сучасному рівні питання теорії та методики біографічних досліджень. Дещо проблемним, на наш погляд, виглядає і необґрунтоване поширення останнім часом нового термінологічного ряду на

зразок: «військова біографістика», «сільськогосподарська біографістика», «бібліотекознавча...», «медична...», «педагогічна...», «музична...». Це питання залишається дискусійним. Та ми певні, що про правомірність використання такої термінології доречно говорити лише тоді, коли йдеться про певні специфічні теоретичні та методичні засади дослідження біографій діячів певних галузей [33].

Без перебільшення можна сказати, що осмислення шляхів розвитку новітньої української біографіки, визначення на сучасному рівні їх теоретичних і методичних засад, пріоритетних завдань і перспектив стали можливими насамперед завдяки діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ. Саме у його стінах та на сторінках його видань відбулися впродовж двох десятиліть незалежності України усі найважливіші наукові дискусії з доволі гострих проблем теорії та практики дослідницької та науково-інформаційної роботи. Вони чимало допомогли вітчизняним фахівцям подолати як застарілі стереотипи, так і деякі новітні негативні тенденції у розвитку вітчизняної біографіки. До цього кола вразливих явищ в українській біографіці на рубежі ХХ–ХХІ ст. належали етноцентризм, запозичений ще від доби «Галицького П'ємонту», що вже став анахронізмом в умовах утвердження українства як державницької нації; «парадність» і псевдоелітарність, нав'язувані українській біографіці на рубежі ХХ–ХХІ ст. новими суспільними «елітами», що прагнули до легітимізації; тяжіння до лінійної, описової, компілятивної біографії, що ніби повертало вітчизняну біографічну справу до часів перших біографічних розвідок учених ХІХ ст.; принципи жорсткого «рангування» персоналій відповідно до формалізованих ознак (посади, звання, нагороди), запозичені з дореволюційних і радянських часів, а не реального внеску особи у поступ українського суспільства.

Напрацювання ІБД НБУВ сприяли поверненню вітчизняної біографіки до загальнолюдських ідеалів гуманізму та демократизму, уявлень про цінність і важливість для нащадків досвіду кожного людського життя, а отже — про право кожного громадянина на власну індивідуальну біографію, а також родинну біографічну традицію, важливість осягнення «людських вимірів» історії одразу на націо-

нальному, регіональному, місцевому, родинному, професійному рівнях.

Інститутів належить значний внесок у вивчення історії розвитку та досвіду світової та вітчизняної довідкової біографічної справи, обґрунтування необхідності переносу на сучасному етапі центру ваги всієї біографічної та біобібліографічної довідково-інформаційної роботи в площину формування розподілених електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації, створення на цій основі загальнонаціонального віртуального інформаційного та дослідницького простору [28]. Результати зазначених розробок повною мірою втілені у розробці концептуальних засад і формуванні фундаментального електронного інформаційного ресурсу — «Українського національного біографічного архіву».

ІБД НБУВ належить ґрунтовний внесок у розробку загальнотеоретичних засад біографічних досліджень, біографістики як спеціальної історичної дисципліни, методичних питань підготовки довідкових біографічних видань. Це стосується, зокрема, досліджень дискусійних питань понятійного ряду, термінології біографістики, їх еволюції в плинні часу та в системах різних національних наукових культур (В. І. Попик). Докладно розроблено проблеми видового різноманіття довідкових біографічних видань, їх дослідницького та редакційно-видавничого інструментарію (С. М. Ляшко). Значна увага приділяється теоретичним і методичним проблемам біобібліографії, насамперед, у працях О. М. Яценка.

Також слід зазначити, що в поле зору науковців інституту, поряд із іншими підрозділами НБУВ, бібліотеками, науковими установами і вищими навчальними закладами, все частіше потрапляють принципово нові явища, що з'являються у біографічному сегменті світового та вітчизняного інформаційного простору. З'явилися наукові розвідки з проблем біографічного контенту соціальних мереж і блогів, об'єктивних і суб'єктивних чинників його формування, джерельної цінності та методів наукового аналізу та використання (Ю. В. Вернік, С. В. Муріна, Т. В. Котлярова). Принципово новим моментом у розвитку теорії та методики біографістики в ІБД НБУВ стали останнім часом

перші спроби осмислення можливостей поєднання власне біографічних досліджень у їхньому класичному розумінні з застосуванням програмних систем інтелектуального пошуку, бібліометрії та наукометрії, використанням створених напівавтоматично бібліометричних портретів учених (В. І. Попик). Новаторськими стали дослідження проблем активної участі бібліотек у формуванні культури біографічного читання різних категорій читачів, насамперед дітей і юнацтва, а також культури видавничої діяльності в галузі біографіки (Н. П. Марченко).

Зважаючи на необхідність посилення науково-методичного впливу на всі сегменти інтеграції, формування та поширення біографічної інформації, ІБД НБУВ напрацьовує нині методичні рекомендації з проблем підвищення ефективності репрезентації у електронних мережах історичного та сучасного креативного людського потенціалу України, якості персональних бібліографічних показників.

Серед назрілих завдань теоретичного та методичного забезпечення діяльності бібліотек, установ науки та культури, закладів освіти у галузі інтеграції та поширення біографічного знання, реалізації науково-інформаційних проектів — вироблення оптимальних моделей розбудови бібліотеками спільно з науковими інституціями, університетами, архівами та музеями, громадськими осередками, видавництвами та інформаційними центрами тематичних, галузевих і регіональних електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації; опрацювання на сучасному інформаційно-технологічному рівні проблем поєднання довідкових матеріалів із повнотекстовими бібліотеками публікацій і відкритими архівами документів і матеріалів; формування єдиного дослідницького простору у галузі біографіки, біографістики та споріднених спеціальних історичних і бібліотечно-інформаційних дисциплін із розбудовою різних типів віртуальних дослідницьких лабораторій, розрахованих на інтеграцію зусиль розподілених творчих колективів фахівців із усіх регіонів України та зарубіжжя.

Водночас і в науково-методичному, і в організаційному плані, за висновками спеціалістів, чимдалі повинно йтися вже не про налагодження взаємної інформації, координацію з окремих освітніх і науково-дослідних проектів, а про

принципово вищий рівень співробітництва, спрямований на розбудову цілісного біографічного інформаційного та дослідницького середовища як важливого сегмента національного науково-інформаційного простору. Зазначене передбачає максимальну інтеграцію зусиль усіх учасників дослідницького й інформаційного процесу, тобто, втілення їх у конкретні проекти та програми розвитку співробітництва, досягнення максимального порозуміння між зацікавленими установами й організаціями щодо напрямів і технічних параметрів спільної роботи, колективне напрацювання низки теоретичних і методичних документів, конвенційних угод, взаємно прийнятних для усіх правил і регламентів.

За всіма уявленнями сучасної теоретичної думки та практичним досвідом бібліотечно-інформаційної роботи, саме українські бібліотеки, передусім — провідні спеціалізовані наукові бібліотеки, можуть і повинні очолити цей процес, оскільки вони є головними комунікативними центрами інтеграції, інтелектуального опрацювання та поширення біографічної інформації, а також науково-методичної та координаційної роботи. Однак, ця провідна роль бібліотек не може бути реалізована ними «автоматично», а лише за умов докладання до цього максимально цілеспрямованих і наполегливих зусиль.

1. Б. Д. Грінченко. Документи і матеріали з фондів Інституту рукопису ЦНБ ім. В. І. Вернадського НАН України [Текст] : покажчик. – Вып. 1 : Віршовані твори / НАН України, Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського, Ін-т укр. Археографії ; упор. Н. М. Зубкова. – К. – 1994. – 240 с. – (Науково-довідкові видання з історії України ; вип. 38).
2. *Бібліотекознавець* Любов Борисівна Хавкіна: Харківський період діяльності (1888–1918) [Текст] : зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : А. М. Перепеча, Н. І. Капустіна. – Х., 2004. – 128 с.
3. *Бугаєва О. В.* Архівна спадщина Музичного товариства імені М. Д. Леонтовича [Текст] : [монографія] / Олена Бугаєва. – К. : НБУВ, 2011. – 387 с.
4. Видатний український бібліотекознавець Б. О. Борович (1883–1938) [Текст] : зб. матеріалів / Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка ; уклад. : А. О. Черевко, Т. Л. Кульшицька. – Х., 2005. – 90 с.
5. Видатні вчені Національної академії наук України: особові арх. та рукоп. фонди академіків і членів-кореспондентів у Національній

- б-ці України ім. В. І. Вернадського (1918–1988) [Текст] : путівник / НБУВ ; уклад. : О. С. Боляк та ін., відп. ред. – акад. НАН України О. С. Онищенко. – К., 1998. – 307 с.
6. Документальні матеріали М. С. Грушевського у фондах відділу рукописів ЦНБ ім. В. І. Вернадського АН УРСР [Текст] : каталог. – Вып. 16 / С. М. Кіржаєв. – К. : [б. в.], 1991. – 119 с. – (Науково-довідкові видання з історії України).
 7. *Ківшар Т. І.* Бібліотекознавча біографістика як розділ галузевої біографістики [Текст] / Т. І. Ківшар // Наук. праці Кам'янець-Подільського Нац. Ун-ту ім. І. Огієнка. – 2010. – Вип. 2. – С. 10–20. – (Сер. «Бібліотекознавство. Книгознавство»).
 8. *Ківшар Т. І.* Бібліотечна біографіка в контексті становлення радянського бібліотекознавства в Україні: діяльність Іллі Вугмана (1890–1929 рр.) [Текст] / Т. І. Ківшар // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2012. – Вип. 9. – С. 25–64.
 9. *Ківшар Т. І.* Біобібліографія бібліотекознавства у сфері професійної комунікації [Текст] / Т. І. Ківшар // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – К. : НБУВ, 2014. – С. 355–359.
 10. *Ківшар Т. І.* Біографічна інформація про бібліотекарів на сайтах національних книгозбірень України [Текст] / Т. І. Ківшар // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). – К. : НБУВ, 2013. – С. 205–209.
 11. *Ківшар Т. І.* Українська бібліотечна біографіка ХХ – поч. ХХІ ст.: етапи й тенденції розвитку [Текст] / Т. І. Ківшар // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2011. – Вип. 8. – С. 98–148.
 12. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (середина ХІХ–ХХ ст.) [Текст] / НАН України, НБУВ, Ін-т біографічних досліджень ; авт.-уклад. Т. В. Куриленко, Н. І. Любовець, О. М. Яценко. – К., 2004. – 365 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 1).
 13. Книжкові джерела української біографістики у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського : матеріали до бібліографії (2001–2003 рр.) [Текст] / Авт.-укладачі : Н. І. Мельник-Любовець, О. М. Яценко. – К., 2006. – 204 с. – (Джерела укр. біографістики ; вип. 2).
 14. *Любовець Н. І.* Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек України [Текст] / Н. І. Любовець // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). – К. : НБУВ, 2013. – С. 211–214.
 15. *Любовець Н. І.* Мемуари як складова електронних ресурсів бібліотек: світовий досвід та перспективи створення вітчизняного електронного ресурсу «Українська мемуаристика» [Текст]. / Н. І. Любовець // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2013. – Вип. 10. – С. 417–430.
 16. *Любовець Н. І.* Спадщина Тараса Шевченка у вітчизняних бібліографічних джерелах: на матеріалах посібника «Українські

- персональні бібліографічні покажчики (1856–2013)» [Текст] / Н. І. Любовець, О. М. Яценко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2014. – Вип. 11. – С. 272–283.
17. Любовець Н. І. Українські мемуари в сучасному інформаційному просторі [Текст] / Н. І. Любовець // Наук. праці НБУВ. – К. : НБУВ, 2013. – Вип. 37. – С. 602–615.
18. Ляшко С. М. Бібліотека як джерело вивчення історичної науки (на прикладі Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 [Текст] / С. М. Ляшко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). – К. : НБУВ, 2013. – С. 209–211.
19. Ляшко С. М. Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ- 40-і рр. ХХ ст.) [Текст] : нариси історії / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – 88 с.
20. Марченко Н. П. Біобібліографічні ресурси на сайтах бібліотек для дітей і юнацтва України [Текст] / Н. П. Марченко // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – К. : НБУВ, 2014. – С. 365–367.
21. Марченко Н. П. Зasadничі принципи та тенденції формування вітчизняних електронних ресурсів, присвячених книзі для дітей і дитячому читанню [Текст] / Н. П. Марченко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – Вип. 4. : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 367– 375.
22. Марченко Н. П. Новітня Шевченкіана на сайтах провідних бібліотек України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2014. – Вип. 11. – С. 336–361.
23. Медицина в Україні. Видатні лікарі [Текст]. – Вип. 1–2, у 4-х кн. – К., 1997–2007.
24. Модзалевський В. Л. Малоросійський родословник [Текст] / Укр. генеалогічне тов-во; НАН України; Ін-т рукопису НБУВ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Ін-т історії України / Г. В. Боряк, В. В. Томазов (ред. кол.), В. В. Томазов, С. В. Шурляков (упоряд.). – К. , Спб. : Изд. ВИРД, 1996–2004. – Т. 5, вип. 1–5.
25. Муріна С. В. Місце біографіки у житті сучасної бібліотеки (з досвіду роботи районної бібліотеки № 157 м. Києва) [Текст] / С. В. Муріна // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). – К. : НБУВ, 2013. – С. 223–225.
26. Особові архівні фонди Інституту рукопису : [Текст] : путівник / НБУВ. Ін-т рукопису ; уклад. : О. С. Боляк та ін. ; відп. ред. – акад. НАН України О. С. Онищенко. – К., 2002. – 768 с.
27. Попик В. И. Библиотеки как интеграторы электронных ресурсов историко-биографической информации [Текст] / В. И. Попик // Библиотековедение. – 2014. – № 1. – С. 42–46.
28. Попик В. И. Виртуальные библиотеки XXI века и задачи создания Украинского национального биографического архива [Текст] /

- В. І. Попик // Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития. Научно-практич. и теоретич. сб. – Вып. 4. – К., 2006. – С. 26–36.
29. Попик В. І. Здобутки й завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної інформації [Текст] // Наук. праці НБУВ. – К. : НБУВ, 2013. – Вип. 37. – С. 547–567.
30. Попик В. І. Електронні ресурси, присвячені Тарасові Шевченку, як відображення сучасного стану розвитку вітчизняного віртуального інформаційного простору [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2014. – Вип. 11. – С. 257–271.
31. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / Володимир Попик. – К. : НБУВ, 2013. – 520 с.
32. Попик В. І. Тенденції розвитку діяльності бібліотек у репрезентації пам'яті про видатних співвітчизників [Текст] / В. Попик // Політика пам'яті у культурному просторі : Національна та історична пам'ять : зб. наук. праць. – Вип. 8. – К. : Ін-т нац. пам'яті, 2013. – С. 52–60.
33. Попик В. І. Biography – Біографіка – Біографістика – Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень [Текст] / В. І. Попик // Укр. іст. журнал. – 2015. – № 3. – С. 124–138.
34. Професори Одеського (Новоросійського) університету : біограф. Словник, у 4 т. [Текст] / кол. автор ; відп. ред. : Сминтина В. А. ; ОНУ імені І. І. Мечникова ; Наук. б-ка. – Одеса : Астропринт, 2005.
35. Софія Богданівна Шоломова : до 70-річчя від дня народж. : біобібліогр. покажч. [Текст] / Держ. закл. «Харк. держ. наук. б-ка ім. В. Г. Короленка» ; уклад. В. О. Ярошик ; наук. ред. І. Я. Лосієвський. – Х., 2010. – 66 с. – (Сер. «Краєзнавці Слобожанщини»).
36. Тарас Григорович Шевченко : бібліографія видань творів, 1840–2014 [Текст] / НАН України, НБУВ ; голов. ред. О. С. Онищенко ; ред. : В. І. Попик, Л. В. Беляєва, В. М. Горовий. – К., 2014. – 548 с. – До 200-річчя від дня народження Тараса Григоровича Шевченко (1814–2014).
37. Українська журналістика в іменах [Текст] : матеріали до енциклопед. словника / М. М. Романюк, відп. ред. – Вип. 1–20. – Л. : Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника, 1994–2013.
38. Яценко О. М. Місце біографічної інформації у діяльності наукової бібліотеки в сучасних умовах [Текст] / О. М. Яценко // Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). — К., 2013. — С. 220–223.
39. Яценко О. М. Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз [Текст] / О. М. Яценко // Бібліотеч. вісник. – 2014. – № 5. – С. 24–29.
40. Яценко О. М. Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013) / О. М. Яценко, Н. І. Любовець ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; редкол. В. І. Попик (голова) [та ін.]. – К., 2015. – 469 с. – (Сер. «Джерела укр. біографістики ; вип. 3).

41. About Biography & Genealogy Master Index (BGMI) [Electronic resource] // Ancestry. – Access mode : <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=4394>, free. – The name of the screen.
42. American National Biography Online [Electronic resource]. – Access mode : <http://www.anb.org/login.html?url=%2Farticles%2Fhome.html&ip=93.74.125.179&nocookie=0>, free. – The name of the screen.
43. Biographical Resources [Electronic resource] : Introduction to the Collections // The New York Public Library. – Access mode : <http://legacy.www.nypl.org/research/chss/grd/resguides/biography/print.html>, free. – The name of the screen.
44. Biography Resource Center Database [Electronic resource] // Globe Education Network Library. – Access mode : <http://www.globeeducationnetwork.com/library/resources/articles/biography-resource-center>, free. – The name of the screen.

REFERENCES

1. Zubkova, N. M. (Eds.). (1994). *B. D. Hrinchenko. Dokumenty i materialy z fondiv Instytutu rukopysu Tsentralnoi naukovoï biblioteki imeni V. I. Vernadskoho NAN Ukrainy. Pokazhchyk* [B. D. Hrinchenko. Documents and materials from the funds of the Institute of Manuscripts of the Central Scientific Library of National Academy of Sciences of Ukraine: pointer] (Vol. 1: Verse works). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
2. Perepecha, A. M., & Kapustina, N. I. (2004). *Bibliotekoznavets Liubov Borysivna Khavkina: Kharkivskyi period diialnosti (1888–1918)* [Library scientist L. B. Khavkina: Kharkiv's period of activity (1888–1918)]. Kharkiv. [in Ukrainian].
3. Bugaeva, O. V. (2011). *Arkhivna spadshchyna Muzychnoho tovarystva imeni M. D. Leontovycha* [Archival Heritage of M. D. Leontovich Music Society] Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
4. Cherevko, A. O., & Kulshytska, T. L. (2005). *Vydatnyi ukraïnskyi bibliotekoznavets B. O. Borovych (1883–1938). Zbirnyk materialiv.* [Prominent Ukrainian library scientist B. A Borovichi (1883–1938)]. Kharkiv. [in Ukrainian].
5. Onyshchenko, & O. S., Boriak, H. V. (Eds.). (1998). *Vydatni vcheni Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Osobovi arkhivni ta rukopysni fondy akademikiv i chleniv-korespondentiv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1918–1988). Putivnyk* [Prominent scientists of the National Academy of Sciences of Ukraine. Personal archives and manuscripts fondes of academicians and corresponding members of the National Akademy of sciences of Ukraine in V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (1918–1988). Guide]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
6. Kirzhaiev, S. M. (Eds.). (1991). *Dokumentalni materialy M. S. Hrushevskoho u fondakh viddilu rukopysiv Tsentralnoi naukovoï biblioteki imeni V. I. Vernadskoho AN URSSR. Katalog* [M. S. Grushevsky documentary materials in the collections of manuscripts of manuscripts department of V. I. Vernadsky Central

- Science Library of USSR Academy of Sciences: Directory]. (Vol. 16). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
7. Kivshar, T. I. (2010). *Bibliotekoznavcha biohrafistyka yak rozdil haluzevoi biohrafistyky* [Librarian's biography as a sector of branch biography science]. In *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho Natsionalnogo Unsiwersitetu imeni I. Ohiiienka* [Science Works of I. Ohiiienko Kamyanets-Podilsky National University]. (Vol. 2, pp. 10–20). Kamianets-Podilskyyi. [in Ukrainian].
 8. Kivshar, T. I. (2012). *Bibliotekna biohrafika v konteksti stanovlennia radianskoho bibliotekoznavstva v Ukraini: diialnist Illi Vuhmana (1890–1929)* [Library biohrafika in the context of formation of the Soviet library science in Ukraine: Elias Vuhman (1890–1929) activity]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 9, pp. 25–64). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 9. Kivshar, T. I. (2014). *Biobibliohrafiia bibliotekoznavstva u sferi profesiinoi komunikatsii* [Bibliography of Library Science in Professional Communication]. In *Proceedings of the International Science Conference. Mistse i rol bibliotek v formuvanni natsionalnogo informaciiinogo prostoru* [The place and role of libraries in the formation of the national information space]. Kyiv, October 21–23. 2014 (pp. 355–359). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 10. Kivshar, T. I. (2013). *Biohrafichna informatsiia pro bibliotekariu na saitakh natsionalnykh knyhozbiren Ukrainy* [Kivshar T. I. librarians Biographical information on the websites of national libraries of Ukraine]. In *Proceedings of the International Science Conference. Adaptatsiia zavidan i funksiiv naukovoi biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv* [Adaptation of tasks and functions to the requirements of scientific library of digital information resources]. Kyiv, October 8–10. 2013 (pp. 205–209). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 11. Kivshar, T. I. (2011). *Ukrainska bibliotekna biohrafika XX – pochatku XXI st. Etapy i tendentsii rozvytku* [Ukrainian Library biohrafika XX – early. XXI century. Stages and trends]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 8. pp. 98–148). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 12. Kurylenko, T. V., Lyubovets, N. I., & Yatsenko, O. M. (2004). *Knyzhkovi dzherela ukrainskoi biohrafistyky u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V. I. Vernadskoho. Materialy do bibliohrafi (seredyna XIX–XX st.)* [Book's Ukrainian biographical sources in the collections of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Materials to bibliography (middle of the nineteenth and twentieth centuries)]. (Vol. 1: Sources of Ukrainian biography science). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 13. Lyubovets, N. I., & Yatsenko, O. M. (2006). *Knyzhkovi dzherela ukrainskoi biohrafistyky u fondakh Natsionalnoi biblioteky Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho. Materialy do bibliohrafi (2001–2003)* [Book Ukrainian biographical sources in the collections of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine. Materials to bibliography (2001–2003)]. (Vol. 2: Sources of Ukrainian biography science). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

14. Lyubovets, N. I. (2013). *Memuary yak skladova elektronnykh resursiv bibliotek Ukrainy* [The memoir component of the e-resources of Ukrainian libraries]. In *Abstracts of Papers International Science Conference. Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoï biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv* [Adaptation of tasks and functions to the requirements of scientific library of digital information resources]. Kyiv, October 8–10. 2013 (pp. 211–214). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
15. Liubovets, N. I. (2013). *Memuary yak skladova elektronnykh resursiv bibliotek. Svitovyi dosvid ta perspektyvy stvorennia vitchyznianoho elektronnoho resursu “Ukrainska memuarystyka”* [Memoirs as part of electronic resources of libraries: International experience and prospects of creating domestic electronic resource of “Ukrainian memoirs”]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 10, pp. 417–430). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
16. Liubovets, N. I., & Yatsenko, O. M. (2014). *Spadshchyna Tarasa Shevchenka u vitchyzniannykh bibliohrafichnykh dzherelakh. Na materialakh posibnyka Ukrainski personalni bibliohrafichni pokazhchyky (1856–2013)* [Taras Shevchenko’s heritage in national bibliographic sources: Guidelines for Ukrainian personal bibliographies (1856–2013)]. In *Ukrainska biografistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 11, pp. 272–283). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
17. Liubovets, N. I. (2013). *Ukrainski memuary v suchasnomu informatsiinomu prostori* [Ukrainian memoirs in modern information space]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (Vol. 37, pp. 602–615). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
18. Lyashko, S. M. (2013). *Biblioteka yak dzhereło vyvchennia istorychnoi nauky (na prykladi Postiinoi komisii dlia skladannia Biohrafichnoho slovnyka diiachiv Ukrainy. 1918–1933)* [Library as a source for the study of historical science (for example Standing Committee to compile biographical dictionary leaders Ukraine. 1918–1933)]. In *Proceedings of the International Science Conference. Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoï biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv* [Adaptation of tasks and functions to the requirements of scientific library of digital information resources]. Kyiv, October 8–10. 2013 (pp. 209–211). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
19. Lyashko, S. M. (2006). *Biohrafichna dovidkova sprava v Ukraini (60-ti rr. XIX – 40-i rr. XX st.). Narysy istorii* [Biographical information business in Ukraine (60-ies. XIX- 40-ies. XX century.). Essays on History]. Zaporizhzhia: Dyke pole. [in Ukrainian].
20. Marchenko, N. P. (2014). *Biobibliohrafichni resursy na saitakh bibliotek dlia ditei i yunatstva Ukrainy* [Bibliographic resources on sites of libraries for children and youth of Ukraine]. *Proceedings of the International Science Conference. Mistse i rol bibliotek u formuvanni natsionalnoho informatsiinoho prostoru* [The place and role of libraries in the formation of the national information space]. Kyiv, October 21–23. 2014 (pp. 365–367). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
21. Marchenko, N. P. (2014). *Zasadnychi pryntsypy ta tendentsii formuvannia vitchyzniannykh elektronnykh resursiv, prysviachenykh knyzi dlia ditei i dytiachomu chytanniu* [Fundamental principles

- and trends in the development of domestic electronic resources dedicated to the book for children and children's reading]. In *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedagogichnoi bsblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho* [Science Labores of V. A. Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine]. (Vol. 4, pp. 367–375). Vynnytsia: Nilan-LTD. [in Ukrainian].
22. Marchenko, N. P. (2014). Novitnia Shevchenkiana na saitakh providnykh bibliotek Ukrainy dlia ditei [New Shevchenkiana on the sites of leading libraries of Ukraine for Children]. In *Ukrainska biografistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 11, pp. 336–361). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
23. *Medytsyna v Ukraini. Vydatni likari*. [Medicine in Ukraine. Prominent doctors]. (1997–2007). (Vol. 1–2, 4th ed.). Kyiv. [in Ukrainian].
24. Boriak, H. V., Tomazov, V. V., & Shurliakov, C. V. (Eds). (1996–2004). *Modzalevskyy V. L. Malorosiiskyyi rodoslovnyk*. [Modzalevskyy V. L. Malorossiysky rodoslovnyk]. (5th, Vol. 1–5). Kyiv, St. Petersburg. [in Ukrainian].
25. Murina, S. V. (2013). *Mistse biohrafiky u zhytti suchasnoi biblioteky (z dosvidu roboty raionnoi biblioteky № 157 mists Kyieva)* [Place of biohraphy in the life of a modern library (the experience of the District Library № 157 of Kyiv)]. In *Proceedings of the International Science Conference. Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoii biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv* [Adaptation of tasks and functions to the requirements of scientific library of digital information resources]. Kyiv, October 8–10. 2013 (pp. 223–225). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
26. Onyshchenko, O. S. (Ed.). (2002). *Osobovi arkhivni fondy Instytutu rukopysu. Putivnyk*. [Personal archival fonds of Manuscripts institute. Guide]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
27. Popyk, V. Y. (2014). *Biblioteki kak integratory elektronnykh resursov istoriko-biograficheskoy informacii* [Library as an integrator of electronic resources of historical and biographical information]. *Bibliotekovedenie* [Library and Information Science]. 1, 42–46. [in Russian].
28. Popyk, V. Y. (2006). *Virtual'nye biblioteki XXI veka i zadachi sozdanija Ukrainskogo nacional'nogo biograficheskogo arhiva* [Virtual libraries of the XXI century and the task of creating of the Ukrainian national biographical archive]. In *Biblioteki nacional'nykh akademij nauk. Problemy funkcionirovanija, tendencii razvitija* [Libraries of national academies of science. Problems of functioning, development trends]. (Vol. 4, pp. 26–36). Kyiv. [in Russian].
29. Popyk, V. I. (2013). *Zdobutky i zavdannia ukrainskykh bibliotek v intehtratsii ta poshyrenni resursiv biohrafichnoi informatsii* [Achievements and challenges in of Ukrainian libraries in integration and distributing of biographical information resources]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (Vol. 37, pp. 547–567). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
30. Popyk, V. I. (2014). *Elektronni resursy, prysviacheni Tarasovi Shevchenku, yak vidobrazhennia suchasnoho stanu rozvytku vitchyznianoho virtualnoho informatsiinoho prostoru* [Electronic

- resources dedicated to Taras Shevchenko as reflection of current development state of national domestic virtual informational space]. In *Ukrainska biografistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 11, pp. 257–271). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
31. Popyk, V. I. (2013). *Resursy dovidkovoï biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 32. Popyk, V. I. (2013). *Tendentsii rozvytku diialnosti bibliotek u reprezentatsii pam'iaty pro vydatnykh spivvitchyznykiv* [Trends of libraries activity in representation of a memory of prominent compatriots]. In *Polityka pam'iaty u kulturnomu prostori. Natsionalna ta istorychna pamiat* [Politics of memory in the cultural space: National and historical memory]. (Vol. 8, pp. 52–60). Kyiv: Institute of national memory [in Ukrainian].
 33. Popyk, V. I. (2015). *Biography – Biohrafika – Biohrafistyka – Biobibliohrafia: poniatiinyi arsenal istoryko-biohrafichnykh doslidzhen* [Biography–Biohraphika–Biohraphistyka–Bibliography. Conceptual arsenal of historical and biographical studies]. *Ukrainski istorychnii zhurnal* [Ukrainian historical magazine]. 3, 124–138. [in Ukrainian].
 34. Smyntyna, V. A. (Ed.). (2005). *Profesory Odeskoho (Novorosiiskoho) universytetu. Biohrafichny slovnyk u 4 tomakh* [Professors of Odessa (Novorossiysk) University Biography dictionary, 4 vols]. Odesa: Astroprynt. [in Ukrainian].
 35. Yaroshyk, V. O. (2010). *Sofia Bohdanivna Sholomova. Do 70-rychchia vid dnia narodzhennya. Biobibliohrafichny pokazhchyk* [Sofia Bogdanivna Sholomova: the 70th Anniversary of the Birthday. Biobibliohrafy]. Kharkiv. [in Ukrainian].
 36. Onyshchenko, O. S. (Ed.). (2013). *Taras Hryhorovych Shevchenko. Bibliohrafia vydan tvoriv. 1840–2014*. [Taras Shevchenko, a bibliography of publications Works, 1840–2014]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 37. Romaniuk, M. M. (Ed.). (1994–2013). *Ukrainska zhurnalistyka v imenakh. Materialy do entsyklopedychnogo slovnyka* [Ukrainian journalistiks in names. Materials to the encyclopedic dictionary]. (Vol. 1–20). Lviv: Vasyl Stefanyk Lviv National Scientific Library of Ukraine [in Ukrainian].
 38. Yatsenko, O. M. (2013). *Mistse biohrafichnoi informatsii u diialnosti naukovoï biblioteky v suchasnykh umovakh* [Place of biographical information of scientific library in modern conditions]. In *Proceedings of the International Science Conference. Adaptatsiia zavdan i funktsii naukovoï biblioteky do vymoh rozvytku tsyfrovyykh informatsiinykh resursiv* [Adaptation of tasks and functions to the requirements of scientific library of digital information resources]. Kyiv, October 8–10. 2013 (pp. 220–223). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 39. Yatsenko, O. M. (2014). *Personalna bibliohrafia, biobibliohrafia: terminolohichnyi analiz* [Personal bibliography Bibliography: terminological analysis]. *Bibliotechnyi visnyk* [Bibliotechnyi visnyk]. 5, pp. 24–29. [in Ukrainian].

40. Yatsenko. O. M., & Liubovets, N. I. (2015). *Ukrainski personalni bibliorafichni pokazhchyky (1856–2013)* [Ukrainian personal bibliographies (1856–2013)]. (Vol. 3: Sources of Ukrainian biography sciense). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
41. *About Biography & Genealogy Master Index (BGMI)*. Ancestry. Access mode : <http://search.ancestry.com/search/db.aspx?dbid=4394>, free.
42. *American National Biography Online*. – Access mode : <http://www.anb.org/login.html?url=%2Farticles%2Fhome.html&ip=93.74.125.179&nocookie=0>, free.
43. *Biographical Resources*. Introduction to the Collections. The New York Public Library. Access mode : <http://legacy.www.nypl.org/research/chss/grd/resguides/biography/print.html>, free.
44. *Biography Resource Center Database*. Clobe Education Network Library. Access mode : <http://www.globeeducationnetwork.com/library/resources/articles/biography-resource-center>, free.

Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки.

Попик В. І. Генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, директор Інституту біографічних досліджень, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 9–41.

У статті розглядаються здобутки українських бібліотек у розвитку біографічних досліджень і біографічно-інформаційної діяльності, зокрема, у підготовці біобібліографічних покажчиків, довідників за особовим архівним фондам, формування електронних ресурсів біографічної інформації, збагачення теоретичних і методичних основ біографістики як спеціальної історичної дисципліни та біобібліографії. Детально розкриті досягнення Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, інших провідних наукових бібліотек, діяльність яких має галузеве спрямування (медицина, педагогіка, сільське господарство). Наголошена провідна роль наукових бібліотек у цій галузі гуманітарних досліджень, значення їх методичних розробок для забезпечення дослідницької та видавничої біографічно-інформаційної справи в Україні. Проаналізовано особливості біографічно-інформаційної діяльності регіональних публічних і університетських бібліотек. Увагу приділено завданням інтеграції зусиль бібліотек, наукових установ, навчальних закладів, видавництва та інформаційних корпорацій у створенні друкованих та електронних інформаційних ресурсів, які широко розкривали б історичний і сучасний креативний людський потенціал України.

Ключові слова: біографіка, біографістика, біобібліографія, біографічно-інформаційна діяльність, електронні ресурси біографічної інформації.

Achievements and perspective tasks of library historical and biographical studies.

Popyk Volodymyr, Director General V. Vernadskyi National Library of Ukraine, Director of Institute for Biographical Research, Doctor of science (history), Corresponding Member of the NAS of Ukraine (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 9–41.

The article reviews the achievements of Ukrainian libraries in development of biographical research and biographical information activity, including preparation bibliographic indexes, directories through personal archives, forming electronic resources biographical information, enriching the theoretical and methodological foundations of biographical studies as a special historical discipline and bibliography. Details disclosed achievement of the Vernadsky National Library of Ukraine, and other leading scientific libraries whose activities are oriented to the branch (medicine, education, agriculture). Emphasized the leading role of academic libraries in this field of humanitarian studies, meaning their methodological developments for research and publishing biographical and information business in Ukraine. The features biographical information activity of regional public and university libraries analyzed. Attention is paid to the task of integrating the efforts of libraries, research institutions, educational institutions, corporations, publishers, and information to create printed and electronic information resources that would broadly disclose historical and contemporary creative human potential of Ukraine.

Keywords: biographica, historical and biographical studies science, biobibliography, biography and information activities, electronic resources of biographical information.

Достижения и перспективные задачи библиотечной биографии.

Попик В. И., Генеральный директор Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, директор Института биографических исследований, доктор исторических наук, член-корреспондент НАН Украины (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Вып. 12. – С. 9–41.

В статье рассматриваются достижения украинских библиотек в развитии биографических исследований и биографически-информационной деятельности, в частности, в подготовке биобиблиографических указателей, справочников по личным архивным фондам, формировании электронных ресурсов биографической информации, обогащении теоретических и методических основ биографистики как специальной исторической дисциплины и биобиблиографии. Подробно раскрыты достижения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, других ведущих научных библиотек, деятельность которых имеет отраслевое направление (медицина, педагогика, сельское хозяйство). Подчеркнута ведущая роль научных библиотек в этой области гуманитарных исследований, значение их методических разработок для обеспечения исследовательского и издательского биографически-информационного дела в Украине. Проанализированы особенности биографически-информационной деятельности региональных публичных и университетских библиотек. Внимание уделено задачам интеграции усилий библиотек, научных учреждений, учебных заведений, издательств и информационных корпораций в создании печатных и электронных информационных ресурсов, которые широко раскрывали бы исторический и современный креативный человеческий потенциал Украины.

Ключевые слова: биографика, биографистика, биобиблиография, биографически-информационная деятельность, электронные ресурсы биографической информации.

УДК 929(477+47)

*Світлана Миколаївна ЛЯШКО,
кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).*

ПОСТІЙНА КОМІСІЯ УАН-ВУАН ДЛЯ СКЛАДАННЯ БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА ДІЯЧІВ УКРАЇНИ: ПЕРСОНОЛОГІЧНИЙ ВИМІР

У статті проаналізована в соціальному, культурологічному, політичному, наукознавчому та інших аспектах «колективна біографія» співробітників Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України, що діяла у складі УАН–ВУАН у 1919–1933 рр.

Ключові слова: біографія, колективна біографія, Українська академія наук.

The article provides sociological, cultural, political, scientific and other analysis of “the collective biography” of members of the Standing Committee that operated as a part of the UAS-AUAS (Ukrainian Academy of Sciences – All-Ukrainian Academy of Sciences) in 1919–1933, for compiling Biographical Dictionary of Ukrainian public figures in aspects.

Key words: biography, collective biography, Ukrainian Academy of Sciences.

В статье проанализирована в социальном, культурологическом, политическом, науковедческом и других аспектах «коллективная биография» сотрудников Постоянной комиссии для составления Биографического словаря деятелей Украины, которая работала в составе словарных комиссий УАН–ВУАН в 1919–1933 гг.

Ключевые слова: биография, коллективная биография, Украинская академия наук.

Головним об'єктом вивчення історії науки залишаються мікро- та макронаукові колективи. З початку 1990-х рр. і дотепер не згасає інтерес дослідників до історії Української академії наук, діяльності та здобутків установ і структурних підрозділів УАН–ВУАН. Серед таких, що стали об'єктами дослідження, — Комісія порайонованого дослідження історії

України [37], Комісія для вивчення історії західно-руського та українського права [7], Комісії звичаєвого (народного) права [8], Комісія дослідів із історії Близького Сходу [42], Комісія дослідження історії Західної України [38], Комісія для вивчення соціально-економічної історії України XVIII–XIX ст. [41], Словникові комісії [5], Постійна комісія історично-географічного словника Української землі ВУАН [9], Науково-дослідна кафедра історії України [43], Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України (далі — Біографічна комісія, Комісія) [6; 31, с. 16–37; 33; 40] тощо.

При вивченні діяльності двох останніх комісій дослідники приділили увагу не тільки функціонуванню та результатам праці установ у контексті суспільно-політичного життя країни, а й зосередилися на вивченні особистих характеристик їхніх співробітників. На цьому етапі вивчення корпусу документів Біографічної комісії вдалося конкретизувати її статус у структурі УАН–ВУАН, виокремити шляхи та методи виконання завдань, які ставила перед собою Комісія, охарактеризувати результати діяльності, встановити структуру, список штатних і позаштатних співробітників, кореспондентів та інше.

На початок ХХІ ст. відбулося значне збагачення джерельної бази з історії та діяльності Української академії наук. Паралельно з публікацією корпусу документів, уточнювався персональний склад співробітників Академії наук [11; 22, с. 506–544, 23, с. 599–642; 24, с. 452–458; 25, с. 487–557]. Відбулася актуалізація рукописної спадщини, мемуарів, щоденників (С. О. Єфремов, В. І. Вернадський, М. С. Грушевський, А. Ю. Кримський, М. П. Василенко, Д. І. Багалій та ін.), епістолярію (П. Я. Стебницький, М. С. Грушевський та ін.), наукових здобутків, з'явилися історико-біографічні праці, що висвітлюють життєві, професійні, політичні, просвітницькі аспекти діяльності окремих осіб, досліджують їхню інтелектуальну спадщину тощо.

Здобутки джерелознавчих та історіографічних студій, залучення сучасних просопографічних і соціологічних методів дослідження до вивчення одного з підрозділів УАН–ВУАН — Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України дають змогу скласти уявлення

про кадрові принципи формування підрозділів УАН (особливо на початку її діяльності), кількісні та якісні характеристики персонального складу академічного підрозділу та крізь призму колективного портрету (біографії) оцінити його потенційні можливості. Саме останнє забезпечує комплексність дослідження історії цього структурного підрозділу УАН–ВУАН, оскільки у культурно-історичному вимірі Біографічна комісія представляє інтерес насамперед як сукупність людей, які об'єдналися для виконання конкретного завдання, зважаючи на професійні інтереси, ідейні переконання та ситуаційні обставини. У межах окресленої теми — «колективна біографія» співробітників Біографічної комісії стає можливим інтегрувати навколо генеральної ідеї — створення «Біографічного словника діячів України», усю сукупність персональних історій її співробітників із їхнім життєвим і професійним досвідом, інтелектуальним і духовним потенціалом, виокремити медіаторів і носіїв ідей, оцінити перспективи досягнення мети, визначеної Спільним зібранням УАН.

Ми розглядали Біографічну комісію як мікронаукову соціальну групу в складі великої соціальної інституції (УАН–ВУАН) і тому для аналізу її соціально-демографічної та наукової структури орієнтувалися на методи соціології. Аналіз складу Біографічної комісії проводився за ознаками статево-вікової структури, походженням, місцем народження, освітою, участю у громадських організаціях, членством у політичних партіях, із якої державної чи іншої посади та з яким досвідом особа прийшла до праці в Біографічну комісію, причинами виходу зі складу Комісії. Склад Біографічної комісії протягом її діяльності не був постійним. Із перших років своєї діяльності частина науковців була прямо чи опосередковано в своїй діяльності пов'язана з Академією. Тому об'єктами аналізу стали особи, які працювали та виконували завдання по кілька років, а також учасники її першого складу, які заклали науково-теоретичні та методичні підвалини підготовки національного Біографічного словника.

Загальна характеристика складу Постійної комісії¹ для складання Біографічного словника діячів

¹ Принагідно зауважимо, що Постійними комісіями в структурі Ака-

України. Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України була створена 26 листопада 1918 р. при Спільному зібрані УАН [22, с. 169]. Напрямок діяльності Комісії був закладений у її назві — «Постійна комісія для складання словника українських діячів науки, історії, мистецтва та громадського руху». Згідно установчих документів, очолювали роботу Комісії голова, керівничий над працями та редактори відділів і підвідділів. Згідно хронологічним і систематичним принципами вся робота Комісії мала бути зорганізована по двох основних відділах: історичні діячі від Київської доби до середини XVIII ст. (I відділ) та діячі науки, освіти, культури та мистецтва від 2-ї пол. XVIII ст. (II відділ). Перший відділ охоплював події за дев'ять століть, включав діячів із усіх сфер діяльності та був відповідно поділений на три підвідділи: князівської (староруської) доби — до середини XIV ст., литовсько-польської доби — до середини XVII ст., гетьманської доби — до середини XVIII ст. Із часом кількість підвідділів збільшилася. Другий відділ був поділений на підвідділи за напрямками діяльності.

Однією з особливостей формування складу Біографічної комісії (поряд із іншими у структурі академії) був ретельний підхід до підбору керівного складу та співробітників усіх ланок. Він включав індивідуальний відбір, обговорення та затвердження співробітників на засіданнях Спільного зібрання, публікацію їхніх *curriculum vitae* (короткі біографічні довідки публікували у друкованих виданнях УАН–ВУАН). Так, у підсумковому виданні про «Першій піврік існування Української Академії наук у Києві та начерк її праць до кінця 1919 року» в додатках I–IV були вміщені короткі біографічні довідки з реєстром друкованих праць запрошених співробітників Постійної біографічної комісії — Ф. Л. Ернста, Н. Ю. Мірзи-Авакянц, В. О. Романовського, П. Я. Стебницького [39].

До праці у Комісії були запрошені як відомі та досвідчені на той час історики, джерелознавці, архівісти, так і науковці та фахівці «другого плану»² [40, с. 268–273]. Технічну

демії вважалися установи, для яких не можна визначити певного терміну завершення досліджень.

² Склад Біографічної комісії за роками було встановлено за архівними документами УАН–ВУАН, протоколами, листуванням та іншими

працю (опрацювання відібраних керівниками підвідділів джерел і вибірка імен на картки, складання біографічних довідок) виконували у різні роки запрошені співробітники на позаштатній основі. Відповідно до штатного розкладу УАН–ВУАН постійну платню отримував усі роки лише керівничий Комісії.

Передбачалося, що членами Комісії мають бути також академіки та керівники установ Академії наук. Їхня участь зводилася до обговорення питань на засіданнях і редагування біографічних статей за науковими напрямками. Серед залучених до участі в Комісії — проф. Я. М. Колубовський, В. І. Щербина, Д. М. Щербаківський, М. К. Зеров, Д. О. Граве, Ю. О. Іванів-Меженко, П. К. Федоренко (Чернігів), бібліотекар І-го Історично-філологічного відділу УАН — К. М. Мельник-Антонович.

Протягом діяльності Біографічної комісії її очолювали: академіки *Дмитро Іванович Багалій* (період — 1919–1920), *Микола Прокопович Василенко* (25.02.1920–1923), *Сергій Олександрович Єфремов* (11.06.1923–1929). Керували поточним процесом (керівничі) *Вадим Львович Модзалевський* (5.07.1919 – серпень 1920), *Петро Януарович Стебницький* (серпень 1920–14.03.1923), *Михайло Михайлович Могиланський* (липень 1923–2.12.1933). Відділи і підвідділи очолювали редактори: підвідділ діячів князівської (староруської) доби — *Наталія Юстівна Мірза-Авакяни* (5.07.1919–20), *Володимир Олександрович Пархоменко* (01.10.1920–1924), *Олександр Михайлович Андріяшев* (1928–1932); підвідділ діячів литовсько-польської доби (до серед. XVII ст.) — *Віктор Олександрович Романовський* (5.07.1919–1932); підвідділ діячів гетьманської доби (до серед. XVIII ст.) — *В. Л. Модзалевський* (5.07.1919–1920), *М. П. Василенко* (після 03.08.1920–21.02.1924), *Наталія Дмитрівна Полонська-Василенко* (1928–1932); відділ діячів науки, освіти, культури і мистецтва від 2-ї пол. XVIII ст. — *П. Я. Стебницький* (5.07.1919 – до 14.03.1923), *М. М. Могиланський* (липень

прямими і косвеними документами. [40, с. 268–273]. «...науковців і фахівців «другого плану» — наукова метафора, що використовується в домені «інтелектуальна історія» й означає людей, які перебувають за межами кола визнаної номенклатури «визначних дослідників», але без яких неможливо уявити простір інтелектуального життя та досягнути розвиток науки» [2, с. 296–297].

1923–1932); підвідділ діячів мистецтв — *Федір Людвігович Ернст* (5.07.1919–1932); історико-літературний підвідділ — *Петро Іванович Зайцев* (5.07.1919–1920), *Володимир Варламович Міяковський* (20.09.1920–1928); підвідділ діячів театру — *Петро Іванович Рулін* (1927–1932); підвідділ діячів музики — *Дмитро Миколайович Ревуцький* (1928–1932); підвідділ єврейських діячів — *І. В. Галант* (1928–1930). Майже по десять років в Комісії працювали (на нештатній основі) співробітники — *Катерина Миколаївна Антонович-Мельник* (1.02.1919–1930), *Ілля Володимирович Галант* (1919–1930), *Ганна Львівна Берло* (1919–1930), *П. І. Рулін* (1921–1932), *Олександр Олександрович Тулуб* (1922–1930), *Олександр Юхимович Андрієвський* (1.07.1924–1928), *Володимир Олександрович Горков*, *Олексій Іванович Ликошин*, *Федір Миколайович Вербицький-Антіох* та інші.

До роботи в УАН і Біографічній комісії кілька співробітників пройшли серйозну школу наукової, державної, політичної роботи, займали високі або ключові посади. Першим Головою Комісії був обраний *Д. І. Багалій* — професор, ректор Харківського університету, неперевершений знавець історії Слобожанщини, авторитетний дослідник історії Лівобережжя, Південної України, фахівець у галузі архівної справи, історіографії та джерелознавства, археології. Як організатор він очолював провідні культурно-просвітницькі установи міста Харкова (Харківську громадську бібліотеку, Харківський історичний архів). Мав досвід у створенні довідкових видань, зокрема був головним редактором і автором статей словника «Историко-филологический факультет харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905)». Разом із *В. І. Вернадським* та *А. Ю. Кримським* очолив роботу по створенню Української академії наук, став академіком УАН та її першим віцепрезидентом (1918 р.). У межах роботи Академічної підкомісії для організації Першого Історично-філологічного відділу УАН *Д. І. Багалій* опікувався його створенням, окреслив пріоритетну науково-дослідну проблематику та 8 грудня 1918 р. був обраний його головою. Також створив і на початку очолював низку спеціальних комісій [22, с. 116–124, 186–187].

На посаду керівничого та редактора підвідділу діячів гетьманської доби (до середини XVIII ст.) був запрошений В. Л. Модзалевський, відомий генеалог, історик, археограф, автор «Малороссийского родословника» (1908–1914). В УАН він перейшов із Міністерства народної освіти, де працював на посаді Голови Архівно-бібліотечної секції та начальником Архівного управління (згодом Всеукраїнського головного архіву), був членом Культурно-просвітницької комісії при Українській мировій делегації (де обґрунтував українські вимоги щодо повернення архівних матеріалів із Росії), Комісії для розгляду питань про герб і печатку Української держави, членом і секретарем Комісії для вироблення законопроекту про заснування УАН.

П. Я. Стебницького, письменника, публіциста, громадського та політичного діяча, який зробив важливий внесок до української культури та національного будівництва, запросили на посаду редактора відділу діячів науки, освіти, культури і мистецтва від 2-ї половини XVIII ст., а згодом обрали керівничим. До праці в УАН П. Я. Стебницький (замінив на посаді М. П. Василенка) був представником Генерального секретаріату при Тимчасовому уряді (1917 р.), сенатором Адміністративного суду Державного сенату Української держави (1918 р.), народним міністром освіти Української держави (1918 р.) [10, с. 164–165]. На наказі від 14 листопада 1918 р. про відкриття УАН стоїть підпис П. Я. Стебницького. На посаді керівничого в липні 1923 р. його змінив М. М. Могилянський, який практично очолював Біографічну комісію та керував усіма процесами до її закриття.

Із 25 лютого 1920 р. Біографічну комісію, а з 1921 р. — підвідділ діячів гетьманської доби очолював академік УАН М. П. Василенко — історик, громадський і політичний діяч (товариш міністра освіти Тимчасового уряду в 1917 р., в. о. голови Ради Міністрів Української держави, в. о. міністра закордонних справ та міністра освіти в 1918 р.), академік УАН, відомий фундаментальними історико-правничими дослідженнями та роботами з минулого Гетьманщини. Як міністр освіти Української держави доклав багато зусиль для створення УАН.

М. П. Василенка на посаді Голови комісії у 1923 р. змінив академік УАН С. О. Єфремов — публіцист, літерату-

роззнавець, громадський, політичний і державний діяч, який був одним із ініціаторів утворення УЦР, генеральним секретарем міжнаціональних справ у першому українському уряді — Генеральному секретаріаті УЦР та членом її Малої ради.

Історико-літературний підвідділ у Біографічній комісії очолював літературознавець, історик літератури, громадський та політичний діяч П. І. Зайцев. До переходу на роботу в УАН він був заступником міністра освіти УЦР, очолював канцелярію Генерального секретарства освіти (1917 р.), департамент загальних справ Міністерства освіти УНР і Української держави (1918 р.) [10, с. 94–95].

В. О. Романовського, історика, архівознавця, документознавця, автора ґрунтовних праць із історії, соціально-економічних відносин XVII–XVIII ст. в Україні запросили на посаду редактора підвідділу діячів литовсько-польської доби. У Комісію він перейшов із посади помічника завідувачого Київським центральним архівом давніх актів.

Редактором підвідділу діячів мистецтва став історик, мистецтвознавець, музеєзнавець Ф. Л. Ернст, який на той час працював у галузі охорони пам'яток як учений-інструктор Всеукраїнського комітету охорони пам'яток мистецтв і старовини та відігравав помітну роль у процесі збереження української історико-культурної спадщини у 1917–1933 рр. Автор численних мистецтвознавчих розвідок.

Редактором підвідділу діячів князівської (староруської) доби запросили Н. Ю. Мірзу-Авакянц, історика, талановиту викладачку української історії та мови Історико-філологічного факультету (був створений у Полтаві восени 1918 р.) Харківського університету. Брала участь у створенні історичного архіву в Полтаві (1918 р.). За рік по тому цей відділ очолив історик давньої Русі та історії церкви в Україні В. О. Пархоменко. Редактором історико-літературного відділу замість П. І. Зайцева з посади завідувача бібліотечної секції та бібліографічного інституту Книжкової палати до Біографічної комісії перейшов В. В. Міяковський — історик, літературознавець, архівіст.

Співробітниками Біографічної комісії в різні роки були історики Г. Л. Берло, О. О. Тулуб, Н. Д. Полонська-Василенко, археолог, історик К. М. Антонович-Мельник, іс-

торик євреїв І. В. Галант, історик релігії, бібліограф, фольклорист О. Ю. Андрієвський, історик, архівіст, археограф, джерелознавець О. М. Андріяшев, музикознавець, фольклорист, літературознавець Д. М. Ревуцький, відомий у майбутньому театрознавець П. І. Рулін.

Лише короткий перелік дефініцій осіб, які були залучені до праці в Біографічній комісії УАН, дає змогу оцінити високий інтелектуальний, науковий та організаційний потенціал її співробітників. Не можна не відзначити і тієї обставини, що багато з них брали участь у державотворчих процесах 1917–1920-х рр. в Україні.

Аналітичні характеристики людського потенціалу Біографічної комісії. Ми розглянули склад Комісії за низкою параметрів, що в сукупності дають змогу зробити висновки щодо її людського потенціалу.

За віком співробітників: 11 народилися до 1870 р., 5 — до 1880 р., 8 — до 1890 р. Серед керівного складу Комісії (голова, керівничий) старіші за віком — Д. І. Багалій (1857–1932 рр.), П. Я. Стебницький (1862–1923 рр.), М. П. Василенко (1866–1935 рр.), далі йдуть М. М. Могилянський (1873–1941 рр.), С. О. Єфремов (1876–1939 рр.), В. Л. Модзалевський (1882–1920 рр.). Ближчі між собою за віком (середина 1880-х – початок 1890-х рр.) редактори Комісії, за винятком В. О. Пархоменка (1880–1942 рр.) і Д. М. Ревуцького (1881–1941 рр.). Основний склад співробітників, які працювали як «позаштатні» або на «непостійній основі» майже всі роки існування Комісії складали особи, які народилися наприкінці 1850-х – першій половині 1860-х рр., окрім П. І. Руліна (1892–1940 рр.) та І. П. Крип'якевича (1886–1967 рр.).

За статтю. До складу Біографічної комісії з початку її діяльності входили три жінки — Г. Л. Берло (1859–1942 рр.), К. М. Антонович-Мельник (1859–1942 рр.), Н. Ю. Мірза-Авакянц (1888–1940 рр.). У 1928 р. до праці в Комісії була запрошена Н. Д. Полонська-Василенко (1884–1973 рр.).

Отже, віковий розподіл засвідчує перевагу представників старшої генерації як на керівних (Д. І. Багалій, М. П. Василенко, П. Я. Стебницький, М. М. Могилянський, С. О. Єфремов), так і на технічних (К. М. Антонович-Мельник, Г. Л. Берло, О. М. Андріяшев, В. О. Горков,

О. О. Тулуб) посадах Комісії. А статевий — абсолютне домінування чоловіків.

За місцем народження: більшість співробітників були родом із міст і сіл Наддніпрянської України (за виключенням В. Л. Модзлевського), зокрема: Києва та Київщини (6 осіб), Чернігова і Чернігівщини (8), Полтавщини (2), Харкова (1). По одному представляли Волинь (В. В. Міяковський), Поділля (О. О. Тулуб), Галичину (І. П. Крип'якевич, Львів). Тобто, це були переважно території, де найактивніше відбувалися процеси етногенезу українців. Населення цих територій завжди відігравало провідну роль у політичному та культурному житті, що набуло особливої ваги в національному русі в другій половині – наприкінці ХІХ ст. в Україні.

За походженням (соціальним станом)³. Більшість співробітників Біографічної комісії народилися у часи, коли українська етнічна територія входила до складу Російської імперії. У другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. соціальна структура у Російській імперії була заснована на закріплених у законі або звичаях правах та обов'язках. Становий поділ впливав на отримання освіти, правове становище, професійну та соціальну ідентичність, демографію, характер професійної і господарської діяльності та інші життєві аспекти. Родини залучених до праці співробітників належали здебільшого до «середнього» прошарку тодішнього суспільства. Але за об'єктивним значенням своєї діяльності — професійної, громадської та суспільної їх можна віднести до української інтелігенції, що формувалася⁴. До нащадків козацького роду належали п'ять співробітників — Г. Л. Берло, О. О. Тулуб, В. О. Романовський, В. Л. Модзалевський, Д. М. Ревуцький. Із родин священників були родом В. О. Пархоменко, С. О. Єфремов, П. Я. Стебницький. Лікарями та діячами земської медицини були рідні М. М. Могилянського, Н. Ю. Мірзи-Авакянц, К. М. Антонович-Мельник. Із правом і судочинством були

³ Термін «соціальний стан» є синонімічним відповідником поняття «соціальна верства». Представники певної соціальної групи (дворянство, духовенство, купецтво, міські стани, селяни) володіли специфічними правами у системі соціально-економічних і політичних відносин.

⁴ За підрахунками І. А. Коляди, представники інтелігенції Чернігівської, Полтавської, Харківської губерній становили 28,2 % у загальній кількості інтелігенції підросійської України [28, с. 230].

пов'язані родини В. В. Міяковського, М. М. Могилянського. Із родини селян походив М. П. Василенко, робітників — Д. І. Багалій, військового — Н. Д. Полонська-Василенко.

За національністю більшість зі співробітників позиціонували себе як українці. Наведемо кілька прикладів. «Моя українізація, — зазначав Д. І. Багалій, — не була примусовою, мала стихійний характер і закінчилася за студентських років до 1880 року. Відтоді з мене назавжди зробивсь цілком свідомий українець» [3, с. 70]. Українцем вважав себе М. П. Василенко. У листі до свого приятеля росіянина В. О. Мякотина (03.07.1912 р.) він так писав про своє ставлення до українського питання: українство «дає нам ту «душу живу», якої не маєте ви, великороси, як би ви не співчували вільному розвитку українства... Якщо є прагнення створити українську народну інтелігенцію, український університет, що за нього тепер ведеться боротьба в Галичині, наука повинна бути на українській мові... Лише тоді українство матиме питому вагу на світовому терені, коли воно спроможеться утворити солідну українську науку» [36, с. 20]. М. М. Могилянський у автобіографічному творі «Повесть о днях моей жизни» писав: «...песни и сказки няни, окружающая природная стихия, позже — украинский театр, украинская книга — были факторами моего органического украинства, ослаблявшегося однако обрусевшей, в значительной степени, семьей и школой, в которой все украинское было строжайше запрещенным и как таковое преследовалось...» [33, с. 140]. Про українство В. Л. Модзалевського оставив спомини О. Оглоблин: «...в атмосфері його [В. Л. Модзалевського — С. М. Ляшко] великих історичних традицій, поволі збуджували й виховували в ньому почуття й свідомість свого кровного — родового й особистого — зв'язку з Українською землею, українською історією й культурою, українською національною традицією. Це був довгий і нелегкий процес, але звершився він тим, що революцію 1917 р. М. зустрів вже свідомим українцем, сміливо й віддано пішов цим шляхом до кінця. Немає сумніву, що неабияку роль в цьому відіграло його знайомство й дружні відносини з М. П. Василенком» [36, с. 20].

За освітою. У Російській імперії наприкінці ХІХ ст. окрім станового походження одним із основних факторів

при присвоєнні чинів на цивільній службі був освітній ценз. Він був необхідною умовою при вступі на державну службу. Належність до відповідної соціальної верстви давала преференції викладачам вищих навчальних закладів і впливала на порядок заміщення викладацьких посад, рівень матеріального забезпечення, службові права⁵, соціально-правовий статус. Освітній ценз співробітників Біографічної комісії був достатньо високим. Вищу гуманітарну освіту (історико-філологічний факультет) отримали 10 осіб (7 — Київський, 2 — Санкт-Петербурзький університети, 1 — Київську духовну академію), юридичну — 5 (3 — Київський, 2 — Санкт-Петербурзький університети), по одному — фізико-математичний факультет Київського університету (П. Я. Стебницький), курси Археологічного інституту в Петербурзі, філософський факультет Берлінського університету (Ф. Л. Ернст), військову освіту (В. Л. Модзалевський). Шість осіб мали по дві вищі освіти. Семеро співробітників отримали вищу освіту наприкінці ХІХ ст., інші — вже на початку ХХ ст.

Усі представниці жіноцтва отримали фундаментальну гуманітарну освіту у кращих на той час навчальних закладах. Г. Л. Берло і Н. Ю. Мірза-Авакянц закінчили Міністерську гімназію кн. Св. Ольги. Київські Вищі жіночі курси (далі — КВЖК) закінчили Н. Ю. Мірза-Авакянц та Н. Д. Полонська-Василенко. На час закінчення, КВЖК, що були одним із провідних вищих навчальних закладів для жінок в Україні та Російської імперії, були офіційно визнані Міністерством народної освіти університетським закладом, що надавало випускницям право на складання державних іспитів на тих самих підставах, що й випускникам університетів, а отже — право викладацької та наукової праці у гуманітарних і природничих сферах. Важливим фактором для майбутньої долі випускниць було те, що українознавча проблематика була присутня у навчальних планах КВЖК переважно у формі спеціальних курсів із окремих

⁵ У Російській імперії з 1803 р. встановлювалася відповідність між ученими ступенями і Табелем про ранги. У середині ХІХ ст. була законодавчо оформлена відповідність між ученим ступенем і становим положенням. За університетським Статутом 1884 р. було закріплено співвідношення чинів і посад для науковців із ученим ступенем.

розділів української історії, мови, літератури, виборі тем і написанні курсових робіт, організації практичних занять. Згодом Н. Ю. Мірза-Авакянц і Н. Д. Полонська-Василенко разом із К. М. Антонович-Мельник навчалися або склали іспити на історико-філологічному відділі Київського Імператорського університету Св. Володимира. Приклад цих жінок-науковців, співробітників Біографічної комісії був непоодиноким в УАН–ВУАН. Їхній шлях у науку свідчить про збіг мотивації, психологічних та інтелектуальних особливостей, впливу родинних традицій (особистісний вимір) і соціокультурної ситуації в суспільстві (вплив корпоративної культури «старої інтелігенції»), підтримку чоловіків і науковців, які їх оточували, відомих на той час учених, «метрів» вітчизняної історичної науки — В. Б. Антоновича, Д. І. Багалія, М. Довнар-Запольського та ін.), які послідовно обстоювали право жінок на освіту, отримання професії, побудову власної кар'єри.

Попри малочисельність жінок у Комісії, їхня присутність як така свідчить про високий рівень демократичної та інноваційної кадрової політики Української академії наук порівняно з подібними установами не лише Росії, а й Європи.

По отриманні вищої освіти майже всі особи, про яких йшлося вище, розпочали активну наукову діяльність у різних напрямках української історії, бібліографії, архівознавстві, літературознавстві тощо або поступили на державну службу.

За участю у професійних об'єднаннях (формальних і неформальних). Отримання навичок, досвіду, професіоналізму, наукових контактів і визнання у колі фахівців для старшої вікової групи співробітників Біографічної комісії відбувалося у різний спосіб, зокрема шляхом участі у наукових товариствах. Більшість зі співробітників старшої генерації були членами різних наукових спільнот. Так, К. М. Антонович-Мельник була членом-кореспондентом Московського Імператорського археологічного товариства, Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка (далі — НТШ) у Львові, Українського наукового товариства у Києві, Історичного товариства Нестора-Літописця у Києві, Одеського товариства історії та старожитностей, Московського

антропологічного товариства, Катеринославської вченої архівної комісії. Д. І. Багалій був дійсним членом Історичного товариства Нестора-Літописця, Харківського історико-філологічного товариства, Московського архівного товариства, Воронежського статистичного комітету, Чернігівської та Катеринославської вчених архівних комісій, Московського товариства антропології, етнографії та природознавства, НТШ у Львові. М. П. Василенко був членом Історичного товариства Нестора-Літописця, Українського наукового товариства у Києві. В. Л. Модзалевський — членом Чернігівської та Полтавської архівних комісій, Історичного товариства Нестора-Літописця.

Працею у різних за напрямками громадських наукових комісіях і товариствах здобувався цінний досвід у виявленні, збиранні, систематизації, опрацюванні та публікації історичних джерел і пам'яток, архівно-археографічної роботи, фольклорно-етнографічних студій тощо. Отримані археографічні навички, знання та досвід роботи з джерелами знадобилися в практичній роботі в Біографічній комісії.

Діяльність української інтелігенції наприкінці ХІХ — першої чверті ХХ ст. є важливою складовою процесу національного відродження. Більшість співробітників старшої генерації пройшла школу Громад, пізніше брала активну участь в українському демократичному русі або політичних партіях. У своїй різноманітній діяльності Громади зосередилися на неполітичній роботі, в якій значна увага приділялася питанням культурної, освітньої пропаганди, підняттю національної свідомості, вивченню минулого і теперішнього України. Однією з головних напрямів діяльності громад була пропаганда та поширення символів, цінностей та ідей, зокрема перетворення народної мови із предмету вивчення у засіб літературної творчості. Одним із напрямів культурницької діяльності Київської (Старої) громади були «словникові гуртки». У контексті громадівської діяльності 1880–1890-х рр. значне культурно-національне значення надавалося створенню Українського біографічного словника (гурток В. Б. Антоновича). Спілка однодумців, серед яких було троє майбутніх співробітників Біографічній комісії (Г. Л. Берло, К. М. Антонович-Мельник, С. О. Єфремов) відпрацьовували методичні підходи щодо критеріїв добору

осіб, добору та обробки джерел, системи занесення біографічної інформації на картки тощо, набували досвід колективної праці [31, с. 8–15].

Ідея харківського громадівця П. С. Єфименка [18] та київського громадівця В. Б. Антоновича щодо «збирання імен» вітчизняних діячів і «олюднення» української історії у загальноукраїнському біографічному словнику з метою національного самоствердження українства була реалізована громадівцем Д. І. Багалієм у вужчому професійному аспекті — у «Биографическом словаре профессоров и преподавателей» історико-філологічного факультету Харківського університету (1805–1905 рр.). Через 14 років він очолив Біографічну комісію ВУАН і взяв участь у підготовці її методичних документів. Членом Громади був М. П. Василенко. До представників нового покоління громадівців — «Молодої громади», орієнтованої на політичні зміни у суспільстві належав О. О. Тулуб, син «Кирило-Методієвського братчика» О. Д. Тулуба⁶.

Громадівська діяльність у Наддніпрянщині синхронізувалася з діяльністю української Громади у Петербурзі, до якої входили П. Я. Стебницький, М. М. Могилянський, П. І. Зайцев. Про цю плеяду суспільних і політичних діячів кінця 1890-х – початку 1900 рр. І. Лисяк-Рудницький писав, що «...в порівнянні з своїми народницькими батьками було не тільки численніше, але й, дякуючи загальній зміні політичної атмосфери, більш сміливіше та ініціативніше... багатьом з них згодом судилося зіграти провідну роль у українській революції» [29, с. 184].

Петербурзька громада відрізнялася від Київської за напрямками діяльності. Як зазначав М. С. Грушевський, вона була зорієнтована «...не на общественные вопросы, в сторону научную: на обоснование украинства исследованиями прошлой и современной жизни украинского народа...» [17, с. 532]. Лейтмотивом діяльності петербурзької громади на початку ХХ ст. було національне визначення, відстоювання політичних і національних інтересів кожного народу в складі Російської імперії.

⁶ Під такою назвою з 1896 р. в Києві існувала таємна громада з більш як сотнею учасників, що сповідувала ідеї соціалізму та національної окремішності українців.

Важлива роль в громадівській діяльності в Санкт-Петербурзі належала П. Я. Стебницькому, який за датою народження належав до старшої генерації співробітників Біографічної комісії, але в українське суспільне життя увійшов із деяким запізненням. За час перебування у Петербурзі крім службових обов'язків П. Я. Стебницький брав участь у громадських справах як член «Вільного економічного товариства», «Кассы взаимопомощи литераторов и учёных», «Союза писателей», «Общества имени Т. Г. Шевченка для вспомоществования нуждающимся уроженцам Южной России, учащимся в высших учебных заведениях Санкт-Петербурга», «Благотворительного общества издания общепользных и дешевых книг», «Українського політичного клубу», клубу «Громада» тощо. П. Я. Стебницький брав участь у реалізації «українського проекту» (у контексті стратегії й тактики Української Демократично-Радикальної партії (УДРП) у роки першої російської революції). Виступав із «українського питання» у російських прогресивних виданнях («Українська справа», «Поміж двох революцій», «Украинский вопрос» тощо). У публіцистиці обґрунтовував ідею територіального, «південноросійського патріотизму», який мав би слугувати підставою для поступового формування української політичної (але не етнічної) нації [21, с. 235]. Майже до 1918 р. як представник радикально-демократичної течії у національній палітрі політичних сил Українська партія соціалістів-федералістів (УПСФ) відстоювала культурницькі акценти у національній роботі, визначені громадівцями ще у 1860-х – 1880-х рр., а саме — свободу національно-культурного розвитку (вільний розвиток української літератури та потребу народної україномовної школи). Україну у складі Російської держави розглядав як демократичну національно-територіальну автономну федеративну республіку (автономний штат) із суверенним економічним і внутрішньополітичним життям [21; 43].

М. М. Могилянський вступив до Петербурзької (старшої) громади на початку ХХ ст. У петербурзькій пресі писав переважно про українські справи. Саме тут, як зазначав О. Лотоцький, «...послідовно набував певну еволюцію щодо українського світогляду» [30, с. 682].

На початок заснування Біографічної комісії громадівські діячі вже відійшли від активної культурницької боротьби, в якій вони шляхом організації різних заходів активізували питомі українські традиції, звичаї, ментальні архетипи. У кінцевому підсумку громадівська діяльність призвела до політизації їхньої професійної діяльності та трансформації сфери культури у сферу ідеології та політики.

За політичною орієнтацією та партійною належністю. Членами політичних партій на платформі конституціоналізму та федералізму були М. П. Василенко, Д. І. Багалій, М. М. Могилянський, В. О. Романовський (партія кадетів). Лідером Товариства українських прогресистів (далі — ТУП) та Української партії соціалістів-федералістів (далі — УПСФ) був С. О. Єфремов. П. Я. Стебницький очолював петербурзький осередок ТУПу та був членом УПСФ. На початок 1918 рр. частина наукової інтелігенції відійшла від активної політичної діяльності, обмежившись виключно професійною діяльністю та в майбутньому в умовах однопартійної диктатури зайняла позицію політичного нейтралізму [26, с. 34–45]. Їхні світоглядні та ідеологічні погляди, устремління і досвід у наступному реалізовувалися на відповідних посадах у державних структурах УНР і наукових посадах УАН–ВУАН.

Участь в енциклопедичних і біографічних проєктах. Багато співробітників були залучені до праці у Біографічній комісії, маючи вже відповідний практичний досвід. Так, К. М. Антонович-Мельник, Г. Л. Берло, С. О. Єфремов (гурток В. Б. Антоновича), Д. І. Багалій («Биографический словарь профессоров и преподавателей» історико-філологічного факультету Харківського університету). Співавтором «Малороссийского гербовника» та укладачем «Малороссийского родословника» був В. Л. Модзалевський. У найпрестижніших російських енциклопедичних виданнях (словниках «Брокгауза — Ефрона», «Гранат») брали участь П. Я. Стебницький, М. П. Василенко⁷, В. В. Міяковський, М. М. Могилянський.

⁷ Так, для словника «Брокгауза — Ефрона» М. П. Василенко написав статтю про М. С. Грушевського. У «Новом энциклопедическом словаре» Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона були вміщені статті М. М. Могилянського про письменників і діячів культури — Миколу Вербицького, Володимира

О. О. Тулуб уклав «Словник псевдонімів українських письменників» (1918). У 1920 р. П. Я. Стебницький очолив Комісію «Енциклопедичного словника» при Спільному зібрані УАН, до якої також входили С. О. Єфремов, М. П. Василенко. Під час праці у Біографічній комісії Ф. Л. Ернст ініціював і брав участь у підготовці кількох біографічних словників діячів української культури: «Довідник українських музейників. Меценати України», «Енциклопедія української архітектури», «Словник українських художників» [32, с. 574–577].

За іншими корпоративними ознаками. Оскільки майже всі співробітники Біографічної комісії були пов'язані між собою дружніми чи й родинними стосунками, спільним навчанням тощо, додаткові відомості щодо цього дають змогу повніше зрозуміти, як формувався склад Комісії та здійснювалася робота. Проілюструємо цю тезу кількома прикладами. Скажімо, майбутній Президент УАН В. І. Вернадський був пов'язаний родинними, дружніми, науковими тощо стосунками майже з усіма співробітниками біографічної комісії. До прикладу, В. Л. Модзалевський був сином його двоюрідної сестри по жіночій лінії Олександри Іванівни Модзалевської, у дівочтві Константинович). Безпосереднє знайомство вчених відбулося у 1898 р. і розвивалося у межах спільних генеалогічних зацікавлень до рівня більш тісних ділових (обрання секретарем Комісії для розробки законопроекту про заснування УАН) відносин [13, с. 650]. Низка діячів Комісії разом навчалися. В. О. Романовський й Ф. Л. Ернст — у Глухівській гімназії (закінчили у 1909 р.; раніше Глухівську прогімназію закінчив М. П. Василенко) та історико-філологічному факультеті університету Св. Володимира, який закінчили відповідно 1914 та 1918 рр. У 1910–1915 рр. вони разом працювали в етнографічному гуртку М. В. Довнар-Запольського. Про ці роки В. О. Романовський писав: «Самым близким моим другом и товарищем по классу был Федор Ернст. Во время гимназии мы очень с ним дружили и в студенческие годы» [4, с. 97]. Окрім них історико-філологічний факультет у різні роки закінчили Д. І. Багалій (1880 р.), О. М. Андріяшев (1886 р.), О. О. Тулуб (прослухав курс лек-

Винниченка, Миколу Воронова, Михайла Драгоманова, Віктора Забілу, Панаса Мирного, Олександра Олеса тощо.

цій), Д. М. Ревуцький (1906 р.), П. І. Рупін П. І. (1916 р.). Н. Д. Полонська та Н. Ю. Мірза-Авакянц майже одночасно навчалися на Київських Вищих жіночих курсах (закінчили у 1906 та 1907 рр.) та історично-філологічному відділенні (з 1907 р.), що функціонувало для жінок під опікою Київського Імператорського університету Св. Володимира. Раніше це відділення закінчила К. М. Мельник. Випускниці Вищих жіночих курсів брали участь у роботі гуртка при університетському археологічному музеї, котрим опікувався з 1872 по 1898 р. В. Б. Антонович. До гуртка входили ентузіасти, дослідники стародавньої історії України.

Прослухали курс лекцій, брали участь у семінарах і вважали себе учнями та належали до школи В. Б. Антоновича (за Д. І. Багалієм — «Київська документальна школа») — Д. І. Багалій, М. П. Василенко, О. М. Андріяшев, С. О. Єфремов, К. М. Мельник. До школи В. Б. Антоновича належали (через М. В. Довнар-Запольського) Н. Д. Полонська-Василенко, Ф. Л. Ернст, В. О. Романовський, Н. Ю. Мірза-Авакянц. В. Б. Антонович мав глибокий вплив на формування світогляду, наукових уподобань, позитивізму в наукових практиках своїх учнів.

Із 1903 рр. М. М. Могилянський, М. П. Василенко та С. О. Єфремов разом працювали в Києві у редакції газети «Киевские отклики». Батьки К. М. Мельник та Н. Ю. Мірза-Авакянц (у дівоцтві — Дворянська) працювали в галузі земської медицини на Полтавщині.

Чернігівський період 1911–17 рр. співпав у долях В. Л. Модзалевського та М. М. Могилянського. У ці роки М. В. Модзалевський очолював історичний музей, керував справами ЧГУАК, редагував 9–11 випуски «Трудів» ЧГУАК, був секретарем Чернігівського губернського дворянського зібрання, «Просвіти». Ініціював створення видавництва «Сіверянська думка», займався пам'яткоохоронною діяльністю. М. М. Могилянський у 1918–20-х рр. був секретарем Голови видавництва «Сіверянська думка».

Перший керівничий Біографічної комісії В. Л. Модзалевський зустрівся із М. П. Василенком восени 1902 р. [36, с. 6]. Їх пов'язав спільний інтерес до історії України-Гетьманщини, праця в архівах, «Киевской старине» (з 1904 р.). Упродовж 1907–1917 рр. В. Л. Модзалевський

жив в Петербурзі, листувався із М. П. Василенком («Як Вам прив'язан всею душою...»; «...Не лишнім вважаю признатися Вам в своїй горячій любові, граничачій с поклонением») [36, с. 9]. Приблизно від 1911 р. М. В. Модзалевський за сприяння М. П. Василенка переїхав до Чернігова. У 1910–1912 рр. М. П. Василенко за пропозицією М. С. Грушевського взявся за видання щоденника генерального підскарб'я Я. Марковича. Допомогавав йому в цій праці В. Л. Модзалевський (копіювання щоденника). У наступні роки М. П. Василенко як член Археографічної комісії НТШ у Львові стежив за підготовкою кількох археографічних видань, що готувалися В. Л. Модзалевським [14, с. 348–349]. У 1918 р. той працював в Міністерстві світи, яке очолював М. П. Василенко.

Майже в одні й ті ж роки закінчили історико-філологічний факультет Петербурзького університету В. В. Міяковський (після 1911 р.) та П. І. Зайцев (1908–13 рр.). Із В. Л. Модзалевським В. В. Міяковський познайомився у травні 1918 р. із початком спільної праці у Архівно-бібліотечному відділі. На цю посаду його було запрошено П. І. Зайцевим, на той час заступником міністра освіти ЦР. Він також сприяв призначенню останнього на посаду Голови Архівної секції ВУКОПМІСу. З 1918 р. у квартирі Г. Нарбута, де проживав В. Л. Модзалевський, була розташована редакція журналу «Наше минуле». Редактором журналу був П. І. Зайцев. У квартирі Г. Нарбута часто збиралися причетні до журналу Д. І. Багалій, Ф. Л. Ернст, В. О. Романовський, М. П. Василенко, П. Я. Стебницький, В. В. Міяковський.

П. Я. Стебницький із С. О. Єфремовим зустрілися у 1896 р. у петербурзькому «салоні» О. Я. Кониського [20, с. 561]. В. О. Романовський разом із М. П. Василенком у 1914–1915 рр. готували збірку Магдебурзьких грамот лівобережних міст України. До праці у Біографічній комісії Г. Л. Берло була запрошена В. Л. Модзалевським в липні 1919 р. Вони познайомилися на початку ХХ ст. під час співпраці Г. Л. Берло з редакцією журналу «Киевская старина». Д. І. Багалієм були запрошені до праці в Біографічній комісії Н. Ю. Мірза-Авакянц, К. М. Антонович-Мельник. У важкі для Н. Д. Полонської-Василенко часи, що наступили у

зв'язку з арештом її чоловіка — академіка М. П. Василенка, він також клопотався про влаштування Наталії Дмитрівни до ВУАН. У Київському археологічному інституті в 1918–1924 рр. одночасно викладали різні історичні і мистецтвознавчі дисципліни Н. Д. Полонська-Василенко, В. Л. Модзалевський, В. О. Романовський, Ф. Л. Ернст, В. В. Міяковський.

У житті між співробітниками Біографічної комісії склалися довготривалі відношення, які мали теплий дружній характер, передбачали особисту підтримку⁸, спілкування, листування, співавторство, співпрацю. Такі стосунки були найкращими для спільної праці не тільки в УАН, а також в інших інституціях.

За належністю до жертв політичних репресій в СРСР–УРСР. Наукова кар'єра в ВУАН багатьох співробітників була перервана внаслідок застосування до них репресивних заходів, що в основі мали політичні мотиви. ВУАН, заснована ще до радянської влади, залишалася одним із bastionів «буржуазної науки і культури» та одним із об'єктів постійних атак влади. До 1929 р. внаслідок радикальних суспільних змін докорінно змінився соціальний статус науковців. Із авторитетної, матеріально та політично незалежної верстви населення наукова інтелігенція перетворювалася в соціально-невизначену категорію. Її було усунуто із науки, політики, суспільного життя. Таку долю розділили більшість співробітників Біографічної комісії.

У 1924 р. М. П. Василенко було засуджено по справі «Київського обласного центру дій» на 10 років ув'язнення, згодом амністований. По справі т. з. СВУ у 1929 р. на 10 років тюремного ув'язнення було засуджено С. О. Єфремова; до 10 років концтаборів — В. О. Пархоменко; до п'яти років — В. В. Міяковського. У 1930 р. Д. М. Ревуцького було звинувачено у «буржуазному націоналізмі» та розповсюдженні «петлюрівської ідеології». По справі «Київського обласного центру дій» було заарештовано В. О. Романовського (1931 р.). Після другого арешту в 1935 р. і звинувачення у співробітництві з урядом П. Скоропадського, членстві в контрреволюційних організаціях «Азбука», «Національне

⁸ Так, про похорон К. М. Антонович-Мельник на Байковому кладовищі поряд із В. Б. Антоновичем подбав В. В. Міяковський.

Об'єднання», організації друкованого органу «Союзу Відродження Росії», зв'язках із керівниками «Спілки визволення України» його засудили на п'ять років. Ф. Л. Ернста заарештовано у жовтні 1933 р., розстріляно 28 жовтня 1942 р. У 1938 р. було заарештовано та звинувачено в контрреволюційній націоналістично-терористичній діяльності та засуджено на 10 років виправно-трудових таборів Н. Ю. Мірзу-Авакянц, розстріляно на початку 1940 р. У 1937 р. П. І. Рулін отримав шість років заслання до Колими. Помер у таборі у Магадані в 1940 р. Були звільнені у 1933 р. із усіх посад у ВУАН Н. Д. Полонська-Василенко, М. М. Могилянський. 1934 р. Біографічна комісія разом із багатьма комісіями та підрозділами гуманітарного циклу припинила своє існування.

Колективний портрет діячів Біографічної комісії. Результати аналізу особового складу за зазначеними вище ознаками дають змогу окреслити наступний колективний портрет діячів Біографічної комісії. До основного складу Комісії у 1919–1933 рр. входило 24 особи. Із них шість осіб — керівники комісії, одинадцять — редактори відділів і підвідділів, сім — нештатні співробітники (з різною формою оплати праці), щодо трьох співробітників маємо обмаль інформації. Ще троє співробітників були залучені до комісії наприкінці її діяльності.

За віком у Комісії співпрацювало дві різних генерації, з яких дев'ять співробітників мали вік від 50 до 62 років, а дев'ять були у віці від 27 до 46 років. Найбільш старші за віком — керівний склад (5) та співробітники, що виконували «технічну» справу (6). Ближчі до них за віком (народжені в середині 1880-х – на початку 1890-х рр.) — редактори Комісії. При доборі кадрів мав місце й гендерний підхід (було залучено чотири жінки).

За походженням майже всі співробітники є представниками так званого «середнього» прошарку тодішнього суспільства, вихідцями із духовного, міщанського, селянського, військового стану, родини яких можна ототожнити із українською земською інтелігенцією. П'ять осіб походять із козацького роду. Відповідно, вони народжені в Києві, Чернігові, Харкові, а також у невеликих містах і селах Наддніпрянської України.

Усі співробітники комісії — особи з високим освітнім цензом, переважно гуманітарною (історичною) освітою, одержаною насамперед у Київському, а також Петербурзькому, Дерптському (1) університетах; 11 із них отримали освіту до початку ХХ ст. До роботи в УАН і Біографічній комісії займалися інтелектуальною працею (юристи з адвокатською практикою, викладачі середньої або вищої школи, журналісти, науковці), мали журналістські навички, наукові зацікавлення в галузі гуманітарних наук (літературознавство, історія, архівознавство, архівістика, генеалогія, джерелознавство, мистецтвознавство, пам'яткоохоронна діяльність). Переважна більшість осіб зробила власний суттєвий внесок в українську науку та культуру (Д. І. Багалій, С. О. Єфремов, М. П. Василенко, В. Л. Модзалевський та ін.).

Багато хто зі співробітників Біографічної комісії набули значний досвід громадської та колективної роботи у громадах, політичних партіях, наукових товариствах, брали участь у національно-визвольному русі на Наддніпрянщині, формували його ідеологію, були однодумцями щодо перспектив духовно-культурного та національного відродження українського народу. Дев'ять осіб пройшли школу Київської та Петербурзької громад, брали членство в партіях ліберально-демократичного спрямування. П'ять осіб займали високі державні посади (1917–1919 рр.) і зробили суттєвий внесок у державотворення, спрямований на організацію та розвиток науки і культури.

Співробітники старшої генерації (носії традиції корпоративного колективізму зі значним досвідом «словникової» роботи) сприймали працю в Комісії як продовження (спадкоємність) праці у Старій громаді (аналогічну, але сповнену новими уявленнями та ідеями) та виконували технічні завдання. Науковці середньої та молодшої генерації, добре підготовлені у професійному сенсі, очолили підвідділи II відділу (від середини XVIII ст.).

Між співробітниками існували різні види наукових, корпоративних, дружніх контактів, які сприяли, в позитивному сенсі, кар'єрному злету, спільній творчій праці, стали основою для виникнення індивідуальних стосунків, особливих групових цінностей і норм поведінки.

Наукова кар'єра і подальша доля багатьох співробітників Біографічної комісії була перервана внаслідок застосування до них репресивних заходів, що в основі мали політичні мотиви і трагічні наслідки для долі кожного науковця.

Колективний портрет співробітників Біографічної комісії дає змогу вийти й на інші узагальнення, зокрема за **категорією «ідентичність»**. Особи, які працювали в Біографічній комісії, були пов'язані між собою різними чинниками, зокрема і тими, що розкриваються поняттям «ідентичності» [27, с. 192–204; 16, с. 39–65].

Через поняття «ідентичність» здійснюється ідентифікація та оцінка діяльності індивіда на різних соціальних ділянках, інтеграція набутого ним досвіду в єдине ціле, створюються характеристики особи, групи, події наповнюються комунікативним змістом. Поняття «ідентичність» віддзеркалює складність і багатошаровість взаємовідносин особи з навколишнім світом, входження індивіда до колективу, соціуму. Для розкриття окремих складових поняття «колективна біографія» співробітників Біографічної комісії ми використовували біографічні наративи співробітників Біографічної комісії та за їх допомогою намагалися показати, як біографія особи інтегрує різні життєві практики в єдине ціле.

На основі аналізу діяльності та персонального складу Біографічної комісії за обраними соціологічними ознаками можна стверджувати доволі усталену колективну (або групову) ідентичність її членів у зазначений період життя та праці в УАН за походженням, віком, освітою, професійними, політичними, релігійними, культурними тощо ознаками.

Поняття колективної ідентичності багатовимірне та невід'ємне від понять культурної і національної ідентичності. На прикладі біографічних сюжетів окремих співробітників ми констатували їхнє усвідомлення окремішності української національної культури (участь у громадах), прагнення до політичної автономії (участь у політичних партіях). Колективна ідентичність проглядається і в дружніх зв'язках і стосунках, світоглядних уподобаннях, спільному відчутті належності до українства.

Відштовхуючись від поняття колективної ідентичності можна розглядати діяльність Біографічної комісії (особли-

во в перші, найсприятливіші для діяльності Академії та її співробітників роки) з позиції таких атрибутів національної ідентичності як власне ім'я (Українська академія наук, Український біографічний словник, українські діячі), історична територія, історична пам'ять, система суспільних цінностей, патріотизм, українська мова тощо, закладених найперше в її установчих документах.

Поняття колективна ідентичність створює додатковий інструментарій у історико-біографічних дослідженнях при вирішенні певних завдань, зокрема при вивченні колективних біографій, створенні просопографічних портретів мікро- і макросоціальних груп. Це дає змогу вивчати різні контексти як окремих, так і колективних біографій.

Оцінка документів науково-методичного характеру та перспектив діяльності Комісії. У контексті колективного портрету Біографічної комісії заслуговує на увагу її керівний склад, який сприяв створенню теоретико-методичної бази Українського біографічного словника. Важливе значення для створення Біографічної комісії в структурі УАН і наукового обґрунтування її перших кроків і стратегії має той факт, що до її першого складу увійшли чотири особи, причетні до вироблення законопроекту про заснування УАН — Д. І. Багалій, М. П. Василенко, П. Я. Стебницький, В. Л. Модзалевський. Усі вони — першорядні постаті українського громадського, культурного та політичного життя кінця ХІХ ст. — 1910-х рр. ХХ ст., активні учасники національного відродження та національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Ця «інтелектуальна група» працювала над методичними документами Біографічної комісії, імплементувавши до них наукові, культурологічні, державницькі надбання доби національного відродження та національно-визвольних змагань, долучивши також значний власний організаторський досвід роботи, що й визначило подальший напрям діяльності Комісії.

Документи науково-методичного характеру, розроблені членами Комісії, дають змогу розкрити масштаби задуми та характер Біографічного словника, скласти уявлення про шляхи та методику реалізації проекту⁹. Визначаючи

⁹ Докладніше про діяльність комісії див.: [31, с.16-40; 33, с. 136–179; 40].

мету та завдання, автори програмних документів — В. М. Модзалевський, Д. І. Багалій, П. Я Стебницький розглядали цей проект як один із аспектів «національного будівництва» у контексті діяльності Української академії наук. Про ґрунтовність підготовки до масштабної роботи свідчать назви методичних і організаційних документів: «Докладна записка про програм та порядок видання Біографічного словника Українських діячів науки, літератури, історії, мистецтва та громадського Руху» (В. Л. Модзалевський), «Доповідь акад. Д. І. Багалія про завдання та методику Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України», «Інструкція для співробітників Постійної Комісії для складання Біографічного словника українських діячів при Українській Академії Наук» (В. Л. Модзалевський), «Додаткові пояснення до „Інструкції для співробітників Постійної комісії для складання Біографічного Словника українських діячів при Українській Академії Наук”» (П. Я. Стебницький), «Пропозиції щодо організації роботи співробітників Постійної комісії для складання Біографічного словника українських діячів» [40, с. 37–68].

У документах йшлося про принципи побудови біографічного словника, визначення хронологічних меж, критерії відбору персоналій, мову, побудову статті (дефініція, дати життя, змістова частина, бібліографія) тощо. У критеріях добору осіб враховувалися такі параметри як територія, поліетнічність, багатоконфесійність. Особлива увага приділялася «біобібліографічному характеру» словника. Однією з відмінностей від попередніх енциклопедичних і біографічних словників періоду Російської імперії стала переважно українська джерельна база, на якій він мав створюватися [40, с. 45]. Архітектура Біографічного словника була зорієнтована на кращі зразки енциклопедичних видань, що існували на той час.

Проаналізуємо два документи — «Докладну записку про програм та порядок видання Біографічного словника Українських діячів науки, літератури, історії, мистецтва та громадського Руху» (В. Л. Модзалевський; 10.12.1918) та «Доповідь акад. Д. І. Багалія про завдання та методику Постійної комісії для складання Біографічного словни-

ка діячів України» (Д. І. Багалій; 23.02.1919). На наш погляд, це дасть змогу краще зрозуміти принципи створення Біографічного словника у контексті наукових уявлень того часу та особливостей політичної ситуації.

У першому документі, автором якого є В. Л. Модзалевський, використано ерудицію, власний організаційний досвід у підготовці реформування архівної справи (державна власність на архівні документи та створення Національного архіву Української держави), розпочатого урядом Української держави П. Скоропадського. В. Л. Модзалевський виніс у заголовок маркери, пов'язані з носіями українського інтелектуального надбання минулих століть — «діячі науки, літератури, історії, мистецтва та громадського Руху». Духовна сутність спадщини, імена її діячів від киеворуської князівської доби до культури Новітньої України на зламі ХІХ–ХХ ст. були обрані за основу виокремлення української культури від російської, польської тощо. Цю думку він закріплює в тексті: «...дані про їх наукові праці, про умови й впливи... будуть дуже корисними для нас і для вивчення нашого минулого, та пізнання, як розвивалися серед людей ідеї наукові, громадські та інші» [40, с. 37, 38]. Вона перетинається із позицією культурницької (громадівської) еліти щодо національної свідомості, яка спирається на обумовлені культурою символи, цінності, ідеї.

Другий документ, очевидно, є результатом спільного обговорення першого та розвитку його головних тез. Д. І. Багалій акцентував у назві своєї доповіді на «діячах України». Таке формулювання у ширшому сенсі увійшло до офіційної назви Комісії — «Постійна комісія для складання Біографічного словника діячів України».

За головний принцип побудови словника обидва автори обирають територіальний, маючи на увазі територію Наддніпрянщини та Наддністрянщини. Тобто територія виступає одним із визначальних чинників «колективної ідентичності», а саме національної приналежності. Автори поширюють поняття «українець» («українські діячі», «український народ», «українська держава») на події від князівських часів до сьогодення на всій зазначеній території.

За Д. І. Багалієм, територіальний принцип поширюється на давні часи, але щодо більш пізнього періоду він пропо-

нує етноцентричний підхід. На його думку, в X – середині XIX ст. національна належність визначалася етнічним походженням особи. Із політизацією національного руху належність до національної культури передбачала свідому самоідентифікацію особи і вона була віддзеркалена в критеріях відбору осіб до Біографічного словника.

Територіальний підхід як визначальний чинник при обранні критеріїв відбору осіб для створення словника (пошук національної ідентичності) у сукупності із хронологічним принципом дозволяють зробити висновок про усвідомлення авторами необхідності створення національного за характером словника, залучити певних «українських діячів» до пошуку та обґрунтування спільного історичного минулого.

Із таких позицій автори засадничих методологічних документів Комісії підходять і до критеріїв відбору персоналій. Головну проблему вони бачать у розподілі «наукових і громадських діячів» за національно-культурною приналежністю — українською, російською, польською тощо, маючи на увазі подвійність (або й множинність) самоідентифікації.

Такій підхід до самоідентифікації з українською етнічною спільнотою відповідав класифікації націй на державні (історичні) та бездержавні (неісторичні), запропонованій К. Марксом і Ф. Енгельсом. Оцінюючи ситуацію щодо самоідентифікації з певною нацією, що склалася в Україні на рубежі століть, сучасний український історик І. Гирич, на наш погляд, достатньо аргументовано пояснює, чому автори документів приділили цьому аспекту таку увагу. На його думку, коли йдеться про належність до української нації, яка не є історичною, то «...доречно говорити про подвійну, часом і потрійну самоідентифікацію. Особливо для ранніх етапів національного руху. Людина визнавала себе особою українського походження, але політичним росіянином або поляком, угорцем тощо... На вищій стадії національного самоусвідомлення характерним було зараховувати себе одночасно до етнічної та політичної національної спільнот...» [15, с. 12].

Обидва автори наголошують також на дотриманні хронологічного принципу побудови Біографічного словника: від київської (князівської; «староруської») доби і до наших часів, акцентуючи безперервність і «тяглість» історичного процесу «України-Руси», закладених як базові принципи

в працях В. Б. Антоновича, розвинутих в науковій схемі М. С. Грушевського. Відповідно цим міркуванням розподіл підвідділів I-го відділу передбачався у відповідності до періодизації українського історичного процесу — староруська доба, литовсько-польська доба, гетьманська доба. За пропозицією Д. І. Багалія робота II-го відділу (що займався періодом від другої половини XVIII ст.) була організована за систематичним принципом — «по царинах людської діяльності» (вчені, письменники, митці, музиканти тощо).

За основу діяльності Біографічної комісії Президія УАН затвердила документ, представлений Д. І. Багалієм. На цій основі розроблялися інші інструктивні документи і в перші роки здійснювалася поточна робота Біографічної комісії.

Із початку 1920-х рр. під дією політико-ідеологічних настанов теоретико-методологічна база Біографічного словника поступово почала змінюватися. Це віддзеркалилася на джерельній базі, критеріях відбору осіб і змістовній частині біографічних статей. Советизованим керівництвом ВУАН поступово вносилися зміни в методичні документи, прийняті на початку діяльності Комісії. Пропонувалося, наприклад, виключити із слівника князів, представників духовенства, а також істориків, митців і представників різних сфер діяльності, оголошених буржуазними націоналістами (скажімо, В. Б. Антоновича). Натомість зростала кількість пропозицій щодо поширення представництва сучасних (спочатку передбачалося, що у Біографічний словник будуть включені діячі, які померли до 1919 р.) революційних, військових і партійних діячів, ударників праці, винахідників тощо. Змінено статус Комісії серед установ ВУАН: 11 лютого 1924 р. Комісію було приєднано до установ Першого, Історично-філологічного відділу, а 8 квітня 1931 р. — переведено до установ Другого, Соціально-економічного відділу. Ліквідована згідно з постановою Президії ВУАН 13 лютого 1934 р.

Завдяки виваженій науково-кадровій політиці Президії УАН у період першого десятиліття її діяльності для роботи в Біографічній комісії було зібрано колектив із великими потенційними можливостями, спрямований на вирішення актуальних українознавчих соціогуманітарних завдань, спроможний виконати доручену справу на високому науко-

вому рівні, у відповідності до суспільного запиту доби українізації.

Умовний колективний портрет співробітників Біографічної комісії дає право стверджувати, що основою особового складу була українська інтелектуальна еліта, переважну більшість якої складала інтелігенція гуманітарних фахів вищої кваліфікації. Її діяльність є важливою складовою процесу національного відродження. Саме гуманітарії створюють національну ідею, надають їй теоретичне обґрунтування та концептуальний зміст, просвітницькою діяльністю формують національну свідомість [12, с. 125; 19; 26, с. 39; 34; 35].

Запрошення до участі в «Постійній комісії для складання Біографічного словника діячів України» фахівців і практиків високого професійного ґатунку таких як Д. І. Багалій, В. Л. Модзалевський, П. Я. Стебницький, М. П. Василенко та інших стало запорукою визначення її ідеології, створення методичних документів, розробки адекватних і докладних до них принципів створення та відповідної техніки виконання.

Методичні документи, розроблені під завдання «Постійної комісії для складання Біографічного словника діячів України», відповідають рівню тогочасних наукових знань і домінуючим культурно-політичним тенденціям. У них використані досвід і традиції національної історіографії та джерелознавства про самобутність історії, суспільних і культурних форм українського народу, окремішньо-національне начало, ідею консолідації українського народу на етнонаціональних засадах і пріоритети, спрямовані на матеріалізацію української національної ідеї у часи національно-культурного відродження.

Залучення методології дослідження колективної праці в соціальному, культурологічному, політичному, наукознавчому, інтелектуальному та інших контекстах у науці переслідує також мету дійти згодо щодо того, як саме створюється «колективний науковий продукт». Про перспективи розвитку такого історіографічного напрямку слушно зауважив В. Андреев: «Механізм створення колективної наукової продукції з історії поки що не став предметом окремого

дослідження (ні історіографії, ні інтелектуальної історії, ні соціальної психології, ні наукознавства), хоча у перспективі оволодіння цими навичками могло б збільшити обсяг якісної наукової продукції» [1, с. 21]. Тому тема колективної біографії залишається багатомірною та перспективною в історико-біографічних дослідженнях.

1. Андреев В. Інтегральний напрям сучасної історіографії : інтелектуальна історія [Текст] / В. Андреев // Ейдос. Альманах теорії та історії історичної науки / гол. ред. В. Смолій, відпов. ред. І. Колесник. – К., 2005. – Вип. 1. – С. 17–22.
2. Андреев В. Історик «другого плану» в персональній ієрархії українського історичного співтовариства [Текст] / В. Андреев // Там само. – 2009. – № 4. – С. 296–297.
3. Багалій Д. І. Вибрані пр. [Текст] / Д. І. Багалій. – у 6 т. – Х. : ХП «НУА», 1999. – Т. 1. – 600 с.
4. Білокінь С. І. Із старого листування (Віктор Олександрович Романовський (1890–1971 рр.) [Текст] / С. І. Білокінь // Сіверщина в історії України. – 2011. – Вип. 4. – С. 95–120.
5. Варава Т. В. Словникові комісії УАН–ВУАН [Текст] / Т. В. Варава // Бібліотечний вісник. – К., 2000. – № 3. – С. 24–27.
6. Варава Т. В. Основні етапи діяльності «Постійної комісії для складання словника українських діячів науки, історії, мистецтва та громадського руху (1918–1933)» [Текст] / Т. В. Варава // Рукописна та книжкова спадщина України : археограф. дослідж. унікальних архів. та бібліот. фондів. – К., 2000. – Вип. 5. – С. 130–137.
7. Вересовська Т. В. Видавнича та бібліографічна діяльність Комісії для вивчення історії західно-руського та українського права (1918–1928) [Текст] / Т. В. Вересовська // Бібліотечний вісник. – К., 2000. – № 2. – С. 45–50.
8. Вересовська, Т. В. Видавнича та бібліографічна діяльність Комісії звичаєвого (народного) права Соціально-економічного відділу УАН–ВУАН (1918–1928 рр.) [Текст] / Т. В. Вересовська // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. – К., 2000. – Вип. 2. – с. 239–252.
9. Вербиленко, Г. Праці Постійної комісії історично-географічного словника Української землі ВУАН — джерело написання «Історії міст і сіл України» [Текст] / Г. Вербиленко // Історія України : маловідомі імена, події, факти. – 2010. – Вип. 36. – С. 386–396.
10. Верстюк В. Діячі Української Центральної Ради : біограф. довідник [Текст] / В. Верстюк, Т. Осташко. – К., 1998. – 253 с.
11. Видатні вчені національної Академії наук України: особові архівні фонди академіків і членів кореспондентів у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського (1918–1998) [Текст] / гол. ред. кол. О. С. Онищенко : путівник. – К., 1998. – 306 с.
12. Винарчук Т. В. Структура національної еліти українців періоду визвольних змагань та державотворення [Текст] / Т. В. Винарчук // Наук. пр. іст. ф-ту Запоріз. держ. ун-ту : XXIII темат. вип. «По-

- літична еліта в історії України». – Запоріжжя : «Просвіта», 2008. – С. 116–126.
13. *Володимир* Іванович Вернадський: листування з українськими вченими [Текст] / редкол. : А. Г. Загородній, О. С. Оніщенко, В. А. Смолій та ін. ; уклад. О. С. Оніщенко, В. Ю. Афіані, Л. А. Дубровіна та ін. – К., 2012. – Кн. 2, ч. 1. – 741 с.
 14. *Гирич* І. Б. М. Грушевський і М. П. Василенко (до історії творчих взаємин) [Текст] / І. Гирич // Укр. археограф. щорічник : нова серія. – Вип. 3/4 (Укр. археограф. зб. Т. 6/7). – К., 1999. – С. 344–355.
 15. *Гирич* І. Формування модерної української нації : теорія і суспільні виклики (XIX – початок XX ст.) [Текст] / І. Гирич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 112 с.
 16. *Гнатюк* О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність [Текст] / О. Гнатюк. – К. : Критика, 2005. – 529 с.
 17. *Грушевський* М. Иллюстрированная история Украины [Текст] / М. С. Грушевський ; сост. И. Брояк – К. : МПП «Левада», 1996. – 696 с.
 18. *Ефименко* П. С. Потребность в биографическом словаре южнорусских деятелей и несколько слов о его программе [Текст] / П. С. Ефименко // Киев. старина. – 1886. – Т. 14. – С. 805–809.
 19. *Єкельчик* С. Пробудження нації : до концепції історії Українського національного руху другої половини XIX ст. [Текст] / С. Єкельчик. – Мельбурн : Ун-т ім. Монаша : Від славістики, 1994. – 125 с.
 20. *Єфремов* С. Лицар нездоланий [Текст] / С. Єфремов // Стебницький П. Я. Вибрані твори / упоряд. та вступ. ст. І. Старовойтенко. – К. : Темпора, 2009. – С. 560–565.
 21. *Іваницька* С. Г. Українська ліберально-демократична партійна еліта: «Колективний портрет» (кінець XIX – початок XX століття) [Текст] / С. Г. Іваницька. – Запоріжжя : Просвіта, 2011. – С. 209–244.
 22. *Історія Академії наук України 1918–1923* : док. і мат. [Текст] / відпов. ред. П. С. Сохань. – К. : Наук. думка, 1993. – 379 с.
 23. *Історія Національної Академії наук України. 1924–1928* : док. і мат. [Текст] / відпов. ред. О. С. Оніщенко. – К. : НБУВ., 1998. – 762 с.
 24. *Історія Національної Академії наук України. 1929–1933* : док. і мат. [Текст] / відпов. ред. П. С. Сохань. – К., 1998. – 542 с.
 25. *Історія Національної Академії наук України. 1934–1937* : док. і мат. [Текст] / відпов. ред. О. С. Оніщенко. – К., 2003. – 829 с.
 26. *Касьянов* Г. Українська інтелігенція 1920-х –30-х років: Соціальний портрет та історична доля [Текст] / Г. Касьянов. – К : «Глобус» ; «Вік» ; Едмонтон, 1992. – 175 с.
 27. *Колесник* І. Українська історіографія: концептуальна історія [Текст] / І. І. Колесник. – К. : Ін-т історії України НАНУ, 2013. – 566 с.
 28. *Коляда* І. А. Формування інтелігенції Наддніпрянської України в другій половині XIX – початку XX століття [Текст] / І. А. Коляда // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті. – Дніпропетровськ : ДНУ, 2009. – Вип. 7. – С. 225–234.

29. *Лисяк-Рудницький І.* Інтелектуальні початки нової України [Текст] / І. Лисяк-Рудницький // *Лисяк-Рудницький І. Історичне есе* : в 2 т. – К. : Основи, 1994. – Т. 1. – С. 173–191.
30. *Лотоцький О.* Українська колонія в Петербурзі [Текст] / О. Лотоцький // *Хроніка 2000* : укр. культуролог. альманах. – К., 2003. – Вип. 55–56 : Санкт-Петербург і культура України. – С. 638–806.
31. *Ляшко С. М.* Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ – 40-і рр. ХХ ст.) [Текст] / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – 85 с.
32. *Ляшко С. М.* З історії української біографічної довідкової справи: біографічні довідкові і довідкові видання 1920–1930-х рр., які не побачили світу [Текст] / С. М. Ляшко // *Наук. праці НБУВ.* – К., 2013. – Вип. 37. – С. 568–601.
33. *Ляшко С. М.* Керівничий Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України М. М. Могилянський: досвід просопографічного дослідження [Текст] / С. М. Ляшко // *Укр. біографістика* : зб. наук. праць. – К., 2010. – Вип. 6. – С. 136–179.
34. *Магочій П.* Українське національне відродження. Нова аналітична структура [Текст] / П. Магочій // *УІЖ.* – 1991. – № 3. – С. 97–107.
35. *Мойсеїв І.* Національна еліта, її культурна й політична роль [Текст] / І. Мойсеїв // *Розбудова держави.* – 1996. – № 6. – С. 11–14.
36. *Оглоблин О.* Микола Василенко й Вадим Модзалевський [Текст] / О. Оглоблин // *УІ.* – 1966. – № 3–4. – С. 5–25.
37. *Папакіна Т.* Документальна спадщина комісій порайонованого дослідження історії України Всеукраїнської Академії наук (1924–1932) [Текст] / Т. Р. Папакіна // *Наук. праці НБУВ.* – К., 2001. – Вип. 7. – С. 232–240.
38. *Папакіна Т.* Комісія для дослідження історії Західної України Всеукраїнської Академії наук: наук.-бібліограф. доробок (1925–1933) [Текст] / Т. Р. Папакіна // *Бібліотеч. вісник.* – К., 2001. – № 3. – С. 35–39.
39. *Перший* піврік існування Української Академії наук у Києві та на черк її праць до кінця 1919 року [Текст]. – К., 1919. – С. 92–102.
40. *Постійна* комісія УАН–ВУН для складання Біографічного словника діячів України. 1918–1933 : Документи. Матеріали. Дослідження [Текст] / авт.-уклад. С. М. Ляшко. – К., 2003. – 687 с.
41. *Стариков Г. М.* Діяльність комісії із вивчення соціально-економічної історії України ХVІІІ–ХІХ ст. (1929–1934 рр.) [Текст] / Г. М. Стариков // *Сумська старовина.* – Суми, 2009. – № 28–29. – С. 43–58.
42. *Циганкова Е.* Комісії дослідів з історії Близького Сходу ВУАН (1930–1933) [Текст] / Е. Циганкова // *Східний світ.* – 1998. – № 1–2. – С. 167–183.
43. *Юркова О.* Діяльність науково-дослідної кафри історії України М. С. Грушевського (1924–1930) [Текст] / О. Юркова. – К., 1999. – 433 с.

REFERENCES

1. Andrieiev, V. (2005). *Intehralnyi napriam suchasnoi istoriohrafi* : *intelektualna istoriia* [Integral direction of modern historiography,

- intellectual history]. In *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science] (Vol. 1, pp. 17–22). Kyiv [in Ukrainian].
2. Andrieiev, V. (2009). *Istoriya «druhoho planu» v personalnii hierarkhii ukrainskoho istorychnoho spivtovarystva* [Historian «second plan» in the personal hierarchy Ukrainian Historical Society]. In *Eidos. Almanakh teorii ta istorii istorychnoi nauky* [Eidos. Almanac on Theory and History of Historical Science] (Vol. 4, pp. 296–297). Kyiv [in Ukrainian].
 3. Bahalii, D. I. (1999). *Vybrani pratsi* [Selected Works] (6th ed.). Kharkiv: KhHI «NUA», (1). [in Ukrainian].
 4. Bilokin, S. I. (2011). *Iz staroho lystuvannia (Viktor Oleksandrovych Romanovskiy (1890–1971 rr.))* [From the old correspondence (Victor Alexandrovich Romanov (1890–1971 biennium))]. In *Sivershchyna v istorii Ukrainy* [Siverschyna in the history of Ukraine] (Vol. 4, pp. 95–120). Kyiv. [in Ukrainian].
 5. Varava, T. V. (2000). *Slovnycovi komisii UAN–VUAN* [Slovnycovi komisii UAN-VUAN]. *Bibliotechnyi visnyk* [Bibliotechnyi visnyk], 3, 24–27. [in Ukrainian].
 6. Varava, T. V. (2000). *Osnovni etapy diialnosti «Postiinoi komisii dlia skladannia slovnyka ukrainskykh diiachiv nauky, istorii, mystetstva ta hromadskoho rukhu (1918–1933)»* [Osnovni etapy diialnosti «Postiinoi komisii dlia skladannia slovnyka ukrainskykh diiachiv nauky, istorii, mystetstva ta hromadskoho rukhu (1918–1933)»]. In *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy : arkheohrafichni doslidzhennia unikalnykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv* [Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy: arkheohrafichni doslidzhennia unikalnykh arkhivnykh ta bibliotechnykh fondiv] (Vol. 5, pp. 130–137). Kyiv. [in Ukrainian].
 7. Veresovska, T. V. (2000). *Vydavnycha ta bibliohrafichna diialnist Komisii dlia vyvchennia istorii zakhidno-ruskoho ta ukrainskoho prava (1918–1928)* [Publishing and bibliographical activities of the Commission to study the history of Western Russian and Ukrainian law (1918–1928)]. *Bibliotechnyi visnyk* [Bibliotechnyi visnyk], 2, 45–50. [in Ukrainian].
 8. Veresovska, T. V. (2000). *Vydavnycha ta bibliohrafichna diialnist Komisii zvychaievoho (narodnoho) prava Sotsialno-ekonomichnoho viddilu UAN–VUAN (1918–1928 rr.)* [Publishing and customary bibliographic activities of the Commission (national) law Socio-Economic Section UAS–UAS (1918–1928 biennium)]. In *Arkhivoznavstvo. Arkheohrafia. Dzhereloznavstvo* [Archival. Archeology. Chronology] (Vol. 2, pp. 239–252). Kyiv. [in Ukrainian].
 9. Verbylenko, H. (2010). *Pratsi Postiinoi komisii istorychno-heohrafichnoho slovnyka Ukrainskoi zemli VUAN — dzherelo napysannia «Istorii mist i sil Ukrainy»* [Proceedings of the Standing Committee of the historical-geographical dictionary UAS Ukrainian land — a source of writing «History of cities and villages of Ukraine»]. In *Istoriia Ukrainy : malovidomi imena, podii, fakty* [History of Ukraine: Little-Known Names, Events, Facts] (Vol. 36, pp. 386–396). [in Ukrainian].

10. Verstiuk, V. (1998). *Diiachi Ukrainskoi Tsentralnoi Rady: biohrafichniy dovidnyk* [Figures of the Ukrainian Central Rada: biohr. directory]. Kyiv. [in Ukrainian].
11. *Vydatni vcheni natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy: osobovi arkhivni fondy akademikiv i chleniv korespondentiv u Natsionalnii bibliotetsi Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho (1918–1998): putivnyk* [Prominent scientists of National Academy of Sciences of Ukraine: personal archive funds academicians and corresponding members of the National Library of Ukraine Vernadsky (1918–1998) : guidebook] (1998). Kyiv. [in Ukrainian].
12. Vynarchuk, T. V. (2008). *Struktura natsionalnoi elity ukrainsiv periodu vyzvolnykh zmahan ta derzhavotvorennia* [The structure of the national elite Ukrainian period of liberation and state]. In *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho derzhavnogo universytetu* [Research works of History Department of Zaporozhye State University] (Vol. XXIII. «Politychna elita v istorii Ukrainy», pp. 116–126). Zaporozhye: «Enlightenment». [in Ukrainian].
13. *Volodymyr Ivanovych Vernadskyy: lystuvannia z ukrainskymy vchenymy* [Vladimir Vernadsky, correspondence with Ukrainian scientists] (2012). (B. 2, p. 1). Kyiv. [in Ukrainian].
14. Hyrych, I. B. (1999). *M. Hrushevskyy i M. P. Vasylenko (do istorii tvorchykh vzaiemyn)* [M. Grushevskiy and M. P. Vasilenko (creative relationship to history)]. In *Ukrainskyi arkhieohrafichnyi shchorichnyk : nova seriia* [Ukrainian Archaeological Yearbook: new series] (Vol. 3/4, pp. 344–355). Kyiv. [in Ukrainian].
15. Hyrych, I. (2014). *Formuvannia modernoi ukrainskoi natsii : teoriia i suspilni vyklyky (XIX – pochatok XX st.)* [The formation of the modern Ukrainian nation: theory and social challenges (XIX – early XX centuries)]. Ternopil: Educational book – Bogdan. [in Ukrainian].
16. Hnatiuk, O. (2005). *Proshchannia z imperiieiu. Ukrainski dyskusii pro identychnist* [Farewell to the Empire. Ukrainian debate about identity]. Kyiv : Critics. [in Ukrainian].
17. Hrushevskyy, M. (1996). *Yllyustryrovannaia ystoria Ukrayny* [Yllyustryrovannaya History of Ukraine]. Kyiv : WFP «Levada». [in Ukrainian].
18. Efymenko, P. S. (1886). *Potrebnost' v biograficheskom slovare juzhnorusskikh dejatelej i neskol'ko slov o ego programme* [The needs in the South byohrafycheskom dictionary Russians and deyateley Several words about ego programs]. In *Kievskaja starina* [Kiev old] (Vol. 14, pp. 805–809). Kyiv. [in Russian].
19. Yekelchuk, S. (1994). *Probudzhennia natsii : do kontseptsii istorii Ukrainskoho natsionalnogo rukhu druhoi polovyny XIX st.* [Wake Nation: the concept of the history of the Ukrainian national movement in the second half of the XIX century]. Melbourne: University. Monash: Vidavnytstvo Slavic Studies. [in Ukrainian].
20. Yefremov, S. (2009). *Lytsar nezdolannyi* [Knight irresistible]. In *Stebnytskyi P. Ya. Vybrani tvory* [Selected Works] (pp. 560–565). Kyiv : Tempora. [in Ukrainian].
21. Ivanytska, S. H. (2011). *Ukrainska liberalno-demokratychna partiina elita: «Kolektyvnyi portret» (kinets KhIKh – pochatok KhKh stolittia)* [Ukrainian Liberal Democratic party elite «collective portrait» (late

- XIX – early XX century)] (pp. 209–244). Zaporozhye: Education. [in Ukrainian].
22. *Istoriia Akademii nauk Ukrainy 1918–1923: dokumenty i materially* [History of the Academy of Sciences of Ukraine 1918–1923: Documents and Materials] (1993). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
 23. *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1924–1928: dokumenty i materially* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1924–1928: Documents and Materials] (1998). Kyiv: Vernadsky National Library. [in Ukrainian].
 24. *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1929–1933: dokumenty i materially* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1929–1933: Documents and Materials] (1998). Kyiv: Vernadsky National Library. [in Ukrainian].
 25. *Istoriia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy. 1934–1937: dokumenty i materially* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1934–1937: Documents and Materials] (2003). Kyiv: Vernadsky National Library. [in Ukrainian].
 26. Kasianov, H. (1992). *Ukrainska intelihentsiia 1920-kh –30-kh rokiv: Sotsialnyi portret ta istorychna dolia* [Ukrainian intelligentsia 1920–30 years: Social Portrait and historical destiny]. Kyiv: «Globe»; «Age»; Edmonton. [in Ukrainian].
 27. Kolesnyk, I. (2013). *Ukrainska istoriografii: kontseptualna istoriia* [Ukrainian historiography: a conceptual history]. Kyiv: Institute of History of Ukraine NASU. [in Ukrainian].
 28. Koliada, I. A. (2009). *Formuvannia intelihentsii Naddniprianskoi Ukrainy v druhii polovyni KhIKh – pochatku KhKh stolittia* [Formation intellectuals Dnieper Ukraine in the second half of XIX – early XX century]. In *Naddniprianska Ukraina: istorychni protsesy, podii, postati* [Dnepr Ukraine: historical processes, events, figures] (Vol. 7, pp. 225–234). Dnepropetrovsk: DNU. [in Ukrainian].
 29. Lysiak-Rudnytskyi, I. (1994). *Intelektualni pochatky novoi Ukrainy* [Intelligent new beginnings Ukraine] (2 th ed., Vol. 1, pp. 173–191). Kyiv: Foundations. [in Ukrainian].
 30. Lototskyi, O. (2003). *Ukrainska koloniia v Peterburzi* [Ukrainian colony in St. Petersburg]. In *Khronika 2000: ukrainskyi kulturolohichnyi almanakh* [Chronicle 2000: Ukrainian cultural almanac] (Vol. 55–56: St. Petersburg and culture of Ukraine, pp. 638–806.). Kyiv. [in Ukrainian].
 31. Liashko, S. M. (2006). *Biohrafichna dovidkova sprava v Ukraini (60-ti rr. XIX – 40-i rr. XX st.)* [Biography case in Ukraine (60-ies. XIX – 40-ies. XX century)]. Zaporozhye: Wild field. [in Ukrainian].
 32. Liashko, S. M. (2013). *Z istorii ukrainskoi biohrafichnoi dovidkovi spravy: biohrafichni dovidkovi i dovidkovi vydannia 1920–1930-kh rr., yaki ne pobachyly svitu* [History of Ukrainian biographical reference case: biographies and reference works 1920–1930's., who did not see the world]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (Vol. 37, pp. 568–601). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 33. Liashko, S. M. (2010). *Kerivnychy Postiinoi komisii dlia skladannia biohrafichnoho slovnyka diiachiv Ukrainy M. M. Mohylianskyi: dosvid prosopohrafichnoho doslidzhenn* [The leaders of the Standing

- Committee to compile biographical dictionary Workers of Ukraine M. Mohyliansky: experience prosopografichnoho research]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 6. pp. 136–179). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
34. Mahochii, P. (1991). *Ukrainske natsionalne vidrodzhennia. Nova analitychna struktura* [Ukrainian national revival. The new analytical structure]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 3, 97–107. [in Ukrainian].
 35. Moiseiv, I. (1996). *Natsionalna elita, yii kulturna i politychna rol* [National elite, its cultural and political role]. *Rozbudova derzhavy* [State building], 6, 11–14. [in Ukrainian].
 36. Ohloblyn, O. (1966). *Mykola Vasilenko i Vadym Modzalevskyyi* [Nikolai Vasilenko and Vadim Modzalevskyy]. *Ukrainskyi istoryk* [Ukrainian historian], 3–4, 5–25. [in Ukrainian].
 37. Papakina, T. (2001). *Dokumentalna spadshchyna komisii poraionovannoho doslidzhennia istorii Ukrainy Vseukrainskoi Akademii nauk (1924–1932)* [Documentary heritage commissions porayonovannoho study the history of Ukraine Ukrainian Academy of Sciences (1924–1932)]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy imeni V. I. Vernadskoho* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (Vol. 7, pp. 232–240). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 38. Papakina, T. (2001). *Komisiia dlia doslidzhennia istorii Zakhidnoi Ukrainy Vseukrainskoi Akademii nauk : naukovo-bibliohrafichni dorobok (1925–1933)* [Commission to study the history of Western Ukraine Ukrainian Academy of Sciences, scientific-bibliographer. achievements]. *Bibliotechnyi visnyk* [Library Bulletin], 3, 35–39. [in Ukrainian].
 39. *Pershyi pivrik isnuvannia Ukrainskoi Akademii nauk u Kyivi ta nacherk yii prats do kintsia 1919 roku* [The first half-year existence of the Ukrainian Academy of Sciences in Kiev and sketch her papers by the end of 1919] (1919). Kyiv (pp. 92–102). [in Ukrainian].
 40. Lyashko, S. M. (2003). *Postiina komisiia UAN – VUN dlia skladannia Biohrafichnoho slovnyka diiachiv Ukrainy. 1918–1933: Dokumenty. Materialy. Doslidzhennia* [Standing Committee UAS–UAS to compile biographical dictionary leaders Ukraine. 1918–1933: Documents. Materials. Research]. Kyiv. [in Ukrainian].
 41. Starykov, H. M. (2009). *Diialnist komisii iz vyvchennia sotsialno-ekonomichnoi istorii Ukrainy XVIII–XIX st. (1929–1934 rr.)* [The activities of the commission to study the social and economic history of Ukraine XVIII–XIX centuries. (1929–1934 biennium)]. *Sumska starovyna* [Sums old], 28–29, 43–58. [in Ukrainian].
 42. Tsyhankova, E. (1998). *Komisii doslidiv z istorii Blyzkoho Skhodu VUAN (1930–1933)* [Commission of experiments on the history of the Middle East YUAN (1930–1933)]. *Skhidnyi svit* [Oriental world], 1–2, 167–183. [in Ukrainian].
 43. Yurkova, O. (1999). *Diialnist naukovo-doslidnoi kafry istorii Ukrainy M. S. Hrushevskoho (1924–1930)* [Business research department of history of Ukraine Hrushevsky (1924–1930)]. Kyiv. [in Ukrainian].

Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України: персонологічний вимір.

Ляшко С. М., старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидат історичних наук (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 42–81.

У статті на основі архівних, біографічних матеріалів, сучасних історіографічних досліджень та інших джерел із залученням методів просопографії та соціології зроблена спроба створення колективної біографії науковців і фахівців, які увійшли до складу однієї із комісій гуманітарного спрямування УАН — Постійної комісії для складання біографічного словника діячів України у період становлення цієї провідної наукової установи та системи академічної науки країни.

На прикладі Біографічної комісії крізь біографічні наративи розглянуто особливості та принципи формування наукового підрозділу, комплексно проаналізовано її персональний склад. Встановлені вікова, гендерна, соціальна структура, високий рівень залучення загальноукраїнського наукового потенціалу до складу мікронаукового колективу, що підтверджує статус Комісії як наукової установи. Беручи до уваги наукові, ідеологічні, компаративні, організаційні та персональні якості науковців і співробітників, створено багатовимірний соціальний портрет (образ комісії), окреслено коріння ідентичності, виокремлено медіаторів і носіїв ідей.

Проаналізовано та інтерпретовано ключові методичні документи, розроблені керівництвом під завдання Біографічної комісії — складання Біографічного словника діячів України. Встановлено, що вони відповідають рівню наукових знань і домінуючим культурно-політичним тенденціям. У документах використано сучасний на той час досвід і традиції національної історіографії та джерелознавства про самотність історії, суспільних і культурних форм українського народу, окремішньо-національне начало, ідею консолідації українського народу на етнонаціональних засадах і пріоритети, спрямовані на матеріалізацію української національної ідеї у часи національно-культурного відродження через український біографічний словник. За загальною архітектурою Біографічний словник було зорієнтовано на кращі зразки європейських і російських енциклопедичних видань, що існували на той час.

Ключові слова: біографія, колективна біографія, Українська академія наук.

UAS-AUAS Standing Committee for compiling Biographical Dictionary of Ukrainian public figures: personal dimension.

Lyashko S. M., Institute for Biographical Research V. Vernadskyi National Library of Ukraine, of science (history) (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 42–81.

The article uses archives, biographical materials, modern historiographical research and other sources combined with prosopography and sociology attempting to recreate collective personal history of academics and experts who were the members of one of the UAS humanitarian committees, the Standing Committee for compiling Biographical Dictionary of Ukrainian public figures, during formation of this leading academic institution and the national academic system.

Using the example of the Biographical Committee, through biographical narration, the author studies specific features and principles of forming the academic unit and provides in-depth analysis of its personal structure. Age, gender, social framework, high level of involvement of Ukrainian academic potential into local academia team, confirms the status of the Committee as an academic institution. Taking into account scientific, ideological, comparative, organizational and personal qualities of academics and other personnel, the author creates a multidimensional social portrait (the image of Committee), outlining the identity frameworks, identifying mediators and mediums of the ideas.

The book gives analysis and commentary on key methodical papers developed by the leadership following the task of the Biographical Committee – compilation of Biographical Dictionary of Ukrainian public figures. It establishes that the documents are in line with the level of academic knowledge and general cultural and political trends of the time. They utilise contemporary experience, national historiography traditions and source studies on history development, social and cultural norms of Ukrainian people, national identity, the idea of consolidation of Ukrainians on ethnic and national basis, as well as the priorities aimed at materialisation of Ukrainian national idea during national and cultural renaissance through Ukrainian biographical Dictionary. General structure of the Biographical Dictionary draws on the best practices of European and Russian encyclopaedic editions of the time.

Key words: biography, collective biography, Ukrainian Academy of Sciences.

«Постоянная комиссия УАН–ВУАН для составления биографического словаря деятелей Украины»: персонологическое измерение.

Ляшко С. Н., ведущий научный сотрудник Института биографических исследований, кандидат исторических наук (г. Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 42–81.

В статье на основе архивных, биографических материалов, современных историографических исследований и других источников, с привлечением методов просопографии, социологии, сделана попытка создания коллективной биографии научных работников и специалистов, которые вошли в состав одной из гуманитарных комиссий УАН — «Постоянной комиссии для составления биографического словаря деятелей Украины» в период становления этой ведущей научной организации и системы академической науки страны.

На примере Биографической комиссии через биографические нарративы рассмотрены особенности и принципы формирования научного подразделения, комплексно проанализирован ее персональный состав. Установлены возрастная, гендерная, социальная структура, высокий уровень привлечения общеукраинского научного потенциала в состав микронаучного коллектива, что подтверждает статус Комиссии как научной организации. Принимая во внимание научные, идеологические, компаративные, организационные и персональные качества научных работников и сотрудников, был создан многомерный социальный портрет (образ комиссии), очерчены корни идентичности, выделены медиаторы и носители идей.

Проанализированы и интерпретированы ключевые методические документы, разработанные руководством под заданием Биографической комиссии — составление Биографического словаря деятелей Украины. Установлено, что они отвечают уровню научных знаний и доминирующим культурно-политическим тенденциям. В документах использован современный на то время опыт и традиции национальной историографии и источниковедения о самобытности истории, общественных и культурных форм украинского народа, национальное начало, идея консолидации украинского народа на этнонациональных принципах и приоритеты, направленные на материализацию украинской национальной идеи во времена национально-культурного возрождения через украинский биографический словарь. По своей архитектуре Биографический словарь был сориентирован на лучшие образцы европейских и российских энциклопедических изданий, которые существовали на то время.

Ключевые слова: биография, коллективная биография, Украинская академия наук.

Валентина Теодорівна ПЕТРИКОВА,
доцент Харківської державної академії дизайну і мистецтв,
кандидат історичних наук (м. Харків).

АКСІОЛОГІЧНИЙ КОМПОНЕНТ БІОГРАФІЧНОГО ЧИТАННЯ В ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ НАУКОВИХ КОМУНІКАЦІЙ УКРАЇНИ

Розглянуто сучасні ознаки інформаційного суспільства, історію його формування за умов модернізації суспільства в його ціннісних орієнтирах. Предметно проаналізовано науковий простір України на межі ХІХ–ХХ століть і формування в ньому системного знання гуманітарного циклу за галузевими авторськими концепціями. Приділено увагу методологічним особливостям побудови концептуального знання у цей період.

Ключові слова: методологія аксіологізму, інформаційне суспільство, інформаційна революція, гуманітарне знання, історія національної науки, біографічна складова.

Examines the modern features of the information society, the history of its formation in the modernization of society in its value orientations. Objectively analyzed scientific space of Ukraine at the turn of XIX–XX centuries and the formation of system knowledge in it humanities disciplines in their industry copyright concepts. Attention is paid to methodological aspects of constructing conceptual knowledge in this period.

Keywords: methodology of axiology, information society, the information revolution, humanities, history of national science, biographical component.

Рассмотрены современные черты информационного общества, история его формирования в условиях модернизации общества в его ценностных ориентирах. Предметно проанализировано научное пространство Украины на рубеже ХІХ–ХХ столетий и формирование в нем системного знания гуманитарного цикла отраслевых дисциплин в их авторских концепциях. Уделено внимание методологическим особенностям построения концептуального знания в этот период.

Ключевые слова: методологія аксіологізма, інформаційне суспільство, інформаційна революція, гуманітарне знання, історія національної науки, біографічна складова.

Епоха інформаційної революції, щодо якої нині існує безліч гіпотетичних досліджень, приваблює суспільство своїми цивілізаційними ознаками на рівні можливостей моделювати світ за критеріями його унікальності та довершеності (найперше технічної та технологічної). Сутнісні ознаки інформаційної революції як наслідку народження нового типу суспільства скоріше належать до сукупності ефектів процесу ідеалізації наукою реального стану інформаційного середовища. Така ситуація навколо теоретичного осмислення феномену сучасного інформаційного середовища не є відтворенням об'єктивного оцінювання стану сучасності, а має переважно авторські концепції у різних галузевих спрямуваннях щодо окремих домінуючих ознак суспільства нового типу.

Історія людства у найпривабливішому предметі вивчення — «історії всесвітньої культури» доводить, що інформативність суспільства є природною ознакою людства з моменту його появи та створення культурного середовища побутування. Протягом усієї історії світовий соціум постійно модернізував інформаційний компонент культури. Накопичення та селекція інформації у соціумі є обов'язковими процесами життєдіяльності. Кількісні та якісні показники інформативності суспільства сприяють удосконаленню стосунків у соціумі шляхом зміни його споживчих інтересів щодо інформації.

Нині теоретики інформаційного суспільства твердять, що, використовуючи та примножуючи інформацію відповідно своїм потребам, суспільство спровокувало за ознакою спадкоємності три інформаційні революції: 1750 р. — перше подвоєння інформації в світі, межа XIX–XX ст. — друга інформаційна революція, 1950 р. — третє революційне подвоєння інформації. Із 1997 р. людство щорічно подвоює свої інформаційні ресурси.

Ціннісною ознакою інформаційних революцій є органічне перетворення інформації у знання. Знанієвий потенціал означених періодів інформаційних революцій сприяв створенню системного наукового знання, що вкладається в поняття «цивілізаційні зрушення». Європа досягла рівня цивілізації саме завдяки наслідкам першої інформаційної революції, що термінологічно позиціонувалася в суспіль-

стві у соціокультурних поняттях «царство розуму», «епоха Просвітництва», «науково-технічна революція», «науково-технічний прогрес». Світове знання за принципом європоцентризму вперше в історії людства отримало домінуючу ознаку — авторство.

Європейські традиції в науці забезпечувалися мотивацією суспільства до самоудосконалення. Системою мотиваційних настанов до упорядкованості суспільства стала філософія просвітництва, що окреслила ціннісні ознаки довершеного соціуму. Аксиологічний компонент філософії європейського буття підтримувався нарощенням інформації в її видовому розмаїтті. Інформація за філософськими ознаками буття визначала життєдієвість соціуму, виконуючи функцію ресурсу для еволюціонування. Найбільш достеменно філософія європейського буття як сучасна методологія вивчення цивілізаційного простору викладена у науковій концепції М. Гайдеггера. Стосовно вітчизняного наукового простору питання аксеологічного ресурсу в процесі самоорганізації буття українства розглядають В. Горський, С. Кримський, О. Мостяєв, В. Лісовий, С. Кримський, М. Попович, Б. Парахонський.

Україна сприйняла наслідки інформаційних революцій шляхом формування системного гуманітарного знання, найбільше орієнтованого на визначення самоідентичності нації в її інтелектуальному вияві. У авангарді наукової ідентифікації українського етносу опинилася філологія. Формування в Україні української літературної мови співпадає з хронологічними межами першої інформаційної революції. Наявність історичного масиву літературних джерел сприяло формуванню у ХІХ ст. філологічних наукових шкіл в університетських осередках етнічної України: Києві, Харкові та Львові. Ці школи насичені науковою літературною біографікою та навіть мають авторські визначення — «школа М. Максимовича», «школа О. Потебні», «школа І. Франка». У таких ознаках біографістичності наукового знання проходило становлення національної історичної школи (історико-філологічної на той історичний час), мовознавчої (філологічної), мистецтвознавчої та освітянської наукових шкіл. Авторська визначеність гуманітарного знання етнічної України ХІХ ст.

стала ознакою її логічної довершеності, тобто, визначила ціннісні орієнтири за методологією аксіологічного знання, переходу із стану творення знання ситуативного до системного, тобто теоретичного знання. Унікальність авторських концепцій української науки пов'язана з іменами П. Гулака-Артемівського, В. Антоновича, М. Драгоманова, М. Костомарова, М. Грушевського, Д. Багалія, П. Куліша, С. Єфремова, О. Єфименка, Ф. Шміта. Історичний час між 1750 р. і початком ХХ ст. для України визначив період становлення науково-комунікативного простору на принципах системності з чітко окресленими рисами біографічної ідентифікації українства в європейській науці.

Органічна єдність тенденцій формування європейського та українського наукових просторів виявилася у ціннісних орієнтаціях наукової праці, пов'язаних зі станом елітарності самого інституту науки в ХІХ – на поч. ХХ ст. і виявом цього стану в емнісному визначенні «інформаційна культура». Представники українських наукових шкіл створювали знання в межах комплексу «українознавства» на методологічних принципах наукознавства, розроблених Ф. Беконом, І. Кантом, О. Контом, Ф. Гегелем і П. Дюгеном для європейської науки, тоюто, досліджуючи винаходи світової науки на принципах об'єктивності, творили оригінальний локальний за змістом рівень світової науки.

Довершеність гуманітарних концентрів українознавства полягає в створенні оригінальних теорій із урахуванням наявності європейського та світового знання з аналогічних об'єктно-предметних сфер дослідження. Вивчення авторських першоджерел на мові оригіналу, цитування їх у своїх працях, конструктивна критика й аргументація щодо наслідування висновків для багатьох представників наукових шкіл України стали критеріями ціннісного відношення до наслідків своєї наукової праці. Таким ціннісним світоглядом доведеного наукового методу в своїй інформаційній культурі відзначалися фундатори української науки М. Грушевський, Є. Єфремов, І. Франко, Д. Багалій, А. Кримський, Ф. Шміт та ін.

Так, взірцем докладного інформаційного аналізу означеного історією культурного письмового та словесного наукового знання в гуманітарному циклі українознавства є

наукова діяльність і творча спадщина М. Грушевського. Концептографічна праця «Історія України-Руси» та філологічне дослідження «Історія української літератури» наче ілюструють особливості наукової та інформаційної діяльності вченого та компонентну структуру його інформаційної культури, котра зреалізувалася шляхом творення системного знання в цих галузях гуманітарного знання з наголошенням національної самоідентифікації та прогнозування подальшого розвитку теоретичних дослідів у ХХ ст. Будучи обізнаним із працями європейських учених із філософії та методології науки, найперше Ф. Бекона, О. Конта, І. Канта, Ф. Гегеля, щодо теоретичних засад процесу пошуку наукової істини та проведення наукового дослідження, М. Грушевський визнавав, що його історичні праці засновуються на належному бібліографічному підґрунті, що є необхідним і першовизначальним етапом наукової ціннісно-орієнтованої діяльності дослідника. Із захопленістю аналітика вчений наголошує у передмові до «Історії української літератури»: «Перекартковуючи ще раз, при написанні сеї книжки, праці наших давніших дослідників, серед котрих ми мали стільки глибоких і тонких умів, я мав нагоду багато разів з приємністю спинятись на їх помічаннях і гадках, які влучно вгадували те, що з повнотою чи значною якістю вирисовується аж тепер, в світлі порівняльно-літературних, культурних і соціологічних дослідів» [2, с. 40].

Отже, завдяки особистим методам дослідження інформаційна насиченість наукової діяльності М. Грушевського забезпечувала створення теоретичного знання, що одночасно визначало його наукову ерудицію та, абстрагуючись від носія цього знання, перетворювалося на складову об'єктивного знання в межах інституту науки національного та світового рівня. Об'єктивність знання М. Грушевського (тобто, перехід знання із гіпотетичного до теоретичного) засновується на довершеному методі аналітико-синтетичного осмислення ідей. Його метод увібрав можливості аксеологічного ресурсу пошуку істини через історичну галузь знання. Учений найчастіше використовує в працях аналіз наукових ідей, гіпотез і концепцій, подаючи характеристику потенціалу наукових шкіл і представників-одномумців європейської та російської науки в узагальнюючих висновках зразка:

«Соціологи, історики культури й господарства вже оцінюють відповідно се дивне на наш нинішній погляд і суперечне правилу «не мішати діло з безділлям» сполучення забави і інтеграції енергії в початках людської культури» [2, с. 62]. Такий оцінювальний-резюмуючий висновок щодо суто гуманітарного напрямку знання, яким є історія українського письменства, доводить, що на добу другої інформаційної революції, на яку припадає діяльність М. Грушевського, процес створення нового системного знання в гуманітарному циклі наук почав базуватися на вимогах об'єктивного оцінювання накопиченого інформаційного матеріалу емпіричної доби розвитку науки. Як вважав О. Конт людство органічно перейшло до періоду наукового мислення [5].

Метод ціннісного орієнтування в масиві «фактуального», за визначенням О. Конта, знання в специфічній для історичного знання другої половини XIX ст. галузі краєзнавства апробував в своїй науковій діяльності І. Франко. Галицьке краєзнавство у контексті історичного, філологічного та культурологічного знання світового соціуму стало для І. Франка тією лабораторією пошуку фактів, їх осмислення та перетворення в структурне знання, що обумовила на далі формування єдиного цілісного інституту науки в територіальних межах Західної України. Сам І. Франко з позицій науковця професійно оцінював масштаби інформаційного середовища, в якому викристалізовувалося знання про Галицький край із ознаками багатогалузевості: «Опрацювання всіх, хоча б тільки найважливіших існуючих праць, що стосуються нашої теми, вимагало б якщо вже не участі кількох фахівців (географа, етнографа, економіста, історика) то принаймні енциклопедично освіченого вченого і тривалого часу, не кажучи вже про пошуки по архівах і рукописах, гортання підшивок газет, тисяч різноманітних звітів» [6, с. 40].

Переважно вся методика вивчення різних важливих для краєзнавчої науки документованих джерел апробована І. Франком у публіцистиці. Практично його діяльність у площині книгознавства та книговидання пов'язана з аналізом друкованих праць, оцінюванням їх практичної (соціальної) та наукової цінності щодо справ просвітницької діяльності та професійної освіти. Декларуючи погляди Ф. Гегеля

та О. Конта з філософії науки, І. Франко чітко усвідомив тенденції та нові методичні засади розвитку науки доби позитивізму. Сучасне джерелознавство кожного галузевого напрямку краєзнавства, як вважав І. Франко, досліджуючи наукові студії (письмові пам'ятки), формує той фактографічний матеріал, відкидаючи принцип естетизації опису реальності, що дає змогу створювати ціннісний погляд на сукупність фактів соціального досвіду [7, с. 148]. Ціннісне з погляду наукових потреб тогочасного соціуму оцінювання інформаційних джерел за критеріями позитивного знання засновувалося у І. Франка на бібліографічній ерудованості, витoki якої було закладено ще за часів студентства. Методичні прийоми аналізу, реферування, оглядово-ціннісного орієнтування у галузевому масиві друкованих фактів, гіпотез, концепцій, якими володів І. Франко, маючи при цьому ще й філологічні здібності оформлення своїх аналітичних текстів, отримали у фахівців творчої спадщини науковця назву «бібліографічний універсалізм» [3, с. 5]. Як базовий чинник накопичення наукової інформації для вченого бібліографічна ерудиція дає змогу формувати галузеве ситуативне знання. Вищим ціннісним рівнем знання бібліографічного масиву стає не тільки здійснений порівняльний аналіз концептуального змісту документів, а й можливість прогнозування нового галузевого знання у його системному підпорядкуванні. Така особливість еволюції суто бібліографічних навичок І. Франка постає саме в його науковій творчості. У процесі наукового осмислення емпірики та теорії краєзнавства у межах територіальних ознак Галичини, І. Франко в методології своїх наукових студій піднімається до когнітивного рівня інформаційного орієнтування у науковому середовищі. У структурі системного знання про Галичину він виокремлює і термінологічно пояснює суто методологічне знання під визначенням «народознавство» [6, с. 123]. Цей ступеневий розподіл дав можливість ученому уникнути штучності щодо «галицького краєзнавства» як суто провінціальної просвітницької діяльності та порівняти його зі світовим знанням про окремі території, що відзначається дуалістичністю предметної сфери — сфери територіально-галузевого комплексу.

Унікальною за ознакою інформаційної насиченості та оцінювання вченим сукупного знання в царині літерату-

рознавства була також наукова діяльність академіка Сергія Єфремова. Головна праця вченого «Історія українського письменства» була визнана за вищий рівень історико-теоретичного осмислення української літератури. Наукові методи вченого для опрацювання фактів суто гуманітарного знання — історії літературного процесу українського етносу — відзначаються різноманіттям, яке притаманне переважно природничим наукам. Саме для природничого циклу наукового знання людства свого часу Ф. Бекон визнав за необхідне сформулювати головний ціннісний орієнтир — об'єктивність (відповідно методи досягнення істинності знання повинні вирізнятися логікою мислення). Застосовані С. Єфремовим методи типологізація, класифікації, узагальнення, систематизації історичної фактографічної бази дослідження дали змогу створити унікальну авторську концепцію літературного процесу, що згодом перетворилась на широко вживаний навчальний матеріал до вивчення української літератури без посилання та цитування авторського тексту. Аксиологічний феномен теорії літературного процесу українського етносу С. Єфремова дає змогу порівнювати цю концепцію в межах наукової літературної школи України як системному науковому просторі з відкриттям, аналогічним до відкриття періодичної системи хімічних елементів Д. Менделєєва [4, с. 6].

Формуючи цільове призначення свого дослідження, С. Єфремов спирався на існуючі вже у літературознавстві праці О. Огоновського, І. Франка, М. Возняка, Б. Лепкого, М. Зерова як шановані у відповідних наукових школах. Але вчений замислився над удосконаленням ціннісних критеріїв для всього інформаційного масиву фактів історичного процесу, які присутні у названих авторських наукових концепціях. Його не задовольняла у цих працях методологічна недосконалість, коли домінував окремий метод, що не давало змоги оцінювати дослідження як завершену теорію. Авторські погляди С. Єфремова на методологію дослідження історії української літератури були значно ширші, ніж традиційна наукова описовість, бібліографічний метод, метод ідеалізації окремих фактів, що було притаманне загалом гуманітарному знанню, чи метод естетизації для створення пафосності літературознавчого дослідження. Учений

мав на меті створення ґрунтовної узагальнюючої праці на рівні закінченої теорії, що вміщує аналіз та оцінку всього факторного середовища історії літературного процесу в його пам'ятниковій частині та історії ідей як світогляду митців. У якості підтверджуючих аргументів реалізації своїх ціннісних мотивів дослідження учений до кожного розділу праці додає в якості бібліографічного тексту ґрунтовні списки використаної літератури, що поширюють науковий комунікативний простір дослідження за межі суто національної теорії.

Загальний аналіз світоглядних думок академіка С. Єфремова щодо наукової роботи та впливу наукових праць на духовну культуру суспільства означає особливості розбудовчих процесів у науковому просторі суспільства. Теоретично у межах національної ідеї державотворення узагальнення потребували всі парості наукового знання, що отримали влучну назву «українознавство». Хронологічно процес теоретизування для створення наукового знання, зокрема і українознавства, припадає на межі ХІХ–ХХ ст., що співвідноситься з межами другої інформаційної революції в історії людства. Суспільні процеси, обумовлені ідеєю української державності, сприяли активній розбудові науково-комунікаційного простору. Його організаційно-інституціональне оформлення у вигляді товариств, об'єднань, гуртків тощо початку ХХ ст. на теренах України свідчить про суспільну потребу в отриманні заснованих на науковому осмисленні фактів (без пафосної схоластики!), вивірених ідеї, що чітко визначали б спрямованість соціальної динаміки у бік якісних змін. Суспільство рефлексивно потребувало інформаційного оновлення сфер духовного життя для модернізації оточуючого матеріального середовища. Потреба зміни ціннісних орієнтирів активізувала наукову спільноту для розробки та обґрунтування самих цінностей і шляхів їх розповсюдження у суспільстві. У такому контексті слід говорити про книговидавничу справу, розвиток публіцистики, просвітницьку діяльність, музейну, архівну та бібліотечну практику цього періоду соціального зрушення України.

Поряд із історією та філологією теоретичному усвідомленню на потреби дня українського суспільства було підпо-

рядковане і мистецтво в його науковому вимірі. За влучним зауваженням В. І. Вернадського саме крізь мистецтво можливе пізнання нації [1]. Авторство такої новоствореної наукової концепції належить знавцеві історії світового мистецтва академікові Ф. І. Шміту, який на час написання та видання своєї узагальнюючої праці «Мистецтво Русі-України» (Харків, 1919 р.) [8] був професором Харківського університету. Осмислюючи самоідентичність української культури в сукупному світовому знанні про мистецтво, учений наголошував оригінальність переважно української храмової архітектури та монументального мистецтва. Наукова розвідка Ф. І. Шміта оригінальна з погляду поєднання емпіричного знання, як польового дослідження, та теорії соціальної думки, в якій мистецтво посідає позиції визначення одиничного в загальному (власне, національного в світовому). Автор не вдається до дискусій про «національне», навіть не вживає цього визначення. Історія мистецтва України як суцільна теорія розглядається з позицій необхідності дослідження творів мистецтва та їх збереження з метою усвідомлення змісту нових будівничих процесів суспільства 1917–1919 рр. в Україні.

Теорія Ф. І. Шміта за фактом її друку в монографічному виданні з професійно упорядкованим покажчиком малюнків, що наочно ілюструють текст, все ж, не справляє враження завершеності. Як вважав сам автор, читання історичного опусу про мистецтво України має пробуджувати інтерес до активізації мисленевих пошуків у бік як історії, так і сучасності українського мистецтва. Задля реалізації цієї мети (зокрема для ціннісного орієнтування у галузевому комплексі мистецтва) Ф. І. Шміт уводить до структури праці розділ «Бібліографічні вказівки», формулюючи свої цілі так: «Для тих, хто зацікавився б яким-небудь з порушених в сій книжці питань, вважаю потрібним додати скільки бібліографічних вказівок на такі книги, які можна найти у всякій скільки-небудь упорядкованій бібліотеці». Подані рекомендації — не просто перелік книг відомих науковців, а продуманий засіб орієнтування в інформаційному середовищі мистецтвознавства шляхом оволодіння загальним знанням про мистецтво, потім — його широкою фактичною освітньою базою, аби зрештою дійти до вміння вирізняти

значимість українського мистецтва в історії світового мистецтва. Ф. І. Шміт із послідовною логікою науковця скерує процес засвоєння наукової інформації за авторськими концепціями методом від узагальненого до одиничного, надаючи можливість перетворити засвоєну інформацію на нове знання в майбутньому.

Вміння чітко окреслити внесок персоніфікованого знання в світовій науці у власному галузевому спрямуванні, визначеність його для рівня українознавства надавали можливість фундаторам української науки створювати нове знання за критеріями безапеляційної аргументованості та довершеності. Ступінь цитування авторського знання, система посилань на першоджерела, застосовані засоби аналітично-оглядової діяльності, спадкоємність висновкових текстів із існуючими авторськими теоріями в роботах по історії України, історії та теорії письменства, мовознавства, історії та теорії культури та мистецтва України когорта фундаторів вітчизняної науки у світових вимірах об'єктивності науки і в теперішньому часі стану науки в Україні надає можливість класифікувати ці наукові праці як «фундаментальне знання».

1. *Вернадський В. І.* [Із щоденникових записів В. І. Вернадського. 1919 рік. Про діяльність УАН] [Текст] / В. І. Вернадський // Історія Академії наук України. 1918–1923 : документи і матеріали. – К. : Наук. думка, 1993. – С. 191–194.
2. *Грушевський М.* Історія української літератури [Текст] / М. Грушевський. В 6-ти тт. – Т. 1. – К. : Либідь, 1993. – 390 с.
3. *Іван Франко.* Бібліографічна спадщина : зб. вибраних праць і матеріалів [Текст] / упоряд., передмова, коментарі та примітки М. А. Вальо ; наук. ред. М. Ф. Нечитайлюк ; НАН України. ЛНБ ім. В. Стефаника. – Львів, 2008. – 730 с.
4. *Єфремов С.* Історія українського письменства [Текст] / С. Єфремов. – К. : Феміна, 1995. – 685 с.
5. *Філософія и методология науки : учеб. пособие* [Текст]. – М. : Аспект Пресс, 1996. – 551 с.
6. *Франко І.* Галицьке краєзнавство [Текст] / І. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50 тт. – Т. 46, Кн. 2. Історичні праці (1891–1897). – К. : Наук. думка, 1986. – С. 116–150.
7. *Франко І.* Найновіші напрями в народознавстві [Текст] / І. Франко // Франко І. Твори в XX тт. – Т. XIX. Філософські, економічні та історичні статті. – К., 1956. – С. 148–150.
8. *Шміт Ф. І.* Мистецтво Русі-України [Текст] / Ф. І. Шміт. – Харків, 1919. – 95 с. – (Серія «Культурно-історична бібліотека» / за ред. проф. Д. І. Багалія).

REFERENCES

1. Vernadskyi, V. I. (1993). [*Iz shchodennykovykh zapysiv V. I. Vernadskoho. 1919 rik. Pro diialnist UAN*] [From the diary Vernadsky. 1919. The activities UAS]. In *Istoriia Akademii nauk Ukrainy. 1918–1923. Dokumenty i materialy* [History of the National Academy of Sciences of Ukraine. 1918–1923: Documents and Materials] (pp. 191–194). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
2. Hrushevskiy, M. (1993). *Istoriia ukrainskoi literatury* [History of Ukrainian Literature]. (6-th en., vol. 1). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
3. *Ivan Franko. Bibliorafichna spadshchyna: Zbirnyk vybranykh prats i materialiv.* [Ivan Franko. Bibliographic Heritage: Collection of selected works and materials] (2008). Valo, M. A., & Nechytaliuk, M. F. (Eds.). Lviv. [in Ukrainian].
4. Yefremov, S. (1995). *Istoriia ukrainskoho pysmenstva* [History of Ukrainian literature]. Kyiv: Femina. [in Ukrainian].
5. *Filosofija i metodologija nauki* [Philosophy and Science Methodology] (1996). Moscow: Aspekt Press. [in Russian].
6. Franko, I. (1985). *Halytske kraieznauvstvo* [Galician regional studies]. In Franko, I. *Zibrannia tvoriv* [Collected Works] (50-th en.). (Vol. 46, b. 2, pp. 116–150). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
7. Franko, I. (1956). *Nainovishi napriamy v narodoznavstvi* [Latest trends in ethnology]. (XX-th en.) (Vol. XIX, pp. 148–150). Kyiv. [in Ukrainian].
8. Shmit, F. I. (1919). *Mystetstvo Rusi-Ukrainy* [Art of Rus-Ukraine]. Kharkiv. [in Ukrainian].

Аксіологічний компонент біографічного читання в історії формування наукових комунікацій України

Петрикова В. Т., доцент Харківської державної академії дизайну і мистецтв, кандидат історичних наук (м. Харків).

Українська біографістика = *Biographistica ukrainica*. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 82–95.

Актуальність теми пов'язана з дослідженням історії формування академічного наукового простору України. Тема розглядається з позицій сучасної філософії українського буття. Акцент зроблено на інформаційній складовій українського буття. Аксеологічний ракурс дослідження полягає у визначенні ціннісних мотивацій інформаційного забезпечення науки на рівні створення фундаментального знання. Предмет розгляду стосується інституту науки в українському соціумі. Мета статті — проаналізувати наукову спадщину перших академіків Української Академії наук (М. Грушевського, С. Єфремова, В. Вернадського, Ф. Шміта). Для формулювання мети статті було поставлено завдання підтвердити існуючу концепцію про рефлексію соціуму в напрямі накопичення і перетворення інформації. Вирішення завдання пов'язано зі

з'ясуванням особливостей інформаційної культури представників гуманітарного циклу науки. Визначено різноманіття методів роботи науковців із джерелами наукової інформації. Проаналізовано формування мотиваційних настанов кожного в роботі з джерелами ситуативного знання. Викладено точки зору вчених на процес створення фундаментального знання в процесі накопичення наукової інформації. Акцент в статті зроблено на наукове знання з історії України, історії літератури і мистецтва України. Саме ці галузі наукового знання мають високу інформаційну насиченість в науковому надбанні нації. Висновки статті базуються на співставленнях персоніфікованого історичного досвіду по створенню наукових праць з гуманітарного циклу знання і сучасних критеріїв оцінювання інформаційного потенціалу науки в добу інформаційного суспільства.

Ключові слова: методологія аксіологізму, інформаційне суспільство, інформаційна революція, гуманітарне знання, історія національної науки, біографічна складова.

Axiological component biographical reading in the history of the formation of scientific communication Ukraine.

Petrykova V. T., assistant professor of social and human sciences Kharkiv State Academy of Design and Arts, Ph. D. (Kharkiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 82–95.

Background linked to research the history of the formation of academic research area of Ukraine. Topics considered from the standpoint of modern Ukrainian philosophy of life. Emphasis is placed on the information component of Ukrainian life. Akseolohichnyy perspective study is to determine the motivations tsinnistnyh information support of science at stiorennya fundamental knowledge. Concerns the subject of science in the Ukrainian society. Purpose of the article — to analyze the scientific legacy of the first Ukrainian Academy of Sciences (M. Grushevsky, S. Yefremova, V. Vernadsky, F. Shmit). For the purpose of Article formulation was tasked to confirm the existing concept of reflection of society towards the accumulation and transformation of information. The task of clarifying the characteristics associated information culture representatives humanities science. Identify variety of methods of scientists from sources of scientific information. Analyze each formation motivational guidance in dealing with situational sources of knowledge. Share scientists terms of the process of creation of fundamental knowledge in the accumulation of scientific information. The emphasis in the article the scientific knowledge on the history of Ukraine, history of literature and art of Ukraine. These branch of science are highly informative richness in the scientific domain of the nation. Conclusions article based on comparison of historical experience personalized to create scientific

works of humanities knowledge and modern evaluation criteria information potential of science in the age of information society.

Keywords: methodology of axiology, information society, the information revolution, humanities, history of national science, biographical component.

Аксиологический компонент биографического чтения в истории формирования научных коммуникаций Украины.

Петрикова В. Т., доцент кафедры социально-гуманитарных дисциплин Харьковской государственной академии дизайна и искусств, кандидат исторических наук (г. Харьков).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 82–95.

Актуальность темы связана с исследованием истории формирования академического научного пространства Украины. Тема рассматривается с позиций современной философии украинского бытия. Акцент сделан на информационной составляющей украинского бытия. Аксиологический ракурс исследования заключается в определении ценностных мотиваций информационного обеспечения науки на уровне создания фундаментального знания. Предмет рассмотрения касается института науки в украинском социуме. Цель статьи — проанализировать научное наследие первых академиков Украинской Академии наук (М. Грушевского, С. Ефремова, В. Вернадского, Ф. Шмита). Для формулировки цели статьи была поставлена задача подтвердить существующую концепцию о рефлексии социума в направлении накопления и преобразования информации. Решение задачи связано с выяснением особенностей информационной культуры представителей гуманитарного цикла науки. Определено многообразие методов работы ученых с источниками научной информации. Проанализировано формирование мотивационных установок каждого в работе с источниками ситуативного знания. Изложены точки зрения ученых на процесс формирования фундаментального знания в процессе накопления научной информации. Акцент в статье сделан на научного знания по истории Украины, истории литературы и искусства Украины. Именно эти отрасли научного знания имеют высокую информационную насыщенность в научном достоянии нации. Выводы статьи базируются на сопоставлениях персонифицированного исторического опыта по созданию научных работ в гуманитарном цикле знания и современных критериев оценки информационного потенциала науки в эпоху информационного общества.

Ключевые слова: методология аксиологизма, информационное общество, информационная революция, гуманитарное знание, история национальной науки, биографическая составляющая.

*Тарас Юрійович НАГАЙКО,
докторант ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
кандидат історичних наук (м. Переяслав-Хмельницький).*

БІОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ЯК СКЛАДОВА ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДІВСЬКОГО РУХУ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті на прикладі аналізу сучасної вітчизняної історіографії розглядається теоретико-методологічна основа методу біографічних досліджень, зауважується його роль у контексті вивчення творчої та наукової спадщини діячів українського громадівського руху другої половини ХІХ ст. — істориків, археологів, етнографів, мовознавців тощо.

Ключові слова: біографістика, наукова біографія, громадівський рух, історіографія.

The article describes the theoretical and methodological basis of the biographical researches method on the example of the analysis of the modern domestic historiography. The article notices the role of this method in the study of creative and scientific heritage of the Ukrainian civil movement personalities (historians, archaeologists, ethnographers, linguists and others) in the second part of the XIX century.

Key words: biographical, scientific biography, communities' movement, historiography.

В статье на примере анализа современной отечественной историографии рассматривается теоретико-методологическая основа метода биографических исследований, отмечается его роль в контексте изучения творческого и научного наследия деятелей украинского общественного движения второй половины ХІХ века — историков, археологов, этнографов, языковедов.

Ключевые слова: биографистика, научная биография, гражданское движение, историография.

В умовах повсякчас триваючих соціально-політичних і культурних змін з'являється запит на отримання знання нової якості. Реагуючи на них, історіописання як наукова

дослідницька рефлексія та міжсупільна комунікативна практика здійснює пошук нових смислових і тематичних «полів». Сьогодні, коли відбувається зміна методологічного образу вітчизняної історіографії, соціокультурологічні аспекти формують відповідний вектор у міждисциплінарному гуманітарному дискурсі.

Історія як культурна практика стає актуальною візією сучасної історіософської парадигми. У своїй праці «Історія — Культура — Метафора. Постання некласичної історіографії» (2012 р.) польський вчений В. Вжосек розглядає історію як частину сучасної культури, спрямованої на пізнання культури минулого. Обумовлюючи кризові аспекти в процесі розвитку європейського історіописання, вчений вважає, що рухаючись у науковій площині, воно відійшло від своїх культурних витоків. Шукаючи «універсалій» історичного мислення, В. Вжосек аналізує наявні історіографічні метафори (способи трактування подій минулого — *Т. Н.*), оцінюючи їхній вплив на сучасну культуру та гуманітарний дискурс. Учений формулює концепцію культурної епістемології історії, котра у його розумінні є синтезом історіософської, методологічної та історіографічної рефлексії над історією з позиції культурного конструктивізму: «...йдеться не про те, що ми знаємо про минуле, а радше про те, що про нього можемо та хочемо знати...» [3, с. 26].

Торкаючись проблем сучасної історіографії слід зауважити, що в останні роки розвиток вітчизняної історичної науки позначився намаганням переосмислити значення подій минулого та відтворити ментальні сенси тих чи інших історичних періодів як із позицій інтегральних політичних і культурних процесів, так і національного бачення та самоідентифікації. Тож на сьогодні недостатньою виглядає дослідницька рефлексія, що спирається на виключно позитивістські схеми. Відповідно це викликало передумови для змін не лише сюжетних ліній, а й форм і методів у новітніх історичних дослідженнях. Зазначений процес знайшов реалізацію шляхом поєднання традиційних позитивістських підходів із методологічним інструментарієм спектру суміжних гуманітарних наук: філософією, психологією, антропологією, соціологією та ін. Важливою складовою історичних досліджень стали антропоцентризм, психологізація та персоніфікація.

Отже, в умовах посилення міждисциплінарного дискурсу у вітчизняній гуманітаристиці проглядається чітка тенденція до всебічного охоплення та залучення інструментарію суміжних дослідницьких галузей задля поглиблення повноти наукового осмислення тієї чи іншої сфери знань. Особливо це відчувається на прикладі взаємопроникнення понятійного апарату та дослідницького інструментарію широкого кола історично спрямованих дослідницьких студій. Сучасні вітчизняні дослідження у різних галузях (генеалогія, історична антропологія, історична урбаністика, україністика, пам'яткознавство тощо) охоплюють доволі об'ємний спектр методологічних напрямів, що сприяє розширенню предмету наукових пошуків.

Універсальним із огляду на тенденції «олюднення» історичного контексту гуманітарних досліджень виглядає застосування у них саме біографічних відомостей. Персоніфікований (приватний) рівень інформації дає змогу чітко сфокусуватися не лише на вивченні окремої постаті як такої, а й, скажімо, оцінити рівень і характер міжособистісних, професійних взаємин певної соціальної верстви, осмислити ступінь персонального впливу особи на розвиток конкретної сфери чи галузі життя. Скажімо, лише один із сегментів біографічних досліджень — наукова біографія — дає змогу вивчити як власне персональний спадок учених-дослідників, так і оцінити повноту їхнього внеску порівняно з іншими колегами.

Безумовну значущість біографічних досліджень у контексті філософсько-культурного підходу, а відтак перспектив їх подальшого використання у міждисциплінарних наукових студіях засвідчують О. В. Попович і В. Л. Скуратівський. Один трактує біографію як об'єкт культури з певними складовими, із яких формується суб'єктивна картина життєдіяльності людини [46, с. 96]. Інший твердить, що вичерпне наукове розв'язання тієї чи іншої індивідуальної біографії можливе лише за умови особливого методологічного виходу за межі окремої біографії, принаймні, межі часу [50, с. 82].

У контексті сучасних історичних досліджень саме біографістика спроможна сприяти якісному вивченню життя суспільства, наукової спадщини значної плеяди наукових

і культурних діячів, зокрема представників громадівського руху.

Власне діяльність самих громадівців позначилася значним позитивним впливом у справі розвитку біографічних знань як окремого сегменту історичної науки. Зокрема В. І. Попик зазначає, що «визначальний внесок у справу «олюднення» української історії, збирання, опрацювання і систематизації біографічних матеріалів, публікацій багатьох важливих документів дослідники справедливо пов'язують» із зусиллями вчених другої половини ХІХ ст. З-поміж них дослідник називає громадівців Володимир Боніфатійовича Антоновича (1834–1908), Олександра Матвійовича Лазаревського (1834–1902), Володимира Івановича Щербину (1850–1936) та Миколи Прокоповича Василенка (1866–1935) [45, с. 23].

Визначний учений М. С. Грушевський організував цілеспрямовану роботу з вивчення історії України, виділив і синтезував напрями наукової школи. Належне місце у його науковій спадщині належить біографічним студіям. Зокрема у часописі Історичної секції ВУАН «Україна», починаючи з 1924 р., містися окремий розділ «Матеріали з громадського й літературного життя України ХІХ і початків ХХ століття», який «спонукав багато людей до писання споминів про те, в чім їм довелось брати участь, біографії тих діячів, до котрих вони ближче стояли, докладніші описи подій українського руху, що пройшли перед їх очима» [9, с. 5]. У цьому контексті варто згадати також редакційний М. С. Грушевським науковий часопис «За сто літ», у шести випусках якого почали з'являтися біографічні матеріали, присвячені діячам громадівського руху. Авторами відповідних матеріалів були М. С. Возняк, Н. А. Бракер, С. О. Буда, І. П. Житецький, М. Б. Кістяківський та ін.

Одним із важливих етапів розвитку біографістики в Україні стала діяльність Постійної комісії УАН–ВУАН зі складання Біографічного словника діячів України, що діяла упродовж 1918–1933 рр.¹

¹ Докладно див.: Ляшко С. М. Постійна комісія УАН–ВУАН для складання Біографічного словника діячів України. 1918-1933. Документи. Матеріали. Дослідження / Авт.-упор. С. М. Ляшко. – К. : НБУВ, 2003. – 688 с.

Теоретичний і практичний вимір вітчизняних біографічних студій упродовж сучасного періоду представлений діяльністю Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, створеного у 1994 р. Його друкованим органом є збірник наукових праць «Українська біографістика. Biographistica Ucrainica», що публікується з 1996 р. На сьогодні вийшло друком 11 випусків². В. С. Чишко зауважував, що «вийти на принципово новий рівень історико-культурних студій можливо лише за умови введення до наукового обігу даних про максимальну кількість подій і персоналій нашого минулого і сучасності. <...> А це, у свою чергу, дасть змогу відтворити саму історію України в портретах її видатних діячів» [57, с. 10].

Одним із важливих практичних кроків із розвитку біографічних досліджень став проект зі створення «Українського біографічного словника», анонсований як окремий напрям роботи вищезазначеної установи. За своїм задумом словник повинен відображати все поліетнічне розмаїття діячів історії та культури, що відповідає світовій практиці створення національних біографічних словників. Про цю ініціативу обумовлювалося у працях вітчизняних науковців Ю. А. Горбаня, Я. Р. Дашкевича, Я. Д. Ісаєвича, Ф. П. Погребенника, В. С. Чишка та ін. [8; 10; 17; 38; 56; 58]. Згодом, зважаючи на активний розвиток цифрових технологій було створено «Український біографічний архів»³.

Означена практика частково впроваджується на сторінках наукового часопису «Українська біографістика». Крім того варто відзначити проведення низки наукових форумів, що надали відповідного розвитку біографічним студіям. Зокрема, 4 червня 2002 р. у м. Харкові відбулися VI Астахівські читання під назвою «Біографістика в контексті сучасних історичних та історіографічних досліджень». Із червня 2005 р. й досі щороку проводяться, започатковані Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським біографічним товариством біографічні читання, присвячені пам'яті засновника і першого директора

² Докладніше див. офіційну сторінку видання. – Режим доступу : <http://ub.nbuv.gov.ua/uk>

³ Див. сайт НБУВ. – Режим доступу : <http://biography.nbuv.gov.ua>

Інституту біографічних досліджень НБУВ, доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка⁴.

Окрім цього з початку 2000-х рр. біографічна тематика представлена на щорічних наукових форумах, що організовуються Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського у межах організації тематичних круглих столів і секцій⁵.

У контексті заявленої теми слід зауважити на тому, що важливим кроком подальшого теоретичного розвитку вітчизняної біографістики стало проведення у 2013 р. дев'ятих біографічних читань «“Коллективна біографія” як форма інтелектуального портрета українського суспільства». Окремим прикладним аспектам «колективної біографії» присвячені праці О. І. Ємчук, А. А. Задерейчук, Н. І. Миронець Т. В. Чухліба [13; 15; 30; 59].

Подібні ініціативи промовисто засвідчують необхідність звернення наукової громадськості до вивчення біографій широкого кола представників суспільно-наукової еліти, що здійснили свій безпосередній вплив на формування історичного контексту минулого та залишила цінний спадок у вигляді інтелектуальних посилів щодо усвідомлення тієї чи іншої історичної епохи.

Без перебільшення надважливе значення у розумінні та розкритті сюжетів минулого відіграють біографії вже згадуваної яскравої плеяди непересічних постатей — представників українського громадівського руху, що постала у другій половині ХІХ ст. як безумовний чинник чергового етапу вітчизняного культурно-національного відродження. Провідні громадські діячі, вчені-інтелектуали: історики, археологи, мовознавці, етнологи, етнографи, фольклористи — сприяли якісному осмисленню традицій минулого, що закарбували високий рівень розвитку різночасових державних утворень, їх політичну та культурну вагу. На цій основі постали філософсько-політичні погляди, що дали змогу сформулювати національну ідею українців як окремої нації,

⁴ Докладніше див. звіти на сайті НБУВ. – Режим доступу : <http://www.nbuv.gov.ua/taxonomy/term/66>

⁵ Докладніше див. інф. на сайті НБУВ – Режим доступу : <http://conference.nbuv.gov.ua>

що заслуговує на власну державу. Усвідомлюючи свою відповідальність у справі поширення наукового знання про історичне минуле України, означена плеяда діячів залишила по собі незворушний фундамент, на якому базуються подальші суспільні та наукові практики.

Зважаючи на значущість внеску вищезазначених постатей та їхнього впливу на розвиток гуманітарної науки в цілому, культури та державності, вони стали предметом біографічних досліджень. Це засвідчує той факт, що під впливом уваги до творчої та наукової спадщини окремої постаті може створитися не лише наукова стаття, монографічне дослідження, а й окремий студійний напрямок, як-то сковородинознавство, шевченкознавство, грушевськознавство тощо.

У контексті персональної уваги широкого дослідницького висвітлення зазнали постаті видатних діячів-громадівців В. Б. Антоновича, М. П. Драгоманова, П. П. Чубинського та ін. Так, з-поміж сучасних монографічних досліджень і книжкових видань з'явилися праці, що стосуються окремих постатей громадівців.

У 1997 р. вийшло друком тритомне видання під редакцією В. А. Короткого та В. І. Ульяновського «Син України: Володимир Боніфатійович Антонович», присвячене пам'яті видатного науковця та суспільного діяча. З-поміж багатьох аспектів у широкому спектрі джерел упорядники висвітлюють його життєву, творчу та наукову біографію [49].

У 2001 р. з'явилася праця «Михайло Драгоманов. Документи та матеріали. 1841–1994». У збірці у хронологічній послідовності наводяться різноманітні матеріали: статті та публікації, у яких висвітлено основні етапи з життя видатного суспільно-політичного діяча Михайла Петровича Драгоманова (1841–1895) [11].

У 2005 р. у видавничому домі «Альтернативи» у серії «Особистість і доба» було видано монографію Д. Чередниченка «Павло Чубинський» під загальною редакцією академіка В. А. Смолія. У цій праці автором із використанням широкого фактографічного матеріалу створено життєвий і творчий портрет громадського діяча, педагога, поета, перекладача, актора, режисера, велетня української культури Павла Платоновича Чубинського (1839–1884),

що увійшов в історію як творець слів національного гімну України [55].

У 2010 р. у київському видавництві НДУ імені М. Гоголя було надруковано біо-бібліографічний покажчик «Софія Русова — педагог, державний діяч, просвітитель: до 155-річчя від дня народження» під науковою редакцією П. І. Рогової. У праці, присвяченій Софії Федорівні Русовій (1856–1940), інтерес в контексті біографічних студій викликає розділ «Життя і громадсько-освітня діяльність С. Ф. Русової у дослідженнях науковців України і світу». Зокрема його перший підрозділ «Біографія С. Ф. Русової у вітчизняних і зарубіжних публікаціях». Загалом упорядники наводять 258 бібліографічних позицій опублікованих упродовж 1904–2010 рр. [51, с. 51–76].

У 2013 р. побачила світ наукова монографія І. М. Петренка «Єлизавета Милорадович (1832–1890) в українському суспільно-політичному русі». Зокрема автором використано архівні документи, епістолярну спадщину, наукові праці, на основі яких представлено життєвий шлях і суспільно-політичну діяльність фундаторки Товариства імені Шевченка у Львові Єлизавети Іванівни Скоропадської-Милорадович (1832–1890). Зокрема біографічним віхам життя відведено другий розділ «Життєвий шлях Єлизавети Милорадович» [35].

У тому самому 2013 р. вийшла друком книга «Гадей Рильський. В житті ніколи неправді не служив», упорядкована М. Г. Рильським та Н. М. Пазяк, де поруч із творчою спадщиною члена Старої Київської громади, економіста, фольклориста, етнографа, історика Гадея Розеславовича Рильського (1841–1902) опубліковано матеріали біографічного характеру: статті, спогади, документи, вибране листування, некрологи тощо [48].

Свій внесок у вивчення біографій визначних українських діячів, членів громадівського руху внесли представники діаспорної історичної думки. Наведемо кілька праць, що вийшли друком за кордоном у другій половині ХХ ст.

Так, у 1961 р. у Філадельфії (США) було надруковано працю «Історичні постаті Галичини ХІХ-ХХ ст.», де з-поміж інших опубліковано нариси про громадівця Олександра Григоровича Барвінського (1847–1926) [18].

У Нью-Йоркському видавництві «Свобода» 1966 р. вийшла робота В. Кедровського «Обриси Минулого. Деякі останні діячі українофіли напередодні революції 1917 року». У ній автор з-поміж десяти діячів характеризує постать Євгена Харлампійовича Чикаленка (1861–1929) [20].

За останній період чимало дисертаційних пошуків було реалізовано стосовно окремих постатей громадівців. Їх авторами є: Л. В. Гонюкова, О. В. Дяченко, О. М. Казакевич, О. О. Коваленко, О. С. Козирев, О. О. Мисюра, О. Я. Рахно, О. О. Франко та ін [7; 12; 19; 21, 24; 31; 44; 51].

Не можна не навести переліку персоналій — учасників громадівського руху другої половини ХІХ ст., — діяльність і біографії яких стали предметом низки наукових статей сучасних вітчизняних істориків. З-поміж них наступні постаті: Олексій Кирилович Алчевський (1835–1901) [22], Вільям Людвигович Беренштам (1871–1931) [16], Василь Степанович Гнилосиров (1836–1900) [36], Микола Віталійович Лисенко (1842–1912) [53], Олександр Якович Кониський (1836–1900) [6], Опанас Іванович Михалевич (1848–1925) [2], Володимир Павлович (Науменко 1852–1919) [32], Іван Семенович Нечуй-Левицький (1838–1918) [1], Сергій Андрійович Подолинський (1850–1891) [29], Яків Миколайович Шульгін (1851–1911) [5], Євген Харлампійович Чикаленко [51] та інші.

Застосування науковцями у своїй роботі широкого спектру біографічних відомостей, які характеризують плеяду постатей, що жили в той чи інший історичний період, спонукає їх до укладання відповідних довідкових реєстрів, що містять життєві, наукові та творчі біографії цих осіб. Притаманно до тематики громадівського руху цінними постають подібні доробки О. В. Малюти, Н. М. Пазяк, М. Г. Палієнко [28, с. 259–791; 48, с. 546–558; 33, с. 187–361].

Конкретні спроби узагальнено подати інформацію про членів громадівського руху позначені в історіографії намаганням окремих дослідників укласти списки членів Старої Київської громади.

Так, вперше зустрічаємо подібний перелік у збірнику пам'яті М. П. Драгоманова під редакцією Я. Є. Довбищенка, де наводяться сорок прізвищ діячів цієї організації [34, с. 20]. У науковому часописі «Україна» (1928 р.) подав

І. П. Житецький. Спираючись на різні підрахунки, окрім загальної кількості (91 особа) він подає наявні біографічні відомості стосовно деяких перелічених у статті членів Старої громади [14]. У 1999 р. Н. С. Побірченко реалізувала спробу укладання окремого «Короткого біографічного словника членів Київської Старої громади» (дослідниця розглядає її як центр і фактор об'єднання всіх інших громад, які проводили науково-просвітницьку діяльність), де навела біографічні відомості про близько 200 її учасників [37]. Цікавою у зазначеному контексті виглядає стаття О. С. Козирева, що подає відомості про окрему групу учасників Київської Старої громади — «Комітет 12-ти» [23].

Подібна практика акцентування дослідників на персоніфікації теми громадівського руху в Україні в другій половині ХІХ ст., їх звернення у бік вивчення життєвих, творчих і наукових біографій його представників, уведення до наукового обігу відомостей приватного характеру поступово формують новий міждисциплінарний контекст, у якому крізь людиноцентристську призму міжособистісних взаємин проступає портрет епохи.

Для досягнення творчого інтелектуального спадку та впливу, який справили учасники громадівського руху на формування української державності, слід впроваджувати активну роботу зі створення біобібліографічного реєстру відомостей щодо його персонального складу. Зазначена ініціатива може бути реалізована шляхом створення хрестоматійного довідково-біографічного ресурсу у форматі словника, енциклопедії тощо. Теоретичне підґрунтя необхідності відповідного формату нині засвідчене працями вітчизняних вчених [4; 25; 26; 27; 39–45].

Сьогодні, в умовах бурхливих суспільно-політичних змін, що торкнулися усіх без винятку сфер державного життя, очевидним є факт, що вивчення досвіду минулих поколінь крізь біографічний контекст є необхідним і важливим аспектом. Поглиблене всебічне вивчення життєвого досвіду представників попередніх поколінь, розкриття аспектів їх життєдіяльності, наукового поступу тощо здатне і повинне сприяти усвідомленню тих причинно-наслідкових зав'язків між подіями та явищами, які визначають і супроводжують наше сьогоденне буття.

Найяскравіші представники культурної еліти другої половини ХІХ ст. змогли синтезувати не лише парадигму сприйняття окремішності українців як етносу, а й зрозуміти взаємовпливи вітчизняної культурної традиції з традиціями інших народів. Вивчення сьогодні наукового та творчого спадку, що залишили для нас попередні покоління суспільних діячів і вчених є неодмінною умовою продовження побудови прогресивної та успішної держави Україна. Досвід та ідеї, успадковані від минулих поколінь, забезпечують нерозривну духовну єдність українців та сприяють їх самоусвідомленню та інтегруванню в світовий культурний контекст.

1. *Абрамова І. Г.* До питання атрибуції світогляду І. С. Нечуя-Левицького [Текст] / І. Г. Абрамова // Вісник Запорізь. держ. ун-ту. – Серія : Філолог. науки. – Запоріжжя : ЗДУ, 2001. – № 1. – С. 5–8.
2. *Бракер Н.* Опанас Іванович Михалевич (1848–1925) [Текст] / Наталя Бракер. – За сто літ. – 1927 – Кн. 6. – С. 153–166.
3. *Вжосек В.* Історія – Культура – Метафора. Постановня неklasичної історіографії ; Про історичне мислення : монограф. [Текст] / Войцех Вжосек ; пер. з польськ. В. Сагана, В. Склокіна, С. Серякова ; наук. ред. А. Киридон, С. Троян, В. Склокін. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 296 с. – (Серія «Ідеї та Історії»; Вип. 7).
4. *Гаврилюк Н. О.* Довідкова біографістика як новий крок у становленні вітчизняної історичної науки [рец. на кн. : Ляшко С. М. «Українські біографічні довідкові видання : ХІХ–ХХ ст. : історичні та теоретико-методичні засади». – Запоріжжя : Дике поле, 2010. – 286 с.] [Текст] / Н. О. Гаврилюк // Укр. біографістика. – 2011. – Вип. 8. – С. 295–300.
5. *Гедін М. С.* Діяльність Я. М. Шульгіна у складі Київської громади [Текст] / Максим Сергійович Гедін // Вісник Академії праці і соціал. відносин Федерації профспілок України. – К., 2007. – № 2 (39). – С. 91–96.
6. *Гирич І.* Олександр Кониський — батько української культурно-політичної окремішности [Текст] / І. Гирич // Записки НТШ. – Т. ССLXIII : праці істор.-філософ. секції. – Львів, 2012. – С. 547–568.
7. *Гонюкова Л. В.* Громадсько-політична та культурно-просвітницька діяльність Софії Русової (1870-ті – 1940 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук : 07.00.01 / Л. В. Гонюкова ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2000. – 19 с. – укр.
8. *Горбань Ю. А.* Український біографічний словник: штрихи до концепції реєстру імен [Електронний ресурс] / Ю. А. Горбань // Історія науки і біографістика. – 2014. – № 1. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/INB_Title_2014_1_5.pdf. – Назва з екрану.
9. *Грушевський М.* Передне слово [Текст] / Михайло Грушевський. – За сто літ. – 1927. – Кн. 1. – 295 с.

10. *Дашкевич Я. Р.* На шляху до Українського біографічного словника [Текст] / Я. Р. Дашкевич // Укр. біографічний словник: історія і проблематика створення: мат. наук.-практич. конф. – Львів, 8–9 жовт. 1996 р. – С. 3–5.
11. *Драгоманов М.* Документи і матеріали (1841–1994) [Текст] / упоряд. : Г. Болотова, І. Бутич, Н. Грабова, О. Купчинський, Д. Пельц, Г. Сорока. – Львів, 2001. – 732 с.
12. *Дяченко О. В.* Олександр Якович Кониський і процес українського націотворення другої половини ХІХ століття [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. В. Дяченко ; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2008. – 20 с. – укр.
13. *Ємчук О. І.* Родина Маслових : колективна біографія вчених [Текст] / О. І. Ємчук // Укр. біографістика. – 2013. – Вип. 10. – С. 88–104.
14. *Житецький І.* Київська громада за 60-х років [Текст] / Ігнат Житецький // Україна : наук. двохмісячник українознавства. – 1928. – Кн. 1. – С. 91–125.
15. *Задерейчук А. А.* Створення «колективної біографії» депутатів-мусульман як метод для дослідження діяльності кримських татар в органах земського самоврядування Таврійської губернії [Текст] / А. А. Задерейчук // Укр. біографістика. – 2013. – Вип. 10. – С. 78–87.
16. *Іваницька С.* «Український шістдесятник» Вільям Беренштам — дослідник місцевих старожитностей / Світлана Іваницька // Краєзнавство. – 2012. – №1. – С. 57–65.
17. *Ісаєвич Я. Д.* Біографічний словник — національний пріоритет [Текст] / Я. Д. Ісаєвич // Укр. біографістика. – 1996. – Вип. 1. – С. 7–9.
18. Історичні постаті Галичини ХІХ–ХХ ст. [Текст]. – Ч. 8. – Нью-Йорк – Париж – Сідней – Торонто : Б-ка українознавства. – 1961. – 246 с.
19. *Казакевич О. М.* Педагогічно-наукова та громадська діяльність П. Г. Житецького [Текст] : автореф. дис. кан. іст. наук : 07.00.01 / О. М. Казакевич ; Київський нац. ун-т імені Т. Шевченка. – К., 2005. – 20 с. – укр.
20. *Кедровський В.* Обриси минулого [Текст] / В. Кедровський. – Нью-Йорк : Свобода, 1966. – 133 с.
21. *Коваленко О. О.* Громадсько-політична та наукова діяльність Г. О. Милорадовича (1839–1905 рр.) [Текст] : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / О. О. Коваленко ; Черніг. нац. пед. ун-т ім. Т.Г. Шевченка. – Чернігів, 2011. – 20 с. – укр.
22. *Коваленко Я. А.* Видатна постать України — Олексій Кирилович Алчевський [Текст] / Я. А. Коваленко // Актуальні питання вітчизняної та світової історії [Текст] : зб. мат. Всеукр. наук. конф., 23–24 квітня 2010 р. / за заг. ред. С. І. Дегтярьова. – Суми : СумДУ, 2010. – 240 с. – С. 18–27.
23. *Козирев О. С.* Персональний склад “комітету 12-ти” Київської “Старої Громади” у 1875–1876 роках [Текст] / О. С. Козирев // Наук. праці. Історія. – Том 62. – Миколаїв : Видання ЧДУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 23–26.

24. *Козирев О. С. В. Г.* Мальований у суспільно-політичному русі України 70–80-х років XIX ст. [Текст] : автореф. дис. канд. іст. наук : 07.00.01 / Олег Сергійович Козирев; Запоріж. нац. ун-т. – Запоріжжя, 2005. – 20 с.
25. *Любовець Н.* Українська біографістика у сучасному науководослідному та інформаційному вимірі [Текст] / Н. Любовець, В. Попик // Бібліотеч. вісник. – 2009. – № 6. – С. 19–21.
26. *Ляшко С.* Довідкова біографістика в контексті соціогуманітарного знання XXI ст. [Текст] / С. Ляшко, Н. Марченко // Наук. праці НБУВ. – 2012. – Вип. 34. – С. 465–476.
27. *Ляшко С. М.* «Наукова біографія» у контексті теорії та методики біографічних досліджень: наскільки варто керуватися змістом поняття «наукова біографія» та тотожними із ним у практиці біографістики [Текст] / С. М. Ляшко // Укр. біографістика. – 2013. – Вип. 10. – С. 25–47.
28. *Малюта. О. В.* «Просвіти» і Українська Державність (друга половина XIX – перша половина XX ст.) [Текст] / О. В. Малюта. – К. : Видавничий центр «Просвіта», 2008. – 840 с.
29. *Марцинішин Ю. Д.* Громадський вимір наукового світогляду Сергія Подолинського [Текст] / Ю. Д. Марцинішин, В. К. Мотуз // Духовність особистості. – 2012. – Вип. 4. – С. 67–75.
30. *Миронець Н. І.* Доля поета Сергія Кушніренка як штрих до «колективної біографії» української інтелігенції 1920–1930-х років (загублені таланти) [Текст] / Н. І. Миронець // Укр. біографістика. – 2013. – Вип. 10. – С. 130–144.
31. *Мисюра О. О.* Олександр Кониський у громадсько-політичному і культурно-освітньому житті України (друга половина XIX ст.) [Текст] : автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / О. О. Мисюра ; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2005. – 19 с.
32. *Пайкова Є. В.* Володимир Науменко (1852–1919 рр.) [Текст] / Є. В. Пайкова // Укр. істор. журнал. – 1998. – № 6. – С. 90–102.
33. *Палієнко М. Г.* «Кієвская старина» у громадському та науковому житті України (кінець XIX – початок XX ст.) [Текст] / Марина Палієнко ; Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – К. : Темпора, 2005. – 382 с.
34. Пам'яті Михайла Драгоманова, 1895–1920 [Текст] : зб. / ред. Як. Довбищенко. – Харків : Всеукр. держ. ви-во, 1920. – 112 с.
35. *Петренко І.* Єлизавета Милорадович (1832-1890) в українському суспільно-політичному русі : моног. [Текст] / Ірина Петренко. – Полтава : ПУЕТ, 2013. – 151 с.
36. *Побірченко Н.* Сподвижник з Канева. До 200-річчя Тараса Шевченка [Текст] / Наталя Побірченко // Шлях освіти : наук.-метод. журн. – 2013. – № 1. – С. 25–30.
37. *Побірченко Н. С.* Короткий біографічний словник членів Київської Старої громади (друга половина XIX – початок XX століття) [Текст] / Наталія Семенівна Побірченко. – К. : Інтелект, 1998. – 72 с.
38. *Погребенник Ф. П.* З приводу проекту видання «Українського біографічного словника» [Текст] / Ф. П. Погребенник // Укр. біографістика. – 1996. – Вип. 1. – С. 209–210.
39. *Попик В. І.* Досвід першого десятиліття діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на тлі розвитку сучасної біографіс-

- тики [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – 2011. – Вип. 8. – С. 7–26.
40. Попик В. І. Колективний портрет нації в Інтернеті [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – 2013. – Вип. 10. – С. 8–24.
41. Попик В. І. Ресурси біографічної інформації: традиційні уявлення та новітні тенденції розвитку [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – 2012. – Вип. 9. – С. 7–24.
42. Попик В. Сучасна українська біографістика: досвід та проблеми розвитку [Текст] / Володимир Попик, Надія Любовець // Бібліотеч. вісник. – 2006. – № 6. – С. 34–36.
43. Попик В. Українська біографістика на зламі століть: зміна дослідницьких парадигм [Текст] / В. Попик // Наук. праці НБУВ. – 2011. – Вип. 31. – С. 443–460.
44. Попик В. Формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації: від витоків Національного відродження до здобуття Україною незалежності [Текст] / Володимир Попик // Бібліотеч. вісник. – 2012. – № 3. – С. 21–31.
45. Попик В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформації ХХІ століття [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика. – 2008. – Вип. 4. – С. 8–40.
46. Попович О. В. Біографія як феномен та об'єкт культури [Текст] / О. В. Попович // Гуманітарний часопис. – 2011. – № 2. – С. 96–103.
47. Рахно О. Я. Олександр Русов у науковому і громадсько-політичному житті України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] : автореф. дис. ... кан. іст. наук : 07.00.01 / Олександр Якович Рахно ; Харк. нац. ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2003. – укр.
48. Рильський Тадей Розеславович (1841–1902). В житті ніколи неправді не служив [Текст] : [наук. ст.] / Тадей Рильський ; [упоряд. Максим Рильський ; наук. ред. Вікторія Колесник]. – К. : Успіх і кар'єра, 2013. – 558, [17] с.
49. Син України : Володимир Боніфатійович Антонович: у 3-х т. [Текст] / упоряд., вступ. ст. та приміт. В. Короткий ; упоряд., вступ. ст., комент. Василь Іринархович Ульяновський. – К. : Заповіт, 1997. : іл., портр.
50. Скуратівський В. Л. Біографія як категорія культури. Попередні нотатки [Текст] / Вадим Леонтійович Скуратівський // Студії з архівної справи та документознавства. – 1999. – Т. 4. – С. 82–85.
51. Софія Русова — педагог, державний діяч, просвітител [Текст] : (до 155-річчя від дня народж.) : біобібліогр. покажч. / Нац. акад. пед. наук України, Держ. науково-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського. – К. : 2010. – 176 с.
52. Старовойтенко І. Євген Чикаленко: людина на тлі епохи [Текст] : монограф. / Інна Старовойтенко. – К. : Темпора, 2009. – 544 с.
53. Танана Р. Він часто бував на Тарасовій горі. До 170-річчя від Дня народження М. В. Лисенка [Текст] / Р. Танана // Рідний край. – 2012. – № 1. – С. 236–242.
54. Франко О. О. Наукова та суспільно-політична діяльність Федора Кіндратовича Вовка [Текст] : автореф. дис. ... д-ра. іст. наук : 07.00.05 / Оксана Омелянівна Франко ; НАН України. Ін-т украї-

- нознав. ім. І. Крип'якевича, Ін-т народознав. – Л., 2000. – 33 с. – укр.
55. *Чередниченко Д.* Павло Чубинський [Текст] / Дмитро Чередниченко. – К. : Вид-ий дім «Альтернативи», 2005. – 376 с. ; іл.
56. *Чишко В. С.* Основні принципи створення Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // *Укр. біографістика*. – 1999. – Вип. 2. – С. 6–18.
57. *Чишко В. С.* Сучасні проблеми підготовки Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // *Укр. біографістика*. – 1996. – Вип. 1. – С. 10–18.
58. *Чухліб Т. В.* «Коллективна біографія» генералітету Російської імперії українського походження [Текст] / Т. В. Чухліб // *Укр. біографістика*. – 2013. – Вип. 10. – С. 61–77.

REFERENCES

1. Abramova, I. H. (2001). *Do pytannia atrybutsii svitohliadu I. S. Nechuiia-Levytskoho* [On the question of attribution outlook I. Levitsky Nechui]. *Visnyk Zaporizkoho derzhavnogo universytetu*, 1, 5–8. [in Ukrainian].
2. Braker, N. (1927). *Opanas Ivanovych Mykhalevych (1848–1925)* [Athanasius I. Mikhalevich (1848–1925)]. *Za sto lit*, 6, 153–166. [in Ukrainian].
3. Vzhosek, V. (2012). *Istoriia. Kultura. Metafora. Postannia neklasychnoi istoriografii; Pro istorychne myslennia* [History. Culture. Metaphor. The rise of non-classical historiography. About historical thinking]. Kyiv: Nika-Tsentr. [in Ukrainian].
4. Havryliuk, N. O. (2011). *Dovidkova biohrafistyka yak novyi krok u stanovlenni vitchyznianoï istorychnoi nauky* [Additional biographical as a new step in the development of national historical science]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 8, pp. 295–300). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
5. Hedin, M. S. (2007). *Diialnist Ia. M. Shulhina u skladi Kyivskoi hromady* [Activities Y. M. Shulgin composed of Kyiv community]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*, 2 (39), 91–96. [in Ukrainian].
6. Hurych, I. (2012). *Oleksandr Konyskyi — batko ukrainskoi kulturno-politychnoi okremishnosti* [Alexander Konyskyi the father of Ukrainian cultural and political isolation]. *Zapysky NTSh*, CCLXIII, 547–568. [in Ukrainian].
7. Honiukova, L. V. (2000). *Hromadsko-politychna ta kulturno-prosvitnytska diialnist Sofii Rusovoi (1870-ti rr. – 1940 rr.)* [Sociopolitical, cultural and educational activities Sofiy Rusova (1870-ies. – 1940)]. PhD dissertation (historical science). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv. [in Ukrainian].
8. Horban, Iu. A. (2014). *Ukrainskyi biohrafichnyi slovnyk: shtrykhy do kontseptsii reiestru imen* [Ukrainian Biographical Dictionary: finishing touches to the concept Registry Names]. *Istoriia nauky i*

- biohrafistyka* [History of Science and biographical], 1. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/INB_Title_2014_1_5.pdf. [in Ukrainian].
9. Hrushevskiy, M. (1927). *Perednie slovo* [Foreword]. *Za sto lit* [Over a hundred years], 1. [in Ukrainian].
 10. Dashkevych, Ia. R. (1996). *Na shliakhu do Ukrainiskoho biohrafichnoho slovnyka* [Towards Ukrainian Biographical Dictionary]. *Proceedings of the Conference Ukrainyski biohrafichnyi slovnyk: istoriia i problematyka stvorennia* [Ukrainian Biographical Dictionary: history and problems of creation]. Lviv, 8–9 oktober. (pp. 3–5). [in Ukrainian].
 11. Drahomanov, M. (2001). *Dokumenty i materialy (1841–1994)* [Documents and materials (1841–1994)]. Lviv. [in Ukrainian].
 12. Diachenko, O. V. (2008). *Oleksandr Yakovych Konyskyi i protses ukraïnskoho natsiotvorennia druhoi polovyny XIX stolittia* [Alexander Y. Konyskyi Ukrainian nation-building process and the second half of the XIX century]. *Extended abstract of PhD dissertation* (historical science). Dnipropetrovsk national university Oles Honchar, Dnipropetrovsk. [in Ukrainian]/
 13. Iemchuk, O. I. (2013). *Rodyna Maslovykh: kolektyvna biohrafia vchenykh* [Family Maslov: collective biography scientists]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 10, pp. 88–104). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 14. Zhytetskyi, I. (1928) *Kyivska hromada za 60-ky rokiv* [Kyiv community for 60 years]. *Ukraina*, 1, 91–125. [in Ukrainian]
 15. Zadereichuk, A. A. (2013). *Stvorennia «kolektyvnoi biohrafii» deputativ-musulman yak metod dlia doslidzhennia diialnosti krymskykh tatar v orhanakh zemskoho samovriaduvannia Tavriiskoi hubernii* [Creating a “collective biography” Muslim MPs as a method for the study of Crimean Tatars in the Taurian province Zemsky government]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 10, pp. 78–87). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 16. Ivanytska, S. (2012). *“Ukrainskyi shistdesiatnyk” Viliam Berenshtam — doslidnyk mistsevykh starozhytnosti* [“Ukrainian Sixties” William Berenshtam — local antiquities researcher]. *Kraieznavstvo*, 1, 57–65. [in Ukrainian].
 17. Isaievych, Ia. D. (1996). *Biohrafichnyi slovnyk — natsionalnyi priorytet* [Biographical Dictionary — national priority]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 1, pp. 7–9). [in Ukrainian].
 18. *Istorychni postati Halychyny XIX-XX st.* (1961). [Historical figures Galicia nineteenth and twentieth centuries.] (Vol. 8). Niu-Iork – Paryzh – Sidney – Toronto: Biblioteka Ukrainoznavstva. [in Ukrainian].
 19. Kazakevych, O. M. (2005). *Pedahohichno-naukova ta hromadska diialnist P. H. Zhytetskoho* [Educational and scientific and social activities P. G. Zhytetsky]. *PhD dissertation* (historical science). Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv. [in Ukrainian].
 20. Kedrovskiy, V. (1966). *Obrysy mynuloho* [The outlines of the past]. Niu-Iork: Svoboda. [in Ukrainian].
 21. Kovalenko O. O. (2011). *Hromadsko-politychna ta naukova diialnist H. O. Myloradovycha (1839–1905 rr.)* [Socio-political and scientific

- activity G. Miloradovich (1839–1905 gg.]. *Extended abstract of PhD dissertation* (historical science). Chernihiv National Pedagogical University Taras Shevchenko, Chernihiv. [in Ukrainian].
22. Kovalenko, Ia. A. (2010). *Vydatna postat Ukrainy — Oleksii Kyrylovych Alchevskiyi* [The outstanding figure of Ukraine — Alex K. Alchevsk]. *Proceedings of the Conference Aktualni pytannia vitchyznianoï ta svitovoi istorii* [Current issues of national and world history], Sumy, 23–24 april, (pp. 18–27). Sumy: SumDU. [in Ukrainian].
 23. Kozyrev, O. S. (2006). *Personalnyi sklad "komitetu 12-ty Kyivskoi "Staroi Hromady" u 1875–1876 rokakh* [Personal structure of the "Committee of 12" Kyiv "Old Community" in 1875–1876]. *Naukovi pratsi. Istoriiia*, 62, 23–26. [in Ukrainian].
 24. Kozyrev, O. S. (2005). *V. H. Malovanyi u suspilno-politychnomu rusi Ukrainy 70–80-kh rokiv XIX st.* [Malovanyy in social and political movement of Ukraine 70–80 years of XIX century]. *Extended abstract of PhD dissertation* (historical science). Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhia. [in Ukrainian].
 25. Liubovets, N. (2009). *Ukrainska biohrafistyka u suchasnomu naukovodoslidnomu ta informatsiinomu vymiri* [Ukrainian biographical in modern research and information dimension]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 19–21. [in Ukrainian].
 26. Liashko, S. & Marchenko, N. (2012). *Dovidkova biohrafistyka v kontekstisotsiohumanitarnoho znannia XXI st* [Additional biographical context of socio-humanitarian knowledge in the XXI century.]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (Vol. 34, pp. 465–476). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 27. Liashko, S. M. (2013). *"Naukova biohrafia" u konteksti teorii ta metodyky biohrafichnykh doslidzhen: naskilky varto keruvatysia zmistom poniattia "naukova biohrafia" tatotozhnymy iznym upravlytsi biohrafistyky* ["Scientific Biography" in the context of the theory and methods of biographical research: how much should be guided by the meaning of "curriculum vitae" and identical with him in the practice of biographical]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol.10, pp. 25–47). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 28. Maliuta, O. V. (2008). *"Prosvity" i Ukrainska Derzhavnist (druha polovyna XIX – persha polovyna XX st.)* ["Enlightenment" and Ukrainian Statehood (second half of XIX – early XX centuries)]. Kyiv: Vydavnychiy tsentr "Prosvita". [in Ukrainian]
 29. Martsynishyn, Iu. D. (2012). *Hromadskyi vymir naukovoho svitohliadu Serhiia Podolynskoho* [The public dimension of scientific outlook Sergei Podolynsky]. *Dukhovnist osobystosti*, 4, 67–75. [in Ukrainian].
 30. Myronets, N. I. (2013). *Dolia poeta Serhiia Kushnirenka yak shtrykh do "kolektyvnoi biohrafii" ukrainskoi intelihentsii 1920–1930-kh rokiv (zahubleni talanty)* [The fate of the poet Sergei Kushnirenko a bar to the "collective biography" of Ukrainian Intelligentsia 1920–1930 years (lost talent)]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol.10, pp. 130–144). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 31. Mysiura, O. O. (2005). *Oleksandr Konyskyi u hromadsko-politychnomu i kulturno-osvitnomu zhytti Ukrainy (druha polovyna XIX st.)*

- [Alexander Konyskyi in socio-political, cultural and educational life of Ukraine (the second half of the XIX century)]. *Extended abstract of PhD dissertation (historical science)*. V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv. [in Ukrainian].
32. Paikova, Ie. V. (1998). *Volodymyr Naumenko (1852–1919 pp.)* [Vladimir Naumenko (1852–1919)]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 6, 90–102. [in Ukrainian].
 33. Paliienko, M. H. (2005). “*Kievskaiia staryna*” u hromadskomu ta naukovomu zhytti Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX st.) [“Kievskaya antiquity” in public and scientific life of Ukraine (the end of XIX – XX centuries)]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
 34. *Pam’iaty Mykhaila Drahomanova, 1895–1920* [Memory Dragomanov, 1895–1920] (1920). Kharkiv: Vseukrainske derzhavne vydavnytstvo. [in Ukrainian].
 35. Petrenko, I. (2013). *Yelyzaveta Myloradovych (1832–1890) v ukrainskomu suspilno-politychnomu rusi* [Miloradovich Elizabeth (1832–1890) in Ukrainian socio-political movement]. Poltava: PUET. [in Ukrainian].
 36. Pobirchenko, N. (2013). *Spodvyzhnyk z Kaneva. Do 200-richchia Tarasa Shevchenka* [Companions of Cannes. On the 200th anniversary of Taras Shevchenko]. *Shliakh osvity*, 1, 25–30. [in Ukrainian].
 37. Pobirchenko, N. S. (1998). *Korotkyi biohrafichnyi slovnyk chleniv Kyivskoi Staroi hromady (druha polovyna XIX – pochatok XX stolittia)* [Short Biographical Dictionary of members of the Kiev Hromada (second half of the nineteenth – early twentieth century)]. Kyiv: Intelakt. [in Ukrainian].
 38. Pohrebennyk, F. P. (1996). *Z pryvodu proektu vydannia “Ukrainskoho biohrafichnoho slovnyka”* [Regarding the draft publication “Ukrainian Biographical Dictionary”]. *Ukrainska biohrafistyka*, 1, 209–210. [in Ukrainian].
 39. Popyk, V. I. (2011). *Dosvid pershoho desiatylittia diialnosti Instytutu biohrafichnykh doslidzhen NBUV na tli rozvytku suchasnoi biohrafistyky* [The experience of the first decade of the Institute of biographical research Vernadsky National Library on the background of modern biographical]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 8, pp. 7–26). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 40. Popyk, V. I. (2013). *Kolektyvnyi portret natsii v Interneti* [A collective portrait of the nation on the Internet]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 10, pp. 8–24). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 41. Popyk, V. I. (2012). *Resursy biohrafichnoi informatsii: tradytsiini uiavlennia ta novitni tendentsii rozvytku* [Resources biographical information: traditional ideas and latest trends]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 9, pp. 7–24). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 42. Popyk, V. (2006). *Suchasna ukrainska biohrafistyka dosvid ta problemy rozvytku* [Modern Ukrainian biographical experience and problems of development]. *Bibliotechnyi visnyk*, 6, 34–36. [in Ukrainian].
 43. Popyk, V. (2011). *Ukrainska biohrafistyka na zlami stolit: zmina doslidnytskykh paradyhm* [Ukrainian biographical at the turn of the century: changing research paradigms]. In *Naukovi pratsi*

- Natsionalnoi biblioteki Ukrainy* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (Vol. 31, pp. 443–460). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
44. Popyk, V. (2012). *Formuvannia vitchyznianskykh resursiv biohrafichnoi informatsii: vid vytokiv Natsionalnoho vidrodzhennia do zdobuttia Ukrainoiu nezalezhnosti* [Formation of domestic resources biographical information: the origins of National Revival to the independence of Ukraine]. *Bibliotechnyi visnyk*, 3, 21–31. [in Ukrainian].
 45. Popyk, V. I. (2008). *Svitohliadni zasady rozvytku ukrainskoi biohrafistyky ta formuvannia natsionalnykh resursiv biohrafichnoi informatsii XXI stolittia* [Ideological basis of Ukrainian biographical and formation of national resources biographical information of the XXI century]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 4, pp. 8–40). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 46. Popovych, O. V. (2011). *Biografia yak fenomen ta ob'iekt kultury* [Biography as a phenomenon and cultural objects]. *Humanitarnyi chasopys*, 2, 96–103. [in Ukrainian].
 47. Rakhno O. Ia. (2003). *Oleksandr Rusov u naukovomu i hromadskopolitychnomu zhytti Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX st.)* [Alexander Rusov in the scientific, social and political life of Ukraine (the second half of the nineteenth – early twentieth century)]. PhD dissertation (historical science). Chernihiv National Pedagogical University Taras Shevchenko, Chernihiv. [in Ukrainian].
 48. Rylskyy, M. (2013). *Rylskyy Tadei Rozeslavovych (1841–1902). V zhytti nikoly nepravdi ne sluzhyv* [Rylskyy Thaddeus Rozeslavovych (1841–1902). In life never lie served]. Kyiv: Uspikh i kar'iera. [in Ukrainian].
 49. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatiiovych Antonovych* [Son Ukraine: Vladimir Antonovich Bonifatiyovych] (3th ed.). (1997). Kyiv: Zapovit. [in Ukrainian]
 50. Skurativskyy, V. L. (1999). *Biografia yak katehoriia kultury. Poperedni notatky* [Biography as a category of culture. Preliminary notes]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva*, 4, 82–85. [in Ukrainian].
 51. *Sofia Rusova — pedahoh, derzhavnyi diiach, prosvitytel (do 155-rychchia vid dnia narodzh.). biobibliohrafichni pokazhchyk* [Rusova — enlightener, statesman, educator (to 155th anniversary of the birthday) : bibliographical index]. (2010). Kyiv [in Ukrainian].
 52. Starovoitenko, I. (2009). *Yevhen Chykalenko liudyna na tli epokhy Monohrafiia* [Eugene Chykalenko people on the background of the era]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
 53. Tanana, R. (2012). *Vin chasto buvav na Tarasovii hori. Do 170-rychchia vid Dnia narodzhennia M. V. Lysenka* [He often visited the Taras' Hill. By the 170th anniversary of the birth Lysenko]. *Ridnyi kraj*, 1, 236–242. [in Ukrainian].
 54. Franko, O. O. (1999). *Naukova ta suspilno-politychna diialnist Fedora Kindratovycha Vovka* [Scientific and socio-political activities Kondratyevich Theodore Wolf]. PhD dissertation (historical science). Ivan Franko National University of Lviv, Lviv. [in Ukrainian].
 55. Cherednychenko, D. (2005). *Pavlo Chubynskyy* [Paul Chubynsky]. Kyiv: Vydavnychiy dim «Alternatyvy». [in Ukrainian].

56. Chyshko, V. S. (1999). *Osnovni pryntsypy stvorennia Ukrainiskoho biohrafichnoho slovnyka* [The main principles of Ukrainian Biographical Dictionary]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 2, pp. 6–18). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
57. Chyshko, V. S. (1996). *Suchasni problemy pidhotovky Ukrainiskoho biohrafichnoho slovnyka* [Modern problems of training Ukrainian Biographical Dictionary]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 1, pp. 10–18). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
58. Chukhlib, T. V. (2013). *“Kolektyvna biohrafia” heneralitetu Rosiiskoi imperii ukrainskoho pokhodzhennia* [“Collective biography “generals Empire Ukrainian origin]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 10, pp. 61–77). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Біографічні дослідження як складова вивчення українського громадівського руху другої половини XIX століття.

Нагайко Т. Ю., докторант ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», кандидат історичних наук (м. Переяслав-Хмельницький).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 96–117.

В умовах зміни методологічного образу вітчизняної історіографії соціокультурологічні аспекти сформували відповідний вектор у міждисциплінарному гуманітарному дискурсі.

В останні роки розвиток вітчизняної історичної науки позначився намаганням переосмислити значення подій минулого та відтворити ментальні сенси тих чи інших історичних періодів як з позицій інтегральних політичних та культурних процесів так і національного бачення та самоідентифікації.

В умовах посилення міждисциплінарного дискурсу у вітчизняній гуманітаристиці проглядається чітка тенденція до всебічного охоплення та залучення інструментарію суміжних дослідницьких галузей.

У контексті сучасних історичних досліджень саме біографістика спроможна сприяти якісному вивченню життя суспільства, наукової спадщини значної плеяди наукових та культурних діячів. Без перебільшення надважливе значення у розкритті сюжетів минулого відіграють біографії представників українського громадівського руху, що постав у другій половині XIX ст., як безумовний чинник чергового етапу вітчизняного культурно-національного відродження.

Таким чином в останній час широкого дослідницького висвітлення зазнали постаті видатних діячів-громадівців.

Поглиблене всебічне вивчення життєвого досвіду представників попередніх поколінь, розкриття аспектів їх життєдіяльності, наукового поступу тощо здатне і повинне сприяти усвідомленню

тих причинно-наслідкових зв'язків між подіями і явищами які визначають та супроводжують наше сьогоденне буття.

Ключові слова: біографістика, наукова біографія, громадівський рух, історіографія.

Biographical research as part of study Ukrainian community movement of the late nineteenth century.

Nagaiko T., State instion of higher education «Pereyaslav-Khmelnyskyi Hryhorii Skovoroda State Pedagogical University», Ph.D. (Pereyaslav-Khmelnyskyi).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 96–117.

In a changing image methodological aspects of national historiography the cultural aspects formed corresponding vector in the Humanities interdisciplinary discourse.

Last years development of national historical science denoted to rethink the value of past events and reproduced mental meanings of different historical periods both from the standpoint of integrated political and cultural processes and national vision and identity.

In terms of strengthening the interdisciplinary discourse in domestic humanities is viewed a clear tendency to comprehensive coverage and attracting research tools related industries.

In the context of modern historical research biographical is able to contribute to the qualitative study of society, a large galaxy scientific heritage of scientific and cultural figures. The biography representatives of the Ukrainian community movement play an important in revealing stories of the past.

So figure of prominent figures experienced a broad research coverage in recent times.

Depth comprehensive study of experience of representatives of previous generations, the disclosure aspects of their life, scientific progress, etc. can and should promote awareness of causal ties between events and phenomena that define and accompany our current existence.

Key words: biographical, scientific biography, communities' movement, historiography.

Биографические исследования как составная изучения украинского громадического движения второй половины XIX века.

Нагайко Т. Ю., докторант ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды», кандидат исторических наук (г. Переяслав-Хмельницкий).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 96–117.

В условиях изменения методологического образа отечественной историографии социокультурологические аспекты сформировали соответствующий вектор в междисциплинарном гуманитарном дискурсе.

В последние годы развитие отечественной исторической науки явило попытку переосмыслить значение событий прошлого и воссоздать ментальные смыслы тех или иных исторических периодов с позиций интегральных политических и культурных процессов, а также национального видения и самоидентификации.

В условиях усиления междисциплинарного дискурса в отечественной гуманитаристике просматривается четкая тенденция к всестороннему привлечению инструментария смежных исследовательских отраслей.

В контексте современных исторических исследований именно биографистика способна содействовать качественному изучению жизни общества, научного наследия значительной плеяды научных и культурных деятелей. Без преувеличения важнейшую роль в раскрытии сюжетов прошлого играют биографии представителей украинского общественного движения, возникшего во второй половине XIX в., как безусловный фактор очередного этапа отечественного культурно-национального возрождения.

Таким образом в последнее время широкому исследовательскому освещению подверглись фигуры выдающихся деятелей громад.

Углубленное всестороннее изучение жизненного опыта представителей предыдущих поколений, раскрытие аспектов их жизнедеятельности, научного развития, должно способствовать осознанию тех причинно-следственных связей между событиями и явлениями которые определяют и сопровождают наше сегодняшнее существование.

Ключевые слова: биографистика, научная биография, гражданское движение, историография.

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

УДК 929:061.22 (71) НТШ

*Таїсія Іванівна КІВШАР,
доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ)*

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА В КАНАДІ: БІОГРАФІЧНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ

Висвітлено біографічну діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Канаді, виявлено основні її напрями та форми, доведено, що Товариство стало одним з об'єднуючих центрів біографістики зарубіжного українства, де провадилось збирання, зберігання та аналіз без ідеологічних нашарувань біографічної інформації про визначних українських учених, письменників, громадських і політичних діячів як минувшини, так і новітньої історії. Відзначено, що вивчення біографічної спадщини здійснювалось в контексті сучасного українознавства, розуміння особистості як свідка історичних подій, а також експлікації сучасних наукових підходів, що досліджують людину в її взаємодії з оточуючим світом. Окреслено внесок Товариства у персонологічне вивчення наукового українського зарубіжжя, у інтеграцію імен видатних українців до канадського культурного середовища.

Ключові слова: наукове товариство, біографічна діяльність, біографістика українського зарубіжжя, персонологія, біографічна інформація.

Biographical activities of the Shevchenko Scientific Society of Canada are presented, main directions and forms are researched, one has highlighted that the Society became one of the uniting centers of biographistics of Ukrainians aboard, where biographical information

about prominent Ukrainian scientists, writers, public and political figures was collected and analyzed without ideological approaches. It is noted that researching of the biographical data was conducted in the context of the modern Ukrainian science, researching a single person as a witness of historical events and explication of the modern scientific approaches, which researches a person in its interaction with the surrounding world. The contributions of the Society in personal research of Ukrainians abroad and integration of the prominent Ukrainians into Canadian culture are identified.

Key words: scientific society, biographical activity, biography science of Ukrainians abroad, personal information, biographical information.

Представлена биографическая деятельность Научного общества им. Т. Шевченко, выявлено основные ее направления и формы, подчеркнуто, что Общество стало одним из объединяющих центров биографистики зарубежного украинства, где собирали, сохраняли и анализировали без идеологических подходов биографическую информацию о выдающихся украинских учених, писателях, общественных и политических деятелях как прошлой, так и новейшей истории. Отмечено, что изучение биографического наследия осуществлялось в контексте современного украиноведения, понимания личности как свидетеля исторических событий, а также экспликации современных научных подходов, которые изучают человека в ее взаимодействии с окружающим миром. Очерчено вклад Общества в персоналогическое изучение научного украинского зарубежья, в интеграцию имен выдающихся украинцев в канадскую культурную среду.

Ключевые слова: научное общество, биографическая деятельность, биографистика украинского зарубежья, персоналогия, биографическая информация

Відтворення цілісної картини історії розвитку українознавства потребує проведення пошуку, збору та аналізу біо- та бібліографічної інформації щодо видатних особистостей, розуміючи «видатну особу», як «особу, яка з'явившись, проходить потім крізь віки, крізь всю досяжну нашому розуму зміну епох і поколінь. Такі люди воістину «вічні супутники» людства [...] Мова йде про політичних і державних діячів, про представників науки, культури, мистецтва. В цьому сенсі немає жодних обмежень та умовностей. Точніше, умова лише одна: значний внесок у розвиток людства, його матеріального і духовного буття» [12, с. 3].

У контексті пізнання життя та діяльності «видатних осіб» біографічні студії сприяють дослідженню суспільних явищ

і процесів у цілому. «Більш-менш повно суспільство можна дослідити лише за наявності численних біографії його членів, лише таким чином можливе встановлення закономірностей його розвитку» [10, с. 15].

Традиційно вивчення біографій здійснюють різноманітні установи та громадські інституції, зокрема й інтелектуальні співтовариства в українському культурному просторі. До таких (за класифікацією І. Колесник) належать: земляцтва українців; добровільні об'єднання та союзи, що кристалізуються навколо певних засад (культурні цінності, ідеї-символи, моральні імперативи, організаційний лідер); родинні осередки; гуртки як локальні групи, що мають статусну ідентичність; суспільно-політичні об'єднання та угруповання; українські громади; науково-корпоративні об'єднання у вигляді університетських кафедр, наукових інституцій, наукових товариств, редакційних гуртків, академічних шкіл [8, с. 169]. Напрацювання громадських інституцій у царині біографіки та біографістики може стати перспективним напрямом новітніх біографічних досліджень, що дасть змогу «олюднити» їхню діяльність, дослідити історію в особах її найяскравіших діячів.

Серед українських наукових громадських установ особлива роль належить Товариству імені Т. Шевченка (далі — НТШ) як всесвітній національній академічній організації, багатопрофільній академії наук українського народу, в складі якої перебували в різний час видатні українці. Засноване вітчизняними інтелектуалами у другій половині XIX ст. НТШ у Львові на зразок академії й до сьогодні об'єднує наукові сили українців всього світу. Більш як ста сорокарічний історичний розвиток цієї громадської інституції свідчить про її постійний розвиток, формування осередків як на вітчизняних землях, так й далеко поза їх межами, де українські вчені опинялися в силу різного роду обставин (переважно зважаючи на ідеологічні чинники, які перешкоджали вільному розвитку знань на етнічних землях). Працюючи поза межами України вони сприяли поступові наукової думки, інтеграції українства до світового наукового простору.

Серед найбільш помітних зарубіжних осередків НТШ вирізняється багатогранна більш як шістдесятип'ятирічна

діяльність Наукового товариства ім. Т. Шевченка в Канаді (далі — НТШ-К), що й сьогодні активно сприяє розвитку наукових знань в українському зарубіжжі, його внескові до канадської та світової науки, об'єднуючи у своїх секціях (історико-філософська, філологічна, мистецтвознавча, суспільних наук, стислих і прикладних наук, біології та медицини, бібліографії) провідних науковців.

Перші спроби систематизації емпіричних відомостей про діяльність НТШ-К, що й сьогодні становлять інтерес для дослідників, містяться у статті О. Масляника «Осередок Н. Т. Ш. на Західну Канаду: його історія та діяльність» (1965?) [9] та «Хроніці осередку наукового товариства ім. Шевченка на Західню Канаду», укладеній у 1973–1975 р. українським журналістом, юристом і громадським діячем М. Хом'яком [13; 14]. У подальшому діяльність НТШ-К стала предметом уваги відомого фізика, доктора наук, професора та громадського діяча Ю. Даревича¹. Нині історію утворення та діяльності осередку упродовж усього періоду його існування досліджує мистецтвознавець, доктор наук, професор, громадська діячка, нині чинна голова НТШ-К Д. Даревич [6].

Ідея утворення наукового товариства у Канаді обговорювалася науковцями українського походження з першої половини 40-х рр. ХХ ст. Так, у одному з листів (ймовірно від Павла Крата²) до І. Шклянка від 6 травня 1944 р. йдеться: «...про створення товариства українознавців ми тут у Торонто вже віддавна говоримо, а Ваш лист тільки дужче розбудив у нас бажання таке товариство мати» [14,

¹ На Міжнародній Конференції «Українська Діаспора: Проблеми Дослідження» (Національний ун-т Острозька Академія, 23–24 верес. 2004 р.) проголосив доповідь «Діяльність Наукового Товариства ім. Шевченка в Канаді».

² **Крат Павло** (Павло Розвій Поле, О. Проколупій, отець Проколупін, П. Терненко; 10.10 (2.11).1882, Красна Лука, Гадяцький повіт (Лубни, Полтавська обл.) – 25.11.1952, Торонто, Канада) — укр. поет, прозаїк, перекладач, журналіст, політичний і громадський діяч. Активний діяч РУП (1901–04), згодом РСДРП. Із 1905 р. навчався у Львівському ун-ті, співзасновник НТШ (1907). Після ув'язнення емігрував до Канади. У 1923 виїхав до Європи як місіонер. Упродовж 1924–1936 перебував у Західній Україні, редагував ж. «Віра та знання» (1923–24). 1938 переїхав до Канади (поблизу Торонто), співзасновник Укр. євангельської церкви.

с. 348]. Але минуло ще кілька років, упродовж яких ця думка, певно, не полишала науковців Канади, поки у квітні 1949 р. проф. В. Бригідер отримав пропозицію від генерального секретаря НТШ у Європі проф. В. Кубійовича стати представником НТШ у Канаді та розбудувати наукове товариство у цій країні [6, с. 155]. Як наслідок у травні 1949 р. у Канаді утворили Ініціативний комітет на чолі з Є. Вертипорохом, до складу якого увійшли В. Бригідер, І. Тесля, О. Тарнавський та Я. Пастернак, що мав сприяти активізації зусиль науковців країни щодо створення наукового товариства. У листі В. Кубійовича від 9 червня 1949 р. до І. Німчука у Едмонтоні та проф. Є. Вертипороха, В. Бригідера і Я. Пастернака в Торонто, йдеться про те, що президія НТШ «...рішила апробувати їх ініціативу, утворюючи на території Канади представництва НТШ: на східню Канаду в Торонті та на західню Канаду в Едмонтоні» [6, с. 155]. Спільними зусиллями європейських і канадських учених НТШ-К було утворене 1 жовтня 1949 р.

Його засновниками та першими діячами стали Володимир Бригідер³, Іван Німчук⁴, Ярослав Пастернак⁵,

³ **Бригідер Володимир-Сільвестр** (1889, с. Демечі, нині Ужгородський р-н, Закарпатська обл. – 1952, Торонто, Канада) — укр. і американ. зоолог, ентомолог, малаколог, педагог, громадський діяч. У 1911 закінчив Львівський ун-т, прослухав курс біології у м. Трієст (Італія). Професійний інтерес — анатомія молюсків. У 1920-х захистив дисертацію на звання доктора філософії. З 1934 — член Польської Держради з охорони природи від Станіславівського воеводства, з 1935 р. — секретар комісії з охорони природи НТШ у Львові. У 1940 переїхав до Львова, де викладав зоологію й анатомію у Львівському ун-ті та Львівському педін-ті. У 1942 став директором Зоологічного ін-ту у Львові. Після Другої світової війни емігрував до Відня, де працював у Природничо-історичному музеї. З 1948 живе у Канаді (Торонто), продовжив дослідження в ентомологічній лабораторії Торонтського ун-ту.

⁴ **Німчук Іван** (12.02.1891, с. Джурин, нині Шаргородський р-н, Вінницька обл. – 1.05.1956, Едмонтон, Канада) — укр. громадський діяч, редактор низки укр. видань. Доктор філології (1924 р.), дійсний член НТШ. Закінчив Бучацьку гімназію, Львівський ун-т. Від 1925 р. проживав у Львові. У 1935–39 рр. — головний редактор «Діла», член ЦК УНДО. У 1939–41 рр. — ув'язнений більшовиками, перебував у Луб'янській тюрмі. Після війни — в еміграції. Автор праць з історії і культури, зокрема, споминів «595 днів советським в'язнем» (Торонто, 1950).

⁵ **Пастернак Ярослав** (2.01.1892, м. Хирів, нині Старосамбірський р-н, Львівська обл. — 22.11.1969, Торонто, Канада) — укр. археолог,

Іван Тесля⁶, Андрій Палій⁷ та Омелян Тарнавський⁸. Першим і довголітнім головою осередку обрали проф. Євгена Вертипороха⁹.

етнограф, мистецтвознавець. Член НТШ-К (із 1949). Освіту отримав в класичній гімназії в м. Перемишлі (нині м. Пшемисль, Республіка Польща). У 1910–14 — студент Львівського ун-ту (учень К. Гадачека), працював в Укр. нац. музеї у Львові (1913–14). У 1922–25 навчався в Карловому ун-ті в Празі (учень Л. Нідерле). У 1922–23 — асистент Чеського держ. музею в Празі, у 1923–28 — Археологічного ін-ту в Празі (за його дорученнями проводив розкопки в різних місцевостях Чехії, Словаччини та Закарпатської України). У 1928–39 — директор Музею НТШ у Львові (з 1929 р. — дійсний член товариства). У 1932–35 — доцент, у 1935–39 — надзвичайний професор Богословської академії у Львові. У 1939–41 — професор археології Львівського ун-ту, старший науковий співробітник Львівської філії Ін-ту археології АН УРСР. 1944 емігрував до Німеччини, 1945 обраний професором археології УВУ, 1947 — почесним професором Боннського ун-ту. З 1949 у Канаді. У 1963 обраний почесним професором Укр. католицького ун-ту в Римі. Член Укр. історичного товариства (з 1965).

⁶ **Тесля Іван** (19.08.1902, с. Настасів, нині Тернопільський р-н, Тернопільська обл. — 12.04.1996, Торонто, Канада) — укр. й канад. учений, географ, педагог, організатор науки. Один із очільників Укр. учительського об'єднання праці. Член НТШ-К (з 1949). По закінченні Львівського ун-ту — науковий співробітник Ін-ту геофізики і метеорології при цьому навчальному закладі (1932–39); 1939–44 — референт шкільного відділу УЦК; із 1944 на еміграції в Німеччині, а з 1948 — в Канаді. Праці з метеорології, геофізики, кліматології і гідрографії, картографії; шкільні підручники з географії.

⁷ **Палій Андрій** (1.12.1893, с. Кривотули, нині Тисменецький р-н, Івано-Франківська обл. — 11.05.1961, Едмонтон, похований у Торонто, Канада) — укр. військовик, кооператор. Член НТШ-К (із 1949). Поручник УГА. У 1914 отримав освіту у Станіславовській гімназії. У 1917 закінчив старшинську школу і перебував на російському та італійському фронтах. У листопаді 1918 вступив до УГА і в ранзі поручника служив у Гірській бригаді, яка в час польського наступу перейшла до Чехо-Словаччини, де була інтернована. У вересні 1919 розпочав агрономічні студії у чеській Політехніці в Празі, які закінчив у травні 1922. Восени 1923 повернувся до Станіслава, де обіймав посаду директора Повітового Молочарського Союзу. Пізніше емігрував до Німеччини, а в 1948 переїхав до Канади.

⁸ **Тарнавський Омелян** (27.05.1910, Станіславів (нині Івано-Франківськ) — 30.09.2000, Торонто, Канада) — економіст, громадський і пластовий діяч. Член НТШ-К (із 1949). У 1942–1945 — директор Укр. видавництва (Краків — Львів), 1942–44 — керівник фінансових справ УЦК, з 1944 на еміграції в Німеччині, а з 1949 в Канаді (Торонто). Член Крайової Пластової Старшини (1949–74; 1951–53 — голова) в Канаді, співредактор кількох газет і пластових журналів (редактор «Пластового Шляху» 1967–70).

⁹ Вертипорох Євген (17.04.1898, с. Ляшки Королівські — нині с.

У Статуті товариства серед головних завдань значилися такі: «...плекати українську науку в усіх ділянках людського знання, беручи до уваги ті дисципліни, що не можуть вільно розвиватися на рідних землях під гнітом окупанта; зберігати цінності української духовної і в міру можливості матеріальної культури; репрезентувати українську науку перед чужинецьким світом» [6, с. 156]. Задля їх виконання товариство використовувало різні види діяльності, найпоширенішими серед яких були наукові конференції та академічні сесії. Аналіз тематики цих заходів вказує, що в контексті українознавства активно вивчалися проблеми біографістики, проводилися зібрання, присвячені вивченню життя та діяльності вчених, політиків, культурологів, письменників.

Із перших років та впродовж усієї діяльності найбільшу увагу НТШ-К приділяло вшануванню пам'яті Т. Г. Шевченка, поглибленому вивченню його біографії та творчого доробку. Вже у березні 1956 р. у залі Українського народного дому Едмонтону відбулася перша шевченківська наукова сесія Західноканадського осередку НТШ, де було виголошено низку доповідей: «Шевченко в сучасній Україні»

Заставне, Золочевський р-н, Львівська обл. – 12.01.1973, Торонто, Канада) — укр. хімік, громадський діяч. У роки українсько-польської війни — вояк УГА. У 1916 р. закінчив Львівську академічну гімназію, у 1918–20 у складі УГА брав участь у національно-визвольних змаганнях. 1922–26 навчався у Вищій політехнічній школі м. Гданська, де здобув диплом інженера. 1929 отримав звання доктора хімії та інженерії. До 1934 — асистент кафедри органічної хімії і технології цього ж навчального закладу. 1934 обраний дійсним членом НТШ від Природничо-математично-лікарської секції. 1935–41 очолював наукову лабораторію хімічно-фармацевтичної фабрики у Варшаві, а у 1941–42 — виробничий відділ хімічно-фармацевтичної фабрики в Кракові. Вів активну громадську діяльність: був членом Укр. лікарського товариства і Товариства інженерів, куратором Укр. студентського товариства, науковим консультантом фармацевтичної фірми «Лякоон», на якій налагодив виробництво інсуліну. Професор Укр. технічно-господарського інституту, з його ініціативи у березні 1947 відкрито фармацевтичний відділ при інженерному фак-ті, у 1948 реорганізований в окремий факультет, деканом якого обрали Є. Вертипороха. У жовтні переїхав до Канади, працював хіміком-дослідником у одній із фармацевтичних фірм Торонто, згодом науковим асистентом у медичній лабораторії Торонтського ун-ту; від 1956 — професор хімії Технологічного ін-ту цього ж ун-ту, водночас обраний почесним професором УВУ в Мюнхені. Від 1949 очолював НТШ-К, 1963 обраний Генеральним секретарем Головної Ради НТШ і 1970 р. — її Президентом.

(д-р О. Старчук), «Шевченковська естетика» (д-р Стефанія Жмуркевич), «Шевченко — маляр» (проф. Ю. Буцманюк) і «Шевченко перед великим рішенням» (Ю. Геморак) [9, с. 413]. У квітні 1959 р. в Українському народному домі відбулася шевченківська прилюдна наукова сесія з нагоди шевченківських днів із доповідями: «Освіта Т. Шевченка» (о. д-р В. Лаба), «Т. Шевченко в перекладах інших народів» (д-р О. Старчук) і «Т. Шевченко — гравер» (проф. І. Кейван). На черговій прилюдній шевченківській науковій сесії, що відбулася у залі Українського народного об'єднання у березні 1960 р., висвітлювалися теми «Т. Шевченко в українській музиці» (В. Мацьків) і «Шевченко — майстер портрету» (проф. І. Кейван).

Особливі заходи по вшануванню пам'яті Великого Кобзаря НТШ-К зорганізувало до сторіччя від дня його смерті. Так, на ювілейній сесії, де були присутні понад 400 осіб, доповідачі порушували питання про політичне та культурницьке значення постаті Т. Шевченка, без ідеологічних нашарувань висвітлювали світоглядні засновки поглядів Кобзаря та аналізували його творчість. Відомий американський учений-палеонтолог проф. Джон Симпсон, запрошений із нагоди цієї події, поставив Т. Шевченка поряд із найпередовішими поетами світу, а свою промову закінчив власним перекладом англійською мовою «Заповіту» Т. Шевченка [9, с. 416]. Окрім цього, поширюючи біографічну інформацію про українського генія та сприяючи інтеграції його творчості до молодіжного середовища Канади, Управа НТШ-К зорганізувала виставку Шевченкіани в Альбертському університеті, котра діяла впродовж двох місяців і дала змогу студентам ознайомитися із особою, чие ім'я носить наукове товариство.

На прилюдній ювілейній науковій сесії в Українському народному домі у Ванкувері у березні того самого року були прочитані доповіді «Тарас Шевченко й реакція царської Росії» (проф. О. Старчук) і «Майстерність поезії Т. Шевченка» (д-р Яр Славутич) [13, с. 182].

Про наслідки досліджень окремих сторінок біографії Тараса Григоровича йшлося також на ювілейних сесіях НТШ-К. Так, із нагоди 90-річчя діяльності товариства (1963) були заслухані доповіді «Тарас Шевченко в

Аральській експедиції в 1848–1849 роках» (проф. І. Кейван) та «Шевченкова поема про Яна Гуса» (проф. О. Старчук). Ці самі доповіді були виголошені також на виїзdnій сесії товариства в Калгарі.

На наступних щорічних березневих шевченківських сесіях НТШ-К у Едмонтоні розглядалися різні аспекти творчої біографії Тараса Шевченка. Скажімо, у 1964–1965 рр. були виголошені доповіді «Шевченко та актори» (проф. В. Ревуцький), «Метафора в поезії Шевченка» (проф. Яр Славутич) та «Постать Шевченка в перспективі доглибинної психології» (проф. О. Кульчицький (Париж)). Члени НТШ-К у Калгарському університеті також підготували та виголосили доповіді («Т. Шевченко в Петербурзькій академії», проф. І. Кейван, «Шевченківська поетика» проф. Яр Славутич), тим самим поглиблюючи знання про значення малярської спадщини Кобзаря та вплив його творчості на українське мистецтво ХІХ ст. У 1968 р. у тому самому навчальному закладі відбулася шевченківська сесія з доповідями «Т. Шевченко в німецькій літературі» (проф. О. Малицький), «Шевченківські традиції в українській поезії 60-х років» (проф. Яр Славутич) та «Проблема вини і кари у творах Т. Шевченка» (М. Хом'як). А від 1966 р., коли професором Юрієм Шевельовим була прочитана доповідь «Шевченкові традиції в українській мові», щорічне читання шевченківських доповідей розпочалося в Альбертському університеті [13, с. 185]. Таким чином НТШ-К заклало традиції поширення біографічної інформації щодо українства у вищих навчальних закладах Канади.

Не менше товариство сприяло актуалізації в зарубіжжі імені державного та політичного діяча, учасника Північної війни (1700–1721 рр.) Івана Мазепи. Так, у вересні 1959 р. у залі імені М. Грушевського була проведена прилюдна наукова сесія, присвячена вшануванню ідейного спадку та діяльності цього непересічного українського історичного діяча. Прозвучали доповіді «Мазепа як меценат української культури» (проф. І. Кейван), «Дві концепції І. Мазепи: історіософiчна та геополітична» (М. Хом'як) і «Східня кампанія Північної війни» (Я. Росляк).

Певна увага була приділена вшануванню 250-річчя (1972 р.) від дня народження українського просвітителя-

гуманіста, філософа, поета і педагога Григорія Сковороди. На відповідній «сковородинівській» сесії були прочитані доповіді «Еразм Роттердамський і Григопрій Сковорода» (о. д-р П. Качур), «Мова й вимова Г. Сковороди» (д-р Яр Славутич) та «Символи в Г. Сковороди» (д-р С. Погорілий). Згодом на першій ювілейній сесії Західньоканадського осередку НТШ та УВАН у Вінніпезі (1973 р.) д-р Я. Рудницький виголосив доповідь «Сковорода й Шевченко», а проф. Яр Славутич на другій ювілейній сесії у Ванкувері (1973 р.) зробив доповідь на тему «Тринадцята пісня Г. Сковороди». Комісія канадознавства НТШ-К у Торонто також провела сесію «250-річчя з дня народження Г. Сковороди» та наукову конференцію, присвячену 200-річчю від дня смерті філософа (1994 р.). Подібні заходи сприяли розкриттю творчого спадку «першого розуму нашого» для громадян Канади і не лише.

Прилюдні наукові сесії Західньоканадського осередку НТШ (1966 р.) присвячувалися науковому доробку визначного лідера НТШ, багаторічного голови НТШ у Львові (1897–1913), українського історика, громадського та політичного діяча, голови УЦР, дійсного члена Чеської АН, ВУАН, АН СРСР, М. Грушевського як історика, державного, політичного та громадського діяча. Осередок НТШ-К у Монреалі у грудні 1984 р. разом із історичним товариством провів конференцію з нагоди 50-х роковин з дня смерті М. Грушевського. Відбувалося наукове зібрання й з нагоди 125 роковин від його народження (1991 р.).

Товариство вшановувало пам'ять й інших визначних діячів НТШ. Так, у квітні 1956 р. із нагоди століття від дня народження дійсного члена НТШ, українського письменника, поета, публіциста, перекладача, вченого, громадського та політичного діяча, доктора філософії Івана Франка воно провело у Залі українського національного об'єднання, Українському народному домі та Залі імені М. Грушевського цикл популярних доповідей про нього та його творчість. Звучали доповіді: «Поетична творчість Франка» (В. Скорупський), «Франкова проза творчість» (Ю. Геморак), «Національний і соціальний світогляд Івана Франка» (М. Хом'як) та «Франко — геній народу» (д-р Стефанія Жмуркевич). У жовтні того само-

го року пройшла наукова сесія, присвячена І. Франкові, де були виголошені доповіді «Релігійні мотиви в науковій творчості І. Франка» (д-р К. Біда), «Іван Франко — шекспірознавець» (д-р О. Старчук) і «Модернізм Івана Франка» (д-р С. Жмуркевич) [9, с. 413]. Згодом відбувалися наукові сесії, присвячені каменяреві, де йшлося про його внесок у розвиток суспільних наук.

Значну роботу товариство проробило до 110 річниці від народження І. Франка. Відбулася персонологічна сесія, на якій заслухали доповіді «Соборницькі ідеї в поезії Ів. Франка» (проф. Яр Славутич), «І. Франко та його творчість в українському мистецтві» (проф. І Кейван) та «Лис Микита — розвага для дітей чи політична сатира?» (М. Хом'як). Одночасно НТШ-К організувало присвячену пам'яті Івана Франка виставку в науковій бібліотеці Альбертського університету імені Александра Камерона Ротерфорда, яка діяла впродовж двох тижнів, популяризуючи серед студентів і викладачів інформацію про видатного українця.

Не пройшло повз увагу НТШ-К і 150-річчя від дня народження письменника, поета, просвітителя, провісника загального відродження української нації Маркіяна Шашкевича. Ювілей відзначили на засіданнях сесій у Едмонтоні та Ванкувері. В Українському народному домі провели ювілейне засідання, в ході якого були розкриті основні біографічні відомості щодо визначної особистості (д-р В. Лазорко), робилися спроби визначити роль М. Шашкевича в історії розвитку української мови (о. д-р П. Качур), йшлося про те, як наголошувати слова у віршах М. Шашкевича (проф. Яр Славутич) та про визначення місця М. Шашкевича на тлі доби (М. Хом'як). У виступах у Ванкувері йшлося про «Історичну епоху часів М. Шашкевича» (д-р М. Гоцуляк), «М. Шашкевича у світлі сучасної світової літератури» (проф. В. Ревуцький) тощо.

Увага НТШ-К була привернута й до постаті українського письменника, майстра експресіоністської новели, громадського діяча та політика Василя Стефаника. З нагоди 25-річчя від дня його смерті у Ванкувері в Українському народному домі відбувся літературний вечір (квітень 1962 р.), на якому було висвітлено біографію особистості (д-р І. Якиміщак), заслухані доповіді про форми

В. Стефаникової новели (проф. В. Ревуцький) і село у творах В. Стефаника (А. Гайний). Також К. Дебрин прочитала новелу В. Стефаника «Діточа пригода». З нагоди сторіччя від дня народження митця (28 жовтня 1971 р.) відбулася ювілейна сесія, де прозвучали доповіді «Василь Стефаник як український експресіоніст» (д-р, проф. О. Зуєвський) та «Герої В. Стефаника в дійсності» (Юрій Стефаник).

Натомість вшанування сторіччя від дня народження Лесі Українки відбулося на спеціальній сесії НТШ-К у Едмонтоні. Про долю визначної українки йшлося у доповіді Марії Кейван «Життєвий шлях Лесі Українки». Яр Славутич подав короткий аналіз її творчості у виступі «Ретроспективна характеристика творчості Лесі Українки», а д-р В. Жила розкрив тему «Образ Касандри у творчості Лесі Українки». Згодом 125-річчя від дня народження Лесі Українки відзначив осередок НТШ-К у Монреалі.

Починаючи від 1965 р. на сесіях НТШ-К йшлося і про творчість українських письменників ХХ ст., скажімо: «Творчість Максима Рильського як неоклясика» (Д. Струк), «Особливості лірики В. Сосюри» (д-р Яр Славутич) тощо. У листопаді 1996 р. відбулася наукова конференція НТШ у Торонто, присвячена 100-річчю від дня народження М. Рильського. У 70-х рр. ХХ ст. на сесіях виголошувалися доповіді про лірику Богдана Лепкого (д-р Яр Славутич), відбувалося вшанування 70-річчя Євгена Маланюка (Яр Славутич виголосив доповідь «Історіософія Євгена Маланюка»). Він же підготував доповідь про творчість Оксани Лятуринської. Йшлося також про творчість Василя Кричевського як творця українського народного стилю (проф. І. Кейван). НТШ-К у Торонто провело наукові сесії «Леонід Мосенз і Юрій Липа» та «На пошану пам'яті проф. Я. Пастернака».

Традиційними були також спільні наукові сесії НТШ-К та УВАН у Канаді з нагоди ювілейних і пам'ятних дат церковних і громадських діячів, науковців, зокрема членів НТШ. Так, у липні 1958 р. із нагоди 70-річчя професора В. Лаби¹⁰,

¹⁰ **Лаба Василь** (1.09.1887, с. Бертишів, нині Жидачівський р-н, Львівська обл. — 10.11.1976, Едмонтон, Канада) — священик УГКЦ, капелан, доктор наук, дійсний член НТШ. Отець-доктор. Середню освіту отримав у львівській гімназії, вивчав теологію в ун-ах Львова, Інсбруку і Відня, отримав ступінь доктора теологічних наук. У 1912 став священиком. Під час Першої світової війни був капеланом у війську Австро-Угорської імпе-

голови Західньоканадського осередку НТШ, відбулось урочисте засідання, на якому висвітлювалася наукова, педагогічна та громадсько-політична діяльність ювіляра. Згодом, у жовтні 1962 р. члени НТШ-К відзначили на окремому засіданні «золотий» ювілей свого почесного голови, котрий у 1912 р. став священником.

У Едмонтоні в Українському народному домі відбулася прилюдна наукова сесія НТШ-К (травень 1962 р.) із нагоди 70-ліття життя митрополита Йосипа Сліпого¹¹, який на

рії на італійському фронті, де знаходився при 36-му коломийському полку. 1918 вступив до УГА. У 1919–1920, по переході УГА за річку Збруч, був іменованій Начальним духовником при УГА та Генеральним вікарієм для українців-католиків із осідком у Кам'янці Подільському. 1920 став доцентом, а відтак звичайним професором Богословської Академії і соборним крилошанином Митрополичої Капітули у м. Львів, як бібліст, каноніст і патролог. Катехит середніх шкіл, і професор Львівської Богословської Академії. У 1929–1934 видав чотиритомну працю «Патрологія». Українське НТШ на еміграції у Мюнхені іменувало його своїм дійсним членом. У часи Другої світової війни військовий, організовував й очолював польове духовенство Української Стрілецької Дивізії «Галичина». В УПА був капеланом куреня «Леви» (1943–1944). Після 1945 продовжив наукову та педагогічну діяльність у Римі (Італія). У 1945–1950 на еміграції став засновником і ректором Української Духовної Семінарії у Гіршбергу (Німеччина) і Кулемборгу (Голландія). У 1950 — синкел (генеральний вікарій) єпархії м. Едмонтон (Канади).

¹¹ Сліпий Йосип (Йосиф Коберницький-Дичковський) 17.02.1892, с. Заздрість нині Тербовльський р-н, Тернопільська обл. – 7.09.1984, Рим, 27–29.08.1992 прах кардинала перепоховано із собору Св. Софії в Римі до крипти собору Св. Юра у Львові) — видатний укр. церковний і громадський діяч, Патріарх УГКЦ, вчений і богослов, єпископ УГКЦ, кардинал РКЦ, з 1.11.1944 — Митрополит Галицький та Архієпископ Львівський, із 23.12.1963 — Верховний Архієпископ Львівський, предстоятель УГКЦ. Навчався в Інсбруці (Австрія) та Римі. Професор догматичного богослов'я львівській семінарії. З 1926 — ректор Львівської духовної семінарії, яку реорганізував у 1928 у Греко-католицьку богословську академію. Редактор і керівник низки релігійних видань, брав участь у наукових конференціях та з'їздах. 1930 обраний дійсним членом НТШ. З 1926 — член-куратор Укр. національного музею у Львові, з 1931 — заступник голови Укр. католицького союзу. У 1936 організував унійний з'їзд у Львові. У грудні 1939 за згодою папи Пія XII митрополит А. Шептицький висвятив на єпископа із правом наступництва. 1.11.1944 перебрав керівництво галицької митрополії. У 1945 заарештований і засуджений на 8 років позбавлення волі. Термін продовжено. 1963 завдяки виступам Папи Римського Іоанна XXIII, Президента США Дж. Кеннеді та ін. відомих політичних і громадських діячів країн світу звільнений і висланий за межі СРСР. У 1963 прибув до Риму та оселився в Ватикані. У грудні 1963 Ватикан визнав, що галицький митрополит Йосип Сліпий є главою

той час перебував на засланні у радянських таборах, тоді як наукові досягнення сприяли обранню його дійсним членом НТШ (1930). На сесії йшлося про Патріарха як гідного наступника великого митрополита Андрея Шептицького (проф. В. Лаба), висвітлювалася його богословська діяльність, йшлося про нього як ректора Греко-католицької богословської академії у Львові (о. протопресв. Я. Федунік). У доповіді о. С. Юника «Моя остання подорож на Карпатську Україну в 1946 р.» автор поділився спогадами про маловідомі та не знані факти щодо нищення більшовиками української католицької церкви та про політичні переслідування Йосифа Сліпого [9, с. 419].

Також НТШ-К постійно привертало увагу до аналізу політичних подій недавнього минулого, зокрема на одній із сесій (1968 р.) йшлося про Полковника армії УНР, Голову проводу українських націоналістів, першого голову ОУН Є. Коновальця (доповідь О. Масляника «Вбивство полковника Є. Коновальця у світлі фактів, свідчень та важливих документів»).

У березні 1969 р. доповіддю «Вячислав Липинський та українська політична думка» проф. І. Лисяка-Рудницького було вшановано пам'ять відомого українського політичного діяча, історика, історіософа, дипломата, соціолога, публіциста, теоретика українського консерватизму та викладача. У 1973 р. проф. І. Лисяк-Рудницький виступив із доповіддю «І. В. Терлецький — забутий український політичний мислитель ХІХ ст.». Осередок НТШ-К в Монреалі у листопаді 1983 р. провів наукову конференцію, присвячену 100-річчю

УГКЦ і має сан верховного архієпископа. Узяв участь у II Ватиканському соборі, де запропонував утворити помісну Українську католицьку церкву на чолі з патріархом. 1965 Йосип Сліпий, перший серед служителів української церкви, увійшов до священної колегії кардиналів католицької церкви, титул кардинала надав Папа Римський Павло VI. 1969 р. Синод УГКЦ ухвалив патріархальний устрій, у 1975 р. коронований титулом патріарха. Як Верховному архієпископу мав титул «Блаженніший». За кордоном розгорнув активну діяльність, спрямовану на визнання в світі та створення Патріархату УГКЦ, на пошвавлення релігійного, громадського життя укр. діаспори. Як учений-богослов виявив себе у працях із догматичної теології, історії УГКЦ. За наукову роботу обраний дійсним членом Тіберійської академії в Римі (1965), членом Папської академії Св. Томи (1981). Почесний доктор Укр. вільного уні-ту та ряду ун-тів США і Канади.

від дня народження та 10-річчю смерті українського літературного критика, публіциста, філософа, політичного діяча, головного ідеолога українського інтегрального націоналізму Дмитра Донцова, доля якого більше, ніж чверть століття була пов'язана з цим канадським містом

Велися у межах діяльності товариства і генеалогічні дослідження. Так, активний діяч НТШ-К, професор, поет, перекладач, літературознавець, редактор і видавець Яр Славутич під час окремих сесій актуалізував у науковому обігу українських учених у Канаді маловідоме ім'я одного зі співзасновників НТШ Михайла Жученка¹², який був його прадідом.

Однією з форм поширення біографічної інформації щодо членів товариства було проведення персональних заходів, в ході яких оприлюднювалися нові та маловідомі сторінки життєпису та йшлося про окремі напрями творчого доробку ювілярів, а також вечорів на пошану окремих членів НТШ-К (скажімо, проф. д-ра Б. Боцюркова та його дружини, д-ра Михайла Марунчака тощо). Певні заходи набували більшого розголосу й ваги. Так, під час вшанування 70-річчя українського історика, географа, енциклопедиста, видавця, громадського та політичного діяча, організатора і головного редактора «Енциклопедії українознавства», голови НТШ у Європі проф. В. Кубійовича (1970 р.), котрий мав тісні професійні контакти з науковцями зі всього світу та НТШ-К, подію супроводжувала виставка наукових праць ученого, а в доповіді М. Хом'яка було викладено біографію ювіляра та визначено його заслуги перед українською наукою. Подібно у червні 2010 р. НТШ у Торонто провело вечір на пошану свого дійсного члена, довголітнього члена Дирекції, від 2006 р. голови Контрольної комісії товариства, видатного науковця та громадського діяча проф. Василя Янішевського, який одночасно відзначав три ювілеї: 85-ліття від дня народження, 50-річчя роботи у Відділі електротехніки факультету інженерії Торонтського університету та 40-річчя професорської діяльності у цьому навчальному закладі.

¹² **Михайло Жученко** (1840–1880) — адвокат, громадський діяч на Слобожанщині. Один із фундаторів Літературного товариства ім. Т. Шевченка у Львові, голова ради адвокатів у м. Харкові.

Сердечно вітала Управа НТШ у Торонто з 60-літтям народження та 30-літтям наукової та громадської діяльності свого очільника проф. Є. Вертипороха, із 30-літтям громадської праці (на той час — голова Українського народного дому) Осипа Прийму, із 35-річчям обрання його першим українським послом до парламенту Канади Михайла Лучкова, із 30-річчям громадської праці Марію Савченкевич, із золотим ювілеєм священства о. д-ра Йосафата Жана, з 75-літтям від дня народження проф. Ю. Буцманюка та ін.

Проводилися також розмаїті зустрічі з українськими достойниками та вченими. Скажімо, у квітні 1971 р. відбулася зустріч із доктором І. Лисяком-Рудницьким, який поділився враженнями про поїздку по Україні. Згодом, у 1976 р. у НТШ-К в Оттаві відбулася зустріч із діячами НТШ Європи, зокрема, з проф. В. Кубійовичем, українським громадсько-політичним діячем, науковцем, психологом, публіцистом, поетом, ректором УВУ проф. Володимиром Яневим, заступником голови НТШ у Європі, а також українським громадсько-політичним діячем, економічним референтом НТШ у Європі д-ром Атанасом Фіголем. Цікавою була також зустріч з д-ром Борисом Доценком.

Значною мірою біографічна інформація містилася також у некрологах, якими відгукувалася Управа НТШ-К, коли відходили у вічність, скажімо, д-р І. Німчук, інж. Андрій Палій, д-р, проф. Іван Мірчук¹³, колишній ректор УВУ, д-р Б. Лишак. Також основні біографічні відомості та наукові досягнення достойників широко представлені в мате-

¹³ **Мірчук Іван** (18.06.1891, Стрий, Львівська обл. – 2ю05.1961, Мюнхен) — укр. філософ, історик культури, громадський діяч. 1914 закінчив Віденський ун-т, 1915 отримав звання доктора філософії. Працював асистентом на кафедрі ун-ту, брав участь у Першій світовій війні та визвольній війні 1917–1918, обіймав посаду Державного секретаря ЗУНР. З 1925 — екстраординарний, з 1930 — ординарний професор УВУ в Празі. Від 1926 — професор Укр. наукового ін-ту в Берліні. З 1931 — директор цього закладу. Навесні 1945 родина переїхала до Мюнхена. Влітку з Вадимом Щербаківським зніціював відродження знищеного у Празі радянською владою УВУ. Коли восени УВУ було відновлено, став його ректором і впродовж наступних п'ятнадцяти років його двічі обирали ректором, а також проректором і деканом філософського ф-ту. Водночас очолював Укр. вільну академію наук та історично-філософську секцію НТШ, редагував журнал «Sovetietstudien», який видавав Ін-т із вивчення СРСР. 1949 став першим іноземцем, обраним членом Баварської академії наук.

ріалах «жалобних сесій» (скажімо, на пошану бл. пам'яті проф. Є. Вертипороха, 25 лютого 1973 р.) та в доповідях, читаних на вечорах вшанування пам'яті у першу річницю відходу у вічність (скажімо, доповідь проф. Наталія Пилипюк «Григорій Сковорода у саді епікурейців» на поминанні д-ра Тараса Закидальського, 2008 р.).

Важливим напрямом біографічної діяльності НТШ-К була участь членів Товариства у міжнародних персонологічних конференціях. Зокрема голова Товариства д-р Б. Стебельський брав участь у науковому зібранні у Пряшеві, присвяченому 120-річчю від дня народження українського етнографа, фольклориста, мовознавця, літературознавця, мистецтвознавця, перекладача та громадського діяча, члена-кореспондента Петербурзької АН, академіка АН України, члена Чеського наукового товариства, Празької та Віденської Академії наук, секретаря НТШ, голови Етнографічної комісії НТШ, редактора видань НТШ у Львові («Етнографічного збірника» та «Матеріалів до українськоруської етнології») Володимира Гнатюка (червень 1991 р.). Також він здійснив пожертву на розвиток наукової праці українців у Чехо-Словаччині [6, с. 164].

Варто відзначити участь членів НТШ-К у Ювілейному святкуванні 140-річниці діяльності НТШ у Львові, де представник від Канадського Товариства Дагмара Турчин-Дувірак виступила на пленарному засіданні із доповіддю «Т. Шевченко, М. Лисенко й українська національна культура» [1], в якій подала сучасне бачення внеску видатних особистостей у розвиток українознавства, висвітлила роль М. Лисенка у розбудові національної культури як важливого чинника української ідентичності та ключову роль Т. Шевченка у цьому процесі. Д-р Д. Турчин-Дувірак також взяла участь у нарадах Світової Ради НТШ 15 жовтня 2013 р. [4, с. 4].

Оскільки шевченківська проблематика є справді невичерпною, а поглиблене та розширене дослідження життя і творчості Т. Г. Шевченка в контексті сучасного шевченкознавства продовжує додавати нові важливі знання щодо складного багатогранного образу великого мислителя, на початку XXI ст. НТШ-К продовжує зберігати традицію щорічного проведення шевченківських конференцій.

Хоча треба відзначити, що розмаїтість їхньої проблематики та географія доповідачів відчутно розширилися. До прикладу: доповідь «Тарас Шевченко та Іван Мазепа: загадки Переяславської покрови» виголосив професор історії Альбертського та Гарвардського університетів Сергій Плохий (2007 р.), «Тарас Шевченко та сучасна українська літературна мова: спроба порівняльної оцінки» (2009 р.) — професор Віденського університету Міхаел Мозер, «Тарас Шевченко, Кирило-методіївці та нова версія української ідентичності» (2010 р.) — викладач історичного семінару в Торонтському університеті Сергій Біленький, «Шевченкові «Гайдамаки»: старі проблеми і нові перспективи» (2012 р.) — професор і директор Українського наукового інституту (1989–1996) Гарвардського університету, віце-президент і науковий секретар НТШ в Америці Григорій Грабович, «Лисенко і Шевченко» (2013 р.) — колишній професор історії музики Державної музичної академії імені М. Лисенка у Львові Дагмара Турчин-Дувірак. (Відразу варто зазначити, що з текстами окремих доповідей, виголошених на наукових засіданнях Товариства від початку ХХІ ст. можна ознайомитися на електронній сторінці НТШ у Канаді (www.ntsh.ca), а також у мережі YouTube (<http://www.youtube.com/user/uketube>), Товариство відкрило свої сторінки на Фейсбук і Твітер, що загалом сприяє загальній доступності біографічної інформації та біографічних джерел).

Урочисті зібрання з нагоди вшанування 200-річчя Тараса Шевченка відбулися в осередках НТШ-К у Едмонтоні, Монреалі й Оттаві, а в Торонто була проведена конференція, на якій поряд із іншими («Шевченко і його читачі», Т. Кознарський; «150 літ музичної шевченкіяни», Д. Турчин-Дувірак; «Нова шевченківська енциклопедія», Марко Роберт Стех; «Англомовна шевченкіяна», М. Тарнавський) прозвучала доповідь «Інший Шевченко, або про що оповідає Кобзар дармограй» чл.-кор. НАН України Т. Гундорової. Також відбувся Круглий стіл «Quo vadis шевченкознавство?» [5, с. 3].

Вагомий внесок НТШ-К у вивчення спадку Кобзаря та в розвиток української громади, української освіти і культури в Канаді був відзначений на ХХІV-му Конгресі українців Канади в Торонто (листопад, 2013 р.), де голова Товариства

д-р Дарія Даревич, а також члени НТШ-К д-р Юрій Даревич, м-р. Іроїда Винницька та м-р. Валентин Курилів одержали Шевченківські медалі від КУКУ [4, с. 4].

Також продовжилося подальше вивчення спадку засновників НТШ, зокрема М. Грушевського. У 2011 р. Центром досліджень української історії імені Петра Яцика, Канадським інститутом українських студій, Видавництвом КІУСу та Науковим товариством імені Т. Г. Шевченка в Канаді був презентований англomовний переклад дев'ятого тому (книга 2, частина 2) праці М. Грушевського «Історія України-Руси» (Mykhailo Hrushevsky. History of Ukraine-Rus'. Volume 9, Book 2, Part 2: The Cossack Age, 1654–1657.), підготовка якого до друку вимагала зусиль як істориків, так і перекладачів, редакторів та інших фахівців. Значні кошти на випуск тому надала відомий лікар і активний спонсор української науки та культури Марія Фішер Слиж, яку під час презентації видання вшанували в українській громаді. Доповідь «Стан науки про Михайла Грушевського в 1980-х роках: книжки, бібліотеки та архіви на Заході в часі довгої Холодної Війни» у 2015 р. підготував д-р Томас Приймак.

Окремо слід відзначити доповіді, присвячені пам'яті членів НТШ Івана Франка та о. Михайла Зубрицького (1856–1919): «Взірцевий душпастир — життя і науковий доробок члена НТШ [о. Михайла Зубрицького (1856–1919) — українського етнографа, фольклориста та історика, греко-католицького священника]» (2012 р.) та «“Наука для науки” чи “Наука для життя”? Полеміка між Іваном Франком і Михайлом Зубрицьким» (2013 р.) директора Центру досліджень історії України імені Петра Яцика при КІУС, головного редактора англomовного видання «Історії України-Руси» М. Грушевського д-ра Франка Сисина, а також «Творчість Ірени Книш¹⁴: Ірена Книш про Івана Франка» Богдана Фуртака.

Так само досі на засіданнях НТШ-К спостерігається інтерес до біографічної інформації щодо діячів української культури. Відбулося ознайомлення з новими біографічни-

¹⁴ **Книш Ірена** (1909–2006) — укр. письменниця, літературознавець, журналіст, публіцист, дослідниця жіночого руху.

ми документами про О. Довженка та новітнє перепрочитання його літературних і кінематографічних творів, зокрема одного з найвідоміших фільмів митця «Земля» (йдеться насамперед про доповідь поета, письменника та перекладача Марка Царинника «День як ніч: смерть і життя Олександра Довженка», 2006 р.). Виголошувалися доповіді, присвячені: новим методам досліджень української радянської культури 20-х рр. ХХ ст., зокрема щодо театральних експериментів Леся Курбаса (скажімо, доповідь стипендіата програми Петра Яцика при університеті Торонто д-ра Мейгила Фавлера «Лесь Курбас: Літературний ярмарок і нові напрями у вивченні української радянської культури», 2013 р.), жінкам-письменницям (до прикладу, доповідь аспірантки Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України, викладача в університеті Вікторії Ольги Пресіч «Гернистими дорогами життя: творчість Ольга Мак у контексті укр. літератури ХХ століття», 2014 р.), поетові, перекладачеві, прозаїку, літературознавцю правозахиснику, Лауреатові Державної премії імені Т. Шевченка, Героєві України Василеві Стусу, а також новим підходам до аналізу творчості класиків української літератури (скажімо, доповідь д-ра Максима Тарнавського «Нечуваний Нечуй: Переосмислюючи клясика українського реалізму», 2015 р.).

У біографічній діяльності НТШ-К останніх років варто відзначити заснування спеціальних фондів для проведення наукових зібрань у пам'ять спочилих діячів Товариства. Так, було утворено «Фонд в пам'ять д-ра Володимира Мацькова» для влаштування в роковини його смерті наукових конференцій із різних галузей точних і прикладних наук та запрошення відомих науковців для участі у цих заходах. Впродовж десяти років (2002–2012 рр.) відомі вчені ознайомили членів НТШ-К із новими досягненнями в галузі космології, генетики, атомної енергетики, інших галузей знань (скажімо, доповіді: «Вогняний обвал чи льодяна порожнеча: космологічні міркування про долю всесвіту» проф. фізики Свартморського коледжу (США), д-ра Олексі Біланюка, 2006 р.; «Молекулярна діагностика в добу нових протиракових терапій» проф. університету Мекгілл в Монтреалі Юрія Мончака, 2010 р.; «Наслідки нуклеарних катастроф у Чорнобилі та Фукусімі» проф. університету

Йорк Марка Горбача, 2011 р. та ін), а також творчим спадком низки науковців (скажімо, доповідь проф. університету Манітоби Остапа Гавалешка «Неперевершена творчість славного авіаконструктора Олега Антонова як частина вкладу України у світову аерокосмічну науку», 2009 р.).

Певною мірою розвитку біографічного напрямку в діяльності Товариства сприяють щорічні (від 2010 р.) конференції «Члени НТШ в науці», де вчені ознайомлюють зацікавлених колег із наслідками своїх поточних досліджень в різних галузях знань.

На це спрямована і популяризація біографічних видань, у підготовці яких брали участь члени НТШ-К, зокрема презентації під час наукових заходів Товариства. Вони привертають увагу до нових біографічних досліджень, розповсюджують інформацію про життєвий і творчий шлях достойників, оцінку сучасниками та нащадками їх внеску у розвиток знань. Так, у 2012 р. д-р Петро Потічний провів презентацію книжки Олександра Іщука, Ігоря Марчука та Дарії Даревич «Життя і творчість Ніла Хасевича», а д-р Юрій Даревич презентував книжки Петра-Йосифа Потічного «Справа батька» [3, с. 3]. У 2013 р. відбулася презентація спонсорованого НТШ-К видання, у підготовці якого брали участь члени Товариства: «Михайло Зубрицький: зібрані твори і матеріали у трьох томах. Том I : Наукові праці. (Львів : Літопис, 2013 р.) [4, с. 3].

У діяльності НТШ-К останнього десятиліття увага була приділена також вивченню біографії та творчого спадку визначного українського релігійного та громадського діяча, Єпископа української греко-католицької церкви, Митрополита Галицького та Архієпископа Львівського, доктора права Андрея Шептицького. Були організовані різного роду заходи, що сприяли поглибленню вивчення його життєпису, виявленню окремих невідомих фактів його біографії, сучасній оцінці внеску достойника в українознавство. У 2008 р. президент університету Судбури (Онтаріо) д-р Андрій Кравчук виголосив промову «Митрополит Андрей Шептицький і ми: сучасні уявлення про постать Митрополита Андрея та їхня суспільна функція». У 2001 р. відбулася дводенна наукова конференція з нагоди дня народження Андрея Шептицького, організова-

на НТШ-К в Монреалі. У грудні 2015 р. НТШ-К у Торонто в межах наукової конференції «Члени НТШ в науці», одна із секцій якої була присвячена 150-літтю від дня народження Митрополита, вшанувало його пам'ять доповідями «Шептицький і контоверсійні моменти його життя: Сильветка святого без гагіографії» (о. д-р Петро Галадза) та «Митрополит Шептицький — меценат української культури» (мір. Христя Стоділка-Цурковська). Проведення заходу супроводжувала підготовлена архівістом Іроїдою Вінницькою виставка документів із Українсько-канадського дослідно-документаційного центру, яка доповнювали біографічну інформацію щодо перебування А. Шептицького в Торонто. Також на ній були представлені відібрані бібліотекарем Галиною Остапчук книги з бібліотеки Інституту Св. Володимира, в яких висвітлювалися різні аспекти біографії та релігійної діяльності Патріарха.

Окремим напрямом біографічної діяльності НТШ-К можна вважати випуск друкованої продукції, що вийшла у світ за участю Товариства та в якій висвітлено невідомі або маловідомі сторінки біографії й творчості визначних українців (скажімо, біографічний роман Є. Єнджеевича про Т. Шевченка «Українські ночі, або родовід генія» у перекладі Є. Рослицького (Торонто : НТШ, 1980 р. чи праця О. Копач «Мовостиль Ольги Кобилянської» (Торонто : НТШ, 1972 р.). Так само два числа «Записок доповідей НТШ в пам'ять д-ра Володимира Мацькова» доповнило біографічну інформацію про творчий шлях та наукову діяльність визначного вченого та громадського діяча.

Помітним явищем вітчизняної та зарубіжної україніки й біографістики стало двотомне довідкове біографічне видання про українців у Канаді, інформацію для якого зібрали, систематизували та підготували до друку члени НТШ (*Statistical Compendium on the Ukrainians in Canada, 1891–1976*, eds W. Darcovich and P. Yuzyk. Ottawa: University of Ottawa, 1981; *Ukrainian Canadians and the 1981 Census: a Supplement to the Statistical Compendium on Ukrainians in Canada, 1891–1976*, eds W. Darcovich and P. Yuzyk, Toronto: CIUS Press, 1988).

За участю члена НТШ-К проф. Ф. Сисина підготовлене тритомне видання зібраних творів і матеріалів Михайла

Зубрицького Як голова редколегії першого тому й автор вступної статті Франк Сисин подає науковий життєпис священника, етнографа та громадського діяча, докладно висвітлюючи процеси становлення його як дослідника, формування національної ідентичності та громадських поглядів, здійснює огляд наукового доробку вченого та внеску у розвиток археографії, історії, мовознавства, етнографії і фольклористики Бойківщини [11].

Розширенню біографічного напрямку діяльності НТШ-К у Торонто сприяє діюче при Товаристві від жовтня 2008 р. літературно-мистецьке об'єднання «Слово», очолюване Юрієм Даревичем, яке популяризує українську літературу, здійснюючи реконструкцію іменного ряду письменників, знайомлячи громадськість із їх біографіями та творчими здобутками шляхом прилюдного читання уривків із їхніх творів або й самих творів під час проведення вечорів українського письменства. До прикладу, у 2011 р. об'єднання провело вечори: «Кілька віршів Тараса Шевченка» (Максим Тарнавський виконав музичну інтерлюдію до творів Тараса Шевченка, а Дарія Даревич розповіла про мистецтво Кобзаря); «Про твори Марка Роберта Стеха: роман «Голос» і епос «Невмирущі» (уривки з «Голосу» читав автор); «Леопольд фон Захер-Мазох про Галичину і галичан. Захер-Мазох відомий і невідомий» (доповідав Михайло Траф'як); «Про твори Марти Тарнавської» (доповідав Максим Тарнавський); «Декілька завваг про Ліну Костенко та її творчість» (доповідала Оксана Тацяк) та ін. [2, с. 5]. У 2013 р. відбувалися заходи: «Незгасаючі вогні творчості Докії Гуменної» (доповідав Михайло Траф'як, уривки з творів письменниці читали Галина Костюк та Ірина Микитюк, виставку творів зорганізувала бібліотекарка Інституту Св. Володимира Галина Остапчук); представлення творчості поета-пісняра, автора гуморесок Олега Сергієнка», читання драми Богдана Бойчука «Голод» та ін. [4, с. 5].

Загалом НТШ-К об'єднало українських учених, які здійснювали наукові дослідження без обмежень політичної цензури, без регламентуючого впливу державних і партійних структур, у межах якого відбувалось інтелектуальне спілкування та повноцінна комунікація. Розвиваючи європейські традиції організації науки з пошаною сприймати

діяльність громадських наукових товариств, надаючи їм належну автономію, що загалом сприяло закладанню підвалин для систематичних і широкомасштабних досліджень у галузі українознавства як пріоритетного напрямку діяльності Товариства. Проведення історичних, етнокультурних, мовознавчих, літературознавчих, мистецтвознавчих, культурологічних та інших досліджень спонукало до виокремлення імен видатних особистостей, аналізу їх життєвого та творчого шляху, оприлюднення біографічної інформації, а також сприяло поповненню персонологічного ряду української інтелектуальної еліти.

Біографічна діяльність НТШ-К вказує на те, що Товариство стало одним з об'єднуючих центрів біографістики зарубіжного українства, де провадилося збирання, зберігання та аналіз без ідеологічних нашарувань біографічної інформації про визначних учених, письменників, громадських і політичних діячів як минулого, так й новітньої історії. Вивчення біографічної спадщини здійснювалося в її стосунку до новітнього українознавства, до розуміння особистості як свідка історичних подій, а також як експлікація сучасних наукових підходів, що досліджують людину в її взаємодії з оточуючим світом.

Науково-дослідна та науково-пошукова робота, а також просвітительська діяльність в галузі біографістики в усіх осередках НТШ-К (Торонто, Монреаль, Едмонтон, Оттава), які персоніфікували не лише вивчення, а й поширення біографічної інформації про українських діячів, зокрема й серед неукраїнського середовища країни, сприяли інтеграції імен видатних українців до канадського культурного середовища.

У сферу біографічних інтересів українських інтелектуалів у Канаді входило розширення кола імен української інтелектуальної еліти, вилучених в Україні радянської цензурою, дослідження таких аспектів творчості особистостей, які не були дозволені для вивчення в радянській Україні. Привернення у Канаді уваги до біографічної інформації визначних українців в умовах радянської русифікації та ідеологізації, забороненої у науковому обігу на їхній батьківщині під контролем та обмеженням інформації, сприяло національному відродженню, розвитку національної ідеї,

а також актуалізації їх діяльності серед української інтелігенції в Україні, укріпленню національної свідомості радянських українців.

Завдячуючи діяльності НТШ-К розпочалося здійснення широкої програми проведення біографічних досліджень у Торонто, Едмонтоні, Монтреалі, Оттаві, Ванкувері, виявлення, дослідження та збереження біографічних джерел, популяризація біографічної інформації, відзначення ювілеїв, проведення заходів по вшануванню пам'яті померлих, внаслідок чого використовувалися різні форми інтелектуальної взаємодії, спілкування та інформаційного обміну ідеями, текстами, доповідями, особиста комунікація. Найпоширенішими виявилися персонологічні наукові доповіді як специфічна форма біографічної практики, що мала свій вияв в актуалізації взаємодії біографічної інформації та сучасного інформаційного простору, в інтеграції історико-біографічних знань до вітчизняної та міжнародної знанневої культури, а також у розширенні комунікативного простору наукового товариства за допомогою інтернет-технологій.

Поширення у Канаді систематизованої біографічної інформації про українських науковців у Канаді з позицій досягнень сучасної біографістики становить значний інтерес для вивчення наукового українського зарубіжжя, що актуалізує підготовку довідкового біографічного видання, в якому постане персонологічний склад інтелектуального співтовариства, де НТШ-К повинно бути представлене у світлі постатей своїх учених і діячів.

Створення ресурсів історико-біографічної інформації наукового українського зарубіжжя стане важливим для наповнення Українського національного біографічного архіву, над укладанням якого активно працює Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Оприлюднена біографічна інформація сприятиме створенню повних біографій видатних особистостей української історії.

Сьогодні Наукове товариство імені Т. Шевченка в Канаді, у третій за чисельністю етнічних українців у світі (після України та Росії) країні, «як динамічна й гнучка мережева структура комунікаційних та інформаційних прак-

тик інтелектуалів» [7, с. 59] є потужним осередком розвитку та інтеграції українства у світовий інформаційний простір, оскільки його видатні особистості достойно репрезентували та репрезентують Україну у світі.

1. *Близнюк Микола*. У вирі часу (до 140 річчя Наукового товариства імені Шевченка) [Електронний документ] / Микола Близнюк // Гуцули і Гуцульщина. – 2014 – № 10. – Режим доступу : <http://gig.if.ua/1032>.
2. *Бюлетень* наукового товариства ім. Шевченка в Канаді [Електронний документ]. – 2011. – Ч. 10 (14) // Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді. – Режим доступу : <http://ntsh.devcreoforge.com/wp-content/uploads/2010/05/Biuletten-Dec-2011.pdf>.
3. *Бюлетень* наукового товариства ім. Шевченка в Канаді [Електронний документ]. – 2012. – Ч. 11 (15) // Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді. – Режим доступу : <http://ntsh.devcreoforge.com/wp-content/uploads/2010/05/Biuletten-hruden-20121.pdf>.
4. *Бюлетень* наукового товариства ім. Шевченка в Канаді [Електронний документ]. – 2013. – Ч. 12 (16) // Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді. – Режим доступу : <http://ntsh.devcreoforge.com/wp-content/uploads/2010/05/Biuletten-Dec-2013.pdf>.
5. *Бюлетень* наукового товариства ім. Шевченка в Канаді [Електронний документ]. – 2014. – Ч. 13 (17) // Наукове товариство ім. Шевченка в Канаді. – Режим доступу : http://www.ntsh.ca/wp-content/uploads/2015/02/Biuletten_ntsh_canada_2014.pdf.
6. *Даревич Д.* До історії НТШ в Канаді [Текст] / Д. Даревич // Західньоканадський збірник / Наук. т-во ім. Шевченка в Канаді. – Ч. 7. – Едмонтон–Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2014. – С. 154–177.
7. *Колесник І.* Мережева модель науки (новий проект української історіографії?) [Текст] / Ірина Колесник // Ейдос. – 2009. – Вип. 4. – С. 54–88.
8. *Колесник І. І.* Інтелектуальне співтовариство як засіб легітимації культурної історії України. ХІХ століття [Текст] / І. І. Колесник // Укр. іст. журн. – 2008. – № 1. – С. 169–193.
9. *Масляник О.* Осередок Н.Т.Ш. на Західну Канаду: його історія та діяльність [Текст] / О. Масляник. – В кн. : Пропам'ятна книга. 1906–1965 / Укр. народний дім ; Укр. католицький союз ; ред кол. І. Ісаїв, О. Приймак, П. Саварин – [Едмонтон] : [Укр. вісті], [1965?]. – С. 410–422.
10. *Петровская И.* Биографика: введение в науку и обозрение источников биографических сведений о деятелях России 1801–1917 годов [Текст] / И. Петровская. – СПб : Издательский дом «Петрополис», 2010. – 490 с.
11. *Сисин Ф.* Отець Михайло Зубрицький: Нестор українського села [Текст] / Ф. Сисин. – В кн. : Зубрицький М. Зібрані твори і матеріали у трьох томах. – Т 1 : Наук. праці. – Львів : Літопис, 2013. – С. 15–45.

12. Утченко С. Цицерон и его время [Текст] / С. Утченко. – М. : Мысль, 1972. – 389 с.
13. Хом'як М. Хроніка осередку наукового товариства ім. Шевченка на Західню Канаду (від 3 грудня 1955 р. до 1 вересня 1973 р.) [Текст] / М. Хом'як // Західньоканадський збірник : упор. Я. Славутич ; Канад. наук. т-во ім. Шевченка: осередок на Західню Канаду. – Ч. 1. – Едмонтон, 1973. – С. 175–194.
14. Хом'як М. Хроніка осередку наукового товариства ім. Шевченка на Західню Канаду (від вересня 1973 р. до 31 березня 1976 р.) [Текст] / М. Хом'як // Західньоканадський збірник : упор. Я. Славутич ; Канад. наук. т-во ім. Шевченка: осередок на Західню Канаду. – Ч. 2. – Едмонтон, 1975. – С. 321–349.

REFERENCES

1. Blyzniuk, Mykola. (2014). *U vyri chasu (do 140 richchia Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka)* [In the midst of time (to 140 anniversary of Shevchenko Scientific Society)]. *Hutsuly i Hutsulshchyna* [Hutsuls and Huzulschyna], 10. Retrieved from <http://gig.if.ua/1032>. [in Ukrainian].
2. Biuletyn naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Kanadi [Bulletin Shrvchenko Scientific Society of Canada]. (2011), vol. 10 (14). Retrieved from <http://ntsh.devcreoforge.com/wp-content/uploads/2010/05/Biuletyn-Dec-2011.pdf>. [in Ukrainian].
3. Biuletyn naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Kanadi [Bulletin Shrvchenko Scientific Society of Canada]. (2012), vol. 11 (15). Retrieved from <http://ntsh.devcreoforge.com/wp-content/uploads/2010/05/Biuletyn-hruden-20121.pdf>. [in Ukrainian].
4. Biuletyn naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Kanadi [Bulletin Shrvchenko Scientific Society of Canada]. (2013), vol. 12 (16). Retrieved from <http://ntsh.devcreoforge.com/wp-content/uploads/2010/05/Biuletyn-Dec-2013.pdf>. [in Ukrainian].
5. Biuletyn naukovoho tovarystva im. Shevchenka v Kanadi [Bulletin Shrvchenko Scientific Society of Canada]. (2014), vol. 13 (17). Retrieved from http://www.ntsh.ca/wp-content/uploads/2015/02/Biuletyn_ntsh_canada_2014.pdf. [in Ukrainian].
6. Darevych, D. (2014). *Do istorii NTSh v Kanadi* [To history Shrvchenko Scientific Society of Canada]. *Zakhidnokanadskyy zbirnyk* [Zahidnokanadskyy collection], Vol. 7, 154–177. [in Ukrainian].
7. Kolesnyk, I. (2009). *Merezheva model nauky (novyi proekt ukrainskoi istoriografii?)* [The network model of science (the new draft Ukrainian historiography?)] *Eidos* [Eidos]. Vol. 4, 54–88. [in Ukrainian].
8. Kolesnyk, I. I. (2008). *Intelektualne spivtovarystvo yak zasib lehitymatsii kulturnoi istorii Ukrainy. XIX stolittia* [The intellectual community as a means of legitimizing the cultural history of Ukraine. XIX century]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal* [Ukrainian Historical Journal], 1, 169–193. [in Ukrainian].
9. Maslianyk O. (1965?). *Oseredok N.T.Sh. na Zakhidnu Kanadu: yoho istoriia ta diialnist* [Cell Shrvchenko Scientific Society in Western

- Canada: its history and activities]. Propam'iatna knyha. 1906–1965 [commemorative book. 1906–1965]. I. Isaiv, O. Pryimak, P. Savaryn (Ed.); Ukrainskyi narodnyi dim; Ukrainskyi katolytskyi soiuz. Edmonton; Ukr. Visti. [in Ukrainian].
10. Petrovskaja, I. (2010). *Biografika: vvedenie v nauku i obozrenie istochnikov biograficheskikh svedenij o dejateljah Rossii 1801–1917 godov* [Biography of: an introduction to the science and review sources of biographical information on the activities of Russia's 1801–1917]. St. Petersburg: Izdatel'skij dom «Petropolis». [in Russian].
 11. Sysyn, F. (2013). *Otets Mykhailo Zubrytskyi: Nestor ukraïnskoho sela* [Pater Michael Zubritskiy: Nestor Ukrainian village]. In *Zubrytskyi, M. Zibrani tvory i materialy* [Zubritskiy M. The collected works and materials]. (Vols 1–3, vol. 1). Lviv: Litopys. [in Ukrainian].
 12. Utchenko, S. (1972). *Ciceron i ego vremja* [Cicero and his time]. Moscow: Mysl'.
 13. Khom'iak, M. (1973). *Khronika oseredku naukovoho tovarystva im. Shevchenka na Zakhidniu Kanadu (vid 3 hrudnia 1955 r. do 1 veresnia 1973 r.)* [Chronicle cell Shrvchenko Scientific Society in Western Canada (from 3 December 1955 to September 1, 1973)]. In *Zakhidnokanadskyi zbirnyk* [Zahidnokanadskyu collection]. Ia. Slavutyh (Ed.); Kanadiiske naukovk tovarystvo im. Shevchenka: oseredok na Zakhidniu Kanadu. (Vol. 1). Edmonton. [in Ukrainian].
 14. Khom'iak, M. (1975). *Khronika oseredku naukovoho tovarystva im. Shevchenka na Zakhidniu Kanadu (vid veresnia 1973 r. do 31 bereznia 1976 r.)* [Chronicle cell Shrvchenko Scientific Society in Western Canada (from September 1973 to March 31, 1976)]. In *Zakhidnokanadskyi zbirnyk* [Zahidnokanadskyu collection]. Ia. Slavutyh (Ed.); Kanadiiske naukovk tovarystvo im. Shevchenka: oseredok na Zakhidniu Kanadu. (Vol. 2). Edmonton. [in Ukrainian].

Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка в Канаді: біографічна діяльність.

Ківшар Т. І., старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, доктор історичних наук, професор (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 118–147.

На основі вивчення літератури та біографічних джерел висвітлено біографічну діяльність Наукового товариства ім. Шевченка в Канаді, виявлено основні її напрями та форми, доведено, що Товариство стало одним з об'єднуючих центрів біографістики зарубіжного українства, де провадилось збирання, зберігання та аналіз без ідеологічних нашарувань біографічної інформації про визначних українських учених, письменників, громадських й політичних діячів як минувшині, так і новітньої історії. Відзначено, що вивчення біографічної спадщини здійснювалось у контексті новітнього українознавства, розуміння особистості як свідка істо-

ричних подій, а також експлікації сучасних наукових підходів, що досліджують людину в її взаємодії з оточуючим світом. Окреслено внесок Товариства у персонологічне вивчення наукового українського зарубіжжя, у інтеграцію імен видатних українців до канадського культурного середовища. Зазначено, що створення ресурсів історико-біографічної інформації наукового українського зарубіжжя становить важливу умову для наповнення Українського національного біографічного архіву, а виявлена біографічна інформація сприятиме створенню наукових біографій видатних особистостей української історії.

Ключові слова: наукове товариство, біографічна діяльність, біографістика українського зарубіжжя, персонологія, біографічна інформація.

Shevchenko Scientific Society of Canada: Biographical Activities.

Kivshar Taisiya, Senior Researcher Institute for Biographical Research V. Vernadskyi National Library of Ukraine, Doctor of science (history), Professor (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 118–147.

On the basis of literature and biographical sources research, biographical activities of the Shevchenko Scientific Society of Canada are presented, main directions and forms are researched, one has highlighted that the Society became one of the uniting centers of biographistics of Ukrainians abroad, where biographical information about prominent Ukrainian scientists, writers, public and political figures was collected and analyzed without ideological approaches. It is noted that researching of the biographical data was conducted in the context of the modern Ukrainian science, researching a single person as a witness of historical events and explication of the modern scientific approaches, which researches a person in its interaction with the surrounding world. The contributions of the Society in personal research of Ukrainians abroad and integration of the prominent Ukrainians into Canadian culture are identified. It is highlighted that the creation of historical-biographical resources about Ukrainian scientific emigrants poses a definite interest for Ukrainian National biographic collection and the newly found biographic information will enable the creation of scientific biographies of the prominent figures of Ukrainian history.

Key words: scientific society, biographical activity, biography science of Ukrainians abroad, personal information, biographical information.

Научное общество имени Т. Г. Шевченко в Канаде: биографическая деятельность.

Кившарь Т. И., старший научный сотрудник Института биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, доктор исторических наук, профессор (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 118–147.

На основании изучения литературы и биографических источников представлена биографическая деятельность Научного общества им. Т. Шевченко, выявлено основные ее направления и формы, подчеркнута, что Общество стало одним из объединяющих центров биографистики зарубежного украинства, где собирали, сохраняли и анализировали без идеологических подходов биографическую информацию о выдающихся украинских учених, писателях, общественных и политических деятелях как прошлой, так и новейшей истории. Отмечено, что изучение биографического наследия осуществлялось в его отношении к новейшему украиноведению, к пониманию личности как свидетеля исторических событий, а также как экспликации современных научных подходов, которые изучают человека в его взаимодействии с окружающим миром. Очерчено вклад Общества в персонологическое изучение научного украинского зарубежья, в интеграцию имен выдающихся украинцев в канадскую культурную среду. Подчеркнута, что создание ресурсов историко-биографической информации научного украинского зарубежья представляет интерес для наполнения Украинского национального биографического архива, а выявленная биографическая информация будет способствовать созданию научных биографий выдающихся личностей украинской истории.

Ключевые слова: научное общество, биографическая деятельность, биографистика украинского зарубежья, персонология, биографическая информация.

*Сергій Миколайович МІЩУК,
доктор історичних наук, професор,
провідний науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (м. Київ).*

*Галина Анатоліївна МІЩУК,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри всесвітньої історії
Житомирського державного університету
імені Івана Франка (м. Житомир).*

ВОЛИНЬ У БІОГРАФІЇ І ТВОРЧОСТІ ПАВЛА ТУТКОВСЬКОГО (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТ.)

У статті висвітлено волинський період життєвого та творчого шляху природознавця, основоположника української геологічної та географічної шкіл Павла Аполлоновича Тутковського (1858–1930). Увагу зосереджено на тому, що детальне вивчення Волині було основою для його наукових досліджень. Зокрема, висвітлена його активна участь в роботі Товариства дослідників Волині.

Ключові слова: Тутковський Павло Аполлонович, природознавець, геолог, географ, Волинь, Полісся, Товариство дослідників Волині.

The Volyn period of life and career of the naturalist, founder of geological and geographical Ukrainian schools Tutkovsky Pavel (1858–1930) have been covered in the article. The article has been focused on the fact that a detailed study of Volyn was the basis for his research. In particular, the active participation of Tutkovsky in the Society of Volyn was highlighted.

Keywords: Tutkovsky Pavel Apollonovich, naturalist, geologist, geographer, Volyn, Polissia, Volyn Society researchers.

В статье освещены волинский период жизненного и творческого пути естествоиспытателя, основоположника украинской геологической и географической школ Павла Аполлоновича Тутковского (1858–1930). Внимание сосредоточено на детальном изучении Волини Тутковским, которое было основой для его научных исследований. В частности, освещено его активное участие в работе Общества Волини.

Ключевые слова: Тутковский Павел Аполлонович, естествоиспытатель, геолог, географ, Волынь, Полесье, Общество исследователей Волыни.

Сучасний суспільно-політичний і культурний розвиток, стрімке зростання біографічних досліджень в Україні привертає увагу до постатей вітчизняної науки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Характерною ознакою новітньої доби є нагальна потреба у висвітленні життєвого та творчого шляху людей, які творили й утверджували українську науку, культуру, національну свідомість і наукова спадщина яких має надзвичайне значення для сьогодення.

Українська наука представлена багатьма славетними посталями. Особливе місце серед них належить Павлу Аполлоновичу Тутковському (1858–1930), ідеї якого справили потужний творчий вплив на розвиток вітчизняної та світової геологічної та географічної науки. У його роботах сформульовані теоретичні та методологічні підходи, що не втратили свого значення й сьогодні та дають змогу сучасним дослідникам концептуально вибудовувати зміст сучасної науки.

Життя та наукова діяльність Павла Аполлоновича Тутковського досить широко висвітлені у вітчизняній науці та знайшли відображення у працях В. І. Онопрієнка [10], М. Ю. Костриці [6; 7], Т. Андрєєвої [2], М. Палієнко [11], В. Т. Петрикової [12] та ін. Водночас волинський період діяльності достойника розкритий досить частково, без зв'язку з регіональною історією та краєзнавством. Відтак метою нашої статті є шляхом систематизації й аналізу наявного джерельного матеріалу реконструювати цілісну картину волинського періоду життєдіяльності ученого, якому в силу обставин судилося саме тут в повній мірі зреалізувати свій талант науковця та дослідника.

Народився майбутній учений на Поділлі 17 лютого (1 березня) 1858 р. у містечку Липовець Київської губернії (нині — Вінницька обл.). Усе свідоме життя П. А. Тутковський пов'язав із Волинню, Поліссям. Цьому сприяли й певні сімейні обставини. Батько, Аполлон Лукич, після закінчення юридичного факультету Київського університету тривалий час працював у судових установах Житомира,

Староконстантинова та Полонного. Родина Тутковських була дружньою та високоосвіченою. Завдячуючи зусиллям батька та матері, Юлії Антонівни, діти отримали достойну домашню освіту, що стала підґрунтям для їх подальшого навчання. Так Павло, оминувши підготовчий і два основних, одразу вступив до третього класу 1-ї Житомирської чоловічої гімназії, де вже навчався його старший брат — Микола. Вступивши згодом на фізико-математичний факультет Київського університету, цей обдарований юнак доволі швидко опинився на юридичному, а завершив освіту вже у Петербурзькій консерваторії. У майбутньому Микола Тутковський — відомий київський музикант і композитор. Їхня сестра Софія також отримала освіту в Житомирі та у подальшому присвятила себе педагогічній діяльності.

Натомість Павло, попри явну непересічність своєї натури, почувався в гімназії не надто добре. В автобіографії вчений згадував: «Это было время, когда только что вводился в России классицизм в гимназиях, и той провинциальной гимназией он был доведен до чересчур преувеличенных размеров. На изучение греческого и латинского языков тратилось почти все время, а естественных наук в программе совсем не было. При изучении классических авторов совсем не обращалось внимание на содержание их сочинений, а все внимание было сконцентрировано исключительно на грамматических формах; в старших классах учащихся заставляли переводить непосредственно с греческого языка на латинский и наоборот. Такое мертвое обучение вызывало у меня молчаливый протест, и уже с пятого класса я начал увлекаться самостоятельным изучением естественных наук, в которых не было мертвого догматизма и все выводы были научно обоснованы; в книгах по естествознанию меня привлекло также материалистическое мировоззрение и отсутствие мистицизма. Одновременно я увлекался также ознакомлением вне официальных учебников с лучшими работами в области исторических и социальных наук, а именно с трудами Дрепера, Бокля, Э. Телора, Герберта Спенсера, Писарева, Чернышевского, Лаврова («Хитрая механика», журнал «Вперед») и многих других авторов. Это чтение было несистематическим и без какого-либо руководства; но из него у меня понемногу возникало негативное отно-

шение к ретроградным взглядами стремление к выработке в себе погрессивных и материалистических убеждений. «Начальство» гимназии подозревало, что я читаю запрещенную для учащихся литературу, и не считалось с тем, что все время был первым учеником в своем классе, относилось ко мне очень неприязненно, а после окончания курса гимназии представило в университет отрицательную характеристику» [1, с. 5–6]. Аналіз журналу Житомирської гімназії за 1876/1877 навчальний рік засвідчує, що П. А. Тутковський мав середній (із п'яти можливих) бал — 3,9. Вивчаючи самостійно природничі дисципліни, він отримує наступні оцінки: з російської мови — 4, логіки — 3, латинської мови — 4, грецької — 4, математики — 4, фізики та географії — 4, історії — 4 тощо. Як наслідок у 1877 р. закінчує навчання зі срібною медаллю [4].

Після закінчення гімназії П. А. Тутковський був прийнятий на природниче відділення фізико-математичного факультету Київського університету. Павло Аполлонович взяв участь у студентських хвилюваннях, за що був виключений із вузу та рік мав вимушені «канікули» у Житомирі. По тому продовжив навчання, яке успішно завершив у 1882 р.

На першому курсі університету П. А. Тутковський одружився на Олені Дмитрівні Багалеї, сироті, яка взяла прізвище свого хрещеного батька — відомого українського історика, професора Д. І. Багалея. Молода сім'я не мала засобів до існування, тому Павло Тутковський постійно підробляв, займаючись репетиторством за прикладом старшого брата Миколи, котрий, теж не маючи допомоги від батьків, у студентські роки робив те саме. Та попри життєві труднощі, П. А. Тутковський натхненно навчався, багато працював в університетських лабораторіях та невтомно їздив зі своїм учителем К. М. Феофілактовим на геологічні екскурсії в околиці Києва, поступово набуваючи навиків дослідника.

Слід наголосити, що наставник П. А. Тутковського Костянтин Матвійович Феофілактов був людиною непересячною, родоначальником київської школи геологів. Він із срібною медаллю закінчив фізико-математичний факультет Головного педагогічного інституту в Петербурзі, пройшов ґрунтовну підготовку у провідних фахівців у Західній

Європі, а тож ознайомився з особливостями геології ряду країн. Із 1845 р. працював у Київському університеті. Спершу на посаді ад'юнкта по кафедрі мінералогії, а після захисту в 1851 р. докторської дисертації «Про кристалічні породи губерній Київської, Волинської і Подільської» екстраординарним (1852 р.) та ординарним (1853 р.) професором по кафедрі мінералогії та геогнозії. Багато років він був деканом фізико-математичного факультету і декілька років ректором Київського університету.

Також К. М. Феофілактів значну увагу приділяв розширенню мінералогічного кабінету, щорічно поповнюючи його особистими зібраннями мінералів. Вчений ініціював дослідження проблем четвертинної геології на теренах України, давав авторитетні рекомендації щодо розробки корисних копалин, буріння свердловин і забезпечення водою міст. Він завершив і видав геологічну карту Київської губернії, а також напрочуд детальну карту Києва (1874 р.). Як і багато сучасних йому геологів, також проводив археологічні розкопки (зазвичай в околицях Києва). Також К. М. Феофілактів займався пошуками покладів кам'яного вугілля в Київській губернії та залізної руди і будівельних матеріалів на Поліссі.

Цікавість до цих питань наставник привив і П. А. Тутковському, який по закінченні університету працює в університетській технічній лабораторії, де проводить низку хімічних аналізів, зокрема робить перший аналіз полошковського каоліна. У 1883 р. за рекомендацією К. М. Феофілактова фізико-математичний факультет обирає Павла Аполлоновича степендіантом для підготовки до професури на кафедрі мінералогії та геології. За рік П. А. Тутковський обіймає посаду консерватора (хранителя) мінералогічного та геологічного кабінетів, яку саме звільнили. Одночасно він допомагає К. М. Феофілактову проводити практичні заняття зі студентами, що сприяло набуттю ним педагогічного досвіду. Тоді само (1883 р.) П. А. Тутковський стає членом Київського товариства дослідників природи, що дає йому можливість проводити польові геологічні роботи.

У 1884–1904 рр. Павло Аполлонович за дорученням товариства здійснив низку наукових екскурсій Україною, зокрема у Волинській губернії. Так, у 1896 р. він досліджував

район Луцька, який, як він вважав, був найменше досліджений у геологічному відношенні. За результатами цієї експедиції 26 жовтня 1896 р. П. А. Тутковський робить доповідь на засіданні Київського товариства дослідників природи. Влітку 1899 р. він знову проводить дослідження у Луцькому та Володимир-Волинському повітах, а в 1900 р. — на півночі Волинської та Мінської губерній. Дослідник зосереджується на вивченні геологічної будови, рельєфу, підземних вод, населених пунктів та ін. Волинського краю. Згодом з'являються його ґрунтовні праці: «К геологи Луцького уезда Волинской губернии» (1897), «О лессе Луцького уезда» (1899), «Полесские «окна» (1899), «Озеро Свитязь и народне предания о нем» (1901) та ін.

У праці «Полесские «окна» (1899) П. А. Тутковський подає топографічну карту Луцького повіту Волинської губернії. Описує походження назви «оконських» джерел, особливості рельєфу, походження та характер вод, причини утворення та їхнє значення в гідрології Волині. Особливо зацікавило ученого унікальне озеро Світязь на Волині. Воно настільки його полонило, що він провів докладне лімнологічне дослідження. Від місцевого населення П. А. Тутковський зібрав, а згодом опублікував дев'ять переказів про озеро Світязь, зокрема — легенду про походження озера, про сома, про гроші, про скарб водяника та ін.

В університеті Павло Аполлонович працював до 1896 р., потім за сумісництвом викладав в учбових закладах Києва, а з 1899 р. став штатним викладачем природничих наук Київського кадетського корпусу. Ця посада забезпечила його безкоштовним житлом і стабільною платнею, але обмежила заняття науковими дослідженнями, які він не міг припинити.

У 1900–1906 рр. за завданням Геологічного комітету вчений проводить спочатку геологічні зйомки вздовж залізниці Київ-Ковель, а потім 16-го листа карти Європейської Росії. Це була величезна, майже зовсім не досліджена територія північно-західної України. З корисних копалин на цій території знаходилися будівельний камінь, каолін, крейда, глини, торф і болотна залізна руда. У своїх працях цього періоду П. А. Тутковський окреслює низку проблем, що згодом будуть розв'язані ним під час роботи в Товаристві до-

слідників Волині, Київському університеті та Українській академії наук. Загалом ця робота мала важливе значення для формування Павла Аполлоновича як геолога широкого профілю [1, с. 7].

У 1904 р. П. А. Тутковський прийняв пропозицію попечителя Київського учбового округу та був призначений інспектором народних училищ Луцького повіту Волинської губернії. На цій посаді він порушує питання про розширення Луцького двокласного училища та підвищення заробітної плати вчителям. Із метою працевлаштування бідноти Павло Аполлонович пропонував відкрити при училищі вечірні курси рукоділля.

Саме тут, проживаючи у Луцьку, вчений мав можливість бути ближчим до природи, особливо в влітку, здійснювати наукові дослідження. В автобіографії П. А. Тутковський зазначає, що з обмеженими засобами по три з половиною місяці не обідав і харчуватися лише чорним хлібом і чаєм. Проте наукова робота і можливість спостерігати цікаві явища та об'єкти настільки захоплювали, що думки про їжу відпадали. Ця тяжка праця впродовж довгих років згадується ним не як неприємність, а як насолода. На основі зібраних на Волині матеріалів П. А. Тутковський згодом друкує низку праць із геології, фізичної географії тощо.

Цікавила вченого також історія Волині. У листах до М. Ф. Біляшівського він пропонує придбати для Музею в Києві археологічні знахідки (кам'яного віку та нумізматичні), знайдені у Луцькому повіті, повідомляє про наявність тут великих старих бібліотек, що містять, переважно, видання XVII–XVIII ст. (ІР НБУВ, ф. XXXI, 1919–1920).

Водночас із польовими дослідженнями у 1896–1907 рр. Павло Аполлонович збирав і вивчав літературу про Полісся, працював у бібліотеках Київського університету, Музею барона Ф. Р. Штейнгеля, Київського кадетського корпусу, Луцького училища та ін. Результатом цієї великої роботи стала праця «Бібліографічний огляд по геології і фізичній географії Центрального и Південного Полісся» (765 позицій у хронологічному порядку). Автор узагальнив як російську, так і закордонну літературу до 1908 р. і вважав, що ця праця буде корисною для майбутніх дослідників краю (ІР НБУВ, Ф. 71, 1039).

У 1909 р. П. А. Тутковського призначили директором народних училищ Волинської губернії і вся родина переїхала до Житомира. Не зважаючи на значну завантаженість на роботі, Павло Аполлонович отримав можливість багато подорожувати Волиню та проводити наукові дослідження. У Житомирі він залишив по собі добрий слід як видатний науковець і краєзнавець. Зокрема помітний слід у науковій біографії П. А. Тутковського залишила участь у роботі Товариства дослідників Волині, що виникло завдячуючи значній організаційній роботі волинської інтелігенції у другій половині 90-х рр. XIX ст.

У травні 1896 р. у губернській газеті «Волинь» було опубліковане «Письмо к волинской интеллигенции» з ідеєю створення товариства. Автором його був М. І. Коробка, фольклорист і літературознавець, випускник 1-ї Житомирської гімназії, котрий навчався в Київському та Петербурзькому університетах. У листі він зазначав: «Волинь в усіх відношеннях є багатою скарбницею, з якої наука може черпати без кінця найрізноманітніші дані. Бажано було б, щоб культурні елементи нашої громадськості, ті, котрі становлять справжню інтелігенцію краю, подбали про його вивчення і тим самим виконали свій обов'язок... Мені здається цілком можливим об'єднання культурних елементів краю на ґрунті наукового товариства дослідників. Саме товариство повинно бути з широкою програмою, що охоплює як природничо-історичне, так і археологічне й етнографічне вивчення Волині...» [5]. Лист М. І. Коробки викликав жваву полеміку та підтримку. У червні цього самого року відомий дослідник Волині, археолог С. С. Гамченко [3] та випускник 1-ї Житомирської гімназії, бібліограф А. І. Лещенко [9] на шпальтах газети «Волинь» гаряче підтримують ідею створення Товариства дослідників Волині. У стислі строки зібрали організаційну групу, розробили проект статуту Товариства та розіслали його відомим ученим і громадським діячам для ознайомлення: В. Б. Антоновичу, М. Ф. Біляшівському, І. М. Каманіну, В. Г. Короленку, Г. О. Мачтету, І. М. де-Шодуару та ін.

Варто зазначити, що певний поштовх до позитивного вирішення справи дав XI Археологічний з'їзд, що відбувався 1–20 серпня 1899 р. у Києві, та на якому були експоновані

старожитності Волині. У квітні 1900 р. Статут Товариства дослідників Волині був затверджений міністерством освіти. Перше організаційне засідання відбулося 2 грудня 1900 р. у приміщенні Російської публічної бібліотеки. Почесним головою товариства та головою Ради було обрано Волинського губернатора І. Я. Дудін-Борковського, віце-головою — директора Маріїнської жіночої гімназії В. С. Ногайського, секретарем Ради — секретаря Волинського губернського статистичного комітету І. І. Леонтьєв. Товариство складалося з чотирьох секцій: природничої, етнографічної, економічної та історичної. Головою природничої секції обрали Р. Й. Собкевича, етнографічну очолив Є. І. Щербицький, найбільшу за чисельністю (45 чол.) економічну — Я. В. Яроцький, а історичну — М. М. Трипольський.

Поступово Товариство активізувало діяльність і чисельно зростало. За дев'ять років (1909 р.) воно нараховувало 82 дійсних члена та почало регулярно друкувати свої праці. Практично в кожному томі вміщує свій доробок П. А. Тутковський. Відтак у 1909 р. його обирають почесним членом, а 1910 р. — віце-головою Товариства.

Діяльність Павла Аполлоновича на цій посаді була багатогранною та корисною [8, с. 57–60]. Так, на засіданні Товариства 15 лютого 1901 р. було прийнято рішення взяти під свою опіку музей, заснований у жовтні 1865 р., — один із найстаріших в Україні. Всі ці роки він містився у флігелі губернаторського будинку, а в 1897 р. переїхав до новозбудованого приміщення Російської публічної бібліотеки на Жандармській вулиці, що дало змогу розширити музейні площі, створити нові відділи та експозиції. У 1909 р. музей відкрили для відвідувачів, а у 1913 р. міністерством освіти затверджений його Статут. Число експонатів у музеї постійно збільшувалося: у 1911 р. їх нараховувалося 2839 одиниць, а у 1914 — 8292, переважна більшість котрих була зібрана дослідниками і колекціонерами [8, с. 66]. Зокрема П. А. Тутковський передав до музею декілька колекцій гірських порід, мінералів, ґрунтів, а також колекції фотознімків, геологічних карт, монет, велику кількість книг. За його клопотанням і згідно з дозволом губернатора О. П. Кутайсова у 1911 р. музей отримав нові приміщення в «Будиноку працелюбства», що стояв на розі вулиць

Гоголівської та Хлібної. Внесок П. А. Тутковського у розвиток Музею був згодом відзначений: 23 червня 1930 р. на засіданні Президії Волинського окружного виконавчого комітету було вирішено назвати Волинський науково-дослідний музей іменем академіка П. А. Тутковського.

Одночасно із заснуванням Товариства дослідників Волині формувалася й бібліотека, діяльність котрої визначалася Статутом Товариства. Формування фондів бібліотеки здійснювалося за рахунок дарів її засновників, академічних і культурних установ, окремих осіб, обміну виданнями, а також шляхом придбанням літератури. Станом на 1 січня 1914 р. фонд налічував 2 429 томів.

Перебуваючи у Житомирі, Павло Аполлонович щорічно мандрував Волинським Поліссям і вивчав його неповторну природу. Він не обмежувався суто професійними інтересами, а, зупиняючись у містечках і селах, спілкувався з людьми, цікавився їхнім побутом, легендами тощо.

П. А. Тутковський велику увагу надавав вивченню джерел наукових досліджень. Усі його праці мають ретельно сформовані списки літератури з предмету дослідження. Характерною особливістю бібліографічних додатків до праць П. А. Тутковського є вичерпний добір друкованих матеріалів за темою дослідження українською та іноземними мовами. Він включав до бібліографічних списків як ті документи, що використовував, так і всю літературу, виявлену в процесі пошукової роботи. Учений прагнув висвітлити історико-еволюційний шлях дослідження окремих природних об'єктів Волинського краю в документальних джерелах.

На основі щорічних експедицій і зібраного наукового матеріалу П. А. Тутковський готував доповіді для Товариства дослідників Волині. Зокрема, у 1910 р. він двічі доповідав на засіданні природничої секції та один раз на загальних зборах. Остання доповідь супроводжувалася демонстрацією креслень і діаграм. Тоді само П. А. Тутковський здійснив екскурсію в Овруцький повіт Волинської губернії, де були знайдені поклади яшми та місця гранатів.

У 1913 р. П. А. Тутковський здійснив екскурсію в Новоград-Волинський і Рівненський повіти Волинської гу-

бернії і на засіданнях Товариства дослідників Волині прочитав серію доповідей.

У квітні 1913 р. П. А. Тутковський на засіданні природничої секції зробив доповідь про забезпечення водою м. Луцька. Основою доповіді був лист міському голові з практичними порадами щодо облаштування водогону в м. Луцьку. Цей лист і доповідь характеризують практичну направленість багатьох робіт ученого.

Павло Аполлонович намагався долучити до наукових досліджень талановиту молодь. При Товаристві дослідників Волині він заснував декілька премій (книжки і навчальні посібники), якими нагороджувалися найкращі молоді науковці, котрі відповідно до програми, розробленої П. А. Тутковським, найкраще виявили себе, збираючи та оформлюючи колекції місцевих мінералів і гірських порід.

Багатогранна наукова і творча діяльність П. А. Тутковського сприяла становленню та розвитку Товариства дослідників Волині, зміцненню його наукового авторитету та розширенню діапазону досліджень. Коли восени 1913 р. П. А. Тутковський від'їжджав до Києва, члени Товариства дослідників Волині на загальних зборах влаштували Павлу Аполлоновичу урочисті проводи, щиро дякуючи за сумлінну діяльність по вивченню Волині, а голова Товариства, губернатор М. В. Мельников вручив ученому пам'ятну адресу.

Згодом зв'язки П. А. Тутковського з Волинню не переривалися. Працюючи у Києві, Павло Аполлонович підтримував зв'язки з Товариством дослідників Волині, брав участь у його діяльності та робив доповіді на засіданнях. Також зі своїми учнями він брав участь у експедиціях на Волинь.

Павло Аполлонович Тутковський є однією з найяскравіших постатей вітчизняної науки кінця ХІХ – початку ХХ ст. Ми можемо з упевненістю сказати, що волинський період його діяльності став вагомим етапом в історії української науки та культури, зразком ревного служіння рідному краю.

1. Академік Павло Тутковський. 1858–1928 : Автобіографія [Текст] / Павло Тутковський. – К. : Вид-во Акад. наук, 1929. – 20 с.
2. Андреева Т. Діяльність П. А. Тутковського на Волині. На основі матеріалів з фонду Волинського краєзнавчого музею [Текст] / Т. Андреева // Волинський музей. Історія і сучасність. – Луцьк, 1999 – С. 30–32.
3. Гамченко С. Письмо в редакцию [Текст] / С. Гамченко // Волянсь. – 1896. – № 121, 4 июн. Дежавний архів Житомирської області, ф. 72, оп.1, спр. 426, арк. 20 зв. – 21.
4. Коробка Н. Письмо к волынской интеллигенции [Текст] / Н. Коробка // Волянсь. – 1896. – № 113, 25 мая.
5. Костриця М. Ю. П. А. Тутковський — видатний український дослідник Полісся [Текст] / М. Ю. Костриця // Українське Полісся: вчора, сьогодні, завтра : зб. наук. праць. – Луцьк : Надстир'я, 1998. – С. 16–19.
6. Костриця М. Ю. Павло Тутковський — фундатор Волинської географічної краєзнавчої школи [Текст] / М.Ю. Костриця // Історія укр. географії. – 2008. – Вип.17. – С. 123–132.
7. Костриця М. Ю. Товариства дослідників Волині: історія, діяльність, постаті [Текст] / М. Ю. Костриця. – Житомир, 2001. – 360 с.; іл.
8. Лещенко А. К вопросу об Обществе исследователей Волини [Текст] / А. Лещенко // Волянсь. – 1896. – № 127, 11 июн.
9. Оноприенко В. И. Павел Аполлонович Тутковский: 1858–1930 [Текст] / В. И. Оноприенко. – М. : Наука, 1987. – 160 с., ил. – (Научно-биографическая литература).
10. Палієнко М. Тутковський Павло Аполлонович [Текст] / М. Палієнко // «Київська старина» у громадському та науковому житті України (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) – К, 2005. – С. 340–341.
11. Петрикова В. Т. Краєзнавча бібліографія в науковій діяльності академіка П. А. Тутковського [Текст] / В. Т. Петрикова // Урал в мініатюрі. – Житомир, 1996. – С. 214–216.

REFERENCES

1. *Akademik Pavlo Tutkovskiyi. 1858–1928: Avtobiohafia* [Academician Paul Tutkovsky. 1858-1928: The Autobiography]. (1929). Kyiv: Vydavnytstvo Akademii nauk. [in Ukrainian].
2. Andreieva, T. (1999). *Diialnist P. A. Tutkovskoho na Volyni. Na osnovi materialiv z fondu Volynskoho kraieznavchoho muzeiu Volynskiyi muzei* [Activity P. A. Tutkovsky in Volyn. Based on materials from the Museum of Volyn Volyn Regional Museum]. In *Istoriia i suchasnist* [History and the modernity], (pp. 30–32). Lutsk. [in Ukrainian].
3. Gamchenko, S. (1896, June 4). *Pis'mo v redakciju* [Letter to the edition]. *Volyn'* [Volyn], 121 [in Russian].
4. Korobka, N. (1896). *Pis'mo k volynskoj intelligencii* [Letter to Volyn intelligentsia]. *Volyn'* [Volyn], 113. [in Russian].
5. Kostrytsia, M. Iu. (1998, May 25). *P. A. Tutkovskiyi — vydatnyi ukrainskyi doslidnyk Polissia* [P. A. Tutkovsky — a prominent

- researcher of Ukrainian Polissya]. In *Ukrainske Polissia: vchora, sohodni, zavtra* [Ukrainian Polissya: yesterday, today and tomorrow]. (pp. 16–19) – Lutsk: Nadstyr'ia [in Ukrainian].
6. Kostrytsia, M. Iu. (2008). *Pavlo Tutkovskiy — fundator Volynskoi heohrafichnoi kraieznavchoi shkoly* [Paul Tutkovsky — founder Volyn geographical regional studies school]. *Istoriia ukrainskoi heohrafi* [History of Ukrainian geography]. (Vol. 17, pp. 123–132). [in Ukrainian].
 7. Kostrytsia, M. Iu. (2001). *Tovarystva doslidnykiv Volyni: istoriia, diialnist, postati* [Society of Volyn: history, activity figures]. Zhytomyr. [in Ukrainian].
 8. Leshhenko, A. (1896). *K voprosu ob Obshestve issledovatelej Volyni* [On the question of the Society of Volyn Researchers Volyn]. *Volyn'* [Volyn], 127. [in Russian].
 9. Onoprienko, V. I. (1987, June 11). *Pavel Apollonovich Tutkovskij: 1858–1930* [Paul Apollonovich Tutkovsky: 1858–1930]. Moscow: Nauka. [in Russian].
 10. Paliienko, M. (2005). *Tutkovskiy Pavlo Apollonovych* [Tutkovsky Paul Apollonovich]. In «*Kyevskaia staryna*» u hromadskomu ta naukovomu zhytti Ukrainy (kinets XIX – pochatok XX st.) [«Kiev Antiquity» in public and scientific life of Ukraine (the end of XIX – beginning of XX centuries)]. (Pp. 340–341). Kyiv. [in Ukrainian].
 11. Petrykova, V. T. (1996). *Kraieznavcha bibliohrafiia v naukovii diialnosti akademika P. A. Tutkovskoho* [Local studies bibliography in scientific activity academician P. A. Tutkovsky]. In *Ural v miniatiuri* [Ural in miniature]. (Pp. 214–216). Zhytomyr. [in Ukrainian].

Волинь в біографії і творчості Павла Тутковського (кінець XIX – початок XX ст.).

Мищук С. М., старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидат історичних наук (Київ).

Мищук Г. А., кандидат історичних наук, доцент кафедри всевітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 148–162.

Стрімке зростання біографічних досліджень в Україні та суспільний запит на переосмислення минулого привертають увагу до постатей вітчизняної науки кінця XIX – початку XX ст. У статті висвітлено волинський період життєвого та творчого шляху природознавця, основоположника української геологічної та географічної шкіл Павла Аполлоновича Тутковського (1858–1930). Увагу зосереджено на тому, що детальне вивчення Волині було основою

для його наукових досліджень. Зокрема, висвітлена його активна участь в роботі Товариства дослідників Волині, археологічні знахідки (кам'яного віку та нумізматичні) у Луцькому повіті, пошукова краєзнавча робота в архівах і бібліотеках.

Багато робіт ученого мали практичну направленість. Він надавав велику увагу вивченню джерел наукових досліджень. Характерною ознакою бібліографічних додатків до його праць є вичерпний добір друкованих матеріалів за темою дослідження українською та іноземними мовами, відображення всієї, виявленої в процесі пошукової роботи літератури, а не лише використаної в даній праці.

Ключові слова: Тутковський Павло Аполлонович, природознавець, геолог, географ, Волинь, Полісся, Товариство дослідників Волині.

Volyn in the biography and work of Paul Tutkovsky (late XIX – early XX centuries).

Mischuk S., Institute for Biographical Research V. Vernadskyi National Library of Ukraine, of science (history) (Kyiv).

Mischuk G., Ph., D., Associate Professor department the World History Zhitomir University of I. Franko (Zhitomir).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Vol. 12. – P. 148–162.

The rapid growth of biographical research in Ukraine and public request for reconsideration passed draw attention to the figures of the national science late XIX – early XX century. The Volyn period of life and career of the naturalist, founder of geological and geographical Ukrainian schools Tutkovsky Pavel(1858–1930) have been covered in the article. The article has been focused on the fact that a detailed study of Volyn was the basis for his research. In particular, the active participation of Tutkovsky in the Society of Volyn was highlighted. archeological findings (Stone Age and numismatic) in Lutsk county, search, local history work in archives and libraries.

Many of the scientist had practical direction. He attached great importance to the study of sources of research. A characteristic feature of bibliographic application to his work exhaustive selection of print materials on research Ukrainian and foreign languages, display all discovered during a search of the literature, not just the use of a given work.

Keywords: Tutkovsky Pavel Apollonovich, naturalist, geologist, geographer, Volyn, Polissia, Volyn Society researchers.

Волынь в биографии и творчестве Павла Тутковского (конец XIX – начало XX в.)

Мищук С. Н., ведущий научный сотрудник Института биографических исследований, доктор исторических наук (г. Киев).

Мищук Г. А., кандидат исторических наук, доцент кафедры всемирной истории Житомирского государственного университета имени Ивана Франка (Житомир)

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 148–162.

Стремительный рост биографических исследований в Украине и общественный запрос на переосмысление прошлого привлекают внимание к фигурам отечественной науки конца XIX – начала XX в. В статье освещены волынский период жизненного и творческого пути естествоиспытателя, основоположника украинской геологической и географической школ Павла Аполлоновича Тутковского (1858–1930). Внимание сосредоточено на детальном изучении Волыни Тутковским, которое было основой для его научных исследований. В частности, освещено его активное участие в работе Общества Волыни, археологические находки (каменного века и нумизматические) в Луцком уезде, поисковая краеведческая работа в архивах и библиотеках.

Многие работы ученого имели практическую направленность. Он уделял большое внимание изучению источников научных исследований. Характерным признаком библиографических приложений к его работам является исчерпывающий отбор печатных материалов по теме исследования на украинском и иностранных языках, отображение всей, выявленной в процессе поисковой работы литературы, а не только использованной в данной работе.

Ключевые слова: Тутковский Павел Аполлонович, естествоиспытатель, геолог, географ, Волынь, Полесье, Общество исследователей Волыни

УДК 930.25(092)(477.83)

НАЛИВАЙКО Юлія Василівна
асистент кафедри документознавства та
інформаційної діяльності
Київського національного університету
культури і мистецтв (Київ).

О. Я. МАЦЮК ЯК ДОСЛІДНИК ІСТОРІЇ ПАПЕРУ ТА ФІЛІГРАНЕЙ

У статті описано внесок у дослідження історії паперу та філіграней співробітника Центрального державного історичного архіву України у м. Львові О. Я. Мацюка.

Ключові слова: О. Я. Мацюк, архів, філігранологія, документознавство.

The article is devoted to the contribution to the study of the history of paper and watermarks by employee of the Central State Historical Archive of Ukraine in Lviv O. Matsyuk.

Keywords: O. Matsyuk, archive, the history of paper, records management.

В статье описан вклад в исследование истории бумаги и филиграней сотрудника Центрального государственного исторического архива Украины в г. Львове О. Я. Мацюка.

Ключевые слова: О.Я. Мацюк, архив, филигранология, документоведение.

В історії вітчизняної архівної галузі друга половина ХХ ст. позначилася значною активізацією історико-документознавчих досліджень [2]. Одним із найпомітніших подвижників розвитку спеціальних історичних дисциплін (далі — СІД) цілком заслужено вважають колектив Центрального державного історичного архіву України у м. Львові (далі — ЦДІАЛ України), що став ініціатором заснування постійного семінару з архівознавства, джерелознавства та СІД (далі — Семінар) [1].

Характеризуючи дослідження львівських істориків-архівістів, які об'єдналися навколо центру наукової комунікації при ЦДІАЛ України, варто зазначити, що студійні на-

прями були досить різновекторними. Найбільше вони відзначились у вивченні історичних характеристик документа завдяки студіюванням у галузі дипломатики, палеографії, сфрагістики тощо [1]. Також вагомий внесок було зроблено у розвиток археографії, топонімії, метрології, хронології, нумізматики. Професійний інтерес приділявся питанням історії архівів та архівних установ.

Дослідження здобутків львівського наукового осередку засвідчує неабияку результативність, що в першу чергу асоціюється з іменем непересічної постаті у вітчизняній науці — Ореста Ярославовича Мацюка (1932–1999) [1]. Творчий спадок і життєвий шлях архівіста, краєзнавця, доктора історичних наук, директора ЦДІАЛ України (з 1991 по 1999 рр.) знайшли відображення в доробку В. В. Бездрабко [1], Я. Р. Дашкевича [6], Я. Д. Ісаєвича [8], І. І. Сварника [23] та ін. Окрім того пам'яті історика була присвячена збірка наукових статей і спогадів, видана зусиллями Д. І. Пельц, І. Л. Бутича, Я. Р. Дашкевича та ін. [22].

Наукова діяльність О. Я. Мацюка упродовж багатьох десятиліть була нерозривно пов'язана із Центральним державним історичним архівом України у м. Львові, де він відбувся як науковець [22, с. 10–14].

Одним із наставників та ідейних натхненників дослідника, зі слів сучасників, був учень М. С. Грушевського, відомий український історик І. П. Крип'якевич [22, с. 10–14]. Із-поміж інших наукових напрямів найбільше зацікавлення молодого науковця викликала історія виготовлення паперу в Україні [22, с. 10–14]. Хронологічні межі студіювань О. Я. Мацюка простягалися від перших згадок про виготовлення вітчизняного паперу до другої половини ХХ ст.

Тематика його творчого спадку була досить різноманітною. Дослідник вивчав не лише водяні знаки окремих осередків виготовлення паперу [24, спр. 372, арк. 141–194], а й системно досліджував українські папірні ХVІ ст. [24, спр. 372, арк. 21–51], паперову промисловість України кінця ХVІІІ – першої половини ХІХ ст. [24, спр. 415, арк. 117–146], філіграні документів львівських вірмен ХVІ–ХVІІ ст. [24, спр. 442, арк. 133], водяні знаки вітчизняних папірень ХVІ – початку ХХ ст. [10]. Найбільшу увагу О. Я. Мацюка викликали українські водяні знаки на папері, які датуються

XVIII ст. [9]. На думку архівіста, саме у цей період вони стали самобутніми та набули характеристик, властивих лише Україні, відходячи від західноєвропейських штампів [9].

О. Я. Мацюк до філігранологічних досліджень підходив не лише з позиції висвітлення окремих питань історії українських папірень та їх водяних знаків, а брався за системне осмислення окремих проблем вітчизняної філігранології. Історик займався пошуком відповідей на питання з історії та методології філігранології; вивчав становлення та розвиток спеціальної історичної дисципліни, акцентуючи увагу на тому, що вона досягла значних успіхів лише в першій половині ХХ ст. [9]. Архівіст з'ясував, що завдяки накопиченим знанням стало можливим встановлення дат більшості українських документів, які було створено протягом XIV–XIX ст. Для О. Я. Мацюка визначення дат укладання письмових пам'яток є найголовнішим завданням філігранології, завдяки чому вона стає в пригоді дослідникам [9].

Питання об'єктно-предметної сфери філігранології запропоновано істориком-архівістом на обговорення на засідання науково-теоретичного семінару, яке відбулось 17 листопада 1976 р. [4]. У доповіді «Філігранологія. Стан і завдання в Українській СРСР» він зупинився на визначенні предмета філігранології, наголосивши, що основним завданням науковців, які працюють у цій галузі є «колекціонування філіграней від найдавніших часів до 40-х рр. ХХ ст. з паперу вітчизняного і зарубіжного походження, з інкунабул і стародруків, особливо кириличних», а також виявлення архівних документів і періодичних видань із історії паперової промисловості [4].

Дослідник долучився також до розроблення філігранологічної терміносистеми, запропонувавши визначення основних понять, якими оперує філігранологія. Так, під поняттям «філігрань» він розумів «прозоре зображення, що відтворене на папері при його відливанні, для чого на сітці форми вшивали рисунок з шовку або робили його з дротиків або бляшок» [9].

О. Я. Мацюк узагальнив і розкрив основні принципи виявлення, описання та копіювання водяних знаків, які ним застосовувались у практичній діяльності [9]. Серед них можна виокремити такі: 1) «копіювання нового водяного

знака на папері слід починати тільки після перегляду цілої справи, опису, фонду або декількох стародруків, коли будуть знайдені всі потрібні фрагменти водяних знаків і найчіткіші їх зображення...»; 2) «...крім одного зображення даного типу, можуть бути кілька їх відмін, тому корисно зібрати максимальну їх кількість...»; 3) «найкраще копіювати водяні знаки методом просвічуванням на прозору кальку олівцем або тушшю на спеціально обладнаному копіювальному столі із сильним підсвічування ... при виїзді в інші міста досить мати дощечку із прозорого матеріалу...»; 4) «... копіювати найкраще тушшю, бо копії, виготовлені олівцем і призначені для публікації, треба спочатку зняти на фотоплівку і лише після цього друкувати на фотопапері...»; 5) «...колекція філіграней потребує спеціального обліку ... для цього рекомендуємо завести спеціальну книгу...» [9].

Також О. Я. Мацюк запропонував власне бачення структури книги реєстрації філіграней, а саме: 1) порядковий номер філіграні; 2) архів, бібліотека і т. п.; 3) фонд; 4) опис; 5) номер справи, книги, папки і т. п.; 6) номер аркуша або документа; 7) дата написання документа; 8) місце складання документа (населений пункт); 9) характеристика паперу (якість паперу, колір, товщина, сітка, формат, матеріал: ганчірний, дерев'яний...; 10) ціна аркуша паперу (якщо є така позначка) [9].

Досліджуючи особливості датування документів, О. Я. Мацюк на основі аналізу паперу та водяних знаків описав різницю між часом виготовлення та часом використання паперу з певними філігранями, визначив способи встановлення часу написання недатованих документів або дат створення стародруків без вихідних даних, виявлення фальсифікатів і підробок [7].

О. Я. Мацюк відзначився також виданням чималої кількості рецензій і відгуків на праці вітчизняних і зарубіжних дослідників історії паперу. Так відомо, що він прорецензував підручник О. І. Каменцевої та М. В. Устюгова «Русская сфрагистика и геральдика» [12].

Також відгукнувся про працю дослідника соціально-політичні передумови виникнення книгодрукування, закономірностей виникнення друкарства в Україні, історії паперу, на якому були надруковані т. зв. «федоровські»,

видання Є. Л. Немировського «Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров» [13].

Значну увагу історик-архівіст приділяв вивченню зарубіжних фахових видань. Дослідник здійснив огляд праці З. В. Участкіної «До історії російських паперових мануфактур та їх водяних знаків», надрукованої Міжнародним товариством із видання праць історії паперу і філіграней в м. Гільверсум у Голландії в 1962 р. [18]. Згодом, у 1966 р., О. Я. Мацюк надрукував короткий огляд основних публікацій вищезгаданого товариства як одного із провідних осередків розвитку філігранології в світі, запропонувавши освоєння зарубіжного досвіду вітчизняними науковцями [17]. Останнє перевидання альбому «Папірні в Польщі в XVI ст.» авторства Я. Птасьніка, К. Пекарського, В. Будки (1971 р.) також стало предметом наукової критики О. Я. Мацюка [15]. Належно оцінивши видання польських колег, дослідник вказав на окремі неточності поданого матеріалу щодо приналежності папірні околиць Львова, заснованої в 1599 р. Валентином Кмеллером [15].

Архівіст долучився також до вивчення українського книгодрукування, зокрема докладно описував історію книгодрукування на Прикарпатті в першій чверті XVII ст. [11].

Варто зазначити, що особливу увагу науковець приділив студіюванню періоду зародження книгодрукування в Україні та ролі Івана Федорова. Історик-архівіст ініціював обговорення питання т. зв. «дофедорівського» книгодрукування [21]. Зокрема у своїх виступах на семінарах при ЦДІАЛ України та публікаціях у фаховій періодиці історик долучається до полеміки щодо актуального серед наукових кіл того часу обговорення факту існування друкарень в Україні до Івана Федорова [20; 21; 24, спр. 392, арк. 138–157]. Завдяки архівісту до наукового обігу введено беззаперечні, підтверджені архівними джерелами докази щодо існування на території нашої держави друкарні задовго до Івана Федорова [21]. Дослідивши масив історичних джерел, О. Я. Мацюк прийшов до висновку, що перша відома вітчизняна друкарня була заснована у 1460 р. у Львові українцем Степаном Дропаном (подарував її Онуфрієвському монастиреві) [21]. Згодом друкарня двічі відновлювала роботу у 1518 та 1571 рр. завдяки фундаціям князів Острозьких.

Послугуючись віднайденими відомостями в післямові до Львівського «Апостола» Івана Федорова (1574 р.) і написові на надгробній плиті Івана Федорова, О. Я. Мацюк брався стверджувати, що до 1574 р. на території нашої держави існували не одна друкарня. Мало місце припущення про існування декількох друкарень (близько десятка) [20]. Варто зазначити, що О. Я. Мацюк займався також пошуком книг, надрукованих цими друкарнями упродовж майже цілого століття (XV ст. – першої половини XVI). З'ясувалося, що, по-перше, тираж цих видань через недосконалість і примітивність самих друкарень був надзвичайно малим, а по-друге, стало відомо про цільове масове знищення виданих в Україні книг, що призвело, ймовірно, до їх втрати [21].

Результати багаторічних студій О. Я. Мацюка оприлюднені на сторінках часописів, протоколів семінарів при ЦДІАЛ України, загальнодержавних і закордонних конференцій, а також альбомів і монографій. Найвідоміші з них: «Папір і філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.)», 1974 р. [16]; «Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст.», 1992 р. [19]; «Історія українського паперу», 1994 р. [14] та ін.

До прикладу, завдяки безлічі кропітких польових досліджень майже у всіх населених пунктах України, а також бібліотеках та архівах Росії й Польщі була видана монографія-альбом О. Я. Мацюка «Папір та філіграні на українських землях (XVI ст. – початок XX ст.)» [16]. Вона містить: історію паперової справи та паперовиробництва в Україні; обладнання папірень, сортів, мір і форматів старовинного паперу; водяних знаків; «каталог папірень», у якому представлено паперові фабрики України, а також безпосередньо альбом філіграней і штемпелів, що налічує більше шести з половиною сотень позицій [3].

Монографія О. Я. Мацюка «Історія українського паперу», видана у 1994 р., містить узагальнюючі результати багаторічної праці науковця, які знайшли відповідне поцінування серед колег і стали підставою для отримання ним наукового ступеня доктора історичних наук без попереднього захисту кандидатської дисертації [22, с. 19].

Варто зазначити, що серед експозиції Науково-методичного кабінету спеціальних історичних дисциплін,

відкритого у 1984 р. зусиллями співробітників ЦДІАЛ України, виставка із філігранологічної та сфрагістичної тематики посіла одне із провідних місць [5]. До її організації О. Я. Мацюк також докладав чимало зусиль. У залі, присвяченій філігранологічним дослідженням, експонувалися зразки документів із історії паперовиробництва різних часів і плани будови давніх паперових фабрик, зокрема виставлялися 12 гравюр, що ілюстрували основні етапи виготовлення паперу в Китаї [24, спр. 932, арк. 1–2].

Тож у другій половині ХХ ст. у стінах ЦДІАЛ України утворився та активно діяв центр наукової комунікації — постійний науково-теоретичний семінар із архівознавства та спеціальних історичних дисциплін, який сприяв активізації філігранологічних досліджень істориків і архівістів Львова, що, в свою чергу, дало відповідні позитивні зрушення у вітчизняній філігранологічній науці. Ці здобутки стали можливими у більшій мірі завдяки видатному українському дослідникові історії паперу та філіграней, архівісту О. Я. Мацюку.

1. *Бездрабко В.* Семінар з архівознавства та допоміжних історичних дисциплін ЦДІА України у Львові: науковий феномен [Текст] / Валентина Бездрабко // Записки Львів. нац. наук. б-ки України ім. В. Стефаника. – 2008. – № 1. – С. 546–579.
2. *Бутич І.* Наукова робота архівних установ України (1959–1965 рр.) [Текст] / І. Бутич // Архіви України. – 1966. – № 2. – С. 3–19.
3. *Гавриленко В. О.* Мацюк О. Я. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок ХХ ст.) [Текст] / В. О. Гавриленко // Архіви України. – 1974. – № 3. – С. 83–84.
4. *Вавричин М. Г.* [Без назви] [Текст] / М. Г. Вавричин // Архіви України. – 1977. – № 1. – С. 90–91.
5. *Врадій Н. Ф.* Науково-методичний кабінет із спеціальних історичних дисциплін у ЦДІА УРСР у м. Львові [Текст] / Н. Ф. Владій // Архіви України. – 1986. – № 6. – С. 36–40.
6. *Дашкевич Я.* Орест Мацюк [Текст] / Ярослав Дашкевич // Постаті : нариси про діячів історії, політики, культури. – Львів : Львів. відділення ІУАД ім. М. С. Грушевського НАНУ ; ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – С. 672.
7. *Захарчишина П.* Семінари з питань джерелознавства і спеціальних історичних дисциплін [Текст] / П. Захарчишина // Архіви України. – 1965. – № 4. – С. 93–96.
8. *Ісаєвич Я. О.* Я. Мацюк — дослідник історичних джерел [Текст] / Ярослав Ісаєвич // Студії з архівної справи та документознавства. – Київ, 1999. – Т. 4. – С. 157–159.

9. Мацюк О. Виявлення та описання водяних знаків у рукописних джерелах XVIII – початку XIX ст. [Текст] / О. Мацюк // Архіви України. – 1974. – № 6. – С. 49–53.
10. Мацюк О. Водяні знаки деяких українських папірень XVI – початку XX ст. [Текст] / О. Мацюк // Наук.-інформ. бюлетень Архів. управління УРСР. – 1964. – № 1. – С. 13–26.
11. Мацюк О. До історії книгодрукування на Прикарпатті в першій чверті XVII ст. [Текст] / О. Мацюк // Архіви України. – 1974. – № 3. – С. 70–74.
12. Мацюк О. Я. Е. И. Каменцева, Н. В. Устюгов. Русская сфрагистика и геральдика [Текст] / О. Я. Мацюк // Архивы Украины. – 1974. – № 5. – С. 85–86.
13. Мацюк О. Я. Е. Л. Немировский. Начало книгопечатания на Украине. Иван Федоров [Текст] / О.Я. Мацюк // Архивы Украины. – 1974. – № 4. – С. 78–80.
14. Мацюк О. Історія українського паперу [Текст] / О. Мацюк / НАН України ; Ін-т укр. археографії та джерелознавства ; ЦДІАЛ України та ін. – К., 1994. – 186 с.
15. Мацюк О. Нове видання з філігранології [Текст] / О. Мацюк // Архіви України. – 1972. – № 3. – С. 85–86.
16. Мацюк О. Папір та філіграні на українських землях (XVI – початок XX ст.) [Текст] / О. Мацюк. – К. : Наук. думка, 1974. – 295 с.
17. Мацюк О. Публікації Міжнародного товариства по виданню праць з історії паперу і філіграней [Текст] / О. Мацюк // Архіви України. – 1966. – № 6. – С. 81–84.
18. Мацюк О. Цінне дослідження [Текст] / О. Мацюк // Наук.-інформ. бюлетень. – 1963. – № 6. – С. 69–70.
19. Мацюк О. Філіграні архівних документів України XVIII–XX ст. [Текст] / О. Мацюк / АН України ; Археограф. комісія. ; Ін-т укр. археографії та ін. – К. : Наук. думка, 1992. – 347 с.
20. Мацюк О. Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова [Текст] / О. Мацюк // Архіви України. – 1968. – № 2. – С. 3–14.
21. [Мацюк О.] Ще про початки книгодрукування на Україні [Продовження статті : Чи було книгодрукування на Україні до Івана Федорова [Текст] / [О. Мацюк] // Архіви України. – К., 1968. – № 3 – С. 26–27.
22. Нескінченна подорож: Книга пам'яті Ореста Мацюка [Текст] / уклад. : Г. Сварник, І. Сварник, Б. Якимович ; редкол. : Б. Якимович, Д. Пельц (співголови), Г. Сварник та ін. – Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2009. – 372 с., іл., портр.
23. Сварник І. Пам'яті Ореста Ярославовича Мацюка (1932–1999) [Текст] / Іван Сварник // Укр. археограф. щорічник. – Вип. 3/4. – К., 1999. – С. 742–745.
24. Центральний державний історичний архів України, м. Львів, ф. 1, оп. 1.

REFERENCES

1. Bezdrabko, V. (2008). *Seminar z arkhivознавства та допоміжних історичних дисциплін TsDIA України u Lvovi: naukovyi fenomen* [Seminar Archival and auxiliary historical disciplines Central State

- Historical Archives of Ukraine in Lviv: the scientific phenomenon]. *Zapysky Lvivskoi natsionalnoi naukovoï biblioteky Ukrainy imeni V. Stefanyka* [Notes Lviv National Scientific Library of Ukraine], 1, 546–579. [in Ukrainian].
2. Butych, I. (1966). *Naukova robota arkhivnykh ustanov Ukrainy (1959–1965 rr.)* [The scientific work of archival institutions in Ukraine (1959–1965 years)]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 2, 3–19. [in Ukrainian].
 3. Havrylenko, V. (1974). *Matsiuk O. Ia. Papir ta filigrani na ukrainskykh zemliakh (XVI – pochatok XX st.)* [O. Matsyuk. The Paper and filigree in the Ukrainian lands (XVI – the beginning of XX century)]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 3, 83–84. [in Ukrainian].
 4. Vavrychyn, M. (1977). *[Bez nazvy]* [[Untitled]]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 1, 90–91. [in Ukrainian].
 5. Vradii, N. (1986). *Naukovo-metodychnyi kabinet iz spetsialnykh istorychnykh dystsyplin u TsDIA URSS u m. Lvovi* [Science and methodical cabinet of special historical disciplines in the Central State Historical Archives in SSR. Lviv]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 6, 36–40. [in Ukrainian].
 6. Dashkevych, Ia. (2006). *Orest Matsiuk* [Orest Matsyuk]. In *Postati: Narysy pro diiachiv istorii, polityky, kultury* [Persons: Essays on the figures of history, politics, culture] (p. 672). Lviv: Lviv branch of UIAS name M. S. Grushevsky NASU; LNU name I. Franko [in Ukrainian].
 7. Zakharchyshyna, P. (1965). *Seminary z pytan dzhereloznavstva i spetsialnykh istorychnykh dystsyplin* [Seminars on issues of source and special historical disciplines]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 4, 93–96. [in Ukrainian].
 8. Isaievych, Ia. (1999). *O. Ia. Matsiuk — doslidnyk istorychnykh dzherel* [O. Matsyuk — researcher of historical sources]. *Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstva [Studio of Archives and Documentation]*, 4, 157–159. [in Ukrainian].
 9. Matsiuk, O. (1974). *Vyavlennia ta opysannia vodianykh znakiv u rukopysnykh dzherelakh XVIII – pochatku XIX st.* [Identification and description of watermarks in manuscript sources XVIII – early XIX century]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 6, 49–53. [in Ukrainian].
 10. Matsiuk, O. (1964). *Vodiani znaky deiakyykh ukrainskykh papiren XVI – pochatku XX st.* [Watermarks of some Ukrainian paper factories XVI – early XX century]. *Naukovo-informatsiinyi biuletyn*, [Scientific newsletter] 1, 13–26. [in Ukrainian].
 11. Matsiuk, O. (1974). *Do istorii knyhodrukuvannia na Prykarpatti v pershii chverti XVII s.* [To history book printing in the Carpathian region in the first quarter of the XVII century]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 3, 70–74. [in Ukrainian].
 12. Macjuk, O. (1974). *E. I. Kamenceva, N. V. Ustjugov. Russkaja sfragistika i geraldika* [E. Kamentseva, N. Ustyugov. Russian sfraghystyka and heraldry]. *Arhivy Ukraini [Archives of Ukraine]*, 5, 85–86. [in Russian].
 13. Macjuk, O. (1974). *E.L. Nemirovskij. Nachalo knigopечатaniia na Ukraine. Ivan Fedorov* [E. Nemirovsky. The beginning of publishing in Ukraine. Ivan Fedorov]. *Arhivy Ukraini [Archives of Ukraine]*, 4,

- 78–80. [in Russian].
14. Matsiuk, O. (1994). *Istoriia ukrainskoho paperu* [The history of Ukrainian paper]. Kyiv. [in Ukrainian].
 15. Matsiuk, O. (1972). *Nove vydannia z filihranolohii* [The new edition of the history of paper and watermarks]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 3, 85–86. [in Ukrainian].
 16. Matsiuk, O. (1974). *Papir ta filihrani na ukrainskykh zemliakh (XVI – pochatok XX st.)* [The Paper and filigree in the Ukrainian lands (XVI – the beginning of XX century)]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
 17. Matsiuk, O. (1966). *Publikatsii Mizhnarodnoho tovarystva po vydanniu prats z istorii paperu i filihranei* [Publication of the International Society for the publication of works on the history of paper and filigree]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 6, 81–84.
 18. Matsiuk, O. (1963). *Tsinne doslidzhennia* [Valuable Research]. *Naukovo-informatsiyni biuleten [Scientific newsletter]*, 1963, 6, 69–70.
 19. Matsiuk, O. (1992). *Filihrani arkhivnykh dokumentiv Ukrainy XVIII–XX st.* [The filigree of archival documents Ukraine XVIII–XX centuries]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
 20. Matsiuk, O. (1968). *Chy bulo knyhodrukuvannia na Ukraini do Ivana Fedorova* [Did the book printing was in Ukraine up to Ivan Fedorov]. *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 2, 3–14. [in Ukrainian].
 21. *Shche pro pochatky knyhodrukuvannia na Ukraini* [More about the beginnings of book printing in Ukraine]. (1968). *Arkhivy Ukrainy [Archives of Ukraine]*, 3, 26–27. [in Ukrainian].
 22. Svarnyk, H., Svarnyk, I. & Yakymovych, B. (Eds.). (2009). *Neskinchenna podorozh: Knyha pam'iaty Oresta Matsiuka* [Neverending Journey: The book Orestes Matsyuk memory]. Lviv: Vyd. tsentr LNU imeni Ivana Franka. [in Ukrainian].
 23. Svarnyk, I. (1999). *Pam'iaty Oresta Yaroslavovycha Matsiuka (1932–1999)* [In memory of Yaroslav Matsyuk (1932–1999)]. *Ukrainskyi arkhieohrafichnyi shchorichnyk [Ukrainian Archaeological Yearbook]*, 3/4, 742–745. [in Ukrainian].
 24. Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv, m. Lviv, Ukrainy [Central State Historical Archive Ukraine in Lviv], f. 1, in. 1. [in Ukrainian].

О. Я. Мацюк як дослідник історії паперу та філіграней.

Наливайко Ю. В., асистент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 163–174.

Стаття присвячена творчому спадку у галузі історії паперу, філіграней та книгодрукування одного із найбільш визначних представників львівської джерелознавчої школи заснованої на початку другої половини ХХ ст. при Центральному державному історичному архіві України в м. Львові О. Я. Мацюку. Наукові зацікавлення історика-архівіста були досить багатогранними. Він студіював питання історії окремих осередків виготовлення паперу в Україні,

системно вивчав українські папірні XVI ст., паперову промисловість України кінця XVIII – першої половини XIX ст., філіграні документів львівських вірмен XVI–XVII ст., водяні знаки вітчизняних папірень XVI – початку XX ст. Окрім того, деякі розвідки О. Я. Мацюка стосувались проблем термінології, методології, визначення предметно-об'єктної сфери вітчизняної філігранології. Науковець відзначився також виданням чималої кількості рецензій і відгуків на праці вітчизняних і зарубіжних дослідників історії паперу. Значну частину своїх студій вчений відвів з'ясуванню особливостей початку книгодрукування на вітчизняних землях. Науковий спадок львівського дослідника уміщений на сторінках чималої кількості часописів, протоколів міжнародних, загальнодержавних наукових форумів, а також семінарських занять при Центральному державному історичному архіві України в м. Львові. Результат багаторічних студій з історії паперу та філіграней відображений в численних альбомах та монографіях укладених О. Я. Мацюком. Тож висвітлення історії життєвого і творчого шляху цієї непересічної особистості серед наукової спільноти нашої держави безсумнівно є важливою сторінкою вітчизняної біографістики.

Ключові слова: О. Я. Мацюк, архів, філігранологія, документознавство.

O. Matsyuk as a researcher of the history of paper and filigree.

Nalyvayko Yu. V., assistant Department of Documentation and Information of Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 163–174.

The article is devoted to the creative inheritance O. Matsyuk. His studies were focused on the history of filigree, paper and printing. He was a member of the Lviv scientific school, which was founded at the Central Historical Archives of state in Ukraine in Lviv in the second half of the twentieth century. Research interests of the historian and archivist were quite multifaceted. He studied the history of the individual cells making paper in Ukraine, studied the Ukrainian paper mills XVI century, paper industry Ukraine late XVIII – early XIX century, filigree documents of Lviv Armenian XVI – XVII century, watermarks Ukrainian paper mills XVI – early XX century. Some intelligence of O. Matsyuk concerned issues of terminology, methodology, the definition of subject-object of the history of paper and watermarks. The scientist also issued a significant number of comments on the works of local and foreign researchers of history paper. He also studied the peculiarities of early printing in Ukraine. The scientific legacy of Lviv researcher inserted in the pages of a considerable number of journals, reports of international and national scientific meetings and seminars at the Central State Historical

Archives of Ukraine in. Lviv. The result of years of studies on the history of paper and filigree reflected in numerous albums and books signed O. Matsyuk. So studying the history of the life and career of this outstanding personality among the scientific community of our country is undoubtedly important for the national biographical.

Keywords: O. Matsyuk, archive, the history of paper, records management.

О. Я. Мацюк как исследователь истории бумаги и филиграней.

Наливайко Ю. В., ассистент кафедры документоведения и информационной деятельности Киевского национального университета культуры и искусств (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 163–174.

Статья посвящена творческому наследию в области истории бумаги, филиграней и книгопечатания одного из самых выдающихся представителей львовской источниковедческой школы основанной в начале второй половины XX в. при Центральном государственном историческом архиве Украины в г. Львове О. Я. Мацюка. Научные интересы историка-архивиста были достаточно многогранными. Он изучал отдельные вопросы истории изготовления бумаги в Украине, системно исследовал украинские бумажные фабрики XVI в., бумажную промышленность Украины конца XVIII – первой половины XIX в., филигранные документы львовских армян XVI–XVII вв., водяные знаки отечественного бумажного производства XVI – начала XX вв. Кроме того, некоторые разведки О. Я. Мацюка касались проблем терминологии, методологии, определения предметно-объектной сферы отечественной филигранологии. Ученый отличился также изданием большого количества рецензий и отзывов на труды отечественных и зарубежных исследователей истории бумаги. Значительную часть своих исследований он отвел выяснению особенностей начала книгопечатания на отечественных землях. Научное наследие львовского исследователя разместились на страницах большого количества журналов, протоколов международных, общегосударственных научных форумов, а также семинарских занятий при Центральном государственном историческом архиве Украины в г. Львове. Результат многолетних трудов по изучению истории бумаги и филиграней отражен также в альбомах и монографиях О. Я. Мацюка. Поэтому освещение истории жизненного и творческого пути этой незаурядной личности среди научного сообщества нашего государства несомненно является важной страницей отечественной биографистики.

Ключевые слова: О. Я. Мацюк, архив, филигранология, документоведение.

УДК 94(477)(092)(001.89)

Олена Володимирівна ГЛУШАН,
кандидат історичних наук,
доцент з наказу кафедри документознавства
та інформаційної діяльності Київського національного
університету культури і мистецтв (Київ).

С. В. БОРОДАЄВСЬКИЙ ЯК ОРГАНІЗАТОР НАУКИ В ЕМІГРАЦІЇ: ШТРИХИ ДО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПРОФІЛЮ ВЧЕНОГО

У статті досліджено зміст і форми науково-організаційної діяльності С. В. Бородаєвського (1870–1942) в еміграційний період його життя. Розкрито роль ученого в заснуванні та функціонуванні низки міжнародних та українських еміграційних наукових інституцій і товариств, а також внесок у налагодження співпраці між ними.

Ключові слова: С. В. Бородаєвський, науково-організаційна діяльність, українська міжвоєнна еміграція, наукові інституції, товариства, з'їзди, конгреси.

The maintenance and forms of scientifically-organizational activity of S. V. Borodaevsky (1870–1942) in the emigration are researched in the article. The role of the scientist in the creation and functioning of international and Ukrainian emigrant scientific institutions and societies and his contribution into development of cooperation between them are described.

Key words: S. V. Borodaevsky, scientifically-organizational activity, Ukrainian interwar emigration, scientific institutions, societies, congresses.

В статье исследованы содержание и формы научно-организационной деятельности С. В. Бородаевского (1870–1942) в эмиграционный период его жизни. Раскрыты роль ученого в создании и функционировании ряда международных и украинских эмиграционных научных учреждений и обществ, а также вклад в развитие сотрудничества между ними.

Ключевые слова: С. В. Бородаевский, научно-организационная деятельность, украинская межвоенная эмиграция, научные учреждения, общества, съезды, конгрессы.

Студіювання особистості вченого, його життєвого і творчого шляху, внеску у розвиток наукової думки своєю неодмінною складовою має дослідження соціального, куль-

турного, інтелектуального контекстів його побутування та наукової творчості, процесів розповсюдження і сприйняття його ідей, міжособистісних зв'язків і співпраці з колегами в рамках наукових інституцій та форумів. У свою чергу, такі біографії вчених є відображенням реалій розвитку науки та соціуму певної епохи і складають широке полотно інтелектуальної історії окремої нації та міжнародного співтовариства загалом.

Одним із репрезентантів когорти українських учених, що свого часу здобули міжнародне визнання та з огляду на ідеологічні міркування були викреслені з історичної пам'яті своїх співвітчизників за радянської доби, є Сергій Васильович Бородаєвський (1870–1942) — науковець, педагог, державний і громадсько-культурний діяч, один із фундаторів української кооперації. Творчий доробок ученого, діапазон наукових інтересів якого охоплює юриспруденцію, економіку, статистику, теорію та історію кооперативного руху, нараховує понад 500 наукових праць, серед яких монографії, підручники, наукові й публіцистичні статті, видані у понад 20 країнах світу.

Після поразки українських національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. С. В. Бородаєвський, не сприйнявши радянської влади і побоюючись за власну безпеку через колишню приналежність до вищої бюрократії Російської імперії та активну участь у розбудові української державності в якості заступника міністра торгівлі і промисловості гетьманського уряду та очільника Департаменту зовнішньої торгівлі УНР доби Директорії, змушений був емігрувати за кордон. У грудні 1919 р. разом із дружиною він виїхав до Константинополя, а звідти — до Парижа, де перебував протягом 1921–1922 рр., викладаючи кооперацію в Російському відділі Паризького університету. І лише у другій половині січня 1923 р. подружжя Бородаєвських перебралася до Чехо-Словацької Республіки (далі — ЧСР), де вчений одержав пропозицію викладати кооперативні дисципліни для студентів Української господарської академії в Подебрадах (далі — УГА) та Українського вільного університету у Празі (далі — УВУ). С. В. Бородаєвський емігрував у віці 49 років, коли він вже відбувся як державний діяч, здобув визнання серед вітчизняних і зарубіжних колег як учений-правник,

дослідник та організатор кооперативного руху. Однак найбільш повно розкритися як науковцю, викладачу, організатору науки і культурно-освітнього життя йому судилося саме в еміграційний період життя (1919–1942).

Перші згадки про плідну наукову діяльність С. В. Бородаєвського та спроби оцінки його внеску в налагодження співпраці з міжнародними науковими установами з'явилися ще за життя вченого у коротких біографічних нарисах енциклопедичних видань [1; 2] і невдовзі після його смерті у спогадах учнів та колег [14; 21]. У період з початку 1940-х до кінця 1980-х рр. дослідження постаті С. В. Бородаєвського здійснювалося виключно вченими української діаспори та й то в рамках розробки більш загальних проблем — історії української політичної еміграції, діяльності українських вищих навчальних закладів і наукових інституцій за кордоном, історії українського кооперативного руху тощо [4; 5; 15]. З 1990-х рр. триває процес повернення у вітчизняну історіографію імен українських діячів, що за радянської доби опинилися поза межами історичних досліджень, у тому числі й С. В. Бородаєвського. Його ім'я як відомого вченого європейського і навіть світового масштабу, члена українських науково-освітніх осередків у ЧСР вперше згадувалося у роботах дослідників української міжвоєнної політичної еміграції [6; 18]. Протягом 2000-2010-х рр. з'явилися біографічні довідки про С. В. Бородаєвського у вітчизняних довідково-енциклопедичних виданнях [7; 13], розгорнуті розвідки про життєвий і творчих шлях ученого на сторінках наукових фахових видань [8], а також короткий біобібліографічний показчик його робіт [3]. Однак діяльність С. В. Бородаєвського як організатора науки в середовищі української еміграційної спільноти в ЧСР ще не стала предметом окремого узагальнюючого дослідження.

Інтенсивна наукова робота стала провідною складовою діяльності С. В. Бородаєвського в еміграції. Навіть не зважаючи на постійні турботи про матеріальне забезпечення родини, перевантаження педагогічною працею й адміністративними обов'язками в УГА та УВУ, діяльну участь у громадських заходах і організаціях, учений не припиняв наукової діяльності, а, навпаки, розширював її форми та поглиблював їх змістовне наповнення. Він був організатором,

засновником (співзасновником) та членом низки наукових установ і товариств, брав участь у підготовці та проведенні багатьох міжнародних й українських конгресів, з'їздів, конференцій, підтримував широкі ділові контакти з зарубіжними вченими, співробітничав з міжнародними науковими інституціями.

Однією з поважних науково-дослідних установ української еміграції в ЧСР, діяльну участь у роботі якої брав С. В. Бородаєвський, був Український інститут громадознавства (далі — УІГ), заснований 1924 р. у Празі з ініціативи М. Ю. Шаповала [15, с. 23–27]. Створений «по типу Академії Наук [...] з метою вивчення суспільства, зокрема суспільства України і сусідніх народів, а також з метою підготовки вищих спеціалістів в області соціології, економіки, політики, народознавства і ін.» [22, спр. 43, арк. 99], Інститут мав чотири відділи: 1) соціології і політики, 2) народознавства, 3) економіки і техніки, 4) правознавства, що, у свою чергу, поділялися на секції (кафедри) та містили допоміжні установи (семінари, кабінети). У 1929 р. УІГ зазнав реорганізації: два останні відділи на правах секцій увійшли до складу відділу соціології і політики, сама ж установа була перейменована в Український соціологічний інститут (УСІ) [22, спр. 153, арк. 4, 7–7 зв].

С. В. Бородаєвський фактично стояв біля витоків діяльності Інституту. Вже 9 січня 1925 р. на своєму засіданні Організаційний Комітет УІГ обрав його дійсним членом Інституту по відділу економіки і техніки [22, спр. 259, арк. 2–3]. Праця С. В. Бородаєвського в УІГ зреалізувалася у наступних формах: безпосередня дослідницька робота — розробка актуальних питань кооперації та спеціальних соціально-економічних проблем; виступи з рефератами й доповідями на засіданнях відділу і лекціями перед широкою громадськістю; підготовка та публікація наукових робіт; співробітництво у друкованому органі Інституту — часописі «Суспільство», для якого вчений систематично готував критичні огляди нових видань у галузі кооперативної літератури; участь у засіданнях Наукової Ради УІГ тощо. Праця С. В. Бородаєвського в Інституті не винагороджувалася окремою платою. Він отримував лише гонорар за роботи, надруковані в «Суспільстві», та компенсацію проїзних витрат.

Ознайомлення широких кіл української громадськості у всьому світі з результатами роботи УІГ з кінця 1927 р. здійснювалося і у формі кореспонденційних лекцій для студентів створеного при Інституті Українського робітничого університету (далі — УРУ). Поруч з УРУ, що виконував популяризаційно-просвітницькі функції, при УІГ також було закладено Вищу школу суспільних наук, яка мала своїм завданням «виховання науково-кваліфікованих робітників в полі суспільних наук та громадської чинності шляхом вищого удосконалення в цих науках» [22, спр. 41, арк. 34]. С. В. Бородаєвський був запрошений до складу як професорсько-інструкторського персоналу УРУ, так і професорської ради Вищої школи суспільних наук [22, спр. 41, арк. 34 зв.].

З 1925 р. до 1930 р. у складі УІГ як окремий структурний підрозділ працював Український національний музей-архів (далі — УНМА), що займався організацією збирання, упорядкування та збереження українських історичних і культурних пам'яток за кордоном [16, с. 103–136]. Для проведення експертизи цінності запропонованих музею матеріалів та розробки наукових засад зберігання й використання архівно-музейних колекцій було створено Наукову колегію УНМА. До участі в її роботі у якості експерта матеріалів з історії економіки та кооперативного руху був запрошений С. В. Бородаєвський [29, арк. 3 зв.]. З 12 засідань Колегії, які відбулися після запрошення вченого, він брав участь у 5, на яких, зокрема, розглядалися такі матеріали, як «Спогади» В. Приходька, спогади А. Животка «Із мого щоденника», роботи генерала М. Омеляновича-Павленка «Переломові дні в Галицько-польській війні» та «На Катеринославщині за національною працею» та ін. У цьому контексті необхідно зазначити, що пам'яткоохоронний напрямок діяльності С. В. Бородаєвського в еміграції не обмежувався участю в роботі Наукової колегії УНМА. Вчений був членом ще однієї інституції, яка ставила за мету опікування українськими історичними пам'ятками за кордоном — Товариства охорони українських історичних пам'яток за кордоном на чолі з С. П. Шелухіним [28, арк. 9]. Крім того, своїми благодійними внесками він підтримував заходи Музею визвольної боротьби України з побудови «Українського Дому» — своерід-

ного науково-культурного центру української еміграції, де, крім музею, мали розміститися й інші українські культурні установи та організації. Така діяльність ученого засвідчила його небайдуже ставлення до справи збереження для нащадків історичної пам'яті попередніх поколінь.

Припинення з липня 1930 р. матеріальної допомоги з боку Міністерства закордонних справ ЧСР зумовило значне скорочення діяльності УСІ та його установ. Поступово робота в окремих відділах Інституту занепала й звелася до відбуття засідань. Співробітництво С. В. Бородаєвського в УСІ тривало до середини 1930-х рр. — у 1934 р. він виступив з доповіддю на тему «Сучасна українська кооперація» [22, спр. 217, арк. 30]. Наприкінці 1936 р. новим директором Інституту Л. Д. Шрамченком був розроблений проект організації при УСІ трирічних Українських високошкільних курсів державознавства. Згідно з їх програмою курс «Основи кооперації» (16 лекцій) мав вести С. В. Бородаєвський [22, спр. 242, арк. 30–31]. Однак ця спроба відновити освітню складову діяльності УСІ не була реалізована.

Поступовий відхід ученого від активної діяльності в УСІ певною мірою був зумовлений його зайнятістю у зв'язку з організацією та подальшим здійсненням роботи іншої еміграційної науково-дослідної установи академічного характеру — Української наукової асоціації (далі — УНА) у Празі [15, с. 243–244]. Покликана сприяти продовженню наукової діяльності українських учених в умовах різкого скорочення урядового фінансування емігрантських установ в ЧСР, Асоціація була створена з ініціативи професури УГА наприкінці 1932 р. С. В. Бородаєвський, як один з фундаторів, брав участь у підготовчих нарадах з відкриття УНА у липні-листопаді 1932 р., на яких було розроблено статут установи, складено реєстр учених, запрошених до співпраці в Асоціації, визначено порядок, день та комісію для скликання її установчих зборів. Визнання колегами наукового авторитету вченого та його внеску у справу заснування УНА засвідчив такий факт: при визначенні кандидатів на голову товариства за кількістю отриманих голосів С. В. Бородаєвський був другим (після Б. І. Іваницького) з семи претендентів на цю посаду [31, спр. 401, арк. 3].

У складі УНА було створено 4 відділи: гуманітарних наук, права і суспільних наук, природничих та математичних

наук, технічних і економічних наук. С. В. Бородаєвський співробітничав у двох відділах — права і суспільних наук та технічних і економічних наук. Однак намічена широка програма їх роботи — проведення з'їздів, публічних наукових викладів; відкриття бібліотек, облаштування лабораторій, кабінетів; видання наукових монографій, збірників, періодичних органів; тісна співпраця з зарубіжними науковими установами та товариствами тощо — не була здійснена. За умов відсутності фінансування діяльність УНА обмежилася влаштуванням наукових засідань з доповідями по окремих відділах.

Більш плідною виявилася участь С. В. Бородаєвського у роботі окремих фахових товариств, зокрема українських кооператорів та економістів. Так, у 1922 р., одночасно з початком праці в УГА, учений вступив до лав Товариства з розповсюдження кооперативного знання, заснованого студентами й викладачами економічно-кооперативного факультету Академії з метою «глибшого студіювання кооперації та поширення кооперативних ідей серед українського громадянства» [19, с. 65]. У 1926 р. воно було реорганізоване у Товариство українських кооператорів, що ставило перед собою, окрім дослідницьких та популяризаційних, ще й суто професійні завдання у справі допомоги своїм членам. С. В. Бородаєвський брав діяльну участь у його роботі: відвідував товариські зібрання, на яких виступав з лекціями та доповідями, публікував свої праці на сторінках «Кооперативного альманаху», що його видавало товариство у 1923–25 рр. [4, с. 37]. Іншим професійним об'єднанням, у рамках якого вів науково-дослідну працю С. В. Бородаєвський, було Товариство українських економістів (далі — ТУЕ), що з 1923 р. почало «поширювати економічні знання серед українського народу, [...] сприяти розвиткові укр. економ. літератури, покращанню матеріального стану членів Т-ва та задовольняти їх культурні потреби» [10]. Незначна кількість членів та брак коштів не дозволили ТУЕ розгорнути активну діяльність у перший період його існування. Поповнення складу молодими українськими економістами першого випуску УГА (відповідно і матеріальних фондів за рахунок членських внесків), зміна статуту, що зареєстрував тісний зв'язок товариства з Академією, активізували

його роботу в лекційному, видавничому та організаційному напрямках. Лекційна діяльність здійснювалася у формі щомісячних наукових доповідей. Так, на засіданні товариства 24 березня 1928 р. С. В. Бородаєвський запропонував увазі колег реферат на тему «Економічна політика як причина миру та війни», що висвітлював основні положення його праці «Економічні проблеми і мир», відзначеної премією Монтагю Бертона [9]. У 1929 р. вченого було обрано до складу Управи ТУЕ. Окремі його роботи публікувалися на сторінках неперіодичного органу товариства «Український економіст».

Хоча основною сферою наукових інтересів С. В. Бородаєвського була кооперація, юрист за фахом, він ніколи не полишав досліджень з правової проблематики, викладав правові дисципліни в УВУ, брав участь у наукових форумах правників та був членом Українського правничого товариства (далі — УПТ) в ЧСР. Учений відвідував наукові засідання товариства, де сам виступав з доповідями та брав участь у обговоренні виступів своїх колег [24, арк. 31–32]. Ще тіснішим стало співробітництво С. В. Бородаєвського з УПТ після зміни статуту останнього та запровадження спільних академічних засідань колегії професорів факультету права і суспільних наук УВУ та УПТ у 1932 р. Зі 150 таких спільних засідань, що відбулися з 1932 р. до 1941 р. і протоколи яких збереглися, вчений відвідав 104, на 13 із них був доповідачем. Неодноразово С. В. Бородаєвський обирався до складу керівних органів УПТ: у 1930, 1931, 1935, 1936 рр. був членом його Управи, у 1932 р. — кандидатом у члени Управи, у 1937 р. — членом Ревізійної комісії [24, арк. 20 зв.].

Показовим стало обрання С. В. Бородаєвського 27 червня 1933 р. дійсним членом Українського історично-філологічного товариства — своєрідної «неофіційної української академії наук з гуманітарного напрямку» [31, спр. 411, арк. 25].

Поруч із суто науковою роботою, важливим був репрезентаційний аспект діяльності наукових інституцій та організацій української еміграції. За умов обмежених матеріальних ресурсів, відсутності державної підтримки окремих товариств, його успішна реалізація вимагала створення спе-

ціальної установи, що об'єднувала б українських учених та координувала б їхню співпрацю з міжнародними науковими організаціями. Такою установою був Український академічний комітет (далі — УАК), що розпочав свою діяльність у 1924 р. спершу як автономний орган при Українському історично-філологічному товаристві, а з 1926 р. здійснював її як окрема організація, яка об'єднувала всі українські вищі навчальні заклади й наукові товариства в ЧСР, а також Наукове товариство ім. Шевченка у Львові та Український науковий інститут у Берліні [15, с. 193–195]. Комітет встановив зв'язки з Комісією для міжнародної інтелектуальної співпраці (Женева) та її виконавчим органом — Інститутом інтелектуальної співпраці (Париж), опікувався участю українських науковців у міжнародних конференціях, дбав про збереження українських вищих навчальних закладів в ЧСР тощо.

Авторитетний учений з широкими зв'язками у міжнародних наукових колах, С. В. Бородаєвський залучався до діяльності УАК спочатку як представник УГА в Комітеті (1928–29 рр.), згодом — як член його Управи (1929, 1932, 1938 рр.) [23, спр. 130, арк. 283, спр. 432, арк. 59]. Учений брав участь у засіданнях Управи Комітету, готував повідомлення про діяльність очолюваного ним Українського університетського угруповання для Ліги Націй для бюлетеня УАК. Також С. В. Бородаєвський взяв участь у проекті Комітету з підготовки книги «Україна та її народ» — своєї «наукової енциклопедії українознавства», яку мало видати Українське інформаційне бюро в Лондоні [15, с. 195]. Передбачалося, що книга вийде англійською мовою накладом у 2000 примірників та складатиметься з чотирьох розділів: 1) природа, 2) населення, 3) історія і духовна культура, 4) матеріальна культура. С. В. Бородаєвський мав підготувати нариси про кредит та кооперацію до розділу «Матеріальна культура». Робота над книгою розпочалася у 1932 р. і тривала більше року. Вчений підготував нарис «Українська кооперація», що висвітлював історію, законодавчу базу, статистичні дані розвитку різних галузей кооперації, у тому числі кредитної, на українських землях під владою СРСР, Польщі, ЧСР та Румунії. Як зазначав В. М. Іванис, «ті рукописи являли собою велику цінність, бо вони виявляли погляди

української еміграційної еліти на той стан, який панував на всіх землях етнографічної української території» [11, с. 55]. Однак за браком коштів книга так і не вийшла друком. Одна з машинописних копій нарису С. В. Бородаєвського зберігається в ЦДАВО України [30].

Одним з найвагоміших досягнень у діяльності УАК була організація двох українських наукових з'їздів у Празі, що мали на меті надати можливість «українським науковим силам, що перебувають за кордоном, [...] зробити підсумок їх наукової праці [...] та нав'язати тісніші зносини з українськими та чужоземними науковими інституціями та науковими колами» [20, с. 3]. С. В. Бородаєвський взяв активну участь у підготовці та проведенні цих форумів. У лютому 1926 р. професорська рада економічно-кооперативного факультету УГА делегувала його до складу президії економічно-кооперативної підсекції секції права і суспільних наук [23, спр. 329, арк. 52]. Як голова вказаної підсекції, вчений підготував для Організаційної комісії список осіб, яких було запрошено до участі в роботі підсекції. 9 квітня 1926 р. він особисто звернувся з листами до директора УІГ М. Ю. Шаповала та неодмінного секретаря ВУАН А. Ю. Кримського, у яких запрошував їх до участі у з'їзді та радився стосовно інших учених-співробітників вказаних наукових інституцій, яких бажано було б залучити до роботи з'їзду [12, арк. 2 зв.]. Як відомо, в УСРР репресивні органи провели жорстоку антиз'їздівську кампанію, до якої, між іншим, залучили знакову постать української науки — М. С. Грушевського. Під її тиском ВУАН відмовилася взяти участь у I Українському науковому з'їзді. Під час з'їзду, що проходив з 3 до 7 жовтня 1926 р., С. В. Бородаєвський головував на засіданнях економічно-кооперативної підсекції, брав участь в обговоренні виголошених доповідей, сам виступив з повідомленням на тему «Принципи кооперативного закону» [20, с. 41–47].

Згідно з рішенням I Українського наукового з'їзду наступний форум української науки в еміграції мав бути скликаний у Празі через 5 років, однак фактично відбувся 20–24 березня 1932 р. Управа УАК обрала С. В. Бородаєвського до складу Організаційної комісії з'їзду, а професорська рада економічно-кооперативного факультету УГА, як

і попереднього разу, рекомендувала кандидатуру вченого на голову економічно-кооперативної підсекції [23, спр. 392, арк. 387]. С. В. Бородаєвський регулярно інформував членів професорської ради економічно-кооперативного факультету про перебіг праці Організаційної комісії та хід підготовки до з'їзду. Коли на засіданні 23 квітня 1931 р. Оргкомісія відмовилася кооптувати до свого складу представників економічно-кооперативного факультету УГА та правничого факультету УВУ, вчений був у числі небагатьох, хто не погодився з цією постановою [23, спр. 392, арк. 390–391]. У поданій ним «окремій думці» негативне рішення Організаційної комісії у цій справі він розцінював як «елементи дезорганізації» та відмовлявся брати за нього на себе відповідальність. С. В. Бородаєвський також підтримував домагання членами правничо-економічної секції автономії праці останньої, зокрема права запрошення учасників та відбору запропонованих до розгляду у секції доповідей. Разом з тим, учений не припинив підготовчої роботи економічно-кооперативної підсекції, проте не раз вказував Організаційній комісії, що відсутність організованої правничо-соціологічної підсекції, а отже правничо-економічної секції в цілому, негативно відбивалася на такій підготовці [31, спр. 397, арк. 59–60]. Як відомо, згадана підсекція так і не відбулася, тож ціла правничо-економічна секція була представлена на з'їзді роботою лише економічно-кооперативної підсекції. Остання відбулася під головуванням С. В. Бородаєвського з засідання, на яких було зачитано 15 доповідей. Сам учений виступив з доповідями про сільськогосподарську кооперацію та кооперативне законодавство в Радянській Україні, у яких доводив, що кооперація, у тому числі сільськогосподарська, в УСРР позбавлена автономії та ініціативи при здійсненні операцій, не виконує своїх безпосередніх функцій; кооперативне ж законодавство Радянської України непослідовне, суперечне, не витримане з погляду єдиного головного джерела права [17].

Українські правники, що не взяли участі у роботі II Українського наукового з'їзду, у 1933 р. провели спеціальний Український правничий з'їзд, приурочений до 10-ї річниці діяльності Українського правничого товариства в Празі [15, с. 247]. У рамках з'їзду була запланована праця двох сек-

цій: правничої і соціально-економічної. С. В. Бородаєвський отримав запрошення до участі у з'їзді, на яке дав свою згоду та висловив намір виголосити доповідь «Межі залежності кооперації». Робота з'їзду тривала з 4 до 7 жовтня 1933 р. Розгляду рефератів з соціально-економічних питань було відведено третій день з'їзду — 6 жовтня. У своїй доповіді С. В. Бородаєвський проаналізував межі залежності кооперації від окремих чинників, поза якими губляться її фундаментальні принципи, а кооперативні товариства втрачають свою унікальну економічну природу й перетворювалися у «псевдокооперативи»: призначення членів Правління замість їх обрання; надання ревізору права усувати керівні органи кооперативу на власний розсуд без рішення суду; вплив політичних партій чи професійних союзів на здійснення кооперативом його операцій, зокрема встановлення відсотків на позики тощо [27, арк. 181–181a].

Результати своїх наукових досліджень учений оприлюднював не лише на засіданнях українських еміграційних наукових товариств та з'їздів, а й виносив на розгляд світової наукової спільноти під час численних виступів на міжнародних конгресах, з'їздах, конференціях. Як і у доеміграційний період, С. В. Бородаєвський залишався активним діячем міжнародного кооперативного руху: брав участь у конгресах Міжнародного кооперативного альянсу — XI (Гент, 1924 р.), XIII (Відень, 1930 р.), XV (Париж, 1937 р.); відвідував міжнародні кооперативні виставки, конференції професорів-викладачів кооперації у вищих навчальних закладах (Гент, 1924 р.; Базель, 1931 р.) та конгреси кооперативної преси (Париж, 1937 р.); був членом Міжнародного інституту для вивчення кооперації в Парижі; виступив одним із засновників Міжнародного інституту кооперативних студій у Базелі. Остання наукова установа була організована 5–6 жовтня 1931 р. з ініціативи професора кооперації Паризького університету Ш. Жида для налагодження зв'язку та обміну досвідом як між вченими-дослідниками кооперації, так і з кооператорами-практиками [26, арк. 155]. Серед інших членів-фундаторів Інституту були такі відомі діячі міжнародного кооперативного руху, як Р. Томагніні, М. Барроу, В. Ф. Тотоміанц, з якими С. В. Бородаєвський підтримував дружні зв'язки.

Окрім конгресів та конференцій, що регулярно проводилися вказаними інституціями, С. В. Бородаєвський, як офіційний представник УГА чи УВУ, також брав участь у Міжнародному конгресі з раціоналізації праці (Прага, 1925 р.), Міжнародному конгресі вивчення проблеми населення (Рим, 1931 р.), XV Міжнародному аграрному конгресі (Прага, 1931 р.), Міжнародному конгресі середніх класів (Прага, 1932 р.) [25, арк. 160–161, 189]. На Міжнародному аграрному конгресі вчений працював у складі III секції — «Хліборобської кооперації», де виступив з доповіддю про організацію вищої кооперативної освіти на економічно-кооперативному факультеті УГА.

Активна діяльність на міжнародній науковій арені забирала багато енергії, часу, коштів. Однак, С. В. Бородаєвський завжди намагався з максимальною користю використати наукове відрядження чи особисту поїздку за кордон і відвідати якомога більше наукових форумів, де налагоджував контакти з зарубіжними вченими та пропагував поміж ними не лише здобутки української науки, а й українські інтереси загалом. Така діяльність ученого була належним чином оцінена українською еміграційною спільнотою. У посмертній згадці про С. В. Бородаєвського Д. Миронович відзначав, що «він мабуть не залишив ні одного міжнародного кооперативного з'їзду», на яких «виступав не тільки як учений кооператор, але також як заступник української кооперації і представник українського народу, чим немало спричинився до ознайомлення чужини з Україною» [14, с. 3].

Отже, С. В. Бородаєвський був активним учасником і одним з організаторів наукового життя, що велося українськими вченими-емігрантами в ЧСР. Він був у числі засновників й активних членів як міжнародних (Міжнародний інститут кооперативних студій, Міжнародний інститут вивчення кооперації), так і українських еміграційних наукових інституцій (Український інститут громадознавства, Українська наукова асоціація, Український академічний комітет) та товариств (економістів, правників, кооператорів, історично-філологічного). Виступаючи з доповідями на засіданнях цих установ і товариств, беручи участь в управлінні ними, жертвуючи кошти на їх розвиток, учений багато зробив для подальшого розгортання їх діяльності й підвищення науко-

вого престижу. Свідченням визнання наукового авторитету С. В. Бородаєвського світовою й українською еміграційною громадськістю були запрошення й делегування його на численні міжнародні конгреси, конференції і з'їзди. Своєю участю у цих форумах учений завжди мав на меті підвищити авторитет української науки та продемонструвати всьому світові її здобутки.

1. Бородаєвський Сергей Васильевич [Текст] // Новый энциклопедический словарь / под общ. ред. К. К. Арсеньева ; изд. Ф. А. Брокгауз, И. А. Ефрон. – Т. 7 : Бобровников-Брачное право. – СПб., [1912]. – С. 622.
2. Бородаєвський Сергій [Текст] // Укр. Загальна Енциклоп. Книга Знання : в 3-х т. / під гол. ред. І. Раковського. – Т. 3 : С-Я. – Львів-Станіславів-Коломия : Рідна школа, [1931]. – С. 1314.
3. Бородаєвський Сергій Васильович [Текст] : короткий біобібліограф. покажчик / уклад. : В. М. Власенко, О. В. Глушан. – Суми, 2010. – 88 с.
4. *Винар Б.* Матеріали до історії економічних дослідів на еміграції (1919–1964) [Текст] / Б. Винар ; Укр. іст. т-во. – Мюнхен, 1965. – 120 с.
5. *Витанович І.* Історія українського кооперативного руху / І. Витанович. – Нью-Йорк, 1964. – 624 с.
6. *Віднянський С. В.* Культурно-освітня і наукова діяльність української еміграції в Чехо-Словаччині : укр. вільний ун-т (1921–1945 рр.) [Текст] / С. В. Віднянський. – К., 1994. – 84 с.
7. *Власенко В. М.* Бородаєвський Сергій Васильович [Текст] / В. М. Власенко // ЕСУ. – Т. 3 : Біо-Бя. – К., 2004. – С. 358.
8. *Власенко В. М.* Корифей кооперативної справи (До 135-річчя від дня народження С. В. Бородаєвського) [Текст] / В. М. Власенко, В. В. Власенко // Сумський істор.-архівний журнал. – 2005. – Вип. I. – С. 11–22.
9. Економічна політика як причина миру та війни (Реферат проф. С. Бородаєвського) [Текст] // Укр. економіст. – 1928. – Ч. 1. – С. 138–141.
10. З життя Товариства українських економістів в ЧСР [Текст] // Укр. економіст. – 1928. – Ч. 1. – С. 135.
11. *Іванис В.* Стежками життя (Спогади) [Текст] / В. Іванис. – Кн. V : На чужині. – Новий Ульм, 1962. – 516 с.
12. ІР НБУВ, ф. I, од. зб. 26729.
13. *Марочко В. І.* Бородаєвський Сергій Васильович [Текст] / В. І. Марочко // ЕІУ / Редкол. : В. А. Смолій (гол.) та ін. – Т. 1 : А–В. – К. : Наук. думка, 2003. – С. 351.
14. *Миронович Д.* Проф. Сергій Бородаєвський [Текст] / Д. Миронович // Краківські вісті. – 1942. – 14 лютого. – Ч. 29 (476). – С. 3.
15. *Наріжний С.* Українська еміграція. Культурна праця української еміграції між двома світовими війнами [Текст] / С. Наріжний ; відповід. ред. О. Купчинський. – Ч. 1. – Репринт. вид. 1942 р. – Львів-Кент-Острог : Дослід.-видав. центр Наук. т-ва ім. Шевченка у Львові, 2008. – 374 с. + ССXXXII с. іл.

16. Палієнко М. Г. Архівні центри української еміграції (створення, функціонування, доля документальних колекцій) [Текст] / М. Г. Палієнко. – К. : Темпора, 2008. – 688 с., іл.
17. Технічні і економічні науки на II Українському Науковому З'їзді в Празі [Текст] // Укр. інженер. – Подебради, 1932. – Ч. 4. – С. 56-58.
18. Трощинський В. Український соціологічний інститут у Празі: організація і наукова праця (1924–1932 рр.) [Текст] / В. Трощинський // Укр. діаспора. – 1992. – Ч. 2. – С. 138–150.
19. Українська господарська академія в Ч.С.Р. Подебради, 1922–1935 і Український технічно-господарський інститут. Подебради-Регенсбург-Мюнхен, 1932–1972. – Т. III. – Нью-Йорк, 1972. – 278 с.
20. Український Науковий З'їзд у Празі 3-7 жовтня 1926 р. [Текст] : Звідомлення Президії Організаційної Комісії З'їзду. – Прага : Державна друкарня, 1928. – 75 с.
21. Храпливий Є. Сергій Бородаєвський і навчання кооперації в Українському Вільному Університеті [Текст] / Є. Храпливий // Наук. зб. Укр. Вільного Ун-ту. – Мюнхен, 1948. – Т. V. – С. 202–207.
22. ЦДАВО України, ф. 3793, оп. 1.
23. ЦДАВО України, ф. 3795, оп. 1.
24. ЦДАВО України, ф. 3831, оп. 1, спр. 36.
25. ЦДАВО України, ф. 3859, оп. 1, спр. 140.
26. ЦДАВО України, ф. 3883, оп. 1, спр. 28.
27. ЦДАВО України, ф. 3997, оп. 1, спр. 6.
28. ЦДАВО України, ф. 4009, оп. 1, спр. 3.
29. ЦДАВО України, ф. 4018, оп. 1, спр. 12.
30. ЦДАВО України, ф. 4465, оп. 1, спр. 416.
31. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1.

REFERENCES

1. *Borodaevskij Sergej Vasil'evich* [Borodaevsky Sergey Vasilyevich]. (1912). In K. K. Arsenyev (Ed.), *Novyj jenciklopedicheskij slovar'* [The new encyclopedic dictionary] (Vol. 7, p. 622). St. Petersburg: F. A. Brokgauz, I. A. Efron. [in Russian].
2. *Borodaievskiy Serhii* [Borodaevsky Sergey]. (1931). In I. Rakovsky (Ed.), *Ukrainska Zahalna Entsyklopediia. Knyha Znannia* [The Ukrainian general encyclopedia. Book of knowledge] (Vol. 3, p. 1314). Lviv–Stanislaviv–Kolomiya: Ridna shkola. [in Ukrainian].
3. Vlasenko, V. M., & Hlushan, O. V. (Eds.). (2010). *Borodaievskiy Serhii Vasylovych: Korotkyi biobibliografichnyi pokazhchuk* [Borodaevsky Sergey Vasilyevich: The short biobibliographic index]. Sumy. [in Ukrainian].
4. Wynar, B. (1965). *Materiialy do istorii ekonomichnykh doslidiv na emihratsii (1919–1964)* [Materials to history of economic researches in emigration (1919–1964)]. Munich. [in Ukrainian].
5. Vytanovych, I. (1964). *Istoriia ukrainskoho kooperatyvnoho rukhu* [History of Ukrainian cooperative movement]. New York. [in Ukrainian].
6. Vidnyansky, S. V. (1994). *Kulturno-osvitnia i naukova diialnist ukrainskoi emihratsii v Chekho-Slovachchyni: Ukrainskyi vilnyi universytet (1921–1945 rr.)* [Cultural and educational and scientific activity of the Ukrainian emigration in Czecho-Slovakia: Ukrainian free university (1921–1945)]. Kyiv. [in Ukrainian].

7. Vlasenko, V. M. (2004). *Borodaievskiyi Serhii Vasylovych* [Borodaevsky Sergey Vasilyevich]. In *Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy* [Encyclopedia of modern Ukraine] (Vol. 3, p. 358). Kyiv. [in Ukrainian].
8. Vlasenko, V. M., & Vlasenko, V. V. (2005). *Koryfei kooperatyvnoi spravy (Do 135-richchia vid dnia narodzhennia S. V. Borodaievskoho)* [The coryphaeus of cooperative business (By 135th anniversary of birthday of S. V. Borodaevsky)]. *Sumskiyi istoryko-arkhivnyi zhurnal* [Sumy historical and archival magazine], I, 11–22. [in Ukrainian].
9. *konomiczna polityka yak prychna myru ta viiny (Referat prof. S. Borodaievskoho)* [Economic policy as reason of war and peace (Paper of the prof. S. Borodaevsky)]. (1928). *Ukrainskyi ekonomist* [The Ukrainian economist], 1, 138–141. [in Ukrainian].
10. *Z zhyttia Tovarystva ukrainskykh ekonomistiv v ChSR* [From life of Community of the Ukrainian economists in the Czechoslovak Republic]. (1928). *Ukrainskyi ekonomist* [The Ukrainian economist], 1, 135. [in Ukrainian].
11. Ivanys, V. (1962). *Stezhkamy zhyttia (Spohady)* [Paths of life (Reminiscence)] (Vol. V). New Ulm. [in Ukrainian].
12. Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine, fond I, storage unit 26729.
13. Marochko, V. I. (2003). *Borodaievskiyi Serhii Vasylovych* [Borodaevsky Sergey Vasilyevich]. In V. A. Smoly (Ed.). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of history of Ukraine] (Vol. 1, p. 351). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
14. Myronovych, D. (1942, February 14). *Prof. Serhii Borodaievskiyi* [Prof. Sergey Borodaevsky]. *Krakovski visti* [The Krakow Messages], 29 (476), 3. [in Ukrainian].
15. Narizhnyi, S. (2008). *Ukrainska emigratsiia. Kulturna pratsia ukrainskoi emigratsii mizh dvoma svitovymi viinamy* [The Ukrainian emigration. Cultural activity of the Ukrainian emigration between the two world wars] (Part 1, reprint. ed.). Lviv-Kent-Ostroh: Doslidnytsko-vydavnychiy tsentr Naukovoho tovarystva imeni Shevchenka u Lvovi. [in Ukrainian].
16. Paliienko, M. H. (2008). *Arkhivni tsentry ukrainskoi emigratsii (stvorennya, funktsionuvannya, dolia dokumentalnykh kolektsii)* [Archival Centers of Ukrainian Emigration (formation, functioning, fate of documental collections)]. Kyiv: Tempora. [in Ukrainian].
17. *Tekhnichni i ekonomichni nauky na II Ukrainskomu Naukovomu Z'izdi v Prazi* [Technical and economic sciences at the Second Ukrainian scientific congress in Prague]. (1932). *Ukrainskyi inzhener* [The Ukrainian engineer], 4, 56–58. [in Ukrainian].
18. Troshchynsky, V. (1992). *Ukrainskyi sotsiologichnyi instytut u Prazi: orhanizatsiia i naukova pratsia (1924–1932 rr.)* [The Ukrainian sociological institute in Prague: organization and scientific work (1924–1932)]. *Ukrainska diaspora* [The Ukrainian diaspora], 2, 138–150. [in Ukrainian].
19. *Ukrainska hospodarska akademiia v Ch.S.R. Podiebrady, 1922–1935 i Ukrainskyi tekhnichno-hospodarskyi instytut. Podiebrady–Rehensburh–Miunkhen, 1932–1972* [Ukrainian academy of technology in Czechoslovakia Podiebrady 1922–1935 and Ukrainian technical university (Ukrainian technical husbandry institute) Podiebrady–Regensburg–Munich 1932–1972] (Vol. III). (1972). New York. [in Ukrainian].

20. *Ukrainskyi Naukovyi Z'izd u Prazi 3-7 zhovtnia 1926 r. : Zvidomlennia Prezydii Orhanizatsiinoi Komisii Z'izdu* [The Ukrainian scientific congress in Prague on October 3-7, 1926: Messages of presidium of the organizational commission of congress]. (1928). Prague: Derzhavna drukarnia. [in Ukrainian].
21. Khraplyvy, E. (1948). *Serhii Borodaievskiy i navchannia kooperatsii v Ukrainskomu Vilnomu Universyteti* [Sergey Borodaevsky and training of cooperation at the Ukrainian free university]. *Naukovyi zbirnyk Ukrainskoho Vilnoho Universytetu* [Scientific collection of the Ukrainian free university], 5, 202–207. [in Ukrainian].
22. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3793, in. 1.
23. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3795, in. 1.
24. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3831, in. 1, c. 36.
25. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3859, in. 1, c. 140.
26. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3883, in. 1, c. 28.
27. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3997, in. 1, c. 6.
28. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 4009, in. 1, c. 3.
29. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 4018, in. 1, c. 12.
30. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 4465, in. 1, c. 416.
31. Central State Archives of Public Organizations of Ukraine, f. 269, in. 1.

С. В. Бородаєвський як організатор науки в еміграції: штрихи до інтелектуального профілю вченого.

Глушан О. В., кандидат історичних наук, доцент з наказу кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 175–193.

У статті проаналізовано зміст науково-організаційної праці українського вченого, юриста, економіста, історика українського й міжнародного кооперативного руху С. В. Бородаєвського (1870–1942) в еміграції. Показано, що він був організатором і членом низки наукових установ та фахових товариств української еміграційної спільноти, зокрема Українського інституту громадознавства у Празі, Української наукової асоціації, Українського академічного комітету, Українського національного музею-архіву, Українського історично-філологічного товариства, Товариства охорони українських історичних пам'яток за кордоном, професійних товариств українських правників, кооператорів, економістів тощо. У рамках згаданих інституцій і товариств учений провадив активну дослід-

ницьку, пам'яткоохоронну, лекційну, видавничу, адміністративну діяльність. За його безпосередньої участі відбулися підготовка й проведення двох українських наукових з'їздів у Празі. Значна увага приділена співробітництву С. В. Бородаєвського з міжнародними науковими інституціями — Міжнародним інститутом вивчення кооперації в Парижі та Міжнародним інститутом кооперативних студій у Базелі. Доведено, що С. В. Бородаєвський був гідним репрезентантом вітчизняної науки на міжнародній арені, який підтримував широкі ділові контакти з зарубіжними вченими, неодноразово делегувався на різноманітні міжнародні конгреси, з'їзди, конференції, з трибун яких не лише демонстрував успіхи української наукової думки, а й інформував світову наукову громадськість про українські проблеми.

Ключові слова: С. В. Бородаєвський, науково-організаційна діяльність, українська міжвоєнна еміграція, наукові інституції, товариства, з'їзди, конгреси.

S. V. Borodaevsky as the organizer of science in emigration: the traits for an intellectual profile of the scientist.

Hlushan O. V., Ph. D., Associate professor of the Department of Document Study and Information Activity Kyiv National University of Culture and Arts (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 175–193.

The maintenance of scientifically-organizational activity of the Ukrainian scientist, lawyer, economist, historian of the Ukrainian and international cooperative movement S. V. Borodaevsky (1870–1942) in the emigration is analyzed in the article. It is shown that he was the organizer and the member of scientific institutions and professional societies of the Ukrainian emigrants community, in particular the Ukrainian Institute of Hromadoznavstvo in Prague, the Ukrainian Scientific Association, the Ukrainian Academic Committee, the Ukrainian National Museum-Archive, the Ukrainian Historical and Philological Society, Society of Protection of the Ukrainian Historical Monuments Abroad, professional societies of the Ukrainian lawyers, cooperators, economists, etc. The scientist was carrying out vigorous research, lecture, publishing, administrative activity and activity for protection of monuments within the mentioned institutions and societies. He took direct participation in the preparation and carrying out of two Ukrainian scientific congresses in Prague. The considerable attention is paid to S. V. Borodayevsky's cooperation with the international scientific institutions – the International Institute of Studying of Cooperation in Paris and the International Institute of Cooperative Studios in Basel. It is proved that S. V. Borodayevsky was the worthy representative of domestic science on the international scene. He supported broad business contacts with foreign scientists

and was repeatedly delegated on the various international congresses and conferences. He used their tribunes not only for showing progress of the Ukrainian scientific thought, but also for informing world scientific community about the Ukrainian problems.

Key words: S. V. Borodaevsky, scientifically-organizational activity, Ukrainian interwar emigration, scientific institutions, societies, congresses.

С. В. Бородаевский как организатор науки в эмиграции: штрихи к интеллектуальному профилю ученого.

Глушан Е. В., кандидат исторических наук, доцент по приказу кафедры документоведения и информационной деятельности Киевского национального университета культуры и искусств (Киев).

Украинская биографістика = Biographistica ukrainica. — К., 2015. — Вып. 12. — С. 175–193.

В статье проанализировано содержание научно-организационной деятельности украинского ученого, юриста, экономиста, историка украинского и международного кооперативного движения С. В. Бородаевского (1870–1942) в эмиграции. Показано, что он был организатором и членом ряда научных учреждений и профессиональных обществ украинского эмиграционного сообщества, в частности Украинского института громадознавства в Праге, Украинской научной ассоциации, Украинского академического комитета, Украинского национального музея-архива, Украинского историко-филологического общества, Общества охраны украинских исторических памятников за границей, профессиональных обществ украинских правоведов, кооператоров, экономистов и т.п. В рамках упомянутых учреждений и обществ ученый вел активную исследовательскую, лекционную, издательскую, административную деятельность и деятельность по охране памятников. При его непосредственном участии были подготовлены и проведены два украинских научных съезда в Праге. Значительное внимание уделяется сотрудничеству С. В. Бородаевского с международными научными учреждениями — Международным институтом изучения кооперации в Париже и Международным институтом кооперативных студий в Базеле. Доказано, что С. В. Бородаевский был достойным представителем отечественной науки на международной арене, который поддерживал широкие деловые контакты с зарубежными учеными, неоднократно делегировался на разнообразные международные конгрессы, съезды, конференции, с трибун которых не только демонстрировал успехи украинской научной мысли, но и информировал мировую научную общественность об украинских проблемах.

Ключевые слова: С. В. Бородаевский, научно-организационная деятельность, украинская межвоенная эмиграция, научные учреждения, общества, съезды, конгрессы.

*Валерій В'ячеславович ТОМАЗОВ,
зайдувач сектору генеалогічних і геральдичних досліджень
Інституту історії України НАН України,
кандидат історичних наук (Київ)*

*Анастасія Алішерівна ХАЛМУРАДОВА,
аспірантка відділу історії науки і техніки
Центру досліджень науково-технічного
потенціалу та історії науки
імені Г. М. Доброва НАН України (Київ).*

А. Г. ХАЛМУРАДОВ ЯК ПРЕДСТАВНИК УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ БІОХІМІЇ ВІТАМІНІВ

У статті на значній джерельній базі висвітлюється вплив вітчизняної школи біохімії вітамінів на формування відомого українського та узбецького біохіміка, мікробіолога, біотехнолога й організатора науки А. Г. Халмурадова (1939–1997). Він був одним із найздібніших та найулюбленіших учнів академіка АН УРСР Р. В. Чаговця, під керівництвом якого юний дослідник перетворився на відомого вченого, продовжувача традицій класичної функціональної біохімії, закладених О. В. Палладіним і розвинутих Р. В. Чаговцем, та одного із засновників української школи молекулярної вітамінології. А. Г. Халмурадов підготував цілу плеяду науковців та сприяв подальшому розвитку біохімії та мікробіології в Україні та Узбекистані.

Ключові слова: А. Г. Халмурадов, Р. В. Чаговець, О. В. Палладін, біохімія, вітаміни, вітамінологія, Інститут біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР, українська школа біохімії вітамінів.

On a significant source base the article highlights the influence of the Ukrainian school of vitamins biochemistry on the formation of the famous Ukrainian and Uzbek biochemist, microbiologist, biotechnologist and science manager A. G. Khalmuradov (1939–1997). He was one of the most capable and favourite disciple of academician R. V. Chahovets, under his guidance the young researcher turned into a great scientist, continuator of the classical functional biochemistry traditions, established by A. V. Palladin and developed by R. V. Chahovets, one of the Ukrainian school of molecular vitaminology founders. A. G. Khalmuradov prepared the whole pleiad of scientists and contributed the further development of biochemistry and microbiology in Ukraine and Uzbekistan.

Keywords: A. G. Khalmuradov, R. V. Chahovets, O. V. Palladin, biochemistry, vitamins, vitaminology, O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the AS of the Ukrainian SSR, Ukrainian school of vitamins biochemistry.

В статье на значительной источниковой базе освещается влияние отечественной школы биохимии витаминов на формирование известного украинского и узбекского биохимика, микробиолога, биотехнолога и организатора науки А. Г. Халмурадова (1939–1997). Он был одним из способнейших и любимейших учеников академика АН УССР Р. В. Чаговца, под руководством которого юный исследователь превратился в крупного ученого, продолжателя традиций классической функциональной биохимии, заложенных А. В. Палладиным и развитых Р. В. Чаговцем, и одного из основателей украинской школы молекулярной витаминологии. А. Г. Халмурадов подготовил целую плеяду ученых и способствовал дальнейшему развитию биохимии и микробиологии в Украине и Узбекистане.

Ключевые слова: А. Г. Халмурадов, Р. В. Чаговец, А. В. Палладин, биохимия, витамины, витаминология, Институт биохимии имени А. В. Палладина АН УССР, украинская школа биохимии витаминов.

Однією з найважливіших проблем сучасної історії науки є створення творчих біографій видатних учених, висвітлення впливу їхніх ідей на подальший розвиток різних галузей науки, реконструкція наукових родоводів, визначення приналежності до наукових шкіл [4, 18, 30].

Метою цієї статті є з'ясування місця в історії вітчизняної витаминології відомого біохіміка, микробиолога, біотехнолога й організатора науки, доктора біологічних наук, професора, одного із засновників української школи біохімії вітамінів, завідувача відділу коферментів Інституту біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР, а згодом — директора Інституту мікробіології та біотехнології АН УзРСР, академіка та віцепрезидента АН УзРСР Аскара Ганійовича Халмурадова (1939–1997).

Вивчення наукової біографії А. Г. Халмурадова як в Україні, так і поза її межами ще тільки починається. Однак є вже деякі успіхи на цьому шляху. Перші підсумки діяльності вченого були наведені в некролозі, написаному його другом та колегою Г. В. Донченком [5]. Цікаві матеріали щодо становлення молодого науковця містяться у статті, присвяченій діяльності Р. В. Чаговця та формуванню його

школи [7]. 2005 р. побачило світ фундаментальне видання, що висвітлює славу історію Інституту біохімії імені О. В. Палладіна НАН України. У книзі в загальному контексті розвитку наукових досліджень Інституту наводиться інформація й про наукову та науково-організаційну діяльність А. Г. Халмурадова, його значний внесок у розвиток вітчизняної вітамінології [9]. Надзвичайне цінною є також збірка, опублікована в Ташкенті до 70-річного ювілею вченого. Тут зібрано різноманітні матеріали — спогади українських та узбецьких колег науковця, родичів, друзів, стисла біографія та бібліографія А. Г. Халмурадова [41]. Однак створення фундаментальної біографії вимагає подальших досліджень, залучення архівних джерел, що відклялися як у вітчизняних, так і узбецьких наукових установах, аналізу його наукових праць, оцінки його науково-організаційної, педагогічної, громадської діяльності.

Ученими України був зроблений значний внесок у розвиток світової фізіології тварин і людини та біохімії вітамінів, зокрема молекулярної вітамінології. 1917 р. Л. А. Черкес¹ розпочав перші дослідження щодо експериментальних авітамінозів на кафедрі загальної патології медичного факультету Новоросійського університету. 1929 р. він опублікував монографію, в якій підсумував основні досягнення світової науки із зазначеної проблеми. Саме Л. А. Черкес, коли про коферментну роль вітаміну В₁ ще не було відомо, заявив, що надлишок вуглеводів у продуктах харчування скорочує тривалість життя В₁-авітамінозованих тварин, передбачивши участь вітаміну В₁ в обміні вуглеводів [24, с. 23–24; 40].

Одночасно біохімією вітамінів, новою та дискусійною на той час науковою галуззю, зацікавився О. В. Палладін². Він

¹ **Черкес Леон Абрамович** (1889–1968) — український та російський патофізіолог, вітамінолог і дієтолог, зав. кафедри патологічної фізіології Одеського медичного інституту (1927–1928) та організатор і директор одеського Інституту харчування (1924–1941), зав. лабораторії експериментальної патології Інституту харчування АМН СРСР (1944–1968).

² **Палладін Олександр Володимирович** (1885–1972) — український біохімік, педагог та організатор науки, зав. кафедри фізіологічної хімії Харківського медичного інституту (1921–1931), директор Інституту біохімії АН УРСР (1925–1970), зав. кафедри біохімії Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка (1934–1954), академік (із 1929) та Президент АН УРСР (1946–1962), засновник вітчизняної школи біохімії нервової системи і м'язової діяльності, біохімії вітамінів і живлення.

розвернув широку експериментальну та просвітницьку роботу. 1919 р. учений опублікував першу в СРСР статтю з вітамінології [21]. Заснувавши 1925 р. у Харкові Український біохімічний інститут Народного комісаріату освіти УРСР (нині — Інститут біохімії імені О. В. Палладіна НАН України), О. В. Палладін сформував основні напрями наукових досліджень, серед яких найпершим стала біохімія харчування, особливо біохімія вітамінів, зокрема біохімія гіпо- і авітамінозних станів організму. Значний науковий потенціал невеличкого на той час Інституту був спрямований на вивчення вмісту вітамінів у харчових продуктах, їхню роль у процесах внутрішнього клітинного обміну речовин тваринного організму як у нормальному стані, так і за різних патологій. Учені Інституту активно пропагували досягнення науки про вітаміни серед медичних працівників і широких верств населення [10, с. 13–14; 2, с. 6–10]. Цим напрямом безпосередньо опікувався сам О.В. Палладін [22]. Власне, він і став засновником вітчизняної школи біохімії вітамінів [10, с. 13–14].

Під час Другої світової війни колектив Інституту під керівництвом О. В. Палладіна сконцентрувався на дослідженнях із проблем біохімії зсідання крові, зокрема, вивченні кровоспину та такої, що прискорює загоєння ран, дії аналогів вітаміну К — метилнафтохінону (вітаміну К₃) і його водорозчинного препарату вікасолу. Було налагоджено виробництво цих препаратів на Уфимському вітамінному заводі й широке використання їх у фронткових і тилкових лікувальних установах [10, с. 17; 23, с. 322].

Після реєвакуації Інституту біохімії до Києва науковий колектив за стислі терміни відновив дослідження з традиційних для нього та української біохімії проблем динамічної й функціональної біохімії, у тому числі й біохімії вітамінів. У зв'язку з підвищенням методичного та науково-технічного рівня досліджень, вони поступово переходили з органно-тканинного до клітинно-субклітинного й суборганноїдного, а потім і до молекулярного рівня. На цьому етапі особливу увагу було приділено вивченню закономірностей прижиттєвого оновлення білків, нуклеїнових кислот, вітамінів та інших метаболітів в онтогенезі, при різних функціональних та патологічних станах організму [6, с. 113; 10, с. 18].

Із цією метою за ініціативи О. В. Палладіна в Інституті було створено кілька наукових підрозділів, зокрема, 8 грудня 1944 р. — лабораторію біохімії вітамінів, яку 1945 р. очолив один із перших аспірантів О. В. Палладіна — доктор біологічних наук, професор С. І. Винокуров³. У цей час зусилля науковців були спрямовані на вивчення обміну аскорбінової кислоти в печінці. Спектр досліджень був значно розширений зі збільшенням чисельності лабораторії, яку 1948 р. очолив Р. В. Чаговець⁴, під керівництвом якого фактично відбулося становлення вітчизняної школи біохімії вітамінів [6, с. 113; 7, с. 7]. Академік АН УРСР Р. В. Чаговець протягом наступних 28 років очолював лабораторію біохімії вітамінів (з 1948 р.), а з 1966 р. — і одноіменний відділ Інституту біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР. Саме ним та його учнями були сформовані основні напрями фундаментальних досліджень у вітчизняній вітамінології — вивчення метаболізму та механізму дії вітамінів В₁, В₂, РР, А та Е [6, с. 113; 7, с. 8, 9].

Спочатку колектив зосередився на з'ясуванні шляхів обміну водорозчинних вітамінів А і Е. Результати цієї наукової діяльності знайшли застосування в медицині, харчовій промисловості та тваринництві [36]. Так, у тяжкі післявоєнні роки важливим завданням вітамінної промисловості був пошук джерел для виробництва вітамінів. Концентрати різних вітамінів почали одержувати як із природної сировини, так і з агропромислових відходів. На замовлення «Укрвітамінопрому» в Інституті біохімії під керівництвом

³ **Винокуров Сергій Ісайович** (1899–1954) — український біохімік, організатор науки, педагог, доктор біологічних наук (1936), професор (1940), зав. біохімічного відділу (1930–1936), заст. директора (1931–1934) та директор (1934–1936) Українського науково-дослідного інституту харчування, зав. лабораторії біохімії вітамінів Інституту біохімії АН УРСР (1945–1948), завідувач кафедри біохімії (1938–1941, 1944–1955), декан лікувального факультету (1944–1947) Київського медичного інституту, один із засновників вітчизняної школи вітамінології.

⁴ **Чаговець Ростислав Всеволодович** (1904–1982) — український біохімік, педагог та організатор науки, доктор біологічних наук (1954), професор (1956), академік АН УРСР (1967), Заслужений діяч науки УРСР (1964), академік-секретар Відділення біохімії, біофізики та фізіології АН УРСР (1966–1972), зав. лабораторії (1948 – 1966) та відділу (1966–1976) біохімії вітамінів Інституту біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР, один із засновників вітчизняної школи вітамінології.

Р. В. Чаговця та за участі В. П. Вендта⁵ були розроблені технологічні схеми одержання високоактивних концентратів вітамінів А та Е із природних джерел. Включення їх у дієту сприяло депонуванню в печінці значної кількості цих вітамінів. Однак у разі введення в організм великої кількості водорозчинних вітамінів, зокрема тіаміну, рибофлавіну та нікотинової кислоти, їхній вміст у тканинах підвищується лише тимчасово, без утворення стійких резервів. Це стало підставою для оприлюдненого Р. В. Чаговцем висновку про шкідливість застосування в медичній практиці надмірно високих доз вітамінів. З іншого боку, учений та його колеги сформулювали тезу про так звану неспецифічну або фармакологічну дію вітамінів у великих дозах. Мобілізація прихованих резервів організму, яка виникає в таких випадках, та активізація внутрішньоклітинного обміну й «знешкодження» надлишку вітамінів можуть бути біохімічним підґрунтям для відновлення певних процесів, які порушуються за наявності патології. Так, використання нікотинової кислоти у великих дозах при лікуванні атеросклерозу призводить не лише до зменшення вмісту холестеролу в крові, але й до значного зниження інтенсивності його утворення. Це пояснюється тим, що нікотинова кислота пригнічує використання коферменту А в реакціях обміну ліпідів, зокрема в реакціях синтезу холестеролу. Отже, призначаючи пацієнтам вітаміни у високих дозах протягом певного часу, треба враховувати не лише їхній лікувальний ефект, але й здатність до порушення обміну речовин [3].

Група науковців на чолі з Р. В. Чаговецем довела, що в регуляції обміну вітамінів і вітаміновмісних коферментів важливу роль відіграють гормони. Це було підтверджено дослідями з вивчення біосинтезу флавінових коферментів у печінці при експериментальному цукровому діабеті, тиреотоксикозі та введенні тваринам інсуліну й гідрокортизону. Результати цих досліджень стали науково-теоретичною базою розвитку сучасної світової вітамінології [11].

⁵ **Вендт Володимир Петрович** (1906–1993) — український біохімік та біотехнолог, доктор біологічних наук (1961), професор (1869), зав. відділу фотобіохімії (1966–1976) та біохімії стеринів (1976–1980) Інституту біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР.

Відділ біохімії вітамінів. Зліва направо: перший ряд — В. М. Шестопалова, Ц. М. Штутман, Р. В. Чаговець, Ю. В. Лахно, А. О. Рибіна, Л. М. Кузнецова; другий ряд — С. І. Шушкевич, Т. А. Кирієнко, М. А. Блажевич, Т. В. Бражник, С. П. Чайка, І. П. Купчевська, Г. В. Чичковська, Г. Й. Фоменко, Л. В. Пакірбаєва, Т. М. Кучмеровська (Турбангаєва), З. А. Крушковська, Н. Ф. Волкова; третій ряд — А. А. Душейко, Е. К. Вовнянко, М. М. Великий, Т. Й. Чаусовський, П. К. Пархомець, А. Г. Халмурадов, Ю. М. Пархоменко, Г. В. Донченко, Г. О. Бібер-Круглікова, Л. О. Чернухіна, Н. Я. Сімонова, З. С. Ружинська (Протасова), Л. Ю. Теплицька, В. М. Коваленко (Лахтадир).

1972 р. Фото. Родинний архів Халмурадових.

За пропозицією Всесоюзного інституту хіміко-фармацевтичної промисловості лабораторія Р. В. Чаговця долучилася до досліджень особливостей обміну речовин під час фізичного й фармакологічного охолодження організму методом застосування гіпотермії при хірургічних операціях. Результати експериментів показали, що процеси надходження, перетворення й функціонування вітамінів залежать від стану тканинного обміну. Використання міченого тіаміну дозволило вперше виявити особливості подвійної функції печінки (короткочасної, а також тривалішої — за депонування сполук) при введенні стосовно введеного в організм вітаміну та перерозподілу його в організмі (за між-органного обміну), що досить чітко спостерігається під час

тривалого охолодження органів тварин. З одержаних даних випливало, що аміназин спричиняє різке гальмування окисних процесів у всіх тканинах. Це обумовило його широке застосування поряд з іншими транквілізаторами в лікуванні психічних захворювань [14].

Попередні дослідження дозволили Р. В. Чаговцю констатувати, що вітамінологія з науки про харчування перетворилася на самостійну галузь біології, а її завданням стало не лише вивчення обміну вітамінів, але й з'ясування шляхів його регуляції за дії на організм негативних факторів навколишнього середовища [7, с. 7].

Р. В. Чаговець разом зі своїми учнями протягом кількох десятиліть досліджував обмін та перетворення вітамінів на біологічно активні сполуки. Вивчаючи розподіл і стан вітаміну B_1 у тканинах різних тварин, вони вперше дослідили співвідношення трьох фосфорних ефірів тіаміну в різних тканинах відповідно до фізіологічного стану організму. Результати цих експериментів дозволили зробити висновок про наявність некоферментних механізмів дії вітаміну B_1 в організмі, які мають важливе значення для функціонування нервових тканин. Пізніше колектив учених продовжив дослідження, вивчаючи некоферментні механізми участі біологічно активних похідних тіаміну в клітинному обміні [7, с. 11–12]. 1958 р. розпочалося вивчення біохімії жиророзчинних вітамінів А та Е. За допомогою мічених амінокислот вдалося встановити вплив вітаміну А на обмін білків [38]. 1964 р. Р. В. Чаговець разом із Г. В. Донченком⁶ встановив важливе значення в реалізації механізмів регуляції біосинтезу та обміну кофермента Q (убіхінону) у тканинах тварин жиророзчинних вітамінів Е та А, а також кортинокостероїдних гормонів, ароматичних амінокислот тощо [7, с. 13].

Величезний обсяг наукових експериментів дозволив Р. В. Чаговцю зробити теоретичні узагальнення, сформулювати наукові теорії. Так, він запропонував теорію екзо-

⁶ **Донченко Георгій Вікторович** (нар. 1937) — український біохімік та організатор науки, доктор біологічних наук (1985), професор (2005), член-кор. НАН України (1992), зав. лабораторії хінонзв'язувальних білків (1984–1986), відділу біохімії коферментів (1986–2013) і біохімії вітамінів та коензимів (з 2013), заст. директора (1976–1978), директор (1993–1998) Інституту біохімії імені О. В. Палладіна НАН України.

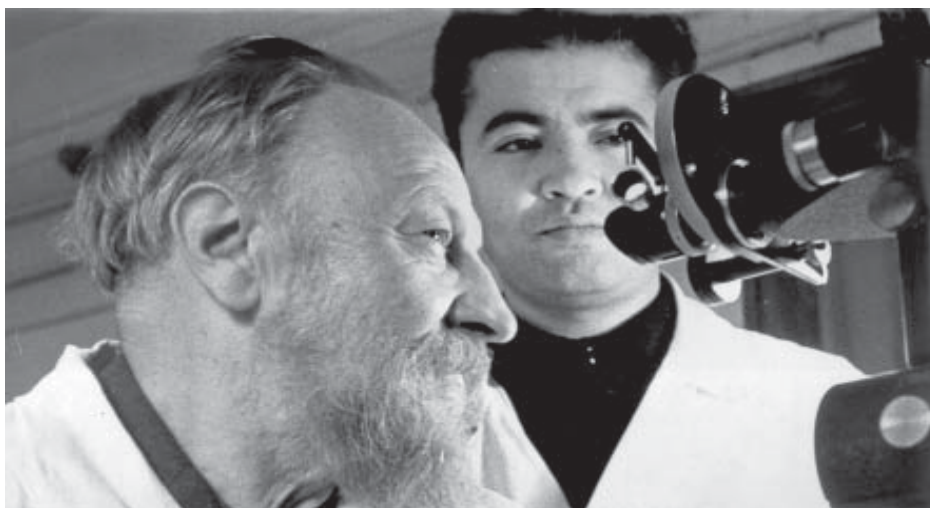
генного виникнення вітамінів і типів харчування в процесі еволюції. Необхідність для більшості організмів екзогенних речовин, перш за все, вітамінів та незамінних амінокислот, учений розглядав як прояв певного виду гетеротрофності. На основі дослідів із вивчення процесу утворення органічних сполук живої матерії небіологічним шляхом Р. В. Чаговець висловив припущення про можливість абіотичного виникнення вітамінів, у всякому разі коферментних. Він обґрунтував послідовність виникнення окремих водо- та жиророзчинних вітамінів, їхню біохімічну та фізіологічну функції, значення надходження екзогенних вітамінів до деяких рослинних та багатьох тваринних організмів, виникнення в процесі еволюції найекономічніших способів їх добору для забезпечення життєдіяльності організму. За Р. В. Чаговцем, потреба гетеротрофних організмів у екзогенних вітамінах свідчить, що під час формування в процесі еволюції тваринного типу обміну речовин організми позбувалися синтезу тих органічних сполук, які вони могли отримувати з їжею. Величезною була користь зазначених досліджень для практичної медицини, ветеринарії та зоотехніки. Було вдосконалено традиційні та запроваджено новаторські методи промислового виробництва вітамінів. До того ж, базуючись на положенні про залежність багатьох живих організмів від надходження в організм екзогенних вітамінів, Р. В. Чаговець конкретизував критерії біологічної повноцінності їжі. Учений заявив про необхідність розробки рекомендацій щодо поживних сумішей для дітей молодшого та старшого віку, збалансованості вмісту обов'язкових поживних речовин у кормах свійських тварин [37; 39].

Із 1950-х років Р. В. Чаговець, беручи до уваги певні важливі властивості нікотинової кислоти (вітамін РР) та її амідів і величезне їхнє значення для лікування, розпочав вивчення метаболізму цих сполук. Згодом основним сподвижником Р. В. Чаговця в цих дослідженнях став його аспірант А. Г. Халмурадов [7, с. 12].

А. Г. Халмурадов народився 10 травня 1939 р.⁷ у м. Яккабаг Кашкадар'їнської області Узбецької РСР у родині

⁷ Ця дата є офіційною, саме вона наводиться практично у всіх документах. Але насправді А. Г. Халмурадов народився 20 жовтня 1939 р. [27; 28]. Імовірно, дату народження було змінено, оскільки під час вступу до університету 1955 р. хлопцеві ще не виповнилося навіть шістнадцяти років.

вчителя, згодом директора місцевої школи. 1960 р. успішно закінчив біологічно-грунтознавчий факультет Середньоазійського державного університету імені В. І. Леніна (далі — САДУ) у Ташкенті за спеціальністю «фізіологія людини та тварин». Ще за студентських років А. Г. Халмурадов розпочав наукову діяльність, виступаючи з доповідями на студентських конференціях [16, арк. 75–77 зв., 82].

*Р.В. Чаговець та А.Г. Халмурадов. 1967 р.
Фото. Родинний архів Халмурадових.*

Після закінчення університету в жовтні 1960 р. він, за рекомендацією Вченої ради САДУ, вступив до аспірантури, згодом перевівся до аспірантури Науково-дослідного інституту тваринництва Узбецької академії сільськогосподарських наук (далі — УзАСГН) за спеціальністю «біохімія тварин» [16, арк. 78, 88; 17, арк. 2 зв.]. Проте з метою розвитку національної школи біохімії, яка перебувала ще у стадії формування, 13 грудня 1960 р. президент УзАСГН К.З. Закіров⁸ звернувся з листом на ім'я президента АН УРСР О. В. Палладіна з проханням прикомандирувати А. Г. Халмурадова до аспірантури Інституту біохімії АН УРСР [16, арк. 83]. Обрання саме цього Інституту було не-

⁸ **Закіров Кадир Закірович** (1906 – 1992) — узбецький ботанік, організатор науки, державний діяч, зав. кафедри ботаніки (1943–1952) Ташкентського педагогічного інститут імені Нізамі, директор Інституту ботаніки (1952–1956) АН УзРСР, ректор Узбецького університету імені А. Навої (1956–1957) та Ферганського педагогічного інституту імені Улугбека (1963–1966), президент УзАСГН (1957–1963), депутат Верховної Ради УзРСР (1959–1963).

випадковим, оскільки авторитет української школи біохімії був надзвичайно високим у всьому світі, а для більшості радянських республік та країн соціалістичного табору ця установа стала кузнею кадрів [12, с. 93]. У листі К. З. Закірова зазначалося: «У нас велике бажання, щоб аспірант А. Г. Халмурадов засвоїв хоча б мінімум знань Вашої школи» [16, арк. 83]. 1 лютого 1961 р. А. Г. Халмурадова було зараховано до аспірантури, а його науковим керівником затверджено Р. В. Чаговця [16, арк. 84, 89].

Р. В. Чаговець відразу звернув увагу на молодого вченого. Його високий науковий потенціал, працездатність, широкий кругозір, ерудованість, наполегливість відзначає більшість колег. Кандидат біологічних наук, науковий співробітник відділу біохімії коферментів С. М. Супрун згадує: «Уперше я побачила цього ставного молодого чоловіка — Аскара Ганійовича — на засіданні відділу, де він робив доповідь за темою своєї роботи. Реакція завідувача відділу — Ростислава Всеволодовича — була надзвичайно схвальною, про що свідчила його поведінка: він погладжував свою бороду, очі його хитро всміхалися, так і читалося: ну й молодець! Ростислав Всеволодович бачив у цьому юнакові свого гідного наступника, продовжувача наукових традицій відділу біохімії коферментів» [29, с. 106–107]. Доктор біологічних наук, провідний науковий співробітник відділу коферментів Ю. М. Пархоменко так характеризує А. Г. Халмурадова: «Це була надзвичайно обдарована людина. Він обрав полем своєї діяльності біохімію, але з таким же успіхом міг багато досягти в математиці, історії, філології тощо» [25, с. 104–105]. Про визначні здібності науковця згадує і його друг юнацтва, академік АН Республіки Узбекистан Тулкун Бекмуратов: «Аскара визначала велика цілеспрямованість. Він виявляв дивовижну наполегливість у досягненні зазначеної мети, а унікальні здібності схоплювати все злету та осягати нове в обраній ним галузі наукової діяльності — біологічній хімії та біології мікроорганізмів — у сукупності з талантом дослідника стали міцним фундаментом для формування й становлення його як визначного вченого — дослідника та організатора науки» [1, с. 30–31].

1964 р. А. Г. Халмурадов підготував до захисту кандидатську дисертацію, в якій досліджував особливості обмі-

ну одного з похідних піридину — бета-піколіну — з метою отримання нових даних про його перетворення в піридиновмістовні коферменти та перевірки його РР-вітамінних якостей [31; 17, арк. 4]. У результаті досліджень було одержано дані, які мали суттєве наукове й практичне значення. Перевірка РР-вітамінних якостей бета-піколіну та його солей у тваринницьких господарствах дала позитивні результати, що дозволило скоротити витрати на збагачення кормів вітаміном РР (заміна однієї тонни нікотинової кислоти бета-піколіном скорочувала витрати на 15 тис. карб., а річна потреба тваринництва у вітаміні РР становила 600–800 т). Дисертант також запропонував методику визначення концентрації бета-піколіну після його введення в тканини тварин [16, арк. 106].

1963 р. А. Г. Халмурадов разом із Р. В. Чаговцем та Ю. І. Чумаковим у Комітеті у справах винаходів та відкриттів СРСР зареєстрував розробку «Об использовании бета-пиколина и его комплексных солей в качестве заменителя никотиновой кислоты в кормовом рационе животных» [17, арк. 7].

Після закінчення аспірантури та блискучого захисту дисертації А. Г. Халмурадов був зарахований до лабораторії біохімії вітамінів, але у зв'язку із запитом Президії Академії наук УзРСР в жовтні 1965 р. переведений до новоствореного відділу біохімії та біофізики Інституту зоології та паразитології АН УзРСР [16, арк. 108–11; 17, арк. 2 зв.].

Однак у вересні 1966 р. А. Г. Халмурадов повернувся до Києва та був прийнятий на посаду старшого наукового співробітника у відділ біохімії вітамінів Інституту біохімії АН УРСР [17, арк. 6, 17, 18]. Молодий учений відразу включився до роботи колективу, продовжуючи та розвиваючи власні дослідження й ідеї свого вчителя Р. В. Чаговця.

А. Г. Халмурадов разом із колегами виявив значне підвищення вмісту нікотинамідних коферментів у печінці тварин після введення їм нікотинової кислоти або її амідів, що супроводжувалося зміною активності відповідних дегідрогеназ. Наступні дослідження, в яких вивчалися метаболічні перетворення нікотинової кислоти в тканинах тварин, дали можливість одержати нові дані про безпосереднє перетворення її на нікотинамід, локалізацію окремих стадій

поліферментного процесу синтезу нікотиноамідних коферментів та встановлення загальних принципів регуляції метаболізму вітаміну РР [17, арк. 43–43 зв., 62–67].

Важливим етапом у вивченні нікотинової кислоти було встановлення Р. В. Чаговцем та А. Г. Халмурадовим можливості перетворення в організмі щурів і голубів 3-метилпіридину на біохімічно повноцінні нікотинамідні динуклеотиди. Той факт, що 3-метилпіридин, дешевий замітник дорогої нікотинової кислоти, може бути сировиною для промислового синтезу високоактивних препаратів вітаміну РР, послужив основою для синтезу комплексних сполук 3-метилпіридину із солями двовалентних металів. Аналіз їх дав змогу рекомендувати одну з цих сполук — препарат «Корнік» — для використання у тваринництві. Міністерство сільського господарства СРСР дозволило впровадження препарату в промислове птахівництво. 1977 р. за розробку «Корніка» А. Г. Халмурадов був нагороджений бронзовою медаллю ВДНГ СРСР [17, арк. 102, 125]. Ці дослідження стали фактично експериментальною базою докторської дисертації А. Г. Халмурадова (науковий консультант — Р. В. Чаговець), яку він успішно захистив 1974 р. [17, арк. 81, 102; 33].

На цей час наукова діяльність А. Г. Халмурадова вже отримала визнання як у СРСР, так і за кордоном. Він був автором 70 наукових розвідок, опублікованих у фахових часописах, збірниках і колективних працях, та 10 науково-популярних статей і брошур, покликаних популяризувати науку про вітаміни [17, арк. 102 зв.]. Доповіді вченого були представлені на всесоюзних та республіканських біохімічних з'їздах, всесоюзних, регіональних і республіканських конференціях, симпозіумах, нарадах, на Міжнародній конференції з вітамінології (Угорщина, 1965), VIII Міжнародному конгресі з проблем харчування (Чехословаччина, 1968), IX та X конференціях Федерації європейських біохімічних товариств (Угорщина, 1974; Франція, 1975), IX Міжнародному біохімічному конгресі (Швеція, 1973) [17, арк. 102 зв.]. У своїх працях А. Г. Халмурадов заклав основи вітчизняної молекулярної вітамінології, яка згодом стала одним з основних напрямів української біохімії. Він також набув значного науково-організаційного досвіду, оскільки за дору-

ченням Р. В. Чаговця очолював окрему дослідницьку групу в середині відділу [17, арк. 70].

*А. Г. Халмурадов. 1981 р. Фото.
Родинний архів Халмурадових.*

2 лютого 1976 р. за поданням Р. В. Чаговця А. Г. Халмурадов був призначений виконувачем обов'язків завідувача відділу біохімії вітамінів, а 12 травня за конкурсом очолив відділ, перейменованій 1976 р. із огляду на зміну пріоритетів досліджень у відділ біохімії коферментів [17, арк. 88, 99, 100, 116]. Про те, що А. Г. Халмурадов був заздалегідь обраний Р. В. Чаговцем як наступник на посаді керівника наукового колективу, свідчать спогади члена-кореспондента НАН України Г. В. Донченка, нинішнього завідувача відділу: «Аскар Ганійович був одним зі здібних, талановитих учнів академіка Р. В. Чаговця, чудовим його помічником у науково-організаційній роботі... Саме тому 1976 р. керівництво відділом Р. В. Чаговець передав д. б. н. А. Г. Халмурадову. У 1976–1985 роках Аскар Ганійович успішно продовжив та розвинув дослідження школи Р. В. Чаговця, сформулював нові напрями в галузі молекулярних механізмів біологічної дії водо- та жиророзчинних вітамінів та їхніх специфічних вітамінозв'язувальних білків» [8, с. 101]. Доктор біологічних наук Ю. М. Пархоменко зазначає: «Академік Р. В. Чаговець

побачив у ньому (у А. Г. Халмурадові. — *Авт.*) свого наступника. Доктор біологічних наук А. Г. Халмурадов після Р. В. Чаговця став завідувачем відділу біохімії коферментів. Його кандидатська та докторська дисертації були присвячені біохімії нікотинамідних коферментів. Але, ставши завідувачем відділу, Аскар Ганійович намагався об'єднати всі дослідження новими загальними ідеями» [25, с. 104]. Колишня аспірантка А. Г. Халмурадова, кандидат біологічних наук Л. В. Пакірбаєва згадує: «У мене завжди викликало повагу та захоплення те, як по-синівському ставився Аскар Ганійович до Ростислава Всеволодовича Чаговця. І той платив йому взаємністю — любив як рідного, цінував і завжди у всьому підтримував» [19, с. 114]. Про надзвичайну повагу та вдячність до вчителя, захоплення його людськими якостями свідчать слова А. Г. Халмурадова, занотовані в записнику 6 грудня 1982 р., за кілька місяців після смерті Р. В. Чаговця: «Говорячи про академіка Ростислава Всеволодовича Чаговця як про особистість із колосальним виховним потенціалом, я маю на увазі перш за все зрілість громадянської самосвідомості, розвинене почуття власної гідності, яскраво виражене творче начало в його характері... Мені не доводилося знати людину, яка випромінювала б таку концентровану силу волі та одночасно була таким згустком доброти» [26, арк. 2 зв.–3].

А. Г. Халмурадову вдалося створити колектив однодумців, об'єднати навколо себе та своїх ідей людей, захоплених наукою. Відомий український біохімік, доктор біологічних наук, професор М. Д. Курський зазначає: «Продовжуючи традиції класичної функціональної біохімії, закладені О. В. Палладіним та розвинуті Р. В. Чаговцем, Аскар Ганійович започаткував створення сучасної української школи молекулярної вітамінології» [12, с. 97]. Під його керівництвом були захищені одна докторська та дев'ять кандидатських дисертацій [17, арк. 127–129]. Відділ працював над дослідженнями вітамінів РР, В₁, В₂, А та їхніх похідних, а також природних біологічно активних хінонів. Багато розпочатих тоді напрямів та висунутих робочих гіпотез залишаються актуальними й сьогодні. Доктор біологічних наук Т. М. Кучмеровська пише: «Мені пощастило бути ученицею такого вченого (А. Г. Халмурадова. — *Авт.*) та

продовжити дослідження в галузі молекулярних механізмів нейротропної дії вітаміну РР і його біологічно активних похідних» [13, с. 117]. «Усім нам, хто працював з Аскарком Ганійовичем Халмурадовим, у житті дуже пощастило, і вся наша подальша доля — це продовження того, чому ми навчилися в нього» [15, с. 438], — згадує кандидат біологічних наук Н. О. Мулявко.

А. Г. Халмурадовим разом із В. М. Тоцьким⁹ та Р. В. Чаговцем були підготовлені дві фундаментальні монографії, за першу з яких авторському колективі було присуджено Премію імені О. В. Палладіна АН УРСР. Подані у зазначених книгах експериментальні дані та теоретичні узагальнення є цінними для практичної медицини й тваринництва. Ці праці й досі залишаються класичними для вітамінологів [35].

Окрім монографій, А. Г. Халмурадовим було підготовлено понад 70 статей, він активно брав участь у конференціях, симпозіумах, зокрема міжнародних, скажімо, у XI (Данія, 1976) і XIV (Великобританія, 1981) конференціях Федерації європейських біохімічних товариств [17, арк. 125 зв.]. 1981 р. у межах господарської теми — республіканської комплексної науково-технічної програми з тепловодного вирощування риб, замовленої Держпланом УРСР, А. Г. Халмурадовим разом із Ю. М. Пархоменко було зареєстровано авторське свідоцтво — Додаток до кормів риб [17, арк. 128].

Учений також проводив значну науково-громадську та науково-організаційну діяльність: був членом Вченої ради та заступником голови Спеціалізованої ради із захисту дисертацій Інституту біохімії імені О. В. Палладіна, членом Спеціалізованої ради із захисту дисертацій Київського технологічного інституту харчової промисловості, Наукової ради АН УРСР із проблем «Біохімія тварин і людини» й «Біоорганічна хімія», АМН СРСР «Проблеми вітамінології»,

⁹ **Тоцький Владлен Миколайович** (нар. 1936) — український біохімік, генетик, педагог, організатор науки, доктор біологічних наук (1982), професор (1982), зав. кафедри генетики та дарвінізму (1977–1982) і генетика та молекулярної біології (з 1982), декан біологічного факультету (1973–1982), проректор (1982–1989) Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

заступником голови Київського відділення та членом ревізійної комісії Центральної ради Українського біохімічного товариства АН УРСР. 1980 р. А. Г. Халмурадов отримав звання професора за спеціальністю «Біохімія» [17, арк. 125–125 зв., 129].

У грудні 1985 р. після погодження питання з Президією АН СРСР та УРСР рішенням Бюро ЦК Компартії УзРСР та Президії АН УзРСР А. Г. Халмурадов був призначений директором Інституту мікробіології та біотехнології АН УзРСР, реорганізованого з Інституту мікробіології з метою розробки та розвитку актуальних фундаментальних і прикладних проблем у галузі вітамінології, інженерної ензимології, технічної мікробіології та експериментальної альгології. 14 січня 1986 р. вчений залишив Інститут біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР, де пройшло 25 років його життя [17, арк. 143–145, 147].

Із січня 1986 р. і до раптової та передчасної смерті 17 січня 1997 р. доля А. Г. Халмурадова була пов'язана з його історичною батьківщиною — Узбекистаном. Тут він продовжував наполегливо працювати: публікував свої розвідки, організовував конференції, створив школу узбецьких вітамінологів і біотехнологів, розробив та зареєстрував низку авторських свідоцтв і патентів. А. Г. Халмурадов був обраний членом-кореспондентом (1987) та академіком (1989) АН УзРСР, її головним ученим секретарем (1988) і віцепрезидентом (1990), депутатом і головою комітету з питань науки, освіти, молоді та спорту (1995) Олій Мажлісу (парламенту) Республіки Узбекистан.

Але вчений продовжував підтримувати тісні зв'язки з Інститутом біохімії імені О. В. Палладіна — як особисті, так і наукові: постійно консультував співробітників свого колишнього відділу, які продовжували дослідження, розпочаті ним, брав участь у спільних проектах, зокрема розробці способів вирощування дубового шовкопряда (1986) та способів вигодовування корисних шовкопрядів (1993). Свій величезний досвід, ідеї та традиції української школи біохімії вітамінів А. Г. Халмурадов прищепив науковцям Інституту мікробіології та біотехнології УзРСР, зокрема сприяв переходу від клітинних досліджень до молекулярних.

Підсумовуючи наведені факти, можемо зазначити, що А. Г. Халмурадов як науковець сформувався цілком під впливом української школи біохімії вітамінів, був одним із учнів і продовжувачем ідей Р. В. Чаговця, яскравим представником вітчизняної біохімічної науки та справив значний вплив на розвиток як вітчизняної вітамінології, так і формування узбецької національної школи.

1. *Бекмуратов Т.* Памяти академика А. Г. Халмурадова [Текст] / Тулкун Бекмуратов // Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Аскар Холмуродов қиссаси / Ҳаким Сатторий. – Тошкент: «Akademnashr», 2009. – С. 30–31.
2. *Белик Я. В.* Академик Александр Владимирович Палладин (1885–1972) [Текст] / Я. В. Белик // Палладин А. В. Избранные труды / Отв. ред. М.Ф. Гулий. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 5–21.
3. *Вендт В. П.* Хроматографическая очистка и концентрирование витаминов А и Е [Текст] / В. П. Вендт, Л. Н. Кузнецова, Е. В. Лахно, Р. В. Чаговец // Витамины. – К. : Изд-во АН УССР, 1953. – Вып. 1 : Методы исследования, естественные ресурсы и биохимия витаминов. – С. 72–75.
4. *Дмитрієнко М. Ф.* Рід Патонів. Історико-генеалогічне дослідження. Документи [Текст] / М. Ф. Дмитрієнко, В. В. Томазов. – К. : Ін-т історії України НАН України, 2013. – 344 с.
5. *Донченко Г. В.* Аскар Ганиевич Халмурадов [Текст] / Г. В. Донченко // Укр. біохім. журнал. – 1997. – Т. 69. – № 3. – С. 134–135.
6. *Донченко Г. В.* Відділ біохімії коферментів [Текст] / Г. В. Донченко // Ін-т біохімії ім. О. В. Палладіна НАН Україна – 80 (1925–2005) : До 120-річчя академіка О. В. Палладіна / відп. ред. С. В. Комісаренко. – К. : Альфа-Прайм, 2005. – С. 113–132.
7. *Донченко Г. В.* Ростислав Всеволодович Чаговец. Творчий шлях та наукова школа (до 100-річчя від дня народження) [Текст] / Г. В. Донченко, Ю. М. Пархоменко, Т. М. Кучмеровська // Укр. біохім. журнал. – 2004. – Т. 76. – № 4. – С. 7–22.
8. *Донченко Г. В.* Сын двух народов [Текст] / Г. В. Донченко // Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Аскар Холмуродов қиссаси / Ҳаким Сатторий. – Тошкент : «Akademnashr», 2009. – С. 99–103.
9. Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна НАН Україна – 80 (1925–2005) : До 120-річчя академіка О. В. Палладіна [Текст] / відп. ред. С. В. Комісаренко. – К. : Альфа-Прайм, 2005. – 496 с.: іл.
10. *Комісаренко С. В.* Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна Національної академії наук України – 80 років [Текст] / С. В. Комісаренко, Я. В. Белік // Ін-т біохімії ім. О. В. Палладіна НАН Україна – 80 (1925–2005) : До 120-річчя академіка О. В. Палладіна / відп. ред. С. В. Комісаренко. – К. : Альфа-Прайм, 2005. – С. 12–43.

11. Кузнецова Л. Н. Обмен витаминов в мышцах при различных функциональных состояниях [Текст] / Л. Н. Кузнецова, Е. В. Лахно, Р. В. Чаговец // Витамины. – К. : Изд-во АН УССР, 1953. – Вып. 1 : Методы исследования, естественные ресурсы и биохимия витаминов. – С. 174–184.
12. Курский М. Д. Когда мы были молодыми... [Текст] / М. Д. Курский // Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Асқар Холмуродов қиссаси / Ҳаким Сатторий. – Тошкент : «Akademnashr», 2009. – С. 93–99.
13. Кучмеровская Т. М. Безумно влюбленный в науку [Текст] // Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Асқар Холмуродов қиссаси / Ҳаким Сатторий. – Тошкент : «Akademnashr», 2009. – С. 114–117.
14. Лахно Е. В. Влияние охлаждения конечности кролика на восстанавливающие свойства тканей головного мозга и мышц [Текст] / Е. В. Лахно, Р. В. Чаговец // Биохимия нервной системы: сб. ст. / под ред. А.В. Палладина. – К.: Ин-т биохимии АН УССР, 1954. – С. 220–227.
15. Мулявко Н. А. Воспоминания о вице-президенте Академии наук Узбекской ССР, академике А. Г. Халмурадове [Текст] / Н. А. Мулявко // Ін-т біохімії ім. О. В. Палладіна НАН Україна – 80 (1925–2005) : До 120-річчя академіка О. В. Палладіна / відп. ред. С. В. Комісаренко. – К. : Альфа-Прайм, 2005. – С. 438–441.
16. Науковий архів Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, оп. 1-Л, спр. 101. Особові справи робітників та службовців інституту, звільнених у 1965 р.; від «Т» до «Я», 306 арк.
17. Науковий архів Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна НАН України, оп. 3-Л, спр. 614. Особова справа доктора біологічних наук Халмурадова А. Г. 1986 р., 149 арк.
18. Оноприенко В. И. Чирвинские [Текст] / В. И. Оноприенко, М. В. Оноприенко. – М. : Наука, 2008. – 303 с.
19. Пакирбаева Л. В. О моем учителе [Текст] / Л. В. Пакирбаева // Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Асқар Холмуродов қиссаси / Ҳаким Сатторий. – Тошкент : «Akademnashr», 2009. – С. 112–114.
20. Палладин А. В. Витамины [Текст] / А. В. Палладин // А. В. Палладин. Избранные труды. – К. : Наук. думка, 1975. – С. 81–91.
21. Палладин А. В. Роль витаминов в питании. К вопросу о физико-химических свойствах витамина [Текст] / А. В. Палладин // Врачебное дело. – 1991. – № 18–19. – С. 620–625.
22. Палладин А. В. Химическая природа витаминов : 3-е изд., перераб. и допол. [Текст] / А. В. Палладин. – К. : Изд-во АН УССР, 1941. – 70 с.
23. Палладіна Т. О. Сторінки спогадів про батька [Текст] / Т. О. Палладіна // Ін-т біохімії ім. О. В. Палладіна НАН Україна – 80 (1925–2005) : До 120-річчя академіка О. В. Палладіна / відп. ред. С. В. Комісаренко. – К. : Альфа-Прайм, 2005. – С. 316–327.

24. *Пархоменко Ю. М.* Вітаміни в здоров'ї людини [Текст] / Ю. М. Пархоменко, Г. В. Донченко. – К. : Академперіодика, 2006. – 182 с.
25. *Пархоменко Ю. М.* Жизнелюбивый человек [Текст] / Ю. М. Пархоменко // Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Асқар Холмуродов қиссаси / Ҳаким Сатторий. – Тошкент : «Akademnashr», 2009. – С. 104–106.
26. Родинний архів Халмурадових, Записні книжки А. Г. Халмурадова, книжка 1982–1983, б. п.
27. Родинний архів Халмурадових, Щоденники А. Г. Халмурадова, книжка 1991–1992, б. п.
28. Родинний архів Халмурадових, Щоденники А. Г. Халмурадова, книжка 1994–1995, б. п.
29. *Супрун С. М.* Воспоминания о А. Г. Халмурадове [Текст] / С. М. Супрун // Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Асқар Холмуродов қиссаси / Ҳаким Сатторий. – Тошкент : «Akademnashr», 2009. – С. 106–108.
30. *Урбанский В. М.* Дмитрий Граве и время [Текст] / В. М. Урбанский. – К. : Наук. думка, 1998. – 266 с.
31. *Халмурадов А. Г.* Мембранный транспорт коферментных витаминов и коферментов [Текст] / А. Г. Халмурадов, В. Н. Тоцкий, Р. В. Чаговец. – К. : Наук. думка, 1982. – 280 с.
32. *Халмурадов А. Г.* Об особенностях обмена бета-пиколина в животном организме [Текст] : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. биолог. наук / Халмурадов Аскар Ганиевич ; Ин-т биохимии АН УРСР. – К., 1964. – 11 с.
33. *Халмурадов А. Г.* О метаболизме никотиновой кислоты и 3-метилпиридина в тканях животных и его регуляции [Текст] : автореф. дис. на соискание степени док. биолог. наук / Халмурадов Аскар Ганиевич ; Ин-т биохимии им. А. В. Палладина АН УССР. – К., 1974. – 44 с.
34. *Халмурадов А. Г.* Транспорт жирорастворимых витаминов [Текст] / А. Г. Халмурадов, В. Н. Тоцкий, Р. В. Чаговец. – К. : Наук. думка, 1980. – 216 с.
35. *Халмурадова А. А.* Діяльність А. Г. Халмурадова на посаді завідуючого відділом біохімії коферментів Інституту біохімії ім. О. В. Палладіна АН УРСР [Текст] / А. А. Халмурадова // Пріоритети укр. науки і техніки: мат. XVII всеукр. наук. конф. молодих істориків науки, техніки та освіти та спеціалістів, (Київ, 20 квітня 2012 р.) ; редкол. Пилипчук О. Я. (відповід. ред.) та ін. – К. : Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України, 2012. – С. 281–285.
36. *Чаговец Р. В.* Витамины и особенности их обмена [Текст] / Р. В. Чаговец // Витамины. – К. : Изд-во АН УССР, 1958. – Вып. 3: Химия витаминов. Физиология и биохимия витаминов. – С. 104–118.

37. Чаговец Р. В. О незаменимых органических компонентах пищи и ее биологической ценности [Текст] / Р. В. Чаговец // Врачебное дело. – 1967. – № 10. – С. 6–10.
38. Чаговец Р. В. Основные предпосылки развития витаминной промышленности УССР и задачи научной работы [Текст] / Р. В. Чаговец // Вопросы биохимии в пищевой промышленности : сб. тр. конференции Ин-та биохимии АН СССР и Укр. НИИ пищевой промышленности. – К. : Изд-во АН УССР, 1951. – С. 75–82.
39. Чаговец Р. В. Вітаміни – елементи життя [Текст] / Р. В. Чаговец // Наука і суспільство. – 1968. – № 1. – С. 13–14.
40. Черкес Л. А. Витамины и авитаминозы [Текст] / Л. А. Черкес. – М.–Л. : Госиздат, 1929. – 526 с.
41. Яккабоғда тоғлар ҳам бор. Академик Асқар Холмуродов қиссаси [Текст] / Ҳаким Сағторий. – Тошкент : «Akademnashr», 2009. – 180 с.

REFERENCES

1. Bekmuratov, T. (2009). *Pamiati akademika A.G. Khalmuradova* [In memory of academician A. G. Khalmuradov]. In *Iakkabogda toglar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi* (pp. 30–31). Toshkent: Akademnashr. [in Russian].
2. Belik, Ia. V. (1975). *Akademik Aleksandr Vladimirovich Palladin (1885–1972)* [Academician Alexander Vladimirovich Palladin (1885–1972)]. In A. V. *Palladin. Izbrannye trudy* [Palladin A.V. Selected Works] (pp. 5–21). Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].
3. Vendt, B. P., Kuznetsova, L. N., Lakhno, E. V., & Chagovets, R. V. (1953). *Khromatograficheskaia ochistka I kontsentrirovanie vitaminov A i E* [Chromatographic purification and concentration of vitamins A and E]. In *Vitaminy* [Vitamins] (Vol. 1, pp. 72–75). Kyiv: Izdatelstvo AN USSR [in Russian].
4. Dmytriienko, M. F., & Tomazov, V. V. (2013). *Rid Patoniv. Istoryko-gheanalohichne doslidzhennia. Dokumenty* [The Patons. Historical and genealogical research. Documents]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
5. Donchenko, G. V. (1997). *Askar Ganievich Khalmuradov* [Askar Ganievich Khalmuradov]. *Ukrainskyi biokhimichnyi zhurnal*, 69 (3), 134–13. [in Russian].
6. Donchenko, G. V. (2005). *Viddil biokhimii kofermentiv* [Department of Coenzyme Biochemistry]. In *Instytut biokhimii im. O. V. Palladina NAN Ukrainy – 80 (1925–2005): Do 120-richchia akademika O. V. Palladina* [O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the NAS of Ukraine – 80 (1925–2005): To the 120th anniversary of academician O. V. Palladin] (pp. 113–132). Kyiv: Alfa-Praim. [in Ukrainian].
7. Donchenko, G. V., & Parkhomenko Yu. M. (2004). *Rostyslav Vsevolodovych Chahovets. Tvorchyi shliakh ta naukova shkola (do 100-richchia vid dnia narodzhennia)* [Rostyslav Vsevolodovych Chahovets. Creative way and scientific school (to the 100th

- anniversary of his birth)]. *Ukrainskyi biokhimichnyi zhurnal*, 76(4), 7–22. [in Ukrainian].
8. Donchenko, G. V. (2009). Syn dvuch narodov [Son of two peoples]. In *Iakkabogda tog'lar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi* (pp. 99–103). Toshkent: Akademnashr. [in Russian].
 9. *Instytut biokhimii im. O. V. Palladina NAN Ukrainy – 80 (1925–2005): Do 120-richchia akademika O.V. Palladina* [O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the NAS of Ukraine – 80 (1925–2005): To the 120th anniversary of academician O. V. Palladin] (2005). Kyiv: Alfa-Praim. [in Ukrainian].
 10. Komisarenko, S. V., & Bielik, Ya. V. (2005). *Instytutu biokhimii im. O. V. Palladina Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy – 80 rokiv* [To O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the National Academy of Sciences of Ukraine – 80 years]. In *Instytut biokhimii im. O. V. Palladina NAN Ukrainy – 80 (1925–2005): Do 120-richchia akademika O. V. Palladina* [O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the NAS of Ukraine – 80 (1925–2005): To the 120th anniversary of academician O. V. Palladin] (pp. 12–43). Kyiv: Alfa-Praim. [in Ukrainian].
 11. Kuznetsova, L. N., Lakhno, E. V., & Chagovets, R. V. (1953). *Obmen vitaminov v myshtsakh pri razlichnykh funktsionalnykh sostoianiiakh* [Exchange of vitamins in muscles during different functional states]. In *Vitaminy* [Vitamins] (Vol. 1, pp. 174–184). Kyiv: Izdatelstvo AN USSR. [in Russian].
 12. Kurskii, M. D. (2009). *Kogda my byli molodymi...* [When we were young...]. In *Iakkabogda tog'lar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi* (pp. 93–99). Toshkent: Akademnashr. [in Russian].
 13. Kuchmerovskaia, T. M. (2009). *Bezumno vliublionnyi v nauku* [Madly in love with science]. In *Iakkabogda tog'lar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi* (pp. 114–117). Toshkent: Akademnashr. [in Russian].
 14. Lakhno, E. V., & Chagovets, R. V. (1954). *Vliianie okhlazhdeniia konechnosti krolika na vosstanavlivaiushchie svoistva tkanei golovnogo mozga i myshts* [Effect of cooling rabbit's limbs on restoring properties of brain tissue and muscles]. In *Biochimiia nervnoi sistemy* [Neurochemistry] (pp. 220–227). Kyiv: Instytut biokhimii AN USSR. [in Russian].
 15. Muliavko, N. A. (2005). *Vospominaniia o vitse-prezidente Akademii nauk Uzbekskoi SSR, akademike A.G. Khalmuradove* [Memories of the Vice-President of the Academy of Sciences of Uzbek SSR, academician A. G. Khalmuradov]. In *Instytut biokhimii im. O. V. Palladina NAN Ukrainy – 80 (1925–2005): Do 120-richchia akademika O.V. Palladina* [O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the NAS of Ukraine – 80 (1925–2005): To the 120th anniversary of academician O. V. Palladin] (pp. 438–41). Kyiv: Alfa-Praim. [in Russian].
 16. Naukovyi arkhiv Instytutu biokhimii im. O. V. Palladina NAN Ukrainy (NA IBP NANU) [Scientific archive of the O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the NAS of Ukraine], inventory 1-L, file 101. *Osobovi spravy robitnykiv ta sluzhbovtsiv instytutu, zvilnennykh u 1965 r.; vid «T» do «Ya», 306 file.* [in Russian, Ukrainian].

17. Naukovyi arkhiv Instytutu biokhimmii im. O. V. Palladina NAN Ukrainy [Scientific archive of the O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the NAS of Ukraine], in. 3-L, c. 614. Osobova sprava doktora biolohichnykh nauk Khalmuradova A. G. 1986 r., 149 file. [in Russian, Ukrainian].
18. Onoprienko, V. I., & Onoprienko, M. V. (2008). *Chervinskie* [The Chervinskis]. Moskva: Nauka. [in Russian].
19. Pakirbaeva, L. V. (2009). *O moiom uchitele* [About my teacher]. In *Iakkabogda toglar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi* (pp. 112–114). Toshkent: Akademnashr. [in Russian].
20. Palladin, A. V. (1975). Vitaminy [Vitamins]. In *A.V. Palladin. Izbrannye trudy* [Palladin A. V. Selected Works] (pp. 81–91). Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].
21. Palladin, A. V. (1991). Rol vitaminov v pitanii. K voprosu o fiziko-khimicheskikh svoistvakh vitamina [The role of vitamins in the diet. To the issue of physical and chemical properties of the vitamin]. *Vrachebnoe delo*, 18–19, 620–625. [in Russian].
22. Palladin, A. V. (1941). *Khimicheskaiia priroda vitaminov* [The chemical nature of vitamins]. Kyiv: Izdatelstvo AN USSR. [in Russian].
23. Palladina, T. O. (2005). Storinky spohadiv pro batka [Pages of memories about my father]. In *Instytut biokhimmii im. O. V. Palladina NAN Ukrainy – 80 (1925–2005): Do 120-richchia akademika O. V. Palladina* [O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the NAS of Ukraine – 80 (1925–2005): To the 120th anniversary of academician O. V. Palladin] (pp. 316–327). Kyiv: Alfa-Praim. [in Ukrainian].
24. Parkhomenko, Yu. M., & Domchenko, G. V. (2006). *Vitaminy v zdorovi liudyny* [Vitamins in human health]. Kyiv: Akadempriodyka. [in Ukrainian].
25. Parkhomenko, Yu.M. (2009). *Zhizneliubivyi chelovek* [Active people]. In *Iakkabogda toglar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi* (pp. 104–106). Toshkent: Akademnashr. [in Russian].
26. Rodynnyi arkhiv Khalmuradovykh [The Khalmuradovs family archive], *Zapysni knyzhky A. G. Khalmuradova, knyzhka 1982–1983*, b. p. [in Russian, Uzbek].
27. Rodynnyi arkhiv Khalmuradovykh [The Khalmuradovs family archive], *Shchodennyky A. G. Khalmuradova, knyzhka 1991–1992*, b. p. [in Russian, Uzbek].
28. Rodynnyi arkhiv Khalmuradovykh [The Khalmuradovs family archive], *Shchodennyky A. G. Khalmuradova, knyzhka 1994–1995*, b. p. [in Russian, Uzbek].
29. Suprun, S. M. (2009). *Vospominaniia o A. G. Khalmuradove* [Memories about A. G. Khalmuradov]. In *Iakkabogda toglar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi* (pp. 106–108). Toshkent: Akademnashr. [in Russian].
30. Urbanskii, V. M. (1998). *Dmitrii Grave i vremia* [Dmitrii Grave and time]. Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].
31. Khalmuradov, A. G., Totskii, V. N., & Chagovets, R. V. (1982). *Membranni transport kofermentnykh vitaminov i kofermentov* [Membrane transport coenzyme vitamins and coenzymes]. Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].

32. Khalmuradov, A. G. (1964). *Ob osobennostiakh obmena beta-pikolina v zhyvotnom organizme* [About the peculiarities of the exchange of beta-picoline in the animal organism]. *Extended abstract of PhD dissertation (Biology)*. Institute of Biochemistry of the AS of the Ukrainian SSR, Kyiv. [in Russian].
33. Khalmuradov, A. G. (1974). *O metabolizme nikotinovoi kisloty i 3-metilpiridina v tkaniakh zhyvotnykh s ego reguliatsii* [About the metabolism of nicotinic acid and 3-methylpyridine in animal tissues and its regulation]. *Extended abstract of doctoral dissertation (Biology)*. A. V. Palladin Institute of Biochemistry of the AS of the Ukrainian SSR, Kyiv. [in Russian].
34. Khalmuradov, A. G., Totskii, V. N., & Chagovets, R. V. (1980). *Transport zhirorastvorimykh vitaminov* [Transport fat-soluble vitamins]. Kyiv: Naukova dumka. [in Russian].
35. Khalmuradova, A. A. (2012). *Diialniist A.G. Khalmuradov na posada zaviduiuchogo viddilom biokhimii kofermentiv Instytutu biokhimii im. O. V. Palladina AN URSS* [A. G. Khalmuradov as a head of the Department of Coenzyme Biochemistry of O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the AS of the Ukrainian SSR]. In *Proceedings of the seventeen Ukrainian scientific conference of young historians of science, technology and education and professionals. Priorytety ukrainskoi nauky i tekhniky* [Priorities of Ukrainian science and technology] Kyiv, April 20. 2012. (pp. 281–285). Kyiv: Tsentr doslidzhen naukovotekhnichnogo potentsialu ta istorii nauky im. H. M. Dobrova NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
36. Chagovets, R. V. (1958). *Vitaminy i osobennosti ikh obmena* [Vitamins and especially their exchange]. In *Vitaminy* [Vitamins] (Vol. 3, pp. 104–118). Kyiv: Izdatelstvo AN USSR. [in Russian].
37. Chagovets, R. V. (1967). *O nezamenimykh organicheskikh komponentakh pishchi i ee biologicheskoi tsennosti* [About the essential components of organic food and its biological value]. *Vrachebnoe delo*, 10, 6–10. [in Russian].
38. Chagovets, R. V. (1951). *Osnovnye predposylki razvitiia vitaminnoi promyshlennosti USSR i zadachi nauchnoi raboty* [The main premises of the development of vitamin industry of the Ukrainian SSR and research tasks]. In *Proceedings of the Conference of the Institute of Biochemistry of the AS of the USSR and Ukrainian Research Institute of Food Industry. Voprosy biokhimii v pishchevoi promyshlennosti* [The questions of biochemistry in food industry]. (Pp. 75–82). Kyiv: Izdatelstvo AN USSR. [in Russian].
39. Chagovets, R. V. (1968). *Vitaminy — elementy zhittia* [Vitamins are elements of life]. *Nauka i suspilstvo*, 1, 13–14. [in Ukrainian].
40. Cherkes L. A. (1929). *Vitaminy i avitaminozy* [Vitamins and avitaminosis]. Moskva-Leningrad: Gosizdat. [in Russian].
41. *Iakkabogda tog'lar kham bor. Akademik Askar Kholmurodov kissasi.* (2009). Toshkent: Akademnashr. [in Russian, Uzbek].

А. Г. Халмурадов як представник української школи біохімії вітамінів.

В. В. Томазов, завідувач сектору генеалогічних і геральдичних досліджень Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук;

А. А. Халмурадова, аспірантка відділу історії науки та техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки НАН України.

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 194–220.

Однією з найважливіших проблем сучасної історії науки є створення творчих біографій видатних учених, висвітлення впливу їхніх ідей на розвиток різних галузей науки, визначення приналежності до наукових шкіл.

Метою цієї статті є з'ясування місця в історії вітчизняної вітамінології українського та узбецького біохіміка, мікробіолога, біотехнолога й організатора науки, доктора біологічних наук, професора, завідувача відділу коферментів Інституту біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР, лауреата Премії імені О. В. Палладіна АН УРСР, а згодом — директора Інституту мікробіології і біотехнології АН УзРСР, академіка та віце-президента АН УзРСР Аскара Ганійовича Халмурадова (1939–1997).

Деякі аспекти діяльності видатного вченого розглянуті в працях Г. Донченка, Ю. Пархоменко та спогадах колег.

У статті на значній джерельній базі висвітлюється вплив української школи біохімії вітамінів на формування А. Г. Халмурадова. Він був одним із найздібніших і найулюбленіших учнів академіка АН УРСР Р. В. Чаговця, під керівництвом якого юний дослідник перетворився на відомого вченого, продовжувача традицій класичної функціональної біохімії, закладених О. В. Палладіним і розвинутих Р. В. Чаговцем, та одного із засновників української школи молекулярної вітамінології. А. Г. Халмурадов підготував цілу плеяду науковців та сприяв подальшому розвитку біохімії та мікробіології в Україні та Узбекистані.

Ключові слова: А. Г. Халмурадов, Р. В. Чаговець, О. В. Палладін, біохімія, вітаміни, вітамінологія, Інститут біохімії імені О. В. Палладіна АН УРСР, українська школа біохімії вітамінів.

A. G. Khalmuradov as a representative of Ukrainian school of vitamins biochemistry.

V. V. Tomazov, Head of the Sector of Genealogical and Heraldic Research of the Institute of History of Ukraine of the NAS of Ukraine,

A. A. Khalmuradova, Candidate of Historical Sciences Postgraduate of the Department of History of Science and Technology of G. M. Dobrov Centre of Research of Scientific and Technical Potential and Science History of the NAS of Ukraine.

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 194–220.

One of the major problems of the modern history of science is reconstruction the creative biographies of famous scientists, determination the impact of their ideas on the development of various branches of science, the definition of membership in scientific schools.

The purpose of the article: determination of place in the history of national vitaminology Ukrainian and Uzbek biochemist, microbiologist, biotechnologist and science manager, doctor of biological sciences, professor, head of the Department of coenzymes of the O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, Laureate O. V. Palladin Prize of the Academy of Sciences of the Ukrainian SSR, and later — the director of the Institute of microbiology and biotechnology of the Academy of Sciences of the UzSSR, academician and vice-president of the Academy of Sciences of the UzSSR Askar Ganiiovych Khalmuradov (1939–1997).

Some aspects of the activity of eminent scientist examined in the works by G. Donchenko, Yu. Parkhomenko and memoirs colleagues.

This article on a significant source base highlights the influence of the Ukrainian school of vitamins biochemistry on the formation of A. G. Khalmuradov. He was one of the most capable and favourite disciple of academician R. V. Chahovets, under his guidance the young researcher turned into a great scientist, continuator of the classical functional biochemistry traditions, established by A. V. Palladin and developed by R. V. Chahovets, one of Ukrainian school of molecular vitaminology founders. A. G. Khalmuradov prepared the whole pleiad of scientists and contributed the further development of biochemistry and microbiology in Ukraine and Uzbekistan.

Keywords: A. G. Khalmuradov, R. V. Chahovets, O.V. Palladin, biochemistry, vitamins, vitaminology, O. V. Palladin Institute of Biochemistry of the AS of the Ukrainian SSR, Ukrainian school of vitamins biochemistry.

А. Г. Халмурадов как представитель украинской школы биохимии витаминов.

В. В. Томазов, зав. сектора генеалогических и геральдических исследований Института истории Украины НАН Украины, кандидат исторических наук;

А. А. Халмурадова, аспирантка отдела истории науки и техники Центра исследований научно-технического потенциала и истории науки НАН Украины.

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 194–220.

Одной из важнейших проблем современной истории науки является создание творческих биографий выдающихся ученых, освещение влияния их идей на развитие различных отраслей науки, определение принадлежности к научным школам.

Целью этой статьи является исследование места в истории отечественной витаминологии украинского и узбекского биохимика, микробиолога, биотехнолога и организатора науки, доктора биологических наук, профессора, заведующего отделом коферментов Института биохимии им. А. В. Палладина АН УССР, лауреата Премии им. А. В. Палладина АН УССР, а позднее — директора Института микробиологии и биотехнологии АН УзССР, академика и вице-президента АН УзССР Аскара Ганиевича Халмурадова (1939–1997).

Некоторые аспекты деятельности выдающегося ученого рассматривались в работах Г. Донченко, Ю. Пархоменко и воспоминаниях коллег.

В статье на значительной источниковой базе освещается влияние украинской школы биохимии витаминов на формирование А. Г. Халмурадова. Он был одним из способнейших и любимейших учеников академика АН УССР Р. В. Чаговца, под руководством которого юный исследователь превратился в крупного ученого, продолжателя традиций классической функциональной биохимии, заложенных А. В. Палладиным и развитых Р. В. Чаговцем, и одного из основателей украинской школы молекулярной витаминологии. А. Г. Халмурадов подготовил целую плеяду ученых и способствовал дальнейшему развитию биохимии и микробиологии в Украине и Узбекистане.

Ключевые слова: А. Г. Халмурадов, Р. В. Чаговец, А. В. Палладин, биохимия, витамины, витаминология, Институт биохимии им. А. В. Палладина АН УССР, украинская школа биохимии витаминов.

УДК 016:55:929(477)

*Наталія Володимирівна ОСІННЯ,
молодший науковий співробітник
Інституту геотехнічної механіки
імені М. С. Полякова
НАН України (м. Дніпропетровськ).*

УЧЕНИЙ-ГЕОЛОГ О. В. ГУРОВ: БІОГРАФІЯ, НАУКОВО-БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Висвітлено життєвий шлях, науково-педагогічну діяльність професора Харківського університету Олександра Васильовича Гурова. Проаналізовано наукові праці ученого. Висвітлено роль О. В. Гурова у створенні інформаційного ресурсу з геологічних наук.

Ключові слова : О. В. Гуров, геологія, гідрогеологія, інформаційний ресурс, бібліографія.

The paper highlights the biography and scientific-pedagogic activity of Aleksandr Vasilyevich Gurov, Professor of Kharkov University. Scientific works of the geologist are analyzed, and the role of A.V. Gurov in the formation of the information resource in the domain of geological science is emphasized.

Key words: A. V. Gurov, geology, hydrogeology, information resource, bibliography.

Освещены жизненный путь и научно-библиографическая деятельность профессора Харьковского университета Александра Васильевича Гурова. Проанализированы научные труды ученого. Показана роль А. В. Гурова в создании информационного ресурса по геологическим наукам.

Ключевые слова: А. В. Гуров, геология, гидрогеология, информационный ресурс, библиография.

На сучасному етапі розвитку України гостро постають проблеми формування національної самосвідомості та відродження духовно-інтелектуального потенціалу нашої країни. Зокрема вітчизняна історіографія поповнилася низкою праць, які в тій чи іншій мірі відображають розвиток природознавства в Україні (В. І. Онопрієнко, М. С. Демидюк та інші), висвітлюють долі та окремі періоди науково-педагогічної діяльності відомих учених-геологів дореволюційного періоду (Є. П. Ларченков, О. П. Кравчук,

Г. О. Кравчук, Д. Є. Макаренко та інші). Визначна роль у геологічному дослідженні України належить Олександрову Васильовичу Гурову (1843–1921) — відомому вченому-геологу, визнаному регіональному гідрогеологу, професорові Харківського університету та Харківського технологічного інституту, неперевершеному знавцеві геологічної будови Полтавщини, Харківщини і Приазов'я та корисних копалин України, самовідданому дослідникові Донбасу, першовідкривачу кам'яної солі у Бахмуті, яскравому новатору у вивченні гірських порід і скам'янілостей, талановитому педагогові та популяризатору геологічних знань, ініціаторові створення першої як в Україні, так і в Росії глибокої артезіанської свердловини. Його дослідження та наукова спадщина є вагомим джерелом у вивченні тогочасного стану розвитку геологічних знань, була й залишається бездоганним зразком високої бібліографічної культури вченого та його внеском у створення інформаційно-бібліографічного ресурсу з питань геології.

Історіографія наукової спадщини О. В. Гурова має свою історію: з'являється вона у першому десятиріччі ХХ ст., найзначиміші дослідження належать до 50–70-тих рр. минулого століття, а початок ХХІ ст. ознаменувався новим сплеском інтересу до наукових праць ученого. Так, загальним питанням наукового доробку О. В. Гурова присвячені статті В. В. Бокотей, С. І. Шумейко, В. П. Макридіна, Д. М. Соболева, В. В. Тихомирова, К. Й. Новик [2; 16], гідрогеології — К. А. Немець, Г. М. Захарченко [14], геоморфології — Н. І. Дмитрієва та В. І. Редина [13], кристалічним породам — К. Н. Савич-Заблоцького, участі у Товаристві дослідників природи при Харківському університеті — Гельфенбейна, С. П. Рудої, В. С. Савчука [20], стислі біографію та нарис наукової діяльності ученого містять праці Д. І. Багалія, М. Ф. Сумцова, В. П. Бузескула, І. П. Осипова, М. А. Шипа, Г. О. Косінової, В. С. Курило, В. І. Подова [1; 18; 21], деякі аспекти створення бібліографічного ресурсу щодо геологічного вивчення Полтавської губернії висвітлено у нашій праці «Бібліографічна культура учених-геологів та гірників — основа створення бібліографічного ресурсу (середина ХІХ – початок ХХ ст.)» [17]. Та усебічного цілісного уявлення про внесок О. В. Гурова у створення інформаційного ресурсу з геології досі не існує.

Метою статті є спроба проаналізувати життєвий шлях і різносторонню діяльність О. В. Гурова та показати його внесок у розвиток книгознавчого та бібліографічного ресурсу з геології.

Головними джерелами для написання статті стала наукова спадщина О. В. Гурова, що, на жаль, розосереджена по всіх найстаріших бібліотеках України. Найбільш повно вона представлена у Центральній науковій бібліотеці Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (відділ колекцій рідкісних видань і рукописів), Науковій бібліотеці Одеського державного університету імені І. І. Мечникова (відділ рідкісних книг і рукописів), Науковій бібліотеці Національного гірничого університету (м. Дніпропетровськ), Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського та Дніпропетровській обласній науковій бібліотеці.

С. І. Вавилов писав, що історія науки не може обмежуватися лише вивченням розвитку ідей — вона повинна торкатися живих людей із їхніми особливостями, талантами, залежністю від епохи. Життя, науково-педагогічна та бібліографічна діяльність О. В. Гурова — не лише яскравий приклад самовідданого служіння українській геологічній науці, а й чудова можливість для саме такого різнобічного та наповненого реаліями живого буття персонажа біографічного дослідження.

Олександр Васильович Гуров — відомий представник харківської школи геологів. Наукова спільнота знала його як видатного геолога широкого профілю, котрий зробив вагомий внесок у різні галузі геології. Із довідкових видань відомо, що він закінчив природниче відділення фізико-математичного факультету Харківського університету та був залишений в університеті для підготовки до професорського звання з геології та мінералогії. Протягом двох років О. В. Гуров перебував у відрядженні за кордоном, де ретельно працював у музеях і лабораторіях університетів Парижа і Лондона, аби набути глибших знань із геології, петрографії та палеонтології. Після повернення в Україну зайнявся фундаментальними дослідженнями широкого спектра геологічних наук, здійснив численні геологічні подорожі та екскурсії, особливо по Донецькому кам'яновугільному ба-

сейну, Харківській і Катеринославській губерніях. У 1880 р. О. В. Гуков почав викладацьку діяльність у Харківському університеті та за вісім років (1888 р.) захистив докторську дисертацію. Незабаром його було затверджено професором і Олександр Васильович очолив кафедру геології. Крім того читав курс мінералогії у Харківському технологічному інституті [1; 2; 21; 22].

О. В. Гуков був чудовим педагогом, гідним продовжувачем традицій харківської школи геологів, який виховав плеяду талановитих фахівців. Водночас він став одним із найвидатніших українських геологів — знавцем геології Донецького басейну [2; 16]. Також проводив геологічні дослідження на території Харківської, Катеринославської, Полтавської, Курської, Воронезької губерній і Облaсті Війська Донського, здійснював численні експедиції, екскурсії та подорожі до Криму, Західного Сибіру, на Кавказ і Середній Урал [2].

Насамперед учений вирішував проблеми прикладної геології, беручи активну участь у розвідках кам'яного вугілля, залізних руд, каоліну, кам'яної солі, міді, мергелю та інших корисних копалин. Під його керівництвом пробурена перша свердловина, що відкрила в Бахмуті (нині — м. Артемівськ) поклади кам'яної солі, а відома глибока свердловина у Харкові розкрила підкрейдову артезіанську воду. Саме це перше глибоке буріння у Харкові, успішно проведене під керівництвом О. В. Гурова, стало віхою в історії геологічного та гідрогеологічного вивчення Харківщини й усієї Дніпровсько-Донецької западини, бо дало змогу відкрити її багаті підкрейдові артезіанські води (були визначені підземні водоносні горизонти на території Харківської, Полтавської та Катеринославської губерній). У 1905–1917 рр. вчений провадив часткові гідрогеологічні дослідження, пов'язані з бурінням свердловин на воду, вивчав перші підкрейдові свердловини Полтави, проводив численні консультації установам і окремим особам із питань геологічних і гідрогеологічних досліджень. Його гідрогеологічна діяльність сприяла розвитку прикладної гідрогеології, пов'язаної з бурінням артезіанських свердловин і поглинаючих колодязів, обладнанням ґрунтових колодязів, питних і мінеральних джерел, будівництвом ставків.

О. В. Гуров одним із перших застосовував оптичний і мікроскопічний методи для дослідження кристалічних гірських порід. Зокрема під його керівництвом вперше в нашій країні було проведене мікроскопічне дослідження кам'яного вугілля [15]. Це сприяло тому, що породи, які раніше визначалися тільки за зовнішнім ознакам, отримали в працях ученого повну петрографічну характеристику.

Також надзвичайно цінними є польові спостереження вченого та його висновки. Так, саме О. В. Гуров з'ясував у загальних рисах стратиграфію кристалічних сланців і гнейсів Української плити та їхній стосунок до вивержених порід, послідовність в утворенні гранітних інтрузій і жильних порід, установив найголовніші напрямки тектонічних дислокацій на Приазовському масиві та лівобережжі Дніпра та їхню відносну древність. Висновки вченого щодо складу, стратиграфії та тектоніки докембрію кристалічної Української плити досі лежать у засновку наукових уявлень щодо цього. А що ці висновки завжди базувалися на значних фактичних матеріалах, здобутих у ході численних польових спостережень, маємо визнати О. В. Гурова також видатним стратиграфом-фауністом [16], який здійснив значну роботу щодо описування органічних решток кам'яновугільних відкладів Донбасу, зокрема систематичного опису палеофлори та фауни.

Згодом учений обстежував родовища мідних і поліметалевих руд у Казахстані. Наприкінці 90-х рр. займався вирішенням питання щодо підземних вод у зв'язку зі зрошенням виноградників у Кахетії тощо. У цих та інших численних експедиціях зібрав багатющі геологічні та палеонтологічні колекції, котрі подарував геологічному музеєві Харківського університету.

На початку ХХ ст. О. В. Гуров був у відрядженні за кордоном із метою ознайомлення з постановкою музейної справи в установах Парижа та Відня [2]. У бібліотеках Харкова збереглися видання, подаровані їм ученим після цієї поїздки.

Широко відомо, що сенс наукових публікацій полягає у розвиткові наукової комунікації, обміні знанням і поширенні своїх поглядів. Тому, хоча науковий текст і є текстом інформативного характеру, слід брати до уваги також притаманні йому авторські риси. Так, усі публікації О. В. Гурова

відзначалися актуальністю, достовірністю наведених фактів і обґрунтованістю теорій, а також своєчасністю та значимістю для суспільства загалом. А що попри любов до лаконічності висловлювання та максимально чіткої логічної аргументації, вчений широко використовував багатючий ілюстративний матеріал і численні бібліографічні посилання, його праці стали також вагомим внеском до джерелознавчої бази історії розвитку геологічних наук України.

Перша публікація О. В. Гурова з'явилась у 1868 р., останні — у першому десятиріччі ХХ ст. Отже, вчений активно працював у галузі більше сорока років! Максимальна кількість публікацій припадає на середину 80-х – початок 90-х рр. ХХІ ст. Спектр їхньої тематики, видів і типів видань дуже широкий. Це статті в періодиці та наукових працях, монографії, навчальні посібники та підручники, дисертації, доповіді на з'їздах, некрологи. Дослідження опубліковані в різних періодичних виданнях: «Труды общества испытателей природы при Харьковском университете», «Ежегодник по геологии и минералогии России», «Записки РТО», «Южно-русский горный листок», «Екатеринославские губернские ведомости», «Харьковские губернские ведомости». Були публікації як російською, так і французькою мовою. Монографії друкувалися у Харкові та Санкт-Петербурзі.

Перші публікації О. В. Гурова присвячені геологічним дослідженням юрських відкладень Харківської губернії. Уваги заслуговує насамперед праця «Геологические исследования в южной части Харьковской губернии и прилежащих местностях» (1869 р.). Це була палеонтологічна монографія, що вперше давала вичерпне уявлення щодо донецької юри. Крім того, автор вперше зробив детальну паралелізацію розподілу скам'янілостей щодо інших країн. О. В. Гуров пише, що ця паралелізація залежить (окрім стратиграфічних відносин), від точного визначення скам'янілостей і точного знайомства з їх розподілом у даній місцевості. Учений уточнює, що «...за правильність розподілу по пластах можливо цілком поручитися, коли сам виймаєш із породи раковину чи інше викопне та записуєш до журналу...» (тут і далі перекр. укр. — Н. О.) [4, с. 2]. Монографія має дві частини: палеонтологічну та геогностичну. В палеонтологічній дано опис

викопних рештків за схемою: клас, рід, джерело інформації, іноді примітки. Посилання на літературу мають від однієї до дев'яти позицій. Глибина ретроспекції коливається в межах трьох–п'ятидесяти років. Інформація наведена з німецької, французької, англійської та російської мов. Бібліографічні посилання на зарубіжних і вітчизняних авторів є також у примітках. Перший розділ може розглядатися як ґрунтовна довідково-бібліографічна розвідка з питань донецької юри. У геогностичній частині з бібліографічного погляду привертає увагу фундаментальна оглядова інформація, де автор в хронологічному порядку оцінює праці зарубіжних і вітчизняних авторів щодо кам'яновугільної, пермської та юрської формацій із посиланнями на їхні роботи. Це була перша спроба створення ретроспективної оглядової бібліографії з цієї проблеми в Україні.

Значне місце в науковій спадщині О. В. Гурова посідають також питання гідрогеології, що прямо пов'язане з тогочасними нагальними суспільними запитам. Оскільки на початку 60-х рр. XIX ст. перед Харківською губернією у зв'язку з розвитком промисловості постало завдання подальшого розширення системи водопостачання, саме вона виявилася однією із перших у Європейській Росії, що стала на шлях експлуатації глибоких водоносних горизонтів. Саме з цими практичними завданнями і були пов'язані теоретичні питання регіональної гідрогеології, порушені у працях О. В. Гурова кінця 80-х – початку 90-х рр. XIX ст. [14]. У них учений не лише узагальнює значний фактичний матеріал із регіональної гідрогеології (результати першого глибокого буріння в Харкові та подальші гідрогеологічні прогнози), а й розробляє схему стратиграфічного підрозділу осадових товщ, виділяє та характеризує основні водоносні горизонти досліджених територій.

Також під керівництвом О. В. Гурова були проведені гідрогеологічні експедиції до Катеринославській губернії, що надали цінні відомості з регіональної гідрогеології. Як наслідок у праці «Гидрогеологическое исследование Павлоградского и Бахмутского уездов Екатеринославской губернии» (1893 р.) докладно розглянуте питання щодо утворення підземних вод у різних формаціях порід північно-західної окраїни Донецького кряжу, виділені артезіанські

площі та зроблені висновки щодо багатства підземної води різних геологічних горизонтів [7].

Підсумовуючи оглядовий аналіз циклу гідрогеологічних праць ученого (глибина дослідження, багатство фактичного матеріалу, наявність оглядової інформації, використання значного ілюстративного матеріалу), можемо з певністю констатувати, що О. В. Гуков зробив значний внесок у розвиток регіонально-гідрогеологічного вивчення лівобережної України.

Так само вчений чимало доклався до вивчення на території України утворювань різного віку — від докембрійського до четвертинних. Його праця «Геологический очерк кристаллических пород в Мариупольском и Бердянском уездах» (1880 р.) [5] стала першим описом докембрійських кристалічних порід, їх стратиграфії та тектоніки Приазовського масиву. (До О. В. Гурова з геології цього району існували тільки уривчасті спостереження). Значна частина монографії присвячена оглядові теоретичних питань, які виникли у автора у зв'язку з геологічними дослідженнями, адже саме тоді ним уперше був застосований оптичний метод для дослідження та визначення кристалічних порід, з'ясовані основні риси стратиграфії та тектоніки докембрію Приазовського масиву, даний опис жильних порід і наведені численні спостереження над умовами залягання кристалічних сланців. Значний інтерес представляє також бібліографія у примітках. Праця має велике значення як для історії геологічного та петрографічного дослідження Приазовського масиву, так і як перше науково-практичне видання, на яке згодом масово посилалися вітчизняні геологи.

У 1882 р. у «Трудах Общества испытателей природы при Харьковском университете» була надрукована одна з найважливіших праць ученого — «К геологии Екатеринославской и Харьковской губерний», де вперше досліджено кристалічні породи порожистої частини Дніпра та багато уваги приділено диференціації гранітів і детальному описові пегматитів [10]. До появи цієї публікації у літературі існувала лише стисла інформація про кристалічні породи берегів Дніпра між Катеринославом (нині — м. Дніпропетровськ) і Олександрівськом (нині — м. Запоріжжя). У роботі О. В. Гурова міститься значний фактич-

ний матеріал щодо умов залягання кристалічних порід і послідовності утворення інтрузій, вперше визнена залежність між утворенням порогів і тектонікою докембрійського кристалічного фундаменту. Монографія складалася з передмови та п'яти розділів із висновками. До кожного розділу подана бібліографія у примітках. Найактивніше цитовані автори: І. Ф. Леваковський, Н. Д. Борисяк, М. Барбот де Марни, Zirkel, Rosenbuch, Murchison. Ретроспекція сягає півстоліття.

Систематичний опис викопних органічних рештків, зібраних у Донбасі опублікований О. В. Гуровим у роботі «Ископаемые органические остатки Донецких каменноугольных осадков» (1872 р.) [9]. Учений зробив цікавий історичний огляд досягнень палеонтології та стратиграфії, а його міркування щодо палеонтологічного методу при визначенні геологічного віку порід, не зважаючи на свою ідеалістичну направленість, і досі являють значний науковий інтерес [16]. Низку надзвичайно важливих спостережень і припущень зробив учений також у праці «Геогностическое описание Дружковского месторождения каменного угля Бахмутского уезда» (1877 р.) [3]. Зокрема він вказав на велике значення в гірничопромисловому відношенні червоних і строкатих глин, висловив припущення про підземний зв'язок між окремими вугільними родовищами. А його міркування щодо поширення нижнього карбону до заходу від Донецького басейну було підтверджене лише після Другої світової війни [16]. Праця також містила вичерпні бібліографічні посилання.

Назрілі потреби геологічної науки відобразила і педагогічна діяльність О. В. Гурова. Так, у 80-х рр. XIX ст. вийшло декілька його підручників із питань геології, мінералогії та палеонтології, що цілком відповідали тогочасним вимогам учбового процесу, мали багатющий ілюстративний матеріал і відразу стали цінними помічниками для студентів. Своє розуміння ролі і сенсу педагогічної праці він виклав також у некролозі свого колеги І. Ф. Леваковського (1894 р.), де не лише красномовно та натхненно описав його життя, педагогічну та наукову діяльність, а й настільки докладно проаналізував науковий доробок, що статтю справедливо можна вважати своєрідним біобібліографічним виданням [8].

У 1888 р. у типографії М. Ф. Зільберберга у Харкові надрукована фундаментальна праця О. В. Гурова «Геологическое описание Полтавской губернии», що стала його докторською дисертацією та нараховувала 1 010 сторінок тексту з 66 малюнками та геологічною картою [6]. У передмові автор писав, що вона є результатом геологічного дослідження, здійсненого ним у 1883–1884 рр. у Полтавській губернії з ініціативи та на кошти Полтавського губернського земства. Далі він наголошує, що це – не поодинокі ініціативи, а що «...земства почали останнім часом звертатися до докладних геологічних досліджень своїх територій. Стало входити у свідомість земських діячів, що геологія може надавати послуги земському господарству у багатьох відношеннях, оскільки ознайомлення з будовою ґрунту необхідне для відкриття корисних копалин, для будівельних цілей, для агрономії, пошуку підземних вод тощо» [6, с. 2].

У 1882 р. Полтавське губернське земство для ознайомлення з геологічною будовою краю та визначення корисних копалин постановило запросити геолога для систематичного вивчення губернії в геологічному відношенні. У 1883 р. О. В. Гуров отримав запрошення виконати цю роботу, але внаслідок особливостей геології Полтавської губернії, вимушений був витратити на виконання доручення земства більше часу, ніж передбачав. До 1885 р. учений встиг представити лише геологічну карту, тоді як текст геологічного опису Полтавської губернії був закінчений у рукописі лише у 1887 р. Геологічні дослідження дали можливість виявити у Полтавській губернії корисні копалини, показати умови їх залягання та економічне значення. О. В. Гуров писав, що «...знайдені корисні копалини не можуть рівнятися з тими, якими обдарована Катеринославська губернія, але й того, що знайдене, мені здається, достатньо для відшкодування витрат на дослідження...» [6, с. 3].

Праця містить два розділи. Перший — геологічний опис — являє собою систему описів відслонення по берегах річок. Йому передує стисла орографічна характеристика губернії, а до опису кожної річкової долини додано орогідрографічний нарис. У зв'язку з актуальним значенням, яке представляє Дніпро для Полтавської губернії в економічному плані, докладно розглянута будова його долини та

русла і частково сучасна геологічна діяльність цієї річки. Розділ другий містить загальні висновки щодо геологічної будови Полтавської губернії і має додаток — нарис корисних копалин. Наприкінці наведено практичні результати, що були досягнуті геологічним дослідженням Полтавської губернії (сім пунктів) і наукові висновки (п'ять пунктів).

Праця також стала значною подією у створенні ретроспективної регіональної бібліографії. Глибина ретроспекції — століття. Цитувались зарубіжні (98) і вітчизняні (65) автори. Були представлені монографії, статті, огляди, навчальні посібники.

Як бачимо, аналіз наукової спадщини О. В. Гурова засвідчує, що учений, володіючи високою бібліографічною культурою, своїми науковими працями, в яких обов'язково були присутні ґрунтовні огляди та прикнижкові та пристатейні посилання, створив фундамент геологічних інформаційних ресурсів і сприяв розвитку ретроспективної та оглядової геологічної бібліографії.

1. *Багале́й Д. И.* Краткий очерк истории Харьковского университета за первые сто лет его существования (1805–1905) [Текст] / Д. И. Багале́й, Н. Ф. Сумцов, В. П. Бузескул. — Харьков : тип. Ун-та, 1906. — 329 с.
2. *Бокотей В. В.* Формирование научной школы геологов Харьковского университета (XIX – начало XX в.) [Текст] / В. В. Бокотей // Геол. журн. — 1994. — № 3. — С. 129–138.
3. *Гуров А. В.* Геогностическое описание Дружковского месторождения каменного угля Бахмутского уезда [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. — 1877. — Т. 11. — С. 193–226.
4. *Гуров А. В.* Геологические исследования в южной части Харьковской губернии и прилежащих местностях [Текст] / А. В. Гуров. — Харьков, 1869. — 194 с. : ил.
5. *Гуров А. В.* Геологический очерк кристаллических пород в Мариупольском и Бердянском уездах [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. — 1880. — Т. 14. — С. 27–94.
6. *Гуров А. В.* Геологическое описание Полтавской губернии : отчет Полтав. губерн. земству [Текст] / А. В. Гуров. — Харьков : Тип. М. Ф. Зильберберга, 1888. — 1011 с. : ил.
7. *Гуров А. В.* Гидрогеологическое исследование (изучение подземных и родниковых вод) Павлоградского и Бахмутского уездов Екатеринославской губернии в виду обводнения и орошения края с приложением главы о полезных ископаемых : отчет Екатеринослав. губерн. земству [Текст] / А. В. Гуров. — Харьков : Тип. и литогр. М. Зильберберга, 1893. — 529 с. : ил.

8. *Гуров А. В.* Иван Федорович Леваковский (Некролог) [Текст] / А. В. Гуров. – Харьков : Тип. Зильберберга, 1894. – 12 с.
9. *Гуров А. В.* Ископаемые органические остатки Донецких каменноугольных осадков [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. – 1872. – Т. 6. – С. 1–68.
10. *Гуров А. В.* К геологии Екатеринославской и Харьковской губерний [Текст] / А. В. Гуров // Тр. О-ва испытателей природы при Харьков. ун-те. – 1882. – Т. 16. – С. 1–448.
11. *Гуров А. В.* Курс геологии: читан. на 11 курсе Харьк. технол. ин-та [Текст] / проф. А. В. Гуров. – Харьков, 1888. – 600 с. : рис., черт.
12. *Гуров А. В.* Разведочное артезианское бурение на подмеловую воду в Харькове [Текст] / А. В. Гуров // VIII съезд рус. естествоиспытателей и врачей в С.-Петербурге, отд. 4. Геология и минералогия. – Спб., 1890. – С. 5–15.
13. *Дмитриев Н. И.* Вклад И. Ф. Леваковского и А. В. Гурова в геоморфологию УССР [Текст] / Н. И. Дмитриев // Бюл. Комиссии по изучению четвертичного периода. – 1953. – № 18. – С. 5–20.
14. *Захарченко Г. М.* Гидрогеология в Харьковском университете [Текст] / Г. М. Захарченко // УЗХУ. – 1955. – Т. 61. – С. 51–65.
15. *Логвиненко Н. В.* Заметки по истории исследования осадочных пород в Харьковском университете [Текст] / Н. В. Логвиненко // Там само. – 1955. – Т. 12. – С. 33–34.
16. *Новик Е. О.* История геологических исследований Донецкого каменноугольного бассейна (1700–1917) [Текст] / Е. О. Новик, П. В. Пермяков, Е. Е. Коваленко. – К. : Изд-во АН УССР, 1960. – 177 с.
17. *Осіння Н. В.* Бібліографічна культура учених-геологів та гірників — основа створення бібліографічного ресурсу (середина ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] // Східні слов'яни: історія, мова, культура, переклад : зб. ст. – Дніпродзержинськ : ДДТУ, 2007. – С. 131–138.
18. *Подов В. І.* Історія Донбасу [Текст] / В. І. Подов, В. С. Курило. – Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2009. – 300 с.
19. *Савич-Заблоцкий К. Н.* История изучения кристаллических пород в Харьковском госуниверситете [Текст] / К. Н. Савич-Заблоцкий // УЗХУ. – 1955. – Т. 12. – С. 19–31.
20. *Савчук В. С.* Естественнонаучные общества Юга Российской империи : вторая половина ХІХ – начало ХХ в. [Текст] / В. С. Савчук. – Днепрпетровск : Изд-во ДГУ, 1994. – 232 с.
21. *Физико-математический факультет Харьковского университета за первые 100 лет его существования (1805–1905)* [Текст] / Под ред. И. П. Осипова и Д. И. Багалея. – Харьков : Изд. ун-та, 1908. – 357 с.
22. *Энциклопедический словарь Ф. А. Брокгауза и И. А. Эфрона* : в 86 т. – Т. 18. – СПб. : Семеновская Типо-литография, 1893. – 989 с.

REFERENCES

1. Bagalej, D. I., Sumcov, N. F., & Buzeskul, V. P. (1906). *Kratkij ocherk istorii Har'kovskogo universiteta za pervye sto let ego sushhestvovanija (1805–1905)* [Brief Profile of History of Kharkov University for the First One Hundred Years of its Existence (1805–1905)]. Kharkov: tip. Un-ta. [in Russian].

2. Bokotej, V. V. (1994). *Formirovanie nauchnoj shkoly geologov Har'kovskogo universiteta (XIX – nachalo XX v.)* [Formation of Scientific School of Geologists of Kharkov University (XIX – early XX)]. *Geol. Zhurn.*, 3, 129–138. [in Russian].
3. Gurov, A. V. (1877). *Geognosticheskoe opisanie Druzhkovskogo mestorozhdenija kamennogo uglja Bahmutskogo uezda* [Geognostic Description of Druzhkovsky Coal Deposit of Bakhmut District]. *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 11, 193–226. [in Russian].
4. Gurov, A. V. (1869). *Geologicheskie issledovanija v juzhnoj chasti Har'kovskoj gubernii i prilezhashhijh mestnostjah* [Geological Studies in Southern Part of Kharkov Province and Adjacent Areas]. Kharkov. [in Russian].
5. Gurov, A. V. (1880). *Geologicheskij ocherk kristallicheskih porod v Mariupol'skom i Berdjanskom uezdah* [Outline of Geology of Crystalline Rocks in Mariupol and Berdyansk Districts], *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 14, 27–94. [in Russian].
6. Gurov, A. V. (1888). *Geologicheskoe opisanie Poltavskoj gubernii: otchet Poltavskomu gubernskomu zemstvu* [Geological Description of Poltava Province: Report to Poltava Provincial Government]. Kharkov: Tip. M.F. Zil'berberga. [in Russian].
7. Gurov, A. V. (1893). *Gidrogeologicheskoe issledovanie (izuchenie podzemnyh i rodnikovyh vod) Pavlogradskogo i Bahmutskogo uezdov Ekaterinoslavskoj gubernii v vidu obvodnenija i oroshenija kraja s prilozhenim glavy o poleznyh iskopaemyh: otchet Ekaterinoslavskomu gubernskomu zemstvu* [Hydrogeological Study (Study of Underground and Spring Waters) of Pavlograd and Bakhmut Districts of Yekaterinoslav Province in Terms of Flooding and Irrigation of the Area, with Attachment of Article on Mineral Deposits: Report to Yekaterinoslav Provincial Government]. Kharkov: Tip. i litogr. M. Zil'berberga. [in Russian].
8. Gurov, A. V. (1894). *Ivan Fedorovich Levakovskij (Nekrolog)* [Ivan Fedorovich Levakovskiy (Necrology)]. Kharkov: Tip. Zil'berberga. [in Russian].
9. Gurov, A. V. (1872). *Iskopaemye organicheskie ostatki Doneckih kamennougol'nyh osadkov* [Fossil Organic Remains of Donetsk Coal Deposits]. *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 6, 1–68. [in Russian].
10. Gurov, A. V. (1882). *K geologii Ekaterinoslavskoj i Har'kovskoj gubernij* [On the Geology of Yekaterinoslav and Kharkov Provinces]. *Tr. O-va ispytatelej prirody pri Har'kovskom un-te*, 16, 1–448. [in Russian].
11. Gurov, A. V. (1888). *Kurs geologii: chitan. na 11 kurse Har'k. tehnol. in-ta* [Course of Geology: held at 11 course of Kharkov Technol. Institute]. Kharkov. [in Russian].
12. Gurov, A. V. (1890). *Razvedochnoe artezijskoe burenie na podmelovuju vodu v Har'kove* [Prospecting Artesian Drilling for Under-Cretaceous Water in Kharkov]. *VIII s'ezd russkijh estestvoispytatelej i vrachej v S.-Peterburge. Otd. 4. Geologija i mineralogija* (vol. 4, pp. 5–15). St. Petersburg. [in Russian].
13. Dmitriev, N. I. (1953). *Vklad I.F. Levakovskogo i A.V. Gurova v geomorfologiju USSR* [Contribution of I.F. Levakovskiy and

- A. V. Gurov in Geomorphology of the Ukrainian SSR]. *Bjul. Komissii po izucheniju chetvertichnogo perioda*, 18, 5–20. [in Russian].
14. Zaharchenko, G. M. (1955). *Gidrogeologija v Har'kovskom universitete* [Hydrogeology at Kharkov University]. *Uchjonnye zapiski har'kovskogo universiteta*, 61, 51–65. [in Russian].
 15. Logvinenko, N. V. (1955). *Zametki po istorii issledovanija osadochnyh porod v Har'kovskom universitete* [Notes on History of Sedimentary Rocks' Studies at Kharkov University]. *Uchjonnye zapiski har'kovskogo universiteta*, 12, 33–34. [in Russian].
 16. Novik, E. O., Permjakov, P. V., & Kovalenko E. E. (1960). *Istorija geologicheskikh issledovanij Doneckogo kamennougol'nogo bassejna (1700–1917)* [History of Geological Studies of Donetsk Coal Basin (1700–1917)]. Kyiv: Izd-vo AN USSR. [in Russian].
 17. Osinnja, N. V. (2007). *Bibliografichna kul'tura uchenyh-geologiv ta girnykiv — osnova stvorennja bibliografichnogo resursu (seredyna XIX–pochatok XXst.)* [Bibliographical Culture of Scientists-Geologists and Mining Engineers as the Basis for Bibliographical Resource Development middle XIX – early XX century]. In *Shidni slov'jany: istorija, mova, kul'tura, pereklad* (pp. 131–138). Dniprodzerzhinsk: DDTU. [in Ukrainian].
 18. Podov, V. I., & Kurylo V. S. (2009). *Istorija Donbasu* [History of Donbas]. Lugansk: Vyd-vo DZ "LNU imeni Tarasa Shevchenka". [in Ukrainian].
 19. Savich-Zablockij, K. N. (1955). *Istorija izuchenija kristallicheskih porod v Har'kovskom gosuniversite* [History of Studies of Crystalline Rocks at Kharkov State University]. *Uchjonnye zapiski har'kovskogo universiteta*, 12, 19–31. [in Russian].
 20. Savchuk, V. S. (1994). *Estestvennonauchnye obshhestva Juga Rossijskoj imperii: vtoraja polovina XIX – nachalo XX v.* [Societies of Natural Sciences of the South of the Russian Empire: the Second Half of XIX Century – Early XX Century]. Dnepropetrovsk: Izd-vo DGU. [in Russian].
 21. Osipov, I. P., & Bagaleja, D. I. (Eds.). (1905). *Fiziko-matematicheskij fakul'tet Har'kovskogo universiteta za pervye 100 let ego sushhestvovanija (1805–1905)* [Physics and Mathematics Faculty of Kharkov University During the first 100 years of its Existence (1805–1905)]. Kharkov: Izd. un-ta. [in Russian].
 22. Brokgauz, F. A. & Jefron, I. A. (Eds.). (1908). *Jenciklopedicheskij slovar'* [Encyclopedic Dictionary] (vol. 18). St. Petersburg: Semenovskaja Tipo-Litografija. [in Russian].

Учений-геолог О. В. Гуров: біографія, науково-бібліографічна діяльність.

Осіння Н. В., молодший науковий співробітник Інституту геотехнічної механіки імені М. С. Полякова НАН України (м. Дніпропетровськ).

Українська біографістика = *Biographistica ukrainica*. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 221–236.

Відзначено, що в сучасних умовах в Україні зростає інтерес до відродження вітчизняних постатей геологів ХІХ – початку ХХ ст. На тлі науково-практичної та педагогічно-просвітницької діяльності відомого ученого-геолога, визнаного регіонального гідролога, професора Харківського університету Олександра Васильовича Гурова показана його роль у створенні галузевої ретроспективної бібліографії, оглядової інформації та біобібліографії. Проаналізовано бібліографічне оснащення наукової спадщини ученого, яке розглядається як ознака його високої бібліографічної культури та важливіша складова створення інформаційно-бібліографічного ресурсу. Здійснено наукометричний аналіз доробку О. В. Гурова та виявлені найбільш значущі праці ученого з бібліографічної точки зору. Доводиться, що фундаментальною ретроспективною регіональною бібліографією можна вважати монографію ученого «Геологическое описание Полтавской губернии». Наголошено, що цикл гідро-геологічних праць О. В. Гурова зробив значний внесок у розвиток оглядової інформації з питань регіонально-гідрогеологічного вивчення лівобережної України, а стаття присвячена відомому ученому-геологові І. Ф. Леваковському стала біобібліографічним виданням.

Ключові слова: біографістика, О. В. Гуров, Харківський університет, геологія, гідрогеологія, ретроспективна бібліографія, оглядова інформація.

Scientist-Geologist O. V. Gurov: Biography, Scientific and Bibliographical Activities.

Osennyaya N. V., junior researcher at the Institute of Geotechnical Mechanics named MS Polyakov NAS of Ukraine (m. Dnipropetrovsk).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 221–236.

It is noted that under the current conditions in Ukraine there is trend of growing interest to revival of works of the national scientists-geologists of the XIX century – early XX century. Against the backdrop of scientific-practical and pedagogic-educational activity of Aleksandr Vasilyevich Gurov, the known scientist-geologist, recognized regional hydrogeologist, Professor of Kharkov University, his role in creation of branch-wise retrospective bibliography, background information and biobibliography is shown. Bibliographical support of the scientific heritage of the geologist which is considered as ascertainment of high bibliographical culture and an important constituent part of development of the information-bibliographical resource, is analyzed. Sciento-metric analysis of O. V. Gurov's works from the bibliographical point of view has been carried out, and his most important works have been defined. It is proved that the fundamental regional retrospective bibliography can be considered the monograph of the scientist titled

“Geological Description of Poltava Province”. It is emphasized that the cycle of O. V. Gurov’s hydrogeological works had made a significant contribution to the development of background information on the matters of the regional-hydrogeological study of the left-bank Ukraine, and his scientific paper dedicated to well-known scientist-geologist I. F. Levakovskiy had become biobibliographical publication.

Key words: biographistics, O. V. Gurov, Kharkov University, geology, hydrogeology, retrospective bibliography, background information.

Ученый-геолог А. В. Гуров: биография, научно-библиографическая деятельность.

Осенняя Н. В., младший научный сотрудник Института геотехнической механики имени М. С. Полякова НАН Украины (г. Днепрпетровск).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 221–236.

Отмечено, что в современных условиях в Украине возрастает интерес к возрождению отечественных ученых-геологов XIX – начала XX ст. На фоне научно-практической и педагогично-просветительской деятельности известного ученого-геолога, признанного регионального гидрогеолога, профессора Харьковского университета Александра Васильевича Гурова показана его роль в создании отраслевой ретроспективной библиографии, обзорной информации и биобиблиографии. Проанализировано библиографическое оснащение научного наследия ученого, которое рассматривается как определение его высокой библиографической культуры и важная составляющая создания информационно-библиографического ресурса. Осуществлен наукометрический анализ трудов А. В. Гурова и выявлены наиболее значимые его труды с библиографической точки зрения. Доказывается, что фундаментальной ретроспективной региональной библиографией можно считать монографию ученого «Геологическое описание Полтавской губернии». Отмечено, что цикл гидрогеологических работ А. В. Гурова сделал значительный вклад в развитие обзорной информации по вопросам регионально-гидрогеологического изучения левобережной Украины, а статья, посвященная известному ученому-геологу И. Ф. Леваковскому стала биобиблиографическим изданием.

Ключевые слова: биографистика, А. В. Гуров, Харьковский университет, геология, гидрогеология, ретроспективная библиография, обзорная информация.

УДК 930.25 ПУЧКІВСЬКА Н. О.

*Лілія Олександрівна ШЕРЕМЕТА,
молодший науковий співробітник
відділу історії академічної науки
Інституту архівознавства НБУВ (Київ).*

АКАДЕМІК НАДІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА ПУЧКІВСЬКА – ВІДОМИЙ ЛІКАР- ОФТАЛЬМОЛОГ

Досліджено життєвий шлях, наукову діяльність та внесок до медичної науки відомої лікарки-офтальмолога, академіка Надії Олександрівни Пучківської. Джерельною базою дослідження став її особовий фонд, який зберігається в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Він має значну наукову цінність, містить велику кількість наукових праць, спогадів, біографічних матеріалів, фотодокументів, що дає можливість доповнити інформацію про вчену, ввівши в обіг нові документи, та розкрити потенціал її особового фонду.

Ключові слова: Надія Олександрівна Пучківська, особові архівні фонди вчених НАН України, офтальмологія, Інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова.

The life, scientific work and contribution to medical science of the famous doctor-ophthalmologist, academician N. O. Puchkivska is investigated. The source base became her personal archive, which is preserved at the Institute of the Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library. It has considerable scientific value, contains a large number of scientific papers, memoirs, biographical material, photos, giving the opportunity to add information about scientist entering into circulation new documents, and unlock the potential of her personal fund.

Key words: Nadiia Oleksandrivna Puchkivska, personal archives of the scientists of the NAS of Ukraine, ophthalmology, the Filatov Institute of eye diseases and tissue therapy.

Исследованы жизненный путь, научная деятельность и вклад в медицину известной врача-офтальмолога, академика Надежды Александровны Пучковской. Ключевой базой исследования стал ее личный фонд, который хранится в Институте архивоведения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. Он имеет значительную научную ценность, содержит большое количе-

ство научных трудов, воспоминаний, биографических материалов, фотодокументов, что позволяет дополнить информацию об ученой, введя в оборот новые документы, и раскрыть потенциал ее личного фонда.

Ключевые слова: Надежда Александровна Пучковская, личные архивные фонды ученых НАН Украины, офтальмология, Институт глазных болезней и тканевой терапии им. В. П. Филатова.

Встановлення біографічного шляху відомих учених, їхнього внеску у розвиток науки — один із надзвичайно цікавих і важливих напрямів досліджень історичної науки, зокрема біографістики та наукознавства. Адже без знання їхнього життєвого шляху, того як впливали різні життєві ситуації на становлення особистості неможливо прослідкувати їхнє становлення як науковців.

Однією із відомих учених, життєвий і творчий шлях якої викликає інтерес, є Надія Олександрівна Пучківська (1908–2001) — відомий лікар-офтальмолог, академік кількох академій — АМН СРСР (1971), НАН України (1992), АМН України (1993), Міжнародної офтальмологічної академії (1975); лауреат Державної премії УРСР (1975) та премій АМН СРСР ім. В. П. Філатова (1961, 1987), Герой Соціалістичної Праці (1960) та заслужений діяч науки УРСР (1968).

Біографічна і наукова діяльність Н. О. Пучківської широко висвітлені у працях Г. Мокряка [6; 7], Т. Остапенко, Р. Павленко [11], Я. Ганіткевича [2], І. Неверова [10], О. Турбіна [18]. Також упродовж життя вченої у засобах масової інформації виходили замітки, повідомлення та статті про неї (скажімо, з нагоди ювілеїв, про присвоєння звання «Почесний громадянин міста Одеси» тощо), укладалися бібліографічні покажчики [16]. По смерті достойниці з'явилися численні некрологи [4, спр. 118, 1 арк.; 5; 8; 12; 14]. Персональні статті про Н. О. Пучковську містять енциклопедичні та довідкові видання [1; 9; 13], мережа Інтернет [17]. Є також авторські спогади вченої, опубліковані по її смерті сестрою — Г. О. Пучківською [15].

Оскільки життєвий та науковий шляхи Н. О. Пучківської, її внесок у розвиток медичної науки і досі викликають сталий інтерес науковців, автор статті має на меті відтворити її цілісний життєпис за допомогою документного складу осо-

бового архівного фонду вченої, що знаходиться в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІА НБУВ), ввівши таким чином до обігу нові документи та розкривши потенціал її особового фонду.

Документи Н. О. Пучківської надійшли до ІА від її зведеної сестри — Галини Олександрівни Пучківської, племінниці вченої — Людмили Миколаївни Пучківської, вченого секретаря Інституту очних хвороб і тканинної терапії ім. В. І. Філатова Ніни Миколаївни Мойсеєвої загальним обсягом 48 см розсипу. За результатами наукового описування документів було сформовано фонд ІА № 336 «Пучківська Надія Олександрівна (25.05.1908–15.05.2001) — офтальмолог, академік НАН України (1992)», до якого ввійшли 148 справ загальною кількістю 462 документи. Крайні дати документів 1885–2007 рр. Вони систематизовані за 4 розділами: Розділ I. Наукові праці і творчі матеріали (справи № 1–93 за 1960–2004 рр.); Розділ II. Біографічні документи та документи про Н. О. Пучківську (справи № 94–119 за 1937–2001 рр.); Розділ III. Документи з діяльності (справи № 120–130 за 1937–1985 рр.); Розділ IV. Фотодокументи (справи № 131–148 за 1885–1990 рр.). В особовому фонді Н. О. Пучківської є як оригінали, так і копії документів. Слід зазначити, що частина документів вченої зберігається за місцем її проживання — у м. Одесі, а саме: у Державному архіві Одеської області — фонд Р-7969 (166 справ) [4, спр. 103, 2 арк].

Серед наявних в особовому фонді ІА НБУВ біографічних документів вченої особливо цінним джерелом для дослідження життєвого та наукового шляхів Н. О. Пучківської є її автобіографії [4, спр. 95, 10 арк.]. Випладену в них інформацію доповнюють сформовані в одну архівну справу документи у вигляді біографічних довідок [4, спр. 114, 49 арк.] та спогади вченої про перші роки в Києві та становлення ЛОР-кафедри Київського медичного інституту [4, спр. 89, 3 арк.]. Із них ми дізнаємося, що Надія Олександрівна Пучківська народилася 25 травня 1908 р. у м. Смоленську, в родині військового лікаря. У початковій школі навчалася у м. Одесі та з 1921 р. до 1924 р. — в одній із середніх шкіл м. Києва. У 1925 р. вступила на медичний факультет Київського медичного інституту, який закінчила у 1930 р.

і отримала кваліфікацію лікаря за спеціальністю «офтальмологія». Підтвердженням цьому є диплом про закінчення Київського медичного інституту [4, спр. 94, 1 арк.]. Про сам інститут є цікаві спогади Н. О. Пучківської: «Інститут запам'ятався як безперервна біганина, тому що кафедри і клініки розміщувалися в різних районах Києва і переходи займали багато часу. Запам'ятались окремі «істини», що залишились на все життя. Так, коли студент нашої групи спитав у асистента кафедри психіатрії нащо олігофренів, які фактично не мають мозку, тримають живими, він відповів, що нікому не дано права рішати за живу істоту жити їй чи ні, і якби такий закон був, було б безліч кримінальних дій, бо немає чіткої межі навіть поміж нормою та її відхиленнями. Цікаво, що багато хто з нас зрозумів, що це істина і користувався нею на протязі життя» [4, спр. 114, арк. 16].

У своїх спогадах [4, спр. 114, 49 арк.] Н. О. Пучківська розповідає, що у 1930 р. одружилася із Романом Віталійовичем Боровиком (1900–1971) (син одеського товариша батька Н. О. Пучківської), який працював у Ботанічному саду Одеського держуніверситету. В інтерв'ю, опублікованому в газеті «Независимость», вона розповіла, що її чоловік у 1930-ті рр. був одним із головних спеціалістів, який займався вирощуванням на українській землі бавовни [4, спр. 122, 7 арк.].

Трудову діяльність Н. О. Пучківської, крім автобіографій, розкриває особовий листок з обліку кадрів [4, спр. 110, 4 арк.], із якого видно, що професійна діяльність ученої була насиченою: у травні – грудні 1930 р. Н. О. Пучківська працювала лікарем амбулаторного пункту Міністерства охорони здоров'я у м. Ташкенті; з лютого 1931 р. до грудня 1931 р. — шкільним санітарним лікарем у лікарні Міністерства охорони здоров'я УРСР у м. Херсоні; впродовж 1932–1934 рр. — була аспіранткою кафедри гістології Одеського медичного інституту. З цього ж документа видно, що з липня 1934 р. до грудня 1935 р., вона через хворобу не мала змоги працювати, а вже у 1936–1940 рр. посіла посаду асистента кафедри гістології у Київському медичному інституті.

У 1937 р. Н. О. Пучківська захистила кандидатську дисертацію у Київському медичному інституті. Протягом 1940–1941 рр. навчалася в докторантурі Інституту клінічної фізіології АН УРСР, але роботу над докторською дисертацією пе-

первала Друга світова війна. Тому повернутися до неї вона змогла після закінчення війни: з березня до червня 1946 р. Н. О. Пучківська поновилася в докторантурі Інституту клінічної фізіології АН УРСР. У 1954 р. в Одеському медичному інституті захистила роботу, а в 1956 р. отримала звання професора.

Під час війни у 1941–1943 рр. працювала на посаді асистента кафедри очних хвороб Ташкентського медичного інституту. У 1943 р. її мобілізовано до діючої армії, де до 1946 р. працювала на посаді начальника очного відділення фронтового спеціалізованого евакошпиталю №1606 4-го Українського фронту. Після демобілізації у 1946 р. переїхала до м. Одеси, куди на роботу до Українського експериментального Інституту очних хвороб її запросив видатний лікар-офтальмолог В. П. Філатов. Саме у цьому інституті Надія Олександрівна зробила блискучу кар'єру, не зважаючи на те, що була дочкою та дружиною репресованих. На той час для жінки з таким «тягарем» досягти кар'єрного зросту було дуже складно. Та у 1946–1952 рр. Н. О. Пучківська працює на посаді завідувача клінічним відділом реконструктивної офтальмології, у 1952–1956 рр. — вона заступник директора з наукової частини, у 1956–1985 рр. — директор Інституту, з 1986 р. — академік-консультант.

У 1961 р. Н. О. Пучківська обрана членом-кореспондентом Академії медичних наук СРСР за спеціальністю «офтальмологія», а у 1971 р. — академіком цієї академії. У 1974 р. стає дійсним членом Міжнародної академії офтальмологів і почесним членом товариств офтальмологів Болгарії, НДР, Польщі, Угорщини та Чехословаччини. У 1992 р. Н. О. Пучківську — одну із небагатьох жінок-учених — обрано академіком АН України, а у 1993 р. — академіком АМН України. У її особовому фонді зберігаються дипломи академіка АМН СРСР і АМН УРСР та службове посвідчення [4, спр. 104, 4 арк.], диплом та службове посвідчення академіка АН України [4, спр. 115, 3 арк.].

Надія Олександрівна брала участь у численних наукових заходах — конференціях, з'їздах; була членом багатьох організацій та товариств як в Україні, так і за кордоном. Зокрема, в її особовому фонді відклалися такі документи, як посвідчення про обрання членом Міжнародного това-

риства очних хірургів [4, спр. 102, 1 арк.], грамота-подяка Всесоюзного товариства «Знання» [4, спр. 103, 2 арк.], диплом № XXXVI Міжнародної офтальмологічної академії (США, Флорида) [4, спр. 106, 1 арк.], лист-пропозиція Угорського офтальмологічного товариства Н. О. Пучківській бути членом цього товариства [4, спр. 113, 1 арк.]. Також вона з 1957 р. до 1996 р. була головним редактором «Офтальмологічного журналу».

Надія Олександрівна Пучківська вела активну громадську діяльність. Її було обрано депутатом Верховної Ради України (1963–1985), заступником Голови Верховної Ради України (1967), членом Комітету радянських жінок, депутатом Одеської обласної ради народних депутатів (1985–1987), делегатом Всесвітнього конгресу жінок (Москва, 1963). В особовому фонді зберігається «Передвиборна агітаційна листівка», з якої видно, що Н. О. Пучківську кандидатом у депутати Верховної Ради УРСР висунули виборці Приморського виборчого округу № 299 [4, спр. 100, 2 арк.].

За активну багаторічну діяльність вчену неодноразово нагороджували преміями, медалями, дипломами та грамотами. Зокрема, в її особовому фонді зберігаються: грамота Президії Верховної Ради СРСР (1960 р.) про присвоєння звання Героя Соціалістичної Праці за видатні досягнення в роботі і за особливо плідну суспільну діяльність [4, спр. 97, 2 арк.]; дипломи лауреата премій АМН СРСР ім. В. П. Філатова [4, спр. 98, 4 арк.], їх вчена отримала два: у 1961 р. — за працю «Пересадка рогової оболочки при осложненных бельмах», у грудні 1987 р. — за монографію «Оптическое кератопротезирование»; диплом Центрального правління Науково-технічного товариства приладобудівної промисловості [4, спр. 99, 1 арк.]: за результатами конкурсу на здобуття премії імені С. І. Вавілова Н. О. Пучківській була присуджена друга премія та виданий диплом за працю «Лазерный фотокоагулятор ОК-І»; диплом Президії Верховної Ради Української РСР (1968) про присвоєння почесного звання «Заслужений діяч науки Української РСР» [4, спр. 101, 2 арк.] за видатні заслуги в розвитку радянської науки та підготовку наукових кадрів; грамота-подяка Всесоюзного товариства «Знання» [4, спр. 103, 2 арк.]; почесні грамоти Президії Верховної Ради Української РСР [4,

спр. 107, 4 арк.]: 1978 р. — за досягнення у розвитку медичної науки, активну суспільну діяльність і у зв'язку із 70-річчям від дня народження, 1985 р. — за багаторічну активну роботу із виконання повноважень депутата Верховної Ради Української РСР.

Також Надія Олександрівна була відзначена нагородами державного рівня: орденами Великої вітчизняної війни II ступеня (1945); «Знак Пошани» (1953); Леніна та медаллю «Серп і Молот» (1960); Трудового Червоного Прапора (1966, 1975); Почесною грамотою Радянського Комітету Захисту Миру (1960); Вітчизняної війни I ступеня (1985) та ін. Серед її нагород є також болгарський орден «Кирила та Мефодія» 1988 р. У 1968 р. учена отримала звання «Заслужений діяч науки і техніки України», а у 1998 р. — звання почесного громадянина м. Одеси (повідомлення про це надруковане в газеті «Одеський вестник» від 13 квітня 1999 р. [4, спр. 118, 1 арк.]).

В особовому фонді зберігаються документи про відзначення ювілеїв: 70-, 80- та 90-річчя від дня народження [4, спр. 108, 58 арк.]. Вони представлені вітальними адресами, грамотами, листами, статтями тощо. Надію Олександрівну як лікаря світового масштабу вітали представники вищої влади України. Зокрема, Голова Президії Верховної Ради Української РСР О. Ф. Ватченко у своєму привітанні з нагоди 70-річчя вченої зазначав: «Своєю чуйністю, повсякденною турботою про людей, їх здоров'я, Ви здобули глибоке визнання і шану трудящих». Надзвичайну чуйність, людяність, відкритість, чарівність та скромність Н. О. Пучківської виокремлює у своєму привітанні Голова Південного наукового центру НАН України та МОН України С. А. Андронаті. Вітали Надію Олександрівну також представники медичної галузі інших держав, зокрема, Болгарії — Голова Союзу офтальмологів Болгарії І. Маждракова; Голова Міжнародного очного фонду «Зір для всіх» П. Васілева; Голова Болгарського товариства з офтальмології Цв. Марков; Білорусії — Головний спеціаліст з офтальмології Міністерства охорони здоров'я Л. К. Яхницька та Головний спеціаліст з дитячої офтальмології Міністерства охорони здоров'я І. І. Котлярова; Туркменістану — директор Науково-клінічного центру очних хвороб Ш. А. Амансахатов; Росії — директор

Московського науково-дослідного інституту очних хвороб ім. Гельмгольца О. М. Южаков, а пізніше Е. С. Аветисов. Є достатньо велика група вітань, які надходили від офтальмологів із різних областей України, зокрема Житомирської, Запорізької, Львівської, Одеської, Полтавської та ін.

Серед документів біографічного характеру вченої значне місце посідають спогади Надії Олександрівни Пучківської про батька — відомого лікаря-отоларинголога Олександра Митрофановича Пучківського, якого після арешту в 1937 р. родина не бачила [4, спр. 114, 49 арк.]. Надія Олександрівна разом із сестрою довгий час намагалися встановити правду про його загибель. Для відтворення життя та діяльності вченої ці документи важливі тим, що показують умови, в яких формувалася особистість Н. О. Пучківської, такі риси її характеру, як наполегливість, відповідальність, людяність.

Значно доповнюють інформацію про життя відомої вченої фотодокументи. Серед них є її фотопортрети [4, спр. 135, 7 арк.], фотопортрети рідних — діда Митрофана Пантелейовича [4, спр. 131, 1 арк.], батька Олександра Митрофановича та матері Юлії Опанасівни [4, спр. 133, 2 арк.], фотознімки Н. О. Пучківської разом із чоловіком [4, спр. 141, 1 арк.], зведеною сестрою [4, спр. 147, 1 арк.], прийомною матір'ю [4, спр. 140, 2 арк.].

Вагоме місце у житті вченої посідав її вчитель В. П. Філатов. Серед фотографій зберігся його фотопортрет із дарчим написом «Дорогой ученице на память о грозном учителе» [4, спр. 136, 2 арк.], знімок, на якому Н. О. Пучківська разом із дружиною В. П. Філатова — В. В. Скородинською [4, спр. 138, 1 арк.].

Є фотознімки зроблені у процесі роботи відомої вченої-лікарки, зокрема під час операції [4, спр. 142, 2 арк.], проведення консультації [4, спр. 143, 1 арк.]. На колективних світлинах Н. О. Пучківська сфотографована разом із медичними працівниками Київської клініки під керівництвом І. Р. Кореневича [4, спр. 134, 1 арк.], поруч з В. П. Філатовим серед працівників Інституту очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова [4, спр. 137, 4 арк.], серед військових офтальмологів на III всесоюзному з'їзді офтальмологів у м. Волгограді [4, спр. 139, 2 арк.], серед керівників партії та уряду і вчених АН УРСР з нагоди вручення почесних

відзнак [4, спр. 145, 1 арк.], серед працівників Інституту очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова біля пам'ятника В. П. Філатову [4, спр. 146, 1 арк.] та під час вручення нагороди Президентом АН України Б. Є. Патоном [4, спр. 148, 1 арк.].

Етапи «наукової біографії» Н. О. Пучківської можна прослідкувати за її біографіями, листами, у яких вона дає відповідь на питання про свою наукову діяльність. Так, у листі до голови Спілки жінок України М. А. Орлик [4, спр. 114, 49 арк.] Н. О. Пучківська розповідає про основні результати своєї роботи. Зокрема, виділяє розроблення та впровадження у практику нових, ефективних методів повернення зору при ускладнених більмах і тяжких наслідках опіків очей; розроблення процедури оперування субтотальної кератоластики при ектатичних більмах і стафіломах, що дає змогу відновити зір у такої категорії хворих; методу лікування тяжких довготривалих патологічних процесів у роговій оболонці (периферична поширена трансплантація рогівки «біологічне покриття» та інші); розроблення нової методики кератопротезування (імплантація штучної рогівки) та кератопротези, що значно підвищує оптичні результати операції: зменшує кількість ускладнень після кератопротезування.

Інший документ містить інформацію про те, що за участю Н. О. Пучківської розроблено лазерні офтальмологічні прилади та вперше в СРСР розпочато їхнє застосування для лікування хворих. Запропоновано оригінальну методику дослідження гостроти зору у малят, яка лягла в основу конструкції приладів для розвитку бінокулярного зору [4, спр. 114, 49 арк.].

За своє життя вчена опублікувала понад 400 друкованих праць. Інформацію про це можна знайти у таких документах, як список наукових робіт [4, спр. 91, 86 арк.], бібліографічна картотека праць Н. О. Пучківської [4, спр. 92, 58 арк.], опублікованому у 1986 р. бібліографічному покажчику, що також зберігається у складі фонду [4, спр. 93, 91 арк.].

Безпосередньо у фонді вченої представлено велику кількість наукових статей, тез доповідей із тканинної терапії, пересадки рогової оболонки, з кератоластики і кератопротезування, деякі монографії. Серед них: «Пересадка рогової оболочки при осложненных бельмах» (1960), «Основы

пересадки рогової оболочки» (1971), «Оптическое кератопротезирование» (1986), «Офтальмогериатрия» (1897), «Кератоконус» (1990) та ін.

Діяльність Н. О. Пучківської як академіка НАН України, АМН СРСР, АМН України висвітлюють такі документи, як анкети, звіти, заяви, плани роботи, листування [4, спр. 121, 191 арк.; спр. 128, 7 арк.; спр. 130, 12 арк.]. Інформацію про її закордонну діяльність збережено в документах про співпрацю з іноземними вченими (план співробітництва з очною клінікою Загребського університету (Югославія), листування) [4, спр. 126, 4 арк.]. Н. О. Пучківська активно брала участь у закордонних симпозиумах, конференціях, з'їздах. Інформацію про це містить список, складений вченою, у якому вона перераховує країни, міста перебування за кордоном з 1959 р. до 1985 р. Серед них: Великобританія, Єгипет, Делі, Мюнхен, Італія, Мехіко, Лондон, Хельсінкі, Марсель та ін. [4, спр. 124, 38 арк.].

Таким чином, досліджуючи комплекс архівних документів, які відклалися в ІА НБУВ, слід зазначити, що він має значну наукову цінність, відображає усі сторони багатогранної діяльності Н. О. Пучківської як ученої, котра зробила значний внесок у розвиток офтальмології, та як активного громадського діяча. Значна кількість спогадів, біографічних матеріалів різного характеру та фотодокументів дає можливість доповнити наявну біографічну інформацію про вчену.

1. Академія наук України. Довідник. 1994. – К. : Манускрипт, 1993 / Відповідальний за випуск В. П. Цемко. – 362 с. – С. 36.
2. *Ганіткевич, Я.* Історія української медицини в датах та іменах [Текст] / Я. Ганіткевич. – Львів, 2004. – 368 с.
3. *Закусило, О. М.* Особовий архівний фонд академіка Надії Олександрівни Пучківської (наукове повідомлення) [Текст] / О. М. Закусило // Мат. Міжнар. наук. конф., присвяченої 100-річчю з дня народж. акад. Н. О. Пучківської «Сучасні аспекти клініки, діагностики та лікування очних хвороб», 29–30 травня 2008 р., Одеса. – 394 с. – С. 11–12.
4. Інститут архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, ф. 336, оп. 1.
5. *Михалюк, Ю.* Офтальмологія сьогодні и завтра [Текст] / Ю. Михалюк // Вечерняя Одесса. – 1974. – 11 декабря.
6. *Мокряк, Г.* Их свет — Надежда. Роман-хроника в двух книгах [Текст] / Г. Мокряк. – Кн. 2. – Одесса : «АстроПринт», 1999. – 328 с.
7. *Мокряк, Г.* Их свет — Надежда. Роман-хроника в двух книгах

- [Текст] / Г. Мокряк. – Кн. 1. – Одеса: «АстроПринт», 1999. – 344 с.
8. Надежда Александровна Пучковская [некролог] // Одесский вестник. – 2001. – 16 мая.
 9. Надія Олександрівна Пучківська [Текст] // УРЕ. – Київ, 1963. – Том. 12. – С. 35.
 10. Неверов, И. Возвращенное солнце. Очерк [Текст] / И. Неверов. – Одеса : Маяк, 1985. – 48 с.
 11. Остапенко Т. Надія Пучковська — професор-офтальмолог [Текст] / Т. Остапенко, Р. Павленко // Українки в історії / за заг. ред. В. Борисенко. – К. : Либідь, 2004. – 328 с. – С. 113–114.
 12. Отколенко, Р. Інтерв'ю з акад. АМН СРСР та НАН України Н. О. Пучківською [Текст] / Р. Отколенко // Независимость. – 1999. – 10 лют. – С. 4.
 13. Палій В. М. Національна академія наук України 1918–2013. Персональний склад. 6-е вид., доп. і випр. [Текст] / В. М. Палій, Ю. О. Храмов. – К. : Фенікс, 2013. – С. 117–118.
 14. Памяти академика Надежды Александровны Пучковской [Текст] // Офтальмологический журнал. – 2001. – № 2. – С. 88.
 15. Пучківська, Н. Епоха і моє життя (Спогади) [Текст] / Н. Пучківська ; за ред. проф. З. Ф. Веселовської та Г. О. Пучківської. – К. : Здоров'я, 2004. – 176 с.
 16. Пучковская, Н. А. Библиографический указатель [Текст] / Н. А. Пучковская. – Одеса, 1986. – 92 с.
 17. Пучковська Надія Олександрівна [Електронний ресурс] // Державний архів Одеської області. – Режим доступу : <http://derjarhiv.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=29791&id=130>. – Назва з екрану.
 18. Турбин, А. Наследники Филатова [Текст] / А. Турбин. – М. : Из-во «Советская Россия». – 336 с.

REFERENCES

1. *Akademiia nauk Ukrainy. Dovidnyk. 1994* [Akademiia nauk Ukrainy. Dovidnyk. 1994]. (1993). (Ed. V. P. Tsemko). (P. 36). Kyiv: Manuskrpt. [in Ukrainian].
2. Hanitkevych, Ya. (2004). *Istoriia ukrainskoi medytsyny v datakh ta imenakh* [The history of Ukrainian medicine in dates and names]. Lviv. [in Ukrainian].
3. Zakusylo, O. M. (2008). *Osobovyi arkhivnyi fond akademika Nadii Oleksandrivny Puchkivskoi* [Personnel Archive Fund academician Nadezhda Alexandrovna Puchkivskoyi]. *Modern aspects of clinic, diagnosis and treatment of eye diseases* [Proceedings of the International scientific conference devoted to the 100th anniversary of academician N. Puchkivskoyi (29–30 May 2008)]. (Pp. 11–12). Odessa. [in Ukrainian].
4. Archival Institute Vernadsky National Library of Ukraine, f. 336, in. 1.
5. Mykhaliuk, Yu. (1974). *Oftalmohyia sehodnia y zavtra* [Ophthalmology today and tomorrow]. *Vecherniaia Odessa* [Evening Odessa]. December 11th. [in Russian].
6. Mokriak, H. (1999). *Ykh svet — Nadezhda. Roman-khronyka v dvukh*

- knyhakh* [Their light — Nadezhda. Roman chronicle in two books]. (Vol. 2). Odessa: «AstroPrynt». [in Russian].
7. Mokriak, H. (1999). *Ykh svet — Nadezhda. Roman-khronyka v dvukh knyhakh* [Their light — Nadezhda. Roman chronicle in two books]. (Vol. 1). Odessa: «AstroPrynt». [in Russian].
 8. Nadezhda Aleksandrovna Puchkovskaia [Nadezhda A. Puchkovskaya: obituary]. (2001). *Odesskyi vestnyk* [Odessa Herald], 16th of May. [in Russian].
 9. *Nadiia Oleksandrivna Puchkivska* [Nadezhda A. Puchkovskaya]. In *Ukrainska radianska entsyklopediia* [Ukrainian Soviet Encyclopedia]. (Vol. 12, P. 35). Kyiv. [in Ukrainian].
 10. Neverov, Y. (1985). *Vozvrashchennoe solntse. Ocherk* [Return of the sun. Feature article]. – Odessa: Maiak. [in Russian].
 11. Ostapenko T., & Pavlenko R. (2004). *Nadiia Puchkovska — profesor-oftalmoloh* [Nadezhda Puchkovskaya — Professor ophthalmologist]. In *Ukrainky v istorii* [Ukrainian women in history] (Ed. V. Borysenko). (Pp. 113–114). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].
 12. Otkolenko, R. (1999). *Interviu z akad. AMS SRSR ta NAN Ukrainy N. O. Puchkivskoiu* [Interview with Academician NAS of USSR & NAS Ukraine Puchkivskoyu] *Nezavysymost* [Independence]. (Feb. 10, p. 4). [in Ukrainian].
 13. Palii, V. M., & Khramov, Yu. O. (2013). *Natsionalna akademiia nauk Ukrainy 1918–2013. Personalnyi sklad*. [The National Academy of Sciences of Ukraine 1918–2013. Personal structure]. (6th ed.). (Pp. 117–118). Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].
 14. *Pamiaty akademyka Nadezhdy Aleksandrovny Puchkovskoi* [In memory of Academician Nadezhda Alexandrovna Puchkovskaya]. (2001). *Oftalmolohycheskyi zhurnal* [Eye magazine], 2, 88. [in Russian].
 15. Puchkivska, N. (2004). *Epokha i moie zhyttia (Spohady)* [The era of my life (Memoirs)]. Kyiv: Zdorovia. [in Ukrainian].
 16. Puchkovskaia, N. A. (1986). *Byoblyohrafycheskyi ukazatel* [Bibliographic Index]. Odessa. [in Russian].
 17. *Puchkovska Nadiia Oleksandrivna* [Puchkovskaya Nadezhda A.]. Sait State Archive of Odessa region. Retrieved from: <http://derjarhiv.odessa.gov.ua/Main.aspx?sect=Page&IDPage=29791&id=130>. [in Ukrainian].
 18. Turbyn, A. (1974). *Naslednyky Fylatova* [Heirs Filatov]. Moscow: Yzdatelstvo «Sovetskaia Rossyia». [in Russian].

Академік Надія Олександрівна Пучківська — відомий лікар-офтальмолог.

Шеремета Л. О., молодший науковий співробітник відділу історії академічної науки Інституту архівознавства НБУВ (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 237–250.

Зроблено спробу відтворити сторінки життєвого та наукового шляхів, зокрема внесок у медичну науку, відомої лікарки-офтальмолога, академіка Н. О. Пучківської за допомогою доку-

ментного складу особового архівного фонду, що знаходиться в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Розкрито потенціал її особового фонду, висвітлено біографічні документи. Зокрема, під час дослідження встановлено, що найбільш інформативними та значущими для висвітлення її біографічного шляху документами є автобіографії, біографічні довідки, спогади про батька, особовий листок з обліку кадрів, дипломи академіка АМН СРСР та АМН УРСР, диплом та службове посвідчення академіка АН України. Значно доповнюють інформацію про життя відомої вченої фотодокументи. Окрему цінність для сучасних дослідників мають списки наукових робіт вченої, бібліографічна картотека її праць. Безпосередньо в особовому фонді представлено велику кількість монографій, наукових статей, тез доповідей із тканинної терапії, пересадки рогової оболонки, кератопластики та кератопротезування, які зберігають свою актуальність і до сьогодні. Також у статті представлено інформацію не тільки про професійне становлення Н. О. Пучківської як науковця, а й висвітлено її громадську діяльність: вона була депутатом Верховної Ради 5-ти скликань, брала участь у численних конференціях, з'їздах не тільки в Україні, а й за кордоном.

Ключові слова: Надія Олександрівна Пучківська, особові архівні фонди вчених НАН України, офтальмологія, Інститут очних хвороб і тканинної терапії ім. В. П. Філатова.

Sheremeta L. Academician Nadiia Oleksandrivna Puchkivska — famous ophthalmologist

Sheremeta L. O., junior researcher of the Institute of the Archive Studies of the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 237–250.

The life, scientific work and contribution to medical science of the famous doctor-ophthalmologist, academician N. O. Puchkivska is investigated. The source base became her personal archive which is preserved at the Institute of the Archival Studies of V. I. Vernadsky National Library. In the article made the attempt to reconstruct the life and activity of the researcher by the documents of her personal fund.

In particular, during of the investigation was found out that the most informative and important for the reconstruction of her biography are autobiographies, biographies, memories of her father, personal data sheet frames, diplomas of academician of the Academy of Medical Sciences of USSR and the Academy of Medical Sciences of Ukrainian SSR, diploma and certificate of employment academician of the AS of Ukraine. The photos add the information about the life of well-known scientist. Special value for modern scholars has the lists of scientific works of scientist and bibliographical card index of her works. Directly in the personal fund are represented a large number

of books, scientific articles, abstracts of issue on questions of therapy, corneal transplantation, keratoplasty and keratoprosthesis and which remain valid to this day. The article presents information not only about professional development of N. O. Puchkivska as a scientist, but also highlights its social activity. She was a member of the Supreme Council of 5 convocations, participated in numerous conferences, congresses not only in Ukraine but also abroad.

Key words: Nadiia Oleksandrivna Puchkivska, personal archives of the scientists of the NAS of Ukraine, ophthalmology, the Filatov Institute of eye diseases and tissue therapy

Академик Надежда Александровна Пучковская — известный врач-офтальмолог

Шеремета Л. А., младший научный сотрудник отдела истории академической науки Института архивоведения НБУВ (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. — К., 2015. — Вып. 12. — С. 237–250.

Исследованы жизненный путь, научная деятельность и вклад в медицину известной врача-офтальмолога, академика Н. А. Пучковской с помощью документационного состава личного архивного фонда, который находится в Институте архивоведения Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского. В статье раскрыт потенциал ее личного фонда, освещены биографические документы. В частности, в ходе исследования установлено, что наиболее информативными и значимыми для освещения ее биографического пути документами являются автобиографии, биографические справки, воспоминания об отце, личный листок по учету кадров, дипломы академика АМН СССР и АМН УССР, диплом и служебное удостоверение академика АН Украины. Значительно дополняют информацию о жизни известной ученой фотодокументы. Отдельную ценность для современных исследователей имеют списки научных работ ученого, библиографическая картотека ее работ. Непосредственно в личном фонде представлено большое количество монографий, научных статей, тезисов докладов с тканевой терапии, пересадки роговой оболочки, кератопластики и кератопротезирования, которые сохраняют свою актуальность и сегодня. Также в статье представлена информация не только о профессиональном становлении Н. А. Пучковской как ученой, но и освещена ее общественная деятельность: она была депутатом Верховной Рады 5-ти созывов, участвовала в многочисленных конференциях, съездах не только в Украине, но и за рубежом.

Ключевые слова: Надежда Александровна Пучковская, личные архивные фонды ученых НАН Украины, офтальмология, Институт глазных болезней и тканевой терапии им. В. П. Филатова.

УДК 929. І. М. Труба

Ярослав Миколайович МАТРОСОВ,
інженер, краєзнавець (м. Дніпропетровськ).

СПОДВИЖНИК УКРАЇНСЬКОЇ СПРАВИ НА КАТЕРИНОСЛАВЩИНІ ІВАН МИХАЙЛОВИЧ ТРУБА (1878–1950)

*Ректорові Дніпропетровського обласного інституту
післядипломної педагогічної освіти
Романенко Михайлу Іллічу присвячується.*

Висвітлено життєвий шлях, педагогічну та просвітницьку діяльність на царині освіти, культури, політики, українізації краю доби Центральної Ради, відомого українського громадського діяча І. М. Труби (1878–1950), проаналізовані його публікації освітньої та просвітницької тематики.

Ключові слова: І. М. Труба, письменник, громадсько-політичний діяч, діяч освіти, українізація краю.

The course of life, pedagogical and elucidative activity, is lighted up in area of education, culture, politics, ukrainizaci of edge of epoch of Central For the sake of the well-known Ukrainian publicman I. M. Truba (1878–1950), his publications of educational and elucidative subjects are analysed.

Key words: I. M. Truba, writer, social and political figure, figure of education, ukrainizaci of edge.

Освещены жизненный путь, педагогическая и просветительская деятельность в области образования, культуры, политики, украинизации края эпохи Центральной Рады известного украинского общественного деятеля И. М. Трубы (1878–1950), проанализированы его публикации образовательной и просветительской тематики.

Ключевые слова: И. М. Труба, писатель, общественно-политический деятель, деятель образования, украинизация края.

У часи постановня на українських теренах Центральної Ради (далі — ЦР), а згодом і Української Народної Республіки (далі — УНР) Надніпрянська Україна була вельми зрусифікована — не існувало навіть початкової української школи, а ні підручників, ні викладачів належної кваліфікації. Та

й загальна культура спільноти загалом перебувала в дуже занедбаному стані. Молода держава потребувала самовідданих, освічених і здатних до чину діячів, аби українізувати освіту та відродити національну культуру. Такими стали: Іван Матвійович Степенко, котрий очолив освітній рух в Україні загалом, Віктор Ніканорович Андрієвський — на Полтавщині, Андрій Іванович Лещенко — на Київщині та Іван Михайлович Труба — на Катеринославщині. На жаль, життєвий шлях і багатогранна діяльність останнього були свого часу замовчувані й нині все ще залишаються мало відомими, а окремі публікації рясніють неточностями [1–2; 10; 17]¹, зважаючи на відсутність належної джерельної бази. Натомість сподвижницька діяльність І. М. Труби, зокрема у царині українізації Катеринославського краю, актуальна й досі для всієї України та потребує належного наукового опрацювання.

Метою цієї статті є більш повне, ретельне та цілісне висвітлення діяльності **Івана Михайловича Труби** (09.09.1878, м. Гомель, нині — Республіка Білорусь — 27.08.1950, Пльзень, нині — Чехія) як українського громадського, політичного та культурного діяча, письменника, перекладача, книговидавця, педагога-просвітянина, котрий невтомно боровся з українофобами за рідномовну освіту та національне відродження українства. А також уведення до наукового обігу низки документів із приватного архіву автора² (тут і далі позначені як [ПАА] — Я. М.).

¹ Див. також: *Абросимова С., Василенко Н.* Просвітянин Іван Труба // *Собор.* — 1991. — 16 бер.; *її ж.* Громадсько-політична та культурно-освітня діяльність І. М. Труби // *Питання історії України. Істор.-культ. аспекти : зб. наук. праць.* — Дніпропетровськ : ДДУ, 1993. — С. 72–80; *її ж.* Культурно-освітня та літературна діяльність Івана Труби // *Нива знань.* — 1995. — № 3. — С. 67–68; *її ж.* Листи Олександра Олеся до І. Труби // *Хроніка 2000: Україна – Чехія.* — К., 1999. — № 29; № 8. — С. 8–9; *Пахоменков Ю.* З листів Івана Труби // *Бористен.* — 2001. — № 3. — С. 13; *Чабан М.* “Чистими пити устами!” // *Чабан М.* Вічний хрест на грудях землі : худож.-документ. нариси. — Дніпропетровськ : УкВ ІМА-прес. 1993. — С. 76–84.

² **Ярослав Миколайович Матросов** (4 лютого 1937 р., м. Дніпропетровськ) — онук І. М. Труби, син його дочки Олени. Вийшовши на пенсію, присвятив життя дослідженню та оприлюдненню матеріалів щодо життєпису діда. Доклад. див.: *Довгаль Сергій.* Став безхатченком заради діда // *Україна молода.* — 2012. — 25 лип. — Режим доступу : <http://www.umoloda.kiev.ua/regions/56/171/0/75281/>. — 16.09.2015 р.

*Іван Михайлович Труба
(09.09.1878 – 27.08.1950)*

Народився Іван 9 вересня 1878 р. у Гомелі Могилевської губернії (нині — Республіка Білорусія) у збіднілій козацькій родині, про що свідчить «Метрическая випись о рождении и крещении Ивана — сына Козака Михаила Федорова Труби, во 1878 году», що зберігається у приватному архіві автора [ПАА]. Дитинство провів у батьковій хаті у селищі Сосниця Чернігівської губернії. Як засвідчує «Похвальний лист» виданий Іванові за «примерное благоправие и отличные успехи в науках, оказанные им в истекшем 1889–1900 учебном году» 7 червня 1890 р. Сосницьким повітовим училищем (Чернігівської губернії — *Я. М.*) [ПАА], навчався хлопець дуже старанно. Згодом вступив до Роменського реального училища. Тоді само розпочав свою педагогічну кар'єру, працюючи домашнім учителем. Як згадує сам Іван Михайлович у «Щоденнику» за 1897–98 рр. [ПАА], радо готував до навчання дітей із заможних родин, бо мав за те дах над головою, достойне харчування та вдячність господарів.

Закінчивши училище з відзнакою, у 1898 р. юнак вступає до Санкт-Петербурзького технологічного інституту та стає там одним із фундаторів Української студентської громади. За участь у студентських протестах на четвертому курсі (1902 р.) був засуджений та засланий на три роки до Балаганська Іркутської губернії. Після повернення в Україну 1904 р., поновився в Інституті, але не припинив політичної діяльності, бо перебування на засланні лише зміцнило його переконання та конкретизувало наміри боротися за соціальну та національну справедливість і рівність. Як наслідок юнака вдруге засилають на два роки до Архангельської губернії, але за недоведеністю правопорушення незабаром звільняють [8].

Попривсе, як свідчать списки випускників Технологічного інституту за століття та їхні короткі біографії [11], у 1907 р.

Іван Труба здобув вищу освіту, відмінно склавши екстерном іспити та захистивши два дипломні проекти, й здобув звання інженера-механіка.

Та спершу Іван Михайлович митарствував містами України (Київ, Харков, Полтава, Катеринославщина), займаючись науковою та викладацькою діяльністю, а також письменством, аж поки 1905 р.³ не осів у Катеринославі, про що писав у листі до майбутньої дружини Віри Петрівни⁴ від 05.08.1905 р. (Харків) [ПАА]. Як засвідчує листування І. М. Труби з Вірою Петрівною за 1905–1915 р. р. [ПАА], працював викладачем математики, фізики, креслення та космографії у низці приватних шкіл, гімназій і технікумів, а не лише у жіночій гімназії П. Іоффе та комерційному училищі А. Свіда, як прийнято досі писати. А з 1908 р. одночасно був також інженером-технологом локомотивного відділу в Управлінні Катеринославської залізниці («Довідка Правління Катерининської залізниці від 9 лютого 1929 р. за № 4610/«Т» [ПАА]).

Тоді само, про що розповів коханій у листі з Краматорська від 19.08.1905 р. [ПАА], став активним членом тількино зароджуваного Катеринославського літературно-артистичного українського товариства «Просвіта» (діє з 7.10.1905 р.). Наприкінці 1907 р. саме Іван Михайлович склав кошторис і план будівлі Мануйлівської «Просвіти»⁵ (лівобережна околиця Катеринослава — Я. М.), з головною залогою на 500 місць, сценою, двома додатковими кімнатами під бібліотеку та крамницю тощо. «Зробити новий план, стежити за будівлею та т. і. я охоче узявся б для «Просвіти» задарма» — пише він 30.10.1907 р. до просвітянина Миколи Лавріновича Кузьменка [ПАА]. Згодом, захоплено описуючи відкриття Мануйлівської «Просвіти» восени 1910 р., товарищ І. М. Труби по Петербургській

³ Раніше вважалося, що це сталося у 1907 р. чи 1908 р.

⁴ **Віра Петрівна (Серафимова) Труба** (1888, с. Почино-Софіївка Новомосковського повіту (нині — Магдалинівський район) Катеринославської губернії, нині Дніпропетровської області – серпень (друга половина), 1941, м. Дніпропетровськ) — перша дружина І. М. Труби, активна просвітянка, входила до ради товариства, займалася видавничою діяльністю, організацією новорічних ялинок для дітей.

⁵ І. М. Труба став також її почесним членом.

Громаді Дмитро Дорошенко назве його першим серед Катеринославських просвітніх діячів: *«Коли я приїхав до Катеринослава, в місцевому українському громадському житті вели перед такі особи: інж. Ів. Труба, проф. В. Біднов, інж. М. Нечипоренко, лікар Ю. Павловський, Мик. Богуславський, проф. М. Рогович, Ів. Рудичів, М. Ємець, М. Биков, Ан. Куліченко...»* [5, с. 121–123].

На ці роки припадає також початок літературної діяльності Івана Михайловича. У 1904 р. на сторінках «Київської старини» (1904 р., ч. 12) побачило світ його автобіографічне оповідання «Буде Паном», у якому зворушливо змальовані прагнення та кроки молодого людини до освіти крізь зубожіння. Саме воно, на переконання Н. Василенко, вперше відкрило читачеві ім'я Івана Труби [2]. Згодом на сторінках науково-літературного місячника «Нова Громада» (1906, № 4, с. 108–118) друкують оповідання «Подорож на села (з натури)». Автор ніби відсторонено, але з глибоким співчуттям до неосвіченості земляків і розумінням ситуації, художньо відтворює жахливе видовище сільських погромів: палання поміщицьких маєтків, вандалізм, мародерство, вбивства, жорстокість розправи... Твір викликає у читача огиду й водночас співчуття до всіх постраждалих. Редакція часопису високо поцінувала хист початківця й Івана Михайловича запросили до подальшої співпраці. Уже 25.04.1906 р. він отримав поштову картку «Громадської Думки» («Нової Громади») від Марії Загірної: *«Високоповажний Добродію! В IV-й книзі «Нової Громади» надруковано Вашу «Подорож на села». Має висилатися Вам, як співробітникові місячника, але не маємо Вашої точної адреси. Через те просимо подати точну адресу, на яку можна висилати місячник, а також і гонорар. Редакція просить висилати до «Нової Громади» ваші нариси, які залюбки друкуватиме. З ушануванням М. Грінченко»* [ПАА].

За часів Тимчасового Уряду помітно активізувалася діяльність культурних і просвітницьких організацій українства. Як бачимо з публікації «Общество «Просвіта» у «Екатеринославской земской газете» (тут і далі позначені як [ЕЗГ] — Я. М.) за 12 березня 1917 р. на підставі оновленого Статуту відбулися установчі збори Катеринославської «Просвіти», на яких одним із дев'яти членів Правління

було обрано Івана Михайловича. Параграф перший цього Статуту проголошував: «Товариство працює на розвиток освічення і добробут українського народу, а також для його політичного виховання та взагалі для розвитку української національної культури». Задля того на зборах були засновані видавнича, шкільна, лекційна та бібліотечна комісії, а також комісії по організації філіяльних відділень і вечорів. Правлінню доручили заснувати друкований орган просвітян «Вісник «Просвіти» та Українське учительське товариство [ЕЗГ, 1917, № 24, 17 март., с. 3].

Відповідно до Постанови Всеукраїнського національного конгресу в Києві (6–8 квіт. 1917 р.) у Катеринославі створили Українську Губернську Раду з питань українізації краю, до якої увійшли представники низки місцевих українських організацій і товариств (Товариства «Просвіта», об'єданого товариства автономістів-федералістів, видавничого товариства, вчителів, комітету робітників і службовців станції Катеринослав, громади службовців депо залізниці, службовців служби руху, поштового Союзу, учнівської «Спілки», Військової ради, соціал-демократичної, соціал-робітничої та радикал-демократичної партій). Діяльність Ради була розподілена на чотири секції (організаційно-агітаційна, видавнича, шкільна та маніфестаційна) [ЕЗГ, 1917, № 37, 26 март, с. 4]. І. М. Труба увійшов до Української Губернської Ради від Товариства «Просвіта», Товариства вчителів і служби руху Катеринославської залізниці.

Невдовзі була утворена Українська Центральна Рада. Іван Михайлович співчував Українській партії соціалістів-федералістів і підтримував Селянську спілку, хоч сам ні до яких політичних угруповань (партій) не належав. Натомість у передовицях «Екатеринославської земскої газети», «Народной жизни» та «Селянській спілці» виступав із питань українізації як політик, культурно-просвітницький діяч-лектор і господарник, що засвідчує стаття «Земські лектори» в газеті «Народная Жизнь» (тут і далі позначена як [НЖ] — Я. М.) [НЖ, 1917, № 144, 5 сент., с. 1]. А що більшість його тогочасних публікацій за формою є високохудожніми літературними текстами, то можемо стверджувати, що і як літератор! На жаль, у цьому сенсі діяльність Івана Труби ще зовсім не досліджена.

У березні 1917 р. у Катеринославі відбувся також перший губернський з'їзд учителів початкових шкіл і земських працівників народної освіти Катеринославської губернії. Як наслідок, у квітні при губернській земській управі зорганізувалася Інструкторська рада з делегатів від організованого учительства Катеринославської губернії. Наприкінці квітня 1917 р. відбулося перше засідання, на якому вирішили: надати найширше та об'єктивне висвітлення літературі, що спрямовується до шкіл; видрукувати листівки пропагандистського педагогічного характеру для розповсюдження серед народу; висловили побажання, щоб «Екатеринославская земская газета» надавала частину шпальт у розпорядження Інструкторської ради для розміщення повідомлень інформаційного характеру; запросити лекторів-інструкторів до роботи у повітах (при цьому призначенні Інструкторською радою лектори мають оприлюднити своє політичне credo, ставлення до аграрного питання, релігії, рівноправності жінок, українізації краю, скінченності війни тощо [ЕЗГ, 1917, № 37, 26 март., с. 3]).

На початку червня 1917 р. ЦР був прийнятий I Універсал, в якому Україна була проголошена автономією у складі Росії. «15 червня 1917 р. «Екатеринославская земская газета», що висвітлювала головним чином різні боки багатогранного земського господарства, припинила своє існування. Їй на заміну стала видаватися щоденна політична, літературна та громадська газета, ближча до потреб сільського населення, — «Народная Жизнь» [НЖ, 1917, № 77, 15 июн., с. 1.] (Тут і далі переклад із рос. — Я. М.). Саме вона стала трибуною боротьби за українізацію краю — за українську мову та культуру. Провідником у цій справі в Катеринославській губернії був І. М. Труба.

Так, щоб краще провадити у школах справу українізації, Відділ народної освіти губернської управи через газету звернувся до земських учителів із опитуванням, що містило 17-тю пунктів [НЖ, 1917, № 101, 14 июл., с. 4]. Іван Михайлович різко розкритикував цю анкету. На підставі 1400 відповідей на 10000 анкет, що надійшли за два місяці по тому, та досвіду власних агітаційних лекцій і курсів українознавства для вчителів, застосувавши статистичні методи (що було його улюбленою справою в математиці) та

логіки, у статті «Результати анкети про українізацію народних шкіл на Катеринославщині» він аналізує ситуацію та доходить висновку, що земство має більш як 40 % цілком підготовлених шкільних вчителів [НЖ, 1917, № 168, 8 окт., с. 2]. *«Але, якщо звернути увагу не лише на числа а й на стиль відповідей по анкеті, то можна буде говорити про вчительські кадри не більше як про їх 20 %»*, — наголошує дослідник. *«Стиль — «макаронний», тобто такий, що у переважній їх більшості змішано до купи російську лексику, орфографію та синтаксис, особливо будову фраз, із цими ж елементами української мови»* — зауважує він далі, вказуючи на зразки відповідей та коментуючи причини їхньої неузгодженості. Інколи, помічає автор, мова переходить у «жаргон», схоплений не від материнського слова, а від більш авторитетного в очах кореспондента чиновника, пана, вчителя земського. *«Тут потрібен інший підхід до підрахунку: від числа курсантів на курсах українознавства, по даним вчительських спілок, українських повітових рад, тощо»*. І. Труба звертає увагу на те, як розташовані відповіді за їх відсотками по різних повітах Катеринославщини та зауважує, що на останньому місці саме місто Катеринослав — нуль відсотків, жодної відповіді, в той час, коли голосування за українські списки до міської думи дало 6 000 голосів. *«Старе явище — інтелігентний елемент, до якого належить учительство, одірвався від нації і думає, що коли він загубив національну свідомість, то і самої національної стихії немає»*, — доходить він висновку. Далі по числу відповідей значаться повіти Славяносебський (нині — в складі Донецької та Луганської областей.), Новомосковський, Верхнедніпровський, Бахмутський (із 1924 р. — м. Артемівськ), Павлоградський. А найбільше відповідей дали Маріупольський, Олександрівський і Катеринославський повіти. І. Труба довів, що наведена в газеті анкета не об'єктивна: якби питання були поставлені інакше — висновки були б інші. Він наводить співвідношення статистичних даних перепису населення України (Малоросії) 1897 р. із відповідями на анкету. Висновок такий, що українців у 1897 р. на Катеринославщині було 68 %, великоросів — 17 %, євреїв — 4,69 %, усіх інших національностей разом — менше 10 %. Це разом для села і

міста. Враховуючи фактичне співвідношення українського населення до міських українців, І. Труба вважає, що для села українців — до 80 %. На запитання анкети, до якої національності належать учні кожної зі шкіл, українцями визнали себе діти у 775 школах, здебільшого сільських, українцями й росіянами — у 161 школі, інших нації — у 120 школах. Далі І. Труба аналізує активність українізації за повітами губернії й доходить висновку, що найактивніше «український елемент» відгукнувся у найвіддаленіших «безнадійних» кутках губернії. Правда, «озвався» він «не своїм голосом, а голосом вчителя», — іронізує автор досліджень — *«тільки тут і може бути догана цим результатом, що маємо»*. Наприкінці статті І. М. Труба, який був гласним Катеринославської міської думи, зауважує, що можливо, оголошений на міській Думі факт, буцім із 4000 дітей шкільного віку бажання навчатися українською мовою виявили лише 27, підтверджує лише необ'єктивність анкетного опитування. *«Нами керують мертві! Все — робота традицій, звички, симпатії громадянської, обивательського характеру, ті, що ми придбали при царизмі. Всі вони zostалися при нас од мертвого минулого»*. Ці слова І. Труба адресує до гласних міської Думи, які чинили супротив раціональним поглядам українізації національної школи, студіюванню національної стихійної культури. *«Анкета говорить — організуйте українську школу»* — проголошує автор [НЖ, 1917, № 170, 11 окт., с. 2].

11 червня 1917 р. у Катеринославі відкрився перший загально-губернський з'їзд Селянського Союзу, на якому були присутні більше 2 000 представників різних організацій. У своєму виступі від імені Залізничної Спілки та Путіловців Іван Труба проголосив, що селяни являють собою величезну силу та що він із товаришами підуть за ними, бо Україна завжди була революційною: *«...нас намагалися примусити забути, що ми Українці. Узгоджуючи договір з Московськими Царями, українці виговорили собі право на автономію. Борючись тепер за Волю і Землю, ми повинні також боротися за автономію України»* [ЕЗГ, 1917, № 76, 14 юн., с. 4].

25 червня 1917 р. у Катеринославі скликали Надзвичайне губернське земське зібрання представників різних демо-

кратичних організацій, на якому Іван Михайлович Труба був обраний одним із десяти губернських земських гласних від Української губернської Ради [НЖ, 1917, № 86, 25 юн., с. 1]. У своїй промові він наголосив, що «...інтереси української культури, які вбивалися царською владою та її представниками в земстві, повинні бути прийняті до уваги реформованим земством». Також вказав на те, що Українська губернська Рада вважає за потрібне бути представленою десятьма гласними і сподівається, що зібрання підтримає цю вимогу демократичної організації, що має намір співпрацювати з «усією революційною демократією» [НЖ, 1917, № 87, 27 юн., с. 4]. Наступного дня позачергово розглядали заповіт промисловця та мецената С. М. Колачевського [4], за яким усе його майно та капітали переходять до рук громадських організацій задля створення вищого сільськогосподарського учбового закладу. І. Трубу обирають членом економічної комісії у складі трьох губернських гласних для вироблення відповідного організаційного плану [НЖ, 1917, № 88, 28 юн., с. 4]. Упродовж третього дня роботи Надзвичайного губернського земського зібрання Івана Михайловича обрали до складу Катеринославської земської управи. Також під час розгляду питання про виділення коштів на культурно-просвітницькі потреби йому довелося відстоювати інтереси Української губернської Ради як впливового представника «широких організованих мас». клопотання було задоволене [НЖ, 1917, № 89, 29 юн., с. 3–4]. На п'ятий день зібрання І. М. Труба був обраний від Катеринославського губернського земства до комітету з питань палива та до ревізійної комісії від цього комітету [НЖ, 1917, № 92, 4 юл., с. 4; № 104, 18 юл., с. 4].

Наприкінці липня 1917 р. І. М. Труба виступив із доповіддю-звітом про роботу української фракції на Всеросійській залізничній конференції в Санкт-Петербурзі на першому з'їзді українців-залізничників у Харкові, де йшлося про врегулювання стосунків із Всеросійським залізничним з'їздом [НЖ, 1917, № 94, 6 юл., с. 4]. Тоді само (24 липня) він доповідав також на засіданні комісії Виконкому Катеринославського губернського правління з питання організації Крайового Правління в умовах автономії України [НЖ, 1917, № 111, 26 юл., с. 3]. Підставою до виступу був

циркуляр Тимчасового Уряду від 17 липня 1917 р., у якому міністр Внутрішніх Справ І. Г. Церетелі терміново просив усі громадські організації надати роз'яснення своїх поглядів на бажану форму крайового правління. Як засвідчує текст його виступу, опублікований у газеті «Народная жизнь» під заголовком «По вопросу о краевом управлении», Іван Труба наголошував, що ця пропозиція має особливе значення, бо Катеринославщина визнається усіма (зокрема й Узгодженням між тимчасовим Урядом і Центральною Радою в Києві 3 липня 1917 р.) Україною, натомість визнання національних прав українців у питанні державного будівництва відстоює «уся українська частка населення Росії». І важливо відразу визначитися щодо тієї «української частки населення», бо настирне обрусінням велося протягом 270-ти років, супроводжуючись безперестанною боротьбою з «українськими сепаратистами» і «мазепинством». Далі Іван Михайлович аналізує ставлення різних категорій населення України до суто революційного українства та своїх духовно-культурних вимог і наводить загальні приклади «безхитрісного *Sancta Simplicita*» (франц. — Я. М.), людини, яка, пройшовши крізь «вушко голки» російської державної школи, «не має з українського питання в буквальному сенсі нічого за душею». Промовець означає ще кілька категорій, зокрема: щирих прихильників великоруського інтернаціоналізму, які вважають будь-яку національно-культурну спадщину рудиментарним органом; байдужих представників психології криловської «Свині під Дубом», яким немає діла, що на місці засихаючого дуба виросте лапух; врешті, найпоширеніший дрібний напівсвідомий тип ренегата — «того ж малороса». *«Понад усім цим різновидом парить Двоглавий Орел та зміцнює у багатьох позицію останнього — проголошує доповідач. Оскільки усі революційні громадські організації що є на Україні, в більшості формувалися з прошарку інтелігенції, до того ж по принципу ігнорування залучення національного представництва, то склад таких організацій у відношенні знайомства з українським демосом, його культурою, побутом, минулим й т. і., залишає бажати значно більшого. Спроба українців внести коректив до таких організацій зустріла суттєвий опір. Химерним фактом є постанова Виконавчого*

Комітету, за клопотом усіх місцевих організацій, надати українцям лише 2 представницьких міста при загальному числі більш як 50, а міська Дума пішла ще далше — погодилася лише на одне місто за тих же умов».

І. М. Труба доводить, що успіх поширення української ідеї залежить від достатньої кількості у всіх громадських революційних організаціях активного українського елемента. *«Довелося закликати та висунути свій активний український елемент. Довелося українцям стати на ґрунт боротьби. Ця боротьба дала українцям Центральну Раду, дала узгодження з Тимчасовим Урядом. Та чи стійке це завоювання?»* — ставить питання доповідач, і сам дає відповідь: *«Так само не стійке, як і уся революція в її різноманітних здобутках. Що буде втрачено із цих здобутків, доки нікому невідомо. Але спроби багато чого викинути — будуть, це ми усі знаємо; тому українці в своїх ідеалах крайового будівництва взяли увесь розмах революційних рішень по усім соціальним, економічним і національним питанням. Був до дрібниць розроблений план побудови Краю. Усі питання українці поставили на реальний ґрунт розв'язування, впритул до точної конструкції органів влади та меж її компетенції. Та життя часто обираючи свій шлях нас не питає, а дослухаючись веління фронту крокує великими шагами. Багато чого переступає, а то і топче».* Наприкінці виступу доповідач пропонує тези з 11 пунктів, що стосуються історичної тяглості заснованої на самосвідомості населення української культури та насильницького намагання обмежити її розвиток панівними державними засобами Росії: *«Форми державного побуту, створеного духом української революції 1646–1654 років і волею народу, який був спроможний сказати своє владне слово при створенні своєї Конституції — «Переяслівського Трактату», ці положення в своїй основі визнавалися Шевченківським Кирило-Мефодіївським братством, тобто партією соціалістів-федералістів, теперішніми соціал-демократами та соціал-революціонерами. Сутність свого державного буття свідомий український елемент сьогодні визначає лозунгом: «національно-територіальна автономія України в складі Федеративної Демократичної Республіки Росії».* Домінуюча роль в межах автономії на

Україні повинна бути забезпечена за українським народом, який складає тут більшість (понад 70 %). Межі території «...визначаються самим населенням, якщо за визнання себе українцями висловляться не менш його половини. Конституція краю виробляється виборними органами: Центральною Радою та Установчими Зборами України. Затвердження Конституції Краю автономної України належить Установчим Зборам усієї Росії. Забезпечення прав меншин повинно бути проведено з належною послідовністю та ясністю у всіх сферах життя Краю, у зв'язку з чим верховний нагляд за збереженням цих прав входить до кола задач Федерального Парламенту. Українізація краю, тобто обґрунтування усієї громадської і культурної сторони життя на Україні повинна провадитися на підставах національних елементів, прямою по формі, хоч і поступовим та без насильницької ломки сталих форм і незалежною від випадкових співвідношень поглядів у складі керівного персоналу тієї чи іншої установи. Тому форми українізації визначаються вищим крайовим органом Краю — Сеймом. Тимчасово, до встановлення Конституційних гарантій через Установчі Збори, вважати базовою організацію Крайової влади — Узгодження досягнуте між Тимчасовим Урядом і Центральною Радою, визначаюче вищим урядовим органом державної влади України її Генеральним Секретаріатом та усі ним прийняті на розгляд постанови, пропозиції затверджені Тимчасовим Урядом» [НЖ, 1917, № 112, 27 юл., с. 2–3].

Іванові Михайловичу доручили також виступити на засіданні Комісії (28 липня 1917 р.) із доповіддю щодо напрацювання проекту створення об'єднаних для губернії органів влади на місцях. Із тексту, опублікованого під заголовком «По вопросу о краевом управлении (автономии) Украины» в «Народной жизни» видно, що ґрунтувалася вона на «погодженні», виробленому Тимчасовим урядом спільно з ЦР (3 липня 1917 р., Київ)⁶, узгоджених поглядах Комісії, а також враховувала вище згадувані статистичні дослідження І. М. Труби. Доповідач пропонує структуру та підпоряд-

⁶ Зі значної кількості згадуваних доповідачем подробиць подій у Києві 3 липня, можна дійти висновку, що він був безпосереднім учасником (делегатом зібрання) створення даного «погодження».

кованість усієї вертикалі влади від губернської до міської, повітової та волостної включно. Він наголошує на потребі враховувати вимоги всіх українських зібрань, які зрештою зводяться до прагнення, щоб українському народові як «історично складеному культурному організму» були забезпечені можливості культурного та економічного процвітання. Та цьому перешкоджає збережений від самодержавства порядок задоволення культурних потреб українців, яких на Катеринославщині 75 %. Тому його слід негайно знищити, що він вимагає від керівників усіх рівнів, посилаючись на вже складений проект Конституції України. У підсумку І. М. Труба наводить тези Катеринославської губернської української Ради, які слід врахувати Комісії виконавчого Комітету при вирішенні питання організації влади на місцях, і умови узгодження такого рішення з українцями: «...1) Вищим органом державної влади у краї визнається Генеральний Секретаріат, затверджений Тимчасовим Урядом; 2) план управління губернією накреслений виконавчим комітетом, повинен отримати санкцію Генерального Секретаріату, або бути запропонованим на затвердження Тимчасовим Урядом через Генеральний Секретаріат; 3) усі вищі адміністративні посади губернії (але не виборні) затверджуються Генеральним Секретаріатом у межах наданих йому Тимчасовим Урядом прав; 4) місцевому українському елементові повинна бути забезпечена можливість захисту національних прав народу у формі включення до колективних громадських організацій достатнього свого представництва, окрім тих випадків, де діють справедливі вибори. Численне представництво встановлюється шляхом узгодження, а в разі неможливості такого, — шляхом третейського розгляду; 5) офіційними представниками українського елемента є губернські, повітові та волостні ради, що повинні з часу їх конструювання враховуватися у громадському житті» [НЖ, 1917, № 120, 5 авг., с. 2].

Про права та свободи українського народу на рідній землі говорив І. М. Труба також у промові на першому засіданні нової міської думи. Почав зі звернення до присутніх: «Шановні громадяне! Тут ще не чуть було українського голосу. І не диво, бо нас прийшло у думу небагато. На

70 тисяч громадян Катеринослава призналося до української нації тільки 6 000. Проте ми не зречимось свого права і будемо його добиватись усіма нашими силами. Не дивуйтесь, якщо ми скажемо, що ми жертви контрреволюції». Далі наголосив на звитяжній історії українського народу, котрий мав свою державність: «Земля Вільності Запорожської», бійки між панами і кріпаками, створення Великої Української Революції 1648 р., її лозунг — Земля і Воля!, написання своєї конституції — «Переяслівського Трактату» і таке інше. Народ мав свій бюджет, своє військо. Усе загинуло від царської контрреволюції Петра I та Катерини II. Тоді ж зникли і наші права. «Дожились до страшної ганьби. Вона судиться всім, кого подолає контрреволюція, вона бодай не згадувати, прийде і до вас...». І чітко розкрив перед присутніми політичну позицію українців Катеринослава: «...тут говорилося про національну автономію. Ми прагнемо лише до національно-територіальної автономії України та визнаємо її орган — Центральну Раду. Крім того ми вважаємо за справедливість як місце члена городської управи, завідуючого освітою, буде належати українцеві. У думі ми будемо рішуче домагатися визнання Катеринослава Україною». Тут само, відстоюючи частку міського бюджету на створення українських шкіл в Катеринославі, доповідач доводить, що шкільна освіта фінансується за рахунок селян, які і в губернії становлять переважну більшість і визнають себе українцями. «Отже покажіть, що у справах українських ви стоїте не на позиції більшості даної Думи, а на ґрунті справедливості» — закликає представник української губернської фракції [НЖ, 1917, № 144, 5 сент., с. 2].

Поряд із активною громадсько-політичною діяльністю у часи свого перебування у Катеринославі Іван Михайлович Труба багато друкується на шпальтах місцевих газет, негайно відгукує на усі державні та значущі міжнародні події. Матеріали підписує як власним прізвищем, так і криптонімами, ініціалами І. Т., псевдонімами⁷. Друкує їх

⁷ Зважаючи на виразний авторський стиль публікацій, пряму узгодженість між публічною діяльністю автора та дописами тощо, цілком точно можемо визначити приналежність того чи іншого матеріалу авторству І. М. Труби.

російською та українською мовами (хоча знав також німецьку, англійську, французьку, польську та чеську мови). Тематика публікацій стосувалася фактично всіх галузей тогочасного життя Катеринославщини й була напрочуд розмаїтою жанрово, тому й нині вони є цінним джерелом для відтворення атмосфери тогочасного культурно-освітнього та політичного буття українства. До прикладу, у статті «Як годилося б вести земську газету», І. Труба у популярній формі звертається до читачів, використовуючи народний гумор і приказки, від їхнього імені висловлює побажання, щоб газета була цікавішою, містила поради щодо сільського життя, щоденної праці та потреб. Якщо вже газета «демократична» та «земська», то й дописувати в ній, на думку автора, мають не тільки «...ті, хто тут у редакції, або в управлінні сидить, — цього дуже мало, — ні, нехай заговорять ті, що сидять на всяких закутках, що повростали так глибоко у землю, як той самий хрін, що аж до самої глини доходить... Нехай несуть сцільюцу воду з тих глибин...». Також газета зобов'язана допомогти знайти своє місце в «новому» суспільстві учителеві («Чи наші вчителі багато чують, як саме йтиме сільська шкільна наука «по-новому», от хоч би і в справі українізації»), до кожного донести місцеві земські новини («Треба пильнувати щоб в газеті про всяке наше земське живе діло було чути»), а справи «великої політики» переповісти цікаво й зрозуміло, бо нині «хоч вона нічим буржуазним і не смердить, та тільки така прісна, що й в руки брати не хочеться» [НЖ, 1917, № 116, 1 авг., с. 2].

Периймався Іван Михайлович у цей час і письменством, популяризуючи через художнє слово ідеї українізації. Так, в оповіданні «З глибин України» він відтворює святкове відкриття з освяченням «Просвіти» в селі Костриця, водночас торкаючись історії українців і їхніх церковних обрядів⁸.

Активну роз'яснювальну роботу вів І. Труба також як публіцист і лектор. Скажімо, у брошурі «Державна казна» популярно розкриває широкому загалові основи державної економіки шляхом пояснення причин здорожчання життя, затратності ведення війни, наслідків міждержавних по-

⁸ Оповідання мало друкуватися щонайменше у трьох газетних номерах, але досі вдалося знайти лише перші два [НЖ, 1917, № 136, 25 авг., с. 4; № 147, 8 сент., с. 1–2].

зик і боргів тощо [12]. Як лектор повсякчас брав участь у курсах підготовки вчителів із українознавства. Так, Іван Труба, Василь Біднов та інші лектори проводили заняття в церковно-приходських школах [НЖ, 1917, № 116, 1 авг., с. 4]. У червні-липні 1917 р., коли в Олександрівську (з 1921 р. — м. Запоріжжя) силами вчителів і службовців народної освіти земства почали роботу курси українознавства для вчителів Катеринославського повіту, щодня читали по п'ять лекцій: Д. І. Яворницький — з історії Запоріжжя; С. О. Ліпковський — з української мови; І. М. Труба — з політичної агітації; В. О. Біднов — з історії України; проф. Солов'їв (з Харкова) — про політичні теми; Г. Х. Обдум (із Харкова) — про кооперацію [НЖ, 1917, № 124, 10 авг., с. 3]. Так само у Павлограді з 21 червня по 9 липня повітова земська управа провела курси для вчителів земських і церковно-приходських шкіл, аби ознайомити слухачів із українознавством і «політичним освітленням біжучого стану». До програми лекцій входили: «Історія України у зв'язку з автономією», «Теми і методи агітації на селі», «Державний устрій», «Політична економія і соціалізм», «Шкільна гігієна», «Самоврядування і волосне земство», «Класні світські співи». І. М. Труба представляв серед лекторів Катеринославську губернську земську управу [Там само]. Згодом, уже за оновленої Шкільної ради цикл лекцій вівся винятково українською мовою, була збільшена кількість навчальних годин, частково змінений склад лекторів і тематика курсів: С. О. Ліпковський — українська мова; Я. В. Якуша — географія України; Ю. І. Тіковський — історія українського письменства; Д. І. Еварницький — історія Запоріжжя; В. О. Біднов — історія України, історія Катеринославщини, сучасні політичні питання; П. Х. Тушкан — історія та значення хліборобства; Н. М. Мазепа — шкільна гігієна; А. С. Синявський — політична економія; І. М. Труба — сучасні українські питання й агітація; В. В. Благонатьєв — космополітизм і націоналізм; Д. М. Петровський — українські співи. Курси працювали у Катеринославській третій жіночій гімназії. Задля заохочення слухачів під час лекцій «Просвіта» влаштовувала для них виступи аматорів, концерти, вистави та екскурсії до Історичного музею. Була проведена виставка українських шкільних підручників,

зорганізована продаж нових українських книжок і газет. Співав хор Д. М. Петровського, виступали декламатори та соло-співи, бандуристи, промовці з «Просвіти», зокрема й І. М. Труба. Урочисте закриття курсів відбулося 19 липня 1917 р. [НЖ, 1917, № 126, 12 авг., с. 3].

Також І. М. Труба виступав з лекціями на політичних агітаційних курсах по всіх повітах губернії [НЖ, 1917, № 169, 10 окт., с. 4].

Треба наголосити, що саме в освітній царині Іван Михайлович зреалізував себе на Катеринославщині найвагоміше. На червень 1917 р., коли новостворений Генеральний Секретаріат УЦР призначив Генеральним Секретарем освіти Івана Матвійовича Стешенка, освіта та культура України потребували нагального перетворення, зокрема, на Лівобережжі були відсутні україномовні навчальні заклади, не було інститутів підготовки вчителів для рідномовних шкіл, не вистачало рідномовних книжок для дітей і підручників. Задля виправлення ситуації було засноване Шкільне товариство розповсюдження шкільної освіти, очолюване Радою товариства. На зборах Шкільної Ради при Генеральному Секретаріаті 17 липня 1917 р. щодо призначення Комісарів Освіти з питань українізації шкіл, серед інших (на Кубань, Полтаву, Київщину, Бахмутський і Бердичівський повіти), губернським Комісаром народної освіти на Катеринославщину був призначений Іван Михайлович Труба, про що негайно сповістили губернському Комісарові Катеринослава [НЖ, 1917, № 123, 9 авг., с. 4]. Тоді само було заявлено про повну відсутність початкових шкіл з українською мовою викладання та I і II частин граматики і читанок [15].

Задля перебудови шкільної освіти в нових умовах у Катеринославі Губернською управою 3–4 серпня 1917 р. був скликаний З'їзд земських робітників освіти. Головою президії з'їзду був обраний Іван Михайлович Труба, товаришем Голови — Василь Олексійович Біднов. Розглянули, обговорили та ухвалили два питання: освіта в умовах українізації початкових шкіл — за доповіддю В. Біднова [НЖ, 1917, № 122, 8 авг., с. 4] та про органи українізації позашкільної освіти — за тезами доповіді І. Труби. Останні оприлюднювали статут з'їзду та його «позицію» щодо Генерального

Секретаріату як осередку між «українізацією» та освітою, а також окреслювали місце в даному процесі відділу народної освіти. Під час обговорень наголос робився на те, «щоб ні в яких статутах не виявлялась тенденція *централізму*» [НЖ, 1917, № 123, 9 авг., с. 4]. Зрештою у листі до газети І. М. Труба підсумував почуте наступним чином: *«Права комісара (освіти) полягають тільки в його компетенції у справах українізації шкільної освіти і довір'я до нього такої високої інституції як Центральна Рада, котра деякі сторони просвітнього діла хоче вести координовано на цій Україні»* [НЖ, 1917, № 126, 12 авг., с. 4]. Як наслідок метою діяльності І. Труби в статусі губернського Комісара з питань шкільної освіти стало створення в достатній кількості народних шкіл, у яких би селяни могли давати своїм дітям доступну за ціною освіту, і де діти не росли перевертнями, не знаючи ні рідної української мови, ні російської. За задумом, люди мали самі дбати про власну освіту, сплачуючи відповідний податок із заробітку. Рідномовна освіта мусіла бути не лише початкова у народних школах, а й середня та вища.

За час діяльності І. Труби у царині освіти в Катеринославі була відкрита перша українська гімназія. Комісар мріяв, щоб селяни, віддаючи на навчання до міста звиклих до сільських умов життя дітей, були спокійні за їхній побут і долю. Щоб діти отримували гідне харчування та нагляд із боку досвідчених учителів, а губернське земство створювало відповідні українські інтернати. Щоб збільшувалося число повітових «Просвіт» і кожний повіт мав свою «Просвіту».

На початок 1917–18 учбового року за його ініціативою та підтримкою у селі Томаківка Олександрівського повіту (нині — Запорізька обл.) була збудована та відкрита перша українська гімназія для селян. Ідею її створення підтримав Міністр Народної освіти та Секретар Генерального секретаріату по народній освіті. Кошти були асигновані губернським і повітовим земствами. Гімназія була змішана для хлопчиків і дівчаток. Директор і всі вчителі були дібрані на конкурсній основі, не було жодної протекції нікому! Усі предмети викладалися українською мовою. Відгукуючись на цю подію в земській газеті, І. М. Труба пише: *«...Бідний селянин побачить, як талановита його дитина не про-*

паде марно, як світильник під спудом, а буде винесена на покуть.... Сільська гімназія одчиняє свої двері. І кому багато дано, з того багато спитано. Туди підуть бідні сільські діти даром. Так як годиться в демократичній країні». Автор цілком свідомий того, що чимало сил «... живої і мертвої природи. А найбільш з боку тих, хто живе Старими симпатіями» намагатимуться перешкодити цій добрій справі. Але все треба здолати силою аргументу й авторитета науки, а не владним наказом. Гімназії було присвоєне ім'я Т. Г. Шевченка. «Вітаємо першу сільську гімназію на Вільностях Запорозьких, дякуємо усіх, хто не жалкував праці для громадського діла, і сподіваємось доброго плоду. Рушайте в дорогу до світла! Нехай вам щастить!» — проголошує невтомний трудар-освітянин [1917, № 136, 25. авг., с. 4].

Як засвідчують матеріали «Народной Жизни» українські гімназії відкривали також в інших селах Катеринославщини [НЖ, 1917, № 148, 10 сент., с. 4]. Саме тому на надзвичайному Катеринославському повітовому земському зібранні у жовтні 1917 р. І. М. Труба закликав увести у сільських школах і гімназіях викладання предметів українською мовою, мотивуючи це тим, що переважну більшість населення на Катеринославщині складали українці. Водночас, він вважав за потрібне зберегти як окремий предмет російську мову [НЖ, 1917, № 179, 21 окт., с. 2].

На цей самий час припадає і скликання З'їзду робітників народної освіти Катеринославщини (25 жовтня 1917 р.), на якому Івана Михайловича обирають головою (заступником обрано історика В. О. Біднова) та проголошують телеграму Катеринославської Губернської земської управи до Української Центральної Ради «про свою їй підтримку та координацію своєї громадської роботи з її волею» [НЖ, 1917, № 184, 27 окт., с. 4].

У серпні у статті «Дещо про українізацію» І. Труба виступає з нищівною критикою брошури «Секретний донос полтавського губернатора Багговута Міністру Внутрішніх Справ про український рух і засоби боротьби проти нього» (4 лютого 1916 р.), де були висунті вимоги: аби навчання у школах України велося виключно персоналом із великоросів; будь-якого вчителя, котрий виявляє прихильність до

українського руху, негайно відсторонювати; «правильно поставити» вивчення в школі історії Росії, прививаючи молоді розуміння єдності та неділимості Росії та пояснюючи суть слова «Україна», як «Окраїна» держави; субсидувати газети задля боротьби проти українського руху (надаючи пояснення, що ніколи ніякого українського народу не було, а малоросійська мова не має ні літератури, ні майбутнього). *«Як же тепер? Чи не час розпочати демобілізацію русифікаційних кадрів і повернути тих, хто з українців поневірявся по-під чужими тинами. Цю демобілізацію ми називаємо «українізацією»* [НЖ, 1917, № 133, 22 авг., с. 1]. Так само непохитно стояв І. М. Труба на позиціях україномовності в діловодному процесі, вимагаючи повсюдного рідномовного документообігу насамперед в освітній сфері. Так, у статті «К организации волостных земств. Совещаніе о волостних земствах» він наголошував обов'язковість виконання повноважень чиновників і укладання інструкцій українською мовою [НЖ, 1917, № 137, 26 авг., с. 1–3].

Після проголошення III-го Універсалу, коли більшовицькі війська пішли в наступ на Україну, на шпальтах «Народной Жизни» тимчасово зникають прізвища членів губернської Ради, зокрема й І. М. Труби. Але вже у січні 1918 р. після проголошення незалежності УНР у Катеринославі відкривається Народний університет імені А. Л. Караваєва [7; НЖ, 1918, № 30, 24 фебр., с. 4], де на історико-філологічному факультеті заснують відділ українознавства. Лекції читають провідні фахівці міста: Є. С. Вировий, П. О. Єфремов, В. О. Біднов, А. С. Синявський, І. М. Труба (етнографію). Відновлюється і культурне життя краю. Товариство «Просвіта» зорганізовує вечір, присвячений пам'яті Т. Г. Шевченка [Там само], а І. Труба сповіщає всі просвітні інстанції та школи, що *«...з установою в Катеринославі Української Державної влади знов розпочинається робота комісарів Центральної Ради, губерніяльного і повітових по освітнім справам, відповідно інструкціям Ради міністрів»* [НЖ, 1918, № 40, 7 квіт., с. 4]⁹.

⁹ Із цього номера (№ 40, 7 квіт.) Катеринославська земська газета «Народная Жизнь» змінює назву на «Народне Життя».

Не зважаючи на тимчасове панування більшовиків, у кінці березня — на початку квітня у Катеринославі відбулося зібрання місцевого українського товариства вчителів, на якому заслухали доповідь І. М. Труби «Організація середньої освіти в Українській Республіці», в якій він аргументував наступні тези: складний післявоєнний економічний стан держави лише посилює потребу у фахівцях із вищою професійною освітою, котрі б мали змогу посісти керівні посади; на утримання шкіл ідуть кошти всіх націй, які живуть в Україні, пропорційно їх чисельності, тому кожна нація має отримувати від держави відповідне утримання на освіту; задля справедливості слід забрати справу середньої освіти з рук міської управи; запрошувати до викладання в Україні лише фахівців належного рівня, спроможних читати свої курси в гімназіях українською мовою; спонукати ЦР та Міністра Освіти до створення юридичних норм цієї реформи. Після обговорень доповідь губернського Комісара освіти І. М. Труби була прийнята [НЖ, 1918, № 49, 19 квіт., с. 4].

Чимало доклався Іван Труба й до рідномовного підручникотворення. Так, на початок учбового 1917–1918 рр. Катеринославською спілкою вчителів під його орудою була складена та пристосована для українських початкових народних шкіл І-а частина початкової читанки «Стежка додому», ухвалена для розповсюдження повітовими та губернськими комісарами з народної освіти Генерального секретаріату ЦР. Видання було заплановане за шість тижнів і здійснити його мав Шкільний відділ Катеринославського губернського земства. Укладала читанку Комісія місцевих учителів, яка стежила як за власне педагогічним рівнем текстів, так і за тим, до книжки не потрапляли слова, що, будучи українськими, не вживалися серед селян Катеринославщини [НЖ, 1917, № 114, 29 юл., с. 4]. До початку навчального року Читанку підготували, проте через фінансові складнощі вирішили друкувати за рахунок асигнувань на позашкільну освіту й вже до другого півріччя [НЖ, 1917, № 124, 10 авг., с. 4]. Папір придбали за рахунок бюджету [НЖ, 1917, № 135, 24 авг., с. 4]. Число накладу (30 тис. примірників) стало відомим лише коли читанка вже була готова до друку [НЖ, 1917, № 170, 11 окт.,

с. 4]. Як наслідок багатостраждальна I-а частина «Стежки додому» потрапила до друкарні лише наприкінці березня 1918 р. А вже у червні 1918 р. призначені до земської управи більшовицькі комісари припинили набір читанки, «... бо «гайдамацькій мові» не личило лунати в більшовицько-совітський Катеринославській республіці». Підручник згоджувалися друкувати лише за умови, що його «відредагують» більшовицькі «спеціалісти» й він вийде з штемпелем «Совіти». Та на те не пристав видавець. Видання затримали і поновили лише коли Катеринослав звільнили від більшовиків. І. Труба як Комісар народної освіти оповістив усі просвітні інституції та школи, що з поверненням до міста Української державної влади відновлюється робота губернських і повітових комісарів у справах освіти і всі школи знову мають стати українськими [НЖ, 1918, № 40, 7 квіт., с. 1–4]. Саме для українських початкових народних шкіл і була складена та пристосована «Стежка додому», укладена Катеринославською спілкою вчителів під редакцією і орудою І. М. Труби. Видання датували 1917 р. Ціна одного примірника становила 1 р. 80 к. [НЖ, 1918, № 40, 7 квіт., с. 1]. У 1918 р. вийшли друком також друга та третя частини «Стежки додому» для другого та третього років навчання відповідно. Задля цього Іван Михайлович заснував у Катеринославі власне однойменне видавництво, зареєстроване за адресою його помешкання (Катеринослав, вул. Порохова, 22). Там само згодом переклав українською та видав казки Г. Х. Андерсена та братів Грїмм, низку власних творів.

Ще однією достойною справою І. Труби того часу стало заснування на Катеринославщині товариства «Українська Культура». Новий осередок охоплював усі «...території Катеринославщини («січової землі»)), а до його членів могли увійти «...будь-які просвітні, культурні, економічні, політичні організації, якщо вони за своїми статутами зацікавлені в справах підвищення народної культури». Товариство мало на меті «офіціальну оборону інтересів культури там, де тільки голос цього колективу може мати вагу, активно піднімати її організацією різних інституцій, впливати на органи адміністративного і громадського керування освітою», а також бралось скликати селянські з'їзди, які б мо-

гли незалежно від політики виявляти волю селянства у справах освіти та культури. 10 квітня 1918 р. у приміщенні Катеринославського губернського правління був скликаний з'їзд Товариства «Українська Культура», на якому затвердили статут, вирішили заснувати власне видання та разом із Селянською Спілкою скликати селянський просвітній з'їзд, аби вирішити питання освіти на «січовій землі». У справах загальної шкільної освіти було вирішено послати члена президії Товариства та членів Учительського Товариства до Міністерства Освіти для з'ясування даного питання. Також звернутися до губернської земської управи з проханням розподілити фінансування газети «Народне Життя» на дві частини — українську та російську, відповідно кількості жителів цих національностей у губернії. У ході роботи З'їзду заслухали більше півсотні доповідей і надіслали телеграму до Центральної Ради та Раді Міністрів про підтримку їх «Товариством» у всіх сферах діяльності [НЖ, 1918, № 45, 1 квіт. с. 4].

За місяць по тому з метою обговорення із селянством стану справ у народній освіті та культурі Товариство скликала Селянський з'їзд [НЖ, 1918, № 59, 18 квіт., с. 4], де були присутні: по одному представникові від кожного села Катеринославського, частини Верхньодніпровського, східної частини Херсонського та наддніпрянської частини Новомосковського повітів, а також від кожного волосного, повітового та губернського земства, кооперативного товариства та «Просвіти», кожної української політичної партії чи організації, що входить до складу Товариства «Українська Культура», спілки залізничників, державної чи громадської середньої школи на території Січової Землі; по п'ять представників від повітового учительського та українського учительського товариств і губернського комітету Селянської Спілки. Були також запрошені представники всіх інших українських робітничих організацій і товариств, що прагнули культурно-просвітнього та економічного розвитку українського народу [НЖ, 1918, № 60, 22 квіт., с. 4].

На той час авторитет І. М. Труби серед державних високопосадовців і повага до нього була надзвичайно високі. Йому пропонувати міністерські посади, зокрема заступника Міністра торгівлі та промисловості [Міністерство мало у підпорядкуванні учбові заклади, скажімо, Комерційне

училище в Катеринославі — Я. М.], але Іван Михайлович відмовився від цієї та аналогічних посад, вказуючи, що не може покинути започаткованих справ освіти та культури. Натомість, перебуваючи в Києві ознайомив Міністра Освіти В. К. Прокоповича зі станом середніх і нижчих шкіл на Катеринославщині та за дорученням Українського товариства вчителів, Губернської Ради і товариства «Українська Культура» зробив Міністрові заяву про необхідність заснування в Катеринославі університету та про потребу влаштувати в Україні студентів технічних спеціальностей, які вчаться у вищих школах Росії. Міністр дав доручення І. М. Трубі підготувати ґрунтовну доповідь з цього питання [НЖ, 1918, № 54, 12 квіт., с. 4].

У центральному Державному архіві вищих органів влади України (далі — ДАВОВ) є документи, що підтверджують вагомий внесок І. М. Труби в справу заснування в Катеринославі Українського державного університету. Скажімо, офіційний лист Івана Михайловича як Губернського комісара народної освіти в Катеринославі до Генерального комісара Міністерства народної освіти, датований 20 травня 1918 р.: *«Перебуваючи у Києві від 20 по 24 квітня, я мав нагоду ознайомити п. Міністра з становищем школи на Катеринославщині безпосереднім докладом: Після доповіді про загальний стан просвітньої справи, я від імені тут у Катеринославі утвореної української громадської організації «Т-во Українська Культура» де до цього часу увійшли у контакт 52 культурно-просвітніх організації, прохав п. Міністра заснувати в місті Катеринославі у законотному порядку український державний Університет. Вислухавши мої мотиви, п. Міністр доручив міні увійти з окремим докладом до його по цій справі. От же, згідно Інструкції губернським комісарам, вони повинні усе своє листування вести через Генерального Комісара, через віщо я і дозволяю собі дати Вам деякі пояснення у згаданій справі — для відомости оборони цього нашого блага. Місто Катеринослав має зверх 300 000 людности і таким чином з'являється самим людним пунктом на Україні, де ще не має Університету. Беручи на увагу, що наших осередків вищої освіти не ставатиме для навчання українських поданих хоча б у такому масштабі як це було за царів, / бо*

вищі школи були непропорціонально скупчені в Москві і Петербурзі /, треба вважати необхідним дати Україні ще кілька Університетів у більш важливих районах. Таким безперечно з'являється промисловий Катеринославський район. Знов, з другого боку у Катеринославі від тієї вищої гірної школи, що була збудована за доби найгострішої русифікації від Колегії професорів серед яких майже немає українців, і де непріхильний державі настрій, укриваючись науковим авторитетом. С погляду потреби дати ідейну противагу остережені тут русифікаторським течіям, необхідно заснувати університет виключно український де мають бути скупнені українські наукові сили, яких зараз є доволі у Великоросії у почесному полоні і, власне на харчах святого Антонія.

Далі, Університет може нам дати найбільш потрібних для ближчої доби бажано вихованих українських діячів, коли вони пройдуть історико-філологічний факультет, який і треба поставити як найпопередніший. Слухачам було б добре присогласити всіх семінаристів, які мають у собі добру українську стихію і мають в доволі пунтю підготовку. Так само можна використати слухачів вчительського інституту які між іншим намагаються здобути собі право на вчання у середніх школах. На перший рік не потрібно буде мати дуже численні сили наукові, а крім того, користуючись тим фактом, що у нас у Катеринославі уже є два професори по історії /Еварницький та Біднов/, і кілька преподавателів по українській мові такої освіти, що без особливого клопоту складуть магістерську дисертацію, — то з цього року на перші часи ми будемо забезпечені. — І цю справу закладання Університету не слід будувати на тих фундаментах, які Міністерству будуть підсовувати де які Катеринославські кола, а сами тутешні жіночі курси, як придатну для переробки в інститут інституцію. Сповідуючи Вас про цю справу, прохаю вказівок, чи мені що-небудь робити в цьому напрямі, як я уже розпочав /переговори з різними інституціями і окремими громадськими групами і впливовими особами/, чи може залишити, бо можливо, що новітній склад Міністерства може підходити до цієї справи інак, ніж попередній, і Губ. Комісар в тому ділі може зовсім і не потрібний. Прохаю

інформацій і вказівок. Катеринославський Губерніяльний комісар по народній освіті» [16].

Український університет у Катеринославі прийняв перших студентів уже восени 1918 р. Мав кафедри української мови, української літератури, історії України та історії Західно-Російського права, що викладалися українською мовою. Також «була встановлена загальна лектура з української мови» [6, с. 37].

На жаль, нині «Історія Дніпропетровського Національного Університету» не згадує І. М. Трубу серед засновників вишу в Катеринославі, призабуті і його титанічні зусилля у боротьбі за університет з міською Думою та знаними російськомовними професорами. Щоправда, автор «Історії...» відзначає ім'я І. Труби як одного з тих, від кого у справі заснування вишу «надходили листи» до комісії В. І. Вернадського.

Іван Михайлович був причетний також до відкриття інших навчальних закладів. Зокрема в листі до Микити Шаповала [19, с. 808] від 13.02.1923 р. він зазначає, що: «...в Катеринославі після великих труднощів, в умовах гострої ворожнечі з Гор. [одською] Управою й Горним Інститутом я добився (як гласний губ.[ернського] Земства і гор.[одської] Думи) заснування Укр.[аїнського] Технікума на гроші Колачевського» [17]. Який саме технікум був заснований зусиллями І. М. Труби досі невідомо, але такий факт був і він вартий з'ясування.

Загалом, доля та доробок цього непересічного сподвижника української справи й досі залишається мало дослідженим. Оскільки за часів більшовицько-радянської влади ім'я Івана Труби було піддане анафемі, усі його літературні твори та все, де значилося його прізвище, навіть будинок у Дніпропетровську, спроектований і збудований ним власноруч, були знищені [9]. За часів Незалежності, відомості про І. М. Трубу як значиму для Катеринослава постать, розшукували та оприлюднювали місцеві краєзнавці [1–3; 9–10; 18]. Але відомості й досі доводиться збирати по крупинках. До прикладу, останні примірники «Стежки додому» зберігалися донькою Івана Михайловича — Оленою Іванівною. Після Другої світової війни частка родинного спадку була передана нею як сімейна реліквія братам — Борисові Івановичу та Тарасові Івановичу, котрі поверну-

лися до Дніпропетровська. Таким чином у 80-х рр. минулого століття друга та третя частини читанки опинилися в Україні. Тоді само в пресі почали згадувати Івана Трубу та його «Стежку додому» як першу читанку для українських початкових шкіл доби ЦР і УНР. У своїй передмові до статті Бориса Івановича Труби «Стежка додому» — перша хрестоматія українською мовою» Науковий співробітник Дніпропетровського Історичного Музею Н. Є. Василенко і завідуючий кафедрою загального та слав'янського мовознавства Дніпропетровського Державного Університету професор А. М. Поповський зауважують: «...до цього часу нам вдалося розшукати лише другу і третю частини цього навчального посібника. Можливо хтось із читачів має першу частину. То повідайте, будь ласка, редакцію, щоб зібрати воедино цю цікаву працю нашого просвітянина і заповнити ще одну прогалину в педагогічному краєзнавстві» [3, с. 7].

Авторові цієї статті вдалося відшукати першу частину загубленої читанки. Хрестоматія розбита на шість розділів: «Сім'я та рідня», «Без рідних та близьких», «Хата і двір», «Село», «Гей хто в лісі озовися!», «Батьківщина». Кожний розділ містить від шести до 37 творів, переважно відомих на той час класиків української та зарубіжної літератури, фольклору, відібраних із урахуванням вікових потреб читача. Містить вона також власні твори І. М. Труби, який на той час мав своїх дітей шкільного віку. До творів додані запитання, завдання, загадки, приказки. Обкладинка читанки художньо оформлена, кожний твір супроводжується відповідними текстові малюнками, вміщені також портрети Т. Г. Шевченка та Б. Д. Грінченка, виконані штриховим способом відомим місцевим художником-просвітянином Миколою Погребняком (разом — 117 творів і 134 малюнки на 110 сторінках). На жаль, в змісті автори творів не вказані, тому книжка потребує додаткового опрацювання фахівцем із української літератури для дітей.

Із 1919 р. Іван Михайлович відсторонився від політичної діяльності. Емігрувавши до Відня, працював архітектором у німецькій будівельній компанії «Hestia», контролером на підприємстві «Lokomotiv Fabrik». Саме на цей час припала чи не найактивніша фаза його літературної діяльності:

перекладав українською та видавав у Катеринославському видавництві «Вернігора» та у своїй «Стежці додому» збірники казок Андерсена, братів Грімм, Гауффа, Бехштейна [14]. У 1924 р. на запрошення ректора Української господарської академії в Подебрадах переїхав до Чехії, викладаючи у вузі, склав перший рідномовний підручник із «Опору матеріалів», що містить тринадцять розділів [13]. Із 1929 р. працював інженером-конструктором на Пільзеньському заводі «Шкода». Продовжував серйозно займатися науковою діяльністю та письменством. Як засвідчує «Візитна картка-запрошення до захисту дисертації» [ПАА] у 1933 р. у Празі захистив дисертацію доктора технічних наук. Помер у 1950 р., похований в Пільзені [20].

І. М. Труба — лише один із видатних діячів української культури так званого «другого ешалону», чий доробок і великі зусилля, покладені на утвердження українства в самій Україні та світі, й досі залишаються належно не дослідженими, атже, непоцінованими. Сподіваюся, що нова плеяда біографістів, озброєна новітніми технологіями й спрагла чину, спроможиться виправити цю історичну несправедливість і Україна розкриється нарешті людству у всій повноті й величі своїх достойників!

1. Білокінь С. Згадаймо Івана Трубу [Текст] / С. Білокінь // Борисфен. — 1993. — № 3. — С. 2–3
2. Василенко Н. Є. Повернувся із небуття [Текст] / Н. Є. Василенко // З любові і муки... / Ф. Білецький та ін. — Дніпропетровськ : ВПОП «Дніпро», 1994. — С. 177–182.
3. Василенко Н. Є. Родинна реліквія [Текст] / Н. Є. Василенко, А. М. Поповський. — Борисфен. — 1992. — № 4 (22).
4. Войтовицька Т. Невідомий знаменитий Колачевський [Електронний документ] / Т. Войтовицька // Промінь Просвіти. — 2011. — 30 трав. — Режим доступу : http://pprosvita.at.ua/publ/nevidomij_znamenitij_kolachevskij/7-1-0-165.
5. Дорошенко Дмитро. Мої спомини про давнє минуле. 1901–1914 [Текст] / Д. Дорошенко. — Вінніпег : Вид. спілка «Тризуб», 1949. — 168 с.
6. Історія Дніпропетровського національного університету (1918–2003) : До 85-річчя ДНУ [Текст] / редкол. : проф. М. В. Поляков та ін. — Дніпропетровськ, 2003. — 230 с.
7. Корнева Н. М. Александр Львович Караваев [Текст] / Корнева Н. М. // Исторический ежегодник / Ом. гос. ун-т. — Омск : ОмГУ, 1996 (1997) — [1998] / [редкол. : В. Л. Кожевин, А. И. Петров, А. В. Ремнев и др.]. — 1999. — С. 40–51.

8. Лавринович Ю. Архангельская ссилка [Текст] / Ю. Лавринович // Былое. – 1907. – № 4. – С. 270–271.
9. Матросов Я. На згадку не лише про домашнє вогнище [Текст] / Я. Матросов // Бористен. – 1998. – № 7. – С. 3–4; № 8. – С. 8–9.
10. Пахоменков Ю. Г. Изгнанник преданный Украине [Текст] / Ю. Г. Пахоменков // Наше місто. – 2001. – 16 січ. – С. 3.
11. Труба Иван Михайлович // Технологический ин-т им. Ленинград. совета рабочих, крестьян. и красногвард. депутатов. – Ленинград, 1928. – Т. I. – С. 722; Т. II. – С. 359.
12. Труба І. Державна казна. [Текст] / І. Труба. – Катеринослав : Вид-я Укр. нар. соц. партії., 1917. – 22 ст.
13. Труба І. М. Опір матеріалів. (Кріпість та еластичність) : частина перша [Текст] / І. М. Труба. – Подєбради : Вид-я «Видавничого Т-ва при Укр. Господар. Академії», 1924. – 261 ст.
14. ЦДАГО України, ф. 269, оп. 1, спр. 498, арк. 9, 10, 16.
15. ЦДАВО України, ф. 2581, оп. 1, спр. 1, арк. 1.
16. ЦДАВО України, ф. 2291, оп. 1, спр. 370, арк. 49–50
17. ЦДАВО України, ф. 3563, оп.1, спр.205, арк. 2 зв. –3.
18. Чабан М. П. Труба І. М. [Текст] / М. П. Чабан // Діячі Січеславської «Просвіти» (1905–1921) / М. П. Чабан ; вступ. сл. І. Дзюби. – К. : Укр. журналіст, 2002. – 535 с.
19. Шаповал Микита Юхимович (1882–1932) // Українська політична еміграція 1919–1945 : док. і мат. / редкол. : Л.А. Левенець та ін. – К. : Парламент. вид-во, 2008. – 928 с.
20. OMRTNI LIST VS/3 – 61/8364/85 Ministerstvo Vnitra CSR. Dr. Ing. Ivan Truba.

REFERENCES

1. Bilokin, S. (1993). *Zghadaimo Ivana Trubu* [Recall Ivan Tryba]. *Borysfen*, 3, 2–3. [in Ukrainian].
2. Vasylenko, N. S. (1994). *Povernuvsia iz nebuttia* [Returned from nothingness] In *Z liubovi i muku...* [With love and torment] (pp. 177–182). Dnipropetrovsk: VPOP «Dnipro». [in Ukrainian].
3. Vasylenko, N. Ie. & Popovskyi, A. M. (1992). *Rodynna relikviia* [Family heirloom]. *Borysfen*, 4 (22). [in Ukrainian].
4. Voitovytska, T. (2011, may 30). *Nevidomyi znamenytyi Kolachevskyyi* [Unknown famous Kolachevskyy]. *Promin Prosvity*. Retrieved from http://pprosvita.at.ua/publ/nevidomij_znamenitij_kolachevskij/7-1-0-165.
5. Doroshenko, Dmytro. (1949). *Moi spomyny pro davnie mynule. 1901–1914* [My memories of an ancient past]. Winnipeg: Vyd. spilka «Tryzub». [in Ukrainian].
6. *Istoriia Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu (1918–2003): Do 85-richcha DNU (2003)*. [History of Dnipropetrovsk National University(1918–2003): By the 85th anniversary of DNU]. Dnipropetrovsk. [in Ukrainian].
7. Korneva, N. M. (1999). *Aleksandr L'vovich Karavaev* [Alexander L. Karavaev]. In *Istoricheskij ezhegodnik* [Historically ezhehodnyk]. (pp. 40–51). Omsk : OmGU. [in Russian].

8. Lavrinovich, Ju. (1907). *Arhangel'skaja ssilka* [Arhangelskaya link]. *Byloe* [Biloie], 4, 270–271. [in Russian].
9. Matrosov, Ia. (1998). *Na zghadku ne lyshe pro domashnie vohnyshche* [In memory not only of the hearth]. *Borysten*, 7, 3–4 & 8, 8–9. [in Ukrainian].
10. Pahomenkov, Ju. G. (2001, January 16). *Izgnannik predannyj Ukraine* [Izgnannik devotee Ukraine]. *Nashe misto*, 3. [in Ukrainian].
11. *Truba Ivan Mykhailovych* (1928). In *Tekhnolohycheskyi yn-t ym. Lenynhrad. soveta rabochykh, krestian. y krasnohvard. deputatov.* (Vol. I., p. 722 & vol. II, p. 359). Leningrad. [in Russian].
12. Truba, I. (1917). *Derzhavna kazna* [State treasury]. Katerynoslav: Vyd-ia Ukr. nar. sots. partii. [in Ukrainian].
13. Truba, I. M. (1924). *Opir materialiv. (Kripist ta elastychnist): chastyna persha* [Strength of Materials. (Fortress and elasticity): part one]. Podebrady: Vyd-ia “Vydavnychoho T-va pry Ukr. Hospodar. Akademii”. [in Ukrainian].
14. Central State Archive of Public Organizations of Ukraine, f. 269, in. 1, c. 498, sh. 9, 10, 16.
15. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 2581, in. 1, c. 1, sh. 1.
16. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 2291, in. 1, c. 370, sh. 49–50
17. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine, f. 3563, in. 1, c. 205, sh. 2 rev. – 3.
18. Chaban, M. P. (2002). *Truba I. M.* [Truba I. M.]. In *Diiachi Sicheslavskoi “Prosvity” (1905–1921)* [Figures Sicheslavskoyi “Prosvity”]. Kyiv: Ukr. zhurnalist. [in Ukrainian].
19. *Shapoval Mykyta Yukhymovych* (1882–1932). (2008). In *Ukrainska politychna emihratsiia 1919–1945: dok. i mat.* [Ukrainian political emigration 1919–1945: documents and materials]. Kyiv: Parlament vid-vo. [in Ukrainian].
20. OMRТNI LIST VS/3 – 61/8364/85 Ministerstvo Vnitra CSR. Dr. Ing. Ivan Truba.

Сподвижник української справи на Катеринославщині Іван Михайлович Труба (1878–1950).

Я. М. Матросов, інженер, краєзнавець (м. Дніпропетровськ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 251–282.

Висвітлено життєвий шлях, педагогічну та просвітницьку діяльність на царині освіти, культури, політики, українізації краю доби Центральної Ради, відомого українського громадського діяча І. М. Труби (1878–1950), проаналізовані його публікації освітньої та просвітницької тематики. Іван Михайлович Труба один із тих свідомих діячів української національної культури, хто започатковував на Катеринославщині рух за територіальну автономію України в складі Російської Федеративної Республіки, україні-

зацію освіти, побудову державної структури за часів Української Центральної Ради.

Ключові слова: І. М. Труба, письменник, Центральна Рада, громадсько-політичний діяч, діяч освіти, українізація краю.

Associate of Ukrainian business on the Yekaterinoslaw region Ivan Mikhajlovich Truba (1878-1950)

Y. N. Matrosov, engineer, researcher of a particular region (Dnipropetrovsk).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 251–282.

The course of life, pedagogical and elucidative activity, is lighted up in area of education, culture, politics, ukrainiization of edge of epoch of Central For the sake of the well-known Ukrainian publicman I. M. Truba (1878–1950), his publications of educational and elucidative subjects are analysed. Ivan Mikhajlovich Truba one of those conscious Ukrainian national cultural workers who began motion for the territorial autonomy of Ukraine in composition Russian Federal Republic, ukrainization of education, construction of state structure in the period of Central For the sake of.

Key words: I. M. Truba, writer, Central Rada, social and political figure, figure of education, ukrainization of edge.

Сподвижник українського дела на Екатеринославщині Іван Михайлович Труба (1878–1950).

Я. Н. Матросов, інженер, краєвед (г. Дніпропетровськ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Вып. 12. – С. 251–282.

Освещены жизненный путь, педагогическая и просветительская деятельность в области образования, культуры, политики, украинизации края эпохи Центральной Рады известного украинского общественного деятеля И. М. Трубы (1878–1950), проанализированы его публикации образовательной и просветительской тематики. Иван Михайлович Труба один из тех сознательных деятелей украинской национальной культуры кто начинал движение за территориальную автономию Украины в составе Российской Федеративной Республики, украинизацию образования, построение государственной структуры в период Центральной Рады.

Ключевые слова: И. М. Труба, писатель, Центральная Рада, общественно-политический деятель, деятель образования, украинизация края.

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА КРІЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІКИ

УДК 026 : 37](477-25) : 021.1–044.247-048.53 : [929 : 37]

*Лариса Дмитрівна БЕРЕЗІВСЬКА,
директор Державної науково-педагогічної
бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського,
доктор педагогічних наук, професор (Київ).*

ДЕРЖАВНА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК ІНТЕГРАТОР І ПОШИРЮВАЧ ПЕДАГОГІЧНОГО БІОГРАФІЧНОГО ЗНАННЯ

Розкрито роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в інтеграції та поширенні педагогічного біографічного знання. Аргументовано, що системна й комплексна діяльність науковців ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського є вагомим внеском у розвиток педагогічної науки, педагогічного наукознавства.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського; педагогічна біографістика.

The article deals with the role of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in integration and dissemination of pedagogical biographical knowledge, in particular the main forms of the mentioned phenomenon. It is argued that the systematic and complex activity of scientists of V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine plays a significant role in the development of pedagogical science.

Keywords: V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine; biographical information about teachers.

Раскрыто роль Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского касательно интеграции и распространения педагогического биографического знания. Аргументировано, что системная и комплексная деятельность ученых

ГНПБ України імені В. А. Сухомлинського являється суттєвим вкладом в розвиток педагогічної науки, педагогічного науко-
ведення.

Ключеві слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского; педагогическая био-
графистика.

Із проголошенням незалежності України в історико-педагогічному просторі актуалізувалося вивчення біографій і творчого доробку педагогів минулого, імена яких у радянську добу були заборонені та не вивчалися з ідеологічних причин, а також інтенсифікувалося переосмислення трактованих у рамках радянської ідеології біографій та ідей «дозволенних» педагогів. На основі відкритих у доступі нерекондованих раніше джерел історико-педагогіки заповнювали «білі плями», вводили до науково обігу забуті імена за допомогою дисертацій, монографій, статей тощо. У руслі зазначеного варто акцентувати увагу на створеній лабораторією історії педагогіки Інституту педагогіки Національної академії педагогічних України (далі — НАПН України) під керівництвом академіка О. В. Сухомлинської колективній монографії у двох томах «Українська педагогіка в персоналіях» (2003), що й донині найповніше акумулює педагогічне біографічне знання [7]. Водночас, як зазначає відомий учений-біографіст В. І. Попик, «суспільно-політичні, інтелектуальні, культурні зрушення, що відбулися від часу здобуття Україною незалежності, суттєво змінили спрямування бібліографічної і біобліографічної діяльності бібліотек, піднесли її на якісно новий рівень, відкрили принципово нові можливості» [3, с. 329]. Поява в науково-педагогічному просторі великої кількості присвячених повернутим з небутия іменам педагогів праць, тобто нового біографічного знання, зумовила потребу систематизації біографічних матеріалів і створення тематичних біографічних інформаційних ресурсів та біобліографічних покажчиків в умовах розвитку нових комп'ютерних технологій та інформаційних можливостей.

Провідну роль у реалізації цього непересічного завдання відіграє Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського (далі — ДНПБ України іме-

ні В. О. Сухомлинського), на веб-сайті якої (www.library.edu.ua.net) представлено інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», виставлено електронні версії видань біобібліографічних серій «Видатні педагоги світу», «Академіки АПН України» та «Ювіляри АПН України» (з 2010 р. відповідно «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України»), структурований ресурс «Педагоги-новатори України», а також переліки всіх біобібліографічних покажчиків, підготовлених установами мережі освітянських бібліотек МОН України та НАПН України (2003–2014). І це не випадково, бо ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського — це галузева книгозбірня, яка здійснює інформаційне забезпечення розвитку педагогічної науки в Україні.

Історіографічний пошук показав, що до аналізу окресленої проблеми більшою чи меншою мірою зверталися українські вчені (О. А. Воскобойнікова-Гузєва, А. М. Доркєну, В. І. Попик, П. І. Рогова, О. В. Сухомлинська та ін.) у руслі тих чи інших наукових розвідок. Мета нашої статті — розкрити роль ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського в інтеграції та поширенні педагогічного біографічного знання, зокрема основоположні форми означеного феномену.

У ході інтеграції та поширення педагогічного біографічного знання важливими є міркування істориків педагогіки, науково-методологічна рефлексія, що уможливить розуміння запитів педагогічної науки. На думку О. В. Сухомлинської, «біографічний підхід в історії педагогіки — це такий спосіб опрацювання, аналізу джерел, за якого біографія, особистість педагога виступає, з одного боку, визначальним фактором його творчості, а з іншого — віддзеркалює епоху або ж є її творцем. Біографічний підхід допомагає знайти причини появи й розвитку педагогічних ідей у різних фактах біографії, розкрити сутнісні, «знакові» моменти, що стоять за ними, побачити за нагромадженням емпіричних фактів певні закономірності» [6, с. 44].

Доктор історичних наук В. І. Попик пояснює поняття «біографістика» як спеціальну історичну дисципліну і галузь історичної науки, що досліджує історію розвитку, теоретико-методологічні, методичні, джерелознавчі та практично-прикладні проблеми біографічних досліджень (зокрема,

створення наукових біографій, укладання біографічних словників і довідників, різноманітних видів біографічної та біобібліографічної продукції, формування електронних ресурсів біографічної інформації), а також еволюцію історикота літературно-біографічної творчості як явища культури та суспільного життя [3, с. 44].

Пропонуємо, спираючись на наведені міркування вчених, увести до наукового обігу поняття «педагогічна біографістика» як складник історико-педагогічної науки про створення наукових біографій педагогів та освітніх діячів, укладання відповідних біографічних словників і довідників, різноманітних видів біографічної та біобібліографічної продукції, формування електронних ресурсів біографічної інформації.

Коротко схарактеризуємо провідні форми інтеграції і поширення педагогічного біографічного знання в діяльності ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського як галузевої книгозбірні, що здійснює інформаційне забезпечення інноваційного розвитку національної педагогічної науки і практики.

Вагому роль у поширенні педагогічного біографічного знання відіграє постійно поповнюваний змістовний *інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу»*, що є невід'ємною складовою національного гуманітарного простору. Створювати його фахівці ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського розпочали у 2008 р. у межах НДР «Теоретичні засади формування всеукраїнського інформаційного ресурсу з питань психолого-педагогічної науки і освіти на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського» під керівництвом кандидата історичних наук Павли Іванівни Рогової [5, с. 20]. Нині інформаційно-бібліографічний ресурс містить 42 персоналії (переважно вітчизняні: Х. Д. Алчевська, С. А. Ананьїн, О. М. Астряб, С. Я. Батишев, Є. С. Березняк, М. Ф. Берлинський, В. М. Бехтерев, Т. Ф. Бугайко, М. Х. Бунге, Г. Г. Ващенко, Б. Д. Грінченко, М. П. Драгоманов, В. Ф. Дурдуківський, О. В. Духнович, О. А. Захаренко, В. Н. Каразін, М. О. Корф, Г. С. Костюк, П. О. Куліш, Т. Г. Лубенець, А. С. Макаренко, В. О. Онищук, Олена Пчілка, М. І. Пирогов, С. Ф. Русова, Я. П. Ряппо,

І. О. Сікорський, Г. С. Сковорода, І. П. Соколянський, В. О. Сухомлинський, К. Д. Ушинський, С. Х. Чавдаров, П. Р. Чамата, Я. Ф. Чепіга (Зеленкевич), П. Д. Юркевич, М. Д. Ярмаченко; зарубіжні: Ф. Діттес, Я. А. Коменський, Я. Корчак, М. Монтессорі, Ф. В. Фребель, С. Френе). Ресурс розробляється за такою структурою: біографія діяча; бібліографія його праць та матеріалів про нього; окремі повно-текстові твори; додаткові матеріали, зокрема присвячена педагогу фотогалерея; матеріали, що розкривають діяльність установи, яка носить його ім'я (за наявності); інформація про нагороди, премії, пам'ятники, наукові читання, пов'язані з ім'ям видатної постаті тощо.

Із часу створення й донині успішно реалізується мета ресурсу — «популяризація кращих здобутків вітчизняної та зарубіжної педагогічної та психологічної наук й освіти шляхом консолідації інформації про визначних осіб, як вітчизняних, так і зарубіжних, висвітлення їх життя, діяльності, творчої спадщини та втілення їх ідей в практику» (www.library.edu-ua.net).

Безперечно, інформаційно-бібліографічний ресурс має непересічне значення для розвитку педагогічної науки, а саме: поповнює історико-педагогічне знання щодо тієї чи іншої особистості, її внеску в розвиток науки і практики (наповнення змісту підручників з історії освіти та педагогічної думки); забезпечує інформаційний супровід історико-педагогічної науки (основа написання дисертацій, планових науково-дослідних робіт); сприяє підготовці майбутніх педагогів (основа написання бакалаврських і магістерських робіт); уможлиблює якісне проведення масових науково-практичних заходів (конференцій, круглих столів тощо), присвячених творчій діяльності тих чи інших педагогів та освітніх діячів; інформаційно забезпечує проведення науково-просвітницьких, громадсько-виховних заходів різного рівня. Водночас він допомагає розкриттю фонду ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, зокрема педагогічних джерел, та поглибленню інформаційних запитів широкого кола віддалених користувачів України і світу (науковці, викладачі, студенти, аспіранти, докторанти) з різноманітних проблем історії освіти, педагогічної думки України. Важливо, що аналізований ресурс в електронній формі

постійно оновлюється в руслі нових здобутків історико-педагогічних студій, тобто в перспективі претендує на комплексне, глибоке й багатогранне висвітлення життя і діяльності того чи іншого педагога, освітнього діяча в науково-педагогічному просторі зокрема й культурному взагалі. До того ж у створенні інформаційно-бібліографічного ресурсу можуть брати участь фахівці не лише ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського, а й бібліотек освітянської мережі МОН України та НАПН України, зокрема наукових установ і вищих навчальних закладів.

Варто згадати і про представлений *інформаційно-бібліографічний ресурс «Педагоги-новатори в Україні»*, що містить біографічне знання про педагогів-новаторів (С. В. Белуха, М. І. Босенко, С. А. Гавриш, М. П. Гузик, Л. Б. Донська, М. М. Палтишев, Г. С. Сазоненко, О. І. Чинок, В. Ф. Шаталов) за такою структурою: коротка біографія педагога, особливості новаторського навчального закладу (організаційно-змістові основи, інноваційні ідеї та їх упровадження тощо), бібліографія про життя та діяльність, бібліографія творів (www.library.edu-ua.net). Безсумнівно, започаткований проект є внеском у розвиток педагогічної біографістики, збагачує інформаційне поле щодо сучасних новацій у шкільній освіті, творцями яких є педагоги-новатори, котрі очолили ті чи інші вчительські колективи.

Авторитетною та ефективною формою поширення педагогічного біографічного знання є підготовка й видання *біобібліографічних покажчиків*, зокрема із серії «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України», «Ювіляри НАПН України». Як зазначають провідні бібліографи Н. В. Лисиця, Н. А. Стельмах, основною метою цих серій є відображення внеску педагогів, а саме вчених-педагогів НАПН України в розвиток світової педагогічної науки і практики; сприяння науково-інформаційному забезпеченню фундаментальних і прикладних досліджень із педагогіки і психології [2, с. 123].

Нині до наукового простору введено 10 видань серії «Видатні педагоги світу», що відображають життя і діяльність В. О. Сухомлинського (2001, 2008, 2013), Я. Корчака (2003), А. С. Макаренка (2008), К. Д. Ушинського (2010), С. Ф. Русової (2010), С. Х. Чавдарова (2012), М. І. Пирогова

(2010), Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) (2013). Завдяки великій науково-пошуковій роботі науковців у покажчиках цілісно представлено творчу спадщину видатних педагогів, історіографічні джерела про їхній внесок у розвиток педагогічної науки. Деякі з них містять ще й повнотекстові твори педагогів чи уривки з них. Назвемо основні організаційні особливості розроблення біобібліографічних видань: затвердження їх змісту на вчених радах ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського; чітка структурованість, як правило, 5–7 розділів (бібліографія представленої особи, відомості про її життя та громадсько-освітню діяльність; тематичний перелік досліджень науковців педагогічного доробку персоналії в контексті розвитку сучасної освіти, документи про увічнення її пам'яті; інформація про педагога в мережі Інтернет); включення бібліографічних описів праць педагогів за видами документів чи за темами видань; подання матеріалів за хронологією публікацій, а також за видами документів, представлених у підрозділах посібників за роками видання, а в межах року — за зведеним українсько-російським алфавітом; доповнення біографії педагога переліком основних дат його життя і діяльності, складеними за прямою хронологією; розроблення допоміжного апарату («Алфавітний покажчик назв праць педагога», «Іменний покажчик» авторів праць про педагога) для ефективного користування в бібліографічних записах; добір матеріалу для бібліографування на засадах науковості, повноти викладу, достовірності та ін. [1, с. 368]. Запорукою успіху таких посібників є залучення до їх створення провідних істориків педагогіки, котрі, як правило, у вступній статті розкривають основні віхи життя та особливості науково-педагогічної діяльності видатних педагогів. Таким чином, кожний із названих покажчиків цілісно презентує джерельну базу для здійснення педагогічних досліджень, зокрема історико-педагогічних, присвячених тій чи іншій персоналії, що є істотним внеском у розвиток педагогічного джерелознавства.

Вагоме значення в інтеграції та поширенні педагогічного біографічного знання має серія бібліографічних покажчиків «Академіки НАПН України», започаткована до 10-річчя НАПН України. У 2002–2013 рр. побачило світ 21 видання,

де представлено бібліографію праць учених, літературу про життєвий шлях і внесок у розвиток науки, наукову школу. У цих рамках з 2001 р. створюються біобібліографічні покажчики із серії «Ювіляри НАПН України». У 2013 р. налічувалося 32 опубліковані випуски [2, с. 124–125]. Важливо, що наведені покажчики допрацьовуються, тобто їх підрозділи поповнюються новими документами, перевидаються. Зважаючи на те, що ці покажчики акумулюють творчий доробок сучасних учених, котрі, як правило, є фахівцями з певного дослідницького напрямку, їх зміст прискорює науковий пошук учених для написання обов'язкового підрозділу «Ступінь дослідженості проблеми» будь-якої педагогічної студії.

Певною мірою сприяє розвиткові педагогічної біографістики започаткований у 2002 р. рекомендаційний щорічний бібліографічний посібник *«Календар знаменних і пам'ятних дат у галузі освіти і педагогічної науки... на рік»*. Важливо, що він містить викладену у хронологічному порядку інформацію про визначні події вітчизняної та зарубіжної освіти, педагогічної думки, зокрема короткі біографічні довідки про ювілейні дати, життя та діяльність видатних педагогів, освітян, громадських діячів, а також відомості про сучасних ювілярів НАПН України, учителів-новаторів. Цей посібник має практико орієнтований характер, бо його широко використовують науковці, науково-педагогічні кадри, зокрема викладачі історії педагогіки, студенти, вчителі в ході організації науково-практичних конференцій та інших масових заходів (www.library.edu-ua.net).

Оскільки з 2003 р. бібліотека носить ім'я видатного українського педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського, науковці спрямовують дослідницькі зусилля на розвиток сухомлиністики: персоналія всебічно представлена в інформаційно-бібліографічному ресурсі «Видатні педагоги України та світу», науковий простір поповнило три видання відповідного біобібліографічного покажчика. Із 2003 р. діє читальний зал Фонду В. О. Сухомлинського, де концентруються передані родиною документи (з 393 примірники). Нині документний фонд читального залу налічує близько 5 тис. примірників, а саме: праці В. О. Сухомлинського українською та 50 мовами світу; присвячені педагогу видання та мате-

ріали з використання педагогічної спадщини вченого; публікації (статті В. О. Сухомлинського та про нього) з періодичних видань, їхні копії (1976–1977 рр.) та документальні фільми про видатного педагога (www.library.edu-ua.net). П. І. Рогова оцінювала діяльність читального залу як широку інформаційну роботу щодо впровадження гуманістичних ідей видатного педагога-гуманіста В. О. Сухомлинського у практику навчальних закладів України [4, с. 57]. Вважаємо, що нині педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського набуває дедалі більшої актуальності в умовах розбудови особисто орієнтованої системи освіти і є невичерпним джерелом з різноманітних питань педагогічної теорії та практики через свою багатовекторність і дитиноцентрованість. Тому, безсумнівно, бібліографія постійно оновлюватиметься працями зацікавлених творчою спадщиною педагога науковців не лише в Україні, а й за її межами.

Отже, аналіз джерел із окресленої проблеми дає підстави стверджувати, що ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського як структурна частина НАПН України є центром інтеграції та поширення педагогічного біографічного знання як важливий складник культурного та інтелектуального надбання народів, національної скарбниці пам'яті України, що забезпечує: розвиток історико-педагогічного знання, зокрема педагогічної біографістики; популяризацію творчої спадщини відомих педагогів, освітян минулого і сучасності; кооперацію зусиль історико-педагогічної науки та галузевої біографістики. Системна та комплексна діяльність науковців ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського є вагомим внеском у розвиток педагогічної науки, педагогічного наукознавства, бо сприяє висвітленню крізь призму біографіки інформації про народження та еволюцію інноваційних педагогічних ідей у контексті суспільно-політичних, культурологічних детермінант. Беззаперечною є життєдайність педагогічної біографістики як напрямку історико-педагогічної науки, що потребує водночас зусиль науковців різних галузей знань.

Важливо, що з 2015 р. у ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського розпочав свою діяльність новий відділ педагогічного джерелознавства та бібліографії, який об'єднав істориків педагогіки, істориків, бібліографів. Серед перспектив розвитку науковцями ДНПБ України імені

В. О. Сухомлинського педагогічної біографістики бачимо такі: продовження висвітлення на нових теоретико-методологічних засадах постатей учених і діячів педагогічної науки України та ширше представлення в інформаційно-бібліографічному ресурсі «Видатні педагоги України та світу» творчої спадщини зарубіжних педагогів та освітніх діячів; розміщення в ньому інформації англійською мовою, мовами національних меншин, що уможливить залучення ширшого кола користувачів електронних мереж з українською педагогічною думкою; координація і кооперація праці істориків педагогіки, бібліографів освітянських книгозбірень, зокрема вищих навчальних закладів у підготовці інформаційно-бібліографічного ресурсу, біобібліографічних покажчиків; перетворення читального залу Фонду В. О. Сухомлинського у творчу лабораторію з метою його глибокого вивчення і популяризації; здійснення історико-біографічних студій у галузі педагогічної науки. Про це йтиметься в подальших публікаціях.

1. Доркену А. М. Інформаційний ресурс «Видатні педагоги України і світу» Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в контексті розвитку суспільства знань» [Текст] / А. М. Доркену // Укр. біографістика : зб. наук. пр. – К., 2012. – Вип. 9. – С. 364–378.
2. Лисиця Н. В. Бібліографічна продукція ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського як складова інтегрованого галузевого інформаційного ресурсу [Текст] / Лисиця Н. В., Стельмах Н. А. // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – Вип. 4. : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 120–128.
3. Попик В. І. Ресурси довідкової біографічної інформації: історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія [Текст] / Попик Володимир Іванович ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – К., 2013. – 520 с.
4. Рогова П. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського та її роль в інноваційному розвитку вітчизняної науки і освіти [Текст] / Рогова Павла // Бібл. форум України. – 2011. – № 1. – С. 55–60.
5. Рогова П. І. Формування всеукраїнського галузевого інформаційного ресурсу на базі Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського: стан і шляхи розвитку [Текст] / Рогова П. І. // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки

- України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – К. : Пед. думка, 2010. – Вип. 2. : Всеукраїнський інформаційний ресурс з питань психолого-педагогічної науки і освіти: сучасний стан та шляхи розвитку. – С. 10–27.
6. Сухомлинська О. В. Персоналія в історико-педагогічному дискурсі [Текст] / О. В. Сухомлинська // Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем. – К. : А.П.Н., 2003. – С. 36–46.
 7. Українська педагогіка в персоналіях : у 2 кн. : навч. посіб. [Текст] / [Н. Б. Антоненко, Л. Д. Березівська Л. С. Бондар та ін.] ; за ред. О. В. Сухомлинської. – К. : Либідь, 2005. – Кн. 1. – 624 с. ; Кн. 2. – 552 с.

REFERENCES

1. Dorkenu, A. M. (2012). *Informatsiyni resurs «Vydatni pedahohy Ukrainy i svitu» Derzhavnoi naukovopedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho v konteksti rozvytku suspilstva znan»* [Information resource «Outstanding teachers of Ukraine and the world» State scientific pedagogical library of Ukraine named. A. Sukhomlinsky in the context of the development of the knowledge society».]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 9, pp. 364–378). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
2. Lysytsia, N. V. (2014). *Bibliohrafichna produktsiia DNPB Ukrainy im. V. O. Sukhomlynskoho yak skladova intehrovano haluzevoho informatsiinoho resursu* [Bibliographic production of V. A. Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine as a component of integrated industrial information resource]. In *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovopedagogichnoi bsblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho* [Science Labores of V. A. Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine]. (Vol. 4, pp. 120–128). Vynnytsia: Nilan-LTD. [in Ukrainian].
3. Popyk, V. I. (2013). *Resursy dovidkovo biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
4. Rohova, P. (2011). *Derzhavna naukovopedahohichna biblioteka Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho ta yii rol v innovatsiinomu rozvytku vitchyzniano nauky i osvity* [V. A. Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine and its role in innovative development of Russian science and education]. *Bibliotechnyi forum Ukrainy*, 1, 55–60. [in Ukrainian].
5. Rohova, P. I. (2010). *Formuvannia vseukrainskoho haluzevoho informatsiinoho resursu na bazi Derzhavnoi naukovopedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho: stan i shliakhy rozvytku* [The formation of the all-Ukrainian sectoral information resource on the basis of the V. A. Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine: the state and ways of development]. In *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovopedagogichnoi bsblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho* [Science Labores of V. A.

- Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine]. (Vol. 2, pp. 10–27). Kyiv: Pedahohichna dumka. [in Ukrainian].
6. Sukhomlynska, O. V. (2003). *Personaliiia v istoryko-pedahohichnomu dyskursi* [Personalalia in historical and pedagogical discourse]. In *Istoryko-pedahohichni protses: novi pidkhody do zahalnykh problem* [Historical and pedagogical process: new approaches to common problems] (pp. 36–46). Kyiv: A.P.N. [in Ukrainian].
 7. Sukhomlynska, O. V. (Eds.). (2005). *Ukrainska pedahohika v personaliiakh : navchalnyi posibnyk* [Ukrainian pedagogics in personalities : a tutorial] (3th ed.). Kyiv: Lybid. [in Ukrainian].

Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання.

Березівська Л. Д., директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, доктор педагогічних наук, професор (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 283–295.

У статті розкрито роль Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського в інтеграції та поширенні педагогічного біографічного знання, зокрема основні форми означеного феномену (інформаційно-бібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», біобібліографічні серії «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України», структурований ресурс «Педагоги-новатори України» та ін.). Аргументовано, що системна й комплексна діяльність науковців ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського є вагомим внеском у розвиток педагогічної науки, педагогічного наукознавства, бо сприяє висвітленню крізь призму біографіки інформації про народження та еволюцію інноваційних педагогічних ідей у контексті суспільно-політичних, культурологічних детермінант.

Ключові слова: Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського; педагогічна біографістика.

V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as an Integrator and Disseminator of Pedagogical Biographical Knowledge.

Berezivska L. D., Director V. A. Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine, Doctor of science (pedagogical), Professor (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 283–295.

The article deals with the role of V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine in integration and dissemination of pedagogical biographical knowledge, in particular the main forms of the mentioned phenomenon (information and bibliographic resource «Outstanding Teachers of Ukraine and the World», bibliographical series «Outstanding Teachers of the World», «Academicians of NAPS of Ukraine» and «Celebrators of NAPS of Ukraine», the structured resource «Teachers-innovators of Ukraine», etc.). It is argued that the systematic and complex activity of scientists of V. O. Sukhomlynskyi SSPL of Ukraine plays a significant role in the development of pedagogical science: in the light of biographics it gives the information about the formation and evolution of innovative teaching ideas in the context of social, political and cultural determinants.

Keywords: V. O. Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine; biographical information about teachers.

Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского как интегратор и распространитель педагогического биографического знания

Березовская Л. Д., директор Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. О. Сухомлинского, доктор педагогических наук, профессор (Киев).

Украинская биографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 283–295.

В статье раскрыто роль Государственной научно-педагогической библиотеки Украины имени В. А. Сухомлинского касательно интеграции и распространения педагогического биографического знания, в том числе основные формы этого феномена (информационно-библиографический ресурс «Выдающиеся педагоги Украины и мира», биобиблиографические серии «Выдающиеся педагоги мира», «Академики НАПН Украины» и «Юбиляры НАПН Украины», структурированный ресурс «Педагоги-новаторы Украины» и др.). Аргументировано, что системная и комплексная деятельность ученых ГНПБ Украины имени В. А. Сухомлинского является существенным вкладом в развитие педагогической науки, педагогического науковедения, поскольку способствует освещению сквозь призму биографики информации о рождении и эволюции инновационных педагогических идей в контексте общественно-политических, культурологических детерминант.

Ключевые слова: Государственная научно-педагогическая библиотека Украины имени В. А. Сухомлинского; педагогическая биографістика.

*Наталя Петрівна МАРЧЕНКО,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
кандидат історичних наук (Київ).*

ПРОДУКУВАННЯ ТА АДАПТАЦІЯ ДО ПОТРЕБ КОРИСТУВАЧА ТА ПРОПАГУВАННЯ БІОГРАФІЧНОГО ЗНАННЯ БІБЛІОТЕКАМИ УКРАЇНИ ДЛЯ ДІТЕЙ

У статті розглянуті здобутки бібліотек України для дітей у біографічно-інформаційній діяльності, зокрема, у підготовці біобібліографічних покажчиків і формуванні електронних ресурсів біографічної інформації, адаптованих до потреб користувача-дитини.

Ключові слова: біографіка, біобібліографія, біографічно-інформаційна діяльність, електронні ресурси біографічної інформації, бібліотеки України для дітей.

The article reviews the achievements of Ukrainian libraries for children in biographical information activity, including preparation bibliographic indexes and forming electronic resources biographical information, adapted to the user-child.

Keywords: 'biographica', biobibliography, biography and information activities, electronic resources of biographical information, Ukrainian libraries for children.

В статье рассмотрены достижения библиотек Украины для детей в биографически-информационной деятельности, в том числе, в подготовке биобиблиографических указателей и формировании электронных ресурсов биографической информации, адаптированных к нуждам пользователей-детей.

Ключевые слова: биографика, биобиблиография, биографически-информационная деятельность, электронные ресурсы биографической информации, библиотеки Украины для детей.

У силу специфіки користувача, який моментально реагує на зміни ціннісних орієнтирів сучасного суспільства, бібліотеки України для дітей були і залишаються однією з найбільш схильних до оновлення та трансформації складових бібліотечної системи країни. Кардинальні трансформації комунікаційного середовища дитячого читання, зумовлені

інтенсивним поширенням мультимедійного простору, суттєво змінили моделі читацької поведінки дітей та сформувавши нові специфічні виклики перед вітчизняними організаторами дитячого читання, насамперед у мережі спеціалізованих бібліотек для дітей. Саме тут кращий світовий і вітчизняний досвід бібліотечної практики актуально набуває нових рис, що безперечно актуалізує проблему вивчення й узагальнення їхніх напрацювань. Потребу в спеціальних дослідженнях ролі та місця дитячих бібліотек у новій соціокультурній ситуації відчули як самі ці бібліотеки¹, так і фахова та наукова спільнота на загал. У межах теми НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації», над якою упродовж 2013–2015 рр. працював Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (далі — ІБД НБУВ)², нами була зроблена спроба з'ясувати сучасний стан і перспективні завдання діяльності бібліотек України для дітей як центрів інтеграції, опрацювання та поширення біографічної інформації, державного гаранта забезпечення права дітей на вільний доступ до неї. Йдеться про комплексну проблему, що вимагає дослідження та аналізу як стану наявних ресурсів, так і рівня їх запитуваності користувачами та відповідності їхнім віковим можливостям. Окремо стоїть питання науково-методичного супроводу та рівня наукового осмислення біобіографічних ресурсів дитячих бібліотек, їхньої промоції у межах фахового середовища. Актуальність дослідження обумовлена також місцем і роллю орієнтованого на користувача-дитину біографічного знання у системі духовно-морального виховання юні та необхідністю його оптимізувати, зважаючи на драматичні події останніх років і соціокультурні виклики майбутнього.

У своїх пошуках і висновках ми засновувалися на аналізі звітної документації та контенту інформаційних пор-

¹ Див.: Історія розвитку бібліотек України для дітей (кінець XIX – XX ст.) : монографія / Нац. б-ка України для дітей ; А. І. Гордієнко, Л. П. Кобзаренко та ін. – К. : В-во Ліра-К, 2015. –592 с.

² Тема НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». I кв. 2013 – IV кв. 2015 рр. Науковий керівник чл.-кор. НАН України В. І. Попик, основні виконавці: д. і. н. Т. І. Ківшар, кандидати історичних наук Н. І. Любовець, О. М. Яценко, С. М. Ляшко, Н. П. Марченко, О. В. Бугаєва.

талів і сайтів провідних бібліотек України для дітей, а також теоретико-методологічному доробкові науковців ІБД НБУВ, зокрема монографії [8]³ та низці праць В. І. Попика [7, 9], дослідженні С. М. Ляшко [3], статтях Т. І. Ківшар [1], Н. І. Любовець [2], Н. П. Марченко [4, 5], О. М. Яценка [10].

Метою дослідження було відстежити, систематизувати та проаналізувати напрацювання щодо адаптації до потреб користувача та пропагування біографічного знання в мережі спеціалізованих бібліотек України для дітей як складової бібліотечної системи країни.

У засновку виникнення суспільного запиту на адаптацію знання до потреб юні лежить так звана проблема «батьків і дітей», котра, на нашу думку, може бути розглянута як взаємодія зустрічних потоків інформації, скерованих на передачу культурних цінностей між поколіннями. Біографічне знання як складова культури та як конкретна біографічна інформація розглядається нами як одна з найдавніших і найпродуктивніших форм трансмісії індивідуального суспільно значимого досвіду між поколіннями. Широке використання закріплених у цій інформації біографічних знань дає змогу активно впливати на формування світогляду, патріотичне, моральне та духовне становлення населення, насамперед дітей. Тому біографічні інформаційні ресурси є стратегічно важливою категорією, що впливає на трансформацію суспільства, насамперед — формування підрастаючих поколінь і прищеплення ідей толерантного ставлення різних спільнот одна до одної у межах країни. Але успішною діяльністю по їх розгортанню та впровадженню робить лише цілісність біографічної інформації та наявність єдиної інформаційної системи як засобу максимального доступу до наявної біографічної інформації, не залежно від місця та часу її знаходження [8]. Водночас слід брати до уваги, що:

а) сучасна людина формується як особа в медіанасиченому

³ Див. розділи: 3.3. Місце і роль бібліотек у інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. — С. 282–295; 4.2. Здобутки і завдання українських бібліотек в інтеграції та поширенні ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації. — С. 326–341; 5. Концептуальні засади та перспективи подальшого розгортання вітчизняних ресурсів біографічної інформації в умовах динамічного розвитку електронного інформаційного простору. — С. 343–417.

середовищі (що провокує інтенсивні зміни у способах і мотивах комунікативної взаємодії); б) в Україні існує відчутна цифрова нерівність⁴; в) юні більшою мірою включені до інформаційних взаємодій, ніж будь-яка інша вікова група [6]. Тому в межах країни мають бути передбачені різні форми та різні рівні складності представлення біографічної інформації при повному повсякчасному забезпеченні її всезагальної достовірності, відкритості та цілісності. Вповні забезпечити ці вимоги можуть лише спільні, системні та цілеспрямовані зусилля бібліотек України як провідних центрів соціальних комунікацій, які зберігають, поповнюють, систематизують і розкривають зміст сукупної інформаційної бази біографіки, а також об'єднують довкола себе краєзнавців, біографів, митців і всіх небайдужих, чиї зусилля скеровані на при множення та поширення біографічних знань, зокрема і в культурно-освітній діяльності [7].

Осібна роль у цих процесах у межах вітчизняної бібліотечної системи належить бібліотекам України для дітей як науково-дослідним, інформаційним, консультативним, координаційним, організаційно-методичним центрам із питань бібліотечно-інформаційного обслуговування та культурного розвитку дітей, організації та вивчення дитячого читання. Оскільки юнь природно зорієнтована на прийдешнє, легко та з інтересом опановує новітні ресурси і технології, модернові погляди та підходи, дитячі бібліотеки вимушені значно інтенсивніше, ніж інші, вести роботу над запровадженням новітніх технологічних інновацій (зокрема, просування своїх веб-сайтів), запозичувати у зарубіжних колег і напрацьовувати власний досвід модернізації зокрема й біографічного знання.

Щодо впровадження новітніх технологій, то станом на 1.01.2015 р., коли в Україні функціонує лише 936 бібліотек для дітей⁵, сучасними комп'ютерами укомплектовано 685 бібліотек, доступ до мережі Інтернет мають 568 бібліотек, електронну адресу — 550 бібліотек. На 1.11.2015 р. існує 313

⁴ Розшарування суспільства за можливістю отримувати та використовувати інформацію, що передається за допомогою передових технологій. Найвідчутніша саме між різними віковими групами.

⁵ Зважаючи на окупацію Криму та часткове припинення діяльності державних закладів на Луганщині та Донеччині.

самостійних сайтів і блогів бібліотек для дітей, а також окремих сторінок дитячих бібліотек на сайтах централізованих бібліотечних систем (центральні бібліотеки та філії). Для порівняння: наприкінці 2010 р. було 38 сайтів і 15 блогів. Інтенсивному напрацюванню в мережі дитячих бібліотек України комплексу заходів для вироблення та систематизації сукупності знань, умінь і навичок дітей, що забезпечують ефективне використання довідково-бібліографічного апарату, бібліотечних ресурсів, електронних комунікацій для усвідомленого вибору матеріалів із різних джерел, оволодіння основами сприйняття та критичного осмислення тексту, аналітичної переробки інформації на основі поєднання традиційного бібліографічного інструментарію з комп'ютерними засобами, сприяло ухвалення Концепції впровадження медіа-освіти в Україні (2010 р.).

Щодо біографічного знання, то йдеться насамперед про: а) відбір біографічної інформації, заснований на сучасних наукових уявленнях про ту чи іншу персоналію та форми й методологію біографічної діяльності; б) створення нової біографічної інформації з урахуванням і адаптація наявної до потреб і психофізіологічних можливостей користувачів різних вікових груп; в) напрацювання методів і форм популяризації біографічної інформації з урахуванням потреб і психофізіологічних можливостей користувачів різних вікових груп. Також слід зважати на те, що українське національне шкільництво та бібліотечна справа, орієнтована на користувача-дитину, формувалися та існували в межах ворожих їм тоталітарних режимів і лише в умовах державної незалежності України з'явилися реальні передумови відкритого доступу до вивчення, адаптації та поширення у суспільстві неупередженого, науково достовірного, акцентованого на державотворчих і вітаїстичних інтенціях біографічного знання, орієнтованого на користувача-дитину.

Специфіка збереження та поповнення інформаційної бази біографіки (фонди книжкових і періодичних видань, інші документи на традиційних і електронних носіях) та її систематизації й розкриття змістового наповнення (каталоги, картотеки, колекції, бази даних) в мережі дитячих бібліотек України полягає в тому, що, надаючи доступ до фахово дібраної різнопланової, але безпечної та корисної юним біо-

графічної інформації, вони формують саме **безпечний для дитини** інформаційний простір. А залучаючи до співпраці фахівців різних галузей, задіюючи інформаційні технології та Інтернет-середовище, консолідують спільноти навколо завдання створення максимально повного та відкритого середовища для **розвитку** дітей.

У ході дослідження було з'ясовано, що діти-користувачі потребують не просто біографічної інформації, а інформації цілеспрямованої, адресної, диференційованої, системної, актуальної, такої, що постійно оновлюється (це засвідчує стрімке зростання у загальній структурі біографічних довідок відсотку Інтернет-довідки). Яскравим зразком довідкового сервера для користувачів-дітей, який забезпечує отримання оперативної (зокрема й біографічної) інформації є база даних статей «КОРДБА» (<http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=5501>), що створюється у межах корпорації 15 дитячих бібліотек України, охоплює статті із 87 джерел розпису дитячих і педагогічних видань і доступна для всіх користувачів на сайті НБУ для дітей. Пошукова система бази дає змогу користувачам різного віку та рівня пошукових навичок легко знайти потрібну інформацію по персоналії, а також містить інформацію, що не фіксується іншими бібліотечними базами даних.

Також було встановлено, що за умов глобальної інформатизації, стрімкого розвитку інформаційно-комунікативних технологій у електронному середовищі вагомою складовою документно-інформаційного ресурсу сучасної бібліотеки для дітей стають електронні інформаційні продукти, адресовані дитячій аудиторії. Їх завдання — у доступній формі навчити дитину працювати з інформацією в електронному форматі, пробуджувати до роздумів, пошуку, творчості, взаємодії. Важливо й те, що домінантними для подібних ресурсів є не «ідейність» чи «відповідність» інформації певним усталеним «офіційним вимогам», а її відкритість, оперативна доступність, множинність, багатоваріантність і креативний потенціал [4].

Одним із перших інтерактивних електронних бібліографічних видань, створених на цих засадах, стала серія, присвячена ювілейним датам відомих дитячих письменників світу, на сайті НБУ для дітей (біобібліографічна мандрівка

«Подорож країною казок Редьярда Кіплінга», бібліо-воляж «Пригоди дерев'яного хлопчиська» до 75-річчя першої публікації книжки російського письменника О. Толстого «Золотий ключик, або Пригоди Буратіно», пізнавально-ігрове досье «Літературними стежками Самуїла Маршака»⁶). Кожний ресурс містить розповідь і бібліографію про життя та творчість письменників, супроводжується ілюстративними аудіо-відео-музичними матеріалами та має розважально-дозвіллеві сторінки, що містять логічні та ігрові завдання для пробудження інтересу дітей до уважного прочитання творів. Нині зразком подібного інформаційного продукту може бути музично-бібліографічне ревью для дітей середнього та старшого шкільного віку «Серце, віддане музиці: Платон Майборода» (до 95-річчя від дня народження)⁷, котре дає змогу ознайомитися з творчою спадщиною композитора, присвяченими йому поезіями та крилатими висловами про нього, переглянути фотоархів митця та уривки з художніх фільмів, музику до яких написав П. Майборода, прослухати найпопулярніші пісні композитора у виконанні відомих українських і російських співаків. Окремий розділ ресурсу розповідає про співпрацю з Андрієм Малишком та історію створення пісні «Рідна мати моя» («Пісня про рушник»). Присутні також ігрові елементи та бібліографічний список видань і посилань на сайти в мережі Інтернет, присвячені видатному композитору. Подібним чином — яскраво, багатоаспектно, у різних формах та з урахуванням вимог достовірності й науковості — представлена біографічна інформація також на сайтах інших провідних бібліотек України для дітей (до прикладу: літературна розвідка із серії «Їх імена — окраса краю» для учнів 7–9 класів, «Нехай Україна у щасті буя — у тім нагорода і втіха моя» до 175-річчя від дня народження М. П. Старицького (Черкаська ОДБ))⁸.

Попри подібні інноваційні напрацювання й досі значну частку бібліографічних посібників для дитячої аудиторії,

⁶ Див.: Інтерактивні ресурси // Сайт НБУ для дітей. – Режим доступу : <http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=6145>.

⁷ Там само.

⁸ Див.: Бібліотечна ігromанія (інтерактивні ресурси бібліотек України для дітей) // Сайт НБУ для дітей. – Режим доступу : <http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=6145>.

виставлених у вільному доступі на сайтах бібліотек, складають традиційні списки, пам'ятки, інформаційні дос'є, присвячені видатним особистостям краю, творчості місцевих письменників, відомих представників української культури, що готуються дитячими бібліотеками, в основному, до ювілейних дат персоналій.

Традиційно особливе значення у діяльності бібліотек України для дітей приділялося питанням організації та ведення довідково-бібліографічного апарату (ДБА), що поступово трансформується у формування електронних каталогів, електронних тематичних, фактографічних, краєзнавчих баз даних, зокрема повнотекстових. Із погляду біографістики найбільший інтерес становлять розмаїті електронні краєзнавчі ресурси, що містять значні масиви біографічної інформації (світлина, біографічні довідки, бібліографію творів і біобібліографію, повнотекстові документи, віртуальні виставки творів), а нині, з розвитком соціальних мереж і блогосфери, поступово перетворюються на своєрідні центри гуртування краєзнавців чи митців різних поколінь (скажімо, «Моя Миколаївщина» Миколаївської ОДБ (<http://laginlib.org.ua/mykolaiv/>), «Письменники Хмельниччини — дітям» Хмельницької ОДБ (http://odb.km.ua/index.php?dep=1&dep_up=926&dep_cur=976), «Львівські письменники — дітям» Львівської ОБД (<http://lodb.org.ua/use-pro-lviv/lvivski-pysmennu-ky-dityam>), Серії пам'яток «Імена в історії», «У нас в гостях» Дніпропетровської ОДБ, «Ріднокрай: історія і сьогодення» Хмельницької ОДБ⁹, та ін.).

Різноманітним тематичним призначенням вирізняється блогосфера дитячих бібліотек, де поряд із іншим є значні біографічні ресурси (скажімо, «Бібліотека-музей «Літературне Тернопілля» (бібліотека № 2 для дітей Тернопільської міської ЦБС) (<http://librarymuseum.blogspot.com/>). Водночас саме у блогах із метою заохочення дітей до відвідання книгозбірні розміщують слайд-шоу біографічних ресурсів, повні версії яких доступні локально у бібліотеках. Скажімо, на блозі «НБУшка» НБУ для дітей (<https://nbukids.wordpress.com/>) розміщені слайд-шоу

⁹ Див.: Наші видання // Сайт Хмельницької ОДБ. – Режим доступу : http://biblio-child.dp.ua/index.php?option=com_content&view=section&layout=blog&id=6&Itemid=2.

літературного екскурсу у життя та творчість українського письменника для дітей середнього та старшого шкільного віку «Зачинатель національної соціально-побутової прози: Григорій Федорович Квітка-Основ'яненко» (до 235-річчя від дня народження), театральньо-бібліографічної розвідки для дітей старшого шкільного віку ««Гордість української драматургії: Іван Карпович Карпенко-Карий» (до 170-річчя від дня народження), віртуальної музично-бібліографічної розвідки для дітей старшого шкільного віку «Голос і душа пісенної України: Маруся Чурай» (до 390-річчя від дня народження) та ін.

Серед найцікавіших знахідок бібліотек для дітей щодо адаптації біографічного знання до потреб користувача-дитини — низка тематичних веб-квестів на орієнтованому на розвиток пізнавального інтересу до вивчення рідного краю сайті «Бібліоігротека» Рівненської ОБД (<http://bibliograph.jimdo.com>). Перший зі них — «Письменники Рівненщини» має в основі завдання-загадку та потребує синтезу інформації зі списку інтернет-джерел. Наступні — «Стежками його дивосвіту» (за творчістю Євгена Шморгуна) та «Секрет успіху Олександра Ірванця» — розраховані на роботу учасників у групах (виконуючи завдання, користувачі вчаться аналізувати та систематизувати отриману інформацію, знайомляться з біографією, творчістю, видавничою та громадською діяльністю земляка, а також створюють власні презентації).

Зацікавлення користувачів-дітей викликають і розмаїті біографічні міні-проекти, суть яких полягає у щоденному (щотижневому) поповненні впродовж року незначними за обсягом цікавими інформаційними блоками (скажімо, «Шевченко. День за днем» (<http://lodb.org.ua/nashi-proekty/shevchenko-den-za-dnem>) і «Нобеліада» (<http://lodb.org.ua/nashi-proekty/nobeliada>) Львівської ОДБ).

Окремо слід відзначити діяльність дитячих бібліотек України, спрямовану на зацікавлення дітей власним родоводом, біографічним пошуком як таким (Всеукраїнський родинний конкурс «Книга пам'яті мого роду», НБУ для дітей (<http://www.chl.kiev.ua/Default.aspx?id=7223>); відео-проект «Шевченкіана нашої родини», Херсонська ОБД (<http://www.library.kherson.ua>). На жаль, досі ця робота проводиться

здебільшого під гаслами значних ювілейних дат (завершення Другої світової війни, 200-ччя з Дня народження Т. Г. Шевченка), а не є щоденною системною діяльністю, спрямованою на виховання самоповаги та патріотизму як високої самооцінки в кожному з громадян країни. Водночас ці проекти не припиняють розвиватися з підбиттям підсумків конкурсу, що їх започаткував, а продовжують наповнюватися, розгортаючись у окремі повноцінні проекти на сайтах бібліотек, перетворюючись по суті в тематичні зібрання «родинних історій» у формі відео-книг і слайд-презентацій.

За поширеністю використання на сайтах дитячих бібліотек із метою поширення біографічного знання перед ведуть віртуальні книжкові виставки, присвячені окремій персоні, що зазвичай містять добірки фотографій обкладинок, разом із бібліографічним записом та анотацією, або фото реальних книжкових виставок, які відбулися в бібліотеці. Також поширені електронні видання (книги), які, з одного боку, дають змогу забезпечити вільний доступ до рідкісних видань максимально значній кількості користувачів, а з іншого — забезпечують діалог із читачем (змога широко публікувати свої твори приваблює дітей та залучає їх до співпраці з бібліотекою, вчить творити власне духовне середовище та матеріалізувати його).

Найпоширенішою формою популяризації біографіки серед дітей на сайтах бібліотек є слайд-, відео- та мультимедійні презентації, засновані здебільшого на матеріалах, представлених на масштабних історико-документальних порталах і в електронних зібраннях музеїв і наукових бібліотек.

Фактором, який визначає формування біобіліографічних інформаційних ресурсів для дітей, є їхні потреби в різному віці, зумовлені навчальною та пізнавальною діяльністю. Тому запорукою того, що ця біобіліографічна продукція буде запитувана дітьми, стає її створення з урахуванням вікових і психологічних особливостей дітей-користувачів. Відтак визначальною умовою побудови ефективної системи біографічних посібників для юні є моніторинг потреб цієї категорії користувачів, бо лише об'єктивне уявлення про потенційного читача дає змогу створити посібник, здатний як задовольнити реальні потреби, так і сприяти подальшо-

му духовному та інтелектуальному розвитку особистості. Поступово ефективність донесення біографічної інформації до користувача-дитини стає предметом дослідження соціологічних бібліотечних служб. Так, у ході моніторингу ефективності заходів із популяризації Шевченкіани в бібліотеках України для дітей серед учнів 5–8 класів опитали 1 400 респондентів із усіх областей України, з'ясувавши результативність проведених бібліотеками країни 7 528 заходів. Серед важливих висновків дослідження те, що діти, попри активну в них задіяність, віддали перевагу над традиційними формами роботи (тижні читання, голосні читання, краєзнавчі мандрівки, експрес-інформації тощо) їх модернізованим версіям (Шевченківські читання мовами народів світу, вуличні акції, читацький марафон на встановлення рекорду «Безперервного читання «Кобзаря», літературні діалоги, засновані на родинних традиціях читання «Кобзаря», оформлення книги дитячих творів, присвячених Шевченкові) та новітнім, заснованим на інформаційних технологіях, формам роботи (Всеукраїнська акція «Читай «Кобзар»! Формат не має значення», флешмоби, презентації). Відтак бібліотеки доклали багато зусиль до створення віртуальних ресурсів Шевченкіани для дітей, які розміщуються на сайтах. Зокрема набули поширення віртуальні книжкові виставки, екскурси, презентації, квести, що передбачають пошук, інтелектуально-екстримальну підоснову, а також розвиток навичок інформаційної грамотності та культури. Серед найцікавіших проєктів: Всеукраїнський віртуальний фотоконкурс «Map-Ukraine Шевченкіана» (започаткований НБУ для дітей), Міжнародний інтернет-конкурс Львівської ОБД «Що ви знаєте про Кобзаря?» (популяризував постать Шевченка серед читачів бібліотек Польщі, Росії, Білорусії, Казахстану та ін.), відео перегляд «Т. Г. Шевченко — художник» (Дніпропетровська ОБД), відео репортаж «Вінок пам'яті Кобзарю» (Полтавська ОБД), мультимедійна гра-вікторина «Що ми знаємо про Кобзаря!» (Сумська ОБД), відео-година «Пам'ятники Шевченку в Україні» (Черкаська), віртуальні мандрівки «Шевченко на Волині» (Рівненська ОБД), «Земля, яку сховає Тарас» (Тернопільська ОБД), «Світоч української культури» (Запорізька ОБД), слайд-подорож «Кобзар у бронзі і гра-

ніті» (Чернігівська ОБД), веб-подорож «Шевченківськими місцями» (Сумська ОБД) та ін. [5].

Як бачимо, виконуючи інформаційну, когнітивну (пізнавальну), освітню, культурно-виховну, ціннісно-орієнтаційну, просвітницьку, креативнорозвиваючу та бібліопсихотерапевтичну функції, дитячі бібліотеки України стали активними творцями ефективного, змістовно привабливого мультимедійного середовища, найважливішим комунікаційним каналом доступу користувачів-дітей до якісних, сформованих на основі кваліфікованого відбору електронних і нонелектронних фондів біографічної інформації. Водночас, зважаючи на нерівномірне і часткове оновлення фондів, все ще недостатню інформатизацію та відсутність технічного оснащення (насамперед сільських і районних закладах) у пропаганді біографічного знання в бібліотеках для дітей України домінують традиційні форми роботи, тією чи іншою мірою модернізовані до запитів сучасного користувача, але все ще засновані на застарілій базі. Серед найпоширеніших заходів, відображених на сайтах (блогах, сторінках у соціальних мережах) бібліотек, — бесіди, бібліографічні огляди, виставки творчих робіт учнів, години цікавих повідомлень, голосне читання творів, гра-дослідження, декади поезії, дні інформації, книжкові виставки, конкурси читців, літературні марафони (вікторини, ранки), літературно-музичні та літературно-художні композиції, поетичні сторінки, творчі галереї, театралізовані вистави, цикли зустрічей, тематичні свята і читання. Водночас значного поширення набули такі модернові форми роботи як відео-проекти, віртуальні та інтерактивні віртуальні виставки, а також цикли віртуальних книжкових виставок. Завдяки використанню відеоматеріалів (кліпи, рекламні ролики, майстер-класи), аудіо-записів, мультфільмів, фотоматеріалів тощо, використання яких уможливила саме поява у бібліотеках Інтернет-центрів, значно поліпшилася візуальна та інформаційна якість масових заходів із популяризації біографічного знання, посилюється їхній вплив на дітей.

На жаль, увага вітчизняних дослідників до проблем формування електронних ресурсів, присвячених розкриттю біографічної інформації для дітей, не відповідає значимості

цього феномену для формування вітчизняного гуманітарного інформаційного простору, оскільки жива практика створення подібних інформаційних продуктів стрімко випереджає теоретичне осмислення і методичне опрацювання цього процесу.

1. *Ківшар Т. І.* Біобібліографія бібліотекознавства у сфері професійної комунікації [Текст] / Т. І. Ківшар // Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору : матер. міжнар. наук. конф. (Київ, 21–23 жовт. 2014 р.). – К. : НБУВ, 2014. – С. 355–359.
2. *Любовець Н. І.* Українські мемуари в сучасному інформаційному просторі [Текст] / Н. І. Любовець // Наук. праці НБУВ. – К. : НБУВ, 2013. – Вип. 37. – С. 602–615.
3. *Ляшко С. М.* Біографічна довідкова справа в Україні (60-ті рр. ХІХ- 40-і рр. ХХ ст.) [Текст] : нариси історії / С. М. Ляшко. – Запоріжжя : Дике поле, 2006. – 88 с.
4. *Марченко Н. П.* Зasadничі принципи та тенденції формування вітчизняних електронних ресурсів, присвячених книзі для дітей і дитячому читанню [Текст] / Н. П. Марченко // Наук. пр. Держ. наук.-пед. б-ки України ім. В. О. Сухомлинського : зб. наук. пр. – Вінниця : Нілан-ЛТД, 2014. – Вип. 4. : Інтегрований галузевий інформаційний ресурс: стан, проблеми, перспективи створення та забезпечення доступу. – С. 367– 375.
5. *Марченко Н. П.* Новітня Шевченкіана на сайтах провідних бібліотек України для дітей [Текст] / Н. П. Марченко // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К. : НБУВ, 2014. – Вип. 11. – С. 336–361.
6. *Носов Н. А.* «Виртуальная психология» [Текст] / Н. А. Носов. – М. : Аграф, 2000. – 432 с.
7. *Попик В. И.* Библиотеки как интеграторы электронных ресурсов историко-биографической информации [Текст] / В. И. Попик // Библиотекосведение. – 2014. – № 1. – С. 42–46.
8. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку [Текст] / Володимир Попик. – К. : НБУВ, 2013. – 520 с.
9. *Попик В. І.* Biography – Біографіка – Біографістика – Біобібліографія: понятійний арсенал історико-біографічних досліджень [Текст] / В. І. Попик // Укр. іст. журнал. – 2015. – № 3. – С. 124–138.
10. *Яценко О. М.* Персональна бібліографія, біобібліографія: термінологічний аналіз [Текст] / О. М. Яценко // Бібліотеч. вісник. – 2014. – № 5. – С. 24–29.

REFERENCES

1. Kivshar, T. I. (2014). *Biobibliohrafiia bibliotekoznavstva u sferi profesiinoini komunikatsii* [Bibliography of Library Science in Professional Communication]. In *Proceedings of the International*

- Science Conference. Mistse i rol bibliotek v formuvanni natsionalnogo informacijnogo prostoru* [The place and role of libraries in the formation of the national information space]. Kyiv, October 21–23. 2014 (pp. 355–359). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
2. Liubovets, N. I. (2013). *Ukrainski memuary v suchasnomu informatsiinomu prostori* [Ukrainian memoirs in modern information space]. In *Naukovi pratsi Natsionalnoi biblioteki Ukrainy* [Scientific works of V. I. Vernadsky National Library of Ukraine]. (Vol. 37, pp. 602–615). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 3. Lyashko, S. M. (2006). *Biohrafichna dovidkova sprava v Ukraini (60-ti rr. XIX – 40-i rr. XX st.). Narysy istorii* [Biographical information business in Ukraine (60-ies. XIX- 40-ies. XX century.). Essays on History]. Zaporizhzhia: Dyke pole. [in Ukrainian].
 4. Marchenko, N. P. (2014). *Zasadnychi pryntsypy ta tendentsii formuvannia vitchyznianykh elektronnykh resursiv, prysviachenykh knyzi dlia ditei i dytiachomu chytanniu* [Fundamental principles and trends in the development of domestic electronic resources dedicated to the book for children and children’s reading]. In *Naukovi pratsi Derzhavnoi naukovo-pedagogichnoi sbiblioteki Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho* [Science Labores of V. A. Sukhomlynsky State scientific pedagogical library of Ukraine]. (Vol. 4, pp. 367–375). Vynnytsia: Nilan-LTD. [in Ukrainian].
 5. Marchenko, N. P. (2014). *Novitnia Shevchenkiana na saitakh providnykh bibliotek Ukrainy dlia ditei* [New Shevchenkiana on the sites of leading libraries of Ukraine for Children]. In *Ukrainska biografistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 11, pp. 336–361). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 6. Nosov, N. A. (2000). *Virtual'naja psihologija* [Virtual Psychology]. Moscow: Agraf. [in Russian].
 7. Popyk, V. Y. (2014). *Biblioteki kak integratory elektronnykh resursiv istoriko-biograficheskoi informacii* [Library as an integrator of electronic resources of historical and biographical information]. *Bibliotekovedenie* [Library and Information Science]. 1, 42–46. [in Russian].
 8. Popyk, V. I. (2013). *Resursy dovidkovoї biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
 9. Popyk, V. I. (2015). *Biography – Biohrafika – Biohrafistyka – Biobibliohrafia: poniatiinyi arsenal istoryko-biohrafichnykh doslidzhen* [Biography–Biohraphika–Biohraphistyka–Bibliography. Conceptual arsenal of historical and biographical studies]. *Ukrainski istorychnii zhurnal* [Ukrainian historical magazine]. 3, 124–138. [in Ukrainian].
 10. Yatsenko, O. M. (2014). *Personalna bibliohrafia, biobibliohrafia: terminolohichniy analiz* [Personal bibliography Bibliography: terminological analysis]. *Bibliotechnyi visnyk* [Bibliotechnyi visnyk]. 5, pp. 24–29. [in Ukrainian].

Продуктування та адаптація до потреб користувача та пропагування біографічного знання бібліотеками України для дітей.

Марченко Н. П., старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень. Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, кандидат історичних наук (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 296–311.

У статті розглянуті здобутки бібліотек України для дітей у біографічно-інформаційній діяльності, зокрема, у підготовці біобіографічних покажчиків і формуванні електронних ресурсів біографічної інформації, адаптованих до потреб користувача-дитини. Детально розкриті досягнення Національної бібліотеки України для дітей та інших провідних дитячих бібліотек країни. Наголошена їхня провідна роль у цій царині, значення їхніх методичних розробок для забезпечення біографічно-інформаційної справи в Україні. Проаналізовано особливості біографічно-інформаційної діяльності дитячих бібліотек. Увагу приділено завданням адаптації та пропагування біографічного знання з урахуванням вікових потреб дітей, специфіці створення друкованих та електронних інформаційних ресурсів, які широко розкривають для юного користувача креативний людський потенціал України.

Ключові слова: біографіка, біобібліографія, біографічно-інформаційна діяльність, електронні ресурси біографічної інформації, бібліотеки України для дітей.

Production and adapting to the needs of the user and promotion biographical knowledge Ukraine libraries for children.

Marchenko Natalija P., Senior Researcher Institute for Biographical Research of Vernadskyi National Library of Ukraine, Ph.D. (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Vol. 12. – P. 296–311.

The article reviews the achievements of Ukrainian libraries for children in biographical information activity, including preparation bibliographic indexes and forming electronic resources biographical information, adapted to the user-child. Details disclosed achievement of the National Library of Ukraine for children and other leading libraries for children in Ukraine. Emphasized the leading role of libraries for children in this field of humanitarian studies, meaning their methodological developments for biographical and information business in Ukraine. The features biographical information activity of

libraries for children analyzed. Attention is paid to the task of adapted and promotion biographical knowledge with age-needs children, specifics to create printed and electronic information resources that widely disclosed for young user creative human potential of Ukraine.

Keywords: 'biographica', biobibliography, biography and information activities, electronic resources of biographical information, Ukrainian libraries for children.

Продуцирование и адаптация к потребностям пользователя и пропогандирование биографического знания библиотеками Украины для детей.

Марченко Н. П., старший научный сотрудник Института биографических исследований Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, кандидат исторических наук (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 296–311.

В статье рассмотрены достижения библиотек Украины для детей в биографически-информационной деятельности, в том числе, в подготовке биобиблиографических указателей и формировании электронных ресурсов биографической информации, адаптированных к нуждам пользователей-детей.

Подробно раскрыты достижения Национальной библиотеки Украины для детей, а также других ведущих детских библиотек страны. Подчеркнута их ведущая роль в этой области, значение их методических разработок для обеспечения биографически-информационного дела в Украине. Проанализированы особенности биографически-информационной деятельности детских библиотек. Внимание уделено задачам адаптации и пропагандирования биографических знаний с учётом возрастных потребностей детей, специфике создания печатных и электронных информационных ресурсов, которые широко раскрывали бы для юного пользователя креативный человеческий потенциал Украины.

Ключевые слова: биографика, биобиблиография, биографически-информационная деятельность, электронные ресурсы биографической информации, библиотеки Украины для детей.

*Ганна Володимирівна ІНДИЧЕНКО,
завідуюча відділом історії академічної науки
Інституту архівознавства НБУВ,
кандидат історичних наук (Київ).*

СПІВПРАЦЯ УКРАЇНСЬКИХ ТА АВСТРІЙСЬКИХ УЧЕНИХ У СТВОРЕННІ «АВСТРІЙСЬКОГО БІОГРАФІЧНОГО СЛОВНИКА»

Досліджено співпрацю АН УРСР та Австрійської академії наук зі створення «Австрійського біографічного словника». Проаналізовано документи з Архіву Президії НАН України за досліджуваною темою. Визначено, що з ініціативою про допомогу у складанні біографічних довідок на визначних українських діячів, які проживали на території Австро-Угорщини, до Президії АН УРСР звернувся з листом президент Австрійської академії наук професор д-р Ріхард Майстер. Розкрито значимість проведеної українськими вченими науково-дослідної та науково-пошукової роботи зі складання біографічних довідок на українських діячів різних професій.

Ключові слова: «Австрійський біографічний словник», Академія наук УРСР, Австрійська академія наук, українські визначні діячі, співробітництво.

Investigated the cooperation AS of the Ukrainian SSR and the Austrian Academy of Sciences in creation of «The Austrian Biographical Dictionary». The archival documents which are preserved in the Archive of the Presidium of the NAS of Ukraine on the investigated topic were analyzed. Determined that the initiative for assistance in compiling biographical reference on prominent Ukrainian figures who lived in Austria-Hungary was belonged to the Austrian Academy of Sciences which ex parte of its president, professor Dr. Richard Master sent a letter to the Presidium of the AS of the Ukrainian SSR. Reveals the importance of research work which was done by Ukrainian scientists on the compilation of biographical information on Ukrainian figures of different professions.

Key words: «The Austrian biographical dictionary», AS of the Ukrainian SSR, Austrian Academy of Sciences, Ukrainian prominent figures, cooperation.

Исследовано сотрудничество АН УССР и Австрийской академии наук по созданию «Австрийского биографического словаря». Проанализированы архивные документы, отложившиеся в Архиве Президиума НАН Украины по исследуемой теме. Определено, что с инициативой о помощи в составлении биографических справок на выдающихся украинских деятелей, которые проживали на территории Австро-Венгрии, в Президиум АН УССР обратился с письмом президент Австрийской академии наук профессор д-р Рихард Майстер. Раскрыто значение проведенной украинскими учеными научно-исследовательской и научно-поисковой работы по составлению биографических справок на украинских деятелей разных профессий.

Ключевые слова: «Австрийский биографический словарь», Академия наук УССР, Австрийская академия наук, украинские выдающиеся деятели, сотрудничество.

Сучасна наукова комунікація неможлива без виконання академіями наук однієї з головних своїх функцій — інформаційного забезпечення наукових досліджень, а також освіти та культури. Ця функція, як правило, виписана у статутах та інших нормативно-правових документах академій наук. Видавнича діяльність академій наук завжди була та залишається дієвою формою діалогу наукової спільноти з широкою громадськістю і спрямована на вирішення важливих завдань соціогуманітаристики.

Інформаційно-видавнича діяльність академій наук відрізняється різноманітністю, дотриманням традицій, якщо йдеться про видавничу діяльність (досить часто публікація окремих фундаментальних видань триває упродовж значного проміжку часу), характеризується поєднанням традиційних форм комунікації (через друковані видання, конференції, семінари, лекції) з інформаційними технологіями (е-видання, інтернет-радіо), залежить від наукової спеціалізації окремих академій — багатопрофільні, гуманітарні, медичні, сільськогосподарські, мовні. Інформаційно-видавнича комунікація європейських академій наук має також популяризаційне значення як власне діяльності академічної спільноти, так і наукового знання і здійснюється академіями одноосібно, у співпраці з іншими установами (зокрема у межах міжнародної співпраці), органами державної влади та мас-медіа.

У сучасному європейському академічному науковому середовищі одним із пріоритетів інформаційно-видавничої та просвітницької діяльності є створення фундаментальних енциклопедичних, біографічних, а також словникових видань. Як правило підготовка таких праць є досить тривалою, здійснюється за участі широкого кола фахівців, безпосереднього сприяння вищих органів влади країни та характеризується міждисциплінарним підходом. Наукова робота над виданнями, їх публікація та створення електронних версій вбачається академіями пріоритетною, оскільки розкриває як загальні тенденції розвитку людської цивілізації, так і внесок своєї країни та народу у світову історію та культуру. Академії наук здійснюють постійну цілеспрямовану роботу з формування та оприлюднення систематизованих ресурсів біографічної інформації зокрема з використанням сучасних інформаційних технологій. Необхідно зазначити, що робота багатьох європейських академій із укладання біографічних видань стала пріоритетом їхньої діяльності від початку заснування. До таких належить і Австрійська академія наук, яка є однією з найстаріших академій наук Європи (заснована 1847 р.).

Із другої половини 50-х років ХХ ст. склалися сприятливі умови для поживавлення та подальшої інтенсифікації міжнародного міжакадемічного співробітництва, що було пов'язано, передусім, із зміною суспільно-політичної ситуації в СРСР і ставленням державних органів влади до академічної науки. Активізувався міжнародний науково-інформаційний обмін не лише з науковими установами країн Східної Європи, а й академіями наук західних країн. Виникла можливість співпрацювати у межах проектів, які раніше неможливо було реалізовувати, зважаючи на суспільно-політичну ситуацію в СРСР. Міжнародне наукове співробітництво набуло нових багатогранних форм і здійснювалося у межах особистих контактів учених, спільних розробок наукових проблем та окремих тем, участі у наукових заходах, обміну науковою інформацією, взаємної передачі науково-технічної документації та ін.

Нового імпульсу в цей період дістали взаємини АН УРСР із Австрійською академією наук. Прикладом цього може слугувати їхня співпраця зі створення «Австрійського біо-

графічного словника». З середини 50-х років ХХ ст. Австрійською академією наук на основі попередніх напрацювань була відновлена робота над багатотомним «Австрійським біографічним словником» («Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950», OBL), як хронологічним продовженням «Біографічного лексикону Австрійської імперії», що охоплював персоналії до середини ХІХ ст. [4, с. 131].

30 червня 1956 р. до Президії АН УРСР надійшов лист від президента Австрійської академії наук, професора, доктора Ріхарда Майстра¹. Цим листом Академія наук повідомила, що наразі видається «Австрійський біографічний словник», який має містити матеріали про видатних діячів, які проживали на території Австрійського державного союзу упродовж 1815–1950 рр. До листа австрійські учені додали короткий проспект видання. На час звернення керівництва Австрійської академії наук до Президії АН УРСР були опубліковані чотири випуски словника (літери А–F). Труднощі, з якими зіштовхнулися австрійські учені, були пов'язані зі складанням біографічних довідок на українських діячів. У листі зазначалося: «Оскільки у Відні дуже важко складати біографії українських діячів, ми хотіли б звернутися до Вас з проханням про співробітництво (відомості про видатних діячів і, по можливості, короткі біографії)» [1, спр. 15, арк. 6].

Необхідно зазначити, що на момент звернення до АН УРСР Австрійська академія наук уже співпрацювала щодо цього питання із Польською академією наук (далі — ПАН). Про це у своєму листі від 11 липня 1956 р. до Президії АН УРСР повідомив учений секретар ПАН професор, доктор Г. Я. Яблонський. Зазначений документ детально розкриває завдання «Австрійського біографічного словника» та напрями співпраці між двома академіями у межах цього масштабного наукового проекту. Зокрема дізнаємося, що словник задуманий «...як продовження Біографічного словника Вурцбаха» (Відень, 1856–1891) і має охопити крім прізвищ австрійців, прізвища видатних осіб, життя та діяль-

¹ **Ріхард Майстер** (Richard Meister, 1881–1964) — австрійський учений-філолог і педагог. Працював доцентом філології (1918), професором педагогіки (1923) університету у Відні. У 1945 р. — проректор, згодом, ректор цього університету. З 1951 р. по 1963 р. — президент Австрійської академії наук.

ність яких у 1815–1950 рр. проходила в к[олишній] Галіції, а у 1944–1918 рр. — у Кракові» [1, спр. 15, арк. 8]. Австрійською академією наук було налагоджено співпрацю з Українським науковим центром під Парижем, проте отримані матеріали виявилися незадовільними. Саме представник ПАН порадив звернутися австрійським ученим до українських колег. Польські колеги також звернули увагу на те, що хоча вже чотири випуски видання вийшли друком, існує можливість опублікувати додатковий випуск, до якого і могли б увійти матеріали, підготовлені українською стороною. Польські учені також розглядали можливість включити до додаткового тому підготовлені ними матеріали про видатних польських діячів.

Слід зауважити, що Бюро Президії АН УРСР оперативно розглянуло лист президента Австрійської академії наук на засіданні 17 серпня 1956 р. Була прийнята постанова, якою зобов'язали Бюро Відділів наук упродовж вересня скласти програму роботи із встановлення відомих АН УРСР видатних українських діячів, які проживали на території Австрійського союзу в період з 1815 р. по 1950 р., і доповісти Президії АН УРСР. Президія також доручила виконуючому обов'язки Головного вченого секретаря Президії АН УРСР докторові технічних наук О. М. Міляху з'ясувати всі організаційні сторони цієї справи [1, спр. 15, арк. 10].

Установами Відділів наук АН УРСР була проведена значна робота зі встановлення видатних українських діячів, які мешкали на території Австрійського союзу з 1815 р. по 1950 р., і складання на них біографічних довідок. Так, голова Бюро Відділу біологічних наук АН УРСР академік Р. Є. Кавецький, повідомляючи Президію АН УРСР щодо проробленої з цього питання роботи, наголошував, що установи Відділу біологічних наук підготували короткі біографічні нариси на видатних українських діячів. Зокрема, дослідника-флориста Остапа Волощака, професора Львівського політехнічного інституту геолога Юліана Медведського та вченого-природознавця Івана Верхратського. Установи Відділу також висловили готовність за необхідності підготувати біографічні довідки ще на двох видатних українських учених — орнітолога Олександра Грабаря та природознавця та фауніста Івана Яхна [1, спр. 15, арк. 13].

Зауважимо, що підготовлені біографічні нариси на Остапа Волощака, Юліана Медведського та Івана Вехратського відрізнялися повнотою викладення відомостей про життєвий і творчий шлях видатних учених. Окрім суто біографічних відомостей, вони містили інформацію про місця роботи учених, напрями наукової діяльності, участь у роботі громадських наукових товариств, творчий доробок у вигляді списку опублікованих праць. Скажімо, з довідки про Остапа Волощака, крім біографічних відомостей, дізнаємося, що частину свого гербарію вчений передав Науковому товариству імені Т. Г. Шевченка у Львові та що наразі цей гербарій знаходиться у Львівському науково-природознавчому музеї АН УРСР. Друга частина гербарію була передана ученим Фізіографічної комісії у Кракові. У довідці про Юліана Медведського міститься розлога інформація про науковий доробок ученого, який опублікував понад 50 великих праць, серед яких підручник із петрографії для студентів політехнічних шкіл. Цікаві відомості вміщує і біографічна довідка про Івана Вехратського, який окрім досліджень у галузі природознавства, заклав основи української наукової природничої мови та досліджував діалекти української мови. Довідка також містить інформацію про те, що у фондах Львівського науково-природознавчого музею АН УРСР зберігається ентомологічна колекція, зібрана ученим (збірки комах із ряду лускокрилих і твердокрилих).

Голова Комісії з історії техніки Відділу технічних наук АН УРСР В. В. Данілевський повідомив, що «...Комісія ... у даний час не має відомостей або інших матеріалів, які б містили дані про видатних українських діячів в галузі технічних наук, які проживали на території Австрійського союзу у 1815–1950 рр.» [1, спр. 15, арк. 18].

Найбільшу кількість біографічних довідок (70) підготували установи Відділу суспільних наук АН УРСР. У процесі роботи були складені два списки. Перший містив довідки на українських майстрів народних промислів, художників, науковців, педагогів, фольклористів, етнографів, суспільно-політичних діячів тощо. Також був складений список на 59 діячів української науки та культури без біографічних довідок, які проживали в Австро-Угорщині (1815–1918), Польщі (1918–1939) та УРСР (1939–1950). Усі ці матеріали наді-

слано 17 січня 1956 р. на ім'я Головного вченого секретаря Президії АН УРСР доктора технічних наук О. Н. Щербаня [1, спр. 15, арк. 19].

Найбільший науковий інтерес становить список діячів української культури, які проживали в Австро-Угорщині (1815–1918), Польщі (1918–1939) та Української РСР (1939–1950) із біографічними довідками, які в основному не є надто розлогі, проте є і більше деталізовані, що несуть значну інформацію. У списку представлені біографічні довідки на українських художників, архітекторів і народних майстрів (гуцульської кераміки, різь'ярів, художньої обробки металів). Зокрема, детальні довідки складено на таких видатних українців: О. Бахматюк, М. Бринський, М. Гаврилко, В. Девдюк, Л. Долинський, Д. Дудчак, Н. Дудчак, Л. Дудчак, М. Івасюк, І. Кіщук, Т. Копистинський, П. Кошак, Г. Кузневич, О. Кульчицька, О. Курилас, В. Лисик, М. Мегединюк, М. Медвідчук, А. Монастирський, О. Новаківський, Ю. Панкевич, М. Паращук, В. Пітиляк, Я. Петрак, М. Сосенко, І. Труш, К. Устиянович, І. Федюк, Ю. Шкрібляк, В. Шкрібляк, М. Шкрібляк, В. Яхимович.

Значну кількість довідок було складено на науковців, педагогів і професорів, а також поетів і громадсько-політичних діячів. Зокрема, це такі особистості, як: О. Барвінський, В. Будзиновський, І. Вагилевич, Ф. Волков, І. Верхратський, М. Возняк, В. Гнатюк, Я. Головацький, Б. Дідицький, О. Духнович, Є. Давидяк, С. Дністрянский, Є. Желіхівський, І. Зілинський, М. Зобків, О. Колесса, М. Лозинський, М. Лучкай, О. Маковей, І. Могильницький, О. Огоновський, М. Осадца, Є. Олесницький, В. Охримович, М. Павлик, І. Панькевич, В. Старосольський, П. Стебельський, Є. Сабов, І. Свенціцький, В. Сімович, С. Смаль-Стоцький, Ю. Федькович, І. Франко, М. Шашкевич, В. Шухевич, В. Щурат.

Зауважимо, що складаючи біографічні довідки, автори звертали увагу на цінність доробку того чи іншого діяча для України. Так, у довідці на Лукина Дудчака наголошується, що «...його побутові вироби (топірці, люльки та курильне приладдя) відрізняються тонким геометричним орнаментом, часто нарисованим від руки і майстерною обробкою. Вироби Дудчака зберігаються в Українському дер-

жавному музеї етнографії і художнього промислу Академії наук УРСР (Львів), Музеї народного мистецтва Гуцульщини (Коломия), Державному музеї етнографії народів СРСР (Ленінград)» [1, спр. 15, арк. 27]. Осип Курилас характеризується у довідці, як «талановитий західноукраїнський художник першої половини ХХ ст.» [1, спр. 15, арк. 31]. Деталізована довідка складена і на архітектора Івана Левинського, зокрема вказується, які саме будівлі були побудовані у Львові під його безпосереднім керівництвом [1, спр. 15, арк. 32]. Проте, у деяких випадках, довідки містять ідеологічні кліше на кшталт «буржуазно-націоналістичний діяч» (О. Барвінський, В. Симович, С. Смаль-Стоцький).

Доречним, на наш погляд, буде наведення у повному обсязі біографічної довідки на одного із діячів, представленого у списку, що дасть змогу «відчути» стиль, у якому українські учені склали довідки на українських діячів. Наводимо довідку на українського майстра народного промислу так, як вона подана в оригіналі.

«Шкрібляк Юра (1822–1884 рр.) — український народний різьбар по дереву народився, жив і працював в с. Яворів Косівського району, Станіславської області. Був він зачинателем плоскої «гуцульської» різьби і найкращим майстром-класиком української народної різьби по дереву. Вироби Юри Шкрібляка експонувалися на загальній виставці господарства і промисловості у Відні 1877, Трієсті 1878, Станіславі 1879 і Коломиї 1880 р. і нагороджувалися медалями» [1, спр. 15, арк. 44].

Окремі довідки містять розлогу інформацію про життя та творчий доробок тієї чи іншої особи та значно перевищують обсяги інших, поданих у списку. Передусім це довідки, складені на видатного українського вченого, історика мови та літератури слов'янських народів Іларіона Свенціцького та визначного українського письменника, фольклориста, етнографа та громадського діяча Івана Франка. Довідки на цих осіб містять і бібліографію їхніх найвагоміших праць.

Декілька слів необхідно сказати і про «Список діячів української науки і культури, які проживали в Австро-Угорщині (1815–1918), Польщі (1918–1939) та Українській РСР (1939–1940)», який не містить біографічних довідок. Як ми вже згадували вище, він нараховує 59 позицій і містить

прізвище та ім'я особи та, в окремих випадках, роки життя; коротко, одним словом вказано сферу діяльності. Наприклад: «Вербицький Михайло (1815–1879) — композитор», «Грушевський Михайло» (1866–1934) — історик», «Дзержик Корнель (1888) — художник» тощо.

Установи Відділу суспільних наук АН УРСР продовжували роботу за цим напрямом ще у жовтні 1956 р., про що свідчить лист керівництва Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР до голови цього Відділу доктора філологічних наук І. К. Білодіда від 20 жовтня 1956 р. Зокрема, до списку українських діячів, які проживали на території Австрійського союзу з 1815 по 1950 рр. пропонувалося включити 37 осіб (українських поетів і письменників). Складання біобіографічних довідок на них пропонувалося покласти на Львівські академічні установи — Інститут суспільних наук і Бібліотеку «...оскільки там є найкращі можливості для виконання цього завдання» [2, арк. 26].

Як згадувалося на початку статті, робота над біографічними словниками, над яким працюють низка наукових установ Європи, є довготривалою. Вона проводиться не одним поколінням учених. За останньою інформацією, яку наводить В. І. Попик щодо роботи над «Австрійським біографічним словником», «...донині побачили світ лише 12 томів у 58 випусках і три зошити 13-го тому (літера «S»), що загалом містять 17 тис. імен». Не зважаючи на те, що робота над таким фундаментальним виданням триває донині, важливим, на наш погляд, є те, що «...привнесені через Австрію та Польщу науково-методичні впливи багато в чому сприяли поширенню в Україні передового європейського й світового досвіду формування ресурсів біографічної інформації, особливо за тих історичних періодів, коли безпосередні контакти і спілкування українських фахівців із зарубіжжям відчутно обмежувалися» [4, с. 131; с. 152].

Отже, українські вчені не лише намагалися допомогти австрійським колегам, а й провели значну роботу з виявлення та складання біографічних довідок на видатних діячів західноукраїнської науки, культури та освіти. Довідки наголошують значимість доробку осіб, на яких були складені, а також виконували популяризаційну місію, знайомлячи світ із доробком українських діячів. Позитивно можна

розглядати і отриманий українськими вченими досвід із формування вітчизняних ресурсів біографічної інформації. Цей досвід особливо стався у нагоді на початку 70-х років, коли в Україні на базі Головної редакції Української радянської енциклопедії була створена система підготовки довідкових видань, до якої увійшли багатотомні універсальні енциклопедії, словники, короткі енциклопедії, енциклопедичні словники, галузеві, тематичні та інші довідкові видання [3, с. 57].

Загалом необхідно зазначити, що започатковані цим проектом наукові контакти між двома академіями наук були продовжені і в наступні періоди. Зокрема, Президія АН УРСР зверталася з проханнями до Австрійської академії наук щодо виявлення творів Івана Франка в Австрійській національній бібліотеці. Це прохання зумовлене тим, що у 1957 р. Інститутом літератури імені Т. Г. Шевченка АН УРСР було розпочато роботу над академічним виданням творів Івана Франка і, працюючи над складанням проспекту цього видання, співробітники інституту виявили відсутність в українських бібліотеках багатьох журналів і газет — Чехословаччини, Польщі, Угорщини, Болгарії, Німеччини та Австрії, в яких друкувалися твори і статті Івана Франка. Саме тому до академій наук вищезгаданих країн були надіслані відповідні листи з проханням допомогти українським ученим. Австрійська академія наук надіслала листа, в якому вказала, які саме праці видатного українського поета наявні в бібліотеках Австрії і можуть бути надані в користування українським ученим. У травні 1960 р. як гість АН СРСР та АН УРСР у Києві перебував директор Інституту мистецтв Віденського університету професор, доктор К. Свобода. Професор К. Свобода просив надати йому можливість відвідати Інститут історії АН УРСР та Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, а також оглянути картинні галереї, предмети мистецтва з розкопок, візантійські рукописні мініатюри, що знаходяться у Києві. Австрійський учений також виказав готовність під час перебування у Києві прочитати доповіді на теми «Геометрично побудовані фігури у романському живописі» та «Стан дослідження пізнішої античної і ранньої середньовікової архітектури палаців» [1, спр. 126,

арк. 1]. Перебування австрійського вченого у Києві було насиченим і включало відвідування академічних наукових установ, архітектурних пам'яток, музеїв. Під час візиту до Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР йому були подаровані окремі планові праці інституту з питань образотворчого мистецтва [1, спр. 126, арк. 13].

Отже, налагоджені у другій половині 50-х років ХХ ст. наукові контакти з Австрійською академією наук виявилися корисними для учених обох країн. Ці зв'язки не пориваються і сьогодні. Виявленням належної поваги попереднім поколінням учених Австрійської академії наук і внеску учених двох країн у зміцнення українсько-австрійського наукового співробітництва на сучасному етапі можна вважати обрання українського вченого-фізика академіка НАН України А. Г. Загороднього іноземним членом-кореспондентом Австрійської академії наук, а також прийняття Президією НАН України у 2015 р. постанови про присвоєння звання «Почесний доктор Національної академії наук України» президентові Австрійської академії наук професору Антону Цайлінгеру² за вагомий внесок у розвиток науки, взаєморозуміння та співробітництво між народами [5].

1. Архів Президії НАН України, ф. 251, оп. «Відділ наукових зв'язків із зарубіжними організаціями».
2. Інститут архівознавства НБУВ, ф. 261, оп.1, спр. 470, арк. 26.
3. *Ляшко С. М.* Періодизація розвитку української біографічної довідкової справи [Текст] / С. М. Ляшко // *Укр. біографістика : зб. наук. праць.* – К., 2010. – Вип. 7. – С. 46–65.
4. *Попик В. І.* Ресурси довідкової біографічної інформації : історичний досвід формування, сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку : монографія [Текст] / В. І. Попик. – К. : НАН України, НБУВ, 2013. – 520 ст.
5. Президенту Австрійської академії наук професору Антону Цайлінгеру присвоєно звання «Почесний доктор Національної академії наук України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Zeilinger_prof.pdf. – Назва з екрану.

² **Антон Цайлінгер** (Anton Zeilinger) — видатний австрійський фізик, відомий своїми піонерськими роботами в галузі квантової інформації. Він першим здійснив квантову телепортацію з використанням фотонів, розвинув і реалізував нові методи квантової криптографії. З 2013 р. — президент Австрійської академії наук.

REFERENCES

1. Archive Presidium of NAS of Ukraine, f. 251, in. "Viddil naukovykh zv'iazkiv z zarubizhnymy orhanizatsiiamy" ["Department of scientific relations with foreign organizations"].
2. Archival Institute Vernadsky National Library of Ukraine, f. 261, in. 1, c. 470.
3. Liashko, S. (2010). *Periodyzatsiia rozvytku ukrainskoi biohrafichnoi dovidkovoї spravy* [The periodization of the development of Ukrainian biographic reference]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 7, pp. 46–65). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
4. Popyk, V. I. (2013). *Resursy dovidkovoї biohrafichnoi informatsii: istorychnyi dosvid formuvannia, suchasnyi stan, problemy ta perspektyvy rozvytku* [Resources of references biographical information, historical experience of formation, current status, problems and prospects]. Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
5. *Prezydentu Avstriiskoi akademii nauk profesoru Antonu Tsailinheru prysvoieno zvannia "Pochesnyi doktor Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy"* [President of the Austrian Academy of Sciences Professor Anton Tsaylinheru awarded the title "Doctor Honoris Causa of the National Academy of Sciences of Ukraine"]. Retrieved from: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/Zeilinger_prof.pdf. [in Ukrainian].

Співпраця українських та австрійських учених у створенні «Австрійського біографічного словника»

Індиченко Г. В., завідувач відділом історії академічної науки Інституту архівознавства НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 312–325.

Досліджено співпрацю АН УРСР та Австрійської академії наук зі створення «Австрійського біографічного словника». З'ясовано, що з середини 50-х років ХХ ст. склалися сприятливі умови в галузі розвитку міжнародного наукового співробітництва. Проаналізовано архівні документи, що відклалися в Архіві Президії НАН України за досліджуваною темою. Визначено, що з ініціативою про допомогу у складанні біографічних довідок на визначних українських діячів, які проживали на території Австро-Угорщини, до Президії АН УРСР звернувся з листом президент Австрійської академії наук професор д-р Ріхард Майстер. За результатами розгляду цього листа вищим керівним органом АН УРСР було прийнято постанову, якою Відділи наук зобов'язувалися підготувати біографічні довідки на українських діячів. На підставі архівних джерел з'ясовано ступінь участі Відділів АН УРСР у складанні довідок. Визначено, що найбільшу кількість біографічних довідок підготовлено установами Відділу суспільних наук АН УРСР. Розкрито

значимість проведеної українськими вченими науково-дослідної та науково-пошукової роботи зі складання біографічних довідок на українських діячів різних професій. Простежено, що співробітництво НАН України та Австрійської академії наук має давні традиції і продовжує успішно розвиватися на сучасному етапі.

Ключові слова: «Австрійський біографічний словник», Академія наук УРСР, Австрійська академія наук, українські визначні діячі, співробітництво.

Cooperation of the Ukrainian and Austrian scientists on the creation of «The Austrian Biographical Dictionary»

Indychenko G., head of the Department of history of academic science archival science Institute of the Vernadsky national library of Ukraine, candidate of historical Sciences (Kiev).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 312–325.

Investigated the cooperation AS of the Ukrainian SSR and the Austrian Academy of Sciences in creation of «The Austrian Biographical Dictionary». It was found that at mid 50-ies of the XX century the favorable conditions for development of international scientific cooperation were created. The archival documents which are preserved in the Archive of the Presidium of the NAS of Ukraine on the investigated topic were analyzed. Determined that the initiative for assistance in compiling biographical reference on prominent Ukrainian figures who lived in Austria-Hungary was belonged to the Austrian Academy of Sciences which ex parte of its president, professor Dr. Richard Master sent a letter to the Presidium of the AS of the Ukrainian SSR. After reviewing this letter, the highest governing body of the AS of the Ukrainian SSR adopted a resolution in which science departments undertook to prepare biographical reference on Ukrainian figures. In accordance with archival sources the degree of involvement the Departments of the AS of the Ukrainian SSR in preparation of information is revealed. Determined that the largest number of biographical information was prepared by the institutions of the Department of Social Sciences of the AS of the Ukrainian SSR. Reveals the importance of research work which was done by Ukrainian scientists on the compilation of biographical information on Ukrainian figures of different professions. The cooperation of the NAS of Ukraine and the Austrian Academy of Sciences has a long tradition and continues to develop at present stage.

Key words: «The Austrian biographical dictionary», AS of the Ukrainian SSR, Austrian Academy of Sciences, Ukrainian prominent figures, cooperation.

Сотрудничество украинских и австрийских ученых в создании «Австрийского биографического словаря»

Индыченко А. В., заведующая отделом истории академической науки Института архивоведения НБУВ, кандидат исторических наук (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 312–325.

Исследовано сотрудничество АН УССР и Австрийской академии наук по созданию «Австрийского биографического словаря». Установлено, что с середины 50-х гг. XX в. сложились благоприятные условия в области развития международного научного сотрудничества. Проанализированы архивные документы, отложившиеся в Архиве Президиума НАН Украины по исследуемой теме. Определено, что с инициативой о помощи в составлении биографических справок на выдающихся украинских деятелей, которые проживали на территории Австро-Венгрии, в Президиум АН УССР обратился с письмом президент Австрийской академии наук профессор д-р Рихард Майстер. За результатом рассмотрения этого письма, высшим руководящим органом АН УССР было принято постановление, которым Отделы наук обязывались подготовить биографические справки на украинских деятелей. На основании архивных источников выяснена степень участия Отделов АН УССР в составлении справок. Определено, что наибольшее количество биографических справок подготовлено учреждениями Отдела общественных наук АН УССР. Раскрыто значение проведенной украинскими учеными научно-исследовательской и научно-поисковой работы по составлению биографических справок на украинских деятелей разных профессий. Прослежено, что сотрудничество НАН Украины и Австрийской академии наук имеет давние традиции и продолжает успешно развиваться на современном этапе.

Ключевые слова: «Австрийский биографический словарь», Академия наук УССР, Австрийская академия наук, украинские выдающиеся деятели, сотрудничество.

УДК 72.03 (477) + 930.2]:394.92 (477)

*Олена Георгіївна МОКРОУСОВА,
головний фахівець Київського науково-методичного центру
по охороні, реставрації та використанню
пам'яток історії, культури і заповідних територій,
кандидат історичних наук (Київ).*

РОЛЬ ЕПІСТОЛЯРІЮ АРХІТЕКТОРІВ У ДОСЛІДЖЕННІ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ КИЄВА

Стаття присвячена маловивченій проблемі епістолярної спадщини українських архітекторів. Виявлені та проаналізовані архівні документи дозволяють говорити про виключну й досі недооцінену значущість епістолярних джерел для історії архітектури. Вони містять такі факти і деталі, що відсутні в інших джерелах, а також допомагають по-новому інтерпретувати вже відому інформацію.

Ключові слова: епістолярій, культурна спадщина, архітектура, архітектор, листування, Київ.

The article is dedicated to the insufficiently known problem of the Ukrainian architects' epistolary heritage which can be the important source for searching of the architectural memorials. The found and analyzed archives documents let show the exceptional and underestimated importance of the epistolary sources for Kyiv architectural history. They contain such facts and details that other sources don't have. These facts help interpret the known information from the new side.

Key words: epistolary, cultural heritage, architecture, architect, correspondence, Kyiv.

Статья посвящена малоизученной проблеме эпистолярного наследия украинских архитекторов. Выявленные и проанализированные архивные документы позволяют говорить об исключительной и до сих пор недооцененной значимости эпистолярных источников для истории архитектуры Киева. Они содержат факты и детали, отсутствующие в других источниках, а также помогают по-новому интерпретировать уже известную информацию.

Ключевые слова: эпистолярий, культурное наследие, архитектура, архитектор, переписки, Киев.

Історія забудови Києва, його архітектури та пам'яток кін. ХІХ – поч. ХХ ст. знайшла широке висвітлення у різноманітних за проблематикою та жанром публікаціях.

До них належать узагальнюючі історичні, краєзнавчі, пам'яткознавчі, архітектурознавчі та мистецтвознавчі праці, спеціальні монографічні дослідження, науково-популярна література, публіцистичні твори, навчальні посібники тощо. Для вивчення об'єктів культурної спадщини залучають різноманітні фонди всіх архівів Києва. Будівництво громадських об'єктів (рідше — житлових) додатково висвітлювалося також у пресі. Статті у фахових журналах, а особливо у міських газетах, не просто фіксують події, а й передають, сказати б, нерв часу.

Згадані джерела дослідники відкривали поступово, приблизно з кін. 1960-х – поч. 1970-х рр., коли у наукових колах зріс інтерес до масової архітектури кін. XIX – поч. XX ст. На той час кожна архівна справа ставала своєрідним відкриттям, із небуття спливали десятки імен архітекторів, підрядників і замовників. Коло архівних і бібліографічних джерел із кожним новим поколінням дослідників розширювалося, а самі джерела вивчалися все прискіпливіше. Сьогодні архівні фонди з документацією про будівництво та справами фінансово-майнового характеру дають змогу, як правило, простежити історію ділянки, зміну її власників, дату будівництва пам'ятки архітектури. Часто знаходимо проектні (чи обмірні) креслення, плани, детальні описи нерухомого майна, що дають уявлення про первісний вигляд будівлі. Але невідомими залишаються конкретні обставини проектування та будівництва. Можемо лише здогадуватися, як той чи інший архітектор отримував замовлення, як спілкувався з домовласником, обговорював проект, не знаємо реакцію замовника на результат. Навіть за наявності авторських креслень сам архітектор залишається лише підписом на проекті. У майнових документах автор взагалі згадується зрідка — для архітектурно-будівельної практики тих часів ім'я домовласника-замовника було важливішим фактом, ніж ім'я творця.

Біографічна складова досліджень пам'яток архітектури все ще залишається слабо розробленою. Не зважаючи на низку журнальних і газетних публікацій, а також на окремі монографії про видатних архітекторів В. Беретті (Б. Бутнік-Сіверський, М. Грицай); О. Вербицького (С. Кохан, С. Кілессо), В. Рикова (П. Матушенко), П. Альошина

(В. Ясієвич), В. Безсмертного, В. Городецького, С. Григор'єва, В. Осьмака, можна стверджувати, що біографії київських (ширше — українських) архітекторів досі вивчені недостатньо. Причина полягає як в обмеженості джерел, так і в тому, що наявні документи повною мірою все ще не використані.

У Центральному державному архіві-музеї літератури та і мистецтва України зберігаються особові фонди низки відомих архітекторів. На тлі доволі обмеженого біографічного матеріалу про забудовників Києва і зовсім незначної його автобіографічної складової вирізняється група епістолярних джерел, представлена у згаданих фондах. За кількістю та різноманітністю листування вирізняється спадок Павла Федотовича Альошина (1881–1961) (ф. 8). На жаль, особові фонди інших архітекторів або взагалі не містять листів (ф. 370 П. Голландського), або це, переважно, листи приватного характеру, що прямо не пов'язані з творчістю (архітектори О. Вербицький (ф. 11), В. Фельдман (ф. 48), М. Даміловський (ф. 53) тощо). Хоча і приватне листування не тільки змальовує психологічні риси творця, а й часто подає важливий фактичний матеріал.

Друга група джерел, що містить епістолярні матеріали архітекторів, пов'язана з особовими фондами домовласників — замовників будівництва. На сьогодні найвідомішим є фонд родини Терещенків у ЦДІАК України (ф. 830). У ньому листування згруповано, як правило, за персоналіями, що полегшує роботу дослідника. Ще у 1980-х рр. М. Кадомська відкрила коротке, але інформативне листування петербурзького архітектора Андрія Леонтійовича Гуна (1841–1924) із Федором Артемієвичем Терещенком (1832–1894), пов'язане з будівництвом особняка по вул. Терещенківській, 9 (нині — Музей Російського мистецтва) та і відобразила його в історичній довідці (1990 р.), яка готувалася напередодні реставрації. Докладніший аналіз цих листів, проведений сьогодні, дав змогу встановити невідомі раніше факти та деталі проектування.

Кілька років тому було виявлене та опрацьоване листування архітектора Павла Івановича Голландського (1861–1939) із членами родини Терещенків із приводу будівництва замиського палацу в с. Денеші (Житомирська область). Шість листів П. Голландського, які збереглися,

відображають нелегку «кухню» проектувальника, його роздуми над стилістикою, кращим архітектурним рішенням. І водночас відтворюють зростання напруженості між автором і замовниками, що підтверджують і звернення до нього власниць маєтку [21]. У цьому самому фонді знайдено два короткі листи (1881 р.) архітектора В. Ніколаєва до Ф. А. Терещенко: стосовно закінчення проекту та будівництва нічліжного будинку на вул. Басейній, 16 та щодо лікарні у м. Глухові [27, арк. 3, 6]. Окремі листи з іншого архіву (ДАКО) свідчать про маловідому участь В. Ніколаєва у попередньому проектуванні Київської контори Державного банку (нині — вул. Інститутська, 9), будівля якої врешті була зведена у 1902–1905 рр. за конкурсним проектом О. Кобелева [14].

Третє місце можливого зберігання листів архітекторів — фонди установ і відомств, які замовляли те чи інше будівництвом. Листування у справах не виділене в окрему групу зберігання, а міститься серед інших документів господарчого, фінансового та дозвільного характеру. Цей сегмент найбільш складний для роботи дослідника, оскільки потребує детального опрацювання всіх справ, пов'язаних із будівництвом. І дуже різний за обсягом та змістом — від абсолютно ділових, формальних і майже не цікавих повідомлень до офіційних листів, але з яскраво вираженим особистим забарвленням.

Так лише один лист П. Альошина зі справи про конкурс на публічну бібліотеку в Києві (вул. М. Грушевського, 1) [3, арк. 81–82] розкриває як проблеми конкурсного проектування та права авторства в архітектурі, так і характер самого архітектора. Йшлося про фотографування конкурсних проектів, зроблених Альошиним. Ці відбитки, що збереглися в архіві онука архітектора, являють унікальне іконографічне джерело [20].

Як ми вже згадували, саме епістолярна спадщина Павла Альошина на сьогодні найповніше розкриває особливості архітектурної-будівельної практики поч. ХХ ст., виявляє роль архітектора та замовника у цьому складному процесі. Найбільш емоційним і захоплюючим є його листування з дворянином Миколою Вікторовичем Ковалевським (1869–1926), у співпраці яких народився один із шедев-

рів — особняк на розі вул. Шовковичної та П. Орлика № 15/1 («Замок зітхань») [11]. Історію будівництва ще одного знакового об'єкту архітектора — Педагогічного музею (вул. Володимирська, 57) також вдалося розглянути крізь листування архітектора та мецената Семена Семеновича Могильовцева (1842–1917) [16].

У фонді архітектора зафіксовані також деталі будівництва комплексу для Торгівельного дому Ф. Бажанова та А. Чувалдіної у Санкт-Петербурзі (1907–1910 рр.). Зокрема, епістолярне спілкування архітектора з братами Миколою та Борисом Реріхами у 1908–1909 рр. деталізує замовлення знаменитого твору монументального живопису роботи М. Реріха — семи полотен на тему давньоруських билин (т. зв. «Богатирського фризу») в ідальні Філадельфа Генадійовича Бажанова (1864–1931) [9, с. 21; 23, спр. 546, 619]. Про міжнародні творчі зв'язки Павла Альошина свідчить листування з англійським скульптором Фредеріком Вільямом Помероем (1856–1924), членом руху «Мистецтв і ремесел», який виконав для будинку Бажанова парадні бронзові двері [9, с. 19; 23, спр. 288]. Значний інтерес для дослідників декоративно-ужиткового мистецтва становить також листування архітектора з відомою санкт-петербурзькою фірмою майолікового виробництва Йосипа Йосиповича Гельдвейна та Петра Кузьмича Вауліна (1870–1943), з якою Альошин співпрацював на багатьох свої об'єктах у Петербурзі та у Києві [11, с. 168–169; 23, спр. 290]. Не менш насичені деталями та емоціями листи виконавців багатофігурного фризу на будинку Педагогічного музею — скульпторів Василя Васильовича Козлова (1887–1940) та Леопольда Августовича Дітріха (1877–1954) [22, с. 24–34; 23, спр. 49, 50].

Альошинський епістолярій розкриває також творчу роботу над багатьма іншими об'єктами, зокрема, будинком Київського земства по вул. Володимирській, 33 (конкурсний проект), Ольгінської гімназії (вул. Володимирська, 55 — Б. Хмельницького, 15) тощо. Часто архітектор доволі детально пояснює свій задум і вибір стилістики, що стає особливо цінним для аналізу його творчого методу. Інколи епістолярій залишається чи не єдиним свідченням нереалізованих творчих планів автора (приватний будинок В. Кубовця у Петрограді, 1916 р. [23, спр. 296]; дача І. Ісаєва

у Сестрорецьку, 1917 р. [23, спр. 534]; курорт «Комперія-Сарич» у Криму, 1917 р. [23, спр. 580]). Кожен кореспондент П. Ф. Альошина поглиблює наше уявлення про надзвичайну творчу активність архітектора та широке коло його професійних зв'язків, спрямованих на отримання кращого творчого результату.

П. Альошин був не тільки архітектором, а й істориком архітектури та колекціонером креслень і бібліофілом, що також відображено в його епістолярній спадщині. Зберігся лист удови відомого московського архітектора Льва Кекушева, у якого П. Альошин проходив архітектурну практику в 1901 р. [13, с. 466–495]) із пропозицією придбати книги хворого чоловіка [23, спр. 592, арк. 1].

Найбільшу увагу Альошин приділяв творчості Вікентія Івановича (1781–1942) та Олександра Вікентійовича Беретті (1816–1895), досліджував у 1910-х рр. їх творчість у Санкт-Петербурзі за архівними матеріалами, написав кілька статей про роботи архітекторів у Києві. Також зібрав величезну колекцію їх креслень, для чого листувався з сином О. Беретті [23, спр. 534] та архітектором Іполітом Володимировичем Ніколаєвим (1870 – після 1937) [23, спр. 604, арк. 3 зв.]. Завдяки науковій і колекційній діяльності П. Ф. Альошина Київ сьогодні має особовий фонд родини Беретті та значну за обсягом колекцію креслень батька і сина.

Про творчість В. І. Беретті у Києві існує монографія (Б. Бутнік-Сіверського «Архітектор В. І. Беретті в Києві») та дисертація М. Грицяя «Київський період творчества В. И. Беретти». Але вони з'явилися більше 60 років тому й окреслюють постать архітектора, скоріше, схематично, на тлі розбудови Києва першої трет. ХІХ ст. А творчість О. В. Беретті загалом мало досліджена, оскільки порівняно з батьком вважалася вторинною. Сьогодні його постать переоцінена, але свого дослідника ще не знайшла.

Втім опрацьовані архівні матеріали, зокрема епістолярного жанру, дають змогу реконструювати психологічний портрет саме Олександра Беретті, який мав складний характер і не дуже щасливу вдачу — помер у психіатричній лікарні, призабутий сучасниками. Вивчені нами листи стосуються переважно однієї з найскладніших пам'яток архітектури Києва — Володимирського собору (б-р Т. Шевченка,

20), проектування, будівництво та оздоблення якого тривало понад 40 років — із 1853 по 1896 р. Первісний проект собору розробив петербурзький архітектор Іван Васильович Штром (1823–1887), але будівництво почалося за проектом учня В. Беретті, єпархіального архітектора Павла Івановича Спарро (1814–1887). Його на посаді керівника робіт і замінив у 1862 р. О. Беретті. Він розширив попередній проєкт і, як вважається, припустився помилок. У 1866 р., коли собор був доведений до куполів, його стіни тріснули, склепіння та арки розійшлися. О. Беретті усунули від керівництва, а роботи зупинили. Лише після відвідування Києва імператором Олександром II у 1875 р. до будівництва повернулися із залученням досвідченіших фахівців, про що згадує В. Г. Киркевич у монографії «Володимирський собор у Києві» (2004 р.)

Петербурзький професор архітектури Рудольф Богданович Бернгардт (1819–1887), відомий фахівець у галузі спорудження склепінчастих будівель, підготував проєкт добудови собору і запропонував укріпити стіни контрфорсами. Але чому вибір випав саме на Бернгардта? Відповідь на це питання дає приватний лист академіка архітектури з Санкт-Петербургу Р. Генріхсена до О. Беретті від 17.02.1876 р.: *«Многоуважаемый Александр Викентьевич! Получив твое письмо от 9 с.м. немедленно поспешил к Рудольфу Богдановичу, это честный и благородный немец, на которого положиться можно, и он очень сочувственно о тебе отозвался и обещал все сделать, что в его власти»* [24, спр. 29, арк. 1]. Як бачимо, доля Беретті та Володимирського собору вирішувалася не тільки на рівні імператора, а й у приватних зв'язках. Дійсно, Р. Бернгардт у свої висновках щодо причин появи тріщин О. Беретті не звинувачував.

Але ще до цієї трагічної розв'язки на будівництві тривали гострі сутички між архітектором і будівельним підрядником купцем Кіндратом Кузьмичем Ховалкіним (? – 1880), який виграв торги на роботи у тому ж 1862 р., коли керівником став О. Беретті. Проблеми зафіксовані у багатосторінковому листуванні та чисельних скаргах архітектора і підрядчика [5, спр. 49, 57, 64, 65]. Від О. В. Беретті постійно надходили рапорти Будівельному комітету про розкрадання та непостачання будівельних матеріалів підрядчиком. К.

Ховалкін направляв Комітету детальні пояснення, наголошуючи особисте негативне ставлення до себе з боку архітектора та звинувачував його у протиправних вимогах і намаганні розорити себе [15]. У світлі нашої теми звернімо увагу на важливість не тільки документів О. Беретті, а й скарг підрядчика. Київське купецтво XIX ст. майже не залишило документів мемуарно-епістолярного жанру. Багатослівні листи К. Ховалкіна, написані красивим рівним почерком, є творіннями канцеляриста, викладеними за усталеним в той час ладом, але голос та емоції людини вони зберігають.

Цей епізод та інші відомості про життя Беретті свідчать, що він мав вкрай важкий характер, чому й нажив чимало ворогів. Чого варта, скажімо, судова справа щодо побиття Беретті своїх учнів — братів Тустановських, яка розпочалася 1850 р. і тягнулася більше 20 років [12; 17, с. 90]. Зі своїми будівельними підрядчиками — Терлецьким (університет) та Арінштейном (I гімназія, б-р Т. Шевченка, 14) архітектор також постійно конфліктував. Образ яскраво доповнюють численні листи Беретті-домовласника (володів кількома садибами, де здавав будинки в оренду) стосовно майнових питань до своїх квартиронаймачів [24, спр. 23, 47] та суди із сусідами [24, спр. 44; 46].

На останній історичний сюжет, пов'язаний із Володимирським собором, ми також натрапили у матеріалах фонду О. Беретті, хоча він торкається архітектора побіжно. Зберіглася копія листа 1855 р. до забутого сьогодні архітектора серед. XIX ст. учня О. Беретті — Федора Федоровича Голованова (1818–?). Його товариш архітектор Михайло Олександрович Макаров (1827–1873), також учень Беретті, розкриває факти, що компрометують архітектора І. Штрома, який отримав звання академіка архітектури саме за проект собору в Києві. З листа випливає, що Штром подав до Академії мистецтв креслення, які за два тижні виконав М. Макаров, отримавши 200 рублів. Окрім того, ми дізнаємося, що й первісний проект собору 1853 р. креслив не І. Штром, а Ф. Голованов, компліюючи елементи за різними зразками культової архітектури неовізантійського стилю [24, спр. 56, арк. 3–3 зв.]. Цими фактами О. Беретті скористався у брошюрі «О строящемся соборе во имя Св. Владимира в Киеве» (1884 р.), у якій, виправдовуючи себе, багато уваги приділив конфліктові зі Штромом.

Досліджені нами листи містять різну за насиченістю інформацію, різняться також манери спілкування архітекторів. Натомість відповіді замовників чи керівників будівництва трапляються рідше. Тим ціннішими є декілька листів Богдана Івановича Ханенка (1848–1917) — ініціатора створення Київського художньо-промислового музею (вул. М. Грушевського, 6) щодо його проектування та будівництва. На жаль, особовий фонд архітектора Володислава Володиславовича Городецького (1863–1930) відсутній, тому вивчені листи відклалися у фонді Київського товариства старожитностей і мистецтв (ЦДАМЛМ, ф. 648). Окремі листи В. Городецького частково цитувалися Д. Малаковим у монографії «Архітектор Городецький. Архівні розвідки» (1999, 2013 рр.), але як комплексне джерело не аналізувалися. Особливо цінним є те, що зберігся епістолярій не тільки добре знаного Городецького, а й ще трьох архітекторів, причетних до проектування (П. Бойцова, О. Померанцева, В. Ніколаєва), а також листи будівельного підрядника та виконавців робіт. Це дає змогу відтворити об'ємну картину, об'єктивнішу, ніж за документами однієї сторони.

Найповніше у згаданому архівному фонді представлені листи В. Городецького [25, спр. 6, 7]. Зберіглося 20 його листів на ім'я Б. Ханенка, починаючи з березня 1898 р. і закінчуючи січнем 1902 р. (безумовно, їх було значно більше, відклалися, ймовірно, лише ті, які сам Ханенко передав до офіційної справи з будівництва). Ці листи ввічливі, ділові, без будь-якої фамільярності. Архітектор звітує про зроблене у відповідності із зауваженнями замовника та вносить певні пропозиції. Але навіть фрагментарний епістолярій розкриває важливий бік стосунків між архітектором і будівником, від чого, власне, й залежав успіх будівництва.

Тендер на ведення робіт виграв Лев Борисович Гінзбург (1858–1920-і) — один із найбільш успішних у своїй справі підрядчиків. Цікаво, що контракт із ним Городецький прописав на користь замовника, хоча й очікував, що Гінзбургу умови не сподобаються: «...но нас это должно мало интересовать, т.к. дело само по себе серьезное» [25, спр. 6, арк. 274]. Із подальших листів ми дізнаємося, що напруга між архітектором і підрядчиком поступово зростала і перейшла до взаємних звинувачень. Л. Гінзбург звинувачував

архітектора у несвоєчасному наданні креслень окремих деталей [25, спр. 7, арк. 34], на що В. Городецький у червні 1900 р. відповів: «...Гинзбург действительно не прав, обвиняя меня неоднократно в недостаточности рисунков; по делу постройки Музея он получил такую массу чертежей, как, наверное, не имел ни на одной из построек. Все рисунки, выдаваемый мною Гинзбургу имеют силу лишь до тех пор, пока не попадут в хищнические руки его мастеров, затем рисунки нагло уничтожаются и работа производится так, как им угодно...» [25, спр. 6, арк. 277]. Це єдиний відомий нам на сьогодні опис використання, хоча й недбалого, проектних креслень на будівництві. Ще в одному листі Городецький скаржиться на затягування початку окремих робіт, щоб виконати їх за його відсутності (архітектор саме збирався їхати з Києва). А в листопаді 1900 р., коли почалося пофарбування в інтер'єрі, В. Городецький знову висловив незадоволення фаховим рівнем найнятих Л. Гинзбургом майстрів, котрі не відчували кольори та не розуміли вимог автора, а перед тим вже зіпсували своїм пофарбуванням деякі приміщення та фасад музею, зробивши його гороховим [25, спр. 6, арк. 284].

Листування Комісії з будівництва Київського Політехнічного інституту та одного з найвпливовіших архітекторів імперії Ієроніма Севастьяновича Кітнера (1839–1929), який 1898 р. переміг у архітектурному конкурсі та виконав робочий проект інститутського комплексу, також фіксує вкрай напружені стосунки між замовниками та архітектором, пов'язані з недостатньо якісним будівельним наглядом із його боку [18, 22]. Конфлікт зайшов так далеко, що завершився безпрецедентним для Києва багаторічним судовим процесом між дирекцією інституту та І. Кітнером. Суд він виграв і зробив широкий жест — 1905 р. направив у дарунок бібліотеці Інституту колекцію креслень і малюнків [1, спр. 382, арк. 17–17 зв.], які у розпалі конфлікту незаконно забрав із Києва.

Історія ще одного об'єкту, не існуючого нині, — Троїцького-Либідської церкви по вул. Володимирській, 53 — супроводжується листуванням кількох архітекторів із замовниками. Перший проект нової церкви виконав у 1902 р. єпархіальний архітектор Євген Федорович

Єрмаков (1868–1914). Історія його реалізації виявилася вельми складною і тривалою. Конфлікт архітектора із попечительством церкви відображений у його листах і скаргах останнього на ім'я Київської духовної консисторії. Через невдоволення поведінкою Єрмакова, у 1903 р. альтернативний проект замовили В. Ніколаєву, але й він не був погоджений [7, арк. 173 зв.]. Після багаторічних сперечань у 1908 р. було проведено всеросійський конкурс проектів. До реалізації обрали роботу столичного художника-архітектора Дмитра Андрійовича Крижанівського (1871–1942), що посіла друге місце. Будівельний комітет упродовж 1909–1910 рр. вів із ним переговори щодо подальшої співпраці та її оплати [26, арк. 22-а – 22-а зв.]. Проектні креслення (доповнені та дещо перероблені порівняно з конкурсним варіантом) 1909 р. були затверджені [8]. Але на цьому етапі співпраця з архітектором чомусь припинилася. Зрештою, Троїцькій парафії довелося повернутися до давно затвердженого проекту Є. Ф. Єрмакова. 1911 р. відбулося урочисте закладення храму, який завершити не встигли.

Ще одна група пам'яток, історія проектування яких знайшла відображення в епістолярії митців, — монументи. Кінний монумент гетьмана Богдана Хмельницького прикрасив Софійську площу у 1888 р., але ідея виникла ще у 1840-х рр. Як ми знаємо, первісний проект скульптора Михайла Йосиповича Мікешина (1835–1896) був потім значно спрощений. У фонді Комітету із збирання коштів на пам'ятник, який опікувався проектуванням і будівництвом із 1870 р., зберіглося кілька листів скульптора. Не зважаючи на офіційний характер звернень до Комітету або його Голови Михайла Володимировича Юзефовича (1802–1889), тексти митця дуже багатослівні, емоційні, дотепні та іронічні. Зокрема, в листі від 19 січня 1873 р. він на кількох сторінках відстоює своє бачення монументу і висуває безліч заперечень щодо прав Комітету змінювати його ідею та вигляд [6, арк. 48 зв.]. На той момент йшлося про варіант, що складався з кількох багатофігурних груп, окремі з яких мали доволі сумнівне ідеологічне й етичне навантаження: ксьондз, розтоптаний конем, труп єврея тощо. Намагаючись переконати Комітет не спрощувати проект через нестачу коштів, М. Мікешин щоразу наголошує важливість мистецтва

як такого: *«Да ведь если смотреть только в экономическое стекло на памятники, то и самые памятники окажутся роскошью и излишеством, без которых можно обойтись»* [6, арк. 50 зв.]. Втім, на звершення листа скульптор виказує готовність зменшити свій гонорар за художню роботу.

У листі, датованому 8 вересня 1876 р., М. Мікешин звинувачує М. Юзефовича в інтригах проти себе та несправедливих звинуваченнях [6, арк. 154 зв.]. У черговому листі 1880 р. знову йдеться про непорозуміння, що накопичилися у стосунках із Комітетом. Особливо нас зацікавив наступний пасаж: *«В архиве моих письменных отношений с Комитетом и лично с г. Председателем его, есть достаточно фактов, обрисовывающих систему отношений как к самому памятнику, так и к его автору, т. е. ко мне, могущих оправдать меня не только пред Судом уголовным, но и пред Судом Потомства, к которому на Комитет буду апеллировать я»* [6, арк. 369 зв.]. Так і є, нині зацікавлений минулим киянин, може й згадає ім'я скульптора, а Комітет та всі труднощі, пов'язані з монументом, давно вже забуті. Можна сказати, що суд нащадків виграв творець.

Не менш цікавими є листи, пов'язані з пам'ятником Олександрю II на Європейській площі, історія якого коротко, але інформативно окреслена у кількох публікаціях сучасних дослідників Києва, зокрема В. Галайби та В. Ковалинського. Наявне в архівних документах листування поки що не знайшло відображення у наукових публікаціях. Міжнародний конкурс на створення монументу відбувся у 1910 р. Серед 13 робіт журі одноголосно визнало кращим проект під девізом «Kieff», автором якого виявився Еttore Ксіменес (1855–1926), член римської академії красних мистецтв Св. Луки. Для огляду скульптурних частин макету, в березні 1911 р. до Риму відрядили комісію у складі архітектора І. Ніколаєва, П. Демідова, А. Мердера та консула Росії в Римі Г. Забелло [10, с. 3]. У листі від 20 квітня 1911 р. на ім'я київського міського голови І. Дьякова Е. Ксіменес, між іншим, цікавиться враженнями комісії від роботи, бажаючи, як будь-який митець, почути позитивні відгуки: *«Вы не сказали мне ни одного слова о том, какое впечатление вынесли командированные Комитетом лица, принимавшие модели в глине, мне очень хотелось бы знать, удовлетворены*

ли они. Казалось бы, что молчание означает — одобрение, но все же, я очень хотел бы услышать хоть одно слово от Вас, г. Городской голова» [4, спр. 90, арк. 156–156 зв.]. У листі від 10 травня скульптор запрошує голову приїхати до Риму та дає звіт про хід відливки фігур, наголошуючи свій внесок: «Работы по отлиту бронзы производятся в Милане, куда мне приходится ездить очень часто для всяких указаний. В течение одного месяца я был в Милане восемь раз и так будет продолжаться до июля. Надеюсь, что Комитет примет во внимание мою усиленную работу в исполнении памятника. Я сдержу свое слово и памятник будет открыт в конце августа» [4, спр. 90, арк. 181–181 зв.]. Водночас докладний звіт про відрядження до Мілану чиновника з особливих доручень О. Мердера від 28 липня 1911 р. свідчить про окремі проблеми щодо якості робіт та хвилювання щодо дотримання термінів: «...Одно более нежели вероятно: по открытии памятника таковой потребует еще не малых забот и расходов. На подобного рода заключение дает известное право... впечатление, производимое художником, который представляется человеком несколько легкомысленным, самовлюбленным и слишком большее значение придающим деньгам» [4, спр. 92, арк. 241–242]. Попри всі побоювання пам'ятник був відкритий вчасно — у кінці серпня 1911 р. І київський міський голова у поданні на ім'я генерал-губернатора Ф. Трепова з приводу відзнаки осіб, що доклали багато зусиль до створення монументу, відзначив також італійців — Ксіменеса та Барігоцци, власника заводу з відливки пам'ятника [2, арк. 581]. У 1912 р. Е. Ксіменес виграв ще один мистецький конкурс на створення пам'ятника вбитому 1911 р. прем'єр міністрові Петру Столипіну. У тогочасній пресі часто передавали зміст листів скульптора щодо проектування, але самі вони не збереглися.

Величезна кількість листів різних осіб — архітекторів, скульпторів, художників, громадських діячів і представників влади — відображає також складний процес конкурсного проектування монументу, який так і не був встановлений у Києві. Йдеться про пам'ятник Тарасові Шевченку, для створення якого у 1910–1913 рр. відбулося чотири міжнародні конкурси. Більшість цих листів зберігається в Інституті рукопису НБУВ [19].

Розглянуті нами документи дають змогу говорити про виключну та досі недооцінену значущість епістолярних джерел для вивчення об'єктів культурної спадщини Києва. Вони містять факти і деталі, відсутні у будь-яких інших джерелах, а також допомагають по-новому інтерпретувати вже відому інформацію. Виявлення, комплексний аналіз і введення до наукового обігу листування архітекторів із приватними замовниками або представниками різноманітних установ і товариств дасть змогу як аналізувати архітектурну творчість з погляду художньої чи технічної цінності, так і наповнювати життям мовчазне середовище архітектури.

1. ДАК, ф. 18, оп. 1.
2. ДАК, ф. 163, оп. 39, спр. 494.
3. ДАК, ф. 163, оп. 41, спр. 6194.
4. ДАК, ф. 163, оп. 54.
5. ДАК, ф. 298, оп. 1.
6. ДАК, ф. 301, оп. 1, спр. 8.
7. ДАК, ф. 311, оп. 1, спр. 1.
8. Державний архів Київської області, ф. 1, оп. 245, спр. 355.
9. Долгова А. Дім Бажанова у Петербурзі — перша самотійна споруда Павла Альошина. [Текст] / Анастасія Долгова // Пам'ятки України. — 2013. — № 11. — С. 14–23.
10. К сооружению памятника Императору Александру 11 в Киеве [Текст] // Киевлянин. — 1911. — № 63. — 4 марта.
11. Кадомская М. Замок вздохом... [Текст] / Мария Кадомская, Алена Мокроусова. — К. : Кий. — 2013. — 428 с.
12. Кальницкий М. Триумф и трагедия академика Беретти [Текст] / Михаил Кальницкий // Зодчествоизодчие. — К. : Варто, 2012. — С. 279–294.
13. Мокроусова Е. Московские отголоски в судьбе и творчестве Павла Алешина [Текст] / Е. Г. Мокроусова // Русская усадьба. — 2013. — Вып. 19 (35). — С. 466–495.
14. Мокроусова О. Академік Володимир Ніколаєв та київські архітектурні конкурси [Текст] / Мокроусова О. Г. // Праці Центру пам'яткознавства. — 2012. — Вип. 22. — С. 107–135.
15. Мокроусова О. Будівельна епопея Кіндрата Ховалкіна (з історії садиби по вулиці Костьольній, 10/5) [Текст] / Олена Мокроусова, Тетяна Скібіцька // Киевский альбом. Исторический альманах. — 2007. — Вип. 5. — С. 75–81.
16. Мокроусова О. Будівництво Педагогічного музею Києва у листуванні мецената Семена Могильовцева та архітектора Павла Альошина [Текст] / Мокроусова А. Г. // Праці Центру пам'яткознавства. — 2015. — Вип. 27. — С. 142–156.
17. Мокроусова О. Внесок польських архітекторів Києва ХІХ–початку ХХ століть у формування історичного образу міста [Текст] / Мокроусова О. Г. // П'ять Зарембівських читання: зб. наук. праць. — 2013. — С. 83–109.
18. Мокроусова О. Джерельна база з історії київських архітектурних конкурсів ХІХ – початку ХХ століття. Документи Державного ар-

- хіву м. Києва [Текст] / Мокроусова О. Г. // Праці Центру пам'яткознавства. – 2014. – Вип. 25. – С. 63–69.
19. Мокроусова О. Нездійснена мрія: до історії пам'ятника Т. Г. Шевченку в Києві [Текст] / Олена Мокроусова // Пам'ятки України. – 2012. – № 7. – С. 48–77.
20. Мокроусова О. Павло Альошин — учасник архітектурних конкурсів. [Текст] / Олена Мокроусова // Київська Старовина. – 2010. – № 6. – С. 136–160.
21. Мокроусова О. Палац Терещенків в селі Денеші: історія будівництва у листуванні замовників та архітектора. [Текст] / О. Г. Мокроусова, М. А. Кадомська // Сіверщина в історії України : зб. наук. праць. – 2011. – Вип. 4. – С. 316–326.
22. Мокроусова О. Простота шляхетного стилю [Текст] / Олена Мокроусова, Тетяна Скібіцька // Пам'ятки України. – 2013. – № 11. – С. 24–34.
23. ЦДАМЛМ України, ф. 8, оп. 1.
24. ЦДАМЛМ України, ф. 9, оп. 1.
25. ЦДАМЛМ України, ф. 648, оп. 1.
26. ЦДІАК України, ф. 127, оп. 876, спр. 1013.
27. ЦДІАК України, ф. 830, оп. 1, спр. 293.

REFERENCES

1. State archives of Kyiv, f.18, in. 1.
2. State archives of Kyiv, f. 163, in. 39, c. 494.
3. State archives of Kyiv, f. 163, in. 41, c.6194
4. State archives of Kyiv, f. 163, in.54.
5. State archives of Kyiv, f. 298, in. 1.
6. State archives of Kyiv, f. 301, in. 1, c. 8
7. State archives of Kyiv, f. 311, in. 1, c. 1
8. State Archives of Kyiv region, f. 127, in. 876, c. 1013.
9. Dolgova, A. (2013). *Dim Bazhanova u Peterburzi — persha samostiynna sporuda Pavla Alyoshyna* [Bazhanov House in St. Petersburg — the first self-construction Paul Aleshin]. *Pamyatku Ukrayiny* [Attractions Ukraine], 11, 14–23. [in Ukrainian].
10. *K sooruzheniyu pamyatnika Imperatoru Aleksandru 11 v Kieve* [By the construction of the monument to Emperor Alexander 11 in Kiev]. (1911). *Kievlyanin* [Kyivlyanyn], 63. March 4. [in Russian].
11. Kadomskaya, M., & Mokrousova, A. (2013). *Zamok vzdochov ...* [Castle of Sighs...]. Kyiv: Kiy. [in Russian].
12. Kalnitskiy, M. *Triumf i tragediya akademika Beretti* [Triumph and tragedy academician Beretti] (2012). In *Zodchestvo I zodchie* [Architecture and architects]. (Pp. 279–294). Kyiv: Varto. [in Russian].
13. Mokrousova, E. *Moskovskie otgoloski v sudbe I tvorchestve Pavla Alyoshyna* [Moscow echoes in the life and work of Paul Aleshin]. (2013). *Russkaya usadba* [Russian estate], 19 (35), 466–495. [in Russian].
14. Mokrousova, O. *Akademik Volodymyr Nikolayev ta kuyivcki architekturni konkursy* [Academician Vladimir Nikolayev and Kiev Architectural Contests]. (2012). In *Prazi Tsentru pamyatkoznavstva* [Proceedings Centre monuments]. (Vol. 22, pp. 107–135). [in Ukrainian].
15. Mokrousova O., & Skibitska T. (2007). *Budivelna epopeya Kindrata*

- Chovalkina (z istoriyi sadyby po vulytsi Kostyolnii, 10/5)* [Construction Kondrati Hovalkina epic (the history of the estate on the street Kostyolnaya, 5/10)]. In *Kievskiy albom. Istoricheskiy almanach* [Kiev album. Historical Almanac]. (Vol. 5, pp. 75–81). [in Ukrainian].
16. Mokrousova, A. (2015). *Budivnytvo Pedagogichnogo muzeyu Kuyeva u lystuvanni metsenata Semena Mogulyovzeva ta architekтора Pavla Alyoshina* [Construction Pedagogical Museum Kyiv in correspondence Semen Mohylevtseva patron and architect Pavel Alyoshin]. In *Prazi Tsentru pamyatkoznavstva* [Proceedings Centre monuments]. (Vol. 27, pp. 142–156). [in Ukrainian].
 17. Mokrousova O. (2013). *Vnesok polskich architektoriiv Kuyeva XIX – pochatku XX stolit u formuvannya obrazu mista* [Contribution of Polish Architects Kyiv XIX – early XX centuries in the formation of the historical image of the city]. In *Pyati Zarembivski chytannya* [Fifth Zarembivski reading]. (Pp. 83–109). [in Ukrainian].
 18. Mokrousova, O. (2014). *Dzherelna baza z istoriyi kyyivskich architekturnykh konkursiv XIX – pochatku XX stolit* [The source base on the history of Kyiv architectural competitions XIX – early XX century. Documents of the State Archive of Kyiv]. *Prazi Tsentru pamyatkoznavstva* [Proceedings Centre monuments]. (Vol. 25, pp. 63–69). [in Ukrainian].
 19. Mokrousova, O. (2012). *Nezdiysnena mtiya do istoriyi pamyatnyka T. G. Shevchenka v Kyievi* [Illusion: the history of the monument to Taras Shevchenko in Kiev]. *Pamyatku Ukrayiny* [Sights Ukraine], 7, 48–77. [in Ukrainian].
 20. Mokrousova, O. (2010). *Pavlo Alyoshyn — uchasnyk architekturnykh konkursiv* [Paul Aleshin — participant of architectural competitions]. *Kyyivska Starovyna* [Kiev antiquities], 6, 136–160. [in Ukrainian].
 21. Mokrousova O., & Kadomska M. (2011). *Palats Tereshchenkiv v seli Deneshi: istoriya budivnytva u lystuvanni zamovnykiv ta architekтора* [Tereshchenko palace in the village Denyshi: The history of correspondence with customers and architect]. In *Sivershchina v istoriyi Ukrayiny: Zbirnyk naukovykh prats* [Siverschyna in the history of Ukraine]. (Vol. 4, pp. 316–326). [in Ukrainian].
 22. Mokrousova O., & Skibitska T. (2013). *Prostota shlyachetnogo stylyu* [Easy noble style]. *Pamyatku Ukrayiny* [Sights Ukraine], 11, 24–34. [in Ukrainian].
 23. Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine, f. 8, in. 1.
 24. Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine, f. 9, in. 1.
 25. Central State Archive of Literature and Arts of Ukraine, f. 648, in. 1, c. 6.
 26. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, f. 127, in. 876, c. 1013.
 27. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, f. 830, in. 1, c. 293.

Роль епістолярію архітекторів у дослідженні об'єктів культурної спадщини Києва.

Мокроусова О. Г., головний фахівець Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій, кандидат історичних наук (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 326–344.

На тлі доволі обмеженого біографічного матеріалу про архітекторів і забудовників Києва ХІХ – початку ХХ ст. і зовсім незначної його автобіографічної складової вирізняється група епістолярних джерел архітекторів. Значна її частина представлена в особових фондах у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва. За кількістю та різноманітністю листування виділяється спадок Павла Альошина, який виявляє роль архітектора та замовника в архітектурно-будівельній практиці початку ХХ ст. Архівні матеріали дають змогу реконструювати психологічний портрет архітектора Олександра Беретті та поточнити його роль у будівництві Володимирського собору (б-р Т. Шевченка, 20).

Друга група джерел, що містить епістолярні матеріали архітекторів, пов'язана з особовими фондами домовласників — замовників будівництва. Найвідомішим є фонд родини Терещенків у ЦДІАК України, де виявлено коротке, але інформативне листування петербурзького архітектора Андрія Гуна із Федором Артемієвичем Терещенком щодо проектування особняка по вул. Терещенківській, 9 (Музей Російського мистецтва). Також опрацьоване листування архітектора Павла Голландського із членами родини Терещенків із приводу будівництва замиського палацу в с. Денеші (Житомирська область).

Третє місце зберігання листів архітекторів — фонди установ і відомств, які замовляли те чи інше будівництво, або керували ним. У фонді Київського товариства старожитностей і мистецтв (ЦДАМЛМ) відклаталося листування Володислава Городецького з меценатом Богданом Ханенком, які проаналізовані як комплексне джерело, доповнене листами ще трьох архітекторів, причетних до проектування (П. Бойцова, О. Померанцева, В. Ніколаєва). Листування Комісії з будівництва Київського Політехнічного інституту та архітектора Ієроніма Кітнера фіксує напружені стосунки між замовниками та архітектором, пов'язані з недостатнім будівельним наглядом із його боку. Історія проектування окремих монументів, зокрема гетьмана Богдана Хмельницького, імператора Олександра II, Тараса Шевченка також знайшла відображення в епістолярії митців.

Розглянуті нами документи дають змогу говорити про виключну та досі недооцінену значущість епістолярних джерел для вивчення об'єктів культурної спадщини Києва. Вони містять факти і деталі, відсутні у будь-яких інших джерелах, а також допомагають по-новому інтерпретувати вже відому інформацію.

Architects' correspondence role in the research of Kyiv cultural heritage objects.

Olena G. Mokrousova, chief specialist of Kyiv Scientific and Methodological Center of protection, restoration, and using of the historical, cultural and protected areas, Ph.D. (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Vol. 12. – P. 326–344.

On the background of the relatively limited biographical material about the architects and developers of XIX – early XX century Kyiv and very little of its autobiographical component the group of epistolary sources is stood out. The major part of it is represented in the collections of personal architects` funds in the Central State Literature and Art Archive. Pavlo Alioshin`s inharitance is stood out of the number and variety of correspondence and reveals fully the architectural features of the building practices of early twentieth century, displaying the role of the architect and the customer in this complex process. The worked out archival materials give a chance to reconstruct Alexander Beretti the architect`s psychological portrait and refine his role in the building of Volodymyr`s Cathedral (20, Shevchenko ave.).

The second group of source materials containing the architets` epistolary is associated with the personal homeowners-customers` building funds. Today the most famous is Tereshchenko family fund in CSLAA in Ukraine. The brief but informative correspondence of Andrew Guna, Petersburg architect with Fedir Artemiyevych Tereschenko is connected with the building of a family house in 9, Tereschenkivska str. (the Russian Art Museum). It was also discovered and processed Pavlo Hollandsky, the architect`s correspondence with Tereschenko`s family members about the construction of the country palace in Deneshi vilage (Zhytomyr region).

The third place of the architects`letters possible storage is the agencies and departments funds that ordered or directed the particular building. In the Kyiv Antiquities and Arts Society (KAAS) fund Volodyslav Horodetsky`s correspondence with Bogdan Khanenko, the patron is found and analyzed as a complex source, added with letters of three more architects involved in the design (Boytssov P., Pomerantsev O., Nikolayev V.). The correspondence of Kiev Polytechnic Institute building commission with Ieronime Kitner, the architect captures the extremely tense relations between the clients and the architect related to the lack of building quality supervision. The history of designing some monuments, including Bohdan Khmelnytsky, the hetman, Alexander II, the Emperor, Taras Shevchenko are also reflected in the epistolary of artists.

The examined documents allow us to say about the exceptional and still undervalued importance of epistolary sources for the study of Kyiv cultural heritage. They contain the facts and details missing in any other sources, and help interpret the already known information in a new way.

Key words: epistolary, cultural heritage, architecture, architect, correspondence, Kyiv.

Роль эпистолярия архитекторов в исследовании объектов культурного наследия Киева.

Мокроусова Е. Г., главный специалист КНМЦ по охране, реставрации и использованию памятников истории, культуры и заповедных территорий, кандидат исторических наук (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 326–344.

На фоне довольно ограниченного биографического материала про архитекторов и застройщиков Киева XIX – начала XX в. и совсем незначительной его автобиографической составляющей выделяется группа эпистолярных источников архитекторов. Ее часть представлена в личных фондах в Центральном государственном архиве-музее литературы и искусства. По количеству и разнообразию переписки выделяется наследие Павла Алешина, которое выявляет роль архитектора и заказчика в архитектурно-строительной практике начала XX в. Архивные материалы позволяют реконструировать психологический портрет архитектора Александра Беретти и уточнить его роль в строительстве Владимирского собора (б-р Т. Шевченко, 20).

Вторая группа источников, содержащих эпистолярные материалы архитекторов, связана с личными фондами домовладельцев — заказчиков строительства. Самым известным является фонд семьи Терещенко в ЦГИАК Украины, где обнаружена короткая, но информативная переписка Петербургского архитектора Андрея Гуна с Федором Артемиевичем Терещенко про проектирование особняка по ул. Терещенковской, 9 (Музей Русского искусства). Также проработана переписка архитектора Павла Голландского с членами семьи Терещенко по поводу постройки загородного дворца в с. Денеши (Житомирская область).

Третье место хранения писем архитекторов — фонды учреждений и ведомств, которые заказывали то или иное строительство, или руководили им. В фонде Киевского общества древностей и искусств (ЦГАМЛИ) отложилась переписка Владислава Городецкого с меценатом Богданом Ханенко, которая проанализирована как комплексный источник, дополненный письмами еще трех архитекторов, связанных с проектированием (П. Бойцова, А. Померанцева, В. Николаева). Переписка Комиссии по строительству Киевского Политехнического института и архитектора Иеронима Китнера фиксирует напряженные отношения между заказчиками и архитектором, связанные с недостаточным строительным надзором с его стороны. История проектирования отдельных монументов, в частности, гетмана Богдана Хмельницкого, императора Александра II, Тараса Шевченко также нашла отражение в эпистолярной творцов.

Рассмотренные нами документы позволяют говорить об исключительной и до сих пор недооцененной значимости эпистолярных источников для изучения объектов культурного наследия Киева. Они содержат факты и детали, отсутствующие в любых других источниках, а также помогают по-новому интерпретировать уже известную информацию.

Ключевые слова: эпистолярный, культурное наследие, архитектура, архитектор, переписка, Киев.

УДК 929 Липа (477) (045)

Світлана Володимирівна КУЧЕРЕНКО,
заступник голови правління
Благодійного Фонду імені Івана і Юрія Лип (м. Одеса).

ЛИПОЗНАВСТВО ЯК ПОЛІДИСЦИПЛІНАРНИЙ НАПРЯМ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті йдеться про доцільність об'єднання різноманітних досліджень, об'єктом яких є Ю. Липа (життя, діяльність, а також літературна, публіцистична і наукова творчість) в один спільний напрямок «липознавство», запропоновано визначення поняття «липознавство», названо передумови його виникнення, періоди становлення та перспективи розвитку.

Ключові слова: Юрій Липа, бібліографія, липознавство, історія липознавства, полідисциплінарність, міждисциплінарність.

The paper discusses the relevancy of unification of various studies, whose object is Yu. Lypa (life, activities, and so literary, publicist, scientific creativity) into one general direction «lypoznavstvo», suggested a definition of «lypoznavstvo», are called preconditions of its origin, periods of becoming and development prospects.

Keywords: Yuriy Lypa, bibliography, lypoznavstvo, history of lypoznavstvo, polydisciplinary, interdisciplinary.

В статье идет речь о правомерности объединения разнообразных исследований, объектом которых является Ю. Лыпа (жизнь, деятельность, а также литературное, публицистическое, научное творчество) в одно общее направление «лыпознавство», предложено определение понятия «лыпознавство», названы предпосылки его возникновения, периоды становления и перспективы развития.

Ключевые слова: Юрий Лыпа, библиография, лыпознавство, история лыпознавства, полидисциплинарность, междисциплинарность.

5 травня 2015 р. минула 115-річниця від Дня народження лікаря, поета, письменника, перекладача, редактора, видавця, літературознавця, публіциста, історіософа та геополітика Юрія Липи (1900–1944)¹. Та не лише меморіаль-

¹ **Юрій Іванович Липа**, ім'я при народженні — Георгій Андрійович Герашенко (22. 04. 1900, с. Старі Сенжари на Полтавщині — 20. 08. 1944,

на дата спонукала до чергового звернення до життєвого шляху та уважного прочитання творчої спадщини автора «Всеукраїнської трилогії». Йому належать передбачення, несподіване здійснення яких заскочило зненацька. Висновки, зроблені Ю. Липою в «Призначенні України» (1938), «Чорноморській доктрині» (1940) та «Розподілі Росії» (1941) у 2000-х рр. здавалися перебільшеними, зарозумілими і такими, що, не здійснившись свого часу, втратили актуальність. На підставі історичного аналізу Ю. Липа дійшов думки, що геополітичний напрямок «Північ-Південь» («Відвічна вісь») завжди підсилював Україну та залишається для неї життєдайним, а «Схід-Захід» — навпаки, розривав її на шматки, отже, є вбивчим. На «відвічній осі» — Білорусь і Крим, роль яких для України теж була визначена автором, як і значення Донбасу.

Особливо лякала малоросів і дратувала старших братів праця «Розподіл Росії», перевидана Українською видавничою спілкою імені Ю. Липи у 2014 р. Ще в 1940-х рр. вона була критикована щонайменше за неточність назви («Розпад російської радянської імперії» ніби краще). Воєнне сьогоднішнє довели — справа не в назві. Одразу по виході книги з друку, один із критиків порівняв її з «маренням

с. Бунів на Яворівщині). Літературно-публіцистична діяльність: три поетичні збірки «Світлість» (1925), «Суворість» (1931), «Вірую» (1938); збірка літературознавчих есеїв «Бій за українську літературу» (1935); тритомник новел «Нотатник» (1936–37); історичний роман «Козаки в Московії» (1930–31, 1934); підручники з медицини «Фітотерапія» (1932, 1938), «Ліки під ногами» (1943); публіцистичні праці «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), «Розподіл Росії» (1941), об'єднані послідовниками у «Всеукраїнську трилогію» тощо. Організаційно-видавнича діяльність: редактор і автор газети «Вісник Одеси» (Одеса, 1918) й журналу «Нова думка» (Кам'янець, 1920), співзасновник сімейного видавництва «Народній стяг» (Одеса, 1917; Каліш, 1924–25; Варшава, 1933–35, Львів, 1935–36), співорганізатор літературної групи «Танк» (1929, Варшава); ініціатор створення групи однодумців навколо самвидавчого часопису «Вогонь», один з його авторів і редактор (1939–41, Варшава). Громадсько-політична діяльність: активний член, ідеолог і засновник українських студентських корпорацій «Чорноморе» (1925–33, Данціг, Познань, Варшава); учасник і голова української секції польського слов'янського товариства культури і мистецтва, співорганізатор і співробітник Українського Економічного Бюро при цій секції (1932–34, Варшава); очільник Українського Допомогового комітету (кінець 1939р. — початок 1940 р., Варшава); ініціатор створення, співробітник і один з очільників Українського Чорноморського інституту (1940–44, Варшава).

відрубаної голови» (польська приказка), сьогодні вже так не здається. Сусідство з імперією — завжди небезпечне, хоч вона і приречена на розпад. Україні треба вижити у цьому зіткненні, щоб не повторити долю літописних обривів.

Із метою вивчення, актуалізації та популяризації творчості Ю. Липи автором статті було проведено бібліографічну роботу, що завершилася складанням двох реєстрів та укладанням двох томів біобібліографічного дослідження життєвого шляху й творчої спадщини Ю. Липи². Як виявилось, по 27 роках (1917–1944) громадської, літературної, публіцистичної та наукової діяльності він залишив по собі понад 360 друкованих творів і праць. Майже за сто років (1917–2016) понад 420 авторів здійснили понад 1 300 публікацій про Ю. Липу (коментарів, рецензій, відгуків, довідок, статей, дисертацій і навіть художніх творів).

У травні 2016 р. в Києві відбудуться чергові VIII Липівські читання, присвячені початку досліджень, які книгознавець і бібліограф Л. Биковський узагальнено назвав «липознавством» (1946 р.). Друг, однодумець, співробітник і послідовник Ю. Липи започаткував і передбачив у майбутньому вивчення його поезії, прози, есеїв, публіцистики, біографії та бібліографії. Через двадцять років, проаналізувавши скромні здобутки та великі проблеми, він став першим істориком липознавства, зазначивши, що йому «у цьому русі, за традицією та збігом обставин довелось взяти також скромну участь не тільки в характері «спогадописця», але й «липознавця» [1, с. 12].

У статті, з огляду на обмежений обсяг, подано короткий загальний огляд липознавчих досліджень за 70 років їх існування, починаючи від першої пропам'ятної статті Л. Биковського 1946 р. про значення діяльності та творчості Ю. Липи «Апостол новітнього українства» до двох «свіжих» липознавчих дисертацій, захищених у 2015 р. — «Yurij Lyra's Idea of the Black Sea Union» одеського науковця Остапа Кушніра (Варшавський університет імені Р. Лазарського) та «Проблема національного характе-

² Див.: «Три брати» Юрія Липи (1900–1944). Голоси довкола : біобібліогр. досл. життєвого шляху і творч. спадщини / укладач, автор передмови, статей і післямови С. Кучеренко ; ред. Д. Сапіга // Липа Ю. І. Твори. [В 10 т.]. — Додат. том в 6-ти кн. — Кн. 1, 2. — Львів : Каменяр, 2015–2016.

ру в публіцистиці Ю. Липи» харківської дослідниці Юлії Блажеєвської (Харківський національний університет імені В. Каразіна).

З часу запровадження термін «липознавство» переріс у поняття, зміст якого може бути визначений як напрям полідисциплінарних досліджень біографічної, історичної, політологічної, літературознавчої, культурологічної, медичної та іншої проблематики, спільним об'єктом яких є Юрій Липа.

Під враженням значної кількості джерел із історії липознавства виникло питання: чому одна історична постать удостоїлася багатьох дослідників, а інша, не менш гідна, — на жаль? Іншими словами: які передумови виникнення липознавства?

По-перше, об'єкт досліджень залишив по собі різноманітну спадщину, на якій позначився його фах (медик), хист (митець) і призначення (мислитель). У автобіографічному вірші «Три брати» [3] ці три свої сутності поет назвав «братами». Заради призначення, яке Ю. Липа бачив у науковій і духовній праці публіциста-мислителя, він припинив літературну творчість. За символікою вірша середній брат (поет) відійшов до білої посестри (смерті), побажавши молодшому (лікарю) та старшому (мислителю) жити з «незаспокоюною спрагою» пізнання...

По-друге, стійка предметна увага до об'єкту за життя. Вірші, новели, есе, статті та книги Ю. Липи ще за життя автора постійно привертали увагу сучасників від першого року його літературної діяльності 1917 р.³ до останнього року життя 1944 р.⁴ Особливо багато відгуків припало на 1934–1938 рр. — найактивніший період творчості Ю. Липи. Тоді його «три брати» були як ніколи разом. У цей час побачили світ історичний роман «Козаки в Московії» (1934), літературознавча збірка «Бій за українську літературу»

³ Див.: *Дорошенко Д.* Юрій Л. Гетьман Іван Мазепа / Д. Дорошенко // Книгарь. — 1917. — Жовт. (№ 2) — С. 61; *Єфремов С. Ю.* Липа «Союз визволення України» / Сергій Єфремов // Там само. — Груд. (№ 4). — С. 196–197; *Павловський М.* «Королівство Київське по проекту Бісмарка» / М. Павловський // Там само. — Лист. (Ч. 3). — С. 142–143.

⁴ Див.: *Донцов Д.* Дух нашої давнини. — Прага : Вид. Ю. Тищенко, 1944. — 271с.; *Чаковський І.* [Рец. на книгу Ю. Липи «Ліки під ногами»] // Укр. шк. — Львів, 1943/44 — вересень/ листопад. — С. 70.

(1935), тритомник новел «Нотатник» (1936–1937), публіцистична книга «Призначення України» (1938) і поетична збірка «Вірую» (1938).

Прижиттєві відгуки, рецензії та огляди творів і праць Ю. Липи можна означити як витоки липознавства. Із наявних 120 публікацій за 1917–1944 рр., понад 70 належить до зазначених чотирьох років. Серед авторів Є. Маланюк, М. Мухин, С. Гординський, М. Гнатишак, Д. Донцов та ін.

По-третє, наявність послідовника, збирача творів об'єкта і біографічних фактів. Збереженню пам'яті про Ю. Липу завдячуємо згаданому вище інженерові, бібліографу, книгознавцю Леву Биковському (1895–1992), котрий визначив постать Ю. Липи як «апостола новітнього українства». Отримавши трагічну новину про загибель друга, він заходився збирати твори та спогади, упорядкував першу з трьох пропам'ятних збірок (1947, 1984, 2001)⁵. Був автором 28 біографічних і бібліографічних розвідок, які досі залишаються головними джерелами інформації для сучасних дослідників Ю. Липи. Відчуваючи наближення старості та не маючи можливості самотужки видати результати своєї праці, він розіслав свій архів, зокрема й Липіану (теж його термін), у п'яти копіях до українських наукових центрів на збереження та продовження праці.

Не зрадив пам'яті Ю. Липи також і його приятель із яворівських часів — художник, педагог, мистецтвознавець, редактор Богдан Стебельський (1911–1994). У вересні 1956 р. він організував курси українознавства в Торонто і запропонував надати ім'я теоретика-ідеолога суспільного виховання цьому освітньому закладу, що досі існує як Школа української спадщини імені Юрія Липи. *«Він цікавився історією, соціологією, археологією, антропологією, та як лікар і поет, психологією і філософією. Ці широкі гуманістичні студії скоро зійшли багатим урожаєм на творчій полі талановитого Липи... Талант поета давав Липі відчуття того, що для ума темне, давав йому силу інтуї-*

⁵ Див.: Юрій Липа 1900–1944 / упоряд. Л. Биковський. Зб. І. – Женева [Майнц–Кастель]: [УСП], 1947. – 49 с.; У світлу пам'ять д-ра Юрія Липи. Архівний Збірник до 40-річчя геройської смерті / Укр. медичний архів. – Деневе–Чикаго : Б.в., 1984. – С. 3–87.; Лікарський збірник. Нова серія. Т. ІХ. На пошану Юрія Липи / Ред. кол. : І. Даценко (відп. редактор) та ін. – Львів–Чикаго, 2001.– 240 с.

ції. Вивчення широкого матеріалу різних наук озброювало його знання, що допомагало відчуте інтуїцією, визначувати і утривавлювати науковими категоріями фактів. При цьому у Липи була розвинена велика любов до минулого свого народу, що казала дорожити теж і всім сучасним його та обережно відноситись до оцінок його історії, а вже, зокрема до характеру народу і самого народу, що історію творив і пробудився з летаргу» [7, с. 1, 2] — писав Б. Стебельський про особливість творчості Ю. Липи.

Липознавцям і пошанувачам творчості та діяльності Ю. Липи в діаспорі завдячуємо перевиданню всіх його головних художніх творів і публіцистичних книг, а також близько 150 публікаціям про нього. Серед авторів, крім названих вище Л. Биковського і Б. Стебельського, Ю. Косач, У. Самчук, М. Струтинська, Ю. Мовчан, О. Тарнавський, Р. Сочинський, Н. Ливицька-Холодна та ін.

Суто діаспорний період становлення липознавства завершився з появою у 1989 р. першої публікації про Ю. Липу в українській пресі [5], виконавши свою функцію збереження творів і спогадів шляхом їх перевидання й упорядкування пропам'ятних збірників.

Четвертою передумовою постання липознавства в Україні стало проголошення незалежності. Ще були живі учасники та сучасники подій. Так, донька Ю. Липи Марта Липа-Гуменецька (1943–2001), через багато років дізнавшись правду про своє походження, майже з нуля почала відтворювати історію родини. Її внесок у липознавство — 23 публікації, остання вийшла друком у 2001 р. [4].

Залишилися вдячні пацієнти доктора у Яворові, де Ю. Липа жив останній свій рік, у Бунові, де провів останній місяць, на Іваниках і Шутувій, де пройшли його останні дні. Люди його пам'ятали та не говорили про це вголос. Так тривало до кінця 1970-х рр., коли у рідне село Бунів повернувся Петро Кіндратович (1928–1996), який 16-річним хлопцем лікувався у доктора Липи, а потім ще з трьома бунівськими хлопцями ставив вночі хрест на його могилі. Саме він із 1981 р. почав зі своєю дружиною збирати спогади земляків про Ю. Липу. Праця пішла швидше з 1987 р. Краєзнавець П. Кіндратович — автор понад 40 публікацій про Ю. Липу та упорядник зібраних спогадів.

За часів незалежності липознавство зазнало чотири хвили піднесення, пов'язані з науковим і суспільним запитом. Стисло кожна з них можна охарактеризувати за іменами, подіями і особливостями.

1990-ті рр. Серед перших дослідників творчості Ю. Липи, крім вищезгаданих М. Липи-Гуменецької та П. Кіндратовича, літературознавці Леонід Череватенко (1938–2014), Микола Ільницький, Олег Баган та ін.

Л. Череватенко у першій своїй статті про Ю. Липу (всього 17) сформулював цікаві липознавчі питання: *«Осмислюючи феномен Юрія Липи, ніяк не можна позбутися думки, що життєвий і творчий шлях його був немовби наперед визначений і вивершений — від променистого дитинства до мученицького кінця. Хто і для чого це вчинив? Чому стався тоді саме такий потужний вибух духовності? Що має підказати нам, сьогоднішнім, ця доля, творчість — незвичайна Липина енергетика? Відповідей може бути кілька, проте одне ясно (тільки не сприйміть це як недоречність): без втручання вищих сил тут не обійшлося»*. Підсумував: *«Ті, хто наказав його зліквідувати, розраховували на те, що з понівеченням його тілом зникне і його непогамовний дух. І тут вони прорахувалися. Бо заряд такої духовної потуги, хоч як його закопуй, рано чи пізно вибухне. Сила і велич українського духу, явлені в особистості Юрія Липи, безслідно минути не могли»* [8, с. 147, 154].

Для першої хвили липознавства характерні ознайомчі, мемуарні та меморіальні статті про життя і творчість Ю. Липи, виявлення нових джерел і початок наукового дослідження спадщини, поділ її за напрямками.

1998–2001 рр.

У 2000 р. до 100-річчя Ю. Липи у Львові та Івано-Франківську вийшли друком два збірники спогадів⁶. Львівський збірник упорядкували вищезгадані Петро і Юлія Кіндратовичі, а івано-Франківський був укладений письменником, публіцистом, просвітянином, педагогом,

⁶ Див.: Апостол новітнього українства: Спогади про Юрія Липу / упоряд. П. і Ю.Кіндратовичі. — Львів : Каменяр, 2000. — 239 с.; Юрій Липа. Збірник статей і матеріалів, приурочених 100-літньому ювілею з дня народження Юрія Липи / упор. І.Скрипник — Івано-Франківськ : Факел, 2000. — 248 с.

краєзнавцем Іваном Скрипником (1930–2002), власний липознавчий доробок якого також складає 15 публікацій.

З нагоди ювілею відбулися перші липознавчі наукові конференції в Одесі і Львові. Обидва наукові форуми працювали за літературним, медичним, публіцистичним, біографічним напрямками та оприлюднили результати діяльності у збірниках наукових праць⁷. Серед авторів ювілейної хвилі найактивнішим виявився одеський аспірант Олесь Янчук, на рахунку якого понад 50 липознавчих публікацій. Його біографічний нарис та бібліографічний довідник, попри фактологічні й друкарські помилки та хиби, свого часу були найповнішим джерелом інформації липознавчого характеру⁸.

Слід також згадати лікаря-письменника Олександра Кіцєру — автора першого та єдиного досі художнього твору про Ю. Липу «Коротке цвітіння сріблястої липи» [2] та постановку однойменної театральної вистави (режисер — Тарас Жирко) за мотивами драми Ю. Липи «Офіра» (2001 р.), якою актори львівського театру «Небо» склали шану авторові до його 100-річчя.

Для другої хвилі липознавства характерно залучення потужних наукових сил і спеціалізація літературознавчих і геополітичних досліджень.

2000-ні рр.

У 2005 р. у видавництві «Каменяр» започаткували 10-томне видання творів Ю. Липи (видавець і редактор — Д. Сапіга). Протягом 2007–2008 рр. з'явилися перші дисертаційні дослідження про творчість Ю. Липи: «Інтертекстуальні і текстуальні аспекти творчості Юрія Липи» Світлани Киричук (Київ, 2007), «Принципи характеротворення в новелістиці Ю. Липи» Неллі Левицької (Сімферополь, 2008); «Метафізичний дискурс у поетичній творчості Юрія Липи» Алли Шишкової (Кіровоград, 2008). Серед авторів третьої хвилі, науковці-професори В. Просалова (18 публікацій), В. Качкан, М. Васьків, І. Руснак та ін.

⁷ Див.: Творчість Юрія Липи в культурно-історичному контексті ХХ століття. М.-ли Всеукр. наук. конф., Одеса [27–28.04. 2000]. — Одеса : Астропринт, 2000. — 151 с.; Юрій Липа: голос доби і приклад чину : зб. наук. праць ЛНУ імені І. Франка. — Львів : ЛНУ, 2001. — 397с.

⁸ Див.: Янчук О. Пороги вічності Юрія Липи. Матеріали громадського лекторію / Олесь Янчук. — Одеса : Б.в., 1999. — 23 с.; його ж. Бібліографія Юрія Липи : бібліогр. покажчик. — Одеса : Астропринт, 2000. — 80 с.

Для популяризації імені, сприяння дослідженням і виданню творів Ю. Липи 5 жовтня 1999 р. в Одесі був заснований Благодійний Фонд імені Івана та Юрія Лип. Ідея створення осередку виникла в колі працівників районної бібліотеки для дітей № 8, якій того самого року було присвоєне почесне ім'я двох визначних діячів одеського краю. Головою правління новоствореного фонду стала бібліотекар (сьогодні книго розповсюджувач і книгознавець) Галина Дольник. З того часу проводяться різні культурологічні заходи й науково-практичні конференції, що виявляють і об'єднують липознавців України. З 2006 р. Липівські читання відбуваються щодва роки і завершуються виданням збірника матеріалів⁹.

Культурною подією третьої хвилі стала поява у 2008 р. на кіностудії ім. О. Довженка короткометражного художнього двосерійного фільму-драми «Закон» за мотивами однойменної новели Юрія Липи (режисер Віталій Потрух, автор сценарію Леонід Череватенко).

Для третьої хвилі липознавства характерно організаційне оформлення, систематичність та академічність досліджень, початок видання спадщини.

2010-ті рр.

Стало традицією проводити ювілейні пропам'ятні заходи. Протягом 2013–2015 рр. було відзначено 90-ті роковини смерті Івана Липи (13 листопада 2013 р.); 70-ті роковини загибелі Юрія Липи (20 серпня 2014 р.); 150-річчя Івана Липи (24 лютого 2015 р.); 115-річчя Юрія Липи (5 травня 2015 р.). Відбулися чергові «Липівські читання» (2010, 2012, 2014). Їхня кількість, послідовність і систематичність спонукали історика І. Стамбола зробити аналітичний огляд [6].

⁹ Див.: III Липівські читання. Пам'яті Івана та Юрія Лип: м-ли Всеукр. наук. конф. (Одеса, 5–6 травня 2006 р.). – К. : Друк, 2007. – 140 с.; IV Липівські читання. Пам'яті Івана та Юрія Лип : м-ли Всеукр. наук. конф. (Одеса, 18–19 квітня 2008 р.). – К. : УВС, 2009. – 236 с.; Наукові праці Кам'янець-Подільського нац. ун-ту імені Івана Огієнка. М-ли Всеукр. наук. конф. (V Липівські читання, Кам'янець-Подільський, 5–6 трав. 2010 р.). – Кам'янець-Подільський: ПП Потапов, 2010. – Вип. 21. – 196 с.; VI Липівські читання. Пам'яті Івана та Юрія Лип : м-ли Всеукр. наук. конф. (Львів, 4–5 травня 2012 р.). – К. : УВС, 2012. – 168 с.; VII Липівські читання : м-ли Всеукр. наук. конф. (Одеса, 15 листопада 2014 р.). – К., 2015. – 305 с.

У 2013 р. книгознавцем і директором львівського видавництва «Каменяр» Дмитром Сапігою та лікарем і завідувачем офтальмологічним відділенням Новояворівської районної лікарні Галиною Шипкою був створений другий Благодійний Фонд імені Юрія Липи «Призначення», керівники та учасники якого проводили просвітницьку роботу ще з початку 1990-х рр. За короткий час існування цим Фондом були організовані та проведені три круглі столи «Читаємо Юрія Липу», підготовлено та здійснено 10 видань у серії «Бібліотека». Нині Одеський і львівсько-яворівський Липівські Фонди поєднують та узгоджують свою організаційну, пошукову, наукову, просвітницьку та видавничу діяльність.

Культурним явищем четвертої хвилі стала поява новояворівського театрального колективу «Вишенька» (художній керівник — Іванна Барилюк), в репертуарі якого три літературно-музичні композиції за творами Ю. Липи: «Ярмарок» (2012), «Будучина у Бога, у тебе тільки труд» (2013) і «Час людини як вовк утікає» (2014).

Як уже було зазначено, у 2015 р. були захищені дві липознавчі дисертації: О. Кушніром у Варшаві та Ю. Блажеєвською у Харкові. Серед авторів четвертої хвилі також С. Кучеренко, І. Стамбол, В. Баран, В. Мороз та ін.

Для сучасного липознавства характерно розширення географії заходів і їх учасників, поглиблення біографічного, бібліографічного, джерелознавчого та історіографічного напрямків. Сталося так, що за 70 років існування медичний напрямок липознавства відсутній, хоч міг би стати предметом вивчення істориків медицини, зокрема історії української фітотерапії.

Предметне поле липознавства порівняно з тим, як уявляв його основоположник Л. Биковський, сьогодні бачиться значно ширшим.

До традиційних досліджень, предметом вивчення яких є діяльність (фахова, громадська, організаційна, літературна, видавнича) і творчість (художня, публіцистична, наукова) Ю. Липи, додаються розвідки про особисте життя — родину (батьків, дружину, дітей, нащадків), близьке оточення (однодумців, друзів, приятелів), ширше коло знайомих (зокрема опонентів) і різних організацій, до яких він мав

стосунок (зокрема видань і видавництв, у яких друкувався). Особливе місце належить дослідженням, присвяченим батькові Ю. Липи — Івану Львовичу Липі. Також липознавчі дослідження можуть бути поширені на історичні події, (с) учасником яких він був (національно-визвольні змагання, міжвоєнна доба, Друга світова війна), а також місць його проживання та відвідування в Україні, Польщі та ін.

Проблематика досліджень теж розширюється: 1) доля родини Лип та український родовід; 2) географія життя батька і сина Лип та їхніх сучасників; 3) поєднання професійної та літературної діяльності як життєва потреба лікарів-митців, таких як Липа-старший і Липа-молодший; 4) творчість Івана та Юрія Лип і український літературний процес; 5) видавничо-редакційна діяльність Лип та український видавничий процес; 6) публіцистика Івана і Юрія Лип та українська політична думка; 7) громадсько-політична діяльність Лип та український державотворчий процес; 8) духовна складова у житті й творчості Лип та їх сучасників; 9) дослідження про батька і сина Лип як окремий напрямок біографістики; 10) джерела та історіографія періодів відродження та революції, міжвоєнної та воєнної діб як основа біографічних досліджень історичних постатей.

Липознавство перебуває в процесі становлення (у філософському розумінні), що означає не лише формування, тривання та існування, а й розвиток. Нагальними проблемами вивчення липознавства є дослідження передумов і періодів становлення, складових і учасників липознавчого процесу, сучасної липознавчої ситуації тощо. З огляду на кількість і якість сучасних досліджень на часі перехід від полідисциплінарних зв'язків до міждисциплінарності липознавства.

1. *Биковський Л.* До справи пізнання життя і творчості Юрія Липи [Текст] / Лев Биковський // Нові дні. — Торонто, 1966. — № 200. — С. 10, 12.
2. *Кіцера О.* Коротке цвітіння сріблястої липи [Текст] / Олександр Кіцера // Лікарський збірник. Нова серія. Т. IX. На пошану Юрія Липи / Ред. колегія : І. Даценко (відп. редактор) та ін. — Львів-Чикаго, 2001. — С. 199–226.
3. *Липа Ю.* Три брати [Текст] : вірш // Липа Ю. І. Твори : [в 10 т.]. — Т. 1. Поетичні твори / ред.-упоряд. Д. Сапіга. — Львів : Каменяр, 2005. — С. 99–103.

4. *Липа-Гуменецька М.* Слово про батька [Текст] / Марта Липа-Гуменецька // Лікарський збірник. Нова серія. Т. ІХ. На пошану Юрія Липи / ред. колегія : І. Даценко (відп. редактор) та ін. – Львів ; Чикаго, 2001. – С. 142–154.
5. *Марочкін В.* «Ех, виорю небо орлами...» [Текст] / В. Марочкін // Молода гвардія. – Київ, 1989. – 4 листоп. (№ 211) – С. 3.
6. *Стамбол І.* «Липівські читання» — новітній доробок одеської біографістики [Текст] / І. І. Стамбол // Записки істор. ф-ту / Одеський нац. ун-т ім. І. І. Мечникова ; гол. ред. В. Г. Кушнір – Одеса : ОНУ, 2011. – Вип. 22 . – С. 313–326.
7. *Стебельський Б.* Юрій Липа. Про відповідальність мистця і почуття патріотизму [Текст] / Богдан Стебельський // Література і мистецтво. Додаток до газети «Гомін України». – Торонто, 1970. – Ч. 7–8. (Лип.-серп., Ч. 205–206). – С. 1–2.
8. *Череватенко Л.* «Господь міцним мене створив...» [Текст] / Леонід Череватенко // Дніпро. – 1991. – № 4. – С. 147–154.

REFERENCES

1. Bykovs'kyu, L. (1966). *Do spravy piznannya zhyttya i tvorchosti Yuriya Lypy* [To the knowledge of the Yuri Lipa's life and works]. *Novi dni* [New days], 200, 10–12. [in Ukrainian].
2. Kitsera, O. (2001). *Korotke tsvitinnya sriblyastoyi lypy* [Silver linden blossoms briefly]. In *Likars'kyu zbirnyk. Na poshanu Yuriya Lypy* [Medicinal compilation. In honor Yuri Lipa]. (Vol. IX, pp. 199–226). Lviv; Chicago. [in Ukrainian].
3. Lypa, Yu. (2005). *Try braty* [Three brothers]. In *Lypa Yu. I. Tvory* [Lypa Yu. I. Writings]. (Vols 1–10; Vol. 1. pp. 99–103). Lviv: Kamenyar. [in Ukrainian].
4. Lypa-Humenets'ka, M. (2001). *Slovo pro bat'ka* [Word about the father]. In *Likars'kyu zbirnyk. Na poshanu Yuriya Lypy* [Medicinal compilation. In honor Yuri Lipa]. (Vol. IX, pp. 142–154). Lviv; Chicago. [in Ukrainian].
5. Marochkin, V. (1989, 4 Nov.). “*Ekh, vyoryu nebo orlamy...*” [“Oh, will plough of sky with eagles”]. *Moloda hvardiya* [Young Guard]. (P. 3). [in Ukrainian].
6. Stambol, I. (2011). “*Lypivs'ky chytannya*» — *novitniy dorobok odes'koyi biohrafistyky* [«Lypa's readings» — the latest achievements biographical Odessa]. In *Zapysky istorychnoho fakul'tetu Odes'kogo nats. un-t im. I. I. Mechnykova* [Notes of historical faculty of the Odessa National University Mechnikov]. (Vol. 22, pp. 313–326). Odessa: ONU. [in Ukrainian].
7. Stebel's'kyu, B. (1970, July-August). *Yuriy Lypa. Pro vidpovidal'nist' mysttsya i pochuttya patriotyzmu* [Yuri Lipa. On the responsibility of the artist and sense of patriotism]. *Homin Ukrayiny, Literatura i mystetstvo* [Echo Ukraine. Literature and Art]. (Vol. 205–206, pp.1–2). Toronto. [in Ukrainian].
8. Cherevatenko, L. (1991). “*Hospod' mitsnym mene stvoryv...*” [„The Lord created me strong“]. *Dnipro* [Dnipro], 4, 147–154. [in Ukrainian].

Липознавство як полідисциплінарний напрям досліджень.

Кучеренко С. В., заступник голови правління Благодійного Фонду імені Івана і Юрія Лип (м. Одеса).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 345–358.

У статті оглядово представлені підсумки бібліографічного дослідження життя і творчості українського громадського діяча, лікаря, літератора і мислителя Юрія Липи, які являють собою перші емпіричні узагальнення і мають переважно кількісні характеристики.

Вперше, після виникнення терміну у 1946 р., запропоновано визначення поняття «липознавство», названі передумови виникнення липознавства, періоди його становлення та перспективи липознавчих досліджень.

Липознавство — це напрям біографічних, історичних, політологічних, філологічних, літературознавчих, культурологічних, медичних та інших досліджень, спільним об'єктом яких є Юрій Липа. Передумови виникнення липознавства: 1) феномен постаті Юрія Липи — медика, митця, мислителя; 2) дискусійність літературно-публіцистичної творчості за життя автора; 3) наявність послідовників і носіїв пам'яті після його смерті; 4) повернення спадщини Ю. Липи в Україну з постанням незалежності.

70-річна історія липознавства поділяється на два етапи — діаспорний і сучасний, який містить чотири періоди. Липознавство перебуває в стані становлення, що містить у собі формування, існування і розвиток. І останнє, у перспективі для розвитку липознавчих досліджень доцільно перейти від полідисциплінарності до міждисциплінарності.

Ключові слова: Юрій Липа, бібліографія, липознавство, історія липознавства, полідисциплінарність, міждисциплінарність.

Lypoznavstvo (Lypa's Studies) as a polydisciplinary direction of researches

Kucherenko S. V. is a vice board chairman of charitable foundation named Ivan and Yuriy Lypa (Odesa).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 345–358.

Review of the results of the bibliographic research of life and work Ukrainian public figure, doctor, writer and thinker Yuri Lipa as empirical generalizations quantitative characteristics are presented in this article.

For the first time after 1946, the term «lypoznavstvo» was defined as the direction of polydisciplinary research. Preconditions of formation, periods of becoming and research prospects also specified.

Lypoznavstvo — is the direction of biographical, historical, politological, literary, philological, cultural, medical and other studies

with a common object of study such as Yuriy Lypa. Preconditions of occurrence *lypoznavstva* are: 1) the phenomenon of the doctor, writer and thinker Yuriy Lypa; 2) a disputability of Lypa's creativity throughout his life; 3) the presence of followers and conservators of memory after his death; 4) the return of Lypa's heritage to Ukraine after establishment of independence.

70 years the history of *Lypoznavstvo* is divided into two parts – stages of diaspora and stage of Ukraine, the latter contains four periods in its turn. *Lypoznavstvo* is becoming, what the formation, subsistence and development involves. Transition of these researches from polydisciplinarity to interdisciplinarity is appropriated.

Keywords: Yuriy Lypa, bibliography, *lypoznavstvo*, history of *lypoznavstvo*, polydisciplinary, interdisciplinary.

Лыпознавство как полидисциплинарное направление исследований.

Кучеренко С. В., заместитель главы правления Благотворительного Фонда имени Ивана и Юрия Лып (г. Одесса).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 345–358.

В статье обзорно представлены итоги библиографического исследования жизни и творчества украинского общественного деятеля, врача, литератора и мыслителя Юрия Лыпы, которые являются первыми эмпирическими обобщениями с преимущественно количественными характеристиками.

Впервые, после возникновения термина в 1946 г., предложено определение понятия «лыпознавство», названы предпосылки возникновения, периоды его становления и перспективы лыпознавческих исследований.

Выводы: Лыпознавство — это направление биографических, исторических, политологических, филологических, литературоведческих, культурологических, медицинских и других исследований, общим объектом которых является Юрий Лыпа. Предпосылки возникновения лыпознавства: 1) феномен Юрия Лыпы — медика, писателя и мыслителя; 2) дискуссионность литературно-публицистического творчества при жизни автора; 3) наличие последователей и носителей памяти после его смерти; 4) возвращение наследия Ю. Лыпы в Украину с установлением независимости.

70-летняя история лыпознавства делится на два этапа — диаспорный и современный, который содержит четыре периода. Лыпознавство находится в состоянии становления, что предусматривает формирование, существование и развитие. В перспективе для развития лыпознавческих исследований целесообразно перейти от полидисциплинарности к междисциплинарности.

Ключевые слова: Юрий Лыпа, библиография, лыпознавство, история лыпознавства, полидисциплинарность, междисциплинарность.

РЕСУРСИ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

УДК 027.7:378.4(477):929 + 316.774

Надія Іванівна ЛЮБОВЕЦЬ,
завідувач відділу теорії та методики біобібліографії
Інституту біографічних досліджень НБУВ,
кандидат історичних наук (Київ).

МЕМУАРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕСУРСІВ БІБЛІОТЕЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА

Розглянуто питання розвитку бібліотечного краєзнавства в контексті української мемуаристики та новітніх інформаційно-комунікаційних процесів. Зазначено необхідність наповнення ресурсів бібліотечного краєзнавства матеріалами особового походження (мемуари, листи тощо), залучення громадських ініціатив та органів місцевої влади до створення унікальних контентних ресурсів на платформах бібліотек.

Ключові слова: мемуари, бібліотечне краєзнавство, електронний ресурс, контентний ресурс, громадська ініціатива, територіальна громада.

The issues of development of library of local history in the context of Ukrainian memoirs and advanced information and communication processes. The necessity of filling the resource library of local history materials of personal origin (memoirs, letters, etc.), public involvement initiatives and local authorities to create unique content resources of the platform.

Keywords: memoirs, local history library, electronic resource, a content resource, a public initiative, territorial community.

Рассмотрены вопросы развития библиотечного краеведения в контексте украинской мемуаристики и новейших информационно-коммуникационных процессов. Указана необходимость наполнения ресурсов библиотечного краеведения материалами личного происхождения (мемуары, письма и т.д.), привлечение общественных инициатив и органов местной власти к созданию уникальных контентных ресурсов на платформах библиотек.

Ключевые слова: мемуары, библиотечное краеведение, электронный ресурс, контентный ресурс, общественная инициатива, территориальная община.

У сучасному глобалізованому світі бібліотечне краєзнавство є важливою умовою як приближення віддаленого користувача до здобутків цивілізації, так і наближення «світу» до територіальної громади. При цьому в консервативному розумінні краєзнавчий масштаб вимірювався, як правило, рівнем регіону (Західна Україна, Слобожанщина, Поділля, Донбас, Таврія та ін.). Згодом під впливом глобалізованих інформаційно-комунікаційних процесів і суспільної динаміки сталось зрушення у бік традиційних історично впливових адміністративно-територіальних одиниць (міста обласного та районного підпорядкування — Львів, Косів, Чернігів, Одеса, Ніжин тощо). В епоху боротьби за переважання в суспільстві цивілізаційних цінностей, особливо після Революції гідності, по-новому постала проблема висвітлення людського потенціалу в масштабах найменшого населеного пункту (рівень сіл і селищ).

Краєзнавча діяльність сьогодні є одним із перспективних напрямів бібліотечної роботи (особливо на рівні публічних бібліотек) щодо відродження національної духовної культури, відновлення історичної пам'яті народу, виховання патріотизму, що надає бібліотекам регіональної специфіки та місцевого колориту. Аналіз сучасного стану історіографії даної проблеми дає підстави говорити про відсутність серйозних монографічних досліджень. В основному проблеми бібліотечного краєзнавства стали предметом розгляду в підручниках (скажімо: Кушнарєнко Н. М. «Бібліотечне краєзнавство» (К., 2007)), методичних посібниках і рекомендаціях (як-от: «Бібліотечне краєзнавство на сучасному етапі» (Донецьк, 2005); «Бібліотечне краєзнавство» (Рівне, 2005)), наукових статтях (до прикладу, В. С. Прокопчук розглянув основні напрями, форми та методи бібліотечного краєзнавства, зазначивши, що краєзнавча робота кожної бібліотеки потребує не лише упорядкування, а й теоретичного осмислення; М. В. Сергєєва проаналізувала становлення крайової бібліографії та реорганізаційні зміни в її формуванні, засновані на використанні сучасних інформаційних технологій; В. Т. Петрикова розглянула проблеми термінології національної краєзнавчої бібліографії [1–4]). Деякі аспекти краєзнавчої бібліографії розглядалися у дисертаційних дослідженнях (до прикладу: Петрикова В. Т. «Особливості ста-

новлення та розвитку системи краєзнавчої бібліографічної інформації в Україні (1917–1991 рр.)» (К., 2001) чи Блажкевич А. Л. «Краєзнавча бібліографія Галичини: становлення та розвиток (XIX ст. – 30-ті рр. XX ст.)» (К., 2003)). Видано бібліографічний покажчик «Теорія, методика і практика бібліотечного краєзнавства (1997–2006)» (К., 2007)¹. Також проведено кілька конференцій, семінарів із даної проблематики², на яких розглядалися питання історії, теорії, практики та проблеми розвитку бібліотечного краєзнавства в умовах інформатизації, формування репертуару краєзнавчих видань, координації краєзнавчої роботи та викладено досвід провідних бібліотек з питань краєзнавства. Однак окремого дослідження, що було би присвячене методичним та практичним питанням наповнення антропологічною складовою краєзнавчих ресурсів, зокрема і мемуарами, немає.

При цьому мемуари є найбільш унікальним інструментом фіксації та публічної легалізації значення та ролі конкретної особи у житті найменшого населеного пункту, наповнення його живою історією та значущістю в контексті загальноукраїнського та світового дискурсу. Окрім того мемуари, в яких представлено суб'єктивне осмислення певних історичних подій, життєвого шляху конкретно-історичної постаті, окрім гуманітарно-історичного значення, стають в епоху цифрових технологій і дієвим економічним чинником, позаяк підвищують інтерес людської спільноти до української провінції.

Традиційно бібліотечне краєзнавство розглядають «...як сферу науково-практичної діяльності бібліотеки, пов'язану із збиранням, опрацюванням, зберіганням і доведенням до користувача краєзнавчих і місцевих документів» [2], що містить низку складових. Серед них: формування й ефек-

¹ Електронну версію видання див. : http://www.nibu.kiev.ua/files/el_res/teor_metod_biblkrzaznv1997_2006.pdf.

² Див.: Другі краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» (К., 20 листопада 2013 р.); Перші Краєзнавчі читання пам'яті Петра Тронька «Бібліотечне краєзнавство у культурному просторі України» (К., 22 листопада 2011 р.); міжнародний семінар «Бібліотечне краєзнавство: нові технології» (Х., 22–23 березня 2005 р.); міжвідомча наук.-практ. конф. «Бібліотечне краєзнавство як складова частина регіональної культурної політики» (Х., 26 вересня 2000 р.).

тивне функціонування систем краєзнавчої діяльності бібліотек, що передбачає створення та вивчення інформаційно-бібліографічних ресурсів краєзнавчої тематики та активного розповсюдження серед користувачів; здійснення пошуково-практичної дослідницької діяльності бібліотек, що передбачає вивчення історії бібліотек та бібліотечної справи в рідному краї, яка є часткою історії області, району, міста, села; вивчення рідного краю, пошуки нових відомостей, імен, оформлення їх у вигляді літописів, статей, повідомлень, колекцій, виставок тощо.

У цій діяльності бібліотеки керуються указами Президента України «Про заходи щодо підтримки краєзнавчого руху в Україні на період до 2010 року» (Постанова КМУ № 389 від 10.06.2002 р.), «Про забезпечення підготовки і випуску багатотомного енциклопедичного видання „Звід пам'яток історії і культури України”» (2001 р.) і положенням «Про краєзнавчу роботу бібліотек системи Міністерства культури і мистецтв України» (наказ Міністерства культури і мистецтв України № 314 від 11.06.96 р.). На часі прийняття нової концепції розвитку краєзнавства в умовах активізації розвитку громадянського суспільства та процесів демонополізації та децентралізації державної влади.

У сучасних умовах бібліотечне краєзнавство набуває нового звучання та передбачає не лише збір і зберігання краєзнавчої інформації, а нагально вимагає створення умов для інформаційно-технологічного забезпечення краєзнавства та організації обслуговування користувачів на основі нових інформаційних технологій. Такий підхід перетворює бібліотеки на краєзнавчі центри територіальних спільнот як основну ланку сучасної інформаційно-комунікаційної інфраструктури територіальних громад. Адже саме публічні бібліотеки «...через загальнодоступність, універсальність ресурсів, продуктів і послуг, кадровий потенціал, максимальну наближеність до місцевого населення, багатофункціональність своєї діяльності є основним соціальним інститутом, здатним повно й оперативно задовольняти інформаційні потреби і місцевої влади, і місцевої громади» [3]. Це підтверджує необхідність появи нової обов'язкової складової в краєзнавчій роботі бібліотек, а саме створення на платформах бібліотек різних рівнів нових розгалужених краєз-

навчих Web-проектів із залученням до них територіальних громад. Нові, оригінальні електронні краєзнавчі продукти, розміщені на платформах порталів бібліотек, сприятимуть швидкому та ефективному просуванню бібліотечних ресурсів за запитами користувачів, де б вони не знаходились, і популяризації окремих територіальних громад.

Усі ці напрями роботи в царині бібліотечного краєзнавства передбачають, більшою чи меншою мірою, вивчення мемуарного спадку в різних проявах. По-перше, це бібліографічне дослідження мемуарів (створення реєстру спогадової літератури конкретного регіону); по-друге, вивчення історії бібліотечної справи через мемуари; по-третє, пошук, збір, оцифрування та виставлення на сайтах бібліотек повнотекстових версій мемуарів діячів історії, культури окремої території та спогадів осіб, життя та діяльність яких була пов'язана із цією місцевістю; по-четверте, створення окремих краєзнавчих Web-проектів, де мемуари були би представлені у вигляді окремого розділу, або виключно присвячених мемуарам.

На нашу думку, найбільш вдалою формою розміщення мемуарних матеріалів є створення саме окремих Web-проектів на сайтах бібліотек конкретного регіону із залученням всієї бібліотечної системи. Такий підхід сприятиме відродженню духовності, історичної пам'яті, формуванню у громадян, і передусім у молоді, любові до рідного краю, місцевого патріотизму, поваги до людини, відповідальності громад за збереження історико-культурних надбань. Залучення до цієї справи районних, міських, сільських бібліотек сприятиме використанню потенціалу громадської ініціативи³ для збереження національної культурної спадщини, формуванню національної пам'яті та свідомості, що підтверджується політичним курсом нової влади на децентралізацію.

³ Громадські ініціативи — форма локальної, найчастіше обмеженої в цілях і часі діяльності, колективної самоорганізації громадян (або окремої особи) для взаємодопомоги або захисту своїх інтересів в соціально-політичній і економічній галузях (найчастіше пов'язані з проблемами житла, освіти і виховання, транспорту, міського розвитку, культури, молоді, маргінальних груп, екології тощо).

Краєзнавче бібліотекознавство представлено на сайтах значної кількості бібліотек України, насамперед публічних. На порталі Національної історичної бібліотеки України розміщено «Путівник по краєзнавчих веб-ресурсах бібліотек України» (http://www.nibu.kiev.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=382&Itemid=1905), який включає відомості про краєзнавчі Web-ресурси бібліотек системи Міністерства культури України: Кримської республіканської універсальної наукової бібліотеки ім. І. Я. Франка, усіх обласних універсальних наукових бібліотек, Одеської національної наукової бібліотеки ім. М. Горького, Харківської державної наукової бібліотеки ім. В. Г. Короленка та Публічної бібліотеки імені Лесі Українки міста Києва. Перелік бібліотек подається у загальному алфавітному списку областей. Цей покажчик дає змогу виділити основні блоки краєзнавчої інформації, представленої на сайтах, а саме: електронний каталог та бази даних; краєзнавчі бібліографічні покажчики; відомості про краєзнавчу діяльність та ресурси бібліотеки; фактографічна інформація про регіон. На жаль, мемуари здебільшого не є відособленою частиною цих електронних ресурсів, хоча їх виокремлення значно підвищило б інтерес користувачів до ресурсів бібліотек, історії регіонів та сприяло б розвитку громадянського суспільства в найменших громадах.

Аналіз викладеного на порталах бібліотек краєзнавчого матеріалу дає змогу зробити висновок, що більшість із них складають традиційні картотеки, електронні краєзнавчі бази даних і краєзнавчі (тематичні та біобібліографічні) покажчики. Але сьогодні читачеві (особливо віддаленому) уже замало електронного каталогу та «глухих» списків краєзнавчої літератури — він вимагає електронних повнотекстових матеріалів (згрупованих у тематичні електронні виставки, колекції, окремі Web-проекти тощо), що значно пришвидшило б процес отримання потрібної інформації в онлайн-доступі за особистої участі в різноманітних проєктах (через блоги, віртуальні лабораторії) на платформах бібліотек у межах громадських ініціатив. Такий підхід дає потенційну можливість кожному особисто відчувати себе активною, дієвою частиною суспільно-політичного та культурного життя держави в цілому та бути співпричетним до

сучасного життя місцевих територіальних громад (районів, міст, селищ, сіл).

Цікавим із погляду насичення бібліотечних порталів матеріалами краєзнавчої тематики, зокрема й мемуарними, є досвід універсальних бібліотек Херсона та Харкова, які створили на своїх платформах окремі Web-проекти з краєзнавчою інформацією.

Наочним прикладом розміщення на бібліотечних інформаційних ресурсах мемуарів, на жаль, поки що єдиним, є сайт Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара (<http://lib.kherson.ua/>), який вміщує Web-проект «Краєзнавство Таврії» (<http://krai.lib.kherson.ua/>), що являє собою «...сукупність і синтез різноманітної, різногалузевої комплексної наукової інформації про минуле, сьогодення й майбутнє краю у контексті українського, європейського та світового розвитку».

У 2008 р. Херсонською обласною універсальною науковою бібліотекою імені Олеся Гончара розпочато роботу з акумулювання різноманітної краєзнавчої інформації в межах окремого інтернет-проекту «Херсонщина: час, події, люди...» (<http://www.krai.lib.kherson.ua/kherson.htm>). Цей проект має досить розгалужену систему рубрик: «Видатні постаті Херсонщини»; «Вони керували Херсонщиною»; «Почесні громадяни міста Херсона»; «Символіка Херсонщини»; «Літопис населених пунктів Херсонщини»; «Пам'ятні місця Херсона та області»; «Вулицями Херсона»; «Просвітницький рух на Херсонщині»; «Літературна сторінка»; «Херсонщина у мемуарах та спогадах»; «Зупинені миттєвості життя»; «Листи з Війни»; «Такою Херсонщину бачив світ (поштові листівки, конверти, марки та значки)»; «Краєвиди Херсонщини», які дають змогу користувачеві ознайомитися з різноманітними аспектами розвитку регіону. У рубриці «Херсонщина у мемуарах та спогадах» (<http://www.krai.lib.kherson.ua/memyaru.htm>) розміщено спогади очевидців та учасників історичних подій, які завжди збагачують особистісним колоритом офіційні публікації, наукові дослідження, тематичні нариси та привертають увагу потенційних читачів. Зокрема тут розміщено окремі матеріали з фонду краєзнавчого відділу: рукопис Бориса

Євгеновича Вадона «Гибель французів у радянській Росії»⁴, спогади Олександри Юхимівни Пошви⁵, листи директору Херсонської обласної бібліотеки ім. О. Горького (нині бібліотека ім. О. Гончара) Пошві Олександрі Юхимівні з приводу 75-річчя з часу заснування книгозбірні Ю. В. Шумського⁶, Б. А. Лавреньова⁷, С. М. Сумного⁸, С. В. Сергеева⁹. Є надія, що даний проект буде поповнюватися новими матеріалами, адже саме електронні ресурси мають особливість до постійного поповнення та оновлення.

Інформаційний портал Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки (<http://www.library.kharkov.ua/>) містить краєзнавчий розділ «Харківщина» (<http://region.library.kharkov.ua/>) як окремий проект. Зазначено, що цим Web-проектом організатори виражають «...любов до рідної землі через призму підготовлених... матеріалів» і сподіваються, що «...вони допоможуть кожному відвідувачу відчувати, яке це надзвичайно славне ім'я — Харківщина». Кожний із

⁴ Містять відомості з історії сім'ї Ежена та Олександра Вадонів — засновників у 1853–1855 рр. чавуноливарного та механічного заводів в Херсоні, які з часом перетворилися у суднобудівельний та судномеханічний заводи. У 1912 р. Євгеном Вадоним побудовано суднобудівельні майстерні на березі річки Коревої на Карантинному острові.

⁵ Спогади директора Херсонської бібліотеки (тепер бібліотека ім. О. Гончара) Пошви О. Ю. за період роботи 1938–1941, 1944–1949 рр. У спогадах висвітлено процес формування колективу, умови роботи у бібліотеці, стан книжкових фондів, а також розказано про вирішення господарчих питань (ремонт приміщення бібліотеки, придбання меблів, палива) у повоєнні роки. Згадуються директори бібліотеки В. К. Шенфінкель, Васильєв, Винниченко, К. Білостоцька, Г. Л. Єременко.

⁶ У листі Ю. В. Шумського вміщено спогади артиста про дитинство, яке пройшло в м. Херсоні, про директора бібліотеки Віру Костянтинівну Шенфінкель, про літературні вечори та інші культурно-просвітницькі заходи, що організовувались у бібліотеці на початку ХХ ст. за її участі.

⁷ Б. А. Лавреньов у листі називає Херсонську бібліотеку своєю першою академією, читачем якої він став з першого класу гімназії, згадує директора бібліотеки В. К. Шенфінкель і свого хрещеного батька М. Є. Беккера, котрий 18 років працював у бібліотеці на громадських засадах.

⁸ Лист спеціального кореспондента газети «Радянська Україна», письменника Семена Сумного вміщує спогади про діяльність Херсонської бібліотеки у 20-х роках ХХ ст., яку очолювала В. К. Шенфінкель, та про культурно-просвітницькі заходи, що організовувались тоді у бібліотеці.

⁹ У листі С. В. Сергеева вміщено спогади про роботу Херсонської обласної бібліотеки у 1906–1924 роках. Простежується зв'язок Б. А. Лавреньова з бібліотекою у спогадах двоюрідного брата письменника.

семи розділів проекту («Календар знаменних і пам'ятних дат Харківщини»; «Харківщина. Історичний нарис»; «Цікаве краєзнавство»; «Нові пам'ятники культури Харківщини»; «Почесні громадяни міста Харкова»; «Почесні громадяни Харківської області»; «Туристичне on-line лото: «Знайомтесь, Харківщина»») насичений повнотекстовими матеріалами, що вміщують великий фактографічний матеріал із різних аспектів життя регіону та в цілому є цікавим і затребуваним контентним ресурсом¹⁰, який презентує регіон не лише в масштабі держави, а й світу. Проект лише виграв би від розміщення на ньому спогадів про події, що відбувалися на Харківщині в різні часи. Лише побіжний пошук у Інтернеті мемуарів, пов'язаних з регіоном, виявив «Спогади Марії Манько про Голодомор. Харківщина» на порталі «Радіо Свобода» (<http://www.radiosvoboda.org/media/video/24778834.html>.) та матеріали «Війна в Афганістані: спогади ветеранів із Харківщини» на ресурсі «Слобідський край» (<http://www.slk.kh.ua/news/vlada/vijna-v-afganistanisprogadi-veteraniv-iz-kharkivshchini.html>.). Система гіперпосилань дає можливість без особливих витрат часу і ресурсів наповнювати електронні ресурси бібліотек матеріалами особового походження.

Аналіз сайту Харківської обласної універсальної наукової бібліотеки містить ще один цікавий, з точки зору бібліотечного краєзнавства, інформаційний ресурс — «Бібліотеки Харківської області» (<http://all.lib.kh.ua/>), який знайомить з публічними бібліотеками Харківської області, їх діяльністю та досягненнями. Ресурс подає статистичні дані про бібліотеки області, інформацію про адресу електронної пошти, сайту, блогу, технічне забезпечення та можливість підключення до мережі Інтернет тощо. Зокрема відзначено, що в Харківській області функціонує 755 публічних бібліотек; комп'ютеризовано 197 бібліотек області, з них 141 мають доступ до мережі Інтернет; загальний фонд бібліотек становить 9 449 201 примірників; бібліотеки області обслуговують 478 856 користувачів. Наявність такої розгалуженої бібліотечної системи робить цілком реальною організацію

¹⁰ **Контентний ресурс** — ресурс, що містить авторську або унікальну інформацію.

роботи з формування єдиного краєзнавчого оригінального контентного ресурсу мемуарного характеру із залученням можливостей усіх бібліотек.

Однак бібліотечне краєзнавство є не єдиним напрямком формування краєзнавчих інформаційних ресурсів, оскільки наразі значно зросли можливості для створення цілої низки краєзнавчих проектів силами окремої громадської ініціативи (окремої особи, освітньо-мистецьких об'єднань — шкіл, ансамблів, оркестрів тощо). Це значно урізноманітнює і наповнює інформаційний простір краєзнавчою інформацією та сприяє приближенню найвіддаленішого села до загальноукраїнського та європейського суспільного життя. До таких проектів можна віднести: інформаційний портал Радивилова — «Радивилів.net» (<http://radyvyliv.net/>)¹¹, сайт «Підкамінь фестиваль» (<http://pidkamin.com.ua/>), історичний сайт хроніки старого міста — «Станіславів» (<http://stanislaviv.com/>)¹². Не зважаючи на різні цілі, які ставили перед собою організатори даних інтернет-проектів, мемуарна складова, якщо і не виділена в окрему рубрику, але є, або може стати їх частиною. Будь-який найвіддаленіший населений пункт України має свою неповторну історію і рясніє видатними іменами. Так, Радивилів — районний центр Рівненської області мало відомий українській спільноті, попри це у ньому свого часу побували такі визначні особистості як: письменники Григорій Сковорода (в 1745 і 1750 р.), Федір Глинка (1806 р.), Оноре де Бальзак (1847–1850 рр.), Іван Франко (1891, 1909 р.), Леся Українка (1891, 1893, 1895 р.), Ісаак Бабель (1920 р.), Улас Самчук (1910-ті рр. і 1941 р.); військові та політичні діячі Михайло Голенищев-Кутузов (1805–1806 рр.), Мирон Тарнавський (1914 р.), Симон Петлюра (1920 р.), Тарас Бульба-Боровець (1941 р.), В'ячеслав Чорновіл (1990-ті рр.) та інші. У місті народилися дипломат Микола Гірс (1820 р.), комерсант і меценат Мойсей Гінсбург (1851 р.), бібліограф Богдан Боднарський (1874 р.), композитор Герман Жуковський (1913 р.), єврейський поет Амір Гільбоа (1917 р.). Тут жили та творили письменники Модест Левицький (у 1900–1912 рр.) і Петро Козланюк (у 1930-

¹¹ Автор проекту Яшук Володимир.

¹² Автор проекту Шацький Роман.

ті рр.). Із 1838 р. командиром Волинської прикордонної бригади служив, живучи в Радивиліві, приятель Пушкіна Петро Каверін, якому той присвятив два вірші та якого згадав у «Євгенії Онегіні». Інформація про цих діячів вміщена у розділі «Постаті краю» (<http://raduvyviv.net/person/>). Наповнення сайту «Радивилів.net» мемуарними матеріалами про ці події та виділення окремого проекту на його основі сприятиме не лише підвищенню інтересу українського читача, а й приверне увагу закордонних дослідників і туристів.

Цікавим для нас може бути і досвід наших найближчих сусідів — поляків, які мають окремі краєзнавчі сайти, які історично дотичні до нашої історії, навіть таких політично заангажованих територій як так звані «кресові землі». Зокрема, сайт історико-краєзнавчого спрямування «Stanislawow¹³. Grod Rewery» (<http://stanislawow.net/index.htm>) містить розділ «Kresowe wspomnienia i reportaie» («Кресові¹⁴ спогади та звіти») (<http://stanislawow.net/wspomnienia.htm>), що включає низку спогадів про проживання польських родин у місті¹⁵. Спогади ілюстровано старими фотографіями. Сайт створений у 2004 р., останні оновлення здійснено 28.04.2013 р., за цей час сайт відвідало 1 176 186¹⁶ осіб.

Як правило, сайти краєзнавчого спрямування виникають із ініціативи та за фінансування окремих осіб, що згодом, із різних причин приводить до затухання їхньої діяльності. Але так чи інакше, розміщені на них матеріали мають велике пізнавальне та виховне значення і можуть стати частиною інших ресурсів, зокрема і бібліотечних, у даному випадку Івано-Франківщини, оскільки змальову-

¹³ **Micro Stanislawow** (пол.) — з 1772 до 1918 р. — Станіслав (нім. *Stanislau*), з 1918 до 1939 р. мало назву Станіславів, з 1939 р. радянською владою було повернуто австрійську назву Станіслав, а 9 листопада 1962 р. з нагоди 300-річчя місто було перейменовано у Івано-Франківськ.

¹⁴ **Східні Креси** (пол. *Kresy Wschodnie*, від польського слова «крес» — кордон, кінець, край) — польська назва територій нинішніх західної України, Білорусії та Литви, що колись входили до складу Речі Посполитої, її «Східна околиця». Польські жителі цих територій, в тому числі репатрійовані до Польщі називаються кресовянами.

¹⁵ 1662 до 1772 і з 1918 до 1939 місто мало назву Станіславів (пол. *Stanislawów*), з 1772 до 1918 — Станіслав (нім. *Stanislau*), з 1939 — Станіслав, 1962 — Івано-Франківськ.

¹⁶ Така інформація зазначена на самому сайті (<http://stanislawow.net/index.htm#recent>) станом на 05.01.2013 р.

ють буденне життя польських родин кінця XIX – поч. XX ст. і перебіг політичних подій у 1919–1940-х рр. Бібліотеки, як найбільш розгалужена система державних культурних закладів, можуть взяти на себе ініціативу залучення до співпраці в краєзнавчій царині широкого громадського загалу. На допомогу може прийти і досвід роботи Web-проекту Всеукраїнська мережа «Громадські ініціативи України», місією якого є «розбудова громадянського суспільства в Україні на рівні місцевих територіальних громад» (<http://ngonetwork.org.ua/page/about/>), що дасть змогу підтримати громадську активність та стимулювати залучення до роботи громадських організацій молодих ініціативних людей з областей України та всіх зацікавлених осіб.

Інноваційним досвідом у справі реалізації громадських ініціатив є проведення обласного конкурсу міні-грантів бібліотечних ініціатив від Рівненської обласної універсальної наукової бібліотеки та Рівненського обласного відділення Української бібліотечної асоціації (далі — РОВ УБА), який стартував у лютому 2014 р. Конкурс міні-грантів був спрямований на підтримку проектів, «які сприяють втіленню креативних форм бібліотечної роботи з цільовими групами, інноваційних бібліотечних послуг для місцевих громад, заснованих на цифрових технологіях» та «...стимулювання професійного розвитку членів РОВ УБА, їх соціальної активності, підвищення потенціалу бібліотекарів, які діють в інтересах громади, та ролі РОВ УБА для існуючих та потенційних членів» (<http://libr.rv.ua/ua/libr/127-konkurs-mini-grantiv-bibliotechnih-iniciativ/>). У межах конкурсу пропонувалося підготувати творчий проект на одну із тем: «Інформаційні технології на користь громади»; «Бібліотека на захисті прав громади»; «Щаслива бібліотека — щаслива громада: бібліотечні адвокаційні кампанії»; «Візуалізуй бібліотеку: фото-відео-крос» «Стильні бібліотечні історії в соціальних медіа»; «Найкраща бібліотечна практика: розкажи, покажи, навчи»; «Професійний прорив». За результатами конкурсу було визначено переможців у трьох напрямках: «Інформаційні технології на користь громади»; «Візуалізуй бібліотеку: фото-відео-крос»; «Бібліотека на захисті прав громади». З погляду мемуарної спадщини для нас цікавий переможець у номінації «Інформаційні техно-

логії на користь громади», яким виявився проект Кореїчук Олени Федорівни — бібліотекаря публічно-шкільної бібліотеки с. Сварицевичі Дубровицької Централізованої системи публічно-шкільних бібліотек під назвою «Сварицевичі ХХ ст.»¹⁷, спрямований на виявлення маловідомих, суперечливих сторінок історії, збереження історичної пам'яті громади с. Сварицевичі та популяризації історичного краєзнавства. До участі у проекті були залучені: учнівська молодь, літні люди села, волонтери. Основна ідея проекту: шляхом діалогу з живими свідками подій (збір матеріалів, спогадів, листів, фотографій, запис інтерв'ю) здійснити історичні дослідження та створити відеоролики «Партизанський рух в селі Сварицевичі», «Доля сварицевичських євреїв у роки війни». Все це могло б стати частиною унікального контентного краєзнавчого ресурсу. У даному випадку відсутність технічних і технологічних можливостей на рівні сільської шкільної бібліотеки зведуть нанівець громадську ініціативу зі збереження свідчень живих очевидців історичних подій на Волині у 1930–1941-х рр. ХХ ст. Тому нагальним на сьогодні є проблема модернізації бібліотечної справи та її інформатизація, а саме: впровадження і розвиток в бібліотеках нових інформаційно-комунікаційних технологій, формування і використання електронних ресурсів, впровадження мультимедійних технологій, розвиток мережевої взаємодії бібліотек, підключення до світової системи Інтернет. На сьогодні про такий стан можна лише говорити на обласному рівні. Тому потенціал сільських, міських бібліотек (які не мають власних сайтів) залишається невикористаним. Тим самим втрачається цікава, унікальна краєзнавча інформація та падає ініціативність та зацікавленість бібліотекарів у результатах своєї діяльності. Саме впровадження мережевої системи на рівні найвіддаленішого села дасть можливість кожному користувачеві стати повноправним учасником громадянського суспільства в цілому та зробити посильний внесок у розповсюдження краєзнавчої інформації. За відсутності умов для розміщення матеріалів

¹⁷ Відеоролик проекту під назвою «Сварицевичі в ХХ столітті» виставлено на ресурсі *Youtube* (http://www.youtube.com/watch?v=enBf_4GEvwA).

сільських, районних бібліотек на власних ресурсах було б доцільним використання здобутків історичного краєзнавства на порталах обласних універсальних бібліотек, де вони б стали виокремленою частиною їх електронних ресурсів.

Робота зі збирання та оприлюднення краєзнавчих, зокрема мемуарних, матеріалів не можлива лише силами бібліотекарів, а вимагає широкомасштабної державної підтримки, допомоги читацького активу бібліотек та будь-якого віддаленого користувача, який має інформацію про ті чи інші місцеві події, спогади, що стосуються даної місцевості, регіону. Для цього необхідно створювати за ініціативи бібліотек та за підтримки місцевої влади форуми, блоги, проекти, міні-гранти бібліотечних ініціатив, які б залучали до збору мемуарної літератури окремої громади небайдужих і давали б змогу постійного поповнення такої рубрики новими бібліографічними та повнотекстовими матеріалами. Це, у свою чергу, дало б змогу організовувати окремі Web-проекти на сайтах бібліотек за прикладом Херсонської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Олеся Гончара.

Таким чином, мемуари як носії історичної свідомості суспільства, національної свідомості та національної пам'яті сьогодні цікаві не лише як історичне джерело та культурно-історичний феномен, а є важливим і унікальним контентним ресурсом, який сприятиме становленню громадянського суспільства та включенню всіх потенційних його членів у розбудову української європейської держави. Формування краєзнавчих ресурсів, а вони за своєю сутністю є завжди унікальними, через географічну та історичну специфіку приверне увагу міжнародної спільноти до найвіддаленішого куточка України. А бібліотеки, як найбільш розгалужена державна структура в системі культури, мають стати центрами організації та координації роботи зі створення антропологічно зорієнтованих місцевих контентних ресурсів.

1. *Петрикова В.* Краєзнавча бібліографічна термінологія : національні особливості становлення теорії краєзнавчої бібліографії [Текст] / В. Петрикова // *Бібліотечний вісник.* – 2000. – № 4. – С. 13–20.
2. *Прокопчук В.* Бібліотечне краєзнавство: сутність і перспективи (на прикладі наукової бібліотеки Камянець-Подільського націо-

- нального університету імені Івана Огієнка [Текст] / В. Прокопчук // Краєзнавство. – 2012. – № 34. – С.15–22.
3. Романюк Ольга. Публічні бібліотеки Києва в системі розвитку краєзнавства [Електронний ресурс] / Ольга Романюк // Методична служба публічних бібліотек Києва. – Режим доступу : http://olga-methodlibkyiv.blogspot.com/2010/10/blog-post_31.html. – Назва з екрану.
 4. Сергеева М. В. Бібліотечне краєзнавство : стан і проблеми [Електронний ресурс] / М. В. Сергеева // Режим доступу : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21380/1/42-409-421.pdf>. – Назва з екрану.

REFERENCES

1. Petrykova, V. (2000). *Krayeznavcha bibliohrafichna terminolohiya: natsional'ni osoblyvosti stanovlennya teoriiy krayeznavchoyi bibliohrafiyi* [Local lore bibliographic terminology, theory of national peculiarities of local history bibliography]. *Bibliotekhnny visnyk* [Library Bulletin], 4, 13–20. [in Ukrainian].
2. Prokopchuk, V. (2012). *Bibliotekhne krayeznavstvo: sutnist' i perspektyvy (na prykladi naukovoï biblioteky Kamyanets'-Podil's'koho natsional'noho universytetu imeni Ivana Ohiyenka* [Library Local Lore: Content and Perspectives (Scientific Library of Kamyanets-Podilskyi University named after Ivan Ohienko as an Example)]. *Krayeznavstvo* [Nandigram], 4, 15–22. [in Ukrainian].
3. Romanyuk, Ol'ha. (2010). *Publichni biblioteky Kyyeva v systemi rozvytku krayeznavstva* [Public libraries Kyiv in the system of local history]. In *Metodychna sluzhba publichnykh bibliotek Kyyeva*. Retrived from: http://olga-methodlibkyiv.blogspot.com/2010/10/blog-post_31.html. [in Ukrainian]
4. Serheieva, M. V. *Bibliotekhne krayeznavstvo : stan i problemy* [Library local history: state and problems]. Retrived from : <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21380/1/42-409-421.pdf>.

Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства.

Любовець Н. І., завідувач відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 201. – Вип. 12. – С. 359–376.

Розглянуто питання розвитку бібліотечного краєзнавства в контексті української мемуаристики та новітніх інформаційно-комунікаційних процесів. Зазначено, що мемуари як носії історичної свідомості суспільства, національної свідомості та національної пам'яті сьогодні цікаві не лише як історичне джерело та культурно-історичний феномен. Вони є важливим і унікальним контентним ресурсом, який сприятиме становленню громадян-

ського суспільства та включенню всіх потенційних його членів у розбудову української європейської держави. Формування ж краєзнавчих ресурсів, а вони за своєю сутністю є завжди унікальними, через географічну та історичну специфіку, приверне увагу міжнародної спільноти до найвіддаленішого куточка України. А бібліотеки, як найбільш розгалужена державна структура в системі культури, мають стати центрами організації та координації роботи зі створення антропологічно зорієнтованих місцевих контентних ресурсів. Тому необхідно розвернути роботу (на єдиних методичних засадах) по наповненню ресурсів бібліотечного краєзнавства матеріалами особового походження (мемуари, листи тощо), залучення громадських ініціатив та органів місцевої влади до створення унікальних контентних ресурсів на платформах бібліотек. Для цього необхідна модернізація бібліотечної справи та її інформатизація, а саме: впровадження і розвиток в бібліотеках нових інформаційно-комунікаційних технологій, формування і використання електронних ресурсів, впровадження мультимедійних технологій, розвиток мережевої взаємодії бібліотек, підключення до світової системи Інтернет. На сьогодні про такий стан можна лише говорити на обласному рівні. Тому потенціал сільських, міських бібліотек (які не мають власних сайтів) залишається невикористаним. Тим самим втрачається цікава, унікальна краєзнавча інформація та падає ініціативність і зацікавленість бібліотекарів у результатах своєї діяльності. Саме впровадження мережевої системи на рівні найвіддаленішого села дасть можливість кожному користувачеві стати повноправним учасником громадянського суспільства в цілому та зробити посильний внесок у розповсюдження краєзнавчої інформації.

Ключові слова: мемуари, бібліотечне краєзнавство, електронний ресурс, контентний ресурс, громадська ініціатива, територіальна громада

Memoir potential resource library Local History

Lyubovets N., Department Head Institute of biographical research Vernadsky National Library of Ukraine, Ph.D.

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Vol. 12. – P. 359–376.

The problem of local history library in the context of Ukrainian memoirs and advanced information and communication processes. Zazanacheno that memoirs as carriers of historical consciousness of society, national consciousness and national memory today is not only interesting as a historical source of cultural and historical phenomenon. They are an important and unique content resource that helps to create civil society and inclusion of all potential of its members in the development of European Ukrainian state. Formation

is local history resources, which are by their nature are always unique, because of geographical and historical specificity attract international attention to the most distant Ukraine. A library as the most extensive state structure in the culture system, have become centers of organization and coordination of the creation of content anthropologically oriented local resources. Therefore, it is necessary to expand the work (on the same methodological basis) to fill Resource Library local history materials of personal origin (memoirs, letters, etc.) involving community initiatives and local governments to create unique resources on the platforms of content libraries. This requires modernization of the library and its informatization, namely the implementation and development of libraries in the new information and communication technologies, development and use of electronic resources, introduction of multimedia technologies, the development of networking libraries connect to the world of Internet. Today on this situation can only say at the regional level. Therefore the potential of rural, urban libraries (without their own websites) remains unused. Thus, loss of interest, a unique natural history information and initiative and interest falling librarians in the results of their activities. This network system implementation at the most remote villages will enable each user to become a full member of the civil society and make a contribution to the dissemination of local lore.

Keywords: memoirs, library studies, electronic resources, content resources, public initiative, local community

Мемуарный потенциал ресурсов библиотечного краеведения.

Любовець Н. И., заведующая отделом теории и методики биобиблиографии Института биографических исследований НБУВ, кандидат исторических наук (Киев).

Украинская биографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. - С. 359–376.

Рассмотрены вопросы развития библиотечного краеведения в контексте украинской мемуаристики и новейших информационно-коммуникационных процессов. Отмечено, что мемуары как носители исторического сознания общества, национального сознания и национальной памяти сегодня интересны не только как исторический источник и культурно-исторический феномен. Они являются важным и уникальным контентным ресурсом, который будет способствовать становлению гражданского общества и включению всех потенциальных его членов в развитие украинского европейского государства. Формирование же краеведческих ресурсов, а они по своей сути всегда уникальны, через географическую и историческую специфику, привлечет внимание международного сообщества к отдаленным уголкам Украины. А библиотеки, как наибо-

лее разветвленная государственная структура в системе культуры, должны стать центрами организации и координации работы по созданию антропологически ориентированных местных контентных ресурсов. Поэтому необходимо развернуть работу (на единых методических принципах) по наполнению ресурсов библиотечного краеведения материалами личного происхождения (мемуары, письма и т.д.), привлечению общественных инициатив и органов местной власти к созданию уникальных контентных ресурсов на платформах библиотек. Для этого необходима модернизация библиотечного дела и его информатизация, а именно: внедрение и развитие в библиотеках новых информационно-коммуникационных технологий, формирования и использования электронных ресурсов, внедрение мультимедийных технологий, развитие сетевого взаимодействия библиотек, подключение к мировой системе Интернет. На сегодня о таком состоянии можно только говорить на областном уровне. Поэтому потенциал сельских, городских библиотек (которые не имеют собственных сайтов) остается неиспользованным. Тем самым теряется интересная, уникальная краеведческая информация и падает инициативность и заинтересованность библиотекарей в результатах своей деятельности. Именно внедрение сетевой системы на уровне самого отдаленного села даст возможность каждому пользователю стать полноправным участником гражданского общества в целом и внести посильный вклад в распространение краеведческой информации.

Ключевые слова: мемуары, библиотечное краеведение, электронный ресурс, контентный ресурс, общественная инициатива, территориальная община.

УДК 929:304.44:004.91

Юлія Вікторівна ВЕРНІК,
науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ
(Київ).

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІРТУАЛЬНОЇ НАУКОВОЇ ЛАБОРАТОРІЇ

Розглянуто особливості організації віртуальних наукових спільнот у порівнянні з традиційними науковими об'єднаннями, а також у порівнянні з ненауковими віртуальними спільнотами. Виокремлюються процеси і явища, що забезпечують функціонування і розвиток наукових віртуальних спільнот. Висвітлюються засоби технологічного забезпечення діяльності віртуальних наукових лабораторій, зокрема, у вигляді окремого веб-проекту, засобами універсальних соціальних мереж і утворені спеціалізованими інформаційно-технічними засобами в межах конкретних соціальних проектів.

Ключові слова: соціальна комунікація, інформаційні технології, віртуальна наукова лабораторія, соціальні мережі, веб-проект, віртуальні спільноти, Український національний біографічний архів.

Discusses the features of the organization of virtual research communities in comparison with traditional scientific associations, as well as in comparison with the unscientific virtual communities. In the context of continuous improvement and technical complications communications due to increased activity of the interaction of its members, develop a new form of communication — virtual. It differs from traditional forms of its distant and mobility, thereby acquiring a global and intercultural. Stand processes and phenomena that ensure the functioning and development of scientific virtual communities. Highlights the means of technological support of the virtual research laboratories, particularly in the form of a separate web project means universal social networks formed and specialized information and technical resources within specific social projects.

Keywords: social communication, information technology, virtual laboratory scientific, social networking, web design, virtual communities, Ukrainian National biographical archive.

Рассматриваются особенности организации виртуальных научных сообществ в сравнении с традиционными научными объединениями, а также в сравнении с ненаучными виртуальными сообществами. Выделяются процессы и явления, обеспечивающие функционирование и развитие научных виртуальных сообществ. Освещаются

средства технологического обеспечения деятельности виртуальных научных лабораторий, в частности, в виде отдельного веб-проекта, средствами универсальных социальных сетей и образованные специализированными информационно-техническими средствами в рамках конкретных социальных проектов.

Ключевые слова: социальная коммуникация, информационные технологии, виртуальная научная лаборатория, социальные сети, веб-проект, виртуальные сообщества, Украинский национальный биографический архив.

Стрімкий розвиток інформаційних технологій, їх своєчасне та обґрунтоване упровадження у діяльність наукового колективу дає змогу виходити за межі традиційних форм організації наукової діяльності, що в свою чергу передбачає значно ефективніше використання засобів комунікації¹ як у середині колективу, так і поза його межами — з іншими членами наукового середовища, іншими спільнотами.

В інформаційному суспільстві наукова комунікація як невід’ємна складова наукової діяльності займає провідне місце: саме взаємодія науковців дозволяє значно підвищити ефективність процесу створення та збагачення наукового знання, зокрема у пошуковій і орієнтаційній фазах діяльності, у процесі розповсюдження продуктів цієї діяльності серед усієї наукової спільноти тощо. Отже, вона відіграє подвійну роль: з одного боку — є першорядною умовою створення та підтримання наукових контактів; із іншого, стає фундаментальним засобом популяризації результатів наукового процесу, формування цілісного уявлення про науку у суспільстві, тобто є складовою процесу трансляції отримуваних науковцями знань.

Метою статті є теоретичний аналіз особливостей організації і діяльності віртуальних наукових спільнот у порівнянні із іншими віртуальними спільнотами — з одного боку, й зі звичайними науковими об’єднаннями — з іншого.

Предметом дослідження виступають інформаційні технології організації науково-гуманітарної діяльності віртуальних спільнот.

¹ Під комунікацією ми розуміємо соціально обумовлений процес передавання і сприйняття інформації в умовах міжособового і масового спілкування через різноманітні канали зв’язку за допомогою різних комунікативних засобів [2, с. 14].

Основною специфікою інформаційного суспільства можна вважати виділення інформації в окремий твірний матеріал організації соціальних структур і процесів. У зв'язку із чим центр уваги більшості науково-технічних і технологіко-економічних розробок зміщується у напрямку розвитку і просування інструментів, засобів і способів щодо накопичення, обробки, приймання і передавання великих обсягів даних. Саме тому, чим швидше відбуватиметься науково-світоглядне осмислення минулих, наявних і потенційних інформаційно-комунікаційних технологій наукового процесу, тим ефективніше буде здійснюватися їх упровадження у сучасну вітчизняну науку, тим конкурентоздатнішою у системі світових наукових інституцій вона стане, тим краще вона інтегруватиметься до глобальної наукової системи.

В умовах безперервного вдосконалення і ускладнення технічних засобів комунікації, завдяки підвищенню активності взаємодії її учасників, виникає новий тип спілкування — віртуальна комунікація. Вона відрізняється від традиційних форм своєю дистантністю та мобільністю, завдяки чому набуває глобальний та міжкультурний характер. Саме поняття «віртуальності» у масовій свідомості сприймають крізь призму комп'ютерно-змодельованих «світів». В той же час, у науково-філософському контексті ідея віртуальності поширена досить давно — з часів Стародавньої Греції. На сьогодні наукове визначення віртуальної реальності пов'язується не з комп'ютерними технологіями. Віртуальна реальність розуміється як дещо онтологічно рівноправне із константною породжуючою її реальністю. Основні властивості віртуальності — породженість, актуальність, автономність і інтерактивність. Сама реальність включає у себе можливості і варіанти, як привабливі, так і непривабливі, котрі й можуть розглядатися з точки зору віртуальної реальності [7].

Дослідження, присвячені виникненню й розповсюдженню віртуальної комунікації розпочалися порівняно нещодавно — з початку 90 рр. минулого століття у зв'язку зі збільшенням «щільності» особистих і міжгрупових комунікацій (за допомогою ехо-конференцій, чатів, блогів, форумів, соціальних мереж). Це дало можливість змінювати напрями потоків комунікацій, створювати умови із транс-

формації соціальної структури суспільства, тобто сприяти виникненню спрямованого конструювання спеціальних віртуальних організацій.

Таким чином отримали свій розвиток як у світовій науці, так і у вітчизняній (хоча і з деяким запізненням) «віртуальні наукові спільноти». Їхнє виникнення пов'язане із розповсюдженням у сучасному соціальному середовищі «віртуальних спільнот» — сукупності людей, об'єднаних певними спільними інтересами та можливостями безпосередньої комунікації засобами Інтернет. На сьогоднішній день існує декілька варіантів тлумачень значення даного терміну.

Насамперед, термін «віртуальна спільнота» досить часто використовують як синонім або узагальнюючий до понять «мережева спільнота», «Інтернет-спільнота». Останнє характеризується: сукупністю людей, пов'язаних спільною ідеєю, інтересами, діяльністю; технічними засобами комунікації (Інтернет); програмними засобами спілкування та обміну інформацією (соціальними сервісами) [8].

Найбільш адекватним завданням нашого дослідження вважаємо наступне визначення: «віртуальна спільнота» (англ. *virtual communities, e-communities, online groups*) — це група людей, об'єднаних спільними інтересами, які функціонують у мережі шляхом реалізації спільних цілей щодо вирішення конкретних задач у тих чи інших сферах життєдіяльності.

Саме таке тлумачення запропонував Г. Рейнгольд, один із організаторів перших Інтернет-спільнот. Він визначає віртуальні спільноти «як соціальні агрегати, що виникають в інтернеті, коли створюється достатня кількість людей, здатних вести публічні дискусії досить довго, і з достатнім людським почуттям, щоб сформувати полотна з особистих стосунків у кіберпросторі» [13].

Для вивчення особливостей створення та розвитку віртуальних спільнот створюються спеціалізовані дослідницькі організації («Communication Institute for Online Scholarship», «The UCLA Center for the Study of Online Community», «Assosiation for Computers in Reseachers», «International Society for Mental Health Online»), результати роботи яких мають особливе значення для менеджерів сучасних виробничих структур, що мають на меті заявити

про себе у мережевому середовищі, а також учених, чії досягнення та досвід стають більш продуктивними та затребуваними. Також відзначимо, що в науковій літературі дослідженням «віртуальних спільнот» займаються К. Рідінгз, Б. Уелман, С. Хільц та інші; виявленням атрибутів або структурних особливостей спільнот від інших форм комунікацій Г. Рейнгольд, К. Фігалло, К. Портер, А. Бленкард, С. Харисон, У. Долаккіа.

Загальнонаукові, соціально-психологічні положення про специфіку формування та розвитку соціальних груп представлені в роботах О. М. Леонт'єва, А. В. Петровського, Г. О. Андреевої, а також основні принципи системного підходу до вивчення психічної реальності описані у працях Б. Ф. Ломова. Концепції функціонування віртуальних спільнот, теоретичні положення, принципи та особливості комунікативних процесів у віртуальному середовищі розкрито у працях таких науковців, як: Г. О. Балл, Ю. І. Машбиць, М. Л. Смульсон, О. Є. Войськунський, Н. В. Чуднова, А. Є. Жичкіна, І. М. Розіна, Д. В. Іванов тощо.

Віртуальні спільноти беруть свій початок із мережевих спільнот, що з'явилися наприкінці 80-х – на початку 90-х років ХХ ст. (насамперед, FIDOnet, ARPAnet, USEnet), які утворювалися, на думку М. Кастельса [4, с. 79], на перетині взаємодії чотирьох культурних шарів сучасного суспільства — технократично-наукового, «хакерсько»-комп'ютерного, соціально-гуманістичного, економіко-комерційного. Не вдаючись до детального аналізу джерел походження віртуальних спільнот, відзначимо, що в основі перших трьох складових панівною була ідея «свободи», яка знайшла своє вираження у принципі «інформаційної свободи і рівності». Згідно із ним, інформація є відкритою, децентрованою та деієрархізованою. Кожна людина має однакове з іншими право доступу до інформації й до її використання для власної самоактуалізації.

Специфіку «віртуальних спільнот» можна визначити в їх порівнянні із «реальними» або, точніше, із традиційними спільнотами, з одного боку; й з іншими формами соціальної організації, які ґрунтуються на Інтернет-технологіях — з іншого. На основі параметрів соціальної групи (склад, статусно-рольова структура, групова динаміка, групові

регулятори (норми, традиції, цінності, санкції)) можна виокремити загальні характеристики віртуальних спільнот:

1. Віртуальна спільнота представляє собою об'єднання людей, що мають спільний інтерес, погляди, цінності, потреби;
2. За складом віртуальна спільнота об'єднує індивідів зі схожими соціально-психологічними та соціально-демографічними характеристиками;
3. Найчастіше віртуальна спільнота являється неформальним об'єднанням із добровільним членством, що не має, як правило, чітко заданої ієрархії та має рівні права для кожного члена. Однак існують також окремі випадки з визначеною статусно-ролевою структурою: ролі та статуси їхніх членів варіюються залежно від довготривалості перебування у групі, виконуваних функцій і рівнем доступу до управління суспільством;
4. Відношення у віртуальній спільноті будуються на взаємній довірі та добровільно прийнятих зобов'язаннях, що заміщують формальні зовнішні обов'язки, а також взаємні очікування кожного члена групи відносно інших;
5. У віртуальних спільнотах наявні такі групові процеси, як керівництво, лідерство, конфлікти, формування спільної мети, згуртованість. Протягом певного періоду учасники виробляють спільні цінності, норми, стандарти поведінки, традиції, систему санкцій, символи та специфічну мову.
6. Довготривалий, динамічний розвиток віртуальної спільноти відбувається завдяки наявності тісних комунікативних зв'язків і взаємодії між її учасниками, наявності спільної мети та здійснення загально групових дій по її досягненню.

Таким чином, можна зробити висновок, що розглянуті соціально-психологічні характеристики он-лайн групи уособлюють в собі віртуальне відображення реальної (традиційної) соціальної групи.

У життєвому циклі будь-якої віртуальної спільноти як соціальної групи можна виділити три етапи — розвиток, стабілізація, занепад/трансформація.

На першому йде об'єднання та активне залучення нових членів на основі спільних інтересів, формулювання проблем, пошук рішень тих чи інших конкретних завдань.

На другому етапі стабілізуються склад так званих «постійних учасників» та типи задач і способи їх вирішень.

Занепад може відбуватися унаслідок кількох причин — вичерпання проблеми чи можливостей її рішення, перехід учасників до аналогічних спільнот, незадовільне адміністрування інструментарію та даних віртуальної групи.

Проте, віртуальні спільноти мають і певні специфічні особливості. Вони характеризуються:

- відсутністю просторово-часових бар'єрів, що значно поліпшує та розширює можливості неформальної взаємодії у режимі реального часу;
- інтерактивним характером взаємодії між її членами, завдяки чому в ній можуть брати участь і люди з тимчасово чи постійно обмеженими можливостями;
- доступом до спільного інформаційного контенту та його контролювання;
- текстуальним характером конструювання та самовизначення;
- анонімністю, що забезпечує більшу соціальну свободу у висловленні власної думки та відстоюванні особистої позиції.

Окремо відзначимо абстрактно-математичне визначення віртуальної спільноти як такої підмножини елементів із загальної множини, для яких кількість внутрішніх зв'язків не менша за кількість зовнішніх. Таке розуміння дає змогу формально досліджувати віртуальні спільноти через документи, які вони продукують. Зокрема, документ (повідомлення) належить сукупності документів віртуальної спільноти тоді, коли кількість внутрішніх взаємних посилань не менша, ніж посилань на зовнішні ресурси [12].

За способом утворення віртуальні спільноти можуть бути поділені на три великі групи:

1) утворені засобами соціальних мереж (VK, FB, Однокласники й інше); 2) утворені в межах окремого веб-проекту; 3) утворені спеціальними загальними засобами в межах проектів, що охоплюють досить широку сферу діяльності (наприклад, www.openclass.ru). Кожні мають свої переваги

та недоліки. Серед останніх у спільнотах першого типу виокремлюються такі:

- обмеженість можливостей комунікацій інструментарієм загального вжитку, що пов'язуються з універсальністю соціальних мереж. Водночас, наслідком такої універсалізації стає уніфікованість інструментів, що полегшає їх освоєння звичайними користувачами;
- невизначеність прав власності інформації, що публікується в соціальних мережах;
- у зв'язку з великою кількістю користувачів збільшується загроза несанкціонованого доступу до інформації та її крадіжки;
- з тих самих причин зростає небезпека підвищення «інформаційного шуму», тобто ситуації, коли учасниками віртуальної спільноти стають або випадкові користувачі або люди зі специфічними цілями та інтересами (тролінг, інформаційна розвідка);
- комерціалізація соціальних мереж (насамперед, реклама).

До недоліків віртуальних спільнот як складових спеціалізованих веб-проектів відносять:

- необхідність високої умотивованості адміністраторів проекту або залучення інвестора чи спонсора;
- обмеженість інтелектуальних ресурсів, які можливо залучити до розробки та підтримки інструментарію для взаємодії у середині групи, його удосконалення, підтримки й адміністрування даних, які продукуються у процесі сумісної діяльності;
- конкуренція ресурсів однакової спрямованості та боротьба їх власників за потенційних користувачів.

Віртуальні лабораторії як специфічна форма віртуальних спільнот можуть розглядатися на трьох рівнях:

- як аналог традиційної наукової лабораторії;
- як загальнодоступний Інтернет-ресурс;
- як аналог комплексу науково-методичних і навчальних матеріалів, які дають змогу оптимізувати науковий процес. У даному випадку йдеться про компонент наукового середовища.

Основним завданням таких лабораторій є створення універсального механізму рішення наукових, економічних,

державно-управлінських питань, що вимагають залучення груп, колективів, спільнот висококваліфікованих спеціалістів у різних сферах діяльності та широкого спектру матеріальних ресурсів і технологій, тобто винайдення таких необхідних умов для об'єднання великої кількості творчих і продуктивних сил суспільства, діяльність яких безперервно забезпечується надходженням матеріальних ресурсів із будь-якого місця їх розташування.

Створювані віртуальні наукові лабораторії на основі соціальних мереж або у вигляді окремого веб-проекту представляють собою віртуальну спільноту дослідників, які займаються окремою науковою проблемою (проблемами) у межах інформаційно-дослідного простору за конкретним науковим направленням. Окремо зазначимо, що такі технології комунікації як електронна пошта або twitter не можуть бути джерелами зародження такої форми соціальності як віртуальні спільноти (завдяки своїй структурованості і принципам функціонування), і на їх основі виникають зовсім інші соціальні структури та явища (наприклад, соціальні медіа).

У широкому значенні наукові комунікації — сукупність процесів представлення, передачі та отримання наукової інформації — являються основним механізмом функціонування та розвитку науки, одним з засобів її зв'язку з суспільством, а також необхідною умовою формування й розвитку особистості вченого. Систему наукових комунікацій, що представляє собою інформаційний простір, у якому накопичуються та поширюються наукові знання, можна зобразити наступним чином: безпосередні контакти вченого (особисте спілкування, дискусії, доповіді і презентації); розповсюдження комунікації (книги, наукові публікації в наукових і реферативних журналах, матеріали конференцій, особисті сторінки в Інтернеті та соціальних мережах, блоги); змішані форми (наукові семінари, конференції, симпозиуми, науково-технічні виставки).

Визначається, що основними напрямками розвитку електронної наукової комунікації являються: систематичне підвищення представленості наукових результатів в електронних наукових ресурсах (міжнародних рецензованих журналах та електронних архівах); стимулювання широкого

використання нових форм наукової комунікації науковими колективами (публікації на сайті, в міжнародних архівах, наукових блогах, соціальних мережах вчених); розширення та поліпшення доступу дослідників до міжнародних та вітчизняних електронних наукових ресурсів як умова підвищення якості досліджень.

Серед основних переваг віртуальних наукових лабораторій виокремлюють: проектну структуру — як найважливішу організаційну форму науки в умовах інформаційного соціуму, сумісну експертизу наукових центрів, взаємодоповнюваність інфраструктури, можливість здійснення масштабних проектів і неперервної роботи, що сприяє в свою чергу підвищенню якості досліджень, прискоренню отримання результатів та росту наукової продуктивності. Нові форми комунікації вже вийшли за межі інституційних та дисциплінарних форм і діють за принципом «від багатьох — до багатьох», реально відображуючи зростання відповідальності вченого за розповсюдження своїх наукових результатів і підтримки спілкування з іншими вченими.

Віртуальні лабораторії мають якості подібні до наднаціональних інформаційних корпорацій, що робить їх повноправним суб'єктом за сфери впливу з різницею в тому, що надкорпорації в основному використовують власний інформаційний потенціал та інтелектуальні ресурси, а віртуальні — включають в свою структуру, з'єднують ідеологією та залучують до конкурентної боротьби чужі матеріальні та інтелектуальні ресурси, елементи інших соціальних мереж. Серед критеріальних ознак можна також виділити: наявність користувачів певних інформаційних ресурсів; можливість групи взаємодіяти між собою та володіти інформацією про загальну історію; сукупність передписаних «ролей» (постачальник «контенту», користувач, учасник чату, модератор); «мережикет» або норми, що регулюють поведінку членів спільноти; можливість в процесі комунікації реалізувати особисті та загальні цілі. Особистий характер зв'язку дає змогу безпосередньо контролювати дії інших членів спільноти, отримувати інформацію з «перших рук», що дає змогу координувати та кооперувати зусилля для отримання взаємного надбання. Ці обставини обумовлюють мультифункціональність мережевої комунікації, що

зумовлена не тільки наявністю великої кількості функцій, що постійно нарощуються, а й в тому, що багато з них можуть реалізовуватися одночасно.

Таким чином, дослідницький інтерес до проблематики віртуальних спільнот обумовлений тим, що в разі збільшення кількості потенційних користувачів таких спільнот, зросла не тільки соціальна значущість спільнот, а й проявилися в достатній мірі численні проблеми, що пов'язані з самоідентифікацією особистості, соціальними практиками, нормативно-ціннісними установками та можливостями соціального контролю над ними. З однією сторони, мережеві віртуальні спільноти являються продовженням й новим виміром традиційно сформованих структур соціокультурного життя, а з іншого, вони представляють собою особливий соціокультурний простір, в якому розвивається нова якість повсякденного життя.

Віртуальна біографічна лабораторія, створювана на базі Інституту біографічних досліджень здатна суттєво підвищити рівень біографічних досліджень в Україні, оскільки переважна частина документів джерельної бази біографічних досліджень, а також більшість дослідників-біографістів і краєзнавців знаходяться саме у регіонах.

Як вказувалося вище, віртуальна лабораторія стає діючою складовою наукового простору лише за умов наявності спільних цілей при вирішенні спільних науково-дослідницьких задач. На наш погляд, такою глобальною спільною задачею є створення Українського національного біографічного архіву. Саме у межах її реалізації можна ставити та вирішувати конкретні (локальні) спільні завдання — створення регіональних біографічних архівів, формулювання критеріїв включення до них, уніфікація даних і способів їх введення тощо.

1. *Антюшина Н. М.* Инновационное развитие стратегия Евросоюза в XXI в. [Текст] / Н. М. Антюшина // Европа: вчера, сегодня, завтра / Институт Европы РАН ; ред.-кол. РАН : Н. П. Шмелев (пред.) и др. ; отв. ред. Н. Н. Шмелев. – М., 2002. – 823 с.
2. *Бориснёв С. В.* Социология коммуникации [Текст] : учеб. пособие для вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 270 с.
3. «Глоссарий по информационному обществу» [Електронний ресурс]. –

- Режим доступу : <http://www.iis.ru/glossary/virtualcommunities.ru.html>. – Назва з екрану.
4. *Кастельс М.* Галактика Интернет: Размышления об Интернете, бизнесе и обществе [Текст] / М. Кастельс ; пер. с англ. А. Матвеева под ред. В. Харитоновна. – Екатеринбург : У-Фактория, 2004. – 328 с.
 5. «Новое время — новые проблемы» [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://itware.com.ua/Pentium4/articles/battle_wolf/134.html. – Назва з екрану.
 6. Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dissercat.com/content/nauchnoe-soobshchestvo-v-kontekste-sotsiokulturno-dinamiki-sotsialno-filosofskii-analiz#ixzz2x5CIDj7d>. – Назва з екрану.
 7. *Носов Н. А.* «Виртуальная психология» [Текст] / Н. А. Носов. – М. : Аграф, 2000. – 432 с.
 8. Социальные сети и виртуальные сетевые сообщества : сб. науч. тр. / РАН ИНИОН. Центр социал. науч.-информ. исслед. ; отв. ред. Верченнов Л. Н., Ефременко Д. В., Тищенко В. И. – М., 2013. – 360 с.
 9. Социологические эффекты массовой коммуникации [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://revolution.allbest.ru/sociology/00121739_0.html. – Назва з екрану.
 10. Проблемы научных коммуникаций [Электронный ресурс]. – Режим доступу : http://revolution.allbest.ru/languages/00038017_0.html. – Назва з екрану.
 11. *Штейнберг И. Е.* Парадигма четырех «К» в исследовании социальных сетей поддержки [Текст] / И. Е. Штейнберг // Социологические исследования. – 2010. – № 5. – С. 40–50.
 12. *Flake G. W., Lawrence S., Giles L.* Efficient Identification of the Web Communities, Proceeding of the Six International Conference of Knowledge Discovery and Data Mining. – Boston : MA, 2000. – Pp.156–150.
 13. *Rheingold H.* The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier [Электронный ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html>. – Назва з екрану.

REFERENCES

1. Antjushina, N. M. (2002). *Innovacionnoe razvitie strategija Evrosojuza v XXI v.* [Innovative development of the EU strategy in the XXI century]. In N. N. Shmelev (Ed.) *Evropa: vchera, sehodnia, zavtra* [Europe: yesterday, today, tomorrow]. Moskva: Jekonomika. [in Russian].
2. Borisnjov, S. V. (2003). *Sociologija komunikacii: Ucheb. posobie dlja vuzov* [Sociology of Communication: Textbook for university]. Moscow: JuNITI-DANA. [in Russian].
3. «Glossarij po informacionnomu obshhestvu» [Glossary on Information Society]. –iis.ru/glossary. Retrieved from: <http://www.iis.ru/glossary/virtualcommunities.ru.html>. [in Russian].
4. Kastel's, M. (2004). *Galaktika Internet: Razmyshlenija ob Internete, biznese i obshhestve* [The Internet Galaxy. Reflections on the Internet, Business and Society]. Ekaterinburg: U-Faktorija. [in Russian].

5. «*Novoe vremja — novye problemy*» [New time — new challenges]. itware.com.ua Retrieved from: http://itware.com.ua/Pentium4/articles/battle_wolf/134.html. [in Russian].
6. *Nauchnaja biblioteka dissertacij i avtoreferatov* [Research Library dissertation and abstract]. dissercat.com. Retrieved from: <http://www.dissercat.com/content/nauchnoe-soobshchestvo-v-kontekste-sotsiokulturnoi-dinamiki-sotsialno-filosofskii-analiz#ixzz2x5CIDj7d>. [in Russian].
7. Nosov, N. A. (2000). *Virtual'naja psihologija* [Virtual Psychology]. Moscow: Agraf. [in Russian].
8. *Social'nye seti i virtual'nye setevye soobshhestva* [Social networks and virtual network community]. (2013). Moscow. [in Russian].
9. *Sociologicheskie jeffekty massovoj kommunikacii* [Sociological effects of mass communication]. revolution.allbest.ru/ Retrieved from: http://revolution.allbest.ru/sociology/00121739_0.html. [in Russian]
10. *Problemy nauchnyh kommunikacij* [The problems of scientific communication]. revolution.allbest.ru Retrieved from: http://revolution.allbest.ru/languages/00038017_0.html. [in Russian].
11. Shtejnberg, I. E. (2010). *Paradigma chetyreh «K» v issledovanii social'nyh setej podderzhki* [The paradigm of the four “K” in the study of social support networks]. Sociologicheskie issledovanija [Sociological Research], 5, 40–50. [in Russian].
12. Flake G.W., Lawrence S. & Giles L. (2000). *Efficient Identification of the Web Communities*, Proceeding of the Six International Conference of Knowledge Discovery and Data Mining. Boston: MA, 156–150.
13. Rheingold H. (1993). *The Virtual Community: Homesteading on the Electronic Frontier*. rheingold.com. Retrieved from: <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html>.

Деякі аспекти організації віртуальної наукової лабораторії.

Вернік Ю. В., науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 377–391.

У статті розглядаються особливості організації віртуальних наукових спільнот у порівнянні з традиційними науковими об'єднаннями, а також у порівнянні з ненауковими віртуальними спільнотами. В умовах безперервного вдосконалення і ускладнення технічних засобів комунікації, завдяки підвищенню активності взаємодії її учасників, розвивається нова форма комунікації — віртуальна. Вона відрізняється від традиційних форм своєю дистантністю та мобільністю, завдяки чому набуває глобальний та міжкультурний характер. Виокремлюються процеси і явища, що забезпечують функціонування і розвиток наукових віртуальних спільнот. Висвітлюються засоби технологічного забезпечення діяльності віртуальних наукових лабораторій, зокрема, у вигляді

окремого веб-проекту, засобами універсальних соціальних мереж і утворені спеціалізованими інформаційно-технічними засобами в межах конкретних соціальних проектів.

Віртуальна наукова лабораторія може стати діючою складовою наукового простору за умов наявності спільних цілей при вирішенні конкретних спільних науково-дослідницьких задач. Саме у такому ключі автор пропонує розглядати віртуальну біографічну лабораторію, основним завданням якої є включення у процес створення Українського національного біографічного архіву.

Ключові слова: соціальна комунікація, інформаційні технології, віртуальна наукова лабораторія, соціальні мережі, веб-проект, віртуальні спільноти, Український національний біографічний архів.

Some aspects of organization of scientific virtual laboratories.

Vernik Y. V., scientific worker of the Institute of biographical studies, the Vernadsky national library of Ukraine (Kiev).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 377–391.

The article discusses the features of the organization of virtual research communities in comparison with traditional scientific associations, as well as in comparison with the unscientific virtual communities. In the context of continuous improvement and technical complications communications due to increased activity of the interaction of its members, develop a new form of communication — virtual. It differs from traditional forms of its distant and mobility, thereby acquiring a global and intercultural. Stand processes and phenomena that ensure the functioning and development of scientific virtual communities. Highlights the means of technological support of the virtual research laboratories, particularly in the form of a separate web project means universal social networks formed and specialized information and technical resources within specific social projects.

Virtual science lab can be an important component of scientific space subject to availability of shared goals in solving specific joint research tasks. It is in this vein that the author proposes to consider a virtual laboratory curriculum, the main task of which is included in the process of creating a national Ukrainian biographical archive.

Keywords: social communication, information technology, virtual laboratory scientific, social networking, web design, virtual communities, Ukrainian National biographical archive.

Отдельные аспекты организации виртуальной научной лаборатории.

Верник Ю. В., научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ (Киев).

Украинская биографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 377–391.

В статье рассматриваются особенности организации виртуальных научных сообществ в сравнении с традиционными научными объединениями, а также в сравнении с ненаучными виртуальными сообществами. В условиях непрерывного совершенствования и усложнения технических средств коммуникации, благодаря повышению активности взаимодействия ее участников, развивается новая форма коммуникации — виртуальная. Она отличается от традиционных форм своей дистантностью и мобильностью, благодаря чему приобретает глобальный и межкультурный характер. Выделяются процессы и явления, обеспечивающие функционирование и развитие научных виртуальных сообществ. Освещаются средства технологического обеспечения деятельности виртуальных научных лабораторий, в частности, в виде отдельного веб-проекта, средствами универсальных социальных сетей и образованные специализированными информационно-техническими средствами в рамках конкретных социальных проектов.

Виртуальная научная лаборатория может стать важной составляющей научного пространства при условии наличия совместных целей при решении конкретных совместных научно-исследовательских задач. Именно в таком ключе автор предлагает рассматривать виртуальную биографическую лабораторию, основной задачей которой является включение в процесс создания Украинского национального биографического архива.

Ключевые слова: социальная коммуникация, информационные технологии, виртуальная научная лаборатория, социальные сети, веб-проект, виртуальные сообщества, Украинский национальный биографический архив.

*МУРИНА Світлана Вікторівна,
молодший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).*

ЕНЦИКЛОПЕДИЧНІ ВИДАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО БІОГРАФІЧНОГО АРХІВУ (НА ПРИКЛАДІ РАДЯНСЬКОЇ ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ЕНЦИКЛОПЕДІЇ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ)

Висвітлено характеристики та критерії відбору персоналій до Радянської енциклопедії історії України (РЕІУ, 1969–1972) та Енциклопедії історії України (ЕІУ, 2003 — по наш час). На прикладі двох видань, створених в різні історичні часи, розглянуто еволюцію і трансформацію змістовної частини біографічних статей енциклопедичних видань в Україні. Доведено необхідність переходу до формату електронного мультимедійного енциклопедичного видання і подальше наповнення Українського національного біографічного архіву.

Ключові слова: біографічні дані, персоналія, критерій відбору, УНБА, ЕІУ, РЕІУ.

The article describes criteria of the characteristics and personalities selection for Soviet Encyclopedia of History of Ukraine (SEHU, 1969–1972) and the Encyclopedia of History of Ukraine (EHU, 2003 — nowadays). On the example of two publications created in different historical times, the paper reviews the evolution and transformation of the content of biographical articles in Ukrainian encyclopedias. It proves the necessity of the transition to the electronic multimedia encyclopedias format and further filling of the Ukrainian national biographical archive.

Keywords: biographical data, personalities, selection criteria, UNBA, EHU, SEHU.

Освещены характеристики и критерии отбора персоналий в Советскую энциклопедию истории Украины (РЭИУ, 1969–1972) и Энциклопедию истории Украины (ЭИУ, 2003 — до наших дней). На примере двух изданий, созданных в разные исторические эпохи, рассмотрено эволюцию и трансформацию содержательной части биографических статей энциклопедических изданий в Украине. Доказана необходимость перехода к формату электронного мульти-

медійного енциклопедического издания и дальнейшее наполнение Украинского национального биографического архива.

Ключевые слова: біографіческие данные, персоналия, критерий отбора, УНБА, ЭИУ, РЭИУ.

Стрімкий розвиток біографічних досліджень в Україні впродовж двадцяти років незалежності, зростання широкої громадської зацікавленості до них обумовлюють необхідність ґрунтовного аналізу глибинних причин, зміни чинників і наслідків цього важливого явища, здобутків і недоліків. Зрозуміло, що біографічні знання є не лише галуззю гуманітарної науки, а й важливою частиною національної культури, суспільно-політичного, інтелектуального та духовного життя. Національна біографіка працює не тільки на потреби науки, освіти та культури, а й сприяє формуванню національної та громадянської свідомості наших співвітчизників. Довідкова енциклопедична та словникова біографіка тривалий час залишалася іноді єдиним реальним доступним джерелом історико-біографічних знань для широкого кола освічених людей. Із огляду на це, значний інтерес становить порівняльний аналіз довідково-біографічної інформації, яку містять енциклопедичні видання, що створювалися впродовж останніх п'ятидесяти років і значною мірою впливають на формування Українського національного біографічного архіву (далі — УНБА).

Метою дослідження є відображення наповнення УНБА матеріалами «Енциклопедії історії України» (далі — ЕІУ) та Радянської енциклопедії історії України (далі — РЕІУ), порівняння двох вагомих для свого часу джерел біографічної інформації, виявлення особливостей і специфіки формування персонологічного блоку кожного виду, висвітлення перекосів, які мали місце при формуванні видань, підтвердження цих даних конкретними цифрами та намагання уникати у подальшій роботі політичної заангажованості та тенденційності. Тільки відійшовши від «політичних» оцінок можна досягти всебічної та максимально достовірної подачі біографічного матеріалу. Саме ці джерела (РЕІУ та ЕІУ) є знаковими для свого часу джерелами біографічної інформації, які узагальнюють характеристики найбільш визначних осіб як представників свого кола, часу та найяскравіше відображають стан українського суспільства в

історичному, соціально-економічному, культурному та політичному розумінні.

За роки радянської влади світ міг побачити перший тематичний універсальний 4-томний довідник із вітчизняної історії — Радянську енциклопедію історії України. Це перше в Радянському Союзі республіканське (регіональне) енциклопедичне видання, присвячене історії українського народу та Української Радянської Соціалістичної Республіки. Енциклопедія містить близько 9 тисяч статей, із яких 3 тис. біографічних статей-довідок про українських видатних і знаних постатей минулого і сучасності, багато діячів загальносоюзного значення, не пов'язаних конкретно з історією України ні діяльністю, ні походженням. Хронологічні межі джерела — від X ст. до 70-х рр. XX ст., але більше половини всіх статей присвячені діячам радянській доби. Біографічний блок містив, переважно, інформацію про революційних і військових діячів, суспільно-політичних діячів КПРС, більшовиків, активних учасників боротьби за встановлення радянської влади в Україні, Героїв Радянського Союзу, Героїв Соціалістичної Праці. Поступово персональний склад томів розширився з огляду на введення до них народників, марксистів, мислителів, передовиків виробництва, реабілітованих діячів тощо. Вперше за радянських часів ряд статей присвячено українській еміграції у США, Канаді, Аргентині та інших країнах світу. Водночас серед критеріїв відбору біографії осіб для включення її до видання залишилися обмеження на церковних діячів, політичних емігрантів, учасників історичних подій, які отримали негативну оцінку в офіційній радянській історіографії. Минуле України подавалося винятково з погляду доцільності та неумунності єднання з Росією, згодом — встановлення радянської влади, перспективи «побудови соціалізму» та комуністичного суспільства. Замовчувалися події та особи, які не вкладалися в канони радянської історіографії. Енциклопедія має допоміжний науково-довідковий апарат. До деяких статей подається біобібліографія та іконографія.

Ця енциклопедія, попри заідеологізованість, численні фактографічні прогалини, а також наслідування канонів «Української радянської енциклопедії» (УРЕ, 1977–1985), у вигляді критеріїв відбору осіб представляла потужний зве-

дений персонологічний ресурс з історії України. Безсумнівними перевагами проекту РЕІУ, яким би це не видавалося дивним, є його україноцентричність, національна парадигма історичного процесу, нові обличчя і новий фактаж, що вперше в концентрованому вигляді вводився до наукового обігу, хоч й у стандартному для того часу радянському ідеологічному камуфляжі.

Отже, треба визнати, що РЕІУ містить значний обсяг важливої інформації і, без сумніву, залишається вагомим досягненням історичної науки. Водночас необхідно пам'ятати про політичну спрямованість цього зводу, зумовлену догмами і стереотипами комуністичної доби, у зв'язку з чим її значення як інформаційного ресурсу в сучасних умовах дещо знижується.

Доволі вагомим внеском у розвиток сучасних національних біографічно-інформаційних ресурсів є вихід у світ через тридцять років ЕІУ (2003 і далі), яка к 2015 р. включає 4635 біографічних довідок (проект доведений до літери «С», Т. 9). ЕІУ є працею великого колективу науковців України та видається Інститутом історії України НАНУ. Метою створення видання є підсумок здобутків національної історіографії та прагнення зробити їх загальнодоступними. Хронологічні рамки джерела — від Х до ХХІ ст. Це видання не зважаючи на відчутну незбалансованість біографічної частини, поряд з відомими іменами містить величезну кількість персоналій, чиї імена не згадувалися у довідкових виданнях і науковій літературі, взяті з першоджерел або запропоновані регіональними істориками та краєзнавцями. В ЕІУ представлено відомості про громадських діячів, учених, діячів культури та мистецтва, освіти, основні історичні події України, охарактеризовано життя українців в інших державах, надано відомості про окремих видатних людей світу, тим чи іншим чином пов'язаних з Україною (цей зв'язок акцентовано у статтях) і про вчених, які істотно вплинули на розвиток історичної науки. Редакційна колегія керувалася іншими порівняно з РЕІУ критеріями у відборі персоналій. Так, при відборі вчених-істориків головним був не формальний критерій (наприклад, наявність докторського ступеня), а факт лідерства (новаторства) у певній галузі історичної науки. Енциклопедія має допо-

міжний науково-довідковий апарат. Майже до всіх статей подається біобібліографія, іконографія.

Автори проекту ЕІУ пішли найоптимальнішим шляхом трансформації проекту з тимчасового на постійно діючий — удостирили тексти всіх томів у Всесвітній мережі. У виборі цього шляху редколегія керується загальним досвідом¹. Із 2008 р. редколегія ЕІУ працює у цьому напрямі. На веб-порталі Інституту історії України у спеціальному розділі у форматі бази даних із зручною навігацією викладено повно-текстові версії майже 70 % загального масиву опублікованих словникових гасел; крім того всі томи видання викладені у форматі PDF. На подальшу перспективу редколегія розглядає електронну версію ЕІУ як постійний, систематично оновлюваний ресурс на кшталт «Вікіпедії», але з академічними й фахово-дисциплінарними канонами представлення історичного та соціогуманітарного знання.

Методами дослідження даних джерел є історико-порівняльний, джерелознавчий, аналітичний і хронологічний.

Для оцінки інформаційної значущості матеріалу джерел ми порівняли персоналії за наступними позиціями (для вибірки беруться статистичні дані біографічних статей на літеру «А»). Загалом на літеру «А» в РЕІУ нараховується 168 персоналій, в ЕІУ — 177 персоналій.

Критерій відбору	РЕІУ	ЕІУ
Подання дат народження/ смерті	Усі дати йдуть за новим стилем	Дати йдуть за старим і новим стилем
Статус	Тільки померлі	Померлі, сучасники

¹ Так, «Британніка» від 1994 р. видається на оптичних дисках. А пізніше її електронну версію було розміщено в Мережі. У 1997 р. навіть припинився випуск паперового варіанту (втім 2002 р., під тиском традиціоналістів, друк відновлено). Останній том паперові версії «Британніки» побачив світ у 2010 р. У березні 2012 р. редакція енциклопедії оголосила про остаточний перехід на мультимедійний формат унаслідок жорсткої конкуренції як із безкоштовною й загальнодоступною «Вікіпедією», так і з іншими англomовними енциклопедичними проектами («Енциклопедія Кольєра», «Енциклопедія Американа», «Енкарта» та ін.» <http://britannica.com/>).

Хронологічні межі	X–XX ст., більше половини відноситься до др. п. 20 ст.	X–XXI ст.
Наявність бібліографії	частково	більшість
Національна приналежність	У всіх довідках	Майже відсутня
Реабілітовані	У деяких випадках (2 особи)	Повністю (7 осіб)
Діячі науки і культури українського відродження	Відсутні	2 особи
Партійні, революційні та комсомольські діячі	40 осіб	11 осіб
Церковні діячі	6 осіб	25 осіб
Діячі діаспори	Відсутні	6 осіб
Генеалогія	1 родина	4 родини

Загальні ідеологічне навантаження позначилося на персональному складі й оцінці діяльності осіб і негативно вплинули на загальний рівень РЕІУ. Найвиразніше це можна простежити у дефініціях біографічних статей та оцінках діяльності особи. Звертає на себе увагу визначення етнокультурної належності діячів науки та культури: «російський», «український», «російський і український», «радянський», «вітчизняний». При чому природознавці, медики, економісти частіше визначалися як українські діячі. Визначення «український» діяч частіше поєднується з оцінкою «буржуазний». Так, Барвінський О. Г. визначається як «один з верховодів українських буржуазних націоналістів на Західній Україні, історик літератури» (Т. 1, с. 110–111), Вовк Ф. К. «український буржуазний етнограф, антрополог і археолог» (Т. 1, с. 325–326). Натомість в ЕІУ у багатьох випадках відмовилися від визначення національної приналежності та дещо змінили дефініцію статей:

Барвінський О. Г. «український політик, історик, педагог» (Т. 1, с. 189), Вовк Ф. К. «антрополог, етнограф, археолог, громадський діяч» (Т. 1, 589).

Представники гуманітарних сфер в РЕІУ частіше мають синкретичні визначення. Так, Адріанова-Перетц В. визначається як «російський і український радянський історик літератури» (Т. 1, с. 30), Марко Вовчок як «видатна українська і російська письменниця революційно-демократичного напрямку» (Т. 1, с. 326). В ЕІУ дефініція Адріанової-Перетц В. відрізняється від аналогічної статті в РЕІУ та виглядає так: «літературознавець, текстолог, історик літератури» (Т. 1, с. 42). Це відбувається в наслідок того, що РЕІУ та ЕІУ побачили світ у різні історичні періоди. Саме ці зміни відобразилися в дефініціях статей. Між ними більше відмінностей, ніж подібностей. Безумовно, дефініції в РЕІУ мають більш політичний окрас та є так званим «соціальним замовленням». Дефініції біографічних статей в ЕІУ розширені за рахунок використання більшої кількості джерел і виявлення невідомих сторінок із життя достойників.

У РЕІУ увійшли статті про деяких реабілітованих осіб, але в біографічних довідках інформація подається на час репресій і не згадується про їхню трагічну долю.

Для прикладу:

Амелін Михайло Петрович (16.XII.1896-09.IX.1937) — радянський військовий діяч, активний учасник громадянської війни на Україні, армійський комісар 2-го рангу. [...] 1934–1937 — начальник Політуправління Київського військового округу. (Т. 1, с. 47).

Натомість в ЕІУ маємо:

Амелін Михайло Петрович (16(04).12.1896–09.09.1937) — радянський військовий діяч, армійський комісар 2-го рангу (1735). [...] Од 1935 — начальник Політуправління Київського військового округу і член РВ СРСР. Нагороджений орденом Червоного Прапора. Репресований 19 червня 1937, невдовзі страчений.

Привертає на себе увагу те, що в РЕІУ повністю відсутній блок національно-культурного відродження 20–30-х рр. ХХ ст. Це свідчить про ігнорування діячів, які брали участь в національних справах. Викинуті або «забуті» імена письменників, поетів, літературознавців Багряного І., Косинки Г., Вороного М., Козоріса М. тощо. В ЕІУ біогра-

фічні довідки про представників т. зв. «розстріляного відродження» присутні в майже повному обсязі з досить повними бібліографіями та іконографією.

Порівняння за хронологією подій та їх учасниками свідчить про зростання обсягу історико-біографічних досліджень в ЕІУ.

століття	РЕІУ	ЕІУ
X ст.	3	5
XI ст.	3	10
XII ст.	2	7
XIII ст.	2	5
XIV ст.	1	3
XV ст.	0	1
XVI ст.	3	5
XVII ст.	10	21
XVIII ст.	15	28
XIX ст.	64	86
XX ст.	110	89
XXI ст.	0	5

Згідно з даними таблиці можна сказати, що в РЕІУ в недостатньому обсязі представлені відомості про українське козацтво. Більшість біографічних статей стосуються XX ст. Кількісно біографічні статті про діячів XX ст. дорівнюють кількості біографічних статей за всі інші століття. А з біографічних статей XX ст. більшість належить до другої половини XX ст. (зі 110 біографічних статей до цього періоду належать 84).

Згідно даних таблиці можна констатувати, що в ЕІУ відсутній пласт партійних і революційних діячів, організаторів комсомолу, біографічні дані яких повністю представлені в РЕІУ. Це засвідчує, що автори ЕІУ відійшли від одного з основних критеріїв відбору персоналій — «нейтральна оцінка» діяльності особи. Можна констатувати незначний інтерес до діячів революційного руху, радянської влади та історико-партійної тематиці.

Новаторством для енциклопедичного видання є розміщення в ЕІУ генеалогічних дерев, де міститься інформація не тільки про декілька поколінь родини, а й різні гілки од-

ного роду. В РЕІУ є біографічні відомості про найближчих представників роду (дітей, батьків дружина/чоловік), які подані окремими статтями.

Порівнюючи ЕІУ та РЕІУ за генеалогічним дослідженнями можна побачити, що зміст праць у радянські часи і на сучасному етапі якісно змінився. Так, радянські дослідники, як правило, на початку біографії вказували тільки дату, місце народження досліджуваної особи, походження та іноді сімейну приналежність (батько, син тощо). Нині у багатьох біографічних статтях ЕІУ можна знайти інформацію про родовід людини. Автори ЕІУ вмістили на своїх сторінках генеалогічні відомості, які часто прояснюють вчинки, погляди впливових діячів та дають матеріал для з'ясування ролі та значення сімейно-родинних зв'язків і взаємин у процесі становлення особистості.

На сучасному етапі довідкової біографістики поряд із традиційними довідковими виданнями створюються мультимедійні енциклопедії на електронних носіях, які значно розширюють можливості формування нових біографічних довідкових видань. Електронні версії біографічних довідкових видань, викладені у мережі Інтернет, дозволяють максимально оперативно та гнучко представляти необхідну інформацію. Але це породжує певну проблемну ситуацію з використанням біографічних веб-ресурсів: недоліки в побудові структури їх текстів ускладнюють швидко та зручне отримання науково обгрутованих біографічних довідок за допомогою існуючих пошукових засобів одержання інформації у мережі Інтернет.

На вирішення цих завдань спрямований зокрема проект «Українського національного біографічного архіву» (УНБА, 2009) Інституту біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Він розроблений колективом Інституту спільно з науковцями Українського мовно-інформаційного фонду НАН України. Головною складовою УНБА є Український біографічний словник (УБС), що постійно наповнюється завдяки базі даних «Персоналії». Критерії відбору персоналій до УНБА є багато в чому схожими до ЕІУ. Метою створення УНБА є відображення постатей вітчизняної історії та культури, яким належала активна роль у поступі різних сфер життя України впро-

довж років. У самому загальному плані основним критерієм включення персоналії до біографічного зводу є її значущість у розвиткові суспільства, окремих сфер його діяльності. Джерельну базу складають вітчизняні та зарубіжні енциклопедії, довідники, архівні матеріали, напрацювання діаспори, електронні видання та інше. На даний момент УНБА нараховує близько 60 тис. персоналій та знаходить у стадії подальшого наповнення. Енциклопедії є одним з біографічних ресурсів наповнення УНБА. Саме поєднання довідкових біографічних відомостей, зібраних у спеціально сформованих базах даних, із повнотекстовими матеріалами електронних бібліотек є нині провідним напрямком розвитку ресурсів біографічної інформації.

Отже, наведені дані підтверджують, що протягом останнього десятиліття вітчизняна біографістика позбувається успадкованих від радянських часів традицій оцінювати постаті минулого крізь призму певних наперед визначених ідеологічних стереотипів, різко поділяючи їх на позитивні та негативні. Змінився і стиль викладу матеріалу. Усе більше місце у біографічних виданнях посідають елементи просопографії, що дають змогу розкривати персоналії у динаміці особистого розвитку.

Зростання кола біографічної інформації стало можливим завдяки розширенню пізнавального поля історичної науки, насамперед шляхом персоналізації предмета історії (від біографії визначних осіб до індивідуальних життєписів конкретних осіб, які не підпадають під визначення «визначний»). До кола історичних досліджень, пов'язаних із особою в історії, додалися такі нові напрями, як історія ментальностей, історії ідентичностей, мікроісторія, історія повсякденності, гендерні студії тощо. Всі ці досягнення були б неможливі без стрімкого розвитку українського джерелознавства. На отримання нової біографічної інформації значно вплинуло залучення наукових надбань діаспори та зарубіжних дослідників історії України.

Вагомий внесок у розвиток довідкової біографістики зроблений завдяки впливу регіоналізації історичних джерел, зростання уваги до локальної, місцевої історії, до вивчення якої долучилися краєзнавці. Саме вони наповнюють довідники невідомими постатями, які діяли на їх місцевостях у різні історичні часи.

Безперечно, на розвиток біографістики суттєво впливає використання новітніх інформаційних технологій, створення мультимедійних енциклопедій на електронних носіях, оцифрування біографічних джерел.

Саме тому на сучасному етапі розвитку суспільства створення електронних біографічних баз і бібліотек (зокрема УНБА) є вимогою часу. На даний момент електронний Український національний біографічний архів найбільш повно та збалансовано зберігає інформацію про знакові постаті України. 4,7 % із них в УНБА пов'язані з історичною наукою, 7,9 % — з політикою, 5,6 % належать до домену «Церква», 21,7 % — «Армія», що, загалом, відображає реальну картину щодо української еліти та впливу тих чи інших її сегментів на українське життя. Кількісно обсяги УНБА відповідають середньому співвідношенню імен на різні літери абетки у вітчизняних енциклопедіях, словниках і довідниках, де кількість імен і середні масиви біографічного тексту на «А» — «Д» складають приблизно чверть загальної кількості (на цей час УНБА містить на літеру «А» — близько 3 тис., «Б» — 6 тис., «В» — 3 тис., «Г» — 4 тис., «Ґ» — 0,5 тис., «Д» — 4 тис.). Треба зазначити, що робоча версія УНБА є набагато ширшою за своїми обсягами порівняно з існуючими електронними біографічними архівами європейських країн, налічує на даний момент більше 60 тис. персоналій і перебуває у стадії постійного наповнення.

1. Вернік Ю. В. Оцінка значущості персоналій при включенні до біографічних словників у контексті новітніх інформаційних технологій [Текст] / Ю. В. Вернік // Укр. біографістика : зб. наук. праць. — К., 2010. — Вип. 6. — С. 289–300.
2. Енциклопедія історії України [Текст] / НАН України, Ін-т історії України ; В. А. Смолій ; редкол. : В. А. Смолій (голова) та ін. — К. : Наук. думка, 2003–2012. — Т. 1.
3. Лобко Н. В. Сучасні біографічні та генеалогічні дослідження: шляхи зближення та трансформації [Текст] / Н. В. Лобко // Укр. біографістика: зб. наук. праць. — К., 2010. — Вип. 6. — С. 262–273.
4. Ляшко С. М. Українські біографічні довідкові видання XIX–XX століття: історичні та теоретико-методичні засади [Текст] / С. М. Ляшко. — Запоріжжя : Дике поле, 2010. — 286 с.
5. Попик В. І. Досвід першого десятиліття діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ на тлі розвитку сучасної біографістики [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. — К., 2011. — Вип. 8. — С. 7–26.
6. Попик В. І. Світоглядні засади розвитку української біографістики та формування національних ресурсів біографічної інформа-

- ції XXI ст. [Текст] / В. І. Попик // Укр. біографістика : зб. наук. праць. – К., 2008. – Вип. 4. – С. 8–40.
7. Радянська енциклопедія історії України. – К., 1969–1972. – Т. 1.
 8. *Смолій В. А.* Сучасна історична енциклопедистика: здобутки і перспективи розвитку [Текст] / В. А. Смолій, Г. В. Боряк // Вісник НАН України. – 2015. – № 3. – С. 44–58.
 9. *Чишко В. С.* Основні принципи створення Українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика: зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 2. – С. 6–18.
 10. *Чишко В. С.* Сучасні проблеми підготовки українського біографічного словника [Текст] / В. С. Чишко // Укр. біографістика: зб. наук. праць. – К., 1999. – Вип. 1. – С. 11.

REFERENCES

1. Vernik, Y. V. (2010). *Otsinka znachushchosti personalii pry vkliuchenni do biohrafichnykh slovnykiv u konteksti novitnykh informatsiinykh tekhnolohii* [Evaluation of mainstream staff included in the biographical dictionary to the latest information technologies]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 6, pp. 289–300). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
2. Smolyi, V. A. (Ed.). (2003–2012). *Entsyklopediia istorii Ukrainy* [Encyclopedia of History of Ukraine]. (Vol. 1). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].
3. Lobko, N. V. (2010). *Suchasni biohrafichni ta henealohichni doslidzhennia: shliakhy zblyzhennia ta transformatsii* [Contemporary biographical and genealogical studies: ways of convergence and transformation]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 6, pp. 262–273). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
4. Lyashko, S. M. (2010). *Ukrainski biohrafichni dovidkovi vydanni XIX–XX stolittia: istorychni ta teoretyko-metodychni zasady* [Ukrainian biographical reference works of the XIX–XX century: historical and theoretical-methodological foundations]. Zaporizhzhia: Dyke pole. [in Ukrainian].
5. Popyk, V. I. (2011). *Dovid pershoho desiatylittia diialnosti Instytutu biohrafichnykh doslidzen NBUV na tli rozvytku suchasnoi biohrafistyky* [Experience of the first decade of Institute of Biographical Researches NBUV activity against the background of modern biographical science development]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 8, pp. 7–26). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
6. Popyk, V. I. (2008). *Svitohliadni zasady rozvytku ukrainskoi biohrafistyky ta formuvannia natsionalnykh resursiv biohrafichnoi informatsii XXI st.* [Ideological basis of Ukrainian biographical and formation of national resources biographical information of the XXI century]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 4, pp. 8–40). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
7. *Radianska entsyklopediia istorii Ukrainy* [Soviet Encyclopedia of History of Ukraine]. (1969–72). (Vol.1). Kyiv. [in Ukrainian].
8. Smolyi, V. A. & Boryak, G. V. (2015). *Suchasna istorychna entsyklopedystyka: zdobutky i perspektyvy rozvytku* [Modern historical entsyklopedystyka: achievements and prospects of development].

Visnyk NAN Ukrainy, 3, 44–58. [in Ukrainian].

9. Chishko, V. S. (1999). *Osnovni pryntsypy stvorennia Ukrainiskoho biohrafichnoho slovnyka* [The main principles of Ukrainian Biographical Dictionary]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 2, pp. 6–18). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].
10. Chishko, V. S. (1999). *Suchasni problemy pidhotovky ukrainskoho biohrafichnoho slovnyka* [Modern problems of a Ukrainian Biographical Dictionary]. In *Ukrainska biohrafistyka* [Biographistica Ukrainica]. (Vol. 1, pp. 11). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Енциклопедичні видання як джерело формування Українського національного біографічного архіву (на прикладі Радянської енциклопедії історії України та Енциклопедії історії України).

Муріна С. В., молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С.392-405.

У статті, присвяченій відображенню наповнення Українського національного біографічного архіву матеріалами «Енциклопедії історії України» та «Радянської енциклопедії історії України», розглянуто характеристики та критерії відбору персоналій до даних енциклопедичних видань. Опрацювання РЕІУ приводить до висновку, що хоча видання і містить значний обсяг важливої інформації, воно є політично заангажованим. Саме тому це джерело втрачає свої значення в сучасних умовах. В ЕІУ представлено відомості про набагато більшу кількість персоналій. Це обумовлено тим, що у виданні висвітленні імена, які раніше замовчувалися або було трагічно забуті. Приклади наведених даних ілюструють, що при наповненні УНБА, необхідно використовувати більш ширші та збалансовані джерела інформації, уникати політичної тендеційності та заангажованості, повернути імена, які було незаслужено забуті чи проігноровані радянською системою, використовувати новітні інформаційні технології, створювати мультимедійні енциклопедії на електронних носіях, оцифровувати біографічні джерел.

Ключові слова: біографічні дані, персоналія, критерій вибору, УНБА, ЕІУ, РЕІУ.

Encyclopedias as a source of Ukrainian national biographical archive (on the examples of Soviet Encyclopedia of History of Ukraine and Encyclopedia of History of Ukraine).

Svitlana V. Murina, junior researcher at the Institute of biographical research NBUV (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Vol. 12. – P. 392-405.

In the article, that is devoted to filling Ukrainian national biographical archive with materials of “Encyclopedia of History of Ukraine” and

“Soviet Encyclopedia of History of Ukraine”, the characteristics and encyclopedia’s selection criteria for personalities data is examined. Processing SEHU leads to the conclusion that although edition contains a significant amount of important information, it is politically biased. That is why this source loses its importance in the modern world. EHU presents much more information about personalities. The reason for this is that this edition covers names that had previously been tragically ignored or forgotten. Examples of cited data illustrate that when filling UNBA broader and balanced sources of information should be used in order to avoid political tendentiousness and bias. It has also been proven that the names that had been unjustly forgotten or ignored by the Soviet system have to be returned, while the use of new information technologies for electronic multimedia encyclopedias creation, to digitize biographical sources, has to be applied.

Keywords: biographical data, personalities, selection criteria, UNBA, EHU, SEHU.

Энциклопедические издания как источник формирования Украинского национального биографического архива (на примере Советской энциклопедии истории Украины и Энциклопедии истории Украины).

Мурина С. В., младший научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ (Киев).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 392-405.

В статье, посвященной отображению и наполнению Украинского национального биографического архива материалами «Энциклопедии истории Украины» и «Советской энциклопедии истории Украины», рассмотрены характеристики и критерии отбора персоналий в данные энциклопедические издания. Обработка РЭИУ приводит к выводу, что хотя издание и содержит значительный объем важной информации, оно является политически заангажированным. Именно поэтому оно теряет свое значение в современных условиях. В ЭИУ представлены сведения про значительно большее количество персоналий. Это обусловлено тем, что в издании освещены имена, которые раньше замалчивались или были трагически забыты. Примеры приведенных данных иллюстрируют, что при наполнении УНБА необходимо использовать более широкие и сбалансированные источники информации, избегать политической тенденциозности и заангажированности, вернуть имена, которые были незаслуженно забыты или проигнорированы советской системой, использовать новейшие информационные технологии, создавать мультимедийные энциклопедии на электронных носителях, оцифровывать информационные источники.

Ключевые слова: биографические данные, персоналия, критерий отбора, УНБА, ЭИУ, РЭИУ.

Ігор Іванович СТАМБОЛ,
молодший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА ДО БІОГРАФІЇ ІВАНА ЛИПИ

В статті досліджено розміщення і вміст неопублікованих джерел пов'язаних із постаттю одного із провідників українського національного руху кінця ХІХ – початку ХХ ст. І. Липи. Проаналізовано факти, які містяться в цих джерелах. Визначено роль неопублікованих джерел для дослідження основних етапів життя та діяльності І. Липи.

Ключові слова: Іван Липа, архіви, документи, листування.

In the article the placement and content of unpublished sources related to the figure of I. Lypa one of the leaders of the Ukrainian national movement of the late XIX – early XX century. Analysis of the facts contained in these sources. The role of unpublished sources for the study of the main stages of I.Lypa`s life and work.

Keywords: Ivan Lypa, archives, documents, correspondence.

В статье исследованы размещение и содержание неопубликованных источников связанных с фигурой одного из руководителей национального движения конца ХІХ – начала ХХ в. И. Липы. Проанализированы факты, содержащиеся в этих источниках. Определена роль неопубликованных источников для исследования основных этапов жизни и деятельности И. Липы.

Ключевые слова: Иван Липа, архивы, документы, переписка.

В історії українського національного руху важливе місце посідає визначення ролі окремих особистостей, які були носіями та сподвижниками націєтворчих ідей. Однією з найменше досліджених постатей українського державотворення є літератор, публіцист, книговидавець, лікар, громадський і політичний діяч, міністр часів Директорії УНР Іван Львович Липа (1865–1923). Серед причин недостатнього висвітлення його внеску в український політичний процес кінця ХІХ – першої чверті ХХ ст. — значна розпорошеність архівних матеріалів, що стосуються його біографії та діяльності, у різних вітчизняних і закордонних архівосховищах.

З огляду на те, що одним із завдань сучасних істориків є встановлення всіх особливостей українського націєтворення, включно з висвітленням біографій його сподвижників, постать І. Липи потребує комплексного дослідження. Одним із перших кроків на цьому шляху є аналіз джерельної бази пов'язаної з біографією та діяльністю даної постаті. Оскільки опубліковані джерела нині переважно відомі, метою даного дослідження є характеристика архівних джерел, пов'язаних із І. Липою, їхній аналіз і з'ясування значення для дослідження різних аспектів діяльності вказаної постаті.

Не зважаючи на незначну дослідженість постаті І. Липи в історіографії, йому присвячено кілька джерелознавчих розвідок. Найрозлогішими є дві статті В. Качкана [28, 29], у яких дослідник описав переважно епістолярні матеріали щодо І. Липи з київських і львівських архівосховищ. У праці В. Васильєва виявлені невідомі до того часу документи з Одеського обласного архіву, що стосувалися всиновлення І. Липою хлопчика Георгія, який надалі став відомий як Юрій Липа [2]. А. Мисечко неодноразово торкався матеріалів справи І. Липи та здійснив докладний опис листування останнього із чернівецьким діячем М. Литвиновичем [32]. Також перу цього дослідника належить стаття, що виправдовувала І. Липу у зв'язку із оприлюдненням справи щодо непорозуміння лікаря із персоналом [31]. О. Шестель зробила невеликий загальний огляд неопублікованої епістолярної спадщини «тарасівця» [44]. Також пов'язані з І. Липою джерела частково проаналізовані в публікаціях його епістолярної спадщини.

Виявлені на сьогодні матеріали зберігаються у 36 фондах 11 архівних установ. Вміщені у них матеріали доцільно умовно поділити на документальні та нарративні. Документальні представлені судово-слідчими матеріалами, діловодними матеріалами, а нарративні — листуванням та особистими нотатками.

Найважливішими для дослідження постаті І. Липи є джерела, що стосуються судової справи над учасниками «Братерства Тарасівців», урядової та партійної діяльності І. Липи. Перший аспект висвітлюють матеріали Центрального державного історичного архіву України у м. Києві (далі — ЦДАК). Звіти харківського поліцейного відділку

містять інформацію про стан студентського руху у цьому університетському місті [42], а також розкривають оточення І. Липи в роки студентства та політичні переконання його однодумців. Завдяки тому, що поліція ще до створення таємної організації вела спостереження за низкою студентів, у звітах є відомості про діяльність І. Липи на початку навчання в університеті, що є унікальною інформацією.

Звіти поліції демонструють також те, як владою велося спостереження за контрабандним вантажем із забороненою літературою на шляху від Рівного та у самому Харкові. Вказані механізми переносу книг із одного місця до окремих осіб, а також прізвища міщан і студентів, до яких ці книги потрапили (що і спонукало поліцію заарештувати їх). Іншою важливою особливістю фонду є перелік книжок, вилучених під час обшуків, зокрема і в І. Липи. Також записи поліції та слідчі висновки свідчать, що у жандармському управлінні в ході слідства майже виявили існування таємного товариства, чому мали б сприяти свідчення окремих арештованих, що містяться у фонді.

Інший фонд ЦДІАК із матеріалами слідчої справи над заарештованим містить анкету, заповнену під час арешту І. Липи [43], де вказані метричні дані діяча, інформація про його родину (зокрема сестер, про яких не збереглося майже ніяких інших джерел), матеріальне становище родини Лип у Керчі та соціальне положення батьків Івана Львовича, що також є унікальною інформацією. Анкета цінна також завдячуючи зазначеній на ній статті кримінального кодексу, за якою було заарештовано студента. Проте, цей документ містить похибку щодо року початку І. Липою навчання у харківському університеті, що спонукає до критичного ставлення до поліційного діловодства.

Вказаний фонд також містить частину протоколу допиту С. Русової із докладним описом драми, що розіграла між нею та І. Липою у в'язниці. Цей документ свідчить також про характер утримання ув'язнених і позицію, яку займав І. Липа у в'язниці щодо інших ув'язнених. Даний фонд розкриває наслідки даної судової справи та терміни ув'язнення для тих, кого визнали винними. Крім того у поліційних записах фонду зазначено рік знайомства І. Липи із ще одним відомим «тарасівцем» — В. Байздренком.

Найціннішим джерелом для дослідження діяльності І. Липи як міністра є фонди Центрального державного архіву вищих органів влади України (далі — ЦДАВО), де зберігається фонд міністерства культів, який І. Липа очолював у двох кабінетах міністрів Директорії УНР [35]. Даний фонд нараховує десятки справ, що містять накази та розпорядження міністра, звіти окремих відомств, листування із далекими єпархіями. Особливо цінними є розпорядження, підписані рукою І. Липи, адже вони вказують на рішення, які він приймав як міністр. Також даний фонд містить інформацію про: розпорядок роботи, який запровадив міністр; його роль у святкуванні на честь Акту Злуки ЗУНР та УНР; сприяння проведенню Трудового конгресу; проблеми, які виникали перед міністром і спроби їх вирішення.

Окрім безпосередньо роботи в міністерстві, ЦДАВО проливає світло і на інші аспекти діяльності І. Липи. Низка документів стосуються його затвердження урядом УНР комісаром Одеси, призначення на посаду міністра ісповідань, звільнення із посади міністра здоров'я й опікування та матеріали, що свідчать про те, яким був шлях для новопризначеного міністра з Одеси до Києва у 1919 р. [37; 40; 38]. Про перебування І. Липи у Тарнові як учасника відкриття та діяльності передпарламенту УНР — Ради Республіки йдеться у матеріалах фонду канцелярії Директорії УНР [36].

Важливим джерелом до політичної біографії І. Липи є Відділ рукописів бібліотеки імені В. Стефаніка. Перебуваючи у Тарнові, «тарасівець» очолював місцеву філію Української Партії Соціалістів-Самостійників (далі — УПСС). Відійшовши від справ і не знаючи, яке майбутнє його очікує, І. Липа надіслав значну частину власного архіву цього часу до М. Гнатюка, аби той розмістив матеріали, що стосувалися вказаної партії та екзильного уряду в архіві Наукового товариства імені Т. Шевченка. Так справи, що вказують на роль УПСС та її діяльність на початку 1920-х рр. опинилась у фонді НТШ вказаного архівосховища [14].

На еміграційний період політичної діяльності І. Липи проливають світло також матеріали відділу стародруків і рукописів Варшавської публічної бібліотеки (Oddzial Rekopisow i Starodrukow Biblioteki Publicznej Miasta Stolecznego Warszawy), зокрема документи фонду Івана та

Юрія Лип, пов'язані з місцем Іван Львовича у Українському Червоному Хресті та Блакитному Хресті, окремими аспектами перебування діяча на посаді міністра здоров'я і опікування та його намаганням отримати дозвіл на лікарську практику в межах Речі Посполитої [46].

Один із найяскравіших періодів життя І. Липи проходив в Одесі. Тому дане дослідження не могло оминати Державний архів Одеської області (далі — ДАОО). Фонд одеської міської управи містить справи, що стосуються медичної практики «тарасівця» в Дальнику та накази з боку керівництва УНР про надання повноважень І. Липі як комісару міста [18]. Фонд одеського градоначальства утримує в собі справи, що стосуються одеських товариств «Просвіта», «Одеський клуб», «Українська Хата» і засвідчує роль лікаря у функціонуванні даних організацій [16].

Кілька фактів щодо ставлення одеської міської думи до нового комісара міста є у фонді даної урядової установи [14]. Фонд Одеського Новоросійського університету містить клопотання І. Липи про вступ його сина Юрія на юридичний факультет і фрагментарну інформацію про обставини його праці на посаді лікарського інспектора [20], зокрема уточнюють час перебування на даній посаді та адресу відомства (що зустрічається дуже рідко). Фонд Херсонської духовної консисторії містить метричні записи, що доводять одне із дещо заплутаних питань біографії І. Липи — стосовно його одруження [19].

У декілька разів ширшим є коло джерел особового походження, основу яких становить листування. Попри емоційні складові, листування І. Липи з великою кількістю осіб розкриває більшість невідомих до сьогодні фактів його життєвого шляху. Єдина проблема, що виникала досі, — неспроможність дослідників комплексно дослідити цей велетенський масив джерел, розкиданий по архівосховищах багатьох українських міст. Лише невелика частина листів опубліковані дослідниками: Л. Неживою [33], І. Старовойтенко [34], О. Кривуляк [30] та А. Білою [1].

Найбільше листів І. Липи нині зберігаються у сховищах Інституту рукопису Національної бібліотеки імені В. Вернадського НАН України (далі — ІР НБУВ). Найінтенсивніше упродовж життя достойник листувався упродовж 1892–

1912 рр. із родиною Грінченків (кореспонденція нараховує близько двох сотень листів [23]). Листи І. Липи до Бориса та Марії Грінченків багаті на фактичні дані про місця перебування «тарасівця» та обставини його навчання і праці. У кореспонденції є судження про значну кількість соратників і політичних опонентів. Трапляються чіткі замальовки історичних подій, як скажімо, повстання на панцернику «Потьомкін», яке автор частково спостерігав.

Значним відкриттям були з'ясовані з листів обставини стосунків І. Липи із Є. Геращенко — матір'ю Ю. Липи. Із відомою творчою родиною «тарасівець» ділився життєвими планами, яким не судилося збутися, проектами видань і політичних організацій. Він дотримувався вільного стилю у висловлюваннях: сатиричного, тужливого, самокритичного, а інколи писав жартівливі поезії про себе чи давав собі прізвиська. Загалом, це яскраві свідчення про самоусвідомлення досліджуваної постаті, що за двадцять років листування з Грінченками еволюціонували та є підставою для різноманітних філологічних, психологічних і народознавчих досліджень.

Збереглися в даному архівосховищі й два листи М. Липи до М. Грінченка за 1924 р. [27]. В одному дружина «тарасівця», котра залишилася в уже радянській Одесі, передавала прохання Ю. Липи про написання М. Грінченка спогадів про Івана Львовича. У ньому є також характеристика стосунків батька та сина Лип. У другому М. Липа повідомляла, що очікуваний від М. Грінченка спогад отримано і його буде надіслано для видання Ю. Липі. Проте цей спогад так і не побачив світ окремим виданням.

У фонді листування ІР НБУВ знаходиться також листування І. Липи з одним із найближчих для нього друзів — М. Вороним [24]. Шість листів із великим інтервалом за 1904–1922 рр. оповідають подробиці одруження «тарасівця» М. Шепель-Шепеленко та його ставлення до частини української інтелігенції, зокрема М. Грушевського та Є. Чикаленка. Також у листах до товариша І. Липа висловлює розчарування видавничою справою, що пояснює, чому «Одеська літературна спілка» (далі — ОЛС) припинила своє існування. Листи за 1922 р. надають інформацію про емігрантські

будні колишнього міністра і є відверто песимістичними, що не зовсім характерно для І. Липи.

Надзвичайно цінним для розуміння значення І. Липи для молодих поколінь української інтелігенції є його листування з О. Кандибою-Олесем, що зберігається в ІР НБУВ [26]. Одинадцять листів до молодого поета за період із 1904 до 1905 рр. яскраво свідчать, якими непересічними здібностями до переконання володів «тарасівець». Так, познайомившись із молодим талантом на відкритті пам'ятника І. Котляревському 1905 р., І. Липа висунув йому в листах чимало аргументів на користь української літератури, аби поет не переходив на російську мову.

Фонд С. Шелухина із сховищ ІР НБУВ налічує три листи від І. Липи до самого діяча, один від М. Липи до Л. Шелухиної, а також кілька листів від сторонніх осіб, що були надіслані до Івана та Юрія Лип під час I Світової війни [25]. Листи з Одеси до Києва періоду революційних змагань свідчать про стан справ у канцелярії одеського комісара, оточення та помічників І. Липи. Також у листах є натяки на певну «протекцію» з боку міністра юстиції до комісара, а згодом лікарського інспектора Одеси. Лист М. Липи містить інформацію про місце вчителювання його дружини та опис юнацьких занять їхнього сина.

Вказаний фонд доповнюють два листи до С. Шелухина зі сховищ ЦДАВО [39]. Написані вони І. Липою у 1920–1921 рр. і свідчать про його моральний стан у даний період та про роботу над проектом конституції. Є в них також фрагментарна інформація про тарнівський період урядової діяльності та критика партії соціалістів-федералістів. У ЦДАВО містяться також листи Ю. Липи із проханням про грошову допомогу для продовження навчання в Познані [41].

Наступним за обсягом зберігання листів, пов'язаних із І. Липою, є його особовий фонд у ДАОО [21], де зберігаються листи від тринадцяти відомих українських діячів (за нумеруванням справ зрозуміло, що адресатів мало бути в кілька разів більше, але до наших днів їхні листи з невідомих причин не збереглися). За інформаційною складовою їх умовно можна поділити на три групи. Перша — листи, пов'язані з діяльністю «Братерства Тарасівців» від Є. Тимченка, М. Яценка та А. Кримського (останній до товариства не на-

лежав, та з листів зрозуміло, що він співпрацював із І. Липою та іншими). Друга представлена листуванням у справі альманаху «Багаття», редактором якого був І. Липа. Це листи від А. Крушельницького, Я. Жарко, М. Чернявського, М. Литвиновича та П. Карманського, що містять художні твори, що ввійшли або були вирізані цензурою, та різноманітні факти щодо роботи над альманахом. Також у листах є відомості про те, як розсилався альманах у різних регіонах після виходу друком. До цієї ж групи варто віднести і листи О. Кандиби-Олеся, проте, вони торкаються також попередніх і наступних років, а також містять аргументи, які наводив поет собі у виправдання після згаданих вище закликів І. Липи писати художні твори лише українською мовою.

Третю групу становлять листи Д. Мордовцева, Б. Мартоца, В. Кравченка, В. Гнатюка та Є. Чикаленка, які не відповідають якійсь одній тематиці. Найінформативнішими є два останніх респонденти. В. Гнатюк — один із провідних діячів Галичини, мав дружні стосунки із І. Липою, що помітно із стилістики листів, які містять різноманітні факти стосовно засідань НТШ, наукового та літературного життя. Листи від Є. Чикаленка, частина яких була опублікована І. Старовойтенко, становлять найбільшу кількість у даному фонді. Крім опублікованих, у фонді є ще 28 листів, що надходили з 1898 до 1902 рр. Питання, які в них висвітлені, торкаються двох основних аспектів: лікарської та громадської діяльності І. Липи.

Дещо меншу кількість респондентів І. Липи нараховують фонди у Відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України (далі — ВР ІЛ НАН України). Одним із найважливіших знахідок цього архіву є вже опубліковані О. Кривуляк, але не застосовані для біографічних розвідок, листи до С. Єфремова [13]. У них є унікальні свідчення про перебування І. Липи на фронтах I Світової війни та участі в боях. У поєднанні із літературою та іншими джерелами вони дали змогу з'ясувати, де і в яких умовах це відбувалося. Наступним за цінністю для дослідження є виписка із стенограми пленуму Ради Республіки, на якому І. Липа виголосив велику промову [11], яка є важливим джерелом для з'ясування ролі І. Липи в емігрантських колах та оцінки ним пройденого шляху.

Також значна кількість листів із архівосховища ВР ІЛ НАН України стосується «Багаття». Це листи до І. Франка, П. Мирного, О. Кобилянської, О. Маковея [5; 6; 7; 8], у яких простежуються різноманітні аспекти характеру І. Липи як редактора. Листи до Г. Хоткевича містять часткову інформацію про «змову» проти М. Грушевського як редактора «ЛНВ», а також про конфлікт, який започаткував І. Липа, закликаючи до відзначення 25-літнього ювілею літературної діяльності С. Шелухина [9].

Листи до К. Панківського 1892–1898 рр. висвітлюють стосунки наддніпрянського інтелігента із галицьким [12]. Листи 1892 р. доречні для дослідження «Братерства Тарасівців», адже там вказані літературні зацікавлення товариства. Також є чимало інформації про новини літератури та національної справи, списки книжок і періодичних видань, які І. Липа прагнув отримати з-за кордону. Лист до О. Кониського містить інформацію про один із проектів І. Липи періоду перебування у «Братерстві Тарасівців». Планувалося створити «запомоговий фонд» для українських літераторів [10].

Цінними для даного дослідження є листи із архіву НТШ, який зберігається у Відділі рукописів ЛНБ ім. В. Стефаника [14]. Листи від Й. Мацюка, О. Макаренка, В. Оскілка та менш відомих членів партії є важливими свідченнями не лише для тарнівського періоду біографії І. Липи, а загалом для історії перших років української політичної еміграції. Складні взаємовідносини, пошук винних і наклепи одне на одного, бажання виправдати власну позицію, гіркота через непевне становище в еміграції — все це можна зрозуміти із десятків листів до голови тарнівської філії УПСС.

Важливою знахідкою є рукописні заяви І. Липи про складання повноважень голови філії. У них є інформація про обставини, за яких ця посада знайшла його і коли це сталося. Без даного джерела щодо цього була лише загальна інформація. Також у надісланих І. Липою матеріалах є лист від С. Шелухина. Товариш ще з часів одеської громади переконливо просив «тарасівця» переїхати до Відня задля допомоги у впорядкуванні політичних програм, які висувалися до Ліги Націй. С. Шелухин вказував, що без І. Липи Віденському еміграційному центру буде складно вирішити

поставлені завдання, що свідчить про видатну роль «тарасівця» серед українського політикуму тих часів.

Значно доповнюють відомості про перебування І. Липи на території Другої Речі Посполитої листи до В. Гнатюка зі сховищ Відділу рукописів ЛНБ імені В. Стефаніка [15]. Окрім інформації про побут колишніх урядовців в еміграції, у листах описані шляхи, якими І. Липа збирався отримати право на лікарську практику на території Польщі. Також значним є спогад колишнього міністра про відступ разом із «вагоном» Директорії, який супроводжувався спаленням листів та інших паперів, що сьогодні могли б стати у нагоді для дослідників.

Значна кількість листів, надісланих до І. Липи у 1921–1923 рр., зберігається у Варшавській публічній бібліотеці. Це листи від Ю. Липи, родини Литвиновичів, Ю. Колларда, В. Дорошенка, В. Мурського, В. Самійленка та інших. Особливістю цього фонду є його оприлюднення в мережі Інтернет, але археографічного опрацювання він не мав, тож ще потребує уваги дослідників [45]. Також, у даному архівосховищі є матеріали фонду Ю. Липи, пов'язані із намаганням сина видати повне зібрання творів батька.

Поза названим є ще два архівосховища, що містять листи І. Липи. У відділі рідкісних видань і рукописів одеської національної бібліотеки імені М. Горького є три листи І. Липи до М. Комарова [4], які містять факти про стосунки між діячами та до історії національного руху. Також в них є важлива інформація про небожа І. Липи і турботу «тарасівця» про влаштування його в Україні. Листи до У. Кравченко містять додаткову інформацію до історії створення альманаху «Багаття» [22].

Отже, загалом, наративна частина неопублікованих джерел є широкою та надзвичайно інформативною у поєднанні з іншими видами джерел.

Частково опублікований записник І. Липи зберігається у Варшавській публічній бібліотеці [46]. У ньому, крім особистих спогадів, є чимало інформації щодо характеристики діяча як письменника: ідей майбутніх творів, неопубліковані прозові твори, вірші, зібрані прислів'я тощо. Ще одним джерелом, яке є майже обділеним увагою дослідників, є фонд І. Липи в Історико-краєзнавчому музеї міста Винни-

ків [3], де зберігаються два кишенькові записники І. Липи з інформацією про його щоденні витрати як лікаря та різноманітні аспекти його проживання у Винниках. У записниках вказані дані про купівлю медичного обладнання та події, на які планував потрапити діяч. Також, у них міститься фрагментарна інформація про участь І. Липи у Червоному Хресті та УПСС.

Таким чином, більшість джерел, пов'язаних із біографією І. Липи, досі залишаються неопублікованими, хоча вони прямо чи опосередковано стосуються національного руху та літературного процесу. Стосовно інформативності даного масиву, то маємо визнати, що документальні джерела найкраще висвітлюють політичну діяльність, а джерела особового походження — містять інформацію щодо професійної, літературної, редакторської та громадської діяльності.

1. Біла А. «Коли б я здихав з голоду, ніхто б не позичив мені шматка хліба...». Листи О. Кандиби до Ів. Липи [Текст] / А. Біла // Кур'єр Кривбасу. – 2002. – № 151. – С. 132–146.
2. Васильєв К. К. Из биографии Юрия (Георгия) Ивановича Липы (1900–1944) [Текст] / К. К. Васильєв // Сумська старовина. – 2001. – № 8–9. – С. 104–106.
3. Винниківський історико-краєзнавчий музей, ф. «Видатні люди», оп. 1, спр. 1752–1753, 2271–2272.
4. Відділ рідкісних видань і рукописів Одеської національної наукової бібліотеки, ф. 28, оп. 1, спр. 5.
5. ВР ІЛ НАН України, ф. 3, оп. 1., спр. 236, 1620.
6. ВР ІЛ НАН України, ф. 5, спр. 938.
7. ВР ІЛ НАН України, ф. 14, спр. 332.
8. ВР ІЛ НАН України, ф. 59, спр. 1552–1554.
9. ВР ІЛ, НАН України ф. 62, спр. 160–162.
10. ВР ІЛ НАН України, ф. 77, спр. 92.
11. ВР ІЛ НАН України, ф. 78, оп. 1., спр. 36.
12. ВР ІЛ НАН України, ф. 81, спр. 207–208.
13. ВР ІЛ НАН України, ф. 120, оп. 1., спр. 127–128.
14. ВР ЛНБ ім. В. Стефаника, ф. 1, од. збір. 492.
15. ВР ЛНБ ім. В. Стефаника, ф. 34, од. збір. 337.
16. ДАОО, ф. 2, оп. 1, спр. 3221-а; оп. 7, спр. 285; оп. 11, спр. 227.
17. ДАОО, ф. 14, оп. 4, спр. 135.
18. ДАОО, ф. 16, оп. 4, спр. 301; оп. 94, спр. 89.
19. ДАОО, ф. 37, оп. 13, спр. 607.
20. ДАОО, ф. 45, оп. 5, спр. 7767.
21. ДАОО, ф. 164.
22. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Рильського, ф. 15–4, спр. 164.
23. ІР НБУВ, ф. 3, од. зб. 38444–43336.

24. ІР НБУВ, ф. 3, од. зб. 10307–10313.
25. ІР НБУВ, ф. 11, од. зб. 1078–1083.
26. ІР НБУВ, ф. 15, од. зб. 1960–1968.
27. ІР НБУВ, ф. 170, од. зб. 374.
28. Качкан В. Нововиявлені документи про життя та діяльність І. Л. Липи [Текст] / В. Качкан // Архівознавство. Археографія. Джерелознавство : міжвід. зб. наук. пр. – К., 2001. – Вип. 4. – С. 540–558.
29. Качкан В. Посланник на ниву слова: Іван Липа в освітленні нових історичних джерел та матеріалів [Текст] / В. Качкан // Народознавчі зошити. – Львів : Ін-т народознавства НАН України. – 2010. – № 1–2. – С. 182–202.
30. Кривуляк О. Зі свідомості небуття: листування І. Липи з С. Єфремовим [Текст] / О. Кривуляк // Слово і час. – 2003. – № 9. – С. 58–61.
31. Мисечко А. «А правдиве ваше слово брехнею підбите» [Текст] / А. Мисечко // Чорноморські новини. – 2001. – 1 бер.
32. Мисечко А. До взаємин Івана Липи і Михайла Литвиновича у першій чверті ХХ століття [Текст] / А. Мисечко // Треті Липівські читання. Памяті Івана та Юрія Лип : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (5–6 травня 2006 р.) / Південноукр. держ. педагогіч. ун-т ім. К. Д. Ушинського. Історико-філолог. ф-т. Каф. укр. філології ; Благодійний фонд Івана та Юрія Лип / Галина Дольник (упоряд.) – О. : Друк, 2007. – С. 29–38.
33. Нежива Л. Листи Марії Загірньої до Івана Липи [Текст] / Л. Нежива // Слово і час. – 2000. – № 5. – С. 61–74.
34. Старовойтенко І. Листи Є. Чикаленка до І. Липи (на матеріалах Державного архіву Одеської області) [Текст] / І. Старовойтенко // Те саме. – 2005. – № 2. – С. 72–83.
35. ЦДАВО України, ф. 1072, оп. 1, спр. 15, 16, 20, 40, 54, 67, 93.
36. ЦДАВО України, ф. 1429, оп. 4, спр. 6, 11.
37. ЦДАВО України, ф. 2015, оп. 1, спр. 123.
38. ЦДАВО України, ф. 2274, оп. 1, спр. 1.
39. ЦДАВО України, ф. 3695, оп. 1, спр. 241.
40. ЦДАВО України, ф. 3696, оп. 1, спр. 214.
41. ЦДАВО України, ф. 3801, оп. 1, спр. 796.
42. ЦДІАК України, ф. 274, оп. 1, ч. 1, спр. 331.
43. ЦДІАК України, ф. 336, оп. 1, спр. 26.
44. Шестель О. Г. Епістолярна спадщина Івана Липи [Текст] / О. Шестель // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. – Ніжин : Аспект-поліграф, 2007. – Вип. XIII : Лінгвістика і літературознавство. – С. 131–136.
45. Korespondencja Ivana Lyru [Електронний ресурс] // Oddzial Rekopisow i Starodrukow Biblioteki Publicznej Miasta Stolecznego Warszawy. – Режим доступу : <http://ispan.waw.pl/default/pl/component/content/article/116-publikacje-elektroniczne/archiwa/292-korespondencja-ivana-lyru>. – Назва з екрану.
46. Oddzial Rekopisow i Starodrukow Biblioteki Publicznej Miasta Stolecznego Warszawy, акс. 2469.

REFERENCES

1. Bila, A. (2002). «*Koly b ya zdyxav z golodu, nixto b ne pozychyv meni shmatka xliba...*». *Lysty O. Kandyby do Iv. Lypy* [«If I die of hunger, no one would lend me a piece of bread ...». O. Kandyba's letters to Iv. Lypa]. *Kur'yer Kryvbasu* [The Courier of Kryvbas], 151, 132–146. [in Ukrainian].
2. Vasyl'jev, K. K. (2001). *Yz byohrafyy Juryja (Heorhyja) Yvanovyča Lypy (1900–1944)* [Vasylev K. From the biography of Yuri (Georgiy) Ivanovich Lypa (1900–1944)]. *Sums'ka starovyna* [Ancientness of Sumy], 8–9, 104–106. [in Russian].
3. The historical museum of Vynnyky, f. «Vydatni ljudi» [Famous people], in. 1, c. 1752–1753, 2271–2272. [in Ukrainian].
4. Department of manuscripts of Odesa National Research Library, f. 28, in. 1, c. 5. [in Ukrainian].
5. Manuscript department of Shevchenko Institute of Literature NAS of Ukraine (MD SIL NASU), f. 3, in. 1, c. 236, 1620. [in Ukrainian].
6. MD ShIL NASU, f. 5, in. 1, c. 938. [in Ukrainian].
7. MD ShIL NASU, f. 14, in. 1, c. 332. [in Ukrainian].
8. MD ShIL NASU, f. 59, in. 1, c. 1552–1554. [in Ukrainian].
9. MD ShIL NASU, f. 62, in. 1, c. 160–162. [in Ukrainian].
10. MD ShIL NASU, f. 77, in. 1, c. 92. [in Ukrainian].
11. MD ShIL NASU, f. 78, in. 1, c. 36. [in Ukrainian].
12. MD ShIL NASU, f. 81, in. 1, c. 207–208. [in Ukrainian].
13. MD ShIL NASU, f. 120, in. 1, c. 127–128. [in Ukrainian].
14. Manuscript department of V. Stefanik Lviv National Library (MD SLNL), f. I, st. un. 492. [in Ukrainian].
15. MD SLNL, f. 34, st. un. 227. [in Ukrainian].
16. State Archive of Odesa region (SAOR), f. 2, in. 1, c. 3221-a; in. 11, c. 227. [in Ukrainian].
17. SAOR, f. 14, in. 4, c. 135. [in Ukrainian].
18. SAOR, f. 16, in. 4, c. 301; in. 94, c. 89. [in Ukrainian].
19. SAOR, f. 37, in. 13, c. 607. [in Ukrainian].
20. SAOR, f. 45, in. 5, c. 7767. [in Ukrainian].
21. SAOR, f. 164. [in Ukrainian].
22. Rylskiy Institute of Art Studies, Folklore and Ethnology, f. 15–4, c. 164. [in Ukrainian].
23. Institute of Manuscripts of Vernadsky National Library of Ukraine (IM VNLU), f. 3, st. un. 38444–43336. [in Ukrainian].
24. IM VNLU, f. 3, st. un. 10307–10313. [in Ukrainian].
25. IM VNLU, f. 3, st. un. 1078–1083. [in Ukrainian].
26. IM VNLU, f. 3, st. un. 1960–1968. [in Ukrainian].
27. IM VNLU, f. 3, st. un. 374. [in Ukrainian].
28. Kačkan, V. (2001). *Novojavleni dokumenty pro žyttja ta dijal'nist' I. Lypy* [Newly discovered documents about the life and activity of I. Lypa]. In *Arxivoznavstvo. Arxeohrafija. Džereloznavstvo* [Archives Studies. Archaeology]. (Vol. 4, pp. 540–558). [in Ukrainian].
29. Kačkan, V. (2010). *Poslannyk na nyvu slova: Ivan Lypa v osvittleni novyx istoryčnyx džerel ta materialiv* [Envoy cornfield in words: Ivan Lypa in the light of new historical sources and materials]. *Narodoznavči zošyty* [Ethnology notebooks], 1–2, 182–202. [in Ukrainian].

30. Kryvuljak, O. (2003). *Zi svidomosti nebuttja: lystuvannja I. Lypy z S. Jefremovym* [From consciousness of nothingness: I. Lypa's correspondence with S. Yefremov]. *Slovo i čas* [Word and time], 9, 58–61. [in Ukrainian].
31. Mysečko, A. (2001, mach 1). «*A pravdyve vaše slovo brexneju pidbyte*» [«And your truthfully word is nonsense»]. *Čornomors'ki novyny* [Black see news]. [in Ukrainian].
32. Mysečko, A. (2007). *Do vzajemyn Ivana Lypy i Myxajla Lytvynovyča u peršij čverti XX stolittja* [To relations between Ivan Lypa and Mykhailo Lytvynovych in the first quarter of the XX century]. In *Treti Lypivs'ki čytannja. Pamjati Ivana ta Jurija Lyp* [The 3rd Lypivski reading. In memory of Ivan and Yuri in Lypa]. Proceedings of All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. (Vol. 5–6. pp. 29–38). Odessa: Odesa Druk. [in Ukrainian].
33. Nežyva, L. (2000). *Lysty Mariji Zahirn'oji do Ivana Lypy* [Letters of Mariya Zahirnya to Ivan Lypa]. *Slovo i čas* [Word and time], 5, 61–74 [in Ukrainian].
34. Starovojtenko, I. (2005). *Lysty Je. Čykalenka do I. Lypy (na materialax Deržavnoho arxivu Odes'koji oblasti)* [Letters of Y. Chykalenko to I. Lypa (based on the State Archive of Odessa region)]. *Slovo i čas* [Word and time], 2, 72–83. [in Ukrainian].
35. Central State Archives of Supreme Bodies of Power and Government of Ukraine (CSASBPG of Ukraine), f. 1072, in. 1, c. 15, 16, 20, 40, 54, 67, 93. [in Ukrainian].
36. CSASBPG of Ukraine, f. 1429, in. 4, c. 6, 11. [in Ukrainian].
37. CSASBPG of Ukraine, f. 2015, in. 1, c. 123. [in Ukrainian].
38. CSASBPG of Ukraine, f. 2274, in. 1, c. 1. [in Ukrainian].
39. CSASBPG of Ukraine, fund 3695, inventory 1, case 241. [in Ukrainian].
40. TsDAVO of Ukraine, f. 3696, in. 1, c. 214. [in Ukrainian].
41. CSASBPG of Ukraine, f. 3801, in. 1, c. 796. [in Ukrainian].
42. Central State Historical Archive Ukraine in Lviv (CSHAU in Lviv), f. 274, in. 1, p. 1, c. 331. [in Ukrainian].
43. CSHAU in Lviv, f. 336, in. 1, c. 26. [in Ukrainian].
44. Šestel', O. H. (2007). *Epistoljarna spadščyna Ivana Lypy* [Epistolary legacy of Ivan Lypa]. In *Aktual'ni problemy slovjans'koji filolohiji* [Actual problems of of Slavic Philology]. *Interuniversity collection of scientific articles*. (Vol. 13, pp. 131–136). Niszyn: Aspect-polihraph.
45. *Korespondencja Ivana Lypy* [Electronic resource] // Oddzial Rekopisow i Starodrukow Biblioteki Publicznej Miasta Stolecznego Warszawy. – Access mode: <http://ispan.waw.pl/default/pl/component/content/article/116-publikacje-elektroniczne/archiwa/292-korespondencja-ivana-lypy>
46. Oddzial Rekopisow i Starodrukow Biblioteki Publicznej Miasta Stolecznego Warszawy, akc. 2469.

Неопубліковані джерела до біографії Івана Липи.

Стамбол І. І., молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 406–421.

Стаття присвячена неопублікованій джерельній базі, пов'язаній із біографією українського лікаря, письменника, громадського та політичного діяча І. Липи (1865–1923). Зібрано дані з архівосховищ Києва, Одеси, Львова та Варшави. Визначено основні типи джерел: епістолярні (листи та спогади) та документальні (матеріали УПСС, судово-слідчі справи). З'ясовано, що більшість неопублікованих джерел є важливими не лише для біографії діяча, а стосуються також національного руху та літературного процесу кінця ХІХ – початку ХХ ст., а також біографій багатьох інших відомих постатей. За інформативністю неопублікованих джерел відносно біографії І. Липи, документальні джерела найкраще висвітлюють його політичну діяльність, зокрема участь у «Братерстві Тарасівців» та перебування на посаді міністра в уряді УНР. Джерела особового походження містять інформацію щодо професійної, літературної, редакторської та громадської діяльності.

Ключові слова: Іван Липа, архіви, документи, листування, українська інтелігенція, український національний рух.

Unpublished sources to the biography of Ivan Lypa.

Stambol I., junior researcher at the Institute of biographical research NBUV (Kyiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Vol. 12. – P. 406–421.

The article is devoted unpublished source basis, associated with the biography of Ukrainian doctor, writer, public and political figure I. Lypa (1865–1923). The data collected from the archives of Kyiv, Odesa, Lviv and Warsaw. The main types of sources: the epistolary (letters and memoirs) and documentary (materials of UPIS, forensic-investigation files). It was found that the majority of unpublished sources are important not only for the figure biography, and apply to the national movement and the literary process late XIX – early XX centuries, as well as biographies of many other famous figures. For informative unpublished sources regarding I. Lypa's biography, documentary sources best illuminate his political activities, including participation in «Brotherhood Tarasivtsiv» and period as minister in the government of UNR. The sources of personal origin contain information on the professional, literary, editorial and social activities.

Keywords: Ivan Lypa, archives, documents, correspondence, Ukrainian intelligentsia, Ukrainian national movement.

Неопубликованные источники к биографии Ивана Липы.

Стамбол И. И., младший научный сотрудник Института биографических исследований НБУВ (Киев).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 406–421.

Статья посвящена неопубликованной источниковой базе, связанной с биографией украинского врача, писателя, общественного и политического деятеля И. Липы (1865–1923). Собраны данные из архивохранилищ Киева, Одессы, Львова и Варшавы. Определены основные типы источников: эпистолярные (письма и воспоминания) и документальные (материалы УПСС, судебно-следственные дела). Выяснено, что большинство неопубликованных источников важны не только для биографии деятеля, а касаются также национального движения и литературного процесса конца XIX – начала XX в., а также биографий многих других известных личностей. По информативности неопубликованных источников относительно биографии И. Липы, документальные источники лучше освещают его политическую деятельность, в частности участие в «Братстве Тарасовцев» и пребывания в должности министра в правительстве УНР. Источники личного происхождения содержат информацию о профессиональной, литературной, редакторской и общественной деятельности.

Ключевые слова: Иван Липа, архивы, документы, переписка, украинская интеллигенция, украинское национальное движение.

ДО ІСТОРІЇ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

УДК 929:304.44:004

*Ольга Сергіївна ГЕЙДА,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри історії та археології України
Чернігівського національного педагогічного
університету ім. Т.Г. Шевченка (Чернігів).*

БІОБІБЛІОГРАФІЧНИЙ СЛОВНИК ВИДАТНИХ ДІЯЧІВ ЧЕРНІГІВЩИНИ ДМИТРА ПАНАСОВИЧА БОЧКОВА: ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ СУЧАСНОГО ВИКОРИСТАННЯ

Стаття присвячена дослідженню історії створення та методики укладення Дмитром Панасовичем Бочковим (1887–1982 рр.) «Біобібліографічного словника видатних діячів Чернігівщини» та можливостям подальшого використання зібраних матеріалів.

Ключові слова: Бочков Дмитро Панасович (1887–1982 рр.), біобібліографічний словник, видатні діячі Чернігівщини.

The article is dedicated to the researching of the history of creating and methods of compiling of «Biobibliographical Dictionary of Outstanding Figures of Chernihiv Region» by Dmytro Panasovytch Bochkov (1887–1982) and to the possibilities of the further use of these materials.

Keywords: Bochkov Dmytro Panasovytch (1887–1982), biobibliographical dictionary, o utstanding figures of Chernihiv region

Статья посвящена исследованию истории создания и методике составления Дмитрием Афанасиевичем Бочковым (1887–1982) «Биобиблиографического словаря выдающихся деятелей Черниговщины» и возможностям дальнейшего использования собранных материалов.

Ключевые слова: Бочков Дмитрий Афанасиевич (1887–1982), биобиблиографический словарь, выдающиеся деятели Черниговщины.

Постать Дмитра Панасовича Бочкова (1887–1982) маловідома у середовищі істориків і бібліографів, хоча його науковий доробок, що складає кілька десятків ґрунтовних досліджень, характеризує його як талановитого бібліографа та біографіста, музейника та безперечно заслуговує на пильну увагу сучасників.

Віхи життя та діяльності Дмитра Панасовича вперше подані у коротенькій автобіографічній довідці, укладеній 1916 р. на запит відомого бібліографа С. А. Венгерова [27, с. 174]. Ширші відомості містить анотація до особового фонду, сформованого у Державному архіві Чернігівської області [7, с. 15–17]. Матеріали до біографії подані у словнику українських музейників С. І. Білоконя [1–2], а також в узагальнюючій праці Г. А. Скрипник, присвяченій етнографічним музеям України [30, с. 138–139]. Данні про роботу Бочкова у сфері бібліографії Чернігівщини містить праця Ф. Максименка [16, с. 219]. Внесок Д. Бочкова у становлення архівної справи на Черкащині проаналізовано Т. Клименко [14, с. 25].

На основі залучення нових джерел (метричних книг, архівних документів, епістолярію) автору статті вдалося доповнити біографію Дмитра Панасовича та дослідити маловідомі напрямки діяльності вченого [4–6].

Питома вага доробку Д. Бочкова — це бібліографічні показчики. Ним було підготовлено низку показчиків до наукових видань, що нині є бібліографічною рідкістю. Так, до XIV Археологічного з'їзду Д. Бочковим була розпочата робота по укладенню бібліографічних показчиків до «Трудов Черниговской губернской ученой архивной комиссии» та показчика за три роки до газети «Черниговские губернские ведомости». 1910 р. за пропозицією Д. Бочкова Чернігівська губернська вчена архівна комісія планувала видати загальний показчик літератури з історії Чернігівщини, але ідею не було реалізовано. Ще один показчик «Опыт хронологической росписи книг старопечатных, изданных в пределах Черниговской епархии» — результат цілеспрямованого розшуку стародрукованих книг Новгород-Сіверської та Чернігівської друкарень. Праця готувалася до друку двічі (у 1913 та 1928 рр.), але так і не побачила світ. Уже у післявоєнний час було підготовлено також бібліографію

радянської археології України (1917–1954 рр.), покажчики до «Наукових записок педагогічних ВУЗів УРСР» за 1942–1956 рр. та до «Чернігівського листка» Л. Глібова.

Наприкінці 1958 р. Дмитро Панасович вийшов на пенсію та повернувся до роботи над ще однією ґрунтовною науково-довідковою працею свого життя «Достопам'ятні земляки уродженці та діячі Чернігівської землі. Біо-бібліографічний словник».

«Давно вже працюю над створенням першого в Україні обласного біо-бібліографічного словника про наших славних земляків Чернігівців. Попереду ще дуже багато роботи, хоч зареєстровано вже кандидатами до такого словника щось 2 тис. з невеликим гаком і зібрано на них відповідні матеріали та відомості (на кого густо, а на кого й пусто!) та готується велика бібліографічна картотека на них 25 тис. карток» — писав Дмитро Панасович журналісту та краєзнавцю Олександрові Степановичу Лиману у 1980 р., підсумовуючи свою понад двадцятилітню роботу [17, арк. 1 зв.]. *«В «Словникові» багато місця приділено діячам периферії, людям, як-то кажуть простим, часом непримітним навіть, а то й напівзабутим і зовсім забутим. Я дуже радий, що до деякої міри вдалося зібрати до словника чималенько імен таких простих земляків, про яких ні в яких довідниках, ні в енциклопедіях і згадки нема. Їх доводиться збирати, що називається, по зернятку, та які своїми вчинками й життям заслуговують на всенародну пам'ять та шану...»* [19, арк. 21].

Історія укладання цієї праці мала давні витоки. Повертаючись подумки у свою юність, у листі до друга та однодумця Юрія Виноградського, Дмитро Панасович згадував: *«Это дело имеет свою долгую историю. Материалы для этого словаря я начал собирать давно, еще со школьной скамьи. Подобное начинание мое одобрил даже Михаил Михайлович Коцюбинский, снабжавший меня одно время галицкими журналами. Во время войны я потерял все собранное за долгие годы. Вернувшись в 1944 г. в Киев из-за Волги, я среди других тем, снова начал собирать материалы для словаря»* [21, арк. 63 зв.]. Тож починалося все з Чернігова та відвідин дому Коцюбинських¹.

¹ Докладніше про це див.: Гейда О.С. «Суботи у М.М. Коцюбинсько-

Аналізуючи систему збору матеріалів до біографічних статей, структуру та принцип включення імен кандидатів до «Словника» Бочкова можна провести чіткі запозичення зі зразків біографічних і бібліографічних праць кінця XIX – початку XX ст., із доробком яких молодий чернігівський семінарист Дмитро Бочков мав можливість ознайомитися у бібліотеці Михайла Коцюбинського. Серед іншого, тут були часописи «Літературно-науковий вісник», «Записки НТШ», «Записки Українського наукового товариства». Саме на шпальтах «Записок НТШ» на межі XIX і XX ст. було опубліковано фундаментальні праці відомого бібліографа Івана Омеляновича Левицького. Підтримував Коцюбинський зв'язок і з ще одним видатним бібліографом Наддніпрянщини Михайлом Комаровим, знав і цінував його науковий доробок. Осторонь цього, набуваючого обертів процесу, не стояли і місцеві науковці Б. Грінченко, М. Загірня, Г. Коваленко. Сам М. Коцюбинський теж долучився до початків укладення біографічних нарисів.

Подібна робота по створенню довідкового видання, яке б містило стислі біографічні матеріали про видатних діячів України паралельно активно втілювалася у життя однодумцями М. Коцюбинського членами гуртка українських учених, який діяв у 90-х рр. XIX ст. у Києві під керівництвом В. Б. Антоновича та О. Я. Кониського. Словник було доведено до літери «К», але, на жаль, не видано. То ж логічно припустити, що М. Коцюбинський, обізнаний із новинками біобібліографічної наукової роботи у середовищі української наукової інтелігенції по обидва боки кордону, були тим центром, із якого пульсувало наукове життя Чернігова і, зокрема, у галузі біографістики та бібліографії.

Ідея укладення біографічного словника видатних діячів Чернігівщини, була озвучена і на засіданнях Чернігівської губернської вченої архівної комісії, серед членів якої були Михайло Коцюбинський, Вадим Модзалевський (із яким Дмитро Бочкова підтримував дружні стосунки), Михайло Могилянський, Аркадій Верзілов і молодий студент Чернігівської духовної семінарії Дмитро Бочков. Цікаво, що

го» у творчому шляху їх відвідувачів // Михайло Коцюбинський: погляд з XXI ст. Всеукр. наук.-практ. Конф., присвячена 150-річчю з дня народж. М. М. Коцюбинського. – Чернігів, 2014. – С. 87–93.

вже у 1919 р. Вадим Модзалевський, а з 1923 по 1933 рр. Михайло Могілянський стануть керівничими справами, а А. Верзілов — членом-кореспондентом від Чернігівщини у Постійній комісії УАН–ВУАН, яка буде загальноукраїнським акумулятором величезної, вкрай необхідної роботи по укладенню «Біографічного словника українських діячів історії, науки, письменств, мистецтва та громадського руху». Про діяльність цієї Комісії Дмитро Панасович знав і намагався у 1963 р. довідатися про долю архівної колекції, матеріали якої планував використати для своєї роботи [23, арк. 6]. Тож не дивно, що перебуваючи у такому науковому колі Дмитро Бочков перейнявся ідеєю збору матеріалів про своїх земляків.

Першою науковою працею Дмитра Бочкова також став біографічний нарис про цікаву особистість, предводителя дворянства Мглинського повіту, активного члена Чернігівського губернського комітету по розробці селянської реформи, дослідника та практика вітчизняного бджільництва, науковця, розробника нових методів фотографування та видавця Олександра Івановича Покорського-Жоравко [13]. Роботу над дослідженням його біографії та діяльності Дмитро Бочков розпочав ще у студентські роки після повернення з наукової експедиції до Мглинського повіту, яку проводила Чернігівська церковно-археологічна комісія влітку 1907 р. Робота продовжувалася до 1913 р. і завершилася виходом першої наукової біографії О. І. Покорського-Жоравко до 100-річчя від дня народження [3]. Окрім власне біографічних відомостей, нарис містив бібліографію праць О. І. Покорського-Жоравко, фотопортрет і фрагменти документів із його архіву.

Відомості про те, що збір інформації для «Словника» на початку ХХ ст. вівся достатньо інтенсивно знаходимо також у листі Василя Різніченка з Києва до Д. Бочкова, датованому 1916 р.: «...У посланому листі я прохав вас поділитися зі мною деякими відомостями про уродженців Конопотщини з Вашого словника. Коли Вам це не завдасть особливої труднощі, то будь ласка, чекаю відомості» [9, арк. 5–5 зв.].

Але так склалося життя, що ідея дослідження біографій маловідомих Чернігівців була на довгі роки відкладена.

Перша світова війна, служба в армії, життя у Черкасах, організація Черкаського окружного музею займали весь життєвий простір Дмитра Панасовича. Повертається він до цієї теми коли працює в Києві коректором у видавництві газети «Комуніст». На шпальтах газети ЦВК Рад УРСР «Вісті» (що виходила в одній редакції з газетою «Комуніст») у квітні 1937 р. була озвучена ідея про укладання наукової бібліографії літератури про Радянську Україну. Роботу планувалося покласти на Головну редакцію бібліографії (кер.: Асаткін О. М., президент АН УРСР О. Богомолець, віце-президент О. Шліхтер, гол. ред. УРЭ В. Затонський, заступник Наркому освіти УРСР А. Хвиля) та закінчити за два-три роки. Було передбачено виділення необхідних коштів на підготовку видання. До проекту планували залучити науково-дослідні установи, бібліотеки, ВНЗ тощо [26]. Робота комісії, напевно, так і не розпочалася через арешти наприкінці 1937 р. В. Затонського та А. Хвилі, а також редактора «Вістей ВУЦК» Є. Касяненка. У грудні 1939 р. Д. Бочков влаштовується на омріяну роботу очільником відділу рукописів і стародруків до Державної історичної бібліотеки УРСР [28]. Із приходом на посаду заступника директора з наукової роботи І. І. Кравченка на базі бібліотеки поновлюється активна робота над зібранням та укладенням бібліографії історії України [15]. Активно включився в цю роботу і Дмитро Панасович, але на заваді стала війна.

Після повернення з евакуації у 1944 р. Дмитро Панасович працював на відповідальних посадах у Міністерстві освіти УРСР і лише після виходу на заслужений відпочинок, поновив роботу по укладанню найбільшої та найвагомішої праці свого життя «Біобібліографічного словника видатних діячів Чернігівщини». Перші згадки про роботу над «Словником» у листах датовані 1959 р.

Джерелами для характеристики цієї праці нам слугували матеріали (рукописи, епістолярій) особового фонду Д. П. Бочкова у Державному архіві Чернігівської області (Ф. Р. 8860), а також рукописи та бібліографічний каталог до «Словника» з фондів Чернігівської обласної наукової бібліотеки ім. В. Короленка.

Усі матеріали, які стосуються «Словника», можна умовно поділити на три групи. Перша містить: «Короткий біо-

графічний словник» (рукопис українською мовою обсягом 125 аркушів) та «Алфавітну книжку [до біобібліографічного словника]» (рукопис українською мовою обсягом 11 аркушів), що являють собою перелік прізвищ, які, на думку автора, варто було включити до видання [11]. Другу групу представляє «Біобібліографічний словник діячів Чернігівщини на літеру «А» (рукопис російською мовою обсягом 161 аркуш) — готовий варіант до друку [10]. До третьої віднесено робочі матеріали до «Словника»: 30 справ (на 33 прізвища) про відомих діячів Чернігівщини у вигляді окремих тек із відомостями [12].

Як з'ясувалося, не всі матеріали «Словника» потрапили до Державного архіву Чернігівської області. У справі фонду знаходимо цікаве повідомлення: «каталог произведений передан в Черниговскую областную библиотеку им. В. Короленко» [8, с. 4]. Отже, велика частина зібраних дослідником відомостей і найбільш науково вагома частина матеріалів до «Словника» у вигляді бібліографічної картотеки залишилася на збереженні у краєзнавчому відділі Чернігівської обласної наукової бібліотеки ім. В. Короленка. Передавалася вона неупорядкованою та лише дякуючи розумінню цінності цих матеріалів зі сторони працівників краєзнавчого сектору Людмили Валентинівни Студьонової, Галини Юріївни Жабинської, Ольги Анатоліївни Іщук, Ірини Яківни Каганової, Вікторії Іванівни Солодовникової та їх копіткій праці по розібранню паперів після перевезення з Києва, архів і картотека Д. Бочкова були збережені від знищення. На сьогодні автором статті описані та впорядковані 20 тек, скомпонованих за абеткою, в яких зібрані матеріали до «Словника» ще на 248 осіб. Триває робота по опрацюванню бібліографічної картотеки до «Словника».

Планувалося видати «Словник» у видавництві Академії наук УРСР «Українська радянська енциклопедія». Йшли консультації автора з Чернігівським обласним комітетом партії та особисто з Миколою Бажаном [20, арк. 3 зв.]. Але, зважаючи на низку обставин титанічна робота по розшуку та зібранню матеріалів до «Словника видатних діячів Чернігівщини» не була завершена.

«Словник» за задумом автора-упорядника мав поділятися на два підрозділи: дорадянський і радянський. У процесі

укладення списків прізвищ до словника, зараховували осіб народжених на Чернігівщині та про працю яких є друковані згадки в літературі; які народжені в іншому місці, але відзначилися своєю плідною діяльністю на Чернігівщині. Питання територіальних меж «Словника» вирішувалося у кордонах Чернігівської губернії ХІХ ст. Словник передбачалося доповнити географічним та іменним покажчиками.

Відомості зібрані Дмитром Панасовичем нерівномірні. Найбільший масив даних зібрано про науковців, громадських діячів, митців, художників учасників революційного руху ХІХ – початку ХХ ст., чернігівців Героїв Радянського союзу та учасників Другої світової війни. Менше інформації про духовних осіб, пов'язаних з Чернігівщиною. Ще обмеженіші відомості про українських гетьманів та полковників. Цікаво, що незважаючи на розуміння того, що радянською цензурою не всі прізвища будуть допущені до «Словника», Дмитро Панасович збирав матеріал і про репресованих діячів української культури та науки, тих хто емігрував за кордон, або вимушений був залишитися у добровільній творчій ізоляції через так звану «неблагонадійність».

Окрема робота велася Дмитром Бочковим для зібрання автобіографічних матеріалів від сучасників. Він вважав, що найповнішу та найточнішу інформацію (списки наукових праць та рецензій на твори, автобіографічні данні, фотографії, рукописну спадщину) можна і треба отримувати від самих кандидатів або від їхніх близьких. Тож, не лінувався писати десятками листи з проханням надіслати потрібні матеріали та радів, коли адресат відгукувався. *«Вдячний, що швидко й доброзичливо відгукнулися на моє прохання та за дійову допомогу й список опублікованих Ваших праць. Терпляче чекатиму основних Ваших матеріалів автобіографії. Цікавлюсь які праці Ваші в рукописах, на які саме теми, в яких установах чи-то організаціях зберігаються, бо прагну додати у «Словник Чернігівців» відомості ширше ніж звичайно».*

Розповідаючи про свою роботу Євгенії Юріївні Спаській, Дмитро Панасович писав: *«Маю намір за чернігівців у своєму «Словнику» подати стислий життєпис і разом з тим повну бібліографію, а також якомога більше показати простих малих людей, місцевих міських, сільських і*

районних діячів, про яких ніколи й ніякі енциклопедії та словники, як правило, навіть не згадують. Чернігівщина ж преславна та надто багата своїми синами та доньками. Дещо в цьому відношенні пощастило досягти... Прагну в «Словнику чернігівців» якомога більше подати відомостей за діячів місцевого значення, за низових, у т.ч. самодіяльних... Мені б хотілося б, по можливості звичайно, відмітити в «Словнику», який лишився слід після того чи іншого чернігівця та де іменно залишився (пам'ятник, меморіальна дошка, присвоєно ім'я школі, установі, є меморіальний музей, твори в музеях, архівах бібліотеках). Кандидатів у «Словник» зареєстровано вже щось з дві тисячі (їх значно більше) на них зібрано відповідні матеріали — на жаль, строкаті перш за все щодо своєї повноти. При передачі до друку, видавництво... безумовно буде різати, вкладаючи рукопис у «прокрустове ложе» й частину імен редакція безумовно викреслить» [25, арк. 1].

Розуміючи, що таку відповідальну та велику за обсягом роботу йому одному здійснити не вдасться, Дмитро Панасович залучив до роботи своїх однодумців, «творчих та дієвих спільників, співавторів» і товаришів по навчанню Валентина Олексійовича Якимовича (Чернігів) та Михайла Андрійовича Кибальчича (Львів). Але, нажаль, кілометри відстані одне від одного, життєві проблеми та турботи, і, насамкінець, закінчення земного шляху не дала можливості здійснити задумане.

Паралельно з пошуком та перевіркою інформації йшла робота по виявленню нових імен до «Словника». За допомогою Дмитро Панасович звертався до знайомих, друзів, місцевих краєзнавців, вчителів, журналістів сільських та районних газет: Олександра Лимана (Борзна), Віталія Пригоровського (Ніжин), Михайла Мишастого (с. Блистова Менського р-ну), В. Мельника (с. Петрівка на Борзнянського р-ну), Д. Ю. Киселя (м. Седнів), В. Крицького (с. Парафіївка Ічнянського р-ну) та інших.

У процесі підготовки до видання Дмитро Панасович плідно працював у бібліотеках і архівах Києва, з фондами Постійної комісії УАН–ВУАН для складання Біобібліографічного словника діячів України. «Ці матеріали, вважаю, значно полегшать виконання поставленого за-

вдання. Вони не лише підбадьорюють, а й вселяють впевненість у більш-менш успішному закінченні підготовки Словника до друку» [24, арк. 10–11 зв.]. Окрім того, Дмитро Панасович консультувався з науковцями Інституту історії України та Інституту археології АН УРСР, знаними бібліографами (Ф. Максименком, М. Ясинським, О. Клименком), музеєзнавцями Києва, Сосниці, Ніжина. Обробляв бібліографічні бюлетені Книжкової палати УРСР, «Записки наукового товариства ім. Т. Шевченка», листувався з музейними установами та архівами по всьому СРСР.

Робота над «Словником» тривала до останніх місяців життя Дмитра Панасовича Бочкова. За рік до смерті він писав: *«Оце підібрав, здається, все потрібне й писатиму передмову «Від упорядника» (перший варіант її я забракував). Правда, до друку «Словника Чернігівців» ще дуже далеченько. ...Я навіть схематичний макет майбутнього словника виготовував. Настав час підібрати й назву до словника...»* [24, арк. 45–46 зв.]. Але, беручи до уваги низку обставин, титанічна робота по розшуку та зібранню матеріалів до Словника видатних діячів Чернігівщини не була завершена.

Не зважаючи на те, що авторові так і не судилося побачити надрукованим своє «дітище», робота проведена Дмитром Панасовичем отримала чимало схвальних відгуків. Особливо цінними були вказівки по першочерговим напрямках роботи, висловлені вчителем по Чернігівській духовній семінарії Іваном Петровичем Львовим, з яким вони активно листувалися впродовж 1967–1969 рр. *«Вы знаете, что я назвал Вас подвижником? Вы взялись за свою работу исключительно по своему доброму желанию, бескорыстно, без каких бы то ни было материальных расчетов повышения для себя жизненного уровня. Во-вторых, вводите себя в большие почтовые расходы из своего сравнительно небольшого пенсионного кармана, потому же если учесть дороговизну жизни. Очевидно, не хлебом единым живете Вы, а интересами высшего порядка, интересами духа. Это ли не подвижничество...»* [22, арк. 28 зв. – 29].

На початку роботи над «Словником» Д. П. Бочков отримав і один негативний відгук від відомого бібліографа Юрія Меженка, висловлений у відповідь на лист-запит із про-

ханням надати автобіографічні дані до «Словника» (які, до речі, так і не були надані), датований 1960 р.: *«Взагалі, намір видати біо-бібліографічний словник Чернігівців я вітаю, але вважаю, що таку роботу одна людина виконати не спроможна. За це слід братися гуртом. Як Ви гадаєте, скільки імен буде в цьому словнику? Чи уклали ви вже попереднього списку? Я не знаю хто Ви за фахом, може бібліограф? Якщо ні, то радив би Вам залучити до гурту якого-небудь кваліфікованого бібліографа, бо без такого робітника нічого не вийде...»*. Дмитро Панасович був бібліографом із більше, ніж 50-річним стажем, і таки зміг виконати цю надзвичайно скрупульозну роботу, сприйнявши зауваження Меженка як підказку для подальшої роботи над працею.

Не звертаючи уваги на нестачу коштів для окремих відряджень, негаразди зі здоров'ям, скептичні оцінки колег і байдужість, а іноді ворожість офіційних історичних інституцій до справи укладення «Словника», Дмитро Панасович наполегливо, сумлінно та натхненно працював, переймаючись лише єдиною перепоною яка могла зруйнувати його задуми: *«...а чи подужаю все це підняти, виконати? Роки все частіше нагадують про те, що часу відведено мені обмаль»*.

За рік до смерті Дмитро Панасович отримав від учителя сільської школи на Ічнянщині В. Крицького прозорливі та мудрі слова підтримки: *«Щодо словника. Я знаю, яка то грандіозна робота затіяна Вами. Але тепер відступати нікуди. Скільки мога ведіть її по висхідній. Така праця рано чи пізно, а світ мусить побачити»* [18, арк. 16–16 зв.].

Яким чином у подальшій роботі нині маємо використати багаторічні напрацювання наших попередників і працю Дмитра Панасовича зокрема? По-перше, відправною точкою можуть слугувати списки кандидатів до «Словника», які необхідно доповнити згідно сучасних історичних надбань біографістики. По-друге, напрацьована достатньо чітка схема підготовчої роботи до видання: принципи відбору імен, географічні межі, хронологічні рамки, параметри та обсяг біографічних нарисів і бібліографічного додатку до них, забезпечення статей зображальними джерелами (Бочковим зібрано близько 30 оригінальних фотографій, решта імен має вказівки на публікацію фото або портретів у пресі). Зрозуміло, що необхідно врахувати і негативний до-

свід в укладенні «Словника». Для підготовки такого рівня та обсягу видання необхідно об'єднуватися всім науковим силам регіону (історикам, бібліотекарям, музейним працівникам) і тоді, можливо вже скоро, Чернігівщина побачить фундаментальний Словник видатних діячів нашого славетного краю, що стане достойною шанобою і героям «Словника», і його першому упоряднику.

1. Білокінь С. І. Українські музейники 1920-х рр. [Текст] / С. І. Білокінь // Укр. музей. Зб. 1. Репринтне видання 1927 р. – К. : Фенікс, 2007. – Додаток.
2. Білокінь С. І. Словник музейників України 1917–1943 [Електронний документ] / С. І. Білокінь // Персональний сайт Сергія Білоконя. – Режим доступу : <http://www.s-bilokin.name/Personalial/MuseumWorkers.html>. – Назва з екрану.
3. Бочков Д. Памяти Александра Ивановича Покорского-Жоравко (1813–1913) [Текст] / Д. Бочков // Труды Черниговской губернской ученой архивной комиссии. – Чернигов : типография Г. М. Веселой, 1915. – Вип. XI. – С. 25–49 ; окремих відбиток. – Чернигов, 1915. – 29 с.
4. Гейда О. С. «Біобібліографічний словник видатних діячів Чернігівщини» Дмитра Бочкова про Іллю Шрага та його оточення [Текст] / О. С. Гейда // Шрагівські читання. – Вип. 2. – Чернігів, 2012. – С. 147–152
5. Гейда О. С. Дмитро Панасович Бочков — історик та бібліограф [Текст] / О. С. Гейда // Семінаріум. Церква-ментальність-культура; питання історії та історіографії / упор. О. Ф. Тарасенко, О. С. Гейда. – Чернігів, 2010. – С. 105–117.
6. Гейда О. С. Нездійснений бібліографічний проект Дмитра Бочкова [Текст] / О. С. Гейда // Шрагівські читання. – Вип. 1. – Чернігів, 2011. – С. 101–105.
7. Особові фонди і архівні колекції, які зберігаються в Державному архіві Чернігівської області та його відділах у м. Ніжині та Прилуках. Довідник. – Чернігів, 1999. – 115 с.
8. ДАЧО. – справа фонду ф. Р. 8860.
9. ДАЧО. – ф. Р 8860. – оп. 1. – спр. 151.
10. ДАЧО. – ф. Р 8860. – оп. 1. – спр. 1.
11. ДАЧО. – ф. Р 8860. – оп. 1. – спр. 2, 12.
12. ДАЧО. – ф. Р 8860. – оп. 1. – спр. 13–42.
13. ДАЧО. – ф. Р 8860. – оп. 1. – спр. 4.
14. Клименко Т. Архіви Черкащини в ХХ ст.: нарис регіональної історії [Текст] / Т. Клименко. – Черкаси : Вертикаль, 2005. – 280 с.
15. Козиченко М. Створимо наукову бібліографію Історії України [Текст] / М. Козиченко, І. Кравченко // Комуніст (газета Київ. к-ту КПБУ). – 1941. – 16 січня (№ 13 (6493)). – С. 3.
16. Максименко Ф. Матеріали до краєзнавчої бібліографії України, 1847–1929 [Текст] / Ф. Максименко. – К. : Держтрест «Київ-Друк», 1930. – 19, 264 с.
17. Письма Бочкова Д. к А. С. Лиману. – ДАЧО. – ф. Р 8860. – оп. 1. – спр. 77.
18. Письма В. Крицкого. – ДАЧО. – ф. Р 8860. – оп. 1. – спр. 135.

19. Письма Д. Бочкова к В. Пригоровскому. – ДАЧО. – ф. Р. 8860. – оп. 1. – спр. 90.
20. Письма Д. Бочкова к И. П. Львову. – ДАЧО. – ф. Р. 1495. – оп. 1. – спр. 61.
21. Письма Д. Бочкова к Ю. С. Виноградскому. – ДАЧО. – ф. Р. 8860. – оп. 1. – спр. 67.
22. Письма И. Львова. – ДАЧО. – ф. Р. 8860. – оп. 1. – спр. 138.
23. Письма из архивов. – ДАЧО. – ф. Р. 8860. – оп. 1. – спр. 171.
24. Письма к В. М. Кибальчичу. – ДАЧО. – ф. Р. 8860. – оп. 1. – спр. 72.
25. Письма к Е. Ю. Спасской. – ДАЧО. – ф. Р. 8860. – оп. 1. – спр. 93.
26. Про видання бібліографії літератури про Радянську Україну // Вісті. – 1937. – № 83. – С. 1.
27. Русская интеллигенция: автобиографии и библиографические документы в собрании С. А. Венгерова [Текст] : аннотированный указатель : в 2 тт. – Т. 1. / под. ред. В. А. Мыслякова. – СПб. : Наука, 2001. – 640 с.
28. Селівачова Н. С. Перші кроки Державної історичної бібліотеки України [Текст] / Н. Селівачова // Літопис Історичної бібліотеки 1939–2014. – К., 2014 – С. 121–124.
29. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток [Текст] / Г. А. Скрипник. – К. : Наук. думка, 1989. – 304 с.

REFERENCES

1. Bilokin', S. I. (2007). *Ukrayins'ki muzeynyky 1920-kh rr.* [Ukrainian museum workers of the 1920s.]. *Ukrayins'kiy muzey. Zbirnyk 1. Reprintne vydannya 1927* [Ukrainian Museum. Collection reprint edition 1927 r.]. Kyiv: Feniks. [in Ukrainian].
2. Bilokin', S. I. (2015). *Slovyk muzeynykiv Ukrayiny 1917–1943* [Museum workers dictionary Ukraine 1917–1943]. Retrieved from: <http://www.s-bilokin.name/Personalia/MuseumWorkers.html>. [in Ukrainian].
3. Bochkov, D. (1915). *Pamjati Aleksandra Ivanovicha Pokorskogo-Zhoravko (1813–1913)* [Memory of Alexander Ivanovich Pokorskoho-Zhoravko (1813–1913)]. Chernihiv: hubernska typohrafiia. [in Ukrainian].
4. Geyda, O. S. (2012). *Biobibliografichnyy slovyk vydatnykh diyachiv Chernihivshchyny Dmytra Bochkova pro Illyu Shraha ta yoho otochennya* [Bibliographic Dictionary of prominent figures Chernihiv Dmitry barreled Schrage of Elias and his entourage]. *Abstracts of Papers. Shrahivs'ki chytannya* [Shrahivski reading]. (Vol. 2, pp. 147–152). Chernihiv: Vydavets Lozovyi V. M. [in Ukrainian].
5. Geyda, O. S. (2010). *Dmytro Panasovych Bochkov — istoryk ta bibliograf* [Dmitry Panasovych barrels historian and bibliographer]. *Seminarium. Tserkva-mental'nist'-kul'tura; pytannya istoriyi ta istoriografii* [Seminarium. Church-culture mentality; the history and historiography]. (Pp.105–117). Chernihiv. [in Ukrainian].
6. Geyda, O. S. (2011). *Nezdiysnenyy bibliografichnyy proekt Dmytra Bochkova* [Unrealized bibliographic project Dmitry barreled]. *Abstracts of Papers. Shrahivs'ki chytannya* [Shrahivski reading.]. (Vol. 1, pp. 101–105). Chernihiv: Vydavets Lozovyi V. M. [in Ukrainian].
7. *Osobovi fondy i arkhivni kolektsii, yaki zberihaiutsia v Derzhavnomu*

- arkhivi Chernihivskoi oblasti ta yoho viddilakh u mm. Nizhyni ta Prylukakh. Dovidnyk* [Personal funds and archived collections that is kept in the Record office of the Chernihiv area and his departments in a mm Nizhyn and Pryluky. Reference book]. (1999). Chernihiv. [in Ukrainian].
8. State Archive of Chernihiv Region (SACHR). Case Foundation FR 8860.
 9. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 151.
 10. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 1.
 11. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 2, 12.
 12. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 13–42.
 13. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 4.
 14. Klymenko, T. (2005). *Arkhivy Cherkashchyny v KhKh st.: narys rehional'noyi istoriyi* [Archives of Cherkasy region in the twentieth century: outline of regional history]. Cherkasy: Vertykal'. [in Ukrainian].
 15. Kozychenko, M., & Kravchenko, I. (1941, Jan. 16). *Stvorymo naukovu bibliohrafiyu Istoriyi Ukrayiny* [Create scientific bibliography History of Ukraine]. *Komunist (gazeta kyivskoho komitetu KPU)* [Communist]. [in Ukrainian].
 16. Maksymenko, F. (1930). *Materialy do krayeznavchoyi bibliohrafiyi Ukrayiny, 1847–1929* [Materials to local history bibliography Ukraine, 1847–1929]. Kyiv: Derzhrest “Kyiv-Druk”. [in Ukrainian].
 17. *Pis'ma Bochkova D. k A. S. Limanu* [Letters Bochkova for A. S. Lehman]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 77.
 18. *Pis'ma V. Krickogo* [Letters V. Krytskoho]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 135.
 19. *Pis'ma D. Bochkova k V. Prigorovskomu* [Letters D. Bochkova for B. Pryhorovskomu]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 90.
 20. *Pis'ma D. Bochkova k I. P. L'vovu* [Letters D. Bochkova for Y.P. Lviv]. SACHR, f. R. 1495. in. 1, c. 61.
 21. *Pis'ma D. Bochkova k Ju. S. Vinogradskomu* [Letters D. Bochkova for Y.S. Vynohradskomu]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 67.
 22. *Pis'ma I. L'vova* [Letters Y. Lvova]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 138.
 23. *Pis'ma iz arhivov* [Letters iz archives]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 171.
 24. *Pis'ma k V. M. Kibal'chichu* [Letters for V. M. Kibalchich]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 72.
 25. *Pis'ma k E. Yu. Spasskoj* [Letters for E. Y. Spasskoe]. SACHR, f. R. 8860, in. 1, c. 93.
 26. *Pro vydannya bibliohrafiyi literatury pro Radyans'ku Ukrayinu* [Pro edition bibliography of literature on Soviet Ukraine]. *Visti*. [Proceedings]. (1937). [in Ukrainian].
 27. *Russkaja intelligencija: Avtobiografii i biobibliograficheskie dokumenty v sobranii S. A. Vengerova* [Russian intelligentsia: Autobiography and byoblyohrafycheskye Documents in the Sobranie S. A. Vengerov]. *Annotirovannyj ukazatel'* (2001). (Vols 1–2; Vol. 1). (Ed. V. A. Mis'lakova). Saint Petersburg: Nauka. [in Russian].
 28. Selivachova, N. S. (2014). *Pershi kroky Derzhavnoyi istorichnoyi biblioteky Ukrayiny* [The first steps of the State Historical Library Ukraine]. In. *Litopys Istorichnoyi biblioteky 1939–2014* [Annals Historical Library 1939–2014]. (Pp.121–124). Kyiv. [in Ukrainian].
 29. Skrypnyk, H. A. (1989). *Etnohrafichni muzeyi Ukrayiny. Stanovlennya i rozvytok* [Ethnographic Museum of Ukraine. The formation and development]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Біобібліографічний словник видатних діячів Чернігівщини Дмитра Панасовича Бочкова: історія створення та перспективи сучасного використання/

Гейда О. С., кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка (Чернігів).

Українська біографістика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вип. 12. – С. 422–438.

Стаття присвячена дослідженню історії створення та методиці укладення Дмитром Панасовичем Бочковим (1887–1982 рр.) «Біобібліографічного словника видатних діячів Чернігівщини» та можливостям подальшого використання зібраних матеріалів.

Постать Дмитра Панасовича Бочкова (1887–1982) маловідома в середовищі істориків і бібліографів, хоча його науковий доробок заслуговує на увагу сучасників. Наприкінці 1958 р. Дмитро Панасович вийшов на пенсію та повернувся до роботи над ґрунтовною науково-довідковою працею свого життя «Достопам'ятні земляки уродженці та діячі Чернігівської землі. Біобібліографічний словник». Джерелами для характеристики цієї праці нам слугували матеріали (рукописи, епістолярій) особового фонду Д. П. Бочкова у Державному архіві Чернігівської області (Ф. Р. 8860), а також рукописи та бібліографічний каталог до «Словника» з фондів Чернігівської обласної наукової бібліотеки ім. В. Короленка.

Аналізуючи систему збору матеріалів до біографічних статей, структуру та принцип включення імен кандидатів до «Словника» Д. Бочкова, можна провести чіткі запозичення зі зразків біографічних та бібліографічних праць кінця ХІХ – початку ХХ ст.

«Словник» за задумом автора-упорядника мав поділитися на два підрозділи: дорадянський та радянський. В процесі укладення списків прізвищ до словника, зараховували осіб народжених на Чернігівщині і про працю яких є друковані згадки в літературі; які народжені в іншому місці, але відзначилися своєю плідною діяльністю на Чернігівщині. Питання територіальних меж «Словника» вирішувалося у кордонах Чернігівської губернії ХІХ ст. Словник передбачалося доповнити географічним та іменним покажчиками. Паралельно з пошуком та перевіркою інформації йшла робота по виявленню нових імен до «Словника». Окрема робота велася для зібрання автобіографічних матеріалів від сучасників.

У подальшій роботі над укладенням такого словника по Чернігівщині необхідно критично використати багаторічні напрацювання наших попередників і працю Дмитра Панасовича зокрема.

Ключові слова: Бочков Дмитро Панасович (1887–1982 рр.), біобібліографічний словник, видатні діячі Чернігівщини.

Dmytro Panasovytch Bochkov Biobibliographical Dictionary of Chernihiv Region Outstanding Figures: the History of

Creation and Contemporary Use Perspectives.

Gejda O. S., Associate Professor of History and Archaeology of Ukraine Chernihiv Shevchenko National University, Ph. D. (Chernihiv).

Ukrainian biographical = Biographistica ukrainica. – K., 2015. – Vol. 12. – P. 422–438.

The article dedicated to the research of the creation history and compiling methods of «Biobibliographical Dictionary of Chernihiv Region Outstanding Figures» by Dmytro Panasovytch Bochkov (1887–1982) and to the possibilities of these materials further usage.

Dmitry Panasovych Bochkov (1887–1982) figure little known among historians and bibliographers, although His scientific heritage deserves contemporaries' attention. In late 1958, Dmitry Panasovych retired and returned to work on a thorough scientific work of his life «memorable countrymen natives and figures of Chernihiv land. Bio bibliographical Dictionary». For the characterization of this work, the material (manuscripts, correspondence) of Dmitry Panasovych personal fund in the State Archives of Chernihiv region (F. S. 8860) as well as manuscripts and bibliographic catalog to the «Dictionary» from the Chernihiv Korolenko Regional Scientific Library used as sources.

While analyzing system for collecting materials to biographical articles it is clear that structure and principles of candidates' names inclusion to the «Dictionary» of D. Bochkov are examples of borrowing from the biographic and bibliographic works of late XIX – early XX century.

«Dictionary» by the author's intention divided into two subsections: pre-Soviet and Soviet. In the process of making lists of names for the dictionary, persons born in Chernihiv which got printed remembrance of their labor in literature enrolled, as well as born elsewhere, but distinguished for their fruitful activity in Chernihiv. The question of territorial boundaries decided by «Dictionary» according Chernihiv province borders in the nineteenth century. Dictionary was supposed to complement by geographical and name indexes. In parallel with the search and verification of information, work conducted to identify new names to the «Dictionary». Separate work conducted to collect autobiographical material from his contemporaries.

In further work on this dictionary composition for Chernihiv region, it is necessary to use long achievements of our predecessors critically and work of Dmitry Panasovych in particular.

Keywords: Bochkov Dmytro Panasovytch (1887–1982), bio bibliographical dictionary, outstanding figures of Chernihiv region.

Библиографический словарь выдающихся деятелей Черниговщины Дмитрия Афанасьевича Бочкова: история создания и перспективы современного использования

Гейда А. С., кандидат исторических наук, доцент кафедры истории и археологии Украины Черниговского национального педагогического университета им. Т. Шевченко (г. Чернигов).

Украинская биографистика = Biographistica ukrainica. – К., 2015. – Вып. 12. – С. 422–438.

Статья посвящена исследованию истории создания и методике составления Дмитрием Афанасиевичем Бочковым (1887–1982) «Биобиблиографического словаря выдающихся деятелей Черниговщины» и возможностям дальнейшего использования собранных материалов.

Фигура Дмитрия Афанасьевича Бочкова (1887–1982) малоизвестна в среде историков и библиографов, хотя его научный потенциал заслуживает внимания современников. В конце 1958 г. Дмитрий Афанасьевич вышел на пенсию и вернулся к работе над главным научно-справочным трудом своей жизни «Достопамятные земляки уроженцы и деятели Черниговской земли. Биобиблиографический словарь». Источниками для характеристики этой работы нам послужили материалы (рукописи, эпистолярий) личного фонда Д. П. Бочкова в Государственном архиве Черниговской области (Ф. Р. 8860), а также рукописи и библиографический каталог к «Словарю» из фондов Черниговской областной научной библиотеки им. В. Короленко.

Анализируя систему сбора материалов к биографическим статьям, структуру и принцип включения имен кандидатов в «Словарь» Д. Бочкова, можно увидеть четкие заимствования из классических биографических и библиографических работ конца XIX – начала XX вв.

«Словарь» по замыслу автора-составителя должен был делиться на два раздела: досоветский и советский. В процессе составления списков фамилий в словаре, причисляли лиц родившихся на Черниговщине и о которых были печатные упоминания в литературе; рожденных в другом месте, но отличившихся плодотворной деятельностью на Черниговщине. Вопрос территориальных границ «Словаря» решался в границах Черниговской губернии XIX в. Словарь предполагалось дополнить географическим и именным указателями. Параллельно с поиском и проверкой информации шла работа по выявлению новых имен к «Словарю». Отдельная работа велась для сбора автобиографических материалов от современников.

В дальнейшей работе над составлением такого словаря по Черниговщине необходимо критически использовать многолетние наработки наших предшественников и труд Дмитрия Афанасьевича в частности.

Ключевые слова: Бочков Дмитрий Афанасиевич (1887–1982), биобиблиографический словарь, выдающиеся деятели Черниговщины.

БІБЛІОГРАФІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ІНФОРМАЦІЯ

СПОМИН ЯК БІОГРАФІЧНЕ ДЖЕРЕЛО

Незвичайні долі звичайних жінок: Усна історія двадцятого століття / гол. упорядн. Іроїда Вінницька (бібліотека «України модерної», Серія: спогади, щоденники, інтерв'ю»). Число 1. – Львів : Вид-во Львівської Політехніки. – 2013. – 836 с.

У сучасній українській історіографії спостерігається певна увага до джерел особового походження, серед яких важливе місце посідає мемуарна література як носій історичної самосвідомості окремої особи, історичне та біографічне джерело. Сукупність джерел особового походження становить значний пласт української мемуаристики та біографістики, оскільки вони містять важливу фактичну інформацію з погляду її відтворення окремими особистостями в контексті духу часу, подробиці життя автора, що, не зважаючи на особистий, біографічний характер, сприяє реконструкції певних історичних подій минулого, доповненню маловідомими фактами суспільних явищ та життя визначних особистостей. Писемні джерела доповнюють усні, що сприяє об'єктивній реконструкції української історії. Як зазначав англійський історик Пол Томпсон у праці «Голос минулого»: «Усна історія серед багатьох своїх особливостей має таку, що примушує історика опуститися на землю з височин історичних теорій і узагальнень до тих пересічних людських життів, які лежать в основі кожного узагальнення і кожної теорії».

Щодо жіночих мемуарів (споминів), то вони на сьогодні залишаються не актуалізованими для більшості істориків, хоча саме в них як ніде відчутні особливості епохи та її неповторний колорит, оскільки жінок цікавить як політика та громадське життя, так і особисті, буденні речі.

Розглядаючи мемуари як «дзеркало душі», що дає змогу у «плоті і крові» уявити образи багатьох осіб, глибше зрозуміти їх думки, почуття, настрої, мрії, моральні орієнтири, спонукальні мотиви їхньої поведінки (А. Санцевич), роль людського фактора в історії і соціальній свідомості, ми маємо можливість певною мірою «олюднити» історію.

Рецензована праця підготовлена з ініціативи та за участю Українсько-Канадського Дослідчо-Документаційного центру (Торонто), а також науковців Інституту історичних досліджень Львівського національного університету імені Івана Франка, виконавців Програми дослідження модерної української історії та суспільства імені Петра Яцика Канадського інституту українських студій Університету Альберти й вона стала першою книжкою серії: «Спогади, щоденники, інтерв'ю»), яка є проектом бібліотеки часопису «Україна модерна».

У передмові до видання сучасного українського історика Ярослава Грицака зроблено аналіз представлених жіночих оповідей і справедливо наголошено на їхню важливість у вивченні історії жіноцтва, ролі жінок в українському національному русі, оскільки ці спогади, на його думку, дають змогу глибше та правдивіше подивитися на наше минуле, порівняно зі споминами, написаними чоловіками, чоловічою мовою, без чутливості до гендерних різниць і специфічно жіночих сюжетів.

У вступі, підготовленому до збірки, що стала наслідком проекту під керівництвом відомої громадської діячки, науковця, педагога й архівіста Іроїди Винницької, викладено мету, завдання та структуру видання, а також висвітлено особливості праці з усними споминами жінок. Розпочавши зі свідчень 250 осіб, записаних на основі методології усної історії із українками у різних країнах світу, було обрано для публікації 21 інтерв'ю із жінками, народженими від 1893 до 1934 року, які за своїм походженням представили українські етнічні землі, Сибір і Крим. Вони мали різний вік, рівень освіти та соціальний статус і реконструювали події, що збереглися в їхній пам'яті. Інтерв'юєри на час проведення інтерв'ю мешкали в Україні, Австралії, Канаді, Німеччині, Польщі та США.

Інтерв'ю містять біографічну інформацію жінок про часи Першої світової війни, радянських репресій, Голодомору 1932–1933 рр., подій Карпатської України, періоду Другої світової війни, ув'язнення в нацистських і радянських концтаборах, Голоду 1946–1947 рр., йдеться також про депортацію українців, акцію «Вісла» та післявоєнну еміграцію. Інтерв'юєри були свідками та учасниками значних історичних подій. Висвітлюється участь інтерв'юєрів у наданні допомоги та підтримки УПА, рятуванні життя громадян єврейського походження, а також в організації радянських громадських об'єднань тощо. Збірка містить понад дві тисячі годин аудіозаписів інтерв'ю, які є єдиною такого роду документацією української живої історії в світі.

Спеціально розроблені запитання для інтерв'юєрів сприяли як найбільшому відтворенню у жіночих спогадах певних історичних подій першої половини ХХ ст. та їх впливу на власні долі, викладенню ретроспективного погляду жінок на події їх життя, а також крізь призму жіночої свідомості, суб'єктивному сприйняттю суспільних процесів, подій і явищ. Визначений час і місце створення спогадів, обрана форма відтворення подій і викладу матеріалу, забезпечують їх повноту та достовірність. Важливими є портретні зображення інтерв'юєрів (вміщені світлини кожної особи), що сприяють доповненню враження про спомини.

Підготовлена з використанням значної джерельної бази та з позицій досягнень сучасної української наукової думки робота містить інформацію про особистісні стосунки між людьми, про такі сфери суспільного життя як особливості отримання освіти жінками, їх політичні погляди, участь в українському національному русі, у діяльності українських громадських організацій та об'єднань, особливості перебування жінок у концентраційних таборях Німеччини, сімейний побут, інтимне життя, релігійні мотиви, причини виїзду на еміграцію, переживання та адаптацію родин до нових життєвих реалій, особисте та громадське життя на чужині, родинне збереження української ідентичності. Це не лише створює можливість для вивчення минулого крізь досвід української жінки, а й дає змогу здійснювати перехід від національної до всесвітньої історії жіноцтва.

У спогадах знаходимо культурологічний аспект діяльності української жінки першої половини ХХ ст., в них висвітлено ментальність свідомої українки та фактори, що впливали на її формування.

Цінність цих мемуарів у тому, що вони є активними, оскільки авторами були самі учасниці подій, що не втратили інтересу до свого минулого й мали бажання переказати про нього своїм нащадкам. У споминах виявляється індивідуальність авторів, які були не лише свідками, а й активними учасниками висвітлених подій.

Вони становлять важливе джерело для історії українського жіноцтва, національного та національно-визвольного руху, оскільки висвітлюють перебіг історичних подій і містять цікавий для історії біографічний матеріал. Окрім цього, спогади дають уявлення про жіноче представництво української еміграції, освітній рівень і соціальний статус жіноцтва, високі моральні принципи, непохитний патріотизм.

Кожний автобіографічний спомині становить собою свідоцтво життя та діяльності української жінки й має важливе значення у національному вихованні, формуванні та підтриманні українських національних традицій і піднесенні національної свідомості.

Авторська індивідуальність є провідною особливістю виданих спогадів, в яких привертає увагу висвітлення діяльності тієї частини свідомих українок, яка впроваджувала національні ідеї в український рух, оскільки саме ця частина суспільства сприяла його розвитку.

Варто відзначити характерні особливості жіночих спогадів, що дозволяють виявляти причини, що впливали на розвиток національної свідомості та патріотизму, збереженню національної ідентичності, вияв цих рис в умовах еміграції. Вони вказують на те, що демократично налаштоване українське жіноцтво сприяло підвищенню національної свідомості та самосвідомості громадян як на етнічних землях, так й на еміграції.

Цінність видання полягає у зібранні значного фактичного матеріалу з історії українців, українського жіноцтва та української еміграції, тенденції її розвитку після Другої світової війни.

Слід вказати на лінгвістичні особливості споминів, оскільки у виданні збережено мову оповідачок як пам'ятку доби, що становить цінне джерело для вивчення мовних норм, впливів інших мов на українську.

Окрему цінність видання складають додатки, в яких подано коротку інформацію у вигляді усних автобіографічних мемуарів (спогадів), що належать ще 67 свідомим українкам, згрупованих за певними ознаками (походження, рік і місце народження, освіта, місце перебування в роки Другої світової війни, місце проживання на час інтерв'ювання, соціально демографічні характеристики оповідачок), а також подається короткий зміст кожного інтерв'ю, де йдеться про участь в українському національно-визвольному русі, географію переміщення особистостей, відомості про перебування у радянських тюрмах, німецьких концентраційних таборах, репресії радянського режиму, участь в українських громадських еміграційних організаціях тощо.

Варто відзначити серед додатків також словник маловживаних і незрозумілих слів, іменний і географічний покажчики, що забезпечують зручність користування виданням, слугують глибшому розкриттю його основного задуму.

Цінним додатком до книги є СД-диск із записами інтерв'ю окремих оповідачок, що дозволяє відчувати їхній емоційний стан, почу-

ти тембр, інтонацію і мелодику їхніх голосів. Разом з цим, доступ дослідників до більшої кількості інтерв'ю забезпечує веб-сторінка Українсько-Канадського Дослідницько-Документаційного Центру (<http://www.ucrdc.org>), а також його архів із оригіналами записів і транскриптованими текстами розшифрованих інтерв'ю, які зберігаються у колекціях Українсько-Канадського Дослідно-Документаційного центру (Торонто) та Інституту історичних досліджень у Львові.

Рецензована праця свідчить про актуалізацію жіночих спогадів та їх значення для пізнання минулого в сучасній українській історіографії, загалом вона значно доповнює українську мемуаристику та біографістику. Видання є важливим джерелом не лише для істориків українського національного руху ХХ ст. та ролі жінки у його розвитку, а й для соціологів, лінгвістів, психологів, гуманітаріїв, яких цікавлять питання української історії, національно-визвольних змагань та української еміграції.

*Ківшар Таїсія Іванівна,
доктор історичних наук, професор,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).*

ЖИТТЄПИС РОДИНИ ДУРДУКІВСЬКИХ ЯК ОДНА З ТРАНСФОРМАЦІЙ ЖАНРУ «КОЛЕКТИВНОЇ БІОГРАФІЇ».

Даниленко С. Будівничі українського світу: родина Дурдуківських (кінець ХІХ – перша третина ХХ ст.) / Святослав Даниленко. – Київ-Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 206 с.

Популярність біографічної літератури, що останнім часом здобула у нашій країні одну з найвищих сходинок у рейтингу різних книжкових, періодичних та електронних видань, засвідчує важливу гуманітарну тенденцію в українському соціумі доби Незалежності. Зростаючий інтерес до біографії співвітчизника є ознакою рівня зрілості української нації, духовною потребою як свідомого громадянина, так і суспільства загалом. Не випадково для історичної науки біографічна тематика досліджень визначається сьогодні як одна з пріоритетних. Найсучаснішим біографічним працям притаманний вихід за межі «стандартних» біографічних сюжетів і пошук нових інтерпретаційних моделей персоналізованої історії, збагачення жанрового діапазону за рахунок застосування міждисциплінарних підходів дослідження біографії. У цьому сенсі монографія молодого вченого-історика Святослава Даниленка є показовою для української історичної науки, оскільки пропонує переосмислення жанрових канонів «традиційного» біографічного опису: «сімейна історія» (саме так автор визначає жанр праці), крізь призму якої досліджується життєпис родини Дурдуківських, *de facto* виявляється варіативною трансформацією жанру «колективної біографії».

Визначення сімейної історії родини Дурдуківських як предмету дослідження неминуче поставило в центр авторської уваги завдання презентації цього відомого роду українських громадських, релігійних і освітніх діячів у якості персонажів української історії, котрі зробили вагомий внесок у розвиток її культури. Такий підхід дав змогу, окрім основних, охопити велике коло осіб, об'єднаних професійними інтересами, родинними гілками, особистими стосунками, вірою та ідеалами служіння Україні в контексті суспільно-політичного та культурного життя країни кінця ХІХ – першої третини ХХ ст., і крізь «життєпис» родини відтворити динамічний пе-

ребіг подій різних епох, культурних формацій та ідеологій. Цілком закономірним у межах заданої теми є залучення автором генеалогічного сегменту розвідок, що значно поглиблює масштаб відображення досліджуваних постатей роду Дурдуківських у їхніх сімейних взаємозв'язках і родинних традиціях.

Книга С. Даниленка «Будівничі українського світу: родина Дурдуківських (кінець XIX – перша третина XX ст.)» має чітку структуру та складається зі вступу, п'яти розділів, висновків і науково-допоміжного апарату: списку скорочень, біографічних довідок про діячів із оточення Дурдуківських, іменного покажчика та фотодокументів. Кожний розділ книги є окремим нарисом і, водночас, має власну змістовну позицію у загальній драматургії дослідження: від постановки і висвітлення теоретичних, контекстуальних і тематичних питань до конкретики біографічного опису. Тож цілком логічно видається у першому розділі («Українська інтелігенція в боротьбі за національне відродження») ретрансляція особливостей буття української інтелігенції, в контекст якого органічно вписано публічне та особисте життя представників роду Дурдуківських, на їхню роль у формуванні тогочасного культурного середовища (з числа українських учених, митців, освітніх діячів), гуманізацію та консолідацію українського суспільства. Другий розділ («Основні напрями культуротворчої діяльності родини Дурдукувських») крізь генеалогічні зв'язки однієї родини (починаючи від «засновника» — церковного діяча, священника та сина священника — Федора Остаповича (Євстахіївича) Дурдуківського, 1839 р. н.) розкриває життєвий шлях її представників як історичних постатей у складних переплетіннях людських і професійних стосунків. Так, доля міцно пов'язала між собою Дурдуківських і Єфремових не тільки професійними інтересами, громадською діяльністю, особистими стосунками, а й родинно – подружніми узами (Онісія Федорівна була цивільною дружиною історика літератури, громадсько-політичного діяча, віце-президента УАН Сергія Єфремова), що в тексті дослідження підкріплюється новими цікавими фактами.

Так само не випадково центральними фігурами монографії автор обирає яскраві публічні постаті двох братів — літературознавця, педагога та громадського діяча Володимира Федоровича («Громадсько-культурна діяльність», I–II р.) і оперного співака Сергія Федоровича («Мистецька діяльність», V р.). Життєпис героїв будується на змістовному фактологічному ґрунті та подається у руслі «контекстуальної біографії». Необхідно віддати належне наполегливості автора у пи-

таннях пошуку біографічної інформації, передусім щодо постаті С. Дурдуківського: присвячений співакові розділ фактично вперше в українській історичній літературі презентує розгорнуту його біографію як людини та митця в стосунках із своїми рідними та культурними діячами минулого.

Справляє позитивне враження джерельна база дослідження. Її ґрунтовність є свідченням новітніх тенденцій, що відбуваються у науковій практиці біографічної галузі України, адже висвітлення історіографії жанру «нової сімейної історії» з позицій антропологічно орієнтованої соціальної історії¹ дає змогу розглядати цю працю в контексті завдань і здобутків світової науки. Залучення С. Даниленком фахових англomовних видань із окреслених гуманітарних проблем достойно характеризує дослідника як представника сучасної генерації молодих українських учених. У даному випадку йдеться не про формальне залучення необхідного для наукової праці спектру джерел, а про аналітичний підхід до їхнього опрацювання та вироблення власного авторського погляду на проблему. Теоретико-методологічним підґрунтям даної праці стало визначення «сімейної історії» як такої, що має міждисциплінарний характер і потребує синхронізації біографічних досліджень із іншими сферами історичного знання. На думку автора сімейна історія «займає нішу на перетині історії, структурної та культурної антропології і є новим ракурсом сучасної історичної науки». Дослідник акцентує увагу на важливому аспекті функціонування «сімейної історії», що лежить «на перехресті приватного і публічного життя, тобто в площині зв'язків конкретних сімей із соціуму, в якому вони живуть», внаслідок чого в період нової та новітньої історії сім'я залишається активною ланкою публічного життя. Український історик явно поділяє позицію американських учених щодо сучасної біографії, що передбачає нерозривність особистісного та соціального, приватного та публічного, індивідуального і загального тощо задля відтворення «ідеальної» моделі існуючих у суспільстві відносин, де людина, сім'я і соціум об'єднані, консолідовані в одному історичному часопросторі. Логічною виявилася спроба творчого втілення автором такої моделі на прикладі славетної української родини, діяльність якої становила певну епоху в історії культури нашої країни.

¹ Серед них: *Lynch Katherine A. The Family and the History of Public Life // Journal of Interdisciplinary History. – 1994. – № 4; Antoine Prost, Phillippe Arias, Gerard Vincent, Georges Duby. A History of private Life: Riddless of identity in Modern Time. Vol. 5. – Harvard University Press, 1991* та ін.

Історія цієї плеяди діячів, що є, зрозуміло, набагато ширшою за біографію будь-якого з її представників, відтворена автором монографії у сплетіннях подружніх, особистих, творчих і професійних ліній як історія єдиної сім'ї. Завдяки охопленню великої кількості осіб, які генетично спадкують таланти та здібності і діють у тривалому часі, виникає можливість простежити традиції та здобутки родини, вписаної в соціально-культурний простір країни, «розгорнути» сторінки життєдіяльності конкретних постатей у реаліях повсякденних і професійних стосунків і відносин — «живих» людей, а не статистів історії.

У першій третині ХХ ст. цей рід був одним із небагатьох, що фактично виконував функцію освітнього та культурного осередку Києва. Як справжня сім'я, родини В. Дурдуківського та С. Єфремова навіть жили в одному будинку, місцем їхньої прописки стала двоповерхова дерев'яна батьківська оселя по вул. Гоголівській, 27 (так званий «Кадетський провулок»). В. Міяковський згадував, що «до цього будинку з усієї України сходилися наукові, літературні і громадсько-політичні зв'язки, взагалі район Гоголівської і суміжних вулиць був з давніх часів осередком українського життя»². З цього приводу у книзі наведено чимало нових історичних фактів, що спонукають до роздумів, збуджуючи почуття гордості за діяння української інтелігенції та, водночас, глибокого трагізму від політики геноциду українців і українства у 1920-30-ті рр. минулого століття.

Дане видання вкотре наголошує важливість місії, покладеної на українських учених-гуманітаріїв, завдання яких полягає не так у «змаганні» формальною ерудицією, завдяки введенню до наукового обігу нескінченних невідомих фактів із широкодоступних сьогодні архівів, скільки — в аналітичних підходах, історичній адекватності та коректності викладення цих фактичних даних, зламі стереотипів мислення та, з рештою, у вихованні національної гідності українця та його інтересу до історії власної країни.

Завдяки вмінню чітко систематизувати факти і, водночас, трансформувати їх у різних площинах і вимірах крізь призму «сімейної історії» Дурдуківських, автор не міг обійти увагою традиційно складні для академічної історичної науки теми, що лежать поза межами біографічного дослідження, — історії релігійного життя в Україні ХІХ–ХХ ст. та проблеми становлення української церкви;

² Чикаленко Є., Єфремов С. Листування. 1903–1928 / упорядк. та вступ. стаття І. Старовойтенко. – К. : Темпера, 2010. – С. 205–206.

педагогічної система В. Дурдуківського та формування української школи; злочинів радянської влади в Україні і тотального свавілля більшовицької каральної машини, жорна якої не обійшли жодного свідомого українця того часу. Іноді, рятуючи своїх рідних (як у випадку із С. Єфремовим), багато хто змушений був підписувати фальшиві папери та ставати «злочинцями».

Віддаючи належне захопленості автором обраною темою, не можна не помітити окремі елементи порушення драматургічної цілісності, внаслідок чого дослідникові не вдавалося запобігти змістовних повторів у тексті. Водночас, позитивного враження ця новаторська історично-біографічна праця не втратила.

Дякуючи молодому історику Святославу Даниленкові за його перше велике самостійне наукове дослідження, висловлюємо сподівання на вихід інших цікавих видань у жанрі «сімейної історії», що сьогодні на часі в нашій країні і є найважливішими для тих вітчизняних гуманітаріїв, які працюють у різних мікро- і макро-проектах над створенням «великої біографії» України, центральною постаттю якою є соціалізована особистість.

*Олена Бугаєва,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).*

ПОВЕРНЕННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ СПАДЩИНИ П. Я. СТЕБНИЦЬКОГО ДО КОЛЕКТИВНОЇ СВІДОМОСТІ ТА ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

Степченко О. П. Архівна спадщина П. Я. Стебницького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Каталог [Текст] / Ольга Степченко; Інститут рукопису; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. — К., 2014. — 464 с. : іл.

Нова ґрунтовна праця завідуючої Відділом фондів рукописної спадщини Інституту рукопису Ольги Петрівни Степченко, до якої нам хотілося б привернути увагу фахівців, присвячена документальній спадщині видатного громадського, політичного та культурного діяча Петра Януарійовича Стебницького (25.11.1862, с. Гореничі Київського повіту Київської губ. — 14.03.1923, Київ), котрий належав до славної когорти доби модерного націєтворення. Його діяльність, як свідчать описи фондів і оприлюднені фотокопії документів, була різноманітною та продуктивною. Математик за фахом, громадський діяч за покликанням, публіцист, белетрист, перекладач, видавець. У громадсько-політичній площині — один із керівників Петербурзької громади Загальної безпартійної демократичної української організації (1897–1904 рр.), реформованої в Українську Демократично-Радикальну партію (1905–08 рр.), згодом — провідний діяч Товариства українських поступовців (1908 — березень 1917 рр.) / Союзу українських соціалістів-федералістів (березень — червень 1917р.) та Української партії соціалістів-федералістів (червень 1917–1920 рр.). У дореволюційний — багаторічний керівник і невтомний працівник «Благодійного товариства видання загальнокорисних і дешевих книг» у Санкт-Петербурзі, у 1918–1920-х рр. — фундатор Всеукраїнської Академії наук та Національної (Всенародної) бібліотеки України.

На перший погляд особа П. Я. Стебницького є типовою постаттю «людини другого плану» в історії, не зафіксованою «крупним планом» на тлі бурхливих подій початку ХХ ст., відстороненою більш амбітними сучасниками, які свідомо прагнули першості, слави та визнання в царині громадсько-політичного та культурного життя. «Повернення» інтелектуальної спадщини П. Я. Стебницького до колективної свідомості та історичної пам'яті сучасної української

спільноти відбулося нещодавно, але досить стрімко, головним чином завдяки публікації у 2008–2009 рр. у київському видавництві «Темпора» його листування із Євгеном Харлампійовичем Чикаленком [1] та збірки вибраних праць. То було справжнє «відкриття» для широкого загалу П. Я. Стебницького як публіциста і політичного аналітика. У 2011 р. з'явилося ще одне видання епістолярію П. Я. Стебницького, упорядковане доцентом Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Г. Сковороди Інною Демуз. Оприлюднено також його листування з С. О. Єфремовим, Б. Д. Грінченком, В. М. Доманицьким, із чернігівським адвокатом Іллею Шрагом. У 2013 р. за результатами ювілейного «круглого столу» в Інституті української археографії та джерелознавства НАН України [2] побачила світ колективна монографія «Петро Стебницький в українському національному житті», котра отримала схвальні відгуки фахівців [3].

Як відомо, науково-інформаційна діяльність ІР НБУВ пов'язана із створенням національного археографічного реєстру рукописних колекцій і зібрань України. Рецензована праця, підготована О. П. Степченко, цілком відповідає цим масштабним концептуальним і практичним проектам. Дослідниця провела трудомістку цінну роботу, підготувавши ґрунтовний анований академічний каталог архівної спадщини П. Я. Стебницького, яка зберігається в Інституті рукопису НБУВ (ІР НБУВ)¹.

У вступній статті «Місце Петра Стебницького в українському національно-патріотичному просторі крізь призму архівних документів» (с. 5–35) автор з'ясувала основні віхи життя та діяльності свого героя, зазначивши, що «знайомство з його документами свідчить про те, що вивчення цієї особистості ще не сягло своєї глибини і має значний джерельний потенціал, а тому існують і подальші перспективи для всебічного висвітлення життєвого та творчого шляху П. Я. Стебницького, реконструкції його психологічного пор-

¹ Слід зазначити, що автор-упорядник неодноразово зверталася до постаті Петра Стебницького в своїх попередніх розвідках: *Степченко О.* Епістолярій П. Стебницького та Б. Грінченка з фондів Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського як джерело з вивчення національної видавничої справи в Україні // *Рукописна та книжкова спадщина України: археографічні дослідження унікальних архівних та бібліотечних фондів.* – К., 2010. – Вип. 14. – С. 294–305; *Концепція книжкового фонду україніки П. Я. Стебницького / Л. А. Дубровіна, О. П. Степченко // Там само.* – К., 2003. – Вип. 8. – С. 273–283; *Листування П. Я. Стебницького з С. О. Єфремовим як джерело з історії просвітництва в Україні початку ХХ ст. / Н. М. Зубкова, О. П. Степченко // Там само.* – К., 2005. – Вип. 10. – С. 366–375; К., 2007. – Вип. 12. – С. 310–322; К., 2009. – Вип. 13. – С. 396–419.

третю в аспекті української просопографії» (с. 8). О. П. Степченко також детально висвітлила принципи систематизації та описування документів із архівів ІР НБУВ, що стосуються життєдіяльності головного героя (с. 24–35). Це, зокрема, такі базові постулати сучасної археографії, як систематизація документів за видами та розташування всередині розділів за хронологічним принципом. Умовно датовані, недатовані та частково атрибутовані документи було розміщено в кінці розділів.

Автор-упорядник зазначає, що основою комплексу є документи особового фонду П. Я. Стебницького (ф. 244), що надійшов до ІР НБУВ 21 листопада 1934 р. та нараховує 687 одиниць зберігання. Залучені були також документи, що стосуються постаті головного героя, які містяться в фондах його сподвижників та друзів, установ і організацій, де працював П. Я. Стебницький, матеріали з відділів «Літературні матеріали» (ф. 1), «Історичні документи» (ф. II), «Листування» (ф. III), а також архіву ВУАН (ф. X). Як зазначає упорядник, «... виокремлення архівної спадщини відбувалося шляхом ретельного перегляду фондів НБУВ, що зазначено в легендах до кожного окремого документа, який має шифр Інституту рукопису» (с. 24). Кожен документ переглядався *de visu*. У заголовку та примітках подано інформацію про зміст документа та згадувані в ньому імена, вказується дата створення документа; в разі, коли документи є недатованими, в квадратних дужках наводиться ймовірна дата складання документа. Зміст документів анотовано (подано відомості про обсяг, мову, вид документа, його оригінальність, наявність додатків). У примітках подані відомості щодо додаткової інформації того чи іншого документа (наявність приписок, бланків, підписів і розписів). У листуванні вказана наявність конвертів. Усього атрибутовано й описано 2 049 документів.

Основна частина книги містить чотири розділи. Розділ 1 представляє наукову та творчу спадщину П. Я. Стебницького та містить описи документів, які вичерпно характеризують такі грані його таланту як публіцистика та літературна праця. Ці матеріали висвітлюють: українське питання; специфіку та досягнення українського національного руху; питання економічно-статистичного характеру; розгортання просвітницького руху та видавничої діяльності тощо. Розділ 2 — комплекс біографічних матеріалів — містить документи мемуарного характеру: щоденникові записи, особисті нотатки, автобіографічні довідки, формулярні списки тощо. Вони розкривають конкретні віхи життя П. Я. Стебницького, його державо-творчу та громадську діяльність, певні аспекти особистого життя.

У розділі 3 — «Листування» — систематизовано всю епістолярну спадщину П. Я. Стебницького: подано й офіційне, й приватне листування, яке дає змогу дізнатися більше про нього як особистість, розкрити його багатогранну діяльність. Виокремлено листи П. Я. Стебницького та листи до нього. Четвертий розділ містить опис документів із громадсько-політичного, культурного та освітнього життя України кінця XIX – 20-х рр. XX ст., що тим чи іншим чином є дотичними до висвітлення особистості діяча.

Книга містить також об'ємний додаток — фотокопії документів (с. 389–442). Зацікавлений читач може ознайомитися із випискою з метричної книги Київської духовної консисторії 1872 р., автографом автобіографії Стебницького 1919 р., службовим посвідченням Стебницького 1915 р., посвідченням про українське громадянство діяча, виданим у 1917 р., автографами віршів, публіцистичних статей, перекладів Петра Януарійовича.

Представлене наукове видання є, безперечно, помітним внеском у стебницькіану (саме цей термін неодноразово використовує О. П. Степченко в своїй праці). Воно покликане полегшити роботу дослідників (істориків, політологів, культурологів, архівістів, літературознавців, фахівців із соціальних комунікацій) із великим обсягом архівного матеріалу, послугувати, так би мовити, своєрідною «ниткою Аріадни», допомогти раціонально організувати свою працю, можливо, провести певне статистичне узагальнення творчого доробку Стебницького. Привертає увагу читача також оригінальне естетичне оформлення видання (дизайн обкладинки належить О. М. Гальченко). Ошатний том піщаного кольору з портретом головного героя та криваво-червоною, схожою на квітку макового цвіту, печаткою, безперечно, прикрасить книжкову полицю бібліофілів.

На жаль, досить скромним, як для такого солідного та корисного видання, є наклад у 300 прим., але, сподіваємося, що невдовзі ця праця буде удоступнена на сайті НБУВ серед інших електронних інформаційних ресурсів, наданих бібліотекою.

Підсумовуючи, маємо наголосити, що репрезентоване видання вперше комплексним чином консолідує та систематизує інформацію щодо архівної спадщини П. Я. Стебницького у фондах ІР НБУВ. Залучені до каталогу документи особового фонду П. Я. Стебницького, а також папери, розпорошені по інших архівних фондах Інституту, є унікальною джерельною базою для вивчення особи цього визначного українця та його багатогранної діяльності. Здійснене О. П. Степченко анотоване археографічне

опрацювання архівної спадщини П. Я. Стебницького дає змогу залучити до інформаційного простору нові імена та факти про осіб «першого» та «другого» планів у мінливій панoramі «українського довгого дев'ятнадцятого століття».

Наприкінці зазначимо, що майже неможливо створити вичерпну характеристику таких глибоких і потайних натур, емоційно розвинених, неамбітних особистостей високого розумового потенціалу, як Петро Стебницький. Щось завжди залишатиметься за межами розуміння, щось сховається «за кадром»... Але саме тому невпинна наукова робота над досягненням інтелектуального спадку й практичним доробком цієї знакової постаті українського світу на межі століть повинна продовжуватися. І в цьому сенсі виконанні О. П. Степченко на фахово бездоганному рівні систематизація й аналіз архівних матеріалів стануть у пригоді подальшим поколінням дослідників.

1. Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування: 1901–1922 роки [Текст] / уклад. : Н. І. Миронець, І. М. Старовойтенко, О. П. Степченко ; вступ. ст. Н. Миронець, І. Старовойтенко ; наук. ред. І. Гирич ; НАН України, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського. – К. : Темпора, 2008. – 628 с.
2. Круглий стіл на тему: «Петро Януарійович Стебницький: український громадсько-культурний діяч, видавець, публіцист, благодійник (до 150-річчя від дня народження) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://undiasd.archives.gov.ua/doc/konferenciji/2012_11_27_prog.pdf. – Назва з екрану.
3. Демченко Т. П., Іваницька С. Г., Єрмашов Т. В. Петро Стебницький — «лицар нездоланий» в історіографічних рефлексіях сьогодення [Рец.] : Петро Стебницький в українському національному житті (до 150-річчя від дня народження). – К., 2013. – 249 с. [Текст] // Наук. праці істор. ф-ту Запорізь. нац. ун-ту. – 2014. – Вип. XXXVIII. – С. 275–279.

*Іваницька С. Г.,
кандидат історичних наук,
доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін
Запорізького інституту економіки та
інформаційних технологій
(м. Запоріжжя).*

НЕБАЧЕНІ СВІТИ ДИТЯЧОГО ПИСЬМЕННИКА

Марченко, Н. П. Володимир Рутківський: тексти долі [Текст] : біогр. нарис / Наталя Марченко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 414, [17] с. : фот.

2014 р. побачила світ унікальна для нашого приголомшливо стрімкого часу книга: книга — захоплююча оповідь про непересічну людину, книга — невимушений діалог між автором і героєм та одночасно ґрунтовне науково-біографічне дослідження творчого життя видатного українського дитячого письменника, лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка Володимира Григоровича Рутківського.

Автор біографічного нарису — відома дослідниця української книги для дітей Наталя Марченко окреслює мету своєї роботи як прагнення привнести до української біографіки новітні погляди та способи осягнення й відтворення життєпису сучасника, а також актуалізувати в науковому дискурсі проблематику «дитячого» у позапедагогічному контексті. Відтак, її книга містить не лише значний фактографічний матеріал, а й пропонує сучасні, базовані на людиноцентричних, компаративних та історико-біографічних засновках методи аналізу феномену «дитячого» у межах гуманітарного знання. Зокрема, вдалою видається спроба поєднання просопографічних і компаративних методик задля повноцінного розкриття мультиаспектності «тексту для дітей», а також спроба ввести контекст мистецьких і ціннісних пошуків письменника у перебіг історичного буття українського суспільства.

Рецензована книга складається з передмови та восьми розділів, матеріали яких послідовно, логічно і взаємодоповнюючі розкривають ідеї автора та презентують творчу долю та доробок В. Г. Рутківського.

Цікавим авторським ходом бачиться включення до передмови «Читачеві, аби зазнайомитися» тексту одного з листів Рутківського, що дає змогу читачеві одразу зануритися у незвичний, але відкритий до діалогу внутрішній світ письменника, його роздуми та хвилювання, побачити у героєві нарису живу людину, якій судилося долею бути провідником між «дорослими» та «дитячими» світами. Сам Володимир Григорович дуже невимушено пояснює свій життєвий вибір — «Мабуть, тому я й вибрав дитячу літературу, що в ній все закінчується добре. А сумне суперечить моїй натурі» (с. 211).

Перший розділ «Дитинство. Школа. «Потерчата»» знайомить читача з родиною письменника, його дитинством, що припало на страшні воєнні та складні повоєнні роки, та занурює у світ героїв єдиного суто автобіографічного твору Володимира Рутківського. Як засвідчує Наталя Марченко, «Персонажі «Потерчат» <...> так чи інакше пов'язані з живим буттям природного світу довкола, навіть коли той світ поруйнований війною» (с. 30). Саме у таких умовах і сформувався український письменник, вважаючи своє дитинство типовим для більшості сільських дітей, котрі згодом утворили кістяк культурного феномену, що нині зазвичай означається як «українське шістдесятництво».

Кожен наступний розділ біографічного нарису («Молодість. Поезія», «Поезія... і життєва проза», «Літературний інститут. Перші повісті для дітей») виважено та водночас відверто долучає читача до мистецьких і ціннісних пошуків молодого письменника, не залишаючи поза увагою й перебіг тогочасного буття літературно-мистецької спільноти. Згадані розділи охоплюють саме той період, який умовно можна назвати як «переддень» народження прозаїка» (с. 100), куди ввійшли й робота на радіо, й збірки віршів, й життєві негаразди, що на щастя призвели до того, що «оголтений буржуазний націоналіст» В. Рутківський втрапив у 1970-х роках до осередку вільнодумства та художнього експериментаторства, яким були на той час Вищі літературні курси у Москві. Примітки до цих розділів можна визнати «малою літературною енциклопедією», настільки вони рясніють цікавими відомими та маловідомими іменами сучасників В. Рутківського, кожне з яких розкрито через коротку, але змістовну біографічну довідку, що містить як загальноприйняті в такого роду виданнях відомості щодо персоналії, так і дані про її стан і творчий доробок на момент часу, про який йдеться в кожному конкретному випадку. Відтак у динаміці живих змін перед читачем постає не лише основний герой оповіді, а й усе його оточення, час і простір їхнього спільного буття.

Наступні розділи нарису — «Життєві митарства. Казкові повісті», «Нові реалії. Вічна історія», «Історія перемог, або Коли настає твій час», охоплюють період від розквіту української дитячої літератури кінця 60-х років минулого століття до бурхливого сьогодення та розкривають механізми, які «викидали» авторів поза межі «системи». Наталя Марченко відзначає, що довгий час, попри загалом сприятливі для книговидання для дітей умови, В. Рутківський змушений був жити «життям безробітного письменника», хоча про заборону друкуватися в Україні відкритим текстом не йшлося (с. 201–202). На той час уже була написана «Ганнуся», викристалізувався задум першої

казкової повісті пор Бухтика, за підтримки Б. Олійника та Л. Горлача вийшла й до нині єдина книжечка віршів для дітей «Відчинить Богданкове вікно». Читач занурюється у світ, в якому В. Рутківський (попри життєві негаразди та вимушену потребу друкувати книжки в авторському перекладі російською мовою) творить повісті, засновані на українській національній традиції та самовідчутті, винесеному письменником із власного дитячого досвіду. Первісні україномовні варіанти цих творів з'являються друком в Україні лише наприкінці 80-х рр.: «Бухтик із тихого затону» (1986), «Гості на метлі» (1988), «Канікули у Воронівці» (1989). А потім уже зрілий письменник знову десятиліття вимушено пише «в шухляду», щоправда, вже з огляду на економічні, а не ідеологічні застороги... Зрештою, у поважному віці та в новому тисячолітті Україна таки відкриває для себе «нового» «старого» автора. Визнання та прихильність маленьких і великих читачів отримують історико-прогностичні твори В. Рутківського: повість «Сторожова застава» (2001); знакова для новітньої української літератури для дітей трилогія «Джури» (перша книга «Джур козака Швайки» вийшла у 2007 р.), відзначена 2012 р. найвищою в Україні мистецькою відзнакою — Національною премією імені Т. Г. Шевченка; роман «Сині Води» (2004), після перевидання у 2011 р. «без купюр та «одитинення» визнаний Книгою Року ВВС–2011.

Упродовж усієї оповіді, завдячуючи новітній стратегії дослідження Н. П. Марченко та діалогічності й комунікативній відкритості її викладу, читач не «стежить» за письменником, а співпереживає його долі та долі його творів, мандрує з його героями, відкриваючи для себе наново малодосліджені сторінки української історії, і зрештою відчуває щире гордість за те, що є сучасником митця.

Завершується монографія розділом «Вічна дитинність творення» — своєрідною післямовою до великої понад 400 сторінок книги. Наталя Марченко ще раз привертає увагу читачів до винятковості творчої долі Володимира Рутківського, який створив знакові для себе та вітчизняної культури тексти й досяг усіх можливих у царині дитячої літератури в Україні висот у надзвичайно поважному віці. Дослідниця наголошує природність і одночасну чарівність світів пана Володимира («відкриває власний Всесвіт як дитина, поступово переходячи від вигаданого до справжнього...», с. 378) і констатує, що ця гармонія буттєвого з вигадливим у засновку має те, що «світ письменника — це цілісний світ типового українського книжника, для якого сільське дитинство — не лише пригоди..., а й дива старої книжкової шафи» (с. 379). Беззаперечний талант і майстерність Володимира Рутківського саме як дитячого прозаїка (за Н. П. Марченко) полягає у тонкому відчутті й здатності відтворити художніми засо-

бами дитячий часопростір як такий, що невпинно розростається, та в розумінні його як вічного примноження Добра.

Поряд із ґрунтовним аналізом творчої спадщини митця, видання містить значні масиви епістолярію В. Рутківського (листи та спогади), що вводиться до наукового та культурно-мистецького обігу вперше. Автор рецензії свого часу бачила видання ще у вигляді рукопису і неодноразово спілкувалася з Н. Марченко з приводу доцільності використання такого великого обсягу епістолярію, частина якого є на сьогодні незвичним для біографістики та літературознавства джерелом — архівом електронного листування та здобутими методом інтерв'ю спогадами. Але перечитуючи нарис нині, вкотре впевнююся, що таке рішення пані Наталі було інтуїтивно вірним і саме воно додало книзі діалогічності, унеможливило неухвалне, побіжне її прочитання, створило неймовірне відчуття близької присутності героя нарису, майже умовного звучання його голосу. Водночас, при реальній відсутності значних масивів будь-яких інших джерел у домашньому архіві письменника, ці, засвідчені прижиттєвим виданням листи можуть стати у подальшому вагомим джерелом дослідження даної персоналії.

На окрему увагу заслуговують історико-біографічні коментарі автора нарису, представлені у примітках до кожного з розділів. У них розкриваються відомості про інтелектуальне оточення Володимира Рутківського у різні періоди життя, а також широко представлені джерела його біо- та бібліографії. Видання містить також низку рецензій на твори письменника та його висловлювання щодо специфіки дитячої літератури та особливостей письма для дітей. Ці частини тексту книги можуть бути особливо цікавими для літературознавців, зокрема студентів та аспірантів.

Кожний розділ має окремішню внутрішню структуру та поєднаний із іншими наскрізною логікою рефлексії над власним життям і творчістю самого письменника та аналітично-зіставними роздумами дослідника. Відтак на загал на перше місце висувуються не оціночні висновки вченого, а постать митця у всій складності та неоднозначності його життєвого і творчого становлення, яке відбувалося на тлі епохи, відтвореної крізь призму його суб'єктивного бачення та рефлексії.

Живою окрасою видання стала добірка світлин, яка засвідчує важливі моменти з життя письменника та презентує обкладинки найвідоміших книжок Володимира Рутківського.

Написане з позицій загальнонаукового, книгознавчого та літературознавчого аналізу дослідження приваблює намаганням не систематизувати, а гармонізувати зібрані відомості, об'ємністю бачення

автором предмету свого дослідження. Відтак, нарис вирізняється не лише наявністю значного фактичного матеріалу, а й оригінальними підходами до аналізу та вирішення поставлених завдань (скажімо, внутрішня діалогічність формальної текстової презентації смислотворюючих модулів нарису, поєднання компаративних підходів із просопографічними тощо) та високою інформативністю (авторка аналізує фактично весь наявний на 2013 р. матеріал щодо оцінки докторку В. Рутківського — як традиційні статті й рецензії, так і новітні мережеві публікації тощо).

Вийшовши за межі узвичаєної як біографічної, так і літературознавчої площини, дослідниця отримала змогу охопити свого персонажа у всій його живій об'ємності, розгорнувши перед читачем багатомірне, діалогічне в своїй суті розмаїття суб'єктивованої дійсності творчої особистості. Завдяки модерному способу окреслювати історичне тло та оточення персонажа шляхом вибудовування довкола нього чітко структурованого широкого мозаїчного полотна, Н. П. Марченко вдалося зберегти атмосферу пошуку та ідейних суперечок, притаманні життєвому та творчому поступу Володимира Рутківського. Водночас авторці вдається захопити читача драматизмом і глобальністю буття нашого сучасника, віддавши належне ліричності його поетичної творчості, глибині людських переживань та продемонструвати напрочуд обережне ставлення до подій особистого життя митця.

Автору рецензії пощастило бути особисто знайомою з героєм біографічного нарису — Володимиром Рутківським і отримати надзвичайне задоволення від спілкування з письменником та його дружиною Людмилою Дмитрівною Щербаковою під час презентацій Львівського форуму видавців та Міжнародного Книжкового Арсеналу у Києві, на врученні премії «Джури» у Національному музеї Тараса Шевченка. Ці зустрічі ще раз підтвердили правдивість і правильність думки, яку доносить до нас Наталя Марченко: «СПРАВЖНЄ ДИВО — ЦЕ ЗДАТНІСТЬ ЛЮДИНИ БУТИ ПОТРІБНОЮ КОМУСЬ, ТВОРИТИ ЧУДОВЕ ЗАДЛЯ ЩАСТЯ ІНШОГО. В БУДЕННОМУ ЧИ КАЗКОВОМУ СВІТІ ГАРНО ЖИТИ ЛИШЕ ТОДІ, КОЛИ ТИ КОМУСЬ ПОТРІБЕН, КОЛИ МАЄШ КОГО ЛЮБИТИ Й ШАНУВАТИ» (с. 225).

О. В. Воскобойнікова-Гузєва,
доктор наук із соціальних комунікацій,
керівник відділу бібліотекознавства Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи
НБУВ (Київ).

Одинадцяті Біографічні читання «Новітня вітчизняна біографіка: теорія, методика, практика» (Київ, 4 червня 2015 р.).

4 червня 2015 р. у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського відбулися організовані Інститутом біографічних досліджень НБУВ спільно з Українським біографічним товариством Одинадцяті Біографічні читання «Новітня вітчизняна біографіка: теорія, методика, практика», присвячені пам'яті засновника і першого директора Інституту біографічних досліджень НБУВ, доктора історичних наук, професора Віталія Сергійовича Чишка. У роботі Біографічних читань взяли участь науковці Інституту біографічних досліджень та інших підрозділів НБУВ, співробітники академічних інститутів, наукових установ, галузевих наукових бібліотек, викладачі вищих навчальних закладів різних міст України. В центрі уваги учасників було обговорення таких проблем: новітня інформаційна парадигма і розвиток методичних засад вітчизняної біографіки; роль і місце біографічного знання в житті сучасного українського суспільства; бібліотеки як інтегратори і поширювачі біографічного знання.

Вступним словом відкрив Біографічні читання генеральний директор Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, директор Інституту біографічних досліджень, член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук **Володимир Іванович Попик**. Він схарактеризував ситуацію навколо біографічних досліджень, яка склалася останнім часом в Україні на тлі загальносвітових цивілізаційних процесів, наголосив на тому, що дослідження постатей видатних українців має відбуватися в усіх аспектах їхнього політичного, культурного і громадянського утвердження. У зв'язку із цими питаннями В. І. Попик визначив завдання бібліотек як інтеграторів і поширювачів біографічного знання.

У своїй доповіді «*Традиції і сучасні здобутки бібліотечної біографіки*» **Володимир Іванович Попик**, зокрема, зазначив, що впродовж 2013–2015 рр. Інститутом біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського вивчено історичний досвід, сучасні здобутки та проблеми і перспективні завдання діяльності бібліотек як центрів інтеграції, опрацювання та поширення біографічної інформації. Здійснене узагальнення світового та вітчизняного досвіду діяльності бібліотек у цій галузі довело, що справа біографічної інформації завжди була, є і буде од-

ним із найважливіших напрямів бібліотечно-інформаційної роботи. Бурхливий розвиток біографічно-інформаційної справи впродовж останніх років особливо гостро поставили питання про її належне теоретичне та науково-методичне забезпечення, а також прогнозування оптимальних шляхів подальшого розвитку. Серед нагрітих завдань теоретичного та методичного забезпечення різних установ і закладів — вироблення оптимальних моделей розбудови тематичних, галузевих і регіональних електронних ресурсів біографічної та біобібліографічної інформації; опрацювання на сучасному інформаційно-технологічному рівні проблем поєднання довідкових матеріалів із повнотекстовими бібліотеками публікацій і відкритими архівами документів і матеріалів; формування єдиного дослідницького простору у галузі біографіки, біографістики та споріднених спеціальних історичних і бібліотечно-інформаційних дисциплін. І в науково-методичному, і в організаційному плані повинно йтися вже не про налагодження взаємної інформації, координацію з окремих освітніх і науково-дослідних проектів, а про принципово вищий рівень співробітництва, спрямований на розбудову цілісного біографічного інформаційного та дослідницького середовища як важливого сегмента національного науково-інформаційного простору. За всіма уявленнями сучасної теоретичної думки та практичним досвідом бібліотечно-інформаційної роботи, саме українські бібліотеки, передусім — провідні спеціалізовані наукові бібліотеки, можуть і повинні очолити цей процес.

У науковій доповіді доктора педагогічних наук, професора, директора Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського Національної академії педагогічних наук України **Лариси Дмитрівни Березівської** *«Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання»* було, зокрема, проаналізовано основні форми процесів інтеграції та поширення педагогічного біографічного знання (інформаційно-біобібліографічний ресурс «Видатні педагоги України та світу», біобібліографічні серії «Видатні педагоги світу», «Академіки НАПН України» та «Ювіляри НАПН України» та ін.). Реалізація цих проектів забезпечує розвиток історико-педагогічного знання, у тому числі педагогічної біографіки; популяризацію творчої спадщини відомих педагогів, освітян минулого і сучасності; кооперацію зусиль історико-педагогічної науки та галузевої біографіки. Доповідач аргументувала, що системна та комплексна діяльність науковців бібліотеки є вагомим внеском у розвиток педагогічної

науки, педагогічного наукознавства, оскільки сприяє висвітленню крізь призму біографіки інформації про народження та еволюцію інноваційних педагогічних ідей у контексті суспільно-політичних, культурологічних детермінант. Л. Д. Березівська окреслила перспективи розвитку науковцями Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського педагогічної біографіки.

Ольга Сергіївна Гейда, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка виступила з доповіддю *«Біобібліографічний словник видатних діячів Чернігівщини Дмитра Панасовича Бочкова: історія створення та перспективи сучасного використання»*. На початку виступу О. С. Гейда виклала коротку біографічну довідку про маловідому в середовищі як істориків, так і бібліографів постать Дмитра Панасовича Бочкова (1887–1982). Найбільшу увагу в доповіді було приділено висвітленню роботи Д. Бочкова над ґрунтовною науково-довідковою працею *«Достопам'ятні земляки уродженці та діячі Чернігівської землі. Біо-бібліографічний словник»*. Відомості, зібрані Д. Бочковим, нерівномірні: найбільший масив даних про науковців, громадських діячів, митців, художників, учасників революційного руху ХІХ – початку ХХ ст., чернігівців — Героїв Радянського Союзу, учасників Другої світової війни; менше інформації про духовних осіб, українських гетьманів та полковників. Д. Бочков збирав матеріал і про репресованих діячів української культури та науки, тих, хто емігрував за кордон або вимушений був залишитися у добровільній творчій ізоляції через т. зв. «неблагонадійність». О. С. Гейда повідомила, що видати «Словник» планувалося у видавництві Академії наук УРСР «Українська радянська енциклопедія», але через цілу низку обставин титанічна робота не була завершена.

Кандидат історичних наук, завідувача відділом теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Надія Іванівна Любовець** у своїй доповіді *«Мемуаристика: до питання термінології»* зазначила, що мемуаристика як культурно-історичний феномен сьогодні вивчається цілим комплексом дисциплін гуманітаристики, а найбільше наукових праць цьому явищу присвячено у літературознавчих та історичних студіях. Термін «мемуаристика» не є загальноживаним у світовому літературознавстві й побутує, в основному, в українській, російській, білоруській традиціях. В українському літературознавстві мемуаристику розглядають в контексті документалістики, або літератури нон-фікшен (англ. *Non-fiction*), що базується на реальних історичних документах та фактах

і охоплює три найважливіші напрямки: мемуаристику, художню біографію та письменницьку публіцистику. В історичному дискурсі мемуаристику розглядають у двох вимірах: як спеціальну історичну дисципліну, що вивчає мемуари як комплекс джерел історичних та різновид документальної літератури, або літературний жанр. Якщо розглядати весь масив мемуаристики, підсумувала Н.І. Любовець, можна відзначити, що більше теоретичних напрацювань зроблено в царині літературознавства — історична наука більше займається проблемами виявлення та оприлюднення українського мемуарію та потребує науково-теоретичних розробок.

Валерій В'ячеславович Томазов, кандидат історичних наук, завідувач сектору генеалогічних та геральдичних досліджень Інституту історії України НАН України в своїй доповіді *«Одеські купці хіоського походження: джерела для реконструкції біографій»* акцентував увагу на необхідності всебічного вивчення історії всіх етнічних і соціальних груп, висвітленні їх внеску в розвиток економіки та культури українських земель в різні історичні епохи. Доповідач розповів про роль одеських купців, вихідців з острова Хіос в Егейському морі, у процвітанні Одеси як значного центру підприємництва, науки та мистецтва. Починаючи з кінця XVIII ст. хіоські родини — Маврогордато, Родоканакі, Петрококкіно, Севастопуло, Раллі та інші — фактично протягом ста років контролювали всю середземноморську торгівлю збіжжям. Реконструкція біографій представників зазначеної етносоціальної групи вимагає ретельного пошуку джерел, які розпорошені по різних фондах не лише вітчизняних архівів, а й російських. В.В. Томазов охарактеризував основні комплекси джерел з досліджуваної проблеми: метричні книги, послужні списки, справи про дворянство та спадкове почесне громадянство, заповіти, майнові документи та документи про реєстрацію підприємств тощо.

Кандидат історичних наук, старший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Наталія Петрівна Марченко** у своєму виступі *«Пропагування біографічного знання бібліотеками для дітей України»* зазначила, що вектор погляду особистості на історію визначається, зокрема, уявленнями про майбутнє, якого вона прагне, тому продукування, адаптація до потреб користувача та пропагування біографічного знання бібліотеками для дітей України зазвичай випереджає тематично (й почасти технічно) ті самі процеси в публічних бібліотеках. Адже запити користувачів-дітей (фактичного майбутнього, що розвивається в сучасному) мимоволі сфо-

кусовані на найважливіших і найбільш перспективних напрямках суспільного розвитку, у т. ч. і щодо визначення кола осіб, які видаються важливими. Водночас фахівці, які працюють із цією категорією користувачів, більш свідомо та виважено підходять до добору персоналій і матеріалу, пропонованого різновіковій аудиторії. Також доповідачка вказала на видові і тематичне розмаїття як біобібліографічної продукції, так і методів і форм пропагування біографічного знання бібліотеками для дітей України.

У доповіді **Олени Валентинівни Бугаєвої**, кандидата історичних наук, старшого наукового співробітника відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, *«Специфіка предмета „українська музична біографіка” в системі історично-біографічного знання»* було обґрунтовано закономірність дослідження української музичної біографіки (далі УМБ) як окремої галузі біографічного знання, що має історичну визначеність і характерні ознаки. О.В. Бугаєва визначила найважливіші історіографічні, теоретичні, методичні й термінологічні питання, необхідність розв'язання яких сьогодні зумовлена практичним (мистецьким, творчим) і теоретичним (науковим) доробком УМБ; проаналізувала соціальні, геополітичні, етнонаціональні умови становлення і розвитку музичної біографіки в Україні; окреслила негативні тенденції державницької політики щодо формування музично-біографічного напрямку досліджень в Україні; висвітлила проблему української музичної еміграції і необхідність узагальнення внеску етнічних українців в українську і світову музичну культуру з метою складання Національної УМБ.

Виступ кандидата історичних наук, головного фахівця відділу обліку пам'яток Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій **Олени Георгіївни Мокроусової** за темою *«Роль епістолярію архітекторів у дослідженні об'єктів культурної спадщини Києва»* був присвячений біографічній складовій досліджень пам'яток архітектури. Доповідач виділила кілька груп джерел епістолярних матеріалів архітекторів, вивчення яких дає змогу розкрити конкретні обставини проектування та будівництва, подробиці спілкування архітекторів і замовників. Першу групу джерел складають особові фонди відомих. Друга група джерел, яка містить епістолярні матеріали архітекторів, пов'язана з особовими фондами домовласників-замовників будівництва. Третя група — окремі листи, що містяться у фондах установ і відомств, які замовляли те чи інше будівництво. О. Г. Мокроусова зазначила, що розглянуті

документи дозволяють говорити про виключну значущість епістолярних джерел для вивчення об'єктів культурної спадщини Києва. Вони містять відсутні в жодних інших джерелах факти і деталі, які допомагають по-новому інтерпретувати вже відому інформацію.

У доповіді *«Сучасна біографіка крізь призму вивчення життя та наукової спадщини Євгена Рихліка»*, з якою виступила **Людмила Анатоліївна Павленко**, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Навчально-наукового інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, була розкрита методика біографічного дослідження постатей «другого порядку» на прикладі життя та наукової діяльності відомого у 20-х рр. ХХ ст. ученого-славіста, етнолога, краєзнавця, педагога та громадського діяча Євгена Антоновича Рихліка (1888–1937). Доповідач охарактеризувала проблеми вивчення таких постатей, пов'язані зі специфікою джерельної бази, а також прийоми і методи їх вирішення, наприклад розкладання предмету дослідження на «шари ідентичності» для заповнення інформаційних лакун біографічної реконструкції. Акцентувалася увага на особливостях та досягненнях сучасної біографіки в контексті створення життєпису Є. Рихліка. Була показана роль мотиваційного підходу до аналізу основних фактів біографії конкретної персоналії, який дозволяє зробити висновки про типові риси колективного портрета діячів вітчизняної науки 20–30-х рр. ХХ ст.

Заступник голови Благодійного Фонду імені Івана і Юрія Липів м. Одеси, здобувач відділу української історії Національного науково-дослідного інституту українознавства **Світлана Володимирівна Кучеренко** у своєму виступі *«Липознавство як напрям міждисциплінарних досліджень»* повідомила про походження терміна «липознавство», розкрила об'єктивні та суб'єктивні передумови виникнення липознавства як напряму міждисциплінарних досліджень біографічної, історичної, політологічної, літературознавчої, культурологічної та медичної проблематики, окреслила форми діяльності липознавців за часів незалежності України. Окремо доповідач зупинилася на висвітленні більш вузького та більш широкого розуміння липознавства. У першому випадку йдеться тільки про Юрія Липу: вивчаються переважно його діяльність (фахова, політична, організаційна, літературна) і творчість (художня, публіцистична, наукова), а особисте життя розглядається в контексті розкриття двох вищеназваних напрямків. У широкому розумінні дослідники вдаються також до розвідок про особисте життя і родину

Ю. Липи, вивчають все, що стосується і його близького оточення, і ширшого кола знайомих, а також різних організацій, до яких він мав певне відношення. Липознавчі дослідження можуть бути поширені на добу та історичні події, сучасником (учасником) яких він був, а також місця його проживання та відвідування.

Олександр Олександрович Тригуб, кандидат історичних наук, молодший науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній», у повідомленні *«Василь Григорович Туманський — останній генеральний писар Гетьманщини»* висвітлив деякі сторінки життя і діяльності, а також маловідомі факти біографії одного з найближчих соратників гетьмана К. Г. Розумовського — Василя Григоровича Туманського (бл. 1720 – бл. 1796–1797 рр.). Доповідач простежив процес його кар'єрного зростання від старшого військового канцеляриста до Генерального писаря, члена Другої Малоросійської колегії і віце-губернатора Новгород-Сіверського намісництва. Аналіз життєдіяльності В. Г. Туманського дав змогу досліднику дійти висновку, що йому, як і переважній більшості представників дворянських родин козацько-старшинського походження, була притаманна ієрархія численних лояльностей або свідомостей. Крім того, було засвідчено, що діяльність та зв'язки В. Г. Туманського безпосередньо чи опосередковано вплинули на подальшу кар'єру його братів, нащадків і близьких родичів, а також сприяла утвердженню роду в середовищі українського нобілітету у другій половині XVIII ст.

До виступу на Одинадцятих Біографічних читаннях також були підготовлені наступні доповіді.

Валентина Василівна Бездрабко, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв, підготувала доповідь *«Рецензія як історіографічний жанр у творчості Андрія Введенського»*. У ній висвітлено особливості рецензії — критичного історіографічного жанру, який єднає автора рецензованої праці, рецензента і читача в бажанні саморепрезентуватись у комунікативних практиках, вербалізувати власну рефлексію і самоідентифікуватись. Рецензія завжди переслідує мету дослідити рецензований твір, дати оцінку тексту, його автору, визначити можливого читача. Особа, яка береться за написання рецензії, має бути здатною до публічного обстоювання відмінної точки зору від пропонованої автором рецензованої праці, а заодно вміти толерувати інакомислення. У доповіді розвинуто ланцюжок міркувань про рецензування як вид творчості на прикладі життя і творчос-

ті доктора історичних наук, професора Андрія Олександровича Введенського (1891–1965).

У доповіді *«Еволюція біографічних уявлень в сучасній практиці біографіки та біографістики (за матеріалами наукового збірника „Українська біографістика”)*» Світлана Миколаївна Ляшко, кандидат історичних наук, провідний науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, проаналізувала всі 11 випусків збірника наукових праць Інституту біографічних досліджень НБУВ «Українська біографістика» (1996–2014), навела статистику публікацій (за проблематикою, жанрами, авторством, географією), узагальнила кілька аспектів подання біографічної інформації. Зокрема, дослідниця дійшла висновку, що працям 1990-х рр. — першого десятиріччя ХХІ ст. притаманний позитивістський досвід історіописання, а наукова біографіка після 2010 р. характеризується розширенням проблемно-тематичного діапазону, більш інтенсивним пошуком нових орієнтирів і методичних інструментів, спрямованих на оптимізацію пізнавальних процесів для створення біографічних текстів.

Наталія Миколаївна Томазова, молодший науковий співробітник Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М.Т. Рильського НАН України підготувала доповідь на тему: *«Державний польський театр в Києві: спроба реконструкції біографії акторів»*. Вона зупинилася на історії цього театрального колективу, який став значним явищем мистецтва, відігравав визначну роль в консолідації польського населення України, сприяв збереженню та розвитку польської культури та мови. Театр зазнавав постійних репресій з боку ідеологічних та каральних органів Радянської держави, доля багатьох працівників трупи склалася трагічно, а їхні імена не відомі широкому загалу. Н.М. Томазова на прикладі біографій акторів Ганни Мудрої та Вацлава Завадського продемонструвала методику реконструкції біографій.

У повідомленні *«С. В. Бородаєвський як організатор науки в еміграції: штрихи до інтелектуального профілю вченого»* кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв **Олена Володимирівна Глушан** проаналізувала зміст науково-організаційної праці українського вченого, юриста, економіста, історика українського й міжнародного кооперативного руху С.В. Бородаєвського (1870–1942) в еміграції. Зокрема, він був організатором і членом низки наукових установ та фахових товариств української еміграційної спільноти, у яких провадив активну

дослідницьку, пам'яткоохоронну, лекційну, видавничу, адміністративну діяльність. За його безпосередньої участі відбулися підготовка й проведення двох українських наукових з'їздів у Празі. Йшлося також про співробітництво С.В. Бородаєвського з міжнародними науковими інституціями.

У доповіді кандидата історичних наук, завідуючого відділом формування біобібліографічного інформаційного ресурсу Інституту біографічних досліджень НБУВ **Олега Миколайовича Яценка** *«Місце біобібліографічних посібників в системі класифікації бібліографічних видань»* порушено питання щодо видової і типологічної класифікації бібліографічних посібників. Наголошено, що класифікація має велике значення для вирішення численних практичних завдань роботи з документами, у тому числі і біобібліографічними словниками та персональними бібліографічними показниками. Відмічено, що наразі у фахівців відсутній єдиний підхід до цієї проблеми. Дискусійним є також питання місця біобібліографічної продукції в системі класифікації бібліографічних показників. Доповідач зробив висновок, що для ефективного проведення біографічних досліджень в Україні постає питання про виділення й оформлення у самостійний вид в системі класифікації бібліографічних видань біобібліографічних показників.

Тамара Павлівна Демченко, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії та археології України Інституту історії, етнології та правознавства імені О. М. Лазаревського Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, заслужений працівник освіти України, та **Світлана Григорівна Іваницька**, кандидат історичних наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій в своїй доповіді *«Персоналістика на сторінках „Пам'яток України” в контексті просвітницької й інформаційної місії культурологічних часописів в Україні»* наголосили, що для масових науково-популярних гуманітарних видань, яким є і культурологічний часопис «Пам'ятки України», мають велике «місіонерське» значення такі взаємопов'язані цілі: створення національного пантеону високих взірців патріотизму й проявів людської гідності, інтелектуалізація й українізація культурно-духовного простору України. Проаналізувавши «іменні» числа журналу «Пам'ятки України: історія та культура» за 2012–2014 рр., автори відзначили, що найбільш перспективним шляхом реалізації вищевказаних цілей є залюднення й «заземлення» історико-культурного і мистецтвознавчого простору України ХІХ–ХХ ст. шляхом поєд-

нання наукових біографій чільних діячів громадського, культурного, наукового життя з описом пам'ятних місць їхньої життєдіяльності, що збереглися в тому чи іншому населеному пункті.

Ганна Володимирівна Індиченко, кандидат історичних наук, завідувача відділом історії академічної науки Інституту архівознавства НБУВ у розвідці *«Співпраця українських та австрійських учених у створенні „Австрійського біографічного словника”»* дослідила співпрацю АН УРСР та Австрійської академії наук зі створення «Австрійського біографічного словника». Аналіз документів з Архіву Президії НАН України за досліджуваною темою дав змогу визначити обставини, що передували прийняттю постанови, якою відділи АН УРСР зобов'язувалися підготувати біографічні довідки на українських діячів, котрі проживали на території Австро-Угорщини, а також з'ясувати ступінь участі відділів у складанні довідок. Далі дослідниця розкрила значення проведеної українськими вченими науково-дослідної та науково-пошукової роботи.

У доповіді **Сергія Миколайовича Міщука**, доктора історичних наук, професора, провідного наукового співробітника відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, *«Автобіографія Павла Тутковського як джерело для дослідження життєпису та наукової діяльності вченого»* розглянуто життєвий шлях та наукову діяльність видатного українського ученого Павла Аполлоновича Тутковського, звернуто увагу на основні напрями його наукової та громадської діяльності, висвітлено роль Павла Тутковського в організації Української Академії Наук та українських університетів. С.М. Міщук зазначив, що учений зробив величезний внесок у розробку української наукової термінології, був ініціатором створення словника української наукової термінології та бібліографічних покажчиків з геології, фізичної географії, картографії та гідрології.

Молодший науковий співробітник відділу історії академічної науки Інституту архівознавства НБУВ **Лілія Олександрівна Слободян** у дослідженні *«Академік Н. О. Пучківська: життя та наукова діяльність за документами особового фонду Інституту архівознавства НБУ імені В. І. Вернадського»* зробила спробу відтворити сторінки життєвого та наукового шляху відомої лікарки-офтальмолога академіка Н.О. Пучківської за допомогою документного складу особового архівного фонду, що зберігається в Інституті архівознавства НБУВ. Він має значну наукову цінність, містить велику кількість наукових праць, спогадів, біографічних матеріалів, фотодокументів, що дає можливість доповнити інформацію про

вчену, ввівши в обіг нові документи, та розкрити потенціал її особового фонду. Окрему цінність для сучасних дослідників мають списки наукових робіт вченої, бібліографічна картотека її праць. Також у розвідці висвітлено її громадську діяльність.

Юлія Вікторівна Вернік, науковий співробітник відділу формування біобібліографічного інформаційного ресурсу Інституту біографічних досліджень НБУВ, у повідомленні *«Особливості української біографічної мультимедійної інформації на сервісі відеохостінгу „youtube”»* зосередила увагу на проблемі розвитку українського культурного інформаційно-медійного простору, суттєву роль в якому відіграє біографічна інформація. Наповнення україномовного сегмента мережі Інтернет відбувається стихійно, неупорядковано як на змістовому рівні, так і на рівні типу медіа-інформації. Для систематизації Ю. В. Вернік запропонувала здійснити аналіз особливостей наявної біографічної медіа-інформації діячів української культури (на основі існуючих сервісів відеохостінгів, зокрема *youtube*) і створити дієвий механізм пошуку та збереження виявлених персональних інформаційних даних на сайті Українського національного біографічного архіву.

У повідомленні **Світлани Вікторівни Муріної**, молодшого наукового співробітника відділу формування біобібліографічного інформаційного ресурсу Інституту біографічних досліджень НБУВ, *«Енциклопедичні видання як джерело формування Українського національного біографічного архіву (на прикладі „Радянської енциклопедії історії України” та „Енциклопедії історії України”»* висвітлено характеристики та критерії відбору персоналій до «Радянської енциклопедії історії України» (РЕІУ, 1969–1972) та «Енциклопедії історії України» (ЕІУ, від 2003 р. по наш час). На прикладі двох багатотомних видань, створених в різні історичні часи, розглянуто еволюцію і трансформацію змістової частини біографічних статей енциклопедичних видань в Україні. Доведено необхідність переходу до формату електронного мультимедійного енциклопедичного видання і подальшого наповнення Українського національного біографічного архіву.

Здобувач кафедри літературознавства Національного університету «Києво-Могилянська академія» **Ліна Григорівна Стороженко** присвятила свою доповідь дослідженню життєпису одного з представників «розстріляного відродження» — *«Борис Тенета: невідомі сторінки біографії»*. Дослідниця встановила та проаналізувала невідомі раніше факти життєпису письменника, але зазначила, що вони не є вичерпними і вимагають подальших пошуків не лише

щодо заповнення прогалин у вивченні біографії письменника, а й досягнення цілісного уявлення про літературний процес першої третини ХХ століття.

Молодший науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ **Тетяна Володимирівна Котлярова** у своєму повідомленні *«Огляд сучасної української біографічної періодики»*, коротко зупинившись на психологічних аспектах інтересу до життєписів видатних людей, проаналізувала поле сучасної української преси, присвяченої зна- ним і мало відомим постатям минулого і сьогодення. З нечисленної низки періодичних видань, які позиціонують себе як біографічні, вирізняється російськомовний журнал «Личности» — глибиною проникнення в життя особистостей, стилем викладу, естетикою оформлення. Але в цілому журнал більше тяжіє до масових видань, ніж до науково-популярних.

Леся Григорівна Рева, кандидат філологічних наук, науковий співробітник відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, у доповіді *«Літературна біографіка у формуванні гуманістичного світогляду людини»* зосередила свою увагу на ментальності українців, яка особливо яскраво виразилася під час Революції Гідності та гібридної війни на Сході України. Простеживши публіцистику останніх років, періодику, автор наголосила на сплеску патріотичності, піднесенні ролі звичайної людини.

На жаль, з об'єктивних причин не всі дослідники, які бажали виступити на Одинадцятих Біографічних читаннях, змогли взяти в них участь. Організатори читань, з розумінням ставлячись до таких обставин, сподіваються на продовження плідної співпраці з усіма подвижниками біографічної справи.

*Н. І. Любовець,
Т. В. Котлярова.*

**Секція «Бібліотеки як інтегратори і поширювачі біографічного знання» в межах Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація»
(Київ, 8 жовтня 2015 р.)**

8 жовтня 2015 р. у межах Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» відбулося засідання Секції «Бібліотеки як інтегратори і поширювачі біографічного знання», яку організував Інститут біографічних досліджень НБУВ. До програми роботи Секції були включені доповіді та повідомлення науковців, фахівців бібліотечної та архівної справи з наукових та інших установ, бібліотек різних рівнів, навчальних закладів України й Білорусі.

Вступним словом роботу секції відкрив генеральний директор НБУВ, директор Інституту біографічних досліджень, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України **Володимир Іванович Попик**. Свою доповідь «*Здобутки і завдання сучасної бібліотечної біографіки*» він присвятив певним підсумкам діяльності Інституту біографічних досліджень НБУВ — спеціалізованого підрозділу, що вивчає теоретичні та методичні проблеми біографіки, біографістики, біобібліографії. Інститут завершує виконання теми НДР «Бібліотеки як центри формування ресурсів біографічної інформації». Одним із досягнень ІБД є обґрунтування тези, що саме бібліотеки є головними осередками формування, систематизації, опрацювання та поширення ресурсів рукописної, друкованої, електронної історико-біографічної інформації. Діяльність бібліотек позначена значною широтою проблемно-тематичного діапазону, що підтверджує особливе місце і роль останніх у біографічних дослідженнях. Інститутом проаналізовано багатоплановий досвід бібліотечних установ України різних рівнів щодо форм і методів пропаганди біографічних знань. Зроблено перші кроки у вивченні важливої проблеми представлення біографічної інформації у соціальних мережах та блогосфері, оцінки їх джерельного значення. В ІБД обґрунтовано необхідність і можливість формування єдиного дослідницького простору в галузі біографіки, біографістики та споріднених спеціальних історичних та бібліотечно-інформаційних дисциплін з розбудовою різних типів віртуальних дослідницьких лабораторій, розрахованих на інтеграцію зусиль розподілених творчих колективів фахівців з усіх регіонів України та зарубіжжя. Ці та інші напрями досліджень, зокрема щодо розвитку галузевої і

регіональної біографіки, будуть представлені у колективній монографії, підготовку якої наразі завершує Інститут біографічних досліджень.

Надія Іванівна Любовець, завідувачка відділу Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук, у виступі «*Мемуарна складова часопису «Літературно-науковий вісник (ЛНВ)»*» наголосила на важливості мемуарів як історичного джерела та складової вітчизняного культурного надбання, яке впливає на формування історичної самосвідомості особи та відіграє важливу виховну функцію у суспільстві. Дослідниця зазначила, що великий масив мемуарної літератури вміщують українські часописи середини ХІХ та ХХ ст., які через свою малодоступність залишаються незатребуваними. Н. І. Любовець запропонувала називати мемуари, які є частиною окремих видань, часописів та збірників, криптомемуарами, тобто прихованими мемуарами, та розкрила свою ідею на матеріалах ЛНВ — першого всеукраїнського літературно-наукового і громадсько-політичного часопису (1898–1932), що містить значний масив спогадової літератури. На думку Н. І. Любовець, для ознайомлення з криптомемуарами широкого кола читачів необхідна систематична скоординована робота бібліотек України усіх рівнів, що вимагає професійної підготовки та спеціальних технологічних рішень для створення унікального, наукового інформаційно-комунікаційного ресурсу часописів України.

У своїй доповіді «*Новітня біографіка для дітей в Україні у транскордонному діалозі культур*» старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук **Наталія Петрівна Марченко** зазначила, що новітня біографіка для дітей ясно засвідчує прихід в українську культуру принципово нових способів розуміння та транслювання на молодші покоління інформації щодо людської особистості. На зміну «ярликам» і оціночним характеристикам, ранжуванню та препаруванню з'явилися біографія факту та діалог із юним читачем. Значні соціальні зрушення останніх років призвели до змін як у доборі «героїв», так і в способі їх дослідження та розкриття. «Великою» стала «звичайна» людина з Майдану чи АТО. Водночас аналіз наявної в Україні книги для дітей наших найближчих сусідів засвідчив різке зниження свідомих транскордонних культурних взаємодій із ними, регіоналізацію щирого інтересу до сусідніх народів.

Наталія Анатоліївна Стельмах, науковий співробітник відділу педагогічного джерелознавства та бібліографії Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського у своє-

му виступі *«Сучасні підходи до створення біобібліографічних покажчиків»* висвітлила досвід підготовки фахівцями ДНПБУ імені В. О. Сухомлинського біобібліографічного покажчика *«Яків Феофанович Чепіга (Зеленкевич) — видатний педагог, психолог, громадський діяч»*. Доповідачка повідомила, що підготовлений покажчик є першою спробою подати вичерпну біографічну інформацію про праці Я. Ф. Чепіги (Зеленкевича) та дослідження, присвячені його життю й діяльності, які вийшли на традиційних та електронних носіях упродовж 1908–2013 рр. Було проведено глибоку науково-пошукову роботу з виявлення, аналізу та опрацювання джерел, а належний рівень якості біобібліографічного видання досягнуто завдяки дотриманню упорядниками принципів науковості, повноти, достовірності в поданні матеріалів. Покажчик є джерельною базою для вивчення життя й діяльності відомого педагога, має велике значення у справі повернення із забуття творчої спадщини репресованих за радянських часів науковців, дослідників, чий науковий внесок несправедливо замовчувався.

Науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ **Юлія Вікторівна Вернік** у повідомленні *«Український біографічний архів як основа віртуальної біографічної лабораторії»* розглянула сучасні тенденції розвитку наукової комунікації в умовах глобалізації та глокалізації світової спільноти. Дослідниця зосередила увагу на особливостях організації традиційних наукових об'єднань та їх трансформації у нові форми комунікації (віртуальні спільноти), які характеризуються відсутністю просторово-часових бар'єрів, спільним інструментарієм, глобальними базами даних та широкими можливостями у розповсюдженні наукового знання. Прикладом такого перетворення має стати віртуальна біографічна лабораторія на базі Українського національного біографічного архіву (УНБА). Для реалізації такого науково-комунікаційного біографічного проекту передбачається залучення спеціалістів на кількох рівнях: інформаційно-технічному, фахових спеціалістів, зареєстрованих користувачів, «популяризації». Таким чином у проекті УНБА об'єднуватимуться дослідники різних галузей знань, краєзнавці, біографісти, історики, культурологи, освітяни та ін. з метою збереження національної пам'яті і культурного надбання, популяризації української культури в країні та за її межами.

У виступі *«Наукові та культурно-громадські об'єднання як форма організації біографічної практики другої половини ХІХ — початку ХХ ст.»* **Світлана Миколаївна Ляшко**, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень, кандидат

історичних наук, повідомила, що об'єктом її дослідження були обрані Чернігівське інтелектуальне співтовариство, Тимчасова комісія для розбору давніх актів, культурно-громадський осередок В.Б. Антоновича, НТШ, Постійна комісія для складання біографічного словника діячів України, Істпарт, УРЕ. Предмет дослідження — одержання, накопичення, обмін і розповсюдження біографічних знань в соціумі, закладення традицій формування різних форм біографічного ресурсу, обміну біографічними знаннями, досвідом, створення біографічних довідкових видань, біографічного інформаційного поля. Розвиток знань про біографію відбувався у тісному взаємозв'язку з іншими гуманітарними науками — краєзнавством, історією, генеалогією, етнографією, археографією тощо. Дослідницьке завдання на теоретичному рівні вирішувалося за допомогою мережеских практик, понять «інтелектуальне співтовариство», «традиція», «інформація». «культура», «комунікація».

Досвід своєї установи **Дмитро Олександрович Мироненко**, завідувач відділу бібліографічної та довідково-інформаційної роботи Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного, виклав у доповіді *«Розділ «Видатні особистості» на сайті Державної наукової архітектурно-будівельної бібліотеки імені В. Г. Заболотного як джерело біографічних знань про архітекторів, інженерів-будівельників, митців»*. Зокрема, він повідомив, що проведення біографічних досліджень є одним з пріоритетних завдань бібліотеки. З метою акумулювання і поширення біографічної інформації з тематики фонду ДНАББ імені В. Г. Заболотного у серпні 2011 р. на сайті бібліотеки створено спеціальний розділ «Видатні особистості». Укладання біографічних матеріалів базується на дослідженні документальних джерел інформації — як первинних, так і вторинних. Довідки готуються на матеріалах бібліотечного фонду ДНАББ імені В. Г. Заболотного, а також матеріалах, переданих з методичного фонду Науково-дослідного інституту теорії та історії архітектури і містобудування. Цінним джерелом є галузевий ресурс періодичних видань першої половини ХХ ст. Незважаючи на те, що під час укладання біографічних довідок працівники бібліотеки, стикаючись із низкою проблем, не завжди в змозі їх вирішити, зібрані матеріали викликають значний інтерес у користувачів сайту і є підґрунтям для подальших наукових студій істориків архітектури.

Оксана Ігорівна Ємчук, начальник відділу інформації та використання документів Державного архіву м. Києва, кандидат історичних наук, у виступі *«Використання бібліотечного фонду*

Державного архіву міста Києва у біографічних дослідженнях» повідомила, що працівники архіву докладають значних зусиль до створення ефективної довідково-інформаційної бази для біографічних досліджень. Зокрема, почав виходити збірник наукових праць «Київ: Скарбниця документальної пам'яті», до якого увійшла рубрика «Видатні постаті». До цієї роботи залучені й працівники бібліотеки архіву, яка була створена у вересні 1962 р. і нині налічує 6000 книг та періодичних видань. Для оперативного пошуку біографічної інформації використовуються друковані путівники по фондах архіву, електронні та паперові версії іменних покажчиків та довідників. Доповідачка зазначила, що триває робота над великим за обсягом Іменним покажчиком до фонду «Відділи реєстрації актів цивільного стану м. Києва» за 1920–1936 рр. Планується створення довідкового апарату до бібліотечного фонду рідкісних видань ХІХ — початку ХХ ст., що налічує більше 200 книг.

Як гість секції виступив **Олександр Іванович Груша**, директор Центральної наукової бібліотеки імені Якуба Коласа НАН Білорусі, кандидат історичних наук. Він, зокрема, повідомив про новітні проекти очолюваної ним бібліотеки, що покликані полегшити доступ користувачів до публікацій НАН Білорусі, та окреслив основні напрями співробітництва в галузі біографіки та біографістики між найбільшими бібліотечними установами наших країн — НБУВ та ЦНБ.

До викладу на секційному засіданні також були підготовлені наступні доповіді.

Старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, доктор історичних наук, професор **Таїсія Іванівна Ківшар** у доповіді «*Українська бібліологічна біографіка: становлення і розвиток*» зазначила, що сучасний розвиток наукової думки в галузі книгознавства, бібліотекознавства та бібліографії дозволяє формувати нові в історії вітчизняної бібліології погляди, виявляти тяглість української національної книжності, починаючи із часів Київської Русі, досліджувати персонологічний ряд книжників від київських князів, духовенства, гетьманів, козацької старшини до сьогодення. Лише періоди української державності відзначалися поступом вітчизняної книжкової культури, появою визначних особистостей в галузі книжкової справи. Призупинені в часи тоталітаризму традиції української бібліології 20-х рр. ХХ ст. поступово почали відроджувалися лише з кінця ХХ ст. з поверненням до наукового обігу вилучених радянською цензурою імен визначних українських книгознавців, бібліотекознавців, біб-

ліографів. В останні два десятиліття спостерігається «олюднення» бібліології, зростання інтересу до творчості її засновників, які вивчали різні аспекти науки про книгу в Україні й поза її межами, що засвідчує сталу тенденцію персоніфікації книжкової та бібліотечної галузі. Однією з нагальних проблем розвитку бібліологічної біографістики є підготовка галузевого біографічного словника українських бібліологів.

Лариса Дмитрівна Березівська, директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського, доктор педагогічних наук, професор, у своїй доповіді *«Внесок Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського у створення педагогічної біографіки»* довела, що ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського як структурна частина НАПН України є центром інтеграції та поширення педагогічного біографічного знання як важливий складник культурного та інтелектуального надбання народів, національної скарбниці пам'яті України, що забезпечує: розвиток історико-педагогічного знання, зокрема педагогічної біографіки; популяризацію творчої спадщини відомих педагогів, освітян минулого і сучасності; кооперацію зусиль історико-педагогічної науки та галузевої біографіки. Доповідачка аргументувала, що системна та комплексна діяльність науковців бібліотеки є вагомим внеском у розвиток педагогічної науки, педагогічного наукознавства, бо сприяє висвітленню крізь призму біографіки інформації про народження та еволюцію інноваційних педагогічних ідей у контексті суспільно-політичних, культурологічних детермінант. Беззаперечною є життєдайність педагогічної біографіки як напряму історико-педагогічної науки.

У матеріалі **Сергія Миколайовича Міщука**, доктора історичних наук, професора, провідного наукового співробітника відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, *«Бібліотеки України — інтегратори і поширювачі сучасної регіональної біографіки»* розкрито провідну роль у бібліотек України формуванні біографічних ресурсів. Бібліотеки України мають досвід створення високоінтелектуальних інформаційних продуктів у галузі біографістики – баз даних, бібліографій та біобібліографій, каталогів і путівників по книжкових та рукописних фондах і колекціях, тематичних картотек тощо. Регіональні бібліотеки України мають певний досвід в організації (нині – віртуальних) тематичних виставок (персональних та ювілейних), проведенні наукових круглих столів, літературних читань, конференцій, семінарів, що є основою у подальшому розвитку інформаційно-

біографічної справи. Зазначено, що веб-сайти обласних наукових бібліотек постійно оновлюються матеріалами біографічного характеру про земляків. Робота бібліотек набуває все більш системного характеру, сприяє концентрації цінної і доступної широкому колу читачів історико-біографічної інформації.

Завідувач відділу Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук **Олег Миколайович Яценко** у доповіді *«Періодизація розвитку українських персональних бібліографічних покажчиків: за матеріалами праці „Українські персональні бібліографічні покажчики (1856–2013)”»* запропонував підходи до періодизації історії української персональної бібліографії, які дозволяють простежити хід її поступу в контексті особливостей історико-культурного розвитку суспільства й становлення української держави, та виділив основні періоди розвитку українських персональних бібліографічних покажчиків про діячів національної культури, з моменту їх виникнення й до сьогодні. З'явившись у середині XIX ст., справжнього розвитку вони здобули лише у кінці XX ст. З окремих статей (розділів) у періодичних виданнях (монографіях), присвячених видатним українським діячам, вони поступово перетворилися в ґрунтовні праці з розвиненим допоміжним апаратом, в яких переважають тенденції вичерпної бібліографії, основним завданням якої є максимальний облік усіх публікацій творів і праць про особу. Після 2003 р., із запровадженням комп'ютерно-комунікаційних технологій у бібліотечно-бібліографічні процеси, почалася нова ера підготовки і видання персональних бібліографічних покажчиків, яка підняла їх на сучасний, більш якісний рівень.

У доповіді старшого наукового співробітника Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидата історичних наук **Олени Валентинівни Бугаєвої** *«Особливості структури сучасного електронного ресурсу Української музичної біографіки»* розглянуто особливий інформаційний сегмент національної музичної культури, який знаходиться на стадії становлення і пошуку шляхів змістового, структурного і технологічного адаптування до вимог електронного ресурсу загальнонаціонального значення. Наявність значної кількості концептуально різної електронної продукції музично-біографічного спрямування, що створюється в Україні сьогодні, обумовлює дію двох протилежних тенденцій. З одного боку, відсутність «регламентації» та «керованості» процесами у галузі електронно-музичної індустрії відкриває широкий шлях для впровадження варіативних поглядів і креативних підходів, винаходу оригінальних індивідуальних авторських проектів, з іншо-

го — значна частина з них реалізується на аматорському рівні, іноді засобами, які мало призначені для подібного типу задач, що відбивається на якості кінцевого продукту. В таких умовах одним із суттєвих завдань створення Української музичної біографіки стає гармонійна інтеграція наявного позитивного світового і вітчизняного досвіду й, одночасно, фільтрація негативного.

Світлана Вікторівна Муріна, молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, у повідомленні *«Особливості біографічної інформації про діячів літератури та театру на сайтах мережі Інтернет»* зазначила, що на сучасному етапі відбувається становлення принципово нового інформаційного середовища, яке вже впевнено конкурує зі світом друкованої, книжкової інформації. Поступово стала з'являтися біографічна інформація про культурних діячів минулого та наших сучасників в українському електронному середовищі. Дослідження ресурсів, які містять інформацію про діячів літератури та театру, дає можливість класифікувати їх, виділивши наступні групи: сайти, присвячені культовим особистостям сучасності, особисті сайти діячів культури, їхні сторінки в соціальних мережах тощо, сайти діячів культури, творчий шлях яких пов'язаний з літературною діяльністю, окремо — з театральною та кінематографічною діяльністю. Зміст персональної інформації і досі залишається надто формалізованим, офіційним, іноді суперечливим та сумнівним, майже не розкриває здобутків і творчого потенціалу діячів культури. Нагромаджений досвід переконує у необхідності створення певних теоретичних та методичних розробок у представленні біографічної інформації на сайтах мережі Інтернет, загальних принципів і правил для всіх учасників цього процесу.

У повідомленні *«Дисертації вчених-геологів та гірників України XIX – початку XX ст.»* **Наталія Володимирівна Осіння**, молодший науковий співробітник Інституту геотехнічної механіки імені М. С. Полякова НАН України (Дніпропетровськ), зосередила увагу на дисертаційній практиці з питань геології та гірництва в Україні, витоки якої сягають середини XIX ст., коли з'явилися перші дисертації університетських вчених України. Дослідниця детально зупинилася на змістових та структурних особливостях дисертаційних робіт кількох видатних вчених-гірників та зробила висновок про те, що дисертації, які зберігаються у фондах бібліотек, мають неминусе науково-історичне значення не лише в галузі геології та гірничої справи, а й у книгознавстві та бібліографознавстві.

Молодшим науковим співробітником Інституту біографічних досліджень НБУВ Тетяною Володимирівною Котляровою у матеріалі *«Біобібліографічні видання національних наукових бібліотек України (кін. ХХ – поч. ХХІ ст.)»* зроблено огляд масиву біобібліографічних видань, що вийшли друком в останні 15 років за безпосередньою участю співробітників трьох наукових бібліотек України, які мають статус «національна», — Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника, Одеської національної наукової бібліотеки (до вересня 2015 р. — імені М. Горького) та Національної наукової медичної бібліотеки України (м. Київ). Відзначено, що біобібліографічні видання складають значну частину (третину і більше) від усієї літератури, продукуюваної вищеозначеними бібліотечними установами. Розглянуто серійні проекти та окремі видання, наголошено на їх розмаїтті — змістовому, структурному, жанровому (зокрема, крім звичних покажчиків та довідників, виходять у світ нариси, спогади, збірники матеріалів тощо). Окремо відзначено, що створенням методичного посібника *«Создание биобиблиографических указателей и справочников : информационные ресурсы и методы поиска»* співробітники Одеської національної наукової бібліотеки зробили значний внесок у розвиток методології біобібліографії.

На засіданні обговорювалися також й інші напрями діяльності бібліотек, наукових, архівних установ, підкреслювалося особливе місце і значення бібліотек у біографічних і біобібліографічних дослідженнях та їх практичному застосуванні.

НАШІ АВТОРИ

Бугаєва Олена Валентинівна — старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

Березівська Лариса Дмитрівна — директор Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського, доктор педагогічних наук, професор (Київ).

Вернік Юлія Вікторівна — науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна — керівник відділу бібліотекознавства Інституту науково-методичного забезпечення бібліотечно-інформаційної роботи НБУВ, доктор наук із соціальних комунікацій (Київ).

Гейда Ольга Сергіївна — доцент кафедри історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка, кандидат історичних наук (Чернігів).

Глушан Олена Володимирівна — доцент з наказу кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв, кандидат історичних наук (Київ).

Індиченко Ганна Володимирівна — завідувача відділом історії академічної науки Інституту архівознавства НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

Іваницька Світлана Григорівна — доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Запорізького інституту економіки та інформаційних технологій, кандидат історичних наук (м. Запоріжжя).

Ківшар Таїсія Іванівна — професор, старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, доктор історичних наук (Київ).

Кучеренко Світлана Володимирівна — Заступник голови правління Благодійного Фонду імені Івана і Юрія Лип (м. Одеса).

Котлярова Тетяна Володимирівна — молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).

Ляшко Світлана Миколаївна — провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

Любовець Надія Іванівна — завідувач відділу теорії та методики біобібліографії Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).

- Марченко Наталя Петрівна** — старший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, кандидат історичних наук (Київ).
- Матросов Ярослав Миколайович** — інженер, краєзнавець (м. Дніпропетровськ).
- Міщук Сергій Миколайович** — професор, провідний науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ, доктор історичних наук (м. Київ).
- Міщук Галина Анатоліївна** — доцент кафедри всесвітньої історії Житомирського державного університету імені Івана Франка кандидат історичних наук (м. Житомир).
- Мокроусова Олена Георгіївна** — головний фахівець Київського науково-методичного центру по охороні, реставрації та використанню пам'яток історії, культури і заповідних територій, кандидат історичних наук (Київ).
- Муріна Світлана Вікторівна** — молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).
- Нагайко Тарас Юрійович** — докторант ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», кандидат історичних наук (м. Переяслав-Хмельницький).
- Наливайко Юлія Василівна** — асистент кафедри документознавства та інформаційної діяльності Київського національного університету культури і мистецтв (Київ).
- Осіня Наталія Володимирівна** — молодший науковий співробітник Інституту геотехнічної механіки імені М. С. Полякова НАН України (м. Дніпропетровськ).
- Петрикова Валентина Теодорівна** — доцент Харківської державної академії дизайну і мистецтв, кандидат історичних наук (м. Харків).
- Попик Володимир Іванович** — генеральний директор НБУВ, директор Інституту біографічних досліджень, доктор історичних наук, член-кореспондент НАН України (Київ).
- Стамбол Ігор Іванович** — молодший науковий співробітник Інституту біографічних досліджень НБУВ (Київ).
- Томазов Валерій В'ячеславович** — завідувач сектору генеалогічних і геральдичних досліджень Інституту історії України НАН України, кандидат історичних наук (Київ).
- Халмурадова Анастасія Алішерівна** — аспірантка відділу історії науки та техніки Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва НАН України (Київ).
- Шеремета Лілія Олександрівна** — молодший науковий співробітник відділу історії академічної науки Інституту архівознавства НБУВ (Київ).

З М І С Т

Від редакційної колегії 3

ТЕОРЕТИЧНІ І МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

<i>Попик В. І.</i> Здобутки та перспективні завдання бібліотечної біографіки	9
<i>Ляшко С. М.</i> Постійна комісія УАН–ВУАН для складання біографічного словника діячів України: персонологічний вимір	42
<i>Петрикова В. Т.</i> Аксіологічний компонент біографічного читання в історії формування наукових комунікацій України	82
<i>Нагайко Т. Ю.</i> Біографічні дослідження як складова вивчення українського громадівського руху другої половини XIX століття	96

БІОГРАФІЧНІ ТА ГЕНЕАЛОГІЧНІ РОЗВІДКИ

<i>Ківшар Т. І.</i> Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка в Канаді: біографічна діяльність	118
<i>Мищук С. М., Мищук Г. А.</i> Волинь в біографії і творчості Павла Тутковського (кінець XIX – початок XX ст.)	148
<i>Наливайко Ю. В. О. Я.</i> Мацюк як дослідник історії паперу та філіграней	163
<i>Глушан О. В. С. В.</i> Бородаєвський як організатор науки в еміграції: штрихи до інтелектуального профілю вченого	175
<i>Томазов В. В., Халмурадова А. А.</i> А. Г. Халмурадов як представник української школи біохімії вітамінів	194
<i>Осіння Н. В.</i> Учений-геолог О. В. Гуров: біографія, науково-бібліографічна діяльність	221
<i>Шеремета Л. О.</i> Академік Надія Олександрівна Пучківська — відомий лікар-офтальмолог	237
<i>Матросов Я. М.</i> Сподвижник української справи на Катеринославщині Іван Михайлович Труба (1878–1950)	251

ІСТОРІЯ І КУЛЬТУРА КРИЗЬ ПРИЗМУ БІОГРАФІКИ

<i>Березівська Л. Д.</i> Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського як інтегратор і поширювач педагогічного біографічного знання	283
<i>Марченко Н. П.</i> Продукування та адаптація до потреб користувача та пропагування біографічного знання бібліотеками України для дітей	296
<i>Індиченко Г. В.</i> Співпраця українських та австрійських учених у створенні «Австрійського біографічного словника»	312
<i>Мокроусова О. Г.</i> Роль епістолярію архітекторів у дослідженні об'єктів культурної спадщини Києва	326
<i>Кучеренко С. В.</i> Липознавство як полідисциплінарний напрям досліджень	345

РЕСУРСИ БІОГРАФІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

<i>Любовець Н. І.</i> Мемуарний потенціал ресурсів бібліотечного краєзнавства	359
<i>Вернік Ю. В.</i> Деякі аспекти організації віртуальної наукової лабораторії	377
<i>Муріна С. В.</i> Енциклопедичні видання як джерело формування Українського національного біографічного архіву (на прикладі Радянської енциклопедії історії України та Енциклопедії історії України)	392
<i>Стамбол І. І.</i> Неопубліковані джерела до біографії Івана Липи	406

ДО ІСТОРІЇ БІОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ В УКРАЇНІ

<i>Гейда О. С.</i> Біобібліографічний словник видатних діячів Чернігівщини Дмитра Панасовича Бочкова: історія створення та перспективи сучасного використання	422
---	-----

БІБЛІОГРАФІЯ, РЕЦЕНЗІЇ, ІНФОРМАЦІЯ

<i>Ківшар Т. І.</i> Спомин як біографічне джерело [рец.: Незвичайні долі звичайних жінок: Усна історія двадцятого століття / гол. упорядн. Іроїда Вінницька (бібліотека «України модерної», Серія: спогади, щоденники, інтерв'ю)] Число 1. – Львів : Вид-во Львівської Політехніки. – 2013. – 836 с.]	439
---	-----

- Бугаєва О. В.* Життєпис родини Дурдуківських як одна з трансформацій жанру «Коллективної біографії» [рец.: *Даниленко С.* Будівничі українського світу: родина Дурдуківських (кінець XIX – перша третина XX ст.) / Святослав Даниленко. – Київ-Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2014. – 206 с.] 444
- Іваницька С. Г.* Повернення інтелектуальної спадщини П. Я. Стебницького до колективної свідомості та історичної пам'яті української спільноти [рец.: *Степченко О. П.* Архівна спадщина П. Я. Стебницького у фондах Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Каталог [Текст] / Ольга Степченко; Інститут рукопису; Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. – К., 2014. – 464 с.: іл.] 449
- Воскобойнікова-Гузєва О. В.* Небачені світи дитячого письменника [рец.: *Марченко, Н. П.* Володимир Рутківський: тексти долі [Текст] : біогр. нарис / Наталя Марченко ; Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 414, [17] с. : фот.] 454
- Одинадцяті Біографічні читання «Новітня вітчизняна біографіка: теорія, методика, практика»* (Київ, 4 червня 2015 р.) 459
- Секція «Бібліотеки як інтегратори і поширювачі біографічного знання» у межах Міжнародної наукової конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація»* (Київ, 8 жовтня 2015 р.) 471
- Наші автори* 480
- Список скорочень* 488

CONTENTS

From Editorial board

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PROBLEMS OF BIOGRAPHIC RESEARCHERS

- Popyk V. I.* Achievements and perspective tasks of library historical and biographical studies 9
- Lyashko S. N.* UAS-AUAS Standing Committee for compiling Biographical Dictionary of Ukrainian public figures: personal dimension 42
- Petrykova V. T.* Axiological component biographical reading in the history of the formation of scientific communication Ukraine 82
- Nagaiko T.* Biographical research as part of study Ukrainian community movement of the late nineteenth century 96

BIOGRAPHICAL AND GENEALOGICAL PROSPECTING

- Kivshar T.* Shevchenko Scientific Society of Canada: Biographical Activities 118
- Mischuk S., Mischuk G.* Volyn in the biography and work of Paul Tutkovsky (late XIX – early XX centuries) 148
- Nalyvayko Yu. V. O.* Matsyuk as a researcher of the history of paper and filigree 163
- Hlushan O. V. S. V.* Borodaevsky as the organizer of science in emigration: the traits for an intellectual profile of the scientist 175
- Tomazov V. V., Khalmuradova A. A. A. G.* Khalmuradov as a representative of Ukrainian school of vitamins biochemistry 194
- Osennyaya N. V.* Scientist-Geologist O. V. Gurov: Biography, Scientific and Bibliographical Activities 221
- Sheremeta L. O.* Academician Nadiia Oleksandrivna Puchkivska — famous ophthalmologist 237
- Matrosov Y. N.* Associate of Ukrainian business on the Yekaterinoslaw region Ivan Mikhajlovich Truba (1878-1950) 251

HISTORY AND CULTURE THROUGH THE PRISM OF BIOGRAPHY STUDY

- Berezivska L. D. V. O.* Sukhomlynskyi State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine as an Integrator and Disseminator of Pedagogical Biographical Knowledge 283

- Marchenko N. P.* Production and adapting to the needs of the user and promotion biographical knowledge Ukraine libraries for children 296
- Indychenko G.* Cooperation of the Ukrainian and Austrian scientists on the creation of «The Austrian Biographical Dictionary» 312
- Mokrousova O. G.* Architects' correspondence role in the research of Kyiv cultural heritage objects 326
- Kucherenko S. V.* Lypoznavstvo (Lypa's Studies) as a polydisciplinary direction of researches 345

SOURCES OF BIOGRAPHICAL DATA

- Lyubovets N.* Memoir potential resource library Local History 359
- Vernik Y.* Some aspects of organization of scientific virtual laboratories 377
- Murina S.* Encyclopedias as a source of Ukrainian national biographical archive (on the examples of Soviet Encyclopedia of History of Ukraine and Encyclopedia of History of Ukraine) 392
- Stambol I.* Unpublished sources to the biography of Ivan Lypa 406

TO THE HISTORY OF BIOGRAPHIC RESEARCH IN UKRAINE

- Gejda O. S.* Dmytro Panasovytch Bochkov Biobibliographical Dictionary of Chernihiv Region Outstanding Figures: the History of Creation and Contemporary Use Perspectives 422

BIBLIOGRAPHY, REVIEWS, INFORMATION

- Kivshar T.I.* Remembering a biographical source [review for .: Unusual fate of ordinary women: Oral History of the twentieth century / resp. ed. Iroida Vinnitsa (library "Modern Ukraine" series, memoirs, diaries Interview ") № 1. – Lviv: Lviv Polytechnic. – 2013. – 836 p.] 439
- Bugaeva O.V.* Biography of Durdukivskyh family as one of the transformations of the genre «collective biography» [review for .: S. Danilenko builded Ukrainian world: family Durdukivskyh (end of XIX – the first third of the XX) / Sviatoslav Danilenko. Kyiv – Vinnytsia: LLC «Nilan-Ltd», 2014. – 206 p.] 444

- Ivanitska S.G.* Return intellectual heritage P.Y. Stebnytsky to the collective consciousness and historical memory Ukrainian community [review for .: Stepchenko O.P. Archive heritage P.Y. Stebnytsky in the collections of the Institute of Manuscripts of the Vernadsky National Library of Ukraine. Product [Text] / Olha Stepchenko; Institute of Manuscripts; Vernadsky National Library of Ukraine. – K., 2014. – 464 c .: il.] 449
- Voskoboynikov-Huzyeva O.V.* Invisible Worlds children’s writer [review for .: Marchenko N. Vladimir Rutkivsky: texts fate [Text]: biogr. sketch / Natalia Marchenko; Nat. Acad. Sciences of Ukraine, Vernadsky National Library of Ukraine. – Ternopil: Educational book – Bogdan, 2014. – 414, [17] p. : Ph.] 454
- Biographical eleven reading* “The latest national biography: theory, methodology, practice” (Kyiv, June 4, 2015) 459
- Session* “Libraries as integrators and distributors biographical knowledge” within the international scientific conference “Library. Science. Communication “(Kyiv, October 8, 2015) 471
- Our authors* 480
- Conditional shortenings* 488

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- ВЛ ІЛ НАН України — Відділі рукописів Інституту літератури імені Т. Шевченка НАН України.
- ВР ЛНБ ім. В. Стефаника — Відділ рукописів Львівської національної бібліотеки імені В. Стефаника.
- ВУАН — Всеукраїнська академія наук.
- ВУКОПМИС — Всеукраїнська комісія охорони пам'ятників мистецтва і старовини.
- ДАВОВ України — Державний архів вищих органів влади України.
- ДАК — Державний архів м. Києва.
- ДАКО — Державний архів Київської області.
- ДАОО — Державний архів Одеської області.
- ДАЧО — Державний архів Чернігівської області.
- ДНПБ України імені В. О. Сухомлинського — Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського.
- ЕЗГ — Екатеринославская земская газета.
- ЕІУ — Енциклопедія історії України.
- ЕСУ — Енциклопедія сучасної України.
- ЗУНР — Західноукраїнська Народна Республіка.
- ІБД НБУВ — Інститут біографічних досліджень Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
- ІР НБУВ — Інститут рукопису Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського НАН України
- КВЖК — Київські вищі жіночі курси.
- ЛНВ — Львівський науковий вісник.
- ЛННБ — Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника.
- НАН України — Національна академія наук України.
- НАПН України — Національна академія педагогічних наук України.
- НБУВ — Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського.
- НДР — науково дослідна робота.
- НЖ — Народная жизнь (газета).
- ННМБ України — Національна наукова медична бібліотека України.
- НПБ України — Національна парламентська бібліотека України.
- НТШ — Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка.

- НТШ-К — Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка в Канаді.
ОЛС — Одеська літературна спілка.
ПАН — Польська академія наук.
РЕІУ — Радянська енциклопедія історії України.
РОВ УБА — Рівненське обласне відділення Української бібліотечної асоціації.
САДУ — Середньоазіатський державний університет імені В. І. Леніна.
СВУ — Спілка визволення України.
СІД — спеціальні історичні дисципліни.
ТУЕ — Товариство українських економістів.
ТУП — Товариство українських прогресистів.
УАК — Український академічний комітет.
УАН — Українська академія наук.
УВУ — Український вільний університет (у Празі).
УГА — Українська господарська академія (в Подєбрадах).
УДРП — Українська демократично-радикальна партія.
УзАСГН — Узбецька академія сільськогосподарських наук.
УЗХУ — Учені записки Харківського університету.
УІ — Український історик.
УІГ — Український інститут громадознавства.
УІЖ — Український історичний журнал.
УНА — Українська наукова асоціація.
УНБА — Український національний біографічний архів.
УНМА — Український національний музей-архів.
УНР — Українська народна республіка.
УПСС — Українська партія соціалістів-самостійників.
УПСФ — Українська партія соціалістів-федералістів.
УПТ — Українське правниче товариство.
УРУ — Український робітничий університет.
ЦДАВО України — Центральний державний архів вищих органів влади України.
ЦДАМЛМ України — Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України.
ЦДІАК України — Центральний державний історичний архів України у м. Києві.
ЦДІАЛ України — Центральний державний історичний архів України у м. Львові.
ЦР — Центральна Рада.
ЧГУАК — Чернігівська губерньська учена архівна комісія.
ЧСР — Чехо-Словацька Республіка.

До уваги авторів

1. Загальні вимоги

1.1. Редакція приймає статті за адресою:

01601, МСП, Київ-31, вул. Володимирська, 62. Інститут біографічних досліджень НБУ імені В. І. Вернадського.

Контактний телефон: 288-13-84; e-mail: t.v.kotlyarova@ukr.net.

1.2. Видання здійснює такі публікації: наукові статті, археографічні публікації, науково-інформаційні матеріали, звіти про роботу фахових наукових зібрань, рецензії, пошанування до ювілеїв, некрологи.

1.3. Мова видання — українська (для іноземних колег допускається мова оригіналу).

1.4. До редакції подається:

– в обов'язковому порядку рекомендація до друку відповідної наукової установи та дві рецензії науковців (одна з них — від доктора наук);

– текст статті у форматі редактора WORD (розмір аркуша — А4; гарнітура — Times new roman (CYR); кегль — 14; відстань між рядками — 1,5; поля: ліве — 2,5 см, праве — 1,5 см, верхнє — 2 см, нижнє — 2 см).

– ілюстративний матеріал (фото, малюнки тощо) має бути придатним для копіювання та супроводжуватися відповідною анотацією (легендою) з зазначенням джерела (друкована праця, архівна справа, музейна експозиція, світлини тощо) та його місця знаходження.

2. Обов'язкові складові наукової публікації

Відповідно до загальних вимог до наукової публікації (Постанова Президії ВАК України від 15.01.2003 р., 7-05/01) остання має містити такі обов'язкові елементи:

- постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із актуальними науковими чи практичними завданнями;
- аналіз останніх вітчизняних і зарубіжних досліджень, у яких розглядається дана проблема з наступним чітким означенням невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;
- формулювання цілей статті (постановка завдання);
- методика, що використовується автором;
- виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;
- висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку;
- список літератури;

- анотація та резюме (українською, російською та англійською мовами);
- ключові слова (до семи).

3. Оформлення рукопису, обсяг, послідовність і розташування складових статті

3.1. Обсяг рукопису наукової статті (основний текст — не менше 12 ст., із урахуванням малюнків, таблиць і підписів до них, анотацій, резюме, списку літератури) — до 18 сторінок, рецензій і повідомлень — до 5 сторінок.

Рукописи більшого обсягу приймаються до друку лише після попереднього узгодження з редколегією.

3.2. Послідовність друкування окремих складових наукової статті має бути такою:

- УДК — зліва над назвою статті;
- прізвище, ім'я та по батькові автора (авторів) мовою статті (повністю), вчений ступінь і посада, назва установи, у якій виконано дослідження, назва міста;
- повна поштова адреса (за міжнародним стандартом), телефон та e-mail для співпраці з авторами;
- назва статті (повинна точно відображати зміст дослідження, бути короткою (в межах 9 повнозначних слів), містити більшість ключових слів);
- анотація (стисла характеристика змісту статті) містить до 50 повнозначних слів, передує (окремим абзацем) основному тексту та подається трьома мовами (див. п. 2.7);
- ключові слова (не більше семи, повинні розкривати наступні аспекти праці: хронологія, тематика, спеціальна термінологія, персоналії);
- текст статті;
- список джерел;
- резюме (Abstract) містить назву статті, прізвище та ініціали автора (авторів), учений ступінь і посаду, назву установи, де виконане дослідження, текст резюме (виклад основних положень і висновків статті, одержані результати), ключові слова та подається трьома мовами (див. п. 2.7). Резюме, призначене для опублікування у міжнародних базах реферативної наукової інформації, має обсяг до 250 слів (не більше 1 500 знаків).

3.3. Стаття повинна бути підписана автором (або авторами).

3.4. Автор несе повну відповідальність за достовірність наданої інформації та правильність наведених у роботі відомостей (особові дані, написання назв тощо).

4. Мовне та технічне оформлення тексту

4.1. Автори несуть повну відповідальність за бездоганне мовне оформлення тексту відповідно до чинного Правопису, зокрема, за до-

тримання сучасної української наукової термінології, написання прізвищ, власних назв тощо.

4.2. Часто повторювані у тексті словосполучення та назви доречно скоротити, надавши наприкінці статті перелік відповідних скорочень.

4.3. При першому згадуванні у тексті обов'язкове (за винятком побіжного перерахування авторів наукових праць у історіографічному огляді) наведення вичерпної інформації про особу (повне прізвище, ім'я, по-батькові, роки народження та смерті).

4.4. Усі застарілі історичні, географічні, суспільно-політичні тощо назви обов'язково мають супроводжуватися вказівкою на їхнє сучасне написання;

4.5. Усі додаткові відомості оформлюються у вигляді зносок унизу сторінки чи у вигляді Додатків.

4.6. Посилання на джерела та літературу подаються у квадратних дужках цифрами, кожна з яких відповідає лише одній позиції в прикінцевому списку джерел і літератури. Інформація про конкретні сторінки чи аркуші подається через кому ([4, с. 4–7]), а перелік джерел — через крапку з комою чи коротке тире ([4; 8; 24], [6–12]).

5. Джерела та література

5.1. Прикінцевий список джерел і літератури має бути оформлений у відповідності до вимог ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання (ГОСТ 7.1-2003, IDT)» (К. : Держстандарт України, 2007). Нині його можна оформити відповідно до вимог ДАК України автоматично:

Автоматичний оформлювач бібліографічного опису (<http://vak.in.ua/do.php>).

5.2. Список може містити тільки назви праць, на які посилається автор. Рекомендовані списки, переліки тощо можуть бути оформлені як Додаток (значні за обсягом) чи згадуватися в зносках як уточнення.

5.3. Назви праць у прикінцевому списку розташовуються за абеткою.

5.4. Блок літератури (REFERENCES) наводиться після списку використаних джерел із метою активного включення публікацій в обіг наукової інформації та їх коректного індексування наукометричними системами. Задля цього він оформлюється у відповідності до міжнародних стандартів, а кириличні джерела подаються у транслітерованому вигляді.

5.4.1. Транслітеація здійснюється залежно від мови оригіналу відповідно до Постанови кабінету Міністрів України № 55 від 27 січня 2010 р. «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для української мови) та вимог наказу ФМС Росії від 3 лютого 2010 р. 3 26 (для російської мови).

5.4.2. Список джерел оформлюється відповідно до одного з найпопулярніших міжнародних стандартів APA (American Psychological Association (APA) Style).

6. Прикінцеві зауваги

6.1. Редколегія має право редагувати текст статей, погоджуючи остаточний варіант із автором.

6.2. Редколегія може відхиляти рукописи, якщо вони не відповідають вимогам чи проблематиці збірника, або переносити їх в інше число, узгодивши це з автором.

6.3. Рукописи статей, відхилені Редакційною радою, авторам не повертаються та не рецензуються.

НА ДОПОМОГУ АВТОРОВІ Оформлення блоку REFERENCES

1. Структура бібліографічного посилання на кириличні джерела в References:

- ПІБ авторів (транслітерація);
- транслітерована назва публікації, переклад назви англійською мовою в квадратних дужках [];
- транслітерована назва джерела, переклад назви англійською мовою в квадратних дужках [];
- вихідні дані з позначенням англійською мовою.

2. Алгоритм оформлення блоку References:

2.1. Копіюємо ПОВНІСТЮ список джерел до блоку References, залишаючи латиномовні описи без змін.

2.2. Транслітеруємо описи кириличних джерел, використовуючи системи автоматичної транслітерації:

Українська траслітерація:

(<http://www.slovnyk.ua/services/translit.php>).

Російська транслітерація:

(<http://ru.translit.net/?account=zagranpassport>).

2.3. Перекладаємо описи кириличних джерел (заголовки статті та назву джерела) англійською мовою.

2.4. редагуємо отримане посилання відповідно до стандарту APA:

- прибираємо спеціальні позначки в транслітерованому описі («//», «/», «-« , « ; », « : »);

- у квадратних дужках після транслітерації пишемо перекладений заголовок статті та назву джерела англійською мовою;

- розкриваємо англійською мовою повне місце видання (скажімо, Київ), залишаючи назву видавництва транслітерованою;

- виправляємо позначення сторінок (замість 12 s. пишемо 12 p.);

- додаємо в кінці [in Ukrainian] чи [in Russian].

Інформація щодо міжнародного стандарту APA (American Psychological Association (APA) Style) є на сайті НБУВ: <http://nbuv.gov.ua/node/929>.

Також див.:

APA Citation Style (<https://www.library.cornell.edu/research/citation/apa>).

Оформити цитування відповідно до стилю APA можна на сайті онлайнного автоматичного формування посилань:

<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>;

<http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

ВАЖЛИВО: в елементах опису можна використовувати лише прямі лапки та заборонено замінити латинські літери кириличними.

Зразки оформлення цитувань у стилі APA

Стаття у часописі:

ПІП автора, назва статті й журналу транслітеруються; назва статті наводиться в авторському перекладі англійською. Назва статті й журналу виділяються курсивом. У часописі, що має нумеровані томи й випуски, вказуються номер тому і номер випуску.

До прикладу:

Author, A. (2015). *Nazva stat'yi* [Title of article]. *Bibliotekoznavstvo. Dokumentoznavstvo. Informologiya*, 4(1), 121–135. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Nazva stat'yi* [Title of article]. *Biblioteknyi visnyk*, (5)? 124–127. [in Ukrainian].

Книга:

ПІБ автора, назва книги та назва видавництва транслітеруються. Вихідні дані – місце видання, том, частина, сторінки тощо – даються у перекладі англійською мовою. Назва книги наводиться також в перекладі англійською.

До прикладу:

Author, A. (2015). *Nazva knigi* [Title of book]. Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Nazva roboty* [Subtitle]. In *Nazva knigi* [Title of book] (Vol. 10, pp. 33–44). Kyiv: Naukova dumka. [in Ukrainian].

Дисертація, автореферат дисертації:

Назва дисертації перекладається. Обов'язково вказується: PhD dissertation, Extended abstract of PhD dissertation, Master's thesis.

Наводиться або правильний офіційний переклад назви установи, або транслітерація її назви.

ВАЖЛИВО: на відміну від списку джерел (де прийнято посилатися на автореферат) у References краще посилатися на повний текст дисертації.

Описи можна перевірити у каталогах дисертацій: <http://diss.rsl.ru/> та <http://search.proquest.com/>.

До прикладу:

Author, A. (2015). *Title of dissertation. PhD dissertation (Social Communication)*. Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Title of dissertation. Extended abstract of PhD dissertation (Social Communication)*. Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv. [in Ukrainian].

Тези доповідей, матеріали конференцій:

Тези доповідей – *Abstracts of Papers*

Матеріали (труди) конференцій – *Proceedings of the Conference Name*

Матеріали 3 міжнар. конференції / симпозіуму / з'їзду... - *Proceedings of the 3rd International Conference / Symposium / Congress...*

До прикладу:

Author, A. (2015). *Nazva tez* [Title of article]. *Abstracts of Papers. Conference Name*. Kyiv, June 1–3. 2015. (pp. 29–42). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Author, A. (2015). *Nazva tez* [Title of article]. In *Title of book* (якщо є): *Proceedings of the Conference*, Kyiv, June 1–3. 2015. (pp. 29–42). Kyiv: VNLU. [in Ukrainian].

Наукове видання
Українська біографістика
Biographistica Ukrainica

Collection of scientific papers is dedicated to theoretical and methodical principles of biographical science of our country as a separate special historical discipline, historical experience, modern problems, tendencies and perspectives of development of Ukrainian and global biography study and bio-bibliography, issues of forming electronic bio-bibliographical resources, covering life and creative development of prominent men of Ukrainian science, art and culture.

It is meant for scientists, pedagogues, students and postgraduate students of higher educational institutions, employees of museum, archival and library institutions, local historians.

Збірник наукових праць
Випуск 12

головний редактор: Попик Володимир Іванович,
відповідальний редактор: Марченко Н.П.
редактор: Котлярова Т. В.
оригінал-макет: Вернік Ю. В.

Підписано до друку 10.02.2016.

Формат 60x84x16. Гарнітура CentSch. Друк офсетний
Умовн. друк. арк. 27,16. Обл.-вид.арк. 28,60. Наклад 300. Зам. № 1.

Надруковано в науково-видавничому центрі
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського.
03039, Київ, пр-т 40-річчя Жовтня, 3.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготівників
і розповсюджувачів продукції
ДК № 1390 від 11.06.2003 р.